

BBF00127

ชาตก และ จรรตกกาชาตก

(บาลี - ไทย)

เล่ม ๓๐

(บาลี ภาค ๑๐ ตอนที่ ๓)

JĀTAKAPĀLI and JĀTAKATṬHAKATHĀ

(PĀLI - THAI)

VOLUME XXX

(PĀLI PART X THIRD SECTION)

ฉบับภูมิพโลภิกขุ

คุณเมณู - รองศาสตราจารย์นงนารถ เกษณรังค์

สร้างพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

โครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น
ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย

มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ

ISBN 974-8288-64-1

พระบรมราโชวาท

ฉันขออนุโมทนา ขอให้ทำต่อไป อย่าหยุดเสีย
ฉันสนับสนุนงานนี้ร้อยเปอร์เซ็นต์เต็ม ให้ทำต่อไป
เป็นการช่วยให้คนเข้าถึงธรรม

การแปลคำบาลีมาเป็นคำไทยนั้น ต้องระวัง
ให้จงหนัก อย่าให้ขัดแย้งกันได้เป็นอันขาด เพราะถ้า
ขัดแย้งกันแล้ว จะทำให้เกิดความยุ่งยากแก่นักศึกษา
ต่อไปภายหน้า ที่ใครสงสัยว่าจะแปลให้เข้าใจไม่ได้
แจ่มแจ้ง ก็ควรมีคำอธิบายกำกับไว้ด้วย

(พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน พระราชทาน
แด่สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช ญาณโมทมมหาเถระ และคณะกรรมการ
ของสมาคมศูนย์ค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา ในโอกาสเข้าเฝ้าฯ ถวายพระคัมภีร์
อัฐรสาลินีแปลเป็นภาษาไทยฉบับแรก เมื่อวันที่ ๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๖)

ที่ ๒/๒๕๖๗

เรื่อง การจัดทำพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ฉบับภูมิพลโลกิขุ

อาศัยพระบัญชา ที่ ๑/๒๕๖๗ เรื่องการตรวจชำระพระไตรปิฎก ลงวันที่ ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๖๗ เนื่องในโอกาสที่สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก จะเจริญพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบนักษัตริ ใน พ.ศ. ๒๕๓๐ นั้น และโดยที่มูลนิธิภูมิพลโลกิขุเพื่อการค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา ได้จัดทำโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ซึ่งได้รับความเห็นชอบจากมหาเถรสมาคมและได้รับการอุดหนุนโดยงบประมาณแผ่นดินอยู่แล้ว

จึงให้มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ ส่งเสริมงานการตรวจชำระพระไตรปิฎกโดยพระบรมราชูปถัมภ์ เพื่อเอื้ออำนวยในการประสานประโยชน์ โดยจัดทำพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ขึ้นอรรถกถา ฎีกา อรรถฎีกา โยชนา ปกรณ์วิเสส สัททวิเสส ฉบับภูมิพลโลกิขุ เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าในฐานะที่ทรงเป็นพระมหาธรรมราชาธิราช ให้เป็นที่ปรากฏตามโบราณราชประเพณีสืบไปชั่วกาลนาน

สั่ง ณ วันที่ ๔ ตุลาคม ๒๕๖๗

(สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ)

สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (วาสนมหาเถระ)

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
องค์ประธานกรรมการมูลนิธิภูมิพลโลก
และองค์ราชูปถัมภ์

โครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น
ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย
ของมูลนิธิภูมิพลโลก

คณะกรรมการ

๑. ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร	รองประธานกรรมการ
๒. คุณหญิงจวบ จิรโรจน์	รองประธานกรรมการ
๓. คุณหญิงแสงเดือน ณ นคร	กรรมการ
๔. คุณหญิงวัลลีย์ วีระปรีย	กรรมการ
๕. คุณหญิงสมนึก เปรมวัฒนะ	กรรมการ
๖. คุณหญิงนงเยาว์ จิตต์กุศล	กรรมการ
๗. นายชุมศักดิ์ เตชะเสน	กรรมการ
๘. พลเอกอุดมชัย อดิศัย	กรรมการ
๙. นายบุญปลุก ชายเกต	กรรมการ
๑๐. นางสาววิไลลักษณ์ จารุตุล	กรรมการ
๑๑. นางสาวบุญรักษ์ นาครัตน์	กรรมการ
๑๒. นายปราโมทย์ สัจจกร	กรรมการ
๑๓. พลเรือตรีสุรจิต สงสกุล	กรรมการ
๑๔. พันเอกณรงค์ ครองแถว	กรรมการ
๑๕. นายวิเศษ แสงกาญจนวนิช	กรรมการ

๑๖. นางสุนีย์ ครุจิต	กรรมการ
๑๗. นางสินีนาง ไสดสถิตย์	กรรมการ
๑๘. นางบุญมา เตสยานนท์	กรรมการ
๑๙. นางสาวณัฐนิชา มานะวนิชย์	กรรมการ
๒๐. นายประสิทธิ์ พุกษาจารย์ศิริ	กรรมการ
๒๑. นายวีระชัย ไชยวรรณะ	กรรมการ
๒๒. นายพีระพันธุ์ สุนทรสารทูล	กรรมการ
๒๓. นางสุภาคินี เอกฉัตร	กรรมการ
๒๔. นายระพีพันธ์ จารุดุล	กรรมการและผู้จัดการ
๒๕. นางสาวพิมพ์พิมล จันบุญศรี	กรรมการและผู้ช่วยผู้จัดการ
๒๖. นางนิรมล เรียบร้อยเจริญ	กรรมการและผู้ช่วยผู้จัดการ
๒๗. นางสาวพรทิพย์ โพธิ์ปิ่น	กรรมการและผู้ช่วยผู้จัดการ
๒๘. นางประณัฐ เตชะเสน	กรรมการและเหรัญญิก
๒๙. นางสาวจงกลณี นาคสมบุญ	กรรมการและผู้ช่วยเหรัญญิก
๓๐. นางสาวกมลวรรณ กรรเกษม	กรรมการและเลขาธิการ

*****

๑. นายสุนทร แก้วเพชร
๒. นางสุภา วรรณพงษ์

๓. ฝ่ายเอกสาร-การพิมพ์

๑. นางชลอ วรรณจันทร์
๒. นางพิกุล บำรุงผล
๓. นางจิตตรา อมะรักษ์
๔. นางสาวจิรัญญา เว้นบาป
๕. นางสาวพวงเงิน อุชชิน

๔. ฝ่ายบัญชี-การเงิน

๑. นางถาวร ศรีปราชสาท

๕. ฝ่ายพัสดุ

๑. นางวีณา เพิ่มสุข
๒. นางสาวธรินทร์ญา อภัยเสวตร์

๖. ฝ่ายโรงพิมพ์

๑. นายเฉลิมชัย ทองมี
๒. นางสาวจิตาภา กล้าผ่องศรี
๓. นางบุศรา ขวัญดี
๔. นางรักษนก ศรีสุขสด
๕. อุบาสิกาฐสมุทร ทัดทอง
๖. อุบาสิกาพรหม เกิดเกษม
๗. อุบาสิกานุญเกื้อ ไพโรจน์
๘. นางวรียา รักดนตรี

โครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น
ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย
มูลนิธิภูมิพลโลก

ด้วยความสนับสนุนของคณะกรรมการมหาเถรสมาคม
และ
กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม

(๑๒)

พิมพ์ครั้งที่ ๒ : ๒๕๕๘

Second published : 2015

ISBN : 974-8288-64-1

สงวนลิขสิทธิ์

ในการคัดลอก แปร และดัดแปลง

ไม่ว่าบางส่วนหรือทั้งหมด

All rights reserved

พิมพ์ที่โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ ในบริเวณวัดสระเกศฯ กรุงเทพมหานคร

Printed in Thailand

At The Bhūmibalobhikkhu Foundation Press,

Wat Srakesa, Bangkok.

นิทานกถา

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นในโลก ได้ทรงเทศนาโปรดเวไนยสัตว์ให้ได้บรรลุมรรคผลนิพพานตลอด ๔๕ พระวัสสา คำสอนของพระพุทธองค์ที่ทรงแสดงแล้ว ทรงบัญญัติแล้ว เรียกว่า **พระธรรมวินัย** ทรงตั้งไว้เป็นศาสดาแทนพระองค์ เมื่อเสด็จดับขันธปรินิพพาน จัดเป็นพระสังฆธรรมอย่างหนึ่งเรียกว่า **พระปริยัติสังฆธรรม** ในบรรดาพระสังฆธรรมทั้ง ๓ พระปริยัติสังฆธรรมมีความสำคัญมาก เมื่อพระปริยัติสังฆธรรมยังดำรงอยู่ตราบไค **พระปฏิบัติสังฆธรรม** และ **พระปฏิเวธสังฆธรรม** ก็ยังคงดำรงอยู่ตราบนั่น เมื่อพระปริยัติสังฆธรรมเสื่อมสูญแล้ว พระปฏิบัติสังฆธรรมและพระปฏิเวธสังฆธรรมก็ดำรงอยู่ไม่ได้ เพราะฉะนั้น พระปริยัติสังฆธรรม จึงเป็นมูลรากของพระศาสนา เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระอรหันตสาวกทั้งหลายมีพระมหากัสสปเถระเป็นต้น ได้ยกเอาคำสั่งสอนอันเป็นพระพุทธวจนะขึ้นสู่การสังคายนาเป็นครั้งแรกด้วยภาษาบาลี อันเป็นภาษาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมแก่ชาวโลก โดยจัดเป็นหมวดหมู่เรียกว่า **พระไตรปิฎก** ได้แก่ **พระวินัยปิฎก** **พระสุตตันตปิฎก** และ**พระอภิธรรมปิฎก** พระไตรปิฎกนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **ปาฬิ** หรือ **พระบาลี**

พุทธบริษัทผู้หวังความตั้งมั่นยังยืนแห่งพระสังฆธรรม จำเป็นต้องศึกษาพระไตรปิฎก หรือพระบาลีนี้ ให้รู้ซึ่งทั้งบทพยัญชนะและอรรถ จึงจะปฏิบัติได้ถูกต้องตรงตามพระพุทธวจนะ ได้มีการศึกษาเล่าเรียนในด้านพระปริยัติสังฆธรรมนี้สืบมาตั้งแต่ครั้งพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนมชีพอยู่ จัดเป็นฐานะในพระศาสนาอย่างหนึ่งเรียกว่า **คันถธุระ** คู่กับ **วิปัสสนาธุระ** ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับการปฏิบัติ อันเป็นส่วนแห่งพระปฏิบัติสังฆธรรม การศึกษานั้นย่อมมีครูบาอาจารย์สั่งสอน และบันทึกคำสอนตลอดทั้งมติวินิจฉัย โดยท่านผู้รู้พระพุทธานุญาตเรียกว่า **พระอรรถกถาจารย์** ตามความหมายที่แท้จริงนั้น พระอรรถกถาจารย์ หมายถึง พระอรหันต์ผู้เป็นสังคิติกาจารย์ในครั้งแรก มีพระมหากัสสปเถระ พระอุบาลีเถระ และพระอานันทเถระ เป็นต้น เมื่อได้มีการสั่งสอนและการบันทึกคำสอนไว้ พระสงฆ์สาวกก็ได้ศึกษาเล่าเรียนต่อ ๆ กันมา คัมภีร์ดังกล่าวนี้เรียกว่า **อรรถกถา** มีการบันทึกไว้ด้วยภาษาบาลี ภาษาเดียวกับที่ใช้บันทึกพระไตรปิฎก เมื่อพระพุทธศาสนาได้เคลื่อนจากชมพูทวีปมาตั้งมั่น

อยู่ในลังกาทวิปแล้ว ได้มีการสั่งสอนและบันทึกไว้ด้วยภาษาสิงห์อันเป็นภาษาของชาวเกาะ สำนักที่มีชื่อเสียงเกี่ยวกับพระคัมภีร์อรรถกถาเหล่านี้ ได้แก่สำนักมหาวีรในลังกาทวิป การที่จะทำความเข้าใจเรื่องราวในอรรถกถา พุทธบริษัทจำต้องศึกษาภาษาสิงห์ก่อน ซึ่งเป็นการยากลำบากแก่พุทธบริษัทผู้ใคร่การศึกษาเป็นอย่างยิ่ง คำอรรถาธิบายพระพุทธรวณะจึงไม่แพร่หลายกว้างขวางเท่าที่ควร อาศัยเหตุนี้ เมื่อพุทธศักราชล่วงได้เก้าร้อยปีเศษ พระเถระทั้งหลายมีพระพุทโธมะ พระพุทโธตตะ และพระธัมมปาละ เป็นต้น จึงได้แปลอรรถกถาภาษาสิงห์เป็นภาษาบาลีอันเป็นต้นติภาษา จึงเป็นเหตุให้พระพุทธานุศาสน์ได้แพร่หลายเป็นประโยชน์เกื้อกูลไปทั่วโลก

ต่อมา ได้มีการแต่งคัมภีร์อธิบายความในอรรถกถา เพื่อให้เข้าใจพระพุทธรวณะชัดเจนยิ่งขึ้นเรียกว่า ฎีกา มีทั้งคัมภีร์ฎีกาเดิมเรียกว่า มุลฎีกา และคัมภีร์อธิบายฎีกาเดิม ซึ่งต่อมาเรียกว่า อนุฎีกา แล้วยังมีคัมภีร์แก้ไขข้อความที่เป็นเงื่อนไขข้อขัดที่ชวนสงสัยให้หายสงสัยเรียกว่า คณฐิบท อีกชั้นหนึ่ง นอกจากนี้ยังมีคู่มือเป็นหนังสือประกอบในการแปลคัมภีร์ต่าง ๆ บอกสัมพันธ์ความ บอกความหมายของศัพท์แสดงไวยากรณ์แยกแยะให้เข้าใจเชิงศัพท์อีกชั้นหนึ่งเรียกว่า อรรถโยชนา คัมภีร์เหล่านี้ ล้วนเป็นประโยชน์แก่พุทธบริษัทผู้ศึกษาพระคัมภีร์พระพุทธานุศาสน์เป็นอย่างยิ่ง และทั้งเป็นคู่มือในการแปลให้ถูกต้องอีกด้วย พระคัมภีร์ดังกล่าวเหล่านี้ แต่งรับกันเป็นสายตรงบ้าง เป็นปกรณวิเสส แต่งเป็นเรื่องเฉพาะ เช่นพระคัมภีร์วิสุทธิมรรค หรือพระคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะ เป็นต้นบ้าง ซึ่งจัดอยู่ในชั้นอรรถกถาแล้วมีคัมภีร์อธิบายต่อมาเรียกว่า ฎีกา เช่น มหาฎีกาชื่อปรมัตถมัญจุสา อธิบายพระคัมภีร์วิสุทธิมรรค และคัมภีร์ชื่ออภิธัมมัตถวิภาวินี อธิบายคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะ เป็นต้น

ภาษาบาลี เป็นต้นติภาษา คือภาษาที่มีแบบแผน เป็นมูลภาษา คือภาษาที่เป็นต้นเดิม เป็นภาษาที่รองรับพระพุทธรวณะซึ่งเรียกว่า พระบาลี และเป็นภาษาที่ใช้อธิบายพระพุทธรวณะอื่น ๆ อีกด้วย นักปราชญ์ได้แต่งไวยากรณ์ของภาษาบาลีไว้เป็นหลักฐาน เพื่อให้ศึกษาทำความเข้าใจความหมายของคัมภีร์นั้น ๆ ได้ถูกต้องถ่องแท้ ถ้าขาดความเข้าใจหลักภาษาอันเป็นนิรุตติศาสตร์เสียแล้ว ย่อมจะเกิดความเข้าใจผิด ลุ่มหลง

ในอักษรและบทต่าง ๆ ได้ ดังนั้น พุทธบริษัทผู้ใดศึกษาจำต้องศึกษาให้รู้ไวยากรณ์ของภาษาบาลีอย่างแจ่มชัด จึงจะเข้าใจพระพุทธรวจนะได้ถูกต้อง คัมภีร์ไวยากรณ์เหล่านี้เรียกว่า **สัททวิเสส** บ้าง **สัททศาสตร์** บ้าง **นิรุตติศาสตร์** บ้าง

เมื่อพระพุทธศาสนาได้แพร่หลายมาสู่ประเทศไทย ก็ได้แพร่มาพร้อมกับพระคัมภีร์ต่าง ๆ มีพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อณูฎีกา ปกรณ์วิเสส และสัททวิเสส เหล่านี้เป็นต้น และได้จารไว้ด้วยอักษรขอมในโบราณ ผู้ศึกษาภาษาบาลีจึงต้องเรียนอักษรขอมก่อน แล้วจึงศึกษาเล่าเรียนพระคัมภีร์ทำความเข้าใจพระพุทธรวจนะทรงจำไว้ และเทศนาสั่งสอนต่อ ๆ กันมา ทุกยุคทุกสมัยจนถึงยุครัตนโกสินทร์นี้

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงมีพระราชปรารภอาราธนาพระสงฆ์เถรานุเถระ รับการชำระปริวรรตอักษรขอมที่บันทึกพระไตรปิฎกภาษาบาลีออกเป็นอักษรไทยแล้ว ตีพิมพ์พระไตรปิฎกอักษรไทยนี้เผยแพร่ไปในวัดวาอารามต่าง ๆ ตลอดทั้งในประเทศและต่างประเทศ เป็นการเฉลิมพระเกียรติยศพระราชกฤษฎีกาบริหาร ที่ทรงเป็นธรรมิกราชาธิราชในโลก ต่อมา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ก็ได้ทรงอุปถัมภ์สร้างพระคัมภีร์อรรถกถาจากอักษรขอมภาษาบาลีมาเป็นอักษรไทยภาษาบาลีนี้ บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ต่างทรงมีพระศรัทธาประสาทะ โดยเสด็จพระราชกุศล จัดพิมพ์สร้างไว้ในพระพุทธศาสนาให้เป็นที่ยปรากฏในโลก เป็นคุณูปการแก่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง กาลต่อมาการทำพระคัมภีร์อักษรขอมเป็นอักษรไทยได้หยุดชะงักไปชั่วระยะหนึ่งประมาณ ๕๐ ปีเศษ ทำให้คัมภีร์พระพุทธศาสนาในประเทศไทย ซึ่งมีอยู่ในอักษรขอมต้องชะงักไปไม่แพร่หลายเท่าที่ควร

ด้วยเหตุนี้ **มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ** ซึ่งตั้งขึ้นตามพระราชอาญาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน โดยได้รับพระบรมราชานุญาตเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๕ จึงได้ทำโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทยเสนอคณะสงฆ์ผ่านกรมการศาสนา ได้รับความเห็นชอบจากมหาเถรสมาคม ตามมติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๑/๒๕๑๖ เมื่อวันที่

(๑๖)

๕ มิถุนายน ๒๕๑๖ และได้รับความสนับสนุนจากรัฐบาล โดยให้เงินอุดหนุนเป็นรายปีผ่านกรมการศาสนา ให้ดำเนินการตามโครงการนี้ เพื่อให้พระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาภาษาบาลีได้รับการชำระให้ถูกต้องเสียขั้นหนึ่งก่อน แล้วจึงแปลเป็นภาษาไทยตามขั้นตอนแห่งการปฏิบัติงาน

การปริวรรตอักษรขอมเป็นอักษรไทยก็ดี การชำระพระคัมภีร์ภาษาบาลีให้ถูกต้องก็ดี จำเป็นต้องสอบทานกับคัมภีร์อื่นและฉบับต่างประเทศเท่าที่จะหาได้ ต้องอาศัยผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญในภาษาบาลีเท่าที่มีอยู่ในปัจจุบัน และจำต้องฝึกฝนบัณฑิตให้สืบต่องาน เพื่อถ่ายทอดความรู้การทำงานให้ต่อเนื่องกันไปโดยไม่ขาดสาย งานพระคัมภีร์จึงจะสมบูรณ์และถูกต้อง เมื่อต้นฉบับภาษาบาลีถูกต้อง การแปลสู่ภาษาไทยก็จะต้องตามไปด้วย

มูลนิธิภูมิพลภิกขุ นอกจากได้รับความอุปถัมภ์จากรัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในการให้เงินงบประมาณแผ่นดินอุดหนุนโครงการแล้ว ยังได้รับปัจจัยบริจาคจากเจ้านายและผู้มีจิตศรัทธาสรางพระคัมภีร์เป็นรายยกเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาและอุทิศให้แก่ปัจเจกบุคคล ดังได้ประกาศพระนามและนามในท้ายเล่มพระคัมภีร์ เพื่อให้ท่านผู้พบเห็นได้อนุโมทนากุศลนั้น ๆ ด้วย

สำหรับ พระคัมภีร์ชาดกและอรรถกถาชาดก บาลี-ไทย เล่ม ๓๐ (ภาค ๑๐ ตอนที่ ๓) นี้ คุณมณูญ - รองศาสตราจารย์นงนารถ เดชณรงค์ ได้มีจิตศรัทธาบริจาคทรัพย์สร้างเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา ซึ่งเป็นประโยชน์ในการศึกษาวิชาการทางพระพุทธศาสนา นับว่าเป็นมหากุศลยิ่ง

มูลนิธิภูมิพลภิกขุ ขออนุโมทนากุศลไว้ ณ ที่นี้ ขออำนาจแห่งมหากุศลอันบังเกิดจากการบริจาคทรัพย์สร้างพระคัมภีร์นี้ ได้โปรดบันดาลให้ คุณมณูญ - รองศาสตราจารย์นงนารถ เดชณรงค์ ประสบความสุขความเจริญรุ่งเรืองตลอดไป.

มูลนิธิภูมิพลภิกขุ
เพื่อการค้นคว้าและเผยแผ่ทางพระพุทธศาสนา

คำปฏิญญา

ในการจัดสร้างพระคัมภีร์ ตามโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย นั้น มูลนิธิภูมิพลโลกฯ ได้มีจุดประสงค์ที่จะสร้างพระคัมภีร์พระพุทธศาสนา ภาษาบาลี คือ อรรถกถา ฎีกา อнуฎีกา คณฐี อรรถโยชนา ปกรณ์วิเสส และสัททวิเสส ที่ยังไม่เคยมีปรากฏในอักษรไทย ให้มีเป็นฉบับอักษรไทยขึ้น และชำระสอบทานพระคัมภีร์ภาษาบาลีที่มีในอักษรไทยแล้ว แต่ยังคลาดเคลื่อนให้ถูกต้องบริสุทธิ ทั้งนี้ เพื่อเผยแพร่คำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้กว้างขวาง เพื่อประโยชน์สุขของมหาชนในโลก ขั้นตอนในการทำงานนี้ เบื้องต้นต้องชำระอักขระและบทพยัญชนะในคัมภีร์นั้น ๆ ให้เป็นที่ถูกต้องตามพระคัมภีร์ดั้งเดิมก่อน แล้วจึงแปลสู่ภาษาไทย และภาษาอื่นในภายหลัง ในเบื้องต้นนี้การตีพิมพ์พระคัมภีร์ต่าง ๆ มูลนิธิฯ จะจัดทำเป็นขั้นตอน ๔ ประการ คือ

๑. พิมพ์พระคัมภีร์ภาษาบาลีที่ได้ชำระถูกต้องแล้วเป็นอันดับแรก เพราะเป็นงานที่ทำสำเร็จก่อน และเพราะพระคัมภีร์ภาษาบาลีเป็นประโยชน์แก่นักศึกษาทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ซึ่งต่างได้ถือเป็นตำราในการศึกษาและอ้างอิง การศึกษาภาษาบาลี พระสงฆ์ฝ่ายเถรวาทถือเป็นหลักในการศึกษาพระศาสนา พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทได้แพร่หลายไปในส่วนต่าง ๆ ของโลก พร้อมกับพระคัมภีร์ภาษาบาลี ภาษาบาลีเป็นสื่อให้เกิดความเข้าใจพระธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่ครั้งพุทธกาลเป็นต้นมา
๒. พิมพ์พระคัมภีร์ภาษาบาลีตามต้นฉบับเดิม พร้อมด้วยคำแปลลงในหน้าเดียวกันโดยแยกเป็น ๒ พากย์ซ้ายขวาเป็น ๒ ภาษา คือบาลี-ไทย ซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่พระสงฆ์เมื่อนำไปแสดงพระธรรมเทศนาที่จะอ้างอิงภาษาบาลีพร้อมกับคำแปล และจะเป็นประโยชน์แก่ผู้สนใจ

ศึกษาทั่วไป โดยเฉพาะในกรณีเมื่อไม่เข้าใจคำแปล ก็จะนำพากย์
ภาษาบาลีไปสอบถามท่านผู้รู้ให้อธิบายได้ทันที

๓. พิมพ์พระคัมภีร์ฉบับแปลเป็นภาษาไทย

๔. พิมพ์พระคัมภีร์ที่ได้เรียบเรียงเป็นภาษาไทยอย่างง่าย สำหรับ
ชาวบ้านทั่วไป เพื่อให้คนไทยได้เข้าใจพระธรรมถูกต้อง ทั้งนี้ เป็น
พระราชประสงค์ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน
ที่จะให้คน “เข้าถึงธรรม”

มูลนิธิฯ จะทำพระคัมภีร์ใดในลักษณะใด ย่อมขึ้นอยู่กับกาลเทศะ และ
ความเหมาะสมในการที่จะเผยแผ่พระคัมภีร์นั้น ๆ ทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ
การพิมพ์พระคัมภีร์ชาดกและอรรถกถาชาดก บาลี-ไทย เล่ม ๓๐ (บาลี ภาค ๑๐
ตอนที่ ๓) นี้ เป็นการพิมพ์ฉบับชำระ ทั้งภาษาบาลี และคำแปลเป็นภาษาไทยลงคู่
ในหน้าเดียวกันตามคำปฏิญญาข้อที่ ๒ ข้างต้นเพื่อเผยแผ่คำสอนทางพระพุทธศาสนา
ให้กว้างขวางและลึกซึ้งยิ่งขึ้น

ขออานิสงส์แห่งการสร้างพระคัมภีร์ที่ได้ตีพิมพ์ไปแล้วนี้ จงเป็นพลวปัจจัย
ให้สรรพสัตว์ทุกหมู่เหล่าได้พบเห็นแต่ความเจริญ ไม่มีเวร ไม่มีภัย ไม่มีทุกข์ เป็นสุข
ได้เต็มรสพระธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทวักันเทถนุ.

มูลนิธิภูมิพลโลกิกขุ

เพื่อการค้นคว้าและเผยแผ่ทางพระพุทธศาสนา

พระราชวิจารณ์* ว่าด้วยนิทานชาดก

พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ

พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงพระราชนิพนธ์

หนังสือชาดกปกรณ์นี้ เป็นคัมภีร์ชนิดหนึ่งซึ่งได้ร้อยกรองขึ้นไว้เพื่อประโยชน์บางประการ แต่ไม่มีใครจะได้รับความวิจารณ์ของเราทั้งหลายโดยถ้วนถี่ ๔ ว่า โดยท่านผู้ที่ศึกษาในพระคัมภีร์พุทธศาสนา หรือผู้ที่ฝักฝายในการศาสนาพอใจพึงเทศน์ เป็นต้น มักจะมีเป็น ๓ จำพวก ๕ พวกหนึ่งที่ชอบฟังนิทานก็ใส่ใจแต่เรื่องนิทานนั้น ฟังเพลินเพลินไป ไม่ใคร่ใส่ใจในธรรมหรือสุภาษิต ซึ่งมีอยู่ในนิทานชาดกนั้น ๕ อีกพวกหนึ่งซึ่งเป็นผู้แสวงหาแต่ธรรม เมื่ออ่านแล้วก็เห็นว่าเป็นแต่เรื่องเล่านิยาย การที่จะแสวงหาธรรมในชาดก เหมือนร่อนทรายหาทองซึ่งมีอยู่แต่เล็กน้อย ไม่คุ้มความลำบาก สู้หนังสือฉบับอื่นซึ่งอาจจะพบธรรมได้ง่ายไม่ได้ ก็ละเลยเสียไม่ได้อ่าน ๕ ยังความคิดในชั้นหลัง ๆ ซึ่งแรงขึ้นไปกว่าท่านทั้งสองพวกซึ่งกล่าวแล้วนั้น มักจะถือว่า ชาดกเป็นนิทานซึ่งนึกแต่งขึ้นไม่มีความจริงเป็นหลักฐาน เช่นดิรัจฉานพูดได้เหมือน มนุษย์ เป็นต้น ถึงจะเชื่อว่าเป็นความเปรียบ ก็ยังมีข้อติเตียนด้วยเรื่องกลับชาติ ต่อไปอีก ๕ อีกอย่างหนึ่ง คติโบราณซึ่งถือกันมาว่า ไม่ควรจะสอดแทรกในบรรดา หนังสือทั้งปวงที่อ้างว่าเป็นพระพุทธรวจนะ ถ้าผู้ใดไม่เชื่อถือก็ต้องตกนรก เป็นการ บังคับกะเกณฑ์ให้เชื่อ ก็ยิ่งเป็นเหตุซ้ำร้ายให้เปื้อนหายจนเป็นข้อติเตียนว่า ท่าน

---

* พระราชวิจารณ์นี้ มูลนิธิภูมิพลโลกขุ อัญเชิญมาจากหนังสือนิบาตชาดกเล่มที่ ๒๓ ภาคผนวก ราชบัณฑิตยสภาพิมพ์ ณ วันที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๔ เพื่อทูลเกล้าฯ ถวายในงานทรงบำเพ็ญ พระราชกุศลสนองพระเดชพระคุณ สมเด็จพระปิยมหาราช พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในวันตรงกับวันเสด็จสวรรคต

ทั้งหลายผู้แต่งหนังสือนี้ กระทำให้เกิดไฟฟ้าขึ้น ในพระพุทธรักษาโดยมาก เพราะเหตุที่กล่าวยืนยันว่าพระพุทธรเจ้าได้เทศนาเช่นนี้ จนถึงเมื่อกลับชาติ ก็อาจจะยิ้มเยาะหรือทลายเดาล่วงหน้าได้ ฯ

การซึ่งเป็นเช่นนี้ เพราะเหตุที่ผู้อ่านตั้งวงความพิจารณาคับแคบ คือพวกหนึ่งปรารถนาแต่จะฟังนิทาน พวกหนึ่งปรารถนาแต่จะฟังธรรม พวกหนึ่งปรารถนาแต่จะวินิจฉัย ว่าหนังสือนี้พระพุทธรเจ้าจะได้เทศนาอย่างนี้จริงทีเดียวหรือ ?

ข้าพเจ้าไม่มีความประสงค์ที่จะอธิบายได้เพียงตามทางความคิดของท่านทั้งหลายสามพวกซึ่งได้กล่าวมาแล้วนี้ ซึ่งเป็นความประสงค์และความมุ่งหมายต่าง ๆ กัน ฯ แต่จะขอชักนำให้พิจารณาในเรื่องหนังสือชาดกนี้ โดยความเห็นที่เป็นวงกว้าง ซึ่งบางทีจะทำให้ท่านทั้งหลายเห็นว่าหนังสือชาดกปกรณ์นี้เป็นเรื่องที่น่าอ่านอยู่ เพราะเหตุฉะนั้น พระโบราณจารย์จึงได้อุตสาหะหรือยกทรงเข้าไว้เป็นอันมาก ฯ แต่เบื้องต้นที่จะอ่าน ท่านจะต้องคิดถึงเหตุการณ์อันจะกล่าวต่อไปนี้ให้เข้าใจเสียก่อน ฯ

คือต้องคิดเห็นว่า ตั้งแต่พระพุทธรเจ้าปรินิพพานมาจนถึงบัดนี้ก็เกือบจะถึง ๒๕๐๐ ปีแล้ว ความคิดและโวหารทั้งทางที่จะทำให้เข้าใจกันง่าย ย่อมเปลี่ยนแปลงจากปัจจุบันนี้เป็นอันมาก ฯ ถ้าจะเทียบแต่ใกล้ ๆ เช่นไปหาหนังสือฉบับใดฉบับหนึ่งซึ่งแต่งไว้แต่แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว อันล่วงมาเพียงระยะ ๖๐ ปี มาอ่านเทียบกับหนังสือในปัจจุบันนี้ ผู้อ่านคงจะทักได้หลายแห่งว่า ความคิดข้อนี้แปลกอย่างนั้น ๆ โวหารแห่งนี้ใช้แปลกเช่นนั้น ๆ ถ้าขยับขึ้นไปอีกระยะหกสิบปีหนึ่ง เป็น ๑๒๐ ปี ตกอยู่ในระวางแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกหาหนังสืออันใดอันหนึ่งมีร่างหมายเป็นต้นมาอ่าน คงจะพบแปลกไปจากหนังสือในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวอีก ฯ ถ้าขยับขึ้นไปอีกเพียงกึ่งรอบคือ ๓๐ ปี เป็น ๑๕๐ ปี ไปอ่านหนังสือคำจารึกที่วัดป่าโมกข์ ก็คงเห็นมีอะไร ๆ ที่แปลกอีก ฯ เมื่อคิดระยะเพียง ๑๕๐ ปี อาจจะเปลี่ยนแปลงไปได้เช่นนี้แล้ว จงคิดว่า ๑๕๐ ปีก็ครั้งจะครบ ๒๕๐๐ ปีหย่อน ก็คงคิดเห็นได้ว่า ความคิดและความประสงค์ของผู้ซึ่งเกิดแต่ชั้นนั้น ถึงว่ามีความคิดและมุ่งหมายความสำเร็จอย่างหนึ่งอย่างใด เช่นเราจะมุ่งหมายทางความคิดและโวหาร ย่อมจะต่างกับเราในเวลานี้เป็นอันมาก ฯ

อีกนัยหนึ่ง ข้าพเจ้าเชื่อว่าท่านทั้งหลายที่จะอ่านหนังสือนี้ คงจะทราบ อยู่แล้วโดยมาก หรือถ้ายังไม่ทราบชัด ก็อาจจะคิดเห็นได้โดยง่าย ว่าพระพุทธเจ้า นั้นได้เกิดขึ้นในประเทศอื่น หาใช่ประเทศเราไม่ ถ้าจะเทียบประเทศอันตั้งอยู่ใกล้เคียง กันกับเรา เช่น รามัญ พะม่า ญวน เพียงเท่านี้ ความประพจน์และภาษาก็ยังต่าง กันกับเรามากไม่ใช่หรือ ฯ และพระพุทธเจ้าหาได้เป็นชาติเราไม่ ข้อนี้ก็เห็นได้โดยง่าย ด้วยภาษาที่ใช้ก็หาใช่ภาษาเราไม่ ฯ ธรรมดาว่าคนต่างประเทศต่างชาติต่างภาษากัน อากักริยาความคิดและโวหาร ย่อมเปลี่ยนแปลงกัน ฯ เช่นถ้าจะสังเกตถ้อยคำ ที่เขียนลงเป็นภาษาไทยแล้ว เหมือนอย่างหนังสือซึ่งออกใหม่เร็ว ๆ นี้ ซึ่งเรียกชื่อเรื่อง ว่า “ความพยายาม” ท่านจะเห็นหรือไม่ว่า ความคิดและโวหารที่แต่งลงเป็นภาษาไทย แล้วนั้น ถ้าหากว่าคนไทยเราที่ไม่ได้เรียนรู้ภาษาต่างประเทศ จะเรียบเรียงหนังสือขึ้น เรื่องหนึ่งความคิดและโวหารจะเป็นเช่นนั้นได้หรือไม่ ฯ ท่านคงจะคิดเห็นได้โดยง่าย ว่า ความคิดนั้นเป็นความคิดต่างประเทศ โวหารก็เป็นโวหารต่างประเทศ ทั้งโวหาร ที่เรียงนั้นเป็นภาษาซึ่งกำลังใช้กันอยู่ในปัจจุบันนี้ในประเทศ อันหนึ่ง เรายังเห็นแปลก จากที่เราเคยคิดเราเคยแต่งเพียงเท่าใด ฯ ก็โวหารภาษาบาลี ซึ่งพื้นเดิมเป็นภาษามคธ แต่เป็นอย่างเก่า จนเป็นภาษาอันหนึ่ง ซึ่งจะเรียกว่าภาษามคธในปัจจุบันนี้ไม่ได้ ตลอดทั้งที่กลายมาเป็นภาษามคธ ซึ่งใช้อยู่ในปัจจุบันนี้ อันนับว่าเป็นภาษาตาย ไม่มีชาติใดที่พูดกันด้วยภาษาบาลี ในทุกวันนี้แล้ว ความคิดและโวหารจะไม่ เปลี่ยนแปลงไปได้มากหรือ ฯ ข้อซึ่งภาษากลายเป็นภาษาตายไปนั้น เหตุด้วยมนุษย์ ซึ่งเป็นผู้พูดภาษานั้นแต่เดิมเปลี่ยนความคิด เปลี่ยนโวหาร เปลี่ยนถ้อยคำมาโดย ลำดับ เมื่อกาลล่วงนานมา ภาษาซึ่งได้พูดกันอยู่ในสมัยหนึ่งแต่แรกนั้นกลายเป็น คนละภาษากันกับที่พูดอยู่ในปัจจุบันนี้ ในประเทศแห่งเดียวกันนั่นเอง ฯ อย่าตกใจ ว่าภาษาจะมีตายแต่ภาษาบาลี ภาษาละติน ภาษากรีกเป็นต้น ก็ตายมาแล้ว เหมือนกัน ฯ ถึงแม้ว่าภาษาบาลีเป็นภาษาตายแล้ว เป็นภาษาเขียนพุทธวจนะ อย่างเดียว มีผู้เรียนผู้อ่านเขียนและแต่ง แต่จะเพาะผู้ที่ศึกษาในพระพุทธศาสนา เช่นนั้นก็ยิ่งได้แต่ลำพังตัว ฯ ผู้ที่ศึกษาภาษาบาลีอาจจะชี้ได้ว่า หนังสือฉบับนี้เป็น หนังสือเก่า หนังสือฉบับนี้เป็นหนังสือใหม่ หรือเรียงลำดับไว้ว่า คัมภีร์นั้นแต่งก่อน แล้วถึงคัมภีร์นั้น ฯ ลงมาเป็นลำดับ ฯ จะยกมากล่าวในที่นี้ก็ดูไม่ต้องการ เพราะ

ไม่เป็นการที่ต้องการจะรู้ทั่วไป เป็นวิสัยของผู้ที่ได้เล่าเรียนภาษาบาลีซึ่งจะสังเกตได้เองแล้ว ๕

อีกข้อ ๑ เรื่องชาดกนี้ ไม่ใช่เป็นเรื่องราวในครั้งพุทธกาล เป็นเรื่องมีมาเก่าแก่ก่อนพุทธกาลนาน ที่จะพึงกำหนดได้ด้วยหลักฐานหลายอย่าง ถึงในชาดกเองก็รับว่าเป็นเรื่องเก่า ด้วยขึ้นอดีตทุกแห่ง ๕ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมถึงที่ควร จะให้ความขัดแย้งด้วยขัณิทานมากแล้ว ก็ชักมาสาธกให้ความกระจ่างขึ้น ๕ คำที่แสดงโดยวิธีนี้เรียกว่าชาดกในบาลีขึ้นต้นว่า ภูตปุพฺพ (เรื่องนี้เคยมีมาแล้ว) จัดเข้าในนวัคส์ตฤสาสนะ (คำสอนของพระพุทธเจ้ามีองค์เก่า) ๕ เมื่อพิจารณาเหตุนิทานที่ยกมากล่านั้นมีหลายชั้น ที่เป็นนิทานเก่าทีเดียวก็มี ที่เป็นชั้นหลัง ๆ ลงมาก็มี ๕ และนิทานอย่างเช่นชาดกนี้ไม่ได้มีแต่ในคัมภีร์ฝ่ายพระพุทธศาสนา ในหมู่ชนชาติอื่นภาษาอื่นนอกพระพุทธศาสนาก็มีปรากฏเหมือนกัน ๕ ชาติอื่น ๆ เช่นอาหรับ เปอเซีย เป็นต้น ก็ว่ามีนิทานเช่นนี้คล้ายคลึงกัน แต่จะยกไว้ไม่กล่าว เพราะไม่มีตัวเรื่องมาเทียบ ๕ จะยกแต่นิยายอิสอป ซึ่งข้าพเจ้าได้แปลลงเป็นภาษาไทยช้านานมาแล้ว ได้ตั้งชื่อว่า อิสอปปกรณ์ ของนักปราชญ์ผู้ ๑ ชื่อว่า อิสอป เป็นผู้แต่งขึ้นในประเทศกรีก ๕ นักปราชญ์ผู้นี้ได้แต่งหนังสือฉบับนั้นแต่ในเมื่อเวลาราว ๆ กันกับพุทธกาล มีทำนองนิทานอย่างเดียวกัน คือเทวดาพูดกับคน ดิรัจฉานพูดกับคน ดิรัจฉานต่อดิรัจฉานพูดกันเอง ทำนองเดียวกันกับชาดก ๕ และเรื่องราวที่อิสอปกล่าวนั้นก็คล้ายคลึงกัน ที่อาจจะเทียบกับเรื่องราวชาดกได้หลายเรื่อง เช่นเรื่องกันทคลกชาดกในทุกนิบาตกับเรื่องสุนัขปากกับนกกกระสา ในอิสอปปกรณ์ (เรื่องที่ ๕) เป็นเรื่องเดียวกันแท้ ๕ ในกันทคลกชาดกมีเรื่องว่า ราชสีห์จับสัตว์กินเป็นอาหาร กระดูกเข้าไปขวางติดคอ ได้ความเจ็บเป็นสาหัสเจียนจะถึงแก่ชีวิต อ่อนวอนนกร้องกันทคลกะ (แปลว่ามีปมที่คอ) เป็นชนิดมีจะงอยปากยาวให้ช่วยสงเคราะห์ นกนั้นรับแล้วไม่ไวใจเอาไม้ค้ำปากไว้ สอดจะงอยปากเข้าไปเย็บปลายกระดูกที่ขวางคอให้ตกลงไป แล้วเคาะไม้ที่ค้ำปากออก ราชสีห์ก็ได้รับความสบาย วันหนึ่งนกเห็นราชสีห์กำลังกินมังสะ ปรารถนาจะลองใจว่าจะคิดถึงบุญคุณหรือไม่ จึงอ้าอุปการะของตนแล้วขอมังสะบ้าง ราชสีห์ตอบว่า เมื่อเจ้าเคาะกระดูกที่ติดคอข้า ได้กินมังสะ

ที่ติดอยู่ตามซอกพื้นของข้าพขอแล้ว ฯ ในนิยายอีสอบเล่าความมีต้นเค้าเป็น
 อย่างเดียวกัน ต่างกันแต่ในชาดกเป็นราชสีห์ ในอีสอบปรกณำเป็นสุนัขป่าเท่านั้น
 ไหวหารนั้นย่อมผิดกันไปบ้างเป็นธรรมดา ฯ บางเรื่องมุ่งคำสอนอย่างเดียวกัน
 เพียงแต่ท้องเรื่อง เช่นสุวัณณหังสชาดกในเอกนิบาต และเรื่องห่านไขเป็นทอง
 ในอีสอบปรกณำ (เรื่องที่ ๑๑๐) ฯ ในชาดกเล่าว่า มีตระกูลพราหมณ์หนึ่ง คือ
 บิดามารดากับลูกสาวสามคน พราหมณ์บิดาตายไปเป็นหงส์ทอง ก็ให้ชนแก่เขา
 คราวละอัน พราหมณ์ยังไม่พอใจก็จับหงส์ถอนขนหมดทั้งตัว ขนที่ถอนโดยพลการ
 ก็ไม่เป็นทอง ขนขึ้นใหม่ก็ขาวเป็นขนหงส์สามัญ ตระกูลนั้นก็เสื่อมจากทองที่เคยได้ ฯ
 ในนิยายอีสอบเล่าว่า กระต่ายผู้ ๑ คราวโชคดีมีห่านตัว ๑ ไขเป็นทองทุกวัน
 เขายังไม่พอใจว่าได้เข้าไป ต้องการจะได้คราวเดียวให้มาก จึงฆ่าห่านเสีย
 แหะหังออกก็พบแต่เครื่องในเหมือนห่านสามัญ ฯ ประโยชน์ของนิทานนี้ก็ลง
 ท้ายแสดงสุภาษิตว่า โลกมากลางหายอย่างเดียวกัน ฯ ถ้าจะตรวจสอบกันอีก
 ก็เห็นจะยังมีถูกกันมาก จึงเห็นว่านิทานเช่นนี้คงจะเป็นนิทานเก่าที่เล่ากันมาแต่ก่อน
 สองพันห้าร้อยปีขึ้นไปถ้ายกกันไปมา และเป็นวิธีที่ยกมาประกอบทางสั่งสอนของ
 คนโบราณครั้งพุทธกาลและราว ๆ พุทธกาล ฯ

อนึ่ง นิทานที่มาในชาดกนี้ มีพวกที่ต้องกันกับนิทานที่มีในคัมภีร์อื่น ฯ
 ฝ่ายช่างไสยศาสตร์ ซึ่งยังมิได้มีใครแปลลงเป็นไทยหลายเรื่อง จะยกมากล่าวก็ไม่มี
 เวลาพอจะค้นหาที่เทียบ ฯ แต่เป็นอันได้ความว่า นิทานนั้นอย่างเดียวกัน แปลกแต่
 เพียงช่างฝ่ายไสยศาสตร์มีกล่าวถึงการถือลัทธิต่าง ๆ ซึ่งไม่ต้องกับพุทธศาสนา ฝ่ายนี้
 ได้คัดร่อนออกเสีย คงไว้แต่เนื้อเรื่องหรือแก้ไขให้ลงในทางคลองธรรมของ
 พระพุทธศาสนา ด้วยประสงค์จะเอานิทานนั้นประกอบเวลาแสดงธรรม ฯ ถึงนิทานใด
 ซึ่งเป็นเรื่องอันเล่ากันอยู่แต่จะเพาะในประเทศ ซึ่งพระพุทเจ้าได้บังเกิดขึ้นนั้นก็ดี
 ย่อมปรากฏว่าเป็นนิทานเก่าก่อนพุทธกาลขึ้นไปช้านาน เพราะท้องเรื่องนิทานนั้น
 ความประพุดติและความเป็นอยู่ของมนุษย์ไม่เหมือนกันกับเวลาพุทธกาลเลย ฯ
 พระเจ้าแผ่นดินผู้มีอำนาจและบ้านเมืองซึ่งเป็นใหญ่ เป็นสำคัญอันมีในท้องนิทาน
 ทั้งหลายนั้น ไม่พ้องผลอมตรงกันกับเวลาปัจจุบันที่แต่งชาดก คือภายใน

พุทธกาลนั้นเลย ๔ เช่นที่กล่าวโดยมากถึงเมืองพาราณสี อันเป็นเมืองหลวงของ พระราชาอาณาจักรกาสินั้น ในเวลาพุทธกาลก็รวมเข้าอยู่ในประเทศโกศล ซึ่งไม่มี พระเจ้าแผ่นดินปกครองต่างหาก ช้านานมาแล้ว ดังนี้ เป็นต้น ๔ ธรรมดาผู้แต่งนิทาน หรือหนังสืออันใดถ้าแต่งขึ้นใหม่ ถึงจะเป็นเรื่องเก่าก็มักพลั้งเผลอถึงเวลาที่ตัวเกิดอยู่ เช่นกับหนังสือรามเกียรติ์ เป็นต้น เผลอ ๆ ไปก็เกณฑ์พลให้ถือปืน ซึ่งในเวลานั้น ยังไม่มีเลย ดังนี้ เป็นต้น ๔ ส่วนนิทานชาดกนี้จึงเห็นปรากฏได้ว่า เป็นนิทานเก่าซึ่งเล่า สืบต่อกันมาช้านาน ไม่ใช่เล่าขึ้นใหม่ในเวลาพุทธกาล หรือผู้แต่งจะแต่งประดิษฐ์ ขึ้นใหม่ภายหลัง เป็นนิทานเก่าที่มีอยู่แล้ว เว้นไว้แต่เรื่องปรารภและกลับชาติ ซึ่งจะยกไว้กล่าวต่อภายหลัง ๔ ตามที่นักปราชญ์ได้ตรวจหนังสือในคัมภีร์ต่าง ๆ เขาได้เทียบเคียงทั้งในคัมภีร์นิกายต่าง ๆ และคัมภีร์อื่นซึ่งปรากฏชัดว่าได้เรียบเรียงขึ้น ก่อนคัมภีร์ชาดกซึ่งแปลออกพิมพ์ในสมุดนี้ คือชั้นต้นก่อนเวลาตติยสังคายนา มีแต่คาถาได้แต่งขึ้นในมัชฌิมประเทศ คาถานี้สังเกตได้ว่า ได้นำสืบ ๆ กันมาตามความ ทรงจำ เพราะแต่ก่อน พระสงฆ์ได้ทรงพระพุทธรูปไว้ด้วยความจำ จึงจำจะต้อง ร้อยกรองด้วยคำประจุความให้ย่อสั้นสำหรับที่จะได้จำให้มั่นคง เชื่อได้ว่าคงจะได้สืบมา แต่ชั้นต้น ไม่มีข้อที่พลั้งพลาด ๔ แต่ล้าพังคาถาเท่านั้น เรื่องยังไม่ขัด ต้องมีอธิบาย สำหรับประกอบเป็นท้องเรื่องไว้ด้วย ใช้เป็นคำร้อยแก้ว เล่าบอกกันเอาด้วยปาก ท้องเรื่องตามคำร้อยแก้วนี้หลายเรื่อง มีปรากฏในรูปสลักครั้งพระเจ้าอโศก คือเมื่อ พระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วได้ ๒๐๐ ปีเศษ ส่ออายุว่าไม่ต่ำกว่านั้น ๔ ยังมีชาดก อีกอย่าง ๑ ในนิกายทั้งหลายที่เป็นหนังสือเก่ากว่าชาดกปกรณ์นี้ ซึ่งมีแต่เรื่องนิทาน ไม่มีเรื่องปรารภ และที่ไม่มีคาถาในท้องเรื่องหรือไม่มีที่เดียวก็มาก และไม่ได้เทียบ พระโพธิสัตว์เป็นสัตว์ดิรัจฉานหรือคนสามัญ เทียบแต่ด้วยเป็นฤษีหรือบัณฑิต ๔ ส่วนชาดกซึ่งได้แปลฉบับนี้มีใช้บาลีเป็นอรรถกถา กล่าวว่าได้เรียบรวบรวมขึ้นใน เกาะลังกา ในราวเมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ ๑๐๐๐ ปีล่วงไปแล้ว แต่ไม่ปรากฏว่า ผู้ใดเป็นผู้เรียบเรียง ไม่ได้แก้ไขเพิ่มเติมท้องนิทาน เดิมแต่เรื่องปรารภข้างต้น และประชุมชาดกข้างปลาย แต่ได้เรียบเรียงเป็นภาษาสิงห์พ แต่คาถานั้นคงเป็นภาษา บาลี แล้วจึงกลับแปลลงเป็นภาษาบาลีทั้งหมด ๔ เพราะเหตุฉะนั้น คัมภีร์ชาดกนี้เชื่อ

ได้ว่าท้องเรื่องซึ่งเป็นหลักนิทานเดิมมีมาแต่ครั้งพุทธกาล ผู้ซึ่งเก็บรวบรวมขึ้นภายหลัง ไม่ใช่คนเดียว ได้ยกเอานิทานนั้นมาลงเต็มเรื่อง แต่งแต่ปรารภและกลับริตเพิ่มเติมลงในภายหลัง เป็นคัมภีร์โตขึ้น ๆ โดยลำดับ แต่ท้องนิทานควรเชื่อว่าเป็นนิทานเก่าแท้ ด้วยเหตุดังที่กล่าวมานี้ ฯ

บัดนี้จะได้วินิจฉัยในข้อซึ่งว่า เหตุไฉนพระพุทธเจ้าจึงได้นำนิทานซึ่งเป็นเรื่องไม่น่าเห็นจริงมาตรัสเทศนา ดังนี้ควรจะเชื่อหรือว่าพระพุทธเจ้าได้ตรัสเทศนา ฯ ขออธิบายว่า ให้ระลึกถึงคำที่กล่าวมาแล้วแต่เบื้องต้น ว่าสันดานของมนุษย์ ในเวลาที่ล่วงมาแล้วสองพันเกือบห้าร้อยปี และเป็นคนประเทศอื่น ไม่ใช่ประเทศเดียวกันกับเรา ทั้งเทียบด้วยนักปราชญ์ผู้ชื่ออัสสอป ได้แต่งคำสั่งสอนสุภาสิต ด้วยยกนิทานเทียบคล้ายคลึงกันกับนิทานชาดก ควรจะเห็นได้หรือไม่ว่า การที่จะสั่งสอนให้สาวกทั้งหลายเข้าใจได้ง่ายนั้น บางครั้งจะต้องยกนิทานขึ้นเทียบให้เข้าใจชัดเจนได้โดยง่าย. พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาโดยยกนิทานขึ้นเทียบย่อมจะมีได้เป็นแท้ ฯ ถึงพระสงฆ์สาวกซึ่งเป็นเจ้าหมู่เจ้าคณะสืบ ๆ ต่อมานั้นเล่า ก็คงต้องคิดหาอุบายที่จะสั่งสอนคนหนุ่ม ๆ เด็ก ๆ ให้ถูกกับสันดานคนในเวลานั้น ๆ เพื่อจะให้เข้าใจธรรมโดยชัดเจนโดยง่าย ฯ ความเข้าใจของคนย่อมยากง่ายต่าง ๆ กัน ฯ บางคนถ้าจะยกแต่ข้อธรรมมาสอนให้เข้าใจ ไม่อาจจะเข้าใจได้ ถ้าเล่านิทานเปรียบให้เนื้อความไปลงปลายเข้ากันกับธรรมที่สอน อาจจะเข้าใจได้โดยง่าย นับว่าเป็นการหลีกเลี่ยงจากทางซึ่งจะต้องใช้วาทะคุณความ เพราะเหตุที่จะทำอย่างไรก็ไม่เข้าใจ ฯ เช่นเรื่องอัสสอปปรกณำ ควรจะเอามาพิจารณาเป็นตัวอย่างได้ ว่านักปราชญ์ผู้ชื่ออัสสอปนั้น ตั้งใจหรือที่จะให้ผู้อ่านเชื่อว่าดิรัจฉานพูดภาษาคนได้ ฯ ซึ่งชวนให้เอานิทานอัสสอปมาคิดนี้เพราะเหตุว่าไม่มีข้อซึ่งพึงรังเกียจ โดยฐานเป็นคำประมั้นประราของพวกที่โมหะครอบงำเข้ามาคล่ำให้กระทบกระเทือนใจว่า ไม่เชื่อกับบาป ทำให้ผู้ซึ่งจะคิดเหนี่ยวนำจะระอาใจเสีย ฯ อัสสอปนั้นใครจะนึกว่าอะไรก็จริงนิกไป ไม่มีข้อรังเกียจ ฯ แล้วให้นึกว่าเรื่องนี้เขาแต่งสำหรับจะให้เชื่อว่าเป็นความจริงหรือไม่ ฯ เราจะตอบตัวเราเองได้ทันทีว่า เป็นแต่เรื่องเขาแต่งเปรียบเท่านั้น ฯ เราควรจะถามตัวเราอีกทีหนึ่งว่า ที่เขาแต่งไว้นี้เพื่อจะให้อ่านเล่นเหลว ๆ เหมือนเรื่องวงศ์ ๆ จักร ๆ หรือเขามีความประสงค์อย่างไร ฯ เรา

จะตอบตัวเราได้ทันทีว่าเขาแต่งขึ้นไว้เพื่อจะกล่าวสุภาสิต เพราะเขาหลงใจความสุภาสิตลงไว้ข้างท้ายทุก ๆ เรื่อง ๆ เช่นนี้ฉันใด นิทานที่มีมาในพระพุทธศาสนา ก็มักจะเป็นนิทานเปรียบสำหรับให้ผู้ศึกษาเข้าใจธรรมง่าย ไม่เบื่อหน่ายในการที่จะเล่าเรียน ๆ ขอให้สังเกตดูในนิทานที่จะได้อ่านต่อไปข้างหน้านี้ คงมีธรรมหรือสุภาสิตที่เป็นความมุ่งหมายอยู่แห่งใดแห่งหนึ่ง ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสสั่งสอนจริงไม่มากนักน้อย ๆ ข้อซึ่งมิได้ชี้สุภาสิตลงไว้ข้างท้ายเช่นนิทานอิสอปนั้น ถึงนิทานอิสอปเดิมเขาก็ไม่ได้เขียนสุภาสิตลงไว้ข้างท้าย ปล่อยให้ค้นหาสุภาสิตในท้องเรื่องนั่นเอง เป็นอุบายที่จะให้นักเรียนมีปัญญาหยิบข้อแก่นสารในหนังสือ ที่ตัวได้อ่านมานั้นได้ ๆ ตามวิธีของอิสอปนี้ฉันใด ก็คงจะตรงกันกับหนังสือชาดกซึ่งแต่งขึ้นไว้สำหรับให้นักเรียนหนุ่ม ๆ หรือเด็ก ๆ อ่านฝึกให้รู้จักคณธรรมที่ดีอันมีอยู่ในท้องนิทานนั้น เพราะเหตุฉะนั้นจึงได้เรียงข้อความที่ผู้แต่งเห็นว่าเป็นคติเข้าใจ ด้วยกล่าวถึงความประพฤติของผู้ที่เกี่ยวข้องในเรื่องทั้งข้างดีข้างเสีย ๆ

ข้อซึ่งมีที่ทักท้วงได้อีกอย่าง ๑ ว่า เหตุใดจึงยกว่าเป็นคำซึ่งพระพุทธเจ้าเทศนาทั้งหมด และเหตุใดจึงว่าพระพุทธเจ้าตรัสประชุมชาดกกลับชาติ ๆ ข้อที่อ้างว่าพระพุทธเจ้าตรัสนั้นเป็นด้วยเหตุ ๒ ประการ คือนิทานทั้งหลายนี้เป็นนิทานที่นักปราชญ์ถึงมิใช่ที่ถือพุทธศาสนาก็ยอมรับว่าเป็นนิทานที่เก่าก่อนเกินพุทธกาล คงแก่ความสอบสวนว่าไม่ใช่ในนิทานที่ได้คิดแต่งขึ้นใหม่แท้จริง ทั้งพระพุทธเจ้าคงจะได้ยกขึ้นมาเทียบในเวลาใดเวลาหนึ่ง ซึ่งเทศนาเหมาะแก่เรื่องนิทานที่ควรจะยกมาเทียบ ถึงว่าไม่หมดทุกเรื่องจะเป็นสาวกบางองค์ ยกนิทานเก่า ๆ มาเทียบสอนภิกษุสามเณรตามอย่างซึ่งพระพุทธเจ้าได้ยกมาเทียบเป็นตัวอย่างก็ดี ผู้ซึ่งได้เล่าเรียนกันต่อไป สืบมาภายหลังอาจที่จะกล่าวปนกัน โดยไม่ได้ตั้งใจจะแปลกปลอม หรือไม่ได้ตั้งใจจะปิด เป็นแต่เห็นว่ามีโทษ ด้วยถือเอาแก่นสารเป็นสำคัญ นิทานนั้นเป็นแต่เรื่องที่จะนำให้เข้าใจธรรมง่ายขึ้นก็อาจจะเป็นได้ ๆ ข้อที่กล่าวถึงประชุมชาดกและกลับชาตินั้น เป็นข้อซึ่งปรากฏชัดแล้วว่าเดิมขึ้นในชั้นหลังดังได้กล่าวมาแล้ว ถึงชาดกเก่า ๆ ก็ไม่ได้กล่าวถึงพระโพธิสัตว์ ไม่ได้กลับชาติ ๆ ในเมื่อส่งคำปรารภนี้ไปถวายกรมหมื่นวชิรญาณทอดพระเนตร ท่านทรงเห็นด้วย จึงทรงแปลนิทานนั้นทิวาสชาดกซึ่งมาใน

โอมสวาทลิกขาบท คัมภีร์มหาวิภังค์พระวินัย ซึ่งเป็นคัมภีร์เก่ากว่าคัมภีร์ชาดก ส่งมาให้เทียบกับเรื่องนันทวิสาขชาดกเรื่องที่ ๘ ในกรุงควรรค ที่กรรมสมมตแปลตามคัมภีร์ชาดก ซึ่งได้คัดตัดท้นคำปวารณานี้มาด้วย ท่านทรงเห็นว่า ถึงมีคำว่าเรา ก็เห็นชัดว่าแทรกเข้าท้ายเรื่อง ไม่เกี่ยวกับท้องเรื่อง ๕ การที่เติมกลับชาติลงนั้นคงจะเป็นเหตุด้วยเมื่อรวบรวมชาดกเป็นคัมภีร์หนึ่งต่างหาก ย่อมยกเรื่องมาจากคัมภีร์อื่น ๆ โดยมากประสมกันกับที่เป็นนิทานเก่าเล่ากันอยู่ในประเทศ ซึ่งพระพุทธเจ้าได้บังเกิดขึ้นบังนิทานซึ่งถ่ายเทมาจากประเทศอื่นเล่าสืบ ๆ กันมาบ้าง ๕ ในนิทาน ๓ พวกนี้บางเรื่องมีกลับชาติจึงเป็นข้อสงสัยได้ถามกันขึ้นว่าเรื่องนี้ทำไมไม่กลับชาติ เพราะเห็นรูปความสมที่จะกลับชาติ เหมือนเรื่องที่มีกลับชาติอยู่ ๕ ผู้ซึ่งเรียบเรียงคัมภีร์นั้นเห็นว่าเป็นข้อที่ไม่ควรจะต้องเถียงกันว่า นิทานบกพร่องหรือบริบูรณ์ เพราะไม่ใช่ประโยชน์ที่มุ่งหมาย ถึงตัวนิทานเหล่านั้นก็ใช้จะประสงค์ให้ฟังจำเอาเป็นความจริง ประสงค์เพียงยกเรื่องมาเทียบให้เห็นธรรมหรือสุภาสิตได้โดยง่าย จึงเติมลงเสียให้บริบูรณ์ทุกนิทานจะได้ไม่เป็นข้อถกเถียงกันในชั้นต้น ได้เปิดทางสำหรับสอนธรรมหรือสุภาสิตข้างท้ายที่เดียว ๕ ทั้งนี้ก็เป็นอุบายของอาจารย์ที่จะสอนธรรมและสอนสุภาสิตแก่คนหนุ่มหรือเด็กให้ง่ายสะดวก ๕ อุบายอาจารย์ซึ่งสั่งสอนค้นหาทางที่สะดวกที่ง่ายขึ้น ถึงทุกวันนี้ก็ยังยอมเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เช่นออบเยกต์เลสซอน คือวิธีสอนให้รู้จักลักษณะและธรรมดาแห่งสิ่งของนั้น ๆ ซึ่งการศึกษาเรียกว่าบทสิ่งของเป็นต้น เป็นวิธีสอนตามอัธยาศัยคนทุกวันนี้ สอนเทียบด้วยนิทาน เป็นสอนตามอัธยาศัยคนแต่ก่อน ๕

อีกประการ ๑ ตามที่วามานี้ เป็นการที่คิดดูตามทางที่ว่าผู้แต่งประชุมชาดกเติมลง โดยตัวไม่ได้เชื่อว่าพระพุทธเจ้าได้เทศนาถึงประชุมชาดกกลับชาติ เป็นแต่แต่งลงเพื่อกันข้อถกเถียงไม่มีประโยชน์

ถ้าจะว่าอีกอย่าง ๑ ไปตามทางที่ผู้รวบรวมชาดก เชื่อว่าในชาติก่อน ๆ ของพระพุทธเจ้า พระองค์คงจะได้อุบัติขึ้นเป็นตัวละครในนิทานทั้งหลายนี้ ก็อาจจะเป็นได้ เพราะท่านทั้งหลายนั้นเชื่อว่าพระพุทธเจ้าบรรลุนิพพานอย่าง ๑ ซึ่งเรียกว่าบุพเพนิวาสญาณ คือความรู้ให้ระลึกชาติที่เป็นอยู่ก่อน ๆ ได้ ๕

การที่เชื่อว่าระลึกชาติได้นี้ ไซ้จะมีอยู่แต่ในพระพุทธรูปศาสนาเท่านั้น เป็นข้อที่เชื่อกันอยู่ในโบราณกาล แม้ในหมู่คนนอกพระพุทธศาสนาจะนำมากล่าวไว้พอเป็นตัวอย่าง ๙ ในเรื่องราวของพวกกรีก มีนักปราชญ์ชาตินั้นผู้ ๑ ชื่อปีถักโกรัส (Pythagoras) เป็นเจ้าลัทธิในวิชาที่ว่าด้วยธรรมดาของรูปธรรมนามธรรม (Philosophy) ซึ่งเป็นเหตุเกิดศาสนาต่าง ๆ ขึ้น และเป็นคนเข้าใจวิชาสำหรับคำนวณ (Mathematics) ๙ เขาเกิดที่เมืองสามส (Samos) ประเทศกรีกครั้งยังแยกเป็นหลายอาณาจักร เมื่อก่อนคริสตศักราช ๕๘๒ คือก่อนพุทธปรินิพพาน ๔๐ ปี ได้แก่เวลากำลังเป็นพุทธกาลในตอนแรก ๆ พระพุทธเจ้าเพิ่งได้ตรัสลัก ๕ ปีล่วงไปแล้ว เทียวสอนความรู้ของตนในเมืองทั้งหลายแถบประเทศกรีกตั้งมาเดิมซึ่งเรียกว่า มกนา กริเซีย (Magna Graecia) และสันนิษฐานตามภูมิศาสตร์โบราณว่า ประเทศอิตาลีตอนใต้ เมื่อก่อนคริสตศักราช ๕๒๙ ปี คือหลังพุทธปรินิพพานราว ๑๓ ปี ทำกาลกิริยาที่เมืองเมตตาปนตุม (Metapontum) จังหวัดมกนากริเซียนั่นเอง เมื่อก่อนคริสตศักราช ๕๐๐ ปีถ้วน คือหลังพุทธปรินิพพาน ๔๒ ปี ๙ ปีถักโกรัสผู้นั้น กล่าวอ้างว่าตนระลึกชาติได้ ๙ คราวหนึ่งก่อนคริสตศักราช ๑๓๓๕ ลงมาหา ๑๑๔๙ ปี แต่ที่ลงสันนิษฐานร่วมกันว่า ๑๑๘๓ ปี คือก่อนพุทธปรินิพพานราว ๖๔๑ ปี พวกกรีกสมคบกันทำสงครามต่อพวกโตรยัน (Trojan) คือชาวเมืองตรอย (Troy) ในประเทศโตรอด (Troad) ปลายเขตต์แผ่นดินเอเชียไมเนอร์ (Asia Minor) ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ด้วยสาเหตุคือ ปาริส (Paris) ราชบุตรของพระเจ้าโปรอัม (Priam) พระราชาของพวกโตรยัน พาเอาพระนางเฮลเลน (Helen) พระราชมเหสีของพระเจ้าเมเนลอส (Menelaus) พระราชาเมืองสปาร์ตา (Sparta) อีกนัยหนึ่ง ชื่อเมืองลัซซีติมอน (Lacedaemon) (ไป) พวกกรีกก็หวังจะตามเอาคืนมาให้จงได้ ๙ สงครามครั้งนั้น ฝ่ายกรีกมีพระเจ้าอักกเมมนอน (Agamemnon) พระราชาเมืองไมซีนี (Mycenae) และบริเวณอาร์โกลิส (Argolis) พระราชภาดาของพระเจ้าเมเนลอสเป็นจอมพลต่อรบกันอยู่ถึง ๑๐ ปี พวกกรีกจึงมีชัยชนะได้เมืองตรอย และได้พระนางเฮลเลนคืนมา ๙ ในสงครามครั้งนั้นพระเจ้าเมเนลอสฆ่านายทหารพวกโตรยัน ชื่อยูฟอริบัส (Euphorbus) ที่เป็นคนมีชื่อเสียงข้างกล้าหาญตาย แล้วเอาโล่ห์ของเขาถวายไว้

ณ เทวสถานแห่งนางเทพอัปสรชื่อฮีรา (Hera) ที่พวกกรีกนับถือว่าเป็นภคินีเทวีแห่งพระพทุหัสบดี (Zeus (Jupiter) และเป็นแบบอย่างของสตรีที่มีความดี ทั้งที่เป็นมารยาและที่เป็นมารดา อันตั้งอยู่ใกล้เมืองไมซีนี บ้างก็ว่าถวายเป็น ณ เทวสถานเทพบุตรอพอลโล (Apollo) โอรสพระพทุหัสบดี เป็นที่หมายแห่งแสงสว่างและอำนาจอันจะทำให้เป็นและให้ตายของพระอาทิตย์ บางทีก็มักเข้าใจว่าพระอาทิตย์เองอันตั้งอยู่ที่เมืองบรากิดี (Branchidae) ๕ ปีตกโกรธนักปราชญ์กรีกผู้นั้นกล่าวอ้างว่า ในครั้งนั้นตนเกิดเป็นยูฟอรบัสชาวโตรยัน ผู้ถูกพระเจ้าเมเนลอสฆ่าตายในสงครามคนนั้น และเมื่อมาเกิดเป็นปีตกโกรธแล้ว เมื่อภายหลังแต่นั้นราว ๖๐๐ ปีหรือเกือบเท่านั้นยังจำโล่ห์ของตนที่พระเจ้าเมเนลอส ถวายไว้ ณ เทวสถานนั้นได้ ๕ เขายังอ้างถึงชาติก่อนและหลังแต่นี้อีกว่า ครั้งนั้นเกิดเป็นคนชื่อนั้นและชื่อนั้น ๕ ถ้าจะตรวจค้นในเรื่องราวของพวกอื่นก็คงยังจะพบอีก แต่เท่านี้ก็พอเป็นอุทาหรณ์ให้เห็นว่าคนโบราณแม่นอกพระพุทธศาสนา ก็เชื่อถือความระลึกชาติได้เหมือนกัน

เพราะเหตุที่พุทธกาลเป็นคราวเดียวกันกับเรื่องเหล่านี้ ผู้เรียบเรียงคัมภีร์จึงได้กล่าวไปตามความเชื่อ ๕ เมื่อพบเห็นพระพุทธรูปที่ชักเรื่องเก่า ๆ มาเทียบให้ธรรมที่ทรงแสดงนั้นชัดขึ้น คือชาดกชั้นที่ ๑ จึงนึกว่าใครเหมือนใครดั่งนี้ก่อน แล้วถึงใครได้แก่ใคร ครั้นต่อ ๆ มาจนถึงใครเป็นใครเป็นที่สุด ๕ เพราะฉะนั้นจึงควรจะได้เห็นว่า ความเข้าใจค่อย ๆ เลื่อนมาเป็นชั้น ๆ จนถึงลงปลายยืนยงเอาเป็นมั่นคงด้วยต้นเหตุแห่งความเชื่อบุพเพนิวาสญาณนั้น ๕ ถึงจะมีผู้ निकเคลือบแคลงสงสัยขึ้นมา ก็หักใจเสียว่าไม่ใช่ข้อสำคัญที่จะพึงพิจารณา ข้อสำคัญนั้นอยู่ที่ธรรมหรือสุภาสิตต่างหาก ๕

ข้อซึ่งกล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น เป็นคำแนะนำให้ท่านทั้งหลายอ่านหนังสือเรื่องชาดกนี้ ตามคำซึ่งข้าพเจ้าเรียกว่าแลดูด้วยตั้งวงกว้าง ๕ แต่แท้จริงเรื่องชาดกนี้เป็นเรื่องนิทานโบราณ ซึ่งนักปราชญ์ทั้งหลายได้นำสืบ ๆ กันมาตั้งแต่ ๒๕๐๐ ปีขึ้นไปหา ๓๐๐๐ ปี ก็เป็นเรื่องที่ควรอยู่ซึ่งเราจะอ่าน ๕ ธรรมดาผู้ซึ่งมีความพอใจในความวิเศษหนังสือและเรื่องทั่วไปในโลกย่อมถือว่ามีหนังสือซึ่งเขียนไว้แต่โบราณเช่นนี้เป็นหนังสือสำคัญที่จะส่องให้เห็นความประพฤติ ความเป็นอยู่และประเพณีของ

ประเทศซึ่งแต่งเรื่องนิทานนั้นเป็นอย่างไร เป็นอุปการะแก่การที่จะแต่งเรื่องตำนาน ทั้งปวงโดยทางเทียบเคียงให้รู้คติของคนโบราณในประเทศนั้น ๆ ถึงแม้แต่เพียงเรื่องปรารภซึ่งเรารู้ว่าพระอาจารย์ผู้รวบรวมคัมภีร์ชาดกได้เรียบเรียงขึ้น เพื่อจะให้เห็นเหตุผลประกอบท้องนิทานก็ดี แต่เรื่องราวเหล่านั้นย่อมมาจากความจริง ซึ่งเป็นไปอยู่ในเวลาซึ่งพระพุทธเจ้ายังดำรงพระชนม์อยู่ เป็นเครื่องอุปการะใหญ่ ซึ่งจะให้รู้เรื่องราวของประเทศและประมุขชนอันอยู่ในประเทศนั้น ทั้งความประพฤติของสาวกทั้งหลาย ตลอดถึงพระองค์พระพุทธเจ้า เหมือนหนึ่งเล่าเรื่องเป็นตอน ๆ ในสมัยหนึ่ง ๆ ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงประพฤติพระอิริยาบถและตรัสสั่งสอนอย่างไร เช่นหนังสือซึ่งเขาคัดข้อที่มีชื่อเสียงใหญ่ในปัจจุบันหรืออดีตซึ่งไม่ช้านานได้กระทำการ หรือได้กล่าววจาอันเป็นข้อควรสังเกตหรือควรจำและน่าพอใจอ่าน มารวบรวมขึ้นไว้เป็นฉบับหนึ่งต่างหาก ซึ่งผู้รู้ภาษาต่างประเทศคงจะได้พบเห็นอ่านโดยมาก ถ้าจะพยายามกล่าวเป็นคำไทยก็เห็นจะตรงกับคำที่เรียกว่า อภินิหาร ซึ่งมีผู้เคยแต่งอยู่บ้าง ๆ ความสังเกตอันนี้อาจจะทำให้เข้าใจในพระพุทธประวัติแจ่มแจ้งขึ้น ๆ แท้จริงหนังสือพุทธประวัตินั้นก็ได้เก็บเรื่องจากพระคัมภีร์ต่าง ๆ มารวบรวมเรียบเรียงขึ้น เหมือนอย่างผู้ซึ่งจะแต่งพงศาวดารก็ต้องอ่านหนังสือราชการและหนังสือหลักฐานอันมีอยู่ในกาลสมัยที่ตัวจะแต่งนั้นทั่วถึงแล้ว จึงยกข้อที่ควรเรียบเรียงเป็นเรื่องในข้อซึ่งควรจะกล่าว ๆ แต่ผู้ซึ่งจะอ่านหนังสือโบราณเช่นนี้ จำจะต้องสังเกตกาลสมัยของหนังสือนั้นให้รู้ว่า หนังสือนี้ได้แต่งขึ้นในประเทศใด ประเทศนั้นมีภูมิฐานอย่างไร ความประพฤติของมนุษย์ในประเทศนั้นเป็นอยู่ในกาลนั้นอย่างไร ความมุ่งหมายของผู้ซึ่งคิดเห็นว่าเป็นการดีที่ตนจะทำประโยชน์ให้แก่ประชุมชนเป็นอันมากอย่างไร แล้ว และได้ทำการไปด้วยอาการอย่างไร สำเร็จได้อย่างไร ๆ ผู้อ่านต้องตั้งใจเหมือนตนได้เกิดขึ้นในขณะนั้น อ่านด้วยน้ำใจที่รู้สึกประโยชน์ ใฝ่ประโยชน์ในเวลานั้น จึงจะเกิดความรื่นรมย์ในใจในขณะทีอ่านนั้น และจะเข้าใจแจ่มแจ้งตลอด ๆ เมื่ออ่านตลอดข้อความแล้ว จะใช้วิจารณ์ปัญญาอย่างหนึ่งอย่างใดสำหรับวินิจฉัยในภายหลังก็ตาม เมื่อเข้าใจชัดเจนแล้วก็จะถูกต้องตามความเป็นจริง ๆ ข้าพเจ้าขอแนะนำผู้ซึ่งตั้งใจจะอ่านหนังสือชาดกนี้ ให้อ่านด้วยวิธีซึ่งข้าพเจ้าเรียกในเบื้องต้นว่า ตั้งวงพิจารณากว้าง ดังได้อธิบายมาแล้วนี้.

นันทิวีสาลบาทก*

ในนิทานแห่งโอมสวาทสิกขาบท

คัมภีร์มหาวิภังค์พระวินัย

พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า ครั้นทรงติเตียนภิกษุฉัพพัคคีย์ทั้งหลาย (เพราะด่าทอภิกษุทั้งหลายผู้มีศีล) แล้วทรงทำธรรมิกถาตรัสเล่าแก่ภิกษุทั้งหลายว่า

ภูตปุพฺพ ภูิกฺขเว ตกฺกสิลา ยํ อญฺญตรสฺส พฺราหฺมณสฺส นนฺทิวีสาลโณ นาม พลฺลพฺพุโห อโหสิ ฯ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรื่องนี้ได้เคยมีแล้ว พราหมณ์ผู้หนึ่งในเมืองตักกสิลา มีโคกำลังตัว ๑ ชื่อ นันทิวีสาล ฯ ครั้งนั้นโค นันทิวีสาล พุดแก่พราหมณ์นั้นว่า ดูก่อนพราหมณ์ ท่านจงไปทำการพะนันด้วยทรัพย์พັນหนึ่งกับเศรษฐีว่า โคกำลังของข้าพเจ้าอาจลากเกวียนร้อยเล่มที่ผูกตอเนื่องกัน ฯ พราหมณ์นั้นก็ไปทำการพะนันกับเศรษฐีเหมือนอย่างนั้นแล้วผูกเกวียนร้อยเล่มให้ตอเนื่องกัน แล้วเทียมโคนันทิวีสาล แล้วกล่าวว่า โคโกงแฮย เองจงลากไป โคโกงแฮย เองจงนำไป ฯ ในเวลานั้นโค นันทิวีสาล ยืนเฉยเสียในที่นั้น ฯ พราหมณ์นั้นแพ้เสียทรัพย์พັນหนึ่งแล้วก็ชบเซา ฯ โค นันทิวีสาล พุดแก่พราหมณ์ว่า ดูก่อนพราหมณ์ เหตุอะไรท่านจึงชบเซาอยู่ ฯ ก็เพราะเจ้าทำเราให้แพ้ ต้องเสียทรัพย์พັນหนึ่งนะสิ ฯ ก็เหตุอะไรเล่า ท่านจึงเรียกข้าพเจ้าผู้ไม่โกงด้วยถ้อยคำว่า โกง ท่านจงไปทำการพะนันใหม่ด้วยทรัพย์สองพັນกับเศรษฐี ก็แต่อย่าเรียกข้าพเจ้าผู้ไม่โกงด้วยถ้อยคำ คำว่า โกง อีกนะ ฯ พราหมณ์นั้นก็ไปทำการพะนันกับเศรษฐีเหมือนอย่างนั้น แล้วผูกเกวียนเทียมโคนันทิวีสาล เข้าแล้วกล่าวว่า ลากไปเถิด พ่อมหาจำเริญ นำไปเถิด พ่อมหาจำเริญ ฯ ในกาลนั้น โค นันทิวีสาล ได้ลากเกวียนร้อยเล่มที่ผูกตอเนื่องกันไปได้แล้ว ฯ

---

* สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงแปลเป็นตัวอย่างไว้ถวายรัชกาลที่ ๕.

มณานิเมว ภาเสยฺย บุคคลควรจะพูดแต่คำอันยังใจให้เจริญ นามนาปี
กฺุทาจนํ ไม่ควรพูดคำไม่ยังใจให้เจริญในกาลไหน ๆ มนาปี ภาสมานสุส เมื่อ
พราหมณ์พูดคำอันยังใจให้เจริญอยู่ ครุภาริ อุทพุพฺพิ โคนันทิวิสาลได้เห็นการะ
อันหนักแล้ว ธนบฺจ นํ อลฺพฺเณสํ ยังพราหมณ์นั้นให้ได้ทรัพย์แล้วด้วย เตน จตฺตมโน
อหุ ส่วนตนก็ขึ้นบาน เพราะการที่ได้ช่วยพราหมณ์นั้นด้วย ดังนี้ ฯ

พระองค์ตรัสสืบต่อไปว่า ตทาปี เม ภิกฺขเว อมฺนาปา ขุสฺนา วมฺภนา
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การประชด่าว่าไม่เป็นที่ชอบใจ “ของเรา” แม้ในกาลนั้น ก็มฺจํ
ปนฺตรหิ ในกาลนี้ ไฉนจะเป็นที่ชอบใจเล่า ฯ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้
ไม่เป็นไปเพื่อความเลื่อมใสแห่งชนผู้ยังไม่เลื่อมใส ฯลฯ และท่านทั้งหลายพึงแสดง
สิกขาบทนี้ขึ้นอย่างนี้ว่า “โอมสฺวาเท ปาจิตฺตีย์” เป็นปาจิติตีย์ เพราะกล่าวเสียดแทง
ดังนี้

แนะนำ

ชาตก และ อรรถกถาชาตก

เนื่องด้วยมูลนิธิภูมิพลโลกิขุ ได้จัดพิมพ์ชาตกและอรรถกถาชาตกขึ้น เพื่อประโยชน์แก่วิชาการทางพระพุทธศาสนา ดังนั้น เพื่อเป็นความรู้ในเบื้องต้น จะได้แนะนำความหมายของคำก่อน คือ คำว่า ชาตก ที่แปลว่า ชาตก และคำว่า ชาตกวรรณนา ที่แปลว่า พรรณนาชาตก แล้วจึงทำความเข้าใจคำว่า อรรถกถาชาตก

คำว่า ชาตก หรือ ชาตก นี้ แปลว่า เรื่องที่เกิดมาแต่เก่าก่อน ที่เป็นเรื่องราวของพระพุทธเจ้าและบุคคลผู้เกี่ยวข้อง พระพุทธเจ้าทรงยกมาแสดงเป็นพุทธภาษิต เป็นวิธีสอนพระสาวกอย่างหนึ่งของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นองค์หนึ่งในนวัคส์ตฤศาสน์ นวัคส์ตฤศาสน์ แปลว่า คำสอนของพระศาสดา มีองค์ ๙ คือ สุตตะ เคยยะ เวยยาकरणะ คาถา อุทาน อิติวุตตกะ ชาตก อัปภูตธรรม เวทัลละ พระธรรมสังคานาจารย์ ได้รวบรวมชาตกไว้เป็นคัมภีร์หนึ่ง อยู่ในพุทธทศนิภาย พระสุตตันตปิฎก เป็นภาษาบาลีล้วน อยู่ในเล่มที่ ๒๗ และเล่มที่ ๒๘ แห่งพระไตรปิฎก

ชาตกในชั้นพระบาลีพระไตรปิฎก

ชาตกในชั้นพระบาลี คือพระไตรปิฎก เป็นคำร้อยกรอง เรียกว่า คาถา จัดเป็นพระพุทธวจนะ มีจำนวน ๕๔๗ ชาตกด้วยกัน พระธรรมสังคานาจารย์จัดไว้เป็นนิบาตหลายนิบาต คำว่า นิบาต ในที่นี้ แปลตามศัพท์ว่า ตกลง มาจาก นิ

บทหน้า ปต ธาตุ ในความตก โดยความหมาย หมายถึงการรวบรวมเป็นหมวดหมู่
ดังนี้

ชาดกที่มีคาถาเดียว จัดรวมเป็น เอกกนิบาต
ชาดกที่มี ๒ คาถา รวมกัน จัดเป็น ทุกนิบาต
ชาดกที่มี ๓ คาถา รวมกัน จัดเป็น ดิกนิบาต
ชาดกที่มี ๔ คาถา รวมกัน จัดเป็น จตุกกนิบาต
ชาดกที่มี ๕ คาถา รวมกัน จัดเป็น ปัญจกนิบาต
ชาดกที่มี ๖ คาถา รวมกัน จัดเป็น ฉกกนิบาต
ชาดกที่มี ๗ คาถา รวมกัน จัดเป็น สัตตกนิบาต
ชาดกที่มี ๘ คาถา รวมกัน จัดเป็น อัฐกนิบาต
ชาดกที่มี ๙ คาถา รวมกัน จัดเป็น นวกนิบาต
ชาดกที่มี ๑๐ คาถา รวมกัน จัดเป็น ทสกนิบาต
ชาดกที่มี ๑๑ คาถา รวมกัน จัดเป็น เอกาทสกนิบาต
ชาดกที่มี ๑๒ คาถา รวมกัน จัดเป็น ทวาทสกนิบาต
ชาดกที่มี ๑๓ คาถา รวมกัน จัดเป็น เตรสกนิบาต

ต่อไป เป็นชาดกมีคาถาเบ็ดเตล็ด จัดเป็นอีกหมวดหนึ่ง เรียกว่า
ปกิณณกนิบาต

ต่อไป เป็นชาดกมี ๒๐ คาถา รวมกัน จัดเป็น วิสดีนนิบาต
ชาดกมี ๓๐ คาถา รวมกัน จัดเป็น ติงสดีนนิบาต
ชาดกมี ๔๐ คาถา รวมกัน จัดเป็น จัตตาสีสนนิบาต
ชาดกมี ๕๐ คาถา รวมกัน จัดเป็น ปัญญาสนนิบาต
ชาดกมี ๖๐ คาถา รวมกัน จัดเป็น สัฏฐินิบาต
ชาดกมี ๗๐ คาถา รวมกัน จัดเป็น สัตตตตินิบาต
ชาดกมี ๘๐ คาถา รวมกัน จัดเป็น อสัตตินิบาต

ต่อไป เป็นชาดกเรื่องใหญ่มีคาถามาก รวม ๑๐ ชาดก มีเตมียชาดก เป็นต้น มีเวสสันดรชาดกเป็นที่สุด เรียก มหานิบาต

ชาดกที่จัดเป็นนิบาต โดยรวมคาถาจำนวนต่าง ๆ เหล่านี้ เรียกว่า นิบาตชาดก และเรียก ๑๐ ชาดก ในมหานิบาตว่า มหานิบาตชาดกทศชาติ ซึ่งเรียกตามภาษาชาวบ้านว่า พระเจ้าสิบชาติ คือ พระเตมีย์ พระมหาชนก พระสุวรรณสาม พระเนมิราช พระมโหสถ พระภริทัต พระจันทกุมาร พระมหานารทกัศสป พระวิฑูร และพระเวสสันดรซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมี ๑๐ ทัศ โบราณถือเป็นพระโพธิสัตว์สำคัญ จำชื่อให้ขึ้นใจไว้ถือเป็นมงคล และได้ใช้อักษรย่อสำหรับทรงจำ ๑๐ อักษร คือ เต ช สุ เน ม ภู จ นา วิ เว เพื่อให้จำชื่อพระเจ้า ๑๐ ชาติได้ง่าย เรียกว่า หัวใจพระเจ้าสิบชาติ

ในนิบาตชาดกดังกล่าวนั้น ท่านจัดแต่ละนิบาตไว้เป็นวรรค วรรคละ ๑๐ ชาดก เป็นส่วนมาก เกินไปบ้าง หย่อนไปบ้างก็มี ส่วนมากเรียกชื่อตามชาดกแรกของวรรคนั้น ๆ เช่นในเอกกนิบาต อปฺปณกวรรค เริ่มด้วยอปฺปณกชาดก เป็นชาดกแรก แล้วต่อไปอีก ๙ ชาดก เป็น ๑๐ ชาดกด้วยกัน ปัญจกนิบาต มณิกุลทลวรรค ก็เริ่มด้วยมณิกุลทลชาดกเป็นต้นไป จนถึงสิบชาดกในวรรคนี้นี้ ดังนี้ เป็นต้น

ชาดกนั้น เป็นคำสอนที่รวมอยู่ในพระสูตรตันตปิฎก เป็นวิธีสอนอย่างหนึ่งของพระพุทธเจ้า ที่ได้ทรงนำตัวอย่างบุคคลในอดีตมาแล้วให้พระสาวกฟังในโอกาสต่าง ๆ ซึ่งเป็นข้อชี้ให้เห็นแบบอย่างในทางดีและทางเสีย ที่บุคคลควรละและควรบำเพ็ญ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกเป็นคำร้อยแก้วก็มี เช่นอย่างในพระวินัยปิฎก ตอนที่ทรงบัญญัติโอฆสวาทสิกขาบท ห้ามมิให้ภิกษุกล่าวคำหยาบเสียดแทง พระพุทธเจ้าทรงยกตัวอย่างโคฉันทวิศาลไม่ชอบคำหยาบ เจ้าของไปพนันกับเศรษฐีให้ลากเกวียน ใช้คำหยาบต่อโคฉันทวิศาล โคฉันทวิศาลไม่พอใจทำให้แพ้นัน ภายหลังไปพนันอีก กล่าวคำสุภาพต่อโคฉันทวิศาล โคฉันทวิศาลก็ลากเกวียน

ชนะการพนัน ทำให้เจ้าของร่ำรวย นี่เป็นผลของการกล่าวคำสุภาพไพเราะ ในพระวินัยปิฎกนั่นเอง ตอนโกสัณพี้ขันธกะมีเรื่องพระสงฆ์ทะเลาะกัน พระพุทธเจ้า ได้เสด็จไปเทศนาโปรดสั่งสอนให้มีขันติโสรัจจะ ทรงยกตัวอย่างชาดกเรื่องที่สมาวุกุมาร ถูกพระเจ้าพรหมทัตแห่งเมืองพาราณสี ซึ่งราชสมบัติ สังกษพระราชาบิดา พระราชมารดา แต่ที่สมาวุกุมารตั้งอยู่ในโอวาทของพระราชบิดา ดำรงอยู่ในขันติธรรม โสรัจจรรวม ให้อภัยพระเจ้าพรหมทัต ภายหลังที่สมาวุกุมารได้รับราชสมบัติคืน พร้อมทั้งได้ราชาธิปไตยของพระเจ้าพรหมทัตด้วย พระพุทธเจ้าทรงยกตัวอย่าง การปฏิบัติให้เห็นผิดชอบชั่วดีจากเรื่องในชาดกเป็นตัวอย่าง เรื่องชาดกดังกล่าวที่ อ้างถึงนั้นเป็นคำร้อยแก้วประกอบหลักธรรมชาบซึ่งมาก

นอกจากนี้ในพระสุตตันตปิฎกนั่นเอง ยังมีเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า ทรงบำเพ็ญบารมีในชาติต่าง ๆ ซึ่งเป็นเรื่องเช่นเดียวกับชาดก แต่เน้นในการบำเพ็ญ พระบารมีในชาตินั้น ๆ ที่มีขึ้นในภัทรกัปนี้ เรียกว่า จริยาปิฎก และมีอีกคัมภีร์หนึ่งที่ กล่าวถึงพระพุทธเจ้าของเราได้บำเพ็ญพระบารมีมาจนได้รับพยากรณ์จากพระพุทธเจ้า แต่ละองค์ ๆ ซึ่งเน้นกล่าวถึงประวัติของพระพุทธเจ้า เรียกว่า คัมภีร์พุทธวงศ์อีกด้วย

ความหมายของคำว่า ชาดกวัณณนา

มาถึงขั้นอรรถกถา พระอรรถกถาจารย์ได้พรรณนาเรื่องราวของชาดก แต่ละเรื่องอย่างพิสดาร คำว่า วัณณนา มาจาก วนฺณ ธาตุ ในอรรถกถากล่าว ลง ยุ ปัจจย โดยวิเคราะห์ว่า วนฺณณียติ เอตายาติ วนฺณนา (วาจา) แปลว่า วาจาเป็น เครื่องกล่าว คือ การเล่าเรื่อง หรือแปลทับศัพท์ว่า พรรณนา เชื่อมกับคำว่า ชาดก ก็เป็น ชาดกวรรณนา เป็นชาดกเรื่องใด ก็เติมเรื่องนั้นเข้าไป เช่น อปนุณนชาตกวรรณนา แปลว่า พรรณนาอปนุณนชาดก เวสุสสูตรชาตกวรรณนา

แปลว่า พรรณนาเวสสันดรชาดก ดังนี้เป็นต้น การใช้คำว่า วรรณนา ต่อท้ายคำว่า ชาดก นั้น มีใช้ของใหม่ เป็นเรื่องที่บูรพาจารย์ทำมาแล้ว เรียกว่าเป็นแบบครู จะเห็นได้ดังที่พระสิริมังคลาจารย์ได้เขียนไว้ในคัมภีร์มังคลัตถทีปนี เช่นคำว่า ทุกนิปาเต ศิริทตฺตชาตกวรรณนายํ ปณฺทพฺพตฺต^๑ เรื่องมำปณฺทวะในพรรณนา ศิริทตฺตชาดก ทุกนิปาต ทุกนิปาเต ทริวาทนชาตกวรรณนายํ อมฺพตฺต^๒ เรื่องมะม่วงในพรรณนาทริวาทนชาดก ทุกนิปาต เป็นต้น เพราะฉะนั้น ในการชำระ ชาดกและอรรถกถาชาดกครั้งนี้ จึงอนุโลมแก้ไขจากของเดิมเป็นชาดกวัฒนนา แต่ละชาดกๆ ไปทั้งหมด ซึ่งในชั้นเดิม ในชาดกัฎฐกถา นำคำว่า วรรณนา ไปใช้กับ วคฺค บ้าง นิปาต บ้าง เช่น อปณฺณกวคฺควรรณนา แปลว่า พรรณนาอปณณกวรรค หรือ มหานิปาตวรรณนา แปลว่า พรรณนามหานิปาต ดังนี้เป็นต้น ส่วนตัว พรรณนาชาดกท่านใช้ ชาดก อย่างเดียว เป็น อปณฺณกชาตก แปลว่า อปณณกชาดก ท่านผู้อ่านย่อมเห็นความต่างกันของคัมภีร์ฉบับเก่า กับฉบับ ภูมิพลโลกิยฺ ขาตกวรรณนา หรือพรรณนาชาดกแต่ละเรื่องนั้น ย่อมประกอบด้วย การปรารภเรื่อง ๑ ปัจจุบันนิทาน ๑ อดีตนิทาน ๑ การยกคณาในชาดก มาพร้อมทั้งแก้อรรถ คืออธิบายความ ๑ คำลงท้ายประกาศอริยสัจและประชุมชาดก กลับชาติ ๑

การปรารภเรื่อง คือ พระอรรถกถาจารย์ กล่าวถึงพระพุทธเจ้าประทับ ณ ที่ไหน ทรงปรารภบุคคลหรือเรื่องราวอะไรแล้วตรัสชาดก เริ่มด้วยคาถาว่าอะไร นี่เป็นการปรารภเรื่อง

ต่อจากนั้น ท่านเล่าเรื่องราวอันเป็นต้นเรื่อง เป็นเรื่อง ๆ ไป มีความ เกี่ยวกันอย่างไรในปัจจุบัน คำว่า ในปัจจุบันในที่นี้ หมายถึงสมัยของพระพุทธเจ้า นี้เรียกว่า ปัจจุบันนิทาน

^๑ มังคลัตถทีปนี. ๑/๒๑.

^๒ มังคลัตถทีปนี. ๑/๒๓.

เมื่อกล่าวถึงเรื่องปัจจุบันแล้ว ก็มีเรื่องพระพุทธเจ้าทรงชักเรื่องอดีตมา ประกอบการสอน ก็จะมีผู้สงสัยทูลอาราธนาให้เล่าเรื่องอดีต ว่าในครั้งอดีตล่วงมา ช้านาน มีบุคคลเหตุการณ์อย่างนั้น ๆ เกิดขึ้นในทำนองเดียวกับเรื่องในปัจจุบันนี้ แล้วก็ทรงอนุสนธิเรื่องตรัสพระคาถาในชาดกขึ้น นี่เป็นอดีตนิทาน

ต่อจากนั้น พระอรรถกถาจารย์ก็ขยายความพระคาถาในชาดกให้ชัดเจน เป็นทำนองแก้คำบ้าง แก้ความบ้าง ขยายให้พิสดาร ซึ่งเป็นแนวให้เข้าใจ พระพุทธวจนะแจ่มแจ้งยิ่งขึ้น นี่เป็นการแก้รรถอธิบายความในคาถาชาดก

สรุปลงท้ายว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงชาดกจบลงแล้ว ทรงประกาศ อริยสัจ แล้วประชุมชาดกว่า คนนั้น ผู้นั้น กลับชาติมาเกิดเป็นคนนี้ ผู้นี้ ส่วน คนนั้นมาเป็นเรา คือ องค์พระพุทธเจ้า ก็เป็นอันจบพรรณนาชาดกแต่ละเรื่อง ๆ ไป

เพื่อความเข้าใจของผู้อ่าน จะยกตัวอย่างชาดก และชาดกวัณณนา หรือ พรรณนาชาดก มาเป็นตัวอย่าง

เทวธรรมชาดก

หิริโหดตปฺปสมฺปนฺนา   สุกกธมฺมสมาหิตา
 สุนฺโด สปุริสา โลก   เทวธมฺมาติ วุจฺจเร

สัปปุริสชนในโลกลี   เป็นผู้สงบ   ถึงพร้อมด้วยหิริโหดตปปะ
 คือความละอายและความเกรงกลัวบาป   มันอยู่ในธรรมฝ่ายขาว
 ท่านกล่าวว่า เป็นผู้ทรงเทวธรรม ดังนี้

นี่เป็นชาดก คือ พระพุทธวจนะที่พระพุทธเจ้าตรัส จัดเป็นชั้นพระบาลี คืออยู่ในพระ สุตตันตปิฎก พระอรรถกถาจารย์มาพรรณนาเล่าเรื่องชาดก เรียกว่าชาดกวัณณนา

หรือพรรณนาชาดก ในที่นี้ เป็นเทวธรรมชาดกวัณณนา หรือพรรณนาเทวธรรมชาดก ซึ่งประกอบด้วย

ปรารภเรื่อง เริ่มด้วยกล่าวถึงพระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ พระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุผู้มีเครื่องใช้สอยมากรูปหนึ่ง ตรัสเทวธรรมชาดกนี้ ซึ่งเริ่มด้วยพระคาถาว่า หิริโหดตปฺปสมฺปนฺนา

เรื่องมีอยู่ว่า ผู้มีอันจะกินคนหนึ่ง ชาวเมืองสาวัตถี เมื่อภรรยาตายแล้ว ออกบวช ขณะที่บวชนั้นมีเครื่องใช้สอยมาก อยู่ดีกินดี เรียกหาสมาปรุงอาหารกิน ใช้ผ้านุ่มผ้าห่มฟุ่มเฟือย ภิกษุอื่นมาเห็นเข้าติเตียนความเป็นอยู่ของท่าน แล้วนำไปเฝ้าพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ตรัสถามก็กราบทูลตามเป็นจริง ได้ตรัสสอนให้รู้จักมักน้อย สันโดษ เธอก็โกรธ สลัดจีวรทิ้งมุ่งสบงผืนเดียวในท่ามกลางพุทธบริษัท พระศาสดา ได้มีพระพุทธดำรัสพยุใจภิกษุรูปนั้นว่า เมื่อกาลก่อน เธอเป็นผีเสื้อน้ำ แสงวหา หิริโหดตปฺปะ ๑๒ ปี มาบัดนี้ เธอบวชในพระพุทธศาสนา เหตุไฉนจึงทิ้งผ้าห่มละทิ้ง หิริโหดตปฺปะเสีย ภิกษุรูปนั้นกลับได้หิริโหดตปฺปะห่มจีวร ภิกษุทั้งหลายจึงทูลให้เล่าเรื่องอดีต นี้เรียกว่า ปัจจุบันนิทาน

พระพุทธเจ้าทรงนำอดีตนิทานมาตรัสเล่าว่า ในครั้งอดีต สมัยพระเจ้าพรหมทัตครองราชย์ในกรุงพาราณสี พระโพธิสัตว์เป็นพระราชโอรสองค์แรกของพระเจ้าพรหมทัต พระนามว่า มหิสาสาธุกุมาร และมีอนุชาร่วมพระชนนีชื่อจันทกุมาร ต่อมาพระชนนีสวรรคต พระราชามีมเหสีใหม่ ได้พระโอรสมีนามว่าสุริยกุมาร พระราชาโปรดพระราชโอรสใหม่นี้ พระมเหสีทูลขอราชสมบัติให้สุริยกุมาร พระราชาไม่สามารถปฏิเสธได้ จึงให้มหิสาสาธุกุมารและจันทกุมารเสด็จไปอยู่ป่า ให้เสด็จกลับเมื่อพระองค์สวรรคตแล้ว พระกุมารทั้ง ๒ พระองค์ทำตามพระราชบิดา เสด็จไปป่าหิมพานต์ สุริยกุมารตามเสด็จด้วยอีกองค์หนึ่ง จึงไปกัน ๓ พระองค์

เมื่อพระกุมารทั้ง ๓ เสด็จไปป่าหิมพานต์แล้ว มหิสาสาธุกุมารใช้สุริยกุมารไปสระน้ำ เมื่ออาบน้ำและดื่มแล้ว ให้เขาไปบ้วนหอน้ำมาเผื่อด้วย เผอิญที่สระน้ำนั้น

มีผีเสื้อน้ำรักษาสระอยู่ ผีเสื้อน้ำตนนี้ได้รับพรจากท้าวเวสสุวรรณ ให้จับคนที่มาลงสระกินได้ เว้นไว้แต่คนที่รู้เทวธรรม เมื่อสุริยกุมารลงไปยังสระนั้น ผีเสื้อน้ำจึงจับสุริยกุมารไว้แล้วถามถึงเทวธรรม สุริยกุมารตอบว่า เทวธรรม ได้แก่ พระจันทร์ พระอาทิตย์ ผีเสื้อน้ำบอกว่า ท่านไม่รู้เทวธรรม แล้วจับไว้ พระโพธิสัตว์เห็นสุริยกุมารไปนานเกินไป จึงใช้ให้จันทกุมารไปตาม จันทกุมารไปสระน้ำนั้น ถูกผีเสื้อน้ำจับได้และถามถึงเทวธรรม จันทกุมารตอบว่า ทิศทั้งสี่ชื่อว่าเทวธรรม ผีเสื้อน้ำบอกว่า ท่านไม่รู้จักเทวธรรม แล้วจับไว้ ทั้งสองคนอยู่ในอำนาจของผีเสื้อน้ำ ไม่สามารถจะกลับได้ พระโพธิสัตว์เห็นผิดสังเกตจึงตามไปดู เห็นสระน้ำมีแต่รอยคนลงไปไม่มีรอยขึ้น ก็รู้ทันทีว่า สระน้ำมีผีเสื้อน้ำสิงอยู่ จึงเหินบพระขรรค์ถือธนูอยู่ ผีเสื้อน้ำเห็นพระโพธิสัตว์ไม่ลงสระจึงแปลงเป็นคนป่าเดินมาทักทายปราศรัย ถามถึงความเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้า แล้วชวนให้อาบน้ำตมในสระ เคี้ยวกินเหง้าบัว ประดับดอกไม้ พระโพธิสัตว์รู้ทันจึงถามถึงเรื่องจับน้องชายทั้งสองไว้ และถามรายละเอียด ก็รู้ว่าผีเสื้อน้ำไม่มีสิทธิจะจับคนรู้เทวธรรม พระโพธิสัตว์จึงถามผีเสื้อน้ำว่า ท่านต้องการรู้เทวธรรมหรือ ผีเสื้อน้ำตอบว่า ใช่แล้ว พระโพธิสัตว์จึงรับสั่งว่า เราจะแสดงเทวธรรมให้ฟัง ผีเสื้อน้ำมีความเลื่อมใสถวายน้ำสรงพระโพธิสัตว์ เชิญให้เสวยโภชนาหารให้ตมน้ำ แล้วให้นั่งเหนือบัลลังก์ท่ามกลางปะรำที่แต่งไว้ พระโพธิสัตว์นั่งบนอาสนะแล้วตรัสพระคาถาว่า

หิริโอตตปฺปสมฺปนฺนา   สุกกมฺมสมาหิตา
 สนฺโต สปปุริสา โลเก   เทวธมฺมาติ วุจฺजे

แปลความว่า

สปปุริสชนในโลกนี้ เป็นผู้สงบ ถึงพร้อมด้วยหิริโอตตปปะ
 คือความละอายและความเกรงกลัวบาป มั่นอยู่ในธรรมฝ่ายขาว
 ท่านกล่าวว่าเป็นผู้ทรงเทวธรรม ดังนี้

พระคาถาและความที่แปลไว้นี้แหละ เรียกชาตก หรือชาตก ต่อไปเป็นวัฒนธรรม ขยายความของชาตกนี้ให้กว้างขวางออกไป เป็นความรู้ทางวิชาการ ในที่นี้อาจสรุปได้ ดังนี้

๑. อธิบายความหมายของ หิริ และ โอตตัปปะ โดยอรรถและพยัญชนะ แสดงวิเคราะห์ของคำสมุฏฐานและลักษณะของหิริและโอตตัปปะ พร้อมทั้งยก อุทาหรณ์ประกอบอ้างพุทธภาษิต

๒. อธิบายความหมายของธรรมอย่างขาว ที่เรียกว่าสุกกธรรม ซึ่งได้แก่ กุศลธรรม มีหิริและโอตตัปปะเป็นเบื้องต้น

๓. อธิบายคำว่า สัมปรัสน และโลกในแง่ต่าง ๆ

๔. อธิบายคำว่า เทวธรรม หมายถึง ธรรมของเทวดา ความหมายของ เทวดาและเทวดา ๓ ประเภท คือ สมมติเทพ อุปัตติเทพ และวิสุทธิเทพ

การพรรณนาความแห่งคาถาชาตกนี้ ย่อมทำให้ผู้ฟังเข้าใจซาบซึ่งธรรมะ ยิ่งขึ้น และทำให้ปฏิบัติได้ถูกต้อง

ต่อไปในการพรรณนาชาตกแล้วว่า ฝีมือน้ำผึ้งธรรมชาติของพระ โพธิสัตว์แล้ว มีจิตเลื่อมใส ย่อมให้พระโพธิสัตว์เลือกน้องคืนไปคนหนึ่ง พระโพธิสัตว์ ขอดินสุริยกุมาร ฝีมือน้ำผึ้งว่าพระโพธิสัตว์ว่า ท่านเว้นคนที่เสีย ให้นำคนน้องมา ชื่อว่าไม่อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ ท่านรู้เทวธรรม แต่ไม่ประพฤติเทวธรรม พระโพธิสัตว์ จึงได้เล่าเหตุการณ์ที่มาอยู่ป่าให้ฝีมือน้ำผึ้งว่า ที่ต้องเดินป่ามา ทั้งนี้ เหตุเพราะ น้องคนเล็ก ถ้าไม่นำน้องคนเล็กกลับไป คนก็จะติเตียน ฝีมือน้ำผึ้งมีความเลื่อมใส ให้สาธุการ คืนน้องให้ทั้งสองคน พระโพธิสัตว์ให้โอวาทสอนฝีมือน้ำผึ้งให้ตั้งอยู่ใน คุณธรรม เมื่อพระบิดาสวรรคตแล้ว กลับไปครองราชสมบัติในพระนครพาราณสี ประทานตำแหน่งอุปราชแก่จันทกุมาร ตำแหน่งเสนาบดีแก่สุริยกุมาร และทำที่อยู่ให้ ฝีมือน้ำผึ้งนั้นอยู่สุขสบาย

นี่เป็นอดีตนิทานที่ท่านเล่ามา ลงท้ายพรรณนาว่า พระบรมศาสดาทรงนำชาดกนี้มาแสดงแล้ว ได้ประกาศอริยสัจ ภิกษุผู้มีเครื่องใช้สอยมาก ได้ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล และทรงประชุมชาดกว่า ฝี่เสื่อน้ำในกาลนั้นกลับชาติมาเกิดเป็นภิกษุผู้มีเครื่องใช้สอยมาก สุริยกุมารกลับชาติมาเกิดเป็นพระอานนท์ จันทกุมารกลับชาติมาเกิดเป็นพระสารีบุตร ส่วนมโหสถสาสุมารโพธิสัตว์ คือเราผู้ตกตณันเอง

นี่เป็นตัวอย่างของชาดกวิณณนา หรือพรรณนาชาดก มีลำดับเรื่องดังนี้ซึ่งปรากฏเรื่องในอรรถกถาชาดก

ความรู้เรื่องชาดกัญฐกถา

ชาดกัญฐกถา แปลตามศัพท์ว่า อรรถกถาชาดก มาจากคำว่า ชาดก และ อญฺจกถา คำว่า ชาดก มีความหมายอย่างไร ได้กล่าวไว้แล้ว คำว่า อญฺจกถา แยกเป็น ๒ คำ คือ อญฺจ และ กถา อญฺจ มาจากคำว่า อตฺถ แปลว่าเนื้อความ แปลง ตฺถ เป็น ญฺจ สำเร็จรูปเป็น อญฺจ กถา แปลว่า กล่าว รวมกันเป็น อญฺจกถา แปลว่า กล่าวเนื้อความ เต็ม ชาดก เข้าข้างหน้าเป็น ชาดกญฺจกถา ก็แปลว่า กล่าวเนื้อความของชาดก

ชาดกัญฐกถา นั้น เป็นภาษาบาลีในอักษรขอม ได้มีการชำระและตีพิมพ์มานานเกินครึ่งศตวรรษแล้ว มหาหมฏฐราชวิทยาลัย เป็นผู้จัดพิมพ์ โดย สมเด็จพระพนัสนิสาธยายิกาเจ้า ทรงบริจาคพระราชทรัพย์บำเพ็ญพระราชกุศลในโอกาสที่ทรงเจริญพระชนมพรรษา ๖๐ พรรษา ดังมีพระราชเสาวนีย์ประกาศเป็นภาษาบาลีไว้ซึ่งข้าพเจ้าจะขอแปลให้ปรากฏไว้ดังต่อไปนี้

บรมราชเทวีโปวหน

สวางค์วทุฒนา นาม บรมราชเทวี
อิมมตถิ ปเวเทติ.

สมุมาสมพุทฺธสฺส สาสนํ ติฏฺฐมานํ
ปริสํ สุมมาปฏิปัตติยา ทพฺหิ ติฏฺฐติ
โสภมานํ ตเถว โสภติ. สุมมาปฏิปัตติ
จ ปริยตฺติมูลกา โหติ. ตตฺตตฺติชิตฺกํ
ปริยตฺติ ปริยาปฺนิตฺวา ปหาตพฺพญ
ภาเวตพฺพญ ชานนฺตา ธมฺมานุธมฺม-
ปฏิบัติ ปฏิปชฺชนฺติ, เตนสฺส
ปฺพุพฺพคมฺภตา มหาราชฯ สุยามินฺทา
เจว ปวตฺติกาเล มหาราชฯ สุยามินฺโท
จ พุทฺธสฺสในปตฺถมภกา นิวิฏฺฐสทฺธา
นิวิฏฺฐเปมา เอกนฺตคตา อภิปฺปสฺสนา
ปริยตฺยปกรณํ อตฺตโน ภารมกํสุ.

จกฺกิวเส ปน จตฺตตฺตสฺส มหา-
มกุฏราชสฺส เจว ปิยมาวติยา จ
สุจริตฺตจฺจจากุสิณา ธีตา สวางค์วทุฒนา
นาม บรมราชเทวี เตหิ สทฺธิ

ประกาศพระราชเสาวนีย์ พระบรมราชเทวี

สมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา
พระบรมราชเทวี ประกาศความขอนี้ให้
ทราบทั่วกันว่า

พระศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธ-
เจ้า เมื่อดำรงอยู่ ย่อมดำรงมั่นคงด้วย
สัมมาปฏิบัติของพุทธบริษัท เมื่องามก็
ย่อมงามอย่างนั้นทีเดียว และสัมมาปฏิบัติ
ย่อมมีปริยัติเป็นมูล ผู้ศึกษาปริยัติอัน
สองเนื้อความของสัมมาปฏิบัตินั้นแล้ว
รู้สิ่งที่ควรละและสิ่งที่ควรบำเพ็ญ ย่อม
ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ด้วยเหตุนั้น
พระมหากษัตริย์ผู้เป็นใหญ่ ในกรุงสยาม
แต่อดีตกาลมา และรัชกาลปัจจุบันผู้เป็น
ใหญ่ในกรุงสยาม ผู้เป็นพุทธศาสนูป-
ถัมภก มีพระราชศรัทธามั่นคง มีพระ
หฤทัยรักใคร่มั่นคง ทรงเลื่อมใสยิ่ง จึงได้
ทรงกระทำการอุปการะพระปริยัติ ให้เป็น
พระราชภาระของพระองค์.

ก็สมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา
พระบรมราชเทวี พระราชธิดาในพระบาท
สมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ในพระ

ปญจเมณ จุฬาลงกรณปิยมหาราชน
 อตฺตโน ชาตกาลโต ปฏายาย ยาว
 วิญญุตมุตตกาลา ไปเสตฺวา ขตฺติย-
 กุลธมฺเมหิ อนุสาสิตฺวา ยโสโภคสมปฺปิตา
 กตฺวา อิสฺสริยฐานเน ปตฺติฏจาปิตา
 หุตฺวา อิมสฺมึ ลังขณเร ชาตียา
 ปริปฺปณฺณสฺสจฺจิสฺสา อโหสิ. อยญจ
 กาลิ. ปริปฺปณฺณวิหปฺปติจกฺโก อภิมงฺค-
 ลสมฺมโต โหติ. สา จ เตสํ
 เมตฺตาทิกฺขณํ อนุสฺสริตฺวา เตหิ
 กตฺติวาทเนน ปริยตฺตยฺกกรณํ กาทฺตกา
 มา ชาตกฏฐกถาปกรณํ มุทฺทาเปตฺตํ อารพฺภ
 ธรรมานกฺกาเล วชิรญาณสฺส มหา-
 สมณสฺส มหาสงฺฆปริณายกสฺส
 ภารมาภาสิ. ตสฺมิมฺปน กาลกเต
 สฺสจฺจิตฺตตฺเถโร จ ญาณวราภโร
 ปวฺรณิเวสฺสวิหารวาสี ญาณวรสฺสจฺจิตฺต
 เถโร จ สาสนโสภโณ เทวสิริอนุทาสวาสี
 อุตฺตมตฺเถโร จ ธมฺมโกสลาจฺริโย
 ราชาวาสวิหารวาสี เขมจาโรตฺเถโร จ
 ธมฺมตฺติลกาจฺริโย มหาธาตุวิหารวาสี
 ติ อิมเณรยา ย. อุตฺตมสิปฺเปน จ
 โยธีธมฺมนิทฺเทสเกน อมฺจุเจนน ท.
 ธมฺมทฺธเชน จ เทวตฺรณานุสิญฺเฐน
 อฺปเสวเกน วชิโรปรีนา จ ปทีปกรณินา

บรมราชจักรีวงศ์ และสมเด็จพระปิยมาวดี
 ผู้สืบสาย จากสุจริตกุลอันสูงศักดิ์
 อันสมเด็จพระราชบิดา และพระมารดา
 เหล่านั้น พร้อมทั้งพระบาทสมเด็จพระ
 ประมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอม-
 เกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงชุบเลี้ยง
 จำเดิมแต่พระประสูติกาล ของพระองค์
 จนถึงทรงเจริญพระชนมพรรษา ได้ทรง
 อนุศาสน์ด้วยขนบธรรมเนียม แห่งขัตติย-
 สกุล ทรงยกย่องในอิสริยฐานันดรศักดิ์
 เพียบพร้อมด้วยพระยศ และโภคสมบัติ
 ในปีนี้ ทรงมีพระชนมพรรษาครบ ๖๐
 บริบูรณ์ ก็กาลนี้เป็นพหุหัสบดีจักร
 ครบถ้วน ย่อมสมมติว่าเป็นอภิมงคลกาล
 และสมเด็จพระนางเจ้าพระองค์นั้น ทรง
 อนุสรณ์ถึงพระคุณ มีพระเมตตาคุณ
 เป็นต้น แห่งพระราชูปการีเหล่านั้น
 มีพระราชประสงค์ จะสร้างพระคัมภีร์
 อันเป็นอุปกรณณ์ แห่งปรียัติธรรม
 ตามแบบอย่างที่พระราชูปการีเหล่านั้น
 ได้ทรงทำมา มีพระราชปรารภให้พิมพ์
 ปกรณณ์ชาตกัฏฐกถา ได้ถวายให้เป็น
 พระภาระ แต่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า
 กรมพระยาวชิรญาณวโรรส สกลมหา-
 สังฆปริณายก ในสมัยที่ทรงพระชนม์อยู่

อุปามจุเจน สหุธิ ตเมว โสเธสุ.
กิตฺติยาโกโร จ กุมาโร จนนฺตปฺปรีนฺนาโถ
มุตฺตํ อภาสิ.

เมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้า พระองค์นั้น
สิ้นพระชนม์แล้ว พระเถระเหล่านี้ คือ
พระญาณวราภรณ์ สุจิตตเถร วัด
บวรนิเวศวิหาร^๑ พระสาสนโสภณ
ญาณวรเถร วัดเทพศิรินทราวาส^๒ พระ
ธรรมโกศาจารย์ อุดตมเถร วัดราชาธิ-
วาส^๓ พระธรรมไตรโลกาจารย์
เขมจารีเถร วัดมหาธาตุ^๔ พร้อมด้วย
หลวงธรรมนิเทศทวยหาญ (อยู่ อุดม-
ศิลป์)^๕ หลวงเทพคุณานุศิษฎ์ (ทวี
ธรรมรักษ์)^๖ และหลวงประเทียบกรณ์ (พัน

---

^๑ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์
(จีน)

^๒ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ)

^๓ พระธรรมวโรดม (เซ่ง)

^๔ สมเด็จพระวันรัต (เฮง)

^๕ อำมาตย์ตรี หลวงธรรมนิเทศทวยหาญ (อยู่
อุดมศิลป์) หัวหน้าแผนกที่ ๓ กรมตำรา
ทหารบก (ภายหลังได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นพระ
ธรรมนิเทศทวยหาญ) เป็นอนุศาสนาจารย์คนแรก
ของกองทัพอากาศ.

^๖ หลวงเทพคุณานุศิษฎ์ (ทวี ธรรมรักษ์) มหาเถร
พิเศษ ผู้ช่วยในกรมกลางกระทรวงพาณิชย์
(หมายเลข ๕ และ ๖ นี้ ค้นจากหนังสือ
นาครสงครามพุทธศก ๒๔๖๖-๒๔๖๗)

วชิรปรี)^๑ ได้ชำระปกรณชาตกัฏฐกถานั้น
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรี
นฤนาถ ทรงเป็นแม่กองจัดพิมพ์

ยี่ ปริยตยุปกรณตถิ์ ชาตกัฏฐ-
กถาปกรณสูตร มุททาปนโต ปุณณ
ปสุตติ์ ตสฺส ปตฺติ์ อตฺตโน
มาตาปิตูนญจ จูฬาลงกรณปิยมหา-
ราชสูตร จ สิริวชิรินุทาย ปรมราชินียา
จ อตฺตโน ปุตฺตธิตูนญจ สฬุเพส
ณาทกานญจ วมุฬลปิณณการ-
ภาเวน อาทิสติ. เตสญจ ปตฺตานู-
โมทนาวเสน อิทํ ปตฺติทานํ
เตสญญเณว หิตาย สุขาย จานโส
อุปกปฺปตฺ. อญญเณ จ เทวมนุสฺสา
อิมสฺมี ปุณณเณ ปตฺติกา โหนตุติ.

บุญกุศลอันใด เกิดแต่การโปรดให้
พิมพ์ปกรณชาตกัฏฐกถา เพื่ออุปัการะ
การปริยัติ ขออุทิศส่วนแห่งบุญกุศลนั้น
เป็นธรรมพลีบรรณาการ ถวายแด่สมเด็จพระ
พระบรมชนกนาถ และพระชนนีของ
พระองค์ ถวายแด่พระบาทสมเด็จพระ
ปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระปิยมหา-
ราชเจ้า ถวายแด่สมเด็จพระศรีพัชรินทรา
บรมราชินีนาถ และพระราชทาน
แด่พระโอรสพระธิดา ของพระองค์ และ
แก่พระประยูรญาติทั้งมวล ก็การพระ
ราชทานส่วนบุญกุศลนี้ จงสำเร็จเป็น
ประโยชน์สุขโดยพลัน แด่ปิตุชนเหล่านั้น
ด้วยอำนาจปิตตานุโมทนา ของท่าน
เหล่านั้น และขอทวยเทพมวลมนุษย์
เหล่าอื่น จงเป็นผู้มีส่วนในบุญนี้ เทอญ.

^๑ รองอำมาตย์โท หลวงประเทียบกรณี (พันธ์)
อัยการประจำกรมอัยการ (ค้นจากหนังสือ
นาครสงครามพระพุทธศก ๒๔๖๖-๒๔๖๗)

ปตฺติณฺตสฺส อาทิสฺติ
 ยมฺมปฺปญฺญทานิ สญฺจิตํ
 สพุเพปิ ภาคิโน โหนฺตุ
 อเวรา สุขิโน สทาติ.

ส่วนบุญใด ที่สมเด็จพระบรมราชเทวี
 ทรงสั่งสมมา ทรงอุทิศ ณ กาลบัดนี้
 ขอสรรพสัตว์ จงเป็นผู้มีส่วนแห่งบุญ
 นั้น ปราศจากเวร มีความสุขทุกเมื่อ
 เทอญ.

พุทธสฺส ภควโต ปรินิพฺพานา ประกาศ ณ วันจันทร์ที่ ๑๙
 จตุตฺสตาธิกานํ ทฺวินฺนํ วสฺสสทฺสสถาน- พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๖๗.
 มุปริ สตฺตสญฺจิยา สกานมฺจุยฺเณ
 เวสาขมาสสฺส เอฏฺฐวิสฺติเม ทิเน
 ทฺติยวเร ปกาสิตํ.

มีจำนวนหนังสือที่พิมพ์ด้วยกัน ๑๐ เล่ม ขนาดใหญ่ ดังนี้

ชาตกัฏฐกถา ภาค ๑ จำนวนหนังสือ ๓๔๙ หน้า พระสาสนโสภณ (เจริญ
 ญาณวรเถร) ชำระพิมพ์ พ.ศ.๒๔๖๗

ชาตกัฏฐกถา ภาค ๒ จำนวนหนังสือ ๔๑๕ หน้า พระสาสนโสภณ (เจริญ
 ญาณวรเถร) ชำระพิมพ์ พ.ศ.๒๔๖๗

ชาตกัฏฐกถา ภาค ๓ จำนวนหนังสือ ๓๖๐ หน้า พระญาณวราภรณ์
 (ม.ร.ว.ชื่น สุจิตตเถร) ชำระพิมพ์ พ.ศ.๒๔๖๕

ชาตกัฏฐกถา ภาค ๔ จำนวนหนังสือ ๕๑๖ หน้า พระธรรมไตรโลกาจารย์
 (เฮง เขมจารีเถร) ชำระพิมพ์ พ.ศ.๒๔๖๕

ชาตกัฏฐกถา ภาค ๕ จำนวนหนังสือ ๕๔๑ หน้า พระเทพโมลี (เฮง
 อุตตมเถร) ชำระพิมพ์ พ.ศ.๒๔๖๕

(๔๘)

ชาติกัฏฐกถา ภาค ๖ จำนวนหนังสือ ๓๘๑ หน้า หลวงธรรมนิเทศพวยหาญ
(อยู่ อุดมศิลป์) ชำระพิมพ์ พ.ศ.๒๔๖๖

ชาติกัฏฐกถา ภาค ๗ จำนวนหนังสือ ๔๕๕ หน้า หลวงเทพรัตนานุศิษฐ์
(ทวี ธรรมธัช) ชำระพิมพ์ พ.ศ.๒๔๖๕

ชาติกัฏฐกถา ภาค ๘ จำนวนหนังสือ ๔๘๓ หน้า หลวงเทพรัตนานุศิษฐ์
(ทวี ธรรมธัช) ชำระพิมพ์ พ.ศ.๒๔๖๖

ชาติกัฏฐกถา ภาค ๙ จำนวนหนังสือ ๔๕๖ หน้า หลวงประเทียบกรณ์
(พัน วชิรปรี) ชำระพิมพ์ พ.ศ.๒๔๖๕

ชาติกัฏฐกถา ภาค ๑๐ จำนวนหนังสือ ๕๐๒ หน้า หลวงประเทียบกรณ์
(พัน วชิรปรี) ชำระพิมพ์ พ.ศ.๒๔๖๕

รวมหนังสือ ๑๐ เล่ม เป็นหนังสือ ๔,๔๕๘ หน้า

เนื้อหาในอรรถกถาชาดก

อรรถกถาชาดกนั้น ประกอบด้วยคันถารัมภกถา ทุเรณิทาน อวิทุเรณิทาน
สันติเกณิทาน และชาดกวิณณนา

๑. คันถารัมภกถา คือ คำเริ่มต้นพระคัมภีร์ สำหรับในอรรถกถาชาดกนี้
ท่านอาจารย์พุทธโฆสะได้กล่าวปณามคาถาแสดงความนอบน้อมต่อพระรัตนตรัย และ
เพื่อป้องกันอันตราย ได้แสดงวัตถุประสงค์ของพระคัมภีร์ว่า พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญ
โพธิสมภารมาแต่อดีตชาติ แล้วได้สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้า ทรงอาศัยเหตุการณ์
ต่างๆ ที่เกิดขึ้น แล้วแสดงชาดก มีอภินิหารชาดกเป็นต้น ซึ่งเป็นเรื่องราวแต่เก่าก่อน
พระธรรมสังคานาจารย์ได้ยกขึ้นสู่การสังคายนาเป็นคัมภีร์หนึ่งชื่อ ชาดก

ในการศึกษาชาดก อันเป็นพระบาลีพระไตรปิฎกนั้น จะได้รับความรู้ แດกฉาน ก็ด้วยการอธิบายเรื่องชาดกนั้น ๆ เป็นสำคัญ ด้วยเหตุนี้ พระเถระทั้ง ๓ รูป คือ พระอตัถทัสสี ๑ พระพุทธมิตตะ ๑ พระพุทธทเวะ ๑ จึงได้อาราธนา ท่านอาจารย์พุทธโฆสะให้รจนารรณกถาชาดกขึ้น ท่านพระพุทธโฆสะจารย์ได้รับ อาราธนาจากท่านพระเถระทั้ง ๓ แล้ว จึงได้เรียบเรียงอรรณกถาชาดกขึ้นโดยอาศัย แนวการสอนและอรรณกถาเก่าของสำนักมหาวีหาลเป็นหลัก

ในตอนต้นของอรรณกถาชาดก ได้เริ่มพรรณนาดังนี้แล้ว ได้กล่าวว่า การพรรณนาชาดกจะเข้าใจดีได้นั้น ต้องเข้าใจเรื่องทูลเรณิทาน อวิทูลเรณิทาน และสันติเกณิทานก่อน

๒. ทูลเรณิทาน ได้แก่ เรื่องราวของพระพุทธเจ้าที่มีมาในอดีตนานแสนนาน คือ จับความตั้งแต่ครั้งเมื่ออดีตล่วงมาได้สี่อสงไขยแสนกัป พระพุทธเจ้าของเราเสวยพระชาติเป็นสุเมธดาบส ได้ทำกฤษฎากนิหาร ปรรณนาโพธิญาณ แทบบาทมูลของพระพุทธเจ้า พระนามว่าทีปังกร และได้รับพระพุทธพยากรณ์ จากพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นว่า จะได้สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้า พระนามว่า โคตมะ ในอนาคตกาล จึงได้บำเพ็ญพุทธการกรรม บารมี ๑๐ ทัศ เรื่อยมา จนได้เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร ได้เสด็จสวรรคตไปอุบัติในสวรรค์ชั้นดุสิต ชาดกทั้ง ๕๔๗ เรื่อง อยู่ในทูลเรณิทานนี้

๓. อวิทูลเรณิทาน เป็นเรื่องราวของพระพุทธเจ้าไม่นานนัก จับความตั้งแต่พระมหาสัตว์จุติจากพิภพดุสิตมาอุบัติในคัพโภทร ประสูติเป็นสิทธัตถะธราชกุมาร แล้วออกมหาภิเนษกรรม จนได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ณ โพธิมณฑลสถาน

๔. สันติเกณิทาน เป็นเรื่องราวของพระพุทธเจ้า ในระยะใกล้เมื่อพระองค์ประทับอยู่ในสถานทีนั้น ๆ มีเรื่องต่าง ๆ เกิดขึ้น ซึ่งเราเรียกว่า ปัจจุบันนิทาน

เมื่อท่านแบ่งเรื่องดังกล่าวแล้ว ในอรรถกถาก็พรรณนาทุเรณินาน อวิทุเรณินาน และสันติเกณินาน โดยลำดับ แล้วจึงพรรณนาชาดกเป็นเรื่อง ๆ ไป จนจบ ๕๔๗ ชาดก ที่เรียกว่า ชาดกวันฉนวน หรือพรรณนาชาดกตามที่ได้กล่าวมาแล้ว

การแปลอรรถกถาชาดกเป็นภาษาไทย

การแปลชาดกเป็นภาษาไทยนั้น เข้าใจว่ามีมาแต่อดีตกาลนานมาแล้ว เช่นเวสสันดรชาดก ได้มีการแปลเป็นคำร้อยกรอง ที่เรียกว่า มหาชาติคำหลวง มาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา แปลเป็นภาษาไทย มีภาษาบาลีปน แต่งเป็นสัมผัสกัน ทั้งภาษาไทยกับบาลี ใช้สวดในวัดพระศรีรัตนศาสดารามทุกวันนี้ เป็นประเพณีที่เจ้าหน้าที่กรมการศาสนาไปสวดมหาชาติคำหลวง ในวันเข้าพรรษา วันกลางพรรษา และวันออกพรรษา และมีการแปลเวสสันดรชาดกเป็นร้อยยาว ๑๓ กัณฑ์ ในกรุงรัตนโกสินทร์ สำหรับพระสงฆ์เทศน์ในงานประเพณีเทศน์มหาชาติ ชาดกเรื่องอื่น ๆ ก็มีแปลอยู่ในเทศน์าคัมภีร์โบราณของเก่า มาสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ มีพระราชประสงค์ให้แปลอรรถกถาชาดกนี้เป็นภาษาไทย พระเถรานุเถระและบัณฑิต ได้สนองพระราชประสงค์ แบ่งกันแปลอรรถกถาชาดกจากอักษรขอม เรียกว่านิบาตชาดก ราชบัณฑิตยสภาได้พิมพ์เป็นคราว ๆ ในงานต่าง ๆ แปลจบลงในรัชกาลที่ ๗ พิมพ์เป็นคราว ๆ ได้ ๒๒ เล่ม มีภาคผนวกอีก ๑ เล่ม ความสำคัญของชาดก หรืออรรถกถาชาดกที่แปลมาเป็นภาษาไทยนั้น มีประการใด มีปรากฏอยู่ในพระบรมราชาธิบายเรื่องนิบาตชาดก พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ ซึ่งได้อัญเชิญมาไว้ในคัมภีร์นี้แล้ว และพระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหลวงชินวราธิราช

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า แห่งวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม ได้ทรงแปล มหานิบาตชาดกทศชาติเป็นพิเศษอีกด้วย อนึ่ง สำนักอบรมอยู่วัดสามพระยา เขตพระนคร ก็ได้ทำการแปลอรรถกถาชาดก พิมพ์ขึ้นอีกเป็น ๒๐ เล่ม นอกจากนี้ พระธรรมสิริชัย (ชิต ชิตวิบูล) อดีตเจ้าอาวาสวัดพระปฐมเจดีย์ ก็ได้อุทิศสภาระแปล อรรถกถาชาดกตั้งแต่ต้นจนจบ คณะศิษยานุศิษย์ของท่านเจ้าคุณพระธรรมสิริชัย ได้รวบรวมพิมพ์เป็นชุด ขำรววยในงานพระราชทานเพลิงศพของท่านอีกวาระหนึ่ง

ชาดกและอรรถกถาชาดกฉบับภูมิพลภิกขุ

ในโครงการจัดปริวรรตอักษรขอมและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เป็นภาษาไทยนี้ มูลนิธิภูมิพลภิกขุได้มอบให้ผู้ชำนาญการวิชาการภาษาบาลีหลายท่าน ตรวจต้นฉบับพระบาลีชาดกและอรรถกถาชาดกภาษาบาลีให้ถูกต้องก่อน แล้วจึงแปล เป็นภาษาไทย เมื่อจัดพิมพ์ได้นำเอาพระบาลีชาดกในพระไตรปิฎก เล่ม ๒๗ และ ๒๘ ทั้งภาษาบาลีและคำแปลมาตั้งเป็นนิกเขปบทก่อน แล้วจึงเรียงชาดกวัณณนา หรือ พรรณนาชาดกเป็นเรื่อง ๆ ไป และได้พิมพ์เป็นสองคอลัมน์ เป็นภาษาบาลีด้านหนึ่ง ภาษาไทยคำแปลด้านหนึ่งตลอดทุกเรื่อง เพื่อเป็นหลักวิชาการสำหรับค้นได้ทั้งภาษา บาลี ทั้งคำแปล ทั้งตัวชาดก ทั้งตัวชาดกวัณณนา ทุกเรื่องไป ได้พิมพ์เป็นตอน ๆ ไป ได้ ๓๐ เล่ม (ตอน) คือ

เล่มที่ ๑ (บาลี ภาค ๑ ตอนที่ ๑) เริ่มตั้งแต่คันถารัมภกถา ทูเรนิทาน อวิทูเรนิทาน ไปจนจบสันติเกนิทาน

เล่มที่ ๒ (บาลี ภาค ๑ ตอนที่ ๒) เริ่มตั้งแต่เอกกนิบาต อปินณกวรรค ที่ ๑ พรรณนาอปินณกชาดก ชาดกที่ ๑ ไปจนถึงสีลวรรคที่ ๒ พรรณนานพปาน ชาดก อันเป็นชาดกเรื่องที่ ๒๐

(๕๒)

เล่มที่ ๓ (บาลี ภาค ๑ ตอนที่ ๓) เริ่มตั้งแต่กรุงควรรคที่ ๓ พรรณนา
กรุงคมิชชาดก ชาดกที่ ๒๑ ไปจนถึงกุลาวกวรรคที่ ๔ พรรณนาขทิจังการชาดก
ชาดกที่ ๔๐

เล่มที่ ๔ (บาลี ภาค ๒ ตอนที่ ๑) เริ่มตั้งแต่อิตถกามวรรคที่ ๕ พรรณนา
โลสกชาดก ชาดกที่ ๔๑ ไปจนจบอิตถิวรรคที่ ๗ พรรณนาภูทาลชาดก ชาดกที่ ๗๐

เล่มที่ ๕ (บาลี ภาค ๒ ตอนที่ ๒) เริ่มตั้งแต่วรุณวรรคที่ ๘ พรรณนา
วรุณชาดก ชาดกที่ ๗๑ ไปจนจบหังสิวรรคที่ ๑๒ พรรณนาพันธนิมกชาดก
ชาดกที่ ๑๒๐

เล่มที่ ๖ (บาลี ภาค ๒ ตอนที่ ๓) เริ่มตั้งแต่กุสณาฬิวรรคที่ ๑๓ พรรณนา
กุสณาฬิชาดก ชาดกที่ ๑๒๑ ไปจนจบกัณฐกวรรคที่ ๑๕ พรรณนาสังขีชาดก
ชาดกที่ ๑๕๐

เล่มที่ ๗ (บาลี ภาค ๓ ตอนที่ ๑) เริ่มตั้งแต่ทุกนิบาต ทัพพวรรคที่ ๑
พรรณนาราชาวาชาดก ชาดกที่ ๑๕๑ ไปจนจบกัลยาณธรรมวรรคที่ ๓ พรรณนา
ทุททชาดก ชาดกที่ ๑๘๐

เล่มที่ ๘ (บาลี ภาค ๓ ตอนที่ ๒) เริ่มตั้งแต่อสทิสวรรคที่ ๔ พรรณนา
อสทิสชาดก ชาดกที่ ๑๘๑ ไปจนจบนตังทัพพวรรคที่ ๖ พรรณนากันทคลกชาดก
ชาดกที่ ๒๑๐

เล่มที่ ๙ (บาลี ภาค ๓ ตอนที่ ๓) เริ่มตั้งแต่พีรณัตถัมภกวรรคที่ ๗
พรรณนาโสมทัตตชาดก ชาดกที่ ๒๑๑ ไปจนจบสิคาลวรรคที่ ๑๐ พรรณนาภิชาดก
ชาดกที่ ๒๕๐

เล่มที่ ๑๐ (บาลี ภาค ๔ ตอนที่ ๑) เริ่มตั้งแต่ติกนิบาต สังกัปวรรค
ที่ ๑ พรรณนาสังกัปปราดชาดก ชาดกที่ ๒๕๑ ไปจนจบอุทปานทุสกวรรคที่ ๓
พรรณนาปุฏทุสกชาดก ชาดกที่ ๒๘๐

เล่มที่ ๑๑ (บาลี ภาค ๔ ตอนที่ ๒) เริ่มตั้งแต่อัปพันตวรรคที่ ๔
 พรรณนาอัปพันตชาดก ชาดกที่ ๒๘๑ ไปจนจบปุจฉนทวรรคในจุตกนิบาต
 พรรณนาสุจจชาดก ชาดกที่ ๓๒๐

เล่มที่ ๑๒ (บาลี ภาค ๔ ตอนที่ ๓) เริ่มตั้งแต่กุกกุสกวรรคที่ ๓
 พรรณนากุกกุสกชาดก ชาดกที่ ๓๒๑ ไปจนจบอัชฌมวรรคที่ ๓ ในปัญจกนิบาต
 พรรณนาโกปตกชาดก ชาดกที่ ๓๗๕

เล่มที่ ๑๓ (บาลี ภาค ๕ ตอนที่ ๑) เริ่มตั้งแต่ฉักกนิบาต อาวารียวรรค
 ที่ ๑ พรรณนาอาวารียชาดก ชาดกที่ ๓๗๖ ไปจนจบกุกกุสกวรรคที่ ๑ ในสัตตกนิบาต
 พรรณนาพกพรหมชาดก ชาดกที่ ๔๐๕

เล่มที่ ๑๔ (บาลี ภาค ๕ ตอนที่ ๒) เริ่มตั้งแต่คันธารวรรคที่ ๒ พรรณนา
 คันธารชาดก ชาดกที่ ๔๐๖ ไปจนจบอัฐฐกนิบาต พรรณนาทีปชาดก ชาดก
 ที่ ๔๒๖

เล่มที่ ๑๕ (บาลี ภาค ๕ ตอนที่ ๓) เริ่มตั้งแต่ทณกนิบาต พรรณนา
 คิณชาดก ชาดกที่ ๔๒๗ ไปจนจบทสกนิบาต พรรณนามตปณชิตชาดก ชาดก
 ที่ ๔๕๔

เล่มที่ ๑๖ (บาลี ภาค ๖ ตอนที่ ๑) เริ่มตั้งแต่เอกาทสกนิบาต พรรณนา
 มาตุโปสกชาดก ชาดกที่ ๔๕๕ ไปจนจบทวาทสกนิบาต พรรณนามิตตามิตตชาดก
 ชาดกที่ ๔๗๓

เล่มที่ ๑๗ (บาลี ภาค ๖ ตอนที่ ๒) เริ่มตั้งแต่เตรสกนิบาต พรรณนา
 อัมพชาดก ชาดกที่ ๔๗๔ ไปจนจบเตรสกนิบาต พรรณนาสรณมิตตชาดก ชาดก
 ที่ ๔๘๓

(๕๔)

เล่มที่ ๑๘ (บาลี ภาค ๖ ตอนที่ ๓) เริ่มตั้งแต่ปกิณณกนิบาต พรรณนา
สาลิเกทวารชาดก ชาดกที่ ๔๘๔ ไปจนจบปกิณณกนิบาต พรรณนาภิกขาปรัมปร-
ชาดก ชาดกที่ ๔๙๖

เล่มที่ ๑๙ (บาลี ภาค ๗ ตอนที่ ๑) เริ่มตั้งแต่วิสดีตินิบาต พรรณนา
มาตังคชาดก ชาดกที่ ๔๙๗ ไปจนจบพรรณนาอโยธยชาดก ชาดกที่ ๕๑๐

เล่มที่ ๒๐ (บาลี ภาค ๗ ตอนที่ ๒) เริ่มตั้งแต่ตึงสดีตินิบาต พรรณนา
กิงฉันทชาดก ชาดกที่ ๕๑๑ ไปจนจบพรรณนาภันตุติณทุกชาดก ชาดกที่ ๕๒๐

เล่มที่ ๒๑ (บาลี ภาค ๗ ตอนที่ ๓) เริ่มตั้งแต่จัตตาสีสนิบาต พรรณนา
เตสกุณชาดก ชาดกที่ ๕๒๑ ไปจนจบพรรณนาจุฬุตโสมชาดก ชาดกที่ ๕๒๕

เล่มที่ ๒๒ (บาลี ภาค ๘ ตอนที่ ๑) เริ่มตั้งแต่ปัญญาสนิบาต พรรณนา
นพินิกาชาดก ชาดกที่ ๕๒๖ ไปจนจบสัจจนิบาต พรรณนาสังกิจจชาดก ชาดก
ที่ ๕๓๐

เล่มที่ ๒๓ (บาลี ภาค ๘ ตอนที่ ๒) เริ่มตั้งแต่สัตตตินิบาต พรรณนา
กุสชาดก ชาดกที่ ๕๓๑ ไปจนจบอสดีตินิบาต พรรณนาสุธาโกชนชาดก ชาดก
ที่ ๕๓๕

เล่มที่ ๒๔ (บาลี ภาค ๘ ตอนที่ ๓) เริ่มตั้งแต่พรรณนาภูณาลชาดก
ชาดกที่ ๕๓๖ ไปจนจบพรรณนามหาสุตโสมชาดก ชาดกที่ ๕๓๗

เล่มที่ ๒๕ (บาลี ภาค ๙ ตอนที่ ๑) เริ่มตั้งแต่มหานิบาต พรรณนา
เตมียชาดก ชาดกที่ ๕๓๘ ไปจนจบพรรณนามหาชนกชาดก ชาดกที่ ๕๓๙

เล่มที่ ๒๖ (บาลี ภาค ๙ ตอนที่ ๒) เป็นมหานิบาต เริ่มตั้งแต่
สุวรรณสามชาดก ชาดกที่ ๕๔๐ ไปจนจบพรรณนาเนมิราชชาดก ชาดกที่ ๕๔๑

เล่มที่ ๒๗ (บาลี ภาค ๙ ตอนที่ ๓) เป็นมหานิบาต เริ่มตั้งแต่พรรณนา
มโหสถชาดก ชาดกที่ ๕๔๒ ไปจนจบเรื่อง

เล่มที่ ๒๘ (บาลี ภาค ๑๐ ตอนที่ ๑) เป็นมหานิบาต เริ่มตั้งแต่พรรณนา
ภุริทัตตชาดก ชาดกที่ ๕๔๓ ไปจนจบพรรณนาจันทกุมารชาดก ชาดกที่ ๕๔๔

เล่มที่ ๒๙ (บาลี ภาค ๑๐ ตอนที่ ๒) เป็นมหานิบาต เริ่มตั้งแต่พรรณนา
มหานารทกัศสปชาดก ชาดกที่ ๕๔๕ ไปจนจบพรรณนาวิธูรชาดก ชาดกที่ ๕๔๖

เล่มที่ ๓๐ (บาลี ภาค ๑๐ ตอนที่ ๓) เป็นมหานิบาต พรรณนาเวสสันดร
ชาดก ชาดกที่ ๕๔๗ ไปจนจบเรื่อง

ทั้งนี้ ได้อัญเชิญพระบาลีชาดกมาไว้ตอนต้นของพรรณนาชาดกนั้นๆ ด้วย
ทุกชาดกไป

สำหรับพระคัมภีร์ชาดกและอรรถกถาชาดก บาลี-ไทย เล่ม ๓๐
(บาลี ภาค ๑๐ ตอนที่ ๓) นี้ คุณมณูญ - รองศาสตราจารย์นงนารถ เดชณรงค์
ได้มีจิตศรัทธาบริจาคทรัพย์สร้างไว้ในพระพุทธศาสนา เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ ขออนุโมทนาทุกศุภกัณ ๖ โอกาสนี้ ขออานิสสงส์แห่ง
การสร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นธรรมทาน จงเป็นแสงสว่างคือปัญญา
แก่มนุษยชาติและทวยเทพทั้งปวง ให้สรรพสัตว์มีความสุขโดยทั่วกัน เทอญ.

มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ
เพื่อการค้นคว้าและเผยแผ่ทางพระพุทธศาสนา

คณะกรรมการผู้จัดทำ

พระคัมภีร์ชาดกและอรรถกถาชาดก บาลี-ไทย

เล่ม ๓๐

(บาลี ภาค ๑๐ ตอนที่ ๓)

ฉบับภูมิพโลภิกขุ

๑. นายสิริ เพ็ชรไชย ป.ธ.๙	ประธานกรรมการตรวจชำระและแปล
๒. นายจิตต์ นิกรพล ป.ธ.๖	แปล
๓. พระมหาเจดีย์ว เปสโร ป.ธ.๙	กรรมการตรวจชำระ
๔. นายทศพร ศรีคำ ป.ธ.๙	กรรมการตรวจชำระ
๕. นายภิญโญ ล่องสกุล ป.ธ.๘	กรรมการตรวจชำระ
๖. อุกาสิกัจฉนทรทิพย์ ศรีวงษ์ บ.ศ.๗	กรรมการตรวจชำระ
๗. นางสาวนันทนา เพ็ชรไทย ศศ.บ. (โบราณคดี)	อ่านทานตามต้นฉบับ
๘. นายสุชาติ แสนพันธ์ ป.ธ.๗	อ่านทานตามต้นฉบับ
๙. นายชำนาญ รักขาว ป.ธ.๘	อ่านทานตามต้นฉบับ
๑๐. อุกาสิกัจฉรยา บัวสุวรรณ บ.ศ.๖	อ่านทานตามต้นฉบับ
๑๑. นายภิญโญ ล่องสกุล ป.ธ.๘	ตรวจความเรียบร้อยต้นแบบ และควบคุมการแก้ไขต้นแบบ
๑๒. นางชลอ วรรณจันทร์	จัดทำรูปเล่ม และดำเนินการจัดพิมพ์
๑๓. นายเฉลิมชัย ทองมี	ผู้ช่วยผู้ดำเนินการจัดพิมพ์

**พระคัมภีร์
ชาดก และ อรรถกถาชาดก
บาลี-ไทย
เล่ม ๓๐**

(บาลี ภาค ๑๐ ตอนที่ ๓)

JĀTAKAPĀLI and JĀTAKATṬHAKATHĀ

Pāli - Thai

Volume XXX

(Pāli Part X Third Section)

ฉบับภูมิพลโลก

พุทธศักราช ๒๕๕๘

อักษรย่อพระคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสยามรัฐ
ที่ใช้อ้างอิงในพระคัมภีร์ฉบับภูมิพโลภิกขุ

*****

คำย่อ	คำเต็ม	
วิ. มหาวิภังค.	วินยปิฎก	มหาวิภังค
วิ. ภิกขุณี.	วินยปิฎก	ภิกขุณีวิภังค
วิ. มหา.	วินยปิฎก	มหาวคค
วิ. จ.	วินยปิฎก	จุลลวคค
วิ. ป.	วินยปิฎก	ปริวาร
ที. ส.	ทีฆนิกาย	สีลขนธวคค
ที. มหา.	ทีฆนิกาย	มหาวคค
ที. ปา.	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวคค
ม. มุ.	มชฺฌิมนิกาย	มูลปณฺณาสก
ม. ม.	มชฺฌิมนิกาย	มชฺฌิมปณฺณาสก
ม. อ.	มชฺฌิมนิกาย	อุปริปณฺณาสก
ล. ส.	ลัทยุตฺตนิกาย	สคาถวคค
ล. นิ.	ลัทยุตฺตนิกาย	นิทานวคค
ล. ขนธ.	ลัทยุตฺตนิกาย	ขนธวารวคค
ล. สฬา.	ลัทยุตฺตนิกาย	สฬายตนวคค
ล. มหา.	ลัทยุตฺตนิกาย	มหาวารวคค
อญ. เอกก.	อญฺคฺตฺตรนิกาย	เอกกนิปาต
อญ. ทุก.	อญฺคฺตฺตรนิกาย	ทุกนิปาต
อญ. ดิก.	อญฺคฺตฺตรนิกาย	ดิกนิปาต
อญ. จตุกก.	อญฺคฺตฺตรนิกาย	จตุกกนิปาต
อญ. ปญจก.	อญฺคฺตฺตรนิกาย	ปญจกนิปาต
อญ. ฉกก.	อญฺคฺตฺตรนิกาย	ฉกกนิปาต
อญ. สตฺตก.	อญฺคฺตฺตรนิกาย	สตฺตกนิปาต
อญ. อฏฺฐก.	อญฺคฺตฺตรนิกาย	อฏฺฐกนิปาต
อญ. นวก.	อญฺคฺตฺตรนิกาย	นวกนิปาต

คำย่อ

คำเต็ม

อญ. ทสก.	อญคุตตรนิกาย	ทสกนิปาต
อญ. เอกาทสก.	อญคุตตรนิกาย	เอกาทสกนิปาต
ขุ. ขุ.	ขุทฺทกนิกาย	ขุทฺทกปาจ
ขุ. ฌ.	ขุทฺทกนิกาย	ฌมมปทคาถา
ขุ. อุ.	ขุทฺทกนิกาย	อุทาน
ขุ. อิติ.	ขุทฺทกนิกาย	อิตติวุตตก
ขุ. สุ.	ขุทฺทกนิกาย	สุตฺตนิปาต
ขุ. วิ.	ขุทฺทกนิกาย	วิมานวตฺต
ขุ. เปต.	ขุทฺทกนิกาย	เปตวตฺต
ขุ. เถร.	ขุทฺทกนิกาย	เถรคาถา
ขุ. เถรี.	ขุทฺทกนิกาย	เถรีคาถา
ขุ. ชา.	ขุทฺทกนิกาย	ชาตก
ขุ. มหา.	ขุทฺทกนิกาย	มหานิทฺเทศ
ขุ. จุฬ.	ขุทฺทกนิกาย	จุฬินิทฺเทศ
ขุ. ป.	ขุทฺทกนิกาย	ปฏิสมฺภิทามคฺค
ขุ. อ.	ขุทฺทกนิกาย	อปทาน
ขุ. พุทฺธ.	ขุทฺทกนิกาย	พุทฺธวีส
ขุ. จริยา.	ขุทฺทกนิกาย	จริยาปิฎก
อภ. สั.	อภิธมฺมปิฎก	ธมฺมสงฺคณี
อภ. วิ.	อภิธมฺมปิฎก	วิภงฺค
อภ. ธา.	อภิธมฺมปิฎก	ธาคฺคคา
อภ. ปุ.	อภิธมฺมปิฎก	ปุคฺคลปณฺณตฺติ
อภ. ก.	อภิธมฺมปิฎก	กถาวตฺต
อภ. ย.	อภิธมฺมปิฎก	ยมก
อภ. ป.	อภิธมฺมปิฎก	ปฏฺจาน

อักษรย่อพระคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับต่าง ๆ

คำย่อ

คำเต็ม

ส.	สีหฬไปตถก	(ฉบับสิงห์)
ส.	สุยามรฎกไปตถก	(ฉบับสยามรัฐ)
ม.	มรุมไปตถก	(ฉบับพม่าเดิม)
ฉ.	ฉฏสงคีติไปตถก	(ฉบับสังคายนาครั้งที่ ๖)
ท.	นาลนุทาเทวนาครีปาลิเตปิฎก	(ฉบับนาลันทา)
รา.	รามณญไปตถก	(ฉบับมณญ)
โป.	โปราณไปตถก	(ฉบับโบลานเก่า)
อ.	อังกสิไปตถก	(ฉบับอังกฤษ เดิมใช้ย่อว่า อ.)
สง.	สงคีติเตปิฎก	(ฉบับสังคายนา ๒๕๓๐)
มจร.	มหาจุฬเตปิฎก	(ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)
ก.	กตถจิไปตถก	(คัมภีร์บางฉบับ)

*****

TRANSLITERATION OF THE THAI ALPHABET

As used in this pāli text

of

THE BHŪMIBALOBHIKKHU FOUNDATION

VOWELS - 8

๐ a   ๑ ā   ๒ i   ๓ ī   ๔ u   ๕ ū   ๖ e   ๗ o

CONSONANTS - 33

ก ka	ข kha	ค ga	ฃ gha	ง nā
จ ca	ฉ cha	ช ja	ฌ jha	ณ ṇā
ฏ ṭa	ฐ ṭha	ฑ ḍa	ฒ ḍha	ณ ṇa
ด ta	ถ tha	ท da	ธ dha	น na
ป pa	ผ pha	พ ba	ภ bha	ม ma
ย ya	ร ra	ล la	ว va	
ส sa	ห ha	ฬ ḷa	◌ṃ	

FIGURES

๑ 1   ๒ 2   ๓ 3   ๔ 4   ๕ 5   ๖ 6   ๗ 7   ๘ 8   ๙ 9   ๐ 0

COMBINATION

ก ka	กา kā	กิ ki	กี kī
คุ ku	กู kū	เก ke	โก ko

สารบัญ

พระคัมภีร์ชาดกและอรรถกถาชาดก

บาลี - ไทย

เล่ม ๓๐

(บาลี ภาค ๑๐ ตอนที่ ๓)

เรื่อง

หน้า

มหานิบาต

๑๐. เวสสันดรชาดก (๕๔๗)

๑

๑๐. พรรณนาเวสสันดรชาดก (๕๔๗)

๑๙๓

---

๑๐. เวสต์สันครบาทก (๕๔๗)

ทศวรรกษา

ทศพรภณ

๑๖๕๕. ดุกรมุสดี ผู้มีรัศมีแห่งผิวพรรณ
อันประเสริฐ ผู้มีอวัยวะ ส่วน
เบื่องหน้างาม เธอจงเลือกเอา
พร ๑๐ ประการ ในปฐพี
ซึ่งเป็นที่รักแห่งเหตุภัยของเธอ.

๑๖๕๖. ข้าแต่ท้าวเทวราช หม่อมฉันขอ
นอบน้อมแด่พระองค์ หม่อมฉัน
ได้ทำบาปกรรม อะไรไว้หรือ
ฝ่าพระบาท จึงให้หม่อมฉันจุติ
จากทิพยสถาน ที่นารีนรมย์
เหมือนลมพัดพกละชาติ ที่
งองาม ให้หักไป ฉะนั้น.

^១ ស៊ី. ឈ. ធន. ចិត្ត បរិ វិភិស្សនៈ.

๑๖๕๗. น เจว เต กตํ ปาปี
 น จ เม ตวมสิ อปปียา
 ปุณฺณญฺ เต ปริกฺขิณํ
 เยน เตวํ วทามิ^๑.

๑๖๕๘. สนฺติเก มรณํ ตฺยหํ
 วจิณฺณภาโว ภวิสฺสตี
 ปฏิคฺคณฺหาหิ เม เอเต
 วเร ทส ปเวจฺจโต.

๑๖๕๙. วรณฺเจ เม อโท สกฺก
 สพฺพภูตานิสมฺมสฺส
 สิริวราชสฺส ภทฺทนฺเต
 ตตฺถ อสฺสํ นิเวสเน.

๑๖๖๐. นิลเนตฺตา นิลกฺม
 นิลกฺขีว^๒ ยถา มิคี
 ผุสฺสตี นาม นามเน
 ตตฺถ อสฺสํ^๓ ปุรินฺทท.

๑๖๖๑. ปฺตติํ ลภณฺท วรทํ
 ยาจโยคํ อมจฺฉริ

๑๖๕๗. บาปกรรม เธอมิได้ทำได้เลย
 และเธอไม่เป็นที่รักของเรา ก็หา
 มิได้ แต่บุญของเธอสิ้นแล้ว
 เป็นเหตุให้เรากล่าวกับเธออย่างนี้.

๑๖๕๘. ความตายใกล้เธอ เธอจักต้อง
 พลัดพรากจากไป เธอจงรับ
 เอาพร ๑๐ ประการนี้ ของเรา
 ผู้จะให้.

๑๖๕๙. ข้าแต่ท้าวสักระ ผู้เป็นใหญ่กว่า
 สัตว์ทั้งปวง ถ้าฝ่าพระบาท
 จะประทานพร แก่หม่อมฉันไซ้
 ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอให้
 หม่อมฉันพึงเกิด ในนิเวศน์นั้น
 ของพระเจ้าสี่.

๑๖๖๐. ข้าแต่ท้าวบุรินททะ ขอให้
 หม่อมฉัน (๑) พึ่งเป็นผู้มีจักษุดำ
 เหมือนตาลูกมฤคิ(มีอายุ ๑ ขวบ)
 ซึ่งมีดวงตาดำ (๒) มีขนคิ้วดำ
 (๓) พึ่งเกิดในราชนิเวศน์นั้น โดย
 นามว่าผุสดี.

๑๖๖๑. (๔) พึ่งได้พระราชโอรส ผู้ให้สิ่ง
 อันประเสริฐ ผู้ประกอบเกื้อกูล

^๑ ฉ. วทามิ.

^๒ ฉ. นิลกฺขี จ.

^๓ ฉ. ตตฺถปสฺส.

ปฐิตํ ปฐิราฐภิ
กิตฺติมนฺตํ ยสฺสสินํ.

ในยาจก มิได้ตระหนี่ ผู้อัน
พระราชาทูทุกประเทศ บูชาแล้ว
ผู้มีเกียรติยศ.

๑๖๖๒. คพุกํ เม ธารยนฺติยา
มชฺฌิมํจํ อนุณฺณตํ
กุจฺฉิ อนุณฺณโต อสฺส
จาปิว ลิตฺติ สมนํ.

๑๖๖๒. (๕) เมื่อหม่อมฉันทรงครรภ์ ขอ
อย่าให้อุทรหนุนขึ้น ฟิงมีอุทรไม่หนุน
เสมอดังคันศร ที่นายช่างเลลา
เกลี้ยงเกลา ฉะนั้น.

๑๖๖๓. ธนา เม นปฺปวตฺเตยฺยํ
ปลิตา นสฺสนฺตํ^๑ วาสว
กาเย รโห น ลิมฺเปถ
วชฺฌณฺจาปี ปโมจเย.

๑๖๖๓. (๖) ถันทั้งคู่ของหม่อมฉัน อย่าฟิง
หย่อนยาน ข้าแต่ท้าววาสวะ
(๗) ผมหงอกก็อย่าได้มี (๘) อูสิ
อย่าได้ติดในกายหม่อมฉัน (๙)
หม่อมฉัน ฟิงปล่อยนักโทษ
ที่ถึงประหารได้.

๑๖๖๔. มยุรโกญฺจาภิรุเท
นาวิรรคณาเยเต
ชฺชชฺเชลาวกากิณฺเณ^๒
สุทฺถมาคชฺวณฺณิตเ.

๑๖๖๔. (๑๐) ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอ
ให้หม่อมฉัน ได้เป็นอัศวมเหสี
ที่โปรดปรานของพระราชา ใน
แคว้นสิวี ในพระราชานิเวศน์ อัน
ก็กก้องด้วยเสียงร้องของนกยูง
และนกกระเรียน พรั่งพร้อม
ด้วยหมู่ของวรรณารี เกลือ่นกล่น
ไปด้วยคนเตี้ยและคนค่อม อัน
พ่อครัวชาวมครเลี้ยงดู.

^๑ จ. น. สนฺต.

^๒ จ. ชฺชชฺเชลาปกาภิณเณ.

๑๖๖๕. จิตฺรคฺคเพฺรุชฺฐสฺสิดะ
 สุรามํสปปโพธเน^๑
 สิวฺวิราชสฺส ภาทฺทฺทเนเต
 ตตฺถสฺสํ มเหสี ปิยา.

๑๖๖๖. เย เต ทส วรา ทินฺนา
 มยา สพฺพนฺคโสภเน
 สิวฺวิราชสฺส วิชิตะ
 สพฺเพ เต ลจฺจสี วเร.

๑๖๖๗. อิทํ วตฺวาน มชฺวา
 เทวราชา สุขุมฺปติ
 ผุสฺสติยา วรํ ทตฺวา
 อนฺนโมทิตฺถ วาสโว.
 ทสฺสวราธา นาม.

๑๖๖๕. กีกักองไปด้วยเสียงกลอน และ
 เสียงบานประตูอันวิจิตร มีคน
 เชิญให้ดื่มสุราและกินกับแก้ม.

๑๖๖๖. ดูกรนาง ผู้งามทั่วสรรพางค์กาย
 พร ๑๐ ประการเหล่าใด ที่เรา
 ให้แก่เธอ เธอจักได้พร ๑๐
 ประการเหล่านั้น ในแวนแคว้น
 ของพระเจ้าสีวี.

๑๖๖๗. ครั้นทำววาสวะ มชฺวาสุขุมปติ
 เทวราช ตรัสอย่างนี้แล้ว ทรง
 ยินดี โปรดประทานพร แต่นาง
 ผุสดีเทพอัสสร.
 (นี่)ชื่อทศพรคาถา.

หิมนุต

๑๖๖๘. ปรุฬฺหกจฺจนฺชโลมา
 ปงฺกทฺนฺตา รชฺสสิรา
 ปคฺคยฺห ทกฺขิณํ พาหุ
 กิ มํ ยาจฺนติ พฺราหฺมณา.

หิมพานต์

๑๖๖๘. พราหมณ์ทั้งหลาย ผู้มีขนรักแร้
 ดก มีเล็บ และขนงอก(ยาว)
 มีพื้นเกราะ มีภูลบนศีรษะ
 เหยียดแขนข้างขวา จะขออะไร
 กับเราหรือ.

^๑ ฉ. สุรามํสปปโพธเน.

๑๖๖๙. รตนํ เทว ยาจาม
 สิวินํ ภูจรวฑฒนํ
 ททาทิ ปวรํ นาคํ
 อีสาทนตํ อรุฬฺหํ.

๑๖๗๐. ททามิ น วิกรมปามิ
 ยํ มํ ยาจนฺติ พุราหฺมณา
 ปภินฺนํ กุณฺชรํ ทนฺตี
 โอปคุยฺหิ^๑ คชุตฺตมํ.

๑๖๗๑. หตฺถิกุณฺธุโต โอรุยฺห
 ราชฯ จาคาธิมานโส
 พุราหฺมณานํ อทา ทานํ
 สิวินํ ภูจรวฑฒนโน.

๑๖๗๒. ตทาสิ ยํ ภีสนกํ
 ตทาสิ โลมหัสสนํ
 หตฺถินาเค ปทินฺนมุหิ
 เมทนี สมกมฺปถ.

๑๖๖๙. ข้าแต่สมมติเทพ ข้าพระองค์
 ทั้งหลาย ทูลขอรัตนะเครื่อง
 ประดับ ให้แวนแคว้นของชาว
 สี่พีผู้เจริญ ขอได้โปรดพระราช-
 ทานช้างตัวประเสริฐ ซึ่งมีงาดูจ
 งอนไถ อันมีกำลังสามารถเถิด
 พระเจ้าข้า.

๑๖๗๐. พร้าหมณ์ทั้งหลาย ขอช้างพลาย
 ชับมันเป็นราชพาหนะ มีงาาม
 ตัวประเสริฐ อันเป็นช้างที่สูงสุด
 ไต กับเรา เราจะให้ช้างพลาย
 นั้น ไม่หวั่นไหว.

๑๖๗๑. พระราชา ผู้ผดุงรัฐสี่พีให้เจริญ
 มีพระหฤทัยน้อมไป ในการ
 บริจาค เสด็จลงจากคอช้าง
 แล้วพระราชทาน แก่พร้าหมณ์
 ทั้งหมด.

๑๖๗๒. เมื่อบรมกษัตริย์ พระราชทาน
 ช้างตัวประเสริฐ (แก่พร้าหมณ์
 ทั้ง ๔) แล้ว ความน่าสะพรึงกลัว
 ขนพองสยองเกล้า ได้เกิดมี
 เมทนีดล ก็หวั่นไหว.

^๑ จ. โอปายฺหิ.

๑๖๗๓. ตทาสี ยํ ภีสนํ
 ตทาสี โลมหันนํ
 หตฺตินาเค ปทินฺนมฺหิ
 ขุพฺภิตฺถ นครํ ตทา.

๑๖๗๔. สมากุลํ ปุริ อาสี
 โฆโส จ วิบุโล มหา
 หตฺตินาเค ปทินฺนมฺหิ
 สีวันํ ฏฺฐจฺจวฑฺฒเน.

๑๖๗๕. อุกฺคา จ ราชนฺตฺตา จ
 เวลียานา จ พฺราหฺมณา
 หตฺถาโรหา อนิกฺกุจฺจา
 รติกา ปตฺติการกา.

๑๖๗๖. เกวโล จาปี นิคโม
 สีวโย จาปี^๑ สมากตฺตา
 ทิสฺวา นาคํ นิยุยฺมานํ
 เต รณฺโณ ปฏฺวิเวยฺย.

๑๖๗๗. วิธมํ เทว เต ฏฺฐจํ
 ปตฺโต เวสฺสฺสนฺตโร ตว

๑๖๗๓. เมื่อบรมกษัตริย์ พระราชทาน
 ช้างตัวประเสริฐ ในกาลนั้น ได้
 เกิดมีความสะพรั่งกล้ว ขนพอง
 สยงเกล้า ชาวพระนครกำเริบ
 แล้ว ในกาลนั้น.

๑๖๗๔. เมื่อพระเวสสันดร ผู้ยังแวนแคว้น
 ของชาวสีพีให้เจริญ พระราชทาน
 ช้างตัวประเสริฐ ชาวบุรีก็
 เกื่อนกล่น เสียงอันก็ก้อง
 ก็แผ่ไปมากมาย.

๑๖๗๕. พวกคนที่มีชื่อเสียง พระราชบุตร
 พ่อค้า ชาวนา พราหมณาจารย์
 กองช้าง กองม้า กองรถ
 กองราบ.

๑๖๗๖. ขาวนิคม ชาวสีพีทั้งสิ้น มา
 ประชุมพร้อมกัน พวกเขาเหล่านั้น
 เห็นพราหมณ์ นำพญาช้างไป
 ก็กราบทูลพระเจ้ากรุงสัณฺชยว่า.

๑๖๗๗. ข้าแต่พระองค์ ผู้สมมติเทพ
 แวนแคว้นของพระองค์ ถูกก้ำจัด
 แล้ว เหตุไรพระเวสสันดร โอวส
 ของพระองค์ จึงพระราชทานช้าง

^๑ จ. สีวโย จ.

กถิ ใน หตฺถินิ ทชฺชา
นาคํ ฏฺฐสฺส ปุชิตํ.

ตัวประเสริฐ ของเราทั้งหลาย
อันชาวแคว้นแคว้นสักการบูชา.

๑๖๗๘. กถิ ใน กุญฺชริ ทชฺชา
อิสฺสาทนฺตํ อรุฬฺหํ
เขตฺตถณฺณํ สพฺพยฺยทธานํ
สพฺพเสตํ คชฺชุตฺตมํ.

๑๖๗๘. ไฉนพระเวสสันดร ราชโอรส
จึงพระราชทาน พญากุญชร
ของเราทั้งหลาย อันมีงามอนงาม
แก่ลี้กัลล้า สามารถรู้จักเขต-
ยฺยทธีวิธีทุกอย่าง เป็นช้างเผือก
ขาวผ่อง ประเสริฐสุด.

๑๖๗๙. ปณฺฑิตุํ กุมฺพลสฺสณฺณํ
ปภินฺนํ สุตฺตมทฺทหนํ
ทนฺตํ สวาลวีชนํ
เสตํ เกลาสสาทิสํ.

๑๖๗๙. ปกคลุม ด้วยผ้ากัมพลเหลือง
กำลังขม้น สามารถย่ำยีศัตรูได้
ฝึกดีแล้ว พร้อมทั้งวาลวีชนี
มีสีขาว เช่นดั่งเขาไกรลาส.

๑๖๘๐. สเสตจฺจตฺตํ สุปฺตญฺเอยํ^๑
สาถพฺพนํ สหตฺธิปํ
อคฺคยํ ราชวาทํ
พฺราหมณานํ อทา ทานํ.^๒

๑๖๘๐. ไฉนพระเวสสันดร ราชโอรส
จึงพระราชทาน พญาช้างราช-
พาหนะ เป็นยานชั้นเลิศ เป็น
ทรัพย์อย่างประเสริฐ พร้อมทั้ง
จัตราขาว เครื่องลาด หมอช้างและ
คนเลี้ยงช้างแก่พวกพราหมณ์.

๑๖๘๑. อนนฺนิ ปานญฺจ โส^๓ ทชฺชา
วตฺถเสนาสนานิ จ
เอตํ โข ทานปฏฺริป

๑๖๘๑. พระเวสสันดรนั้น ควรจะ
พระราชทานข้าว น้ำ ผ้าถุง
ผ้าห่ม และที่นั้ง ที่นอน สิ่งของ
เช่นนี้แล ควรพระราชทาน

^๑ จ. สอุปฺปาญฺเอยํ. ^๒ จ. คหิ. ส. อ. ธน.

^๓ จ. โย.

เอตํ ไช พุราหมณารหํ.

ของเช่นนี้แล สมควรให้ แก่
พวกพราหมณ์.

๑๖๘๒. อยํ เต วัสราชา โน
สิวี^๑นํ ภูจวฑฒโน^๑
กถํ เวสฺสณฺตโร ปุตุโต
คชํ ภาเชติ สญฺชย.

๑๖๘๒. ข้าแต่พระเจ้าสัณฺฑชัย ไฉน
พระเวสสันดรราชโอรส ผู้เป็น
พระราชบิดา โดยสืบพระวงศ์ของ
พระองค์ ผู้ทรงทำความเจริญ
ให้แก่สี่พี^๑รัฐ จึงพระราชทาน
พญาคชสารไป.

๑๖๘๓. สเจ ตวํ น กริสฺสสิ
สิวี^๑นํ วจฺนํ อิทํ
มญฺเฒํ ตํ สห ปุตุเตน
สิวิหตฺเถ^๒ กริสฺสเร.

๑๖๘๓. ถ้าพระองค์ จักไม่ทรงทำตาม
ถ้อยคำของชนชาวสี่พี^๑ ชนชาว
สี่พี เห็นจักต้องทำพระองค์พร้อม
ด้วยพระราชโอรส ไว้ในเงื้อมมือ
ของชาวสี่พี.

๑๖๘๔. กามํ ชนปโท มาสิ
ภูจญฺจาปี วินฺสฺสตุ
นาหํ สิวี^๑นํ วจฺนา
ราชปุตุตํ อหฺมสํ
ปพฺพาเชยฺยํ สกา ภูจฺจา
ปุตุโต หิ มม โอโรโส.

๑๖๘๔. ถึงชนบทจะไม่มีและแม่แวนแคว้น
จะพินาศไปก็ตามเถิด เราก็ไม่
พึงขับไล่พระราชบุตร ผู้ไม่มีโทษ
จากแวนแคว้นของตน ตามคำ
ของชาวสี่พี เพราะพระราชบุตร
เกิดจากอกของเรา.

๑๖๘๕. กามํ ชนปโท มาสิ
ภูจญฺจาปี วินฺสฺสตุ
นาหํ สิวี^๑นํ วจฺนา

๑๖๘๕. ถึงชนบทจะไม่มีและแม่แวนแคว้น
จะพินาศไปก็ตามเถิด เราก็ไม่
พึงขับไล่พระราชบุตร ผู้ไม่มีโทษ

^๑ ส. ภูจวฑฒนํ. อ. ภูจวฑฒน.

^๒ จ. สิวี หตฺเถ.

ราชปุตต์ อทฺฐกั
ปพฺพาเชยฺยํ สกา ภูจฺจา
ปุตฺโต หิ มม อตฺตรโห.

๑๖๘๖. น จาหิ ตสฺมี ทพฺพเวยฺยํ
อริยสึลวโต หิ โส
อสิโลโกปี เม อสฺส
ปาปญฺจ ปสเว พหุ
กถิ เวสฺสณฺดรํ ปุตฺตํ
สตุเถน สมาตยามเส.

๑๖๘๗. มา นํ ทณฺฑเณน สตุเถน
น หิ โส พนฺธนาโรหิ
ปพฺพาเซหิ จ นํ ภูจฺจา
วญฺเเก วสตุ ปพฺพเต.

๑๖๘๘. เอโส เจ สิวินํ ฌนฺโท
ฌนฺทํ น ปนฺทามเส
อิมํ โส วสตุ รตฺตี
กาเม จ ปริญฺชชตุ.

๑๖๘๙. ตโต รตฺยา วิวสเน
สุริยสุสฺสัคคมนํ ปติ^๑

จากแวนแคว้นของตน ตามคำ
ของชาวสีพี เพราะพระราชบุตร
เกิดจากตัวเรา.

๑๖๘๖. อนึ่ง เราไม่พึงประทุษร้ายใน
พระราชบุตรนั้น เพราะเรามีศีล
และวัตรอันประเสริฐ แม้คำ
ติเตียนจะฟังมีแก่เรา และเรา
จะพึงประสบบาป เป็นอันมาก
เราจะให้ฆ่าพระเวสสันดร บุตร
ของเรา ด้วยศัสตราอย่างไรได้.

๑๖๘๗. พระองค์ อย่าได้รับสั่งให้ฆ่า
พระเวสสันดรนั้น ด้วยท่อนไม้
หรือศัสตราเลย ทั้งพระเวสสันดร
นั้น ก็ไม่ควรแก่เครื่องพินาศการ
แต่จงทรงขับไล่พระเวสสันดรนั้น
เสียจากแวนแคว้น จงให้ไปอยู่
ที่เขาเวงกตเกิด.

๑๖๘๘. ถ้าชาวสีพี มีความพอใจเช่นนี้
เราก็ไม่ขัดข้อง ขอเธอจงอยู่
บริโภคคามทั้งหลาย ตลอดคืนนี้
(ก่อนเกิด).

๑๖๘๙. ต่อเมื่อสิ้นราตรีแล้ว พระอาทิตย์
ขึ้นแล้ว ชาวสีพีจึงพร้อมเพรียง

^๑ ๑. สุริยสุสฺสัคคมนํ ปติ. อโตะ ปรี อธิสเมว.

สมคคา สีวิโย^๑ หุตฺวา
 ฏฺฐา ปพฺพาชยนฺตุ น.

กัน ขัปไล่เธอเสียจากแวนแคว้น
 เกิด.

๑๖๙๐. อญฺเฐหิ กตฺเต ตรมาโน
 คนฺตฺวา เวสฺสนฺตรํ วท
 สีวิโย เทว เต กุทฺธา
 เนคมา จ สมากตา.

๑๖๙๐. ดูกรนายนักการ ท่านจงลุกขึ้น
 จงรีบไปทูล พระเวสสันดรว่า
 ขอเดชะ ชาวสีพีและชาวนิคม
 ประชุมกัน พวกกันโกรธเคือง
 พระองค์.

๑๖๙๑. อคฺคา จ ราชนฺตฺตา จ
 เวสฺยานา จ พฺราหฺมณา
 หตฺถาโรหา อนิฏฺฐา
 รมฺภิกา ปตฺติการกา
 เกวโล จาปี นิคม
 สีวิโย จาปี สมากตา.

๑๖๙๑. พวกคนมีชื่อเสียง พระราชบุตร
 พ่อค้า ชาวนา พราหมณาจารย์
 กองช้าง กองม้า กองรถ
 กองเดินเท้า ทั้งชาวนิคมและ
 ชาวสีพีทั้งสิ้น มาประชุมกันแล้ว.

๑๖๙๒. อสฺมา รตฺยา วิสฺเน
 สุริยสุสฺสคฺคมนํ ปติ
 สมคฺคา สีวิโย หุตฺวา
 ฏฺฐา ปพฺพาชยนฺติ ต.

๑๖๙๒. เมื่อสิ้นราตรีนี้ พระอาทิตย์ขึ้น
 แล้ว ชาวสีพี จะพัวพร้อมกัน
 ขัปไล่พระองค์ จากแวนแคว้น
 ดังนี้.

๑๖๙๓. ส กตฺตา ตรมาโน
 สีวิราเชน เปสฺสิโต
 อามฺตฺตหตฺถาภรณ
 สุวตฺโต จนนฺทปฺโปสฺสิโต.^๒

๑๖๙๓. นายนักการนั้น ถูกพระเจ้าสีพี
 ส่งไป เร่งรีบสวมสรรพภรณ์
 นุ่งห่มเรียบร้อยแล้ว ประพรม
 ด้วยจันทน์.

^๑ อ. สพฺพตฺถ สีวิโย.

^๒ อ. จนนฺทปฺโปสฺสิโต.

๑๖๙๔. สีสี่ นุหาโต อุทเก โส
 อามตฺตมณิกฺกุณฺทโล
 อุปาคมิ ปุริ รมฺม
 เวสฺสณฺตฺรนิเวสนํ.

๑๖๙๕. ตตฺถทุทส กุมารํ โส
 รมฺมานํ สเก ปุเร
 ปริกิณฺณํ อมฺจุเจติ
 ติทฺธานํ วาสํ.

๑๖๙๖. โส ตตฺถ คนฺตฺวา ตรมาโน
 กตฺตา เวสฺสณฺตรํ พุริ
 ทุกฺขนฺเต เวทยิสฺสามิ
 มา เม กุชฺฌม รณฺสก.

๑๖๙๗. วณฺทิตฺวา โรทมาโน โส
 กตฺตา ราชานมฺพุริ
 ภตฺตา เมสิ มหาราช
 สพุทฺถกามรฺสาโน.

๑๖๙๘. ทุกฺขนฺเต เวทยิสฺสามิ
 ตตฺถ อสฺสาสยนฺตุ มํ

๑๖๙๔. เขาล้างศีรษะในน้ำ สวมกุณฑล
 แก้วมณีแล้ว รีบเข้าไปยังบุรี
 อันน่ารื่นรมย์ เป็นที่ประทับอยู่
 ของพระเวสสันดร.

๑๖๙๕. ได้เห็นพระกุมารทรงพระสำราญ
 อยู่ในพระราชวัง ของพระองค์
 อันเกลื่อนกล่น ไปด้วยหมู่
 อำมาตย์ ประดุจดังท้าววาสวะ
 แห่งไตรทศ ฉะนั้น.

๑๖๙๖. นายนักการนั้น ครั้นรีบไป
 ในพระราชนิเวศน์นั้นแล้ว ได้
 กราบทูลพระเวสสันดรว่า ข้าแต่
 พระองค์ผู้เป็นจอมทัพ ข้าพระ-
 บาทจะกราบทูลความทุกข์ แก่
 พระองค์ ขออย่าได้ทรงกริ้ว
 ข้าพระบาทเลย.

๑๖๙๗. นายนักการนั้น ถวายบังคมแล้ว
 พลังคร่ำครวญ กราบทูล
 พระราชาว่า ข้าแต่มหाराชเจ้า
 พระองค์ทรงชุลเลียงข้าพระบาท
 ทรงนำมาซึ่งรสนาใคร่ทุกอย่าง.

๑๖๙๘. ข้าพระบาท จะกราบทูลความ
 ทุกข์แด่พระองค์ เมื่อข้าพระบาท
 กราบทูลข่าวสาร เรื่องทุกข์ร้อน
 นั้นแล้ว ขอพระองค์จงยัง

สิวิโย เทว เต กุฑธา
เนคมา จ สมาคตา.

ข้าพระบาทให้เบาใจ ขอเดชะ
ชาวสีพี ตลอดถึงชาวนิคม
ต่างพากันโกรธพระองค์ พากัน
มาประชุมกันแล้ว.

๑๖๙๙. อุคฺคา จ ราชปุตฺตา จ
เวสียานา จ พุราหมณา
หตุถาโรหา อนิกฺกุจา
รติกา ปตฺติการกา
เกวโล จาปี นิคม
สิวิโย จาปี สมาคตา.

๑๖๙๙. พวกคนมีชื่อเสียง พระราชบุตร
พ่อค้า ชาวนา พราหมณาจารย์
กองช้าง กองม้า กองรถ
กองเดินเท้า ทั้งชาวนิคมและ
ชาวสีพีทั้งสิ้น มาประชุมกัน
แล้ว.

๑๗๐๐. อสฺมา รตฺยา วิวสเน^๑
สุริยสุสฺสคฺคมนิ ปติ
สมคฺคา สิวิโย หุตฺวา
รฏฺฐา ปพฺพาชยนฺติ ตํ.

๑๗๐๐. เมื่อสิ้นราตรีนี้ พระอาทิตย์ขึ้น
แล้ว ชาวสีพี จะพริกพร้อมกัน
ขับไล่พระองค์ จากแว่นแคว้น
พระเจ้าข้า.

๑๗๐๑. กสฺมี เม สิวิโย กุฑธา
โย น ปสฺสสามิ ทุกฺกฏ^๒
ตํ เม กตฺเต วียาจิข
กสฺมา ปพฺพาชยนฺติ มํ.

๑๗๐๑. ดูกรนายนักการ เพราะเหตุไร
ชาวสีพี จึงโกรธเรา ขอท่าน
จงบอกความชั่วแก่เรา ผู้ไม่เห็น
ความเดือดร้อน ให้แจ้งชัด
ด้วยเหตุไร เขาจึงขับไล่เรา.

๑๗๐๒. อุคฺคา จ ราชปุตฺตา จ
เวสียานา จ พุราหมณา

๑๗๐๒. พวกคนมีชื่อเสียง พระราชบุตร
พ่อค้า ชาวนา พราหมณาจารย์

^๑ อ. วิวसान.

^๒ อ. นานํ ปสฺสสามิ ทุกฺกฏ.

หตุธโรหา อนีกฐา
 ฤทธิกา ปตุติการกา
 นาคทาเนน ชียนติ
 ตสุมา ปพพาชยนติ ต.

พวกกองช้าง กองม้า กองรถ
 กองเดินเท้า พวกกันตีเตียน
 เพราะ พระราชทานพญาช้าง
 พระที่นั่งตัน เหตุนั้นเขาจึงขับไล่
 พระองค์ พระเจ้าข้า.

๑๗๐๓. หทยํ จกฺขมุปฺหิ ทชฺชํ
 ก็ เม พาหิรํ ฌนํ
 หิรณฺณํ วา สุวณฺณํ วา
 มุตฺตา เวฬุริยา มณิ.

๑๗๐๓. เราจักให้หทัย ให้จักขุ เงิน ทอง
 แก้วมุกดา แก้วไพฑูรย์หรือ
 แก้วมณี เป็นทรัพย์ภายนอก
 ของเรา จะเป็นอะไร.

๑๗๐๔. ทกฺขิณํ วามหิ^๑ พาหุ
 ทิสฺวา ยาจกมาคเต
 ทเทยฺยํ น วิกรมเปยฺยํ
 ทาเน เม รมติ^๒ มโน.

๑๗๐๔. เมื่อยากจมาถึง เราเห็นแล้ว
 ก็จะให้แขนขวา แขนซ้าย ไม่
 หวั่นไหวเลย ใจของเรายินดี
 ในทาน.

๑๗๐๕. กามํ มํ สิวียो สพฺเพ
 ปพฺพาเชนฺตุ หนนฺตุ วา
 เนว ทานา วิรมิสฺสํ
 กามํ จินฺทนฺตุ สตฺตธา.

๑๗๐๕. ขาวสีพีทั้งปวง จงขับไล่ จงฆ่า
 เราเสีย หรือจะตัดเราให้เป็น
 ๗ ท่อนก็ตามเถิด เราจักไม่งด
 การให้ทานเลย.

๑๗๐๖. เอรณฺตํ สิวียो อาหุ
 เนคมา จ สมากตา
 โกณฺติมาราย ตีเรน
 ศิริมารณฺชรี ปติ
 เยน ปพฺพาชิตา ยนฺติ

๑๗๐๖. ขาวสีพีและชาวนิคม ประชุมกัน
 กล่าวอย่างนี้ว่า พระเวสสันดร
 ผู้มีวัตรงาม จงเสด็จไปสู่
 อรัญชรคีรี ทางฝั่งแม่น้ำ
 โกนติมารา ไปตามทางที่

๑ น. วาปหิ.

๒ น. รมติ.

เตน คจฺจนฺตุ สฺพพฺโต.

พระราชา ผู้ถูกขับไล่เสด็จไป
เกิด.

๑๗๐๗. โสหิ เตน คมิสฺสามิ
เยน คจฺจนฺติ ทุสกา
รตุตฺตินฺทิวํ เม ขมถ
ยาว ทานํ ททามิหิ.

๑๗๐๗. เราจักไปตามทางที่พระราชา ผู้มี
โทษเสด็จไป ขอให้ท่านทั้งหลาย
จงให้ออกาสแก่เรา คืนและวัน
หนึ่ง พอให้เราได้ให้ทานก่อน
เกิด.

๑๗๐๘. อามนฺตยิตฺถ ราชานํ
มทฺที สพฺพคฺโสภนํ
ยํ เต ภิกฺขุจํ มยา ทินฺนํ
ธนํ ธนุญญจ วิหฺขติ.

๑๗๐๘. พระราชา ตรัสตักเตือนพระมัทรี
ผู้มีความงาม ทว่าสรรพางค์ว่า
ทรัพย์อย่างใดอย่างหนึ่ง ที่พี่ให้
แก่พระน้องนาง และสิ่งของที่
ควรสงวน อันเป็นของพระน้อง
นางคือ.

๑๗๐๙. หิริญฺญํ วา สุวณฺณํ วา
มุตฺตา เวฬุริยา พหุ
สพฺพนฺตํ นิทฺเทยฺยาสี
ยญฺจ เต เปตฺติกํ ธนํ.

๑๗๐๙. เงิน ทอง แก้วมุกดา แก้วไพฑูรย์
ที่มีอยู่เป็นอันมาก และทรัพย์
ฝ่ายพระบิดา ของพระน้องนาง
ควรเก็บไว้ทั้งหมด.

๑๗๑๐. ตมพฺรวิ ราชปฺตฺตี
มทฺที สพฺพคฺโสภนา
ภฺทึ เทว นิทฺทามิ
ตํ เม อภฺขานิ ปุจฺฉิตฺโต.

๑๗๑๐. พระนางมัทรีราชบุตรี ผู้มีความ
งามทว่าสรรพางค์ ได้ทูลถาม
พระเวสสันดรนั้นว่า ข้าแต่
พระองค์ ผู้ประเสริฐ หม่อมฉัน
จะเก็บไว้ที่ไหน พระองค์อัน
หม่อมฉันทูลถามแล้ว ขอพระองค์
ได้โปรดตรัสบอก เนื้อความนั้น
แก่หม่อมฉันเกิด.

๑๗๑๑. สีลวันเตสุ ทชฺเชสิ
 ทานํ มหฺติ ยถารหํ
 น หิ ทานา ปรี อตฺถิ
 ปตฺติจฺจา สพฺพปาณินํ.

๑๗๑๒. ปุตุเตสุ มหฺติ ทเยสิ
 สสุสุยา สสุสุรมฺหิ จ
 โย จ ตํ ภาตฺตา มณฺเฑยุย
 สกุกฺกจฺจนฺตํ อุปฺภูสเห.

๑๗๑๓. โน เจ ตํ ภาตฺตา มณฺเฑยุย
 มยา วิปฺปวเสน เต
 อณฺณํ ภาตฺตารํ ปริเยส
 มา กิลิตฺถ^๑ มยา วินา.

๑๗๑๔. อหํ หิ วณํ คจฺฉามิ
 โฆรัม วาฬมฺหิคาญฺตํ
 สสโย ชีวิตํ มยฺหํ
 เอกกสฺส พฺรหฺวเน.

๑๗๑๕. ตมพฺรวิ ราชปฺตตี
 มหฺที สพฺพคโสภนา

๑๗๑๑. ดูกษะพระองค์มัทรี เธอพึงให้ทาน
 ในท่านผู้มีศีล ตามสมควร
 เพราะที่พึงของสัตว์ทั้งปวง ยิ่งไป
 กว่าท่านไม่มี.

๑๗๑๒. ดูกษะพระองค์มัทรี เธอพึงเอา
 ใจใส่ในลูกทั้งสอง ในพระชนนี
 และพระชนกของพี่ อนึ่ง ผู้ใด
 พึ่งปลงใจว่า จะเป็นพระสวามี
 ของพระองค์นาง เธอพึงบำรุง
 ผู้นั้น โดยเคารพ.

๑๗๑๓. ถ้าไม่มีใครมาปลงใจ เป็นพระ
 สวามีของพระองค์นาง เพราะ
 พระองค์นางกับพี่ จะต้องพลัด
 พวากจากกัน พระองค์นาง
 จงแสวงหาพระสวามีอื่นเถิด
 อย่าลำบากเพราะจากพี่เลย.

๑๗๑๔. เพราะว่า พี่จะต้องไปสู่ป่า
 ที่น่ากลัว ประกอบด้วยสัตว์ร้าย
 เมื่อพี่คนเดียว อยู่ในป่าใหญ่
 ชีวิตก็น่าสงสัย.

๑๗๑๕. พระนางมัทรีราชบุตรี ผู้มีความ
 งามทั่วสรรพางค์ ได้กราบทูล

^๑ น. กิลิตฺถ.

อภุมเม กถิ นุ ภณสิ
ปาปกั วต ภาสสิ.

พระเวสสันดรว่า ไฉนหนอ
พระองค์ จึงตรัสเรื่องไม่เคยมี
ไฉนจึงตรัสเรื่องลามก.

๑๗๑๖. เนส ธมโม महाराज
यं दुर्वृत्तं कज्जय्य ऐकโก
अहिं पेन कज्जामि
येन कज्जसि चत्थिय.

๑๗๑๖. ข้าแต่มหाराช ข้อที่พระองค์
จะพึงเสด็จ แต่พระองค์เดียวนั้น
ไม่ใช่ธรรมเนียม ข้าแต่พระ-
มหากษัตริย์ แม้หม่อมฉัน
ก็จะตามเสด็จไป ตามทางที่
พระองค์เสด็จ.

๑๗๑๗. मरुणं वा दया शत्रुं
शिवितं वा दया विना
तत्त्व मरुणं शय्यो
यज्जे^๑ शिवे दया विना.

๑๗๑๗. ความตายกับพระองค์ หรือเป็น
อยู่เว้นจากพระองค์ ความตาย
กับพระองค์นั้นแล ประเสริฐกว่า
เป็นอยู่เว้นจากพระองค์ จะ
ประเสริฐอะไร.

๑๗๑๘. अकुटीं कुशलमित्तवान्
ऐकशलसमाहितं
तत्त्व मरुणं शय्यो^๒
यज्जे^๑ शिवे दया विना.

๑๗๑๘. ก่อไฟให้ลูกไฟลง มีเปลวเป็นอัน
เดียวกันตั้งอยู่แล้ว ความตาย
ในไฟที่ลูกไฟลง มีเปลวเป็น
อันเดียวกันนั้นแล ประเสริฐ
กว่า เป็นอยู่เว้นจากพระองค์
จะประเสริฐอะไร.

๑๗๑๙. यथा वरुणकं नाकं
तन्ती अन्वति हृदिनि

๑๗๑๙. นางช้างติดตามพญาช้าง มีงา
งาม ผู้อยู่ในป่า เทียวไปในภูเขา

^๑ จ. ยี่ เจ.

^๒ จ. ตตถ เม มรณํ शय्यो.

เชษฐสนต์ คิริทกุเคสุ
สเมสุ วิสเมสุ จ.

และที่หล่ม ที่เสมอและไม่เสมอ
ฉันใด.

๑๗๒๐. เอรุนต์ อนุคจนามิ
ปุตเต อาทาย ปจฺจโต
สุภรา เต ภวิสฺสามิ
น เต เหลสุสามิ ทุพฺภรา.

๑๗๒๐. หม่อมฉันจะพาลูกทั้งสองติดตาม
พระองค์ไปเบื้องหลัง ฉันนั้น
หม่อมฉัน จักเป็นผู้อันพระองค์
เลี้ยงง่าย จักไม่เป็นผู้อันพระองค์
เลี้ยงยาก.

๑๗๒๑. อิเม กุมारे ปสฺสนฺโต
มณฺฑเก ปิยภาณิเน
อาสีเน วณฺคุมฺพลฺมึ
น รชฺชสฺส สริสฺสลิ.

๑๗๒๑. พระองค์ เมื่อทอดพระเนตรเห็น
ลูกทั้งสองนี้ ผู้มีเสียงอันไพเราะ
พูดจามารัก นั่งอยู่ที่พุ่มไม้ในป่า
จักไม่ทรงระลึกถึงราชสมบัติ.

๑๗๒๒. อิเม กุมारे ปสฺสนฺโต
มณฺฑเก ปิยภาณิเน
กีฬฺนฺเต วณฺคุมฺพลฺมึ
น รชฺชสฺส สริสฺสลิ.

๑๗๒๒. พระองค์ เมื่อทอดพระเนตรเห็น
ลูกทั้งสองนี้ ผู้มีเสียงอันไพเราะ
พูดจามารัก เล่นอยู่ที่พุ่มไม้ในป่า
จักไม่ทรงระลึกถึงราชสมบัติ.

๑๗๒๓. อิเม กุมारे ปสฺสนฺโต
มณฺฑเก ปิยภาณิเน
อสุสเม รณฺณียมฺหิ
น รชฺชสฺส สริสฺสลิ.

๑๗๒๓. พระองค์ เมื่อทอดพระเนตรเห็น
ลูกทั้งสองนี้ ผู้มีเสียงอันไพเราะ
พูดจามารัก ณ อาศรมรมณีย-
สถาน จักไม่ทรงระลึกถึง
ราชสมบัติ.

๑๗๒๔. อิเม กุมारे ปสฺสนฺโต
มณฺฑเก ปิยภาณิเน

๑๗๒๔. พระองค์ เมื่อทอดพระเนตรเห็น
ลูกทั้งสองนี้ ผู้มีเสียงอันไพเราะ

- ก็พินฺเต อสฺสเม รฺมเม
น รชฺชสฺส สฺริสฺสสฺสิ.
๑๗๒๕. อิเม กุมาเร ปสฺสนฺโต
มาลธารี อลงฺกเต
อสฺสเม รฺมณียมฺหิ
น รชฺชสฺส สฺริสฺสสฺสิ.
๑๗๒๖. อิเม กุมาเร ปสฺสนฺโต
มาลธารี อลงฺกเต
ก็พินฺเต อสฺสเม รฺมเม
น รชฺชสฺส สฺริสฺสสฺสิ.
๑๗๒๗. ยทา ทกฺขสิ นจฺจนฺเต
กุมาเร มาลธาริเน
อสฺสเม รฺมณียมฺหิ
น รชฺชสฺส สฺริสฺสสฺสิ.
๑๗๒๘. ยทา ทกฺขสิ นจฺจนฺเต
กุมาเร มาลธาริเน
ก็พินฺเต อสฺสเม รฺมเม
น รชฺชสฺส สฺริสฺสสฺสิ.
๑๗๒๙. ยทา ทกฺขสิ มาตงฺคิ
กุณฺขรํ สฺมจฺจิหายนํ

- พุดจํนํรักเล่นอยู่ ณ อาศรม
อันเป็นที่รํมย์ จักไม่ทรงระลึก
ถึงราชสมบัติ.
๑๗๒๕. พระองค์ เมื่อทอดพระเนตรเห็น
ลูกทั้งสองนี้ ทรงมาลาประดับ
พระองค์ ณ อาศรมรํมย์สถาน
ก็จักไม่ทรงระลึกถึงราชสมบัติ.
๑๗๒๖. พระองค์ เมื่อทอดพระเนตรเห็น
ลูกทั้งสองนี้ ทรงมาลาประดับ
พระองค์เล่นอยู่ ณ อาศรม
อันเป็นที่รํมย์ ก็จักไม่ทรง
ระลึกถึงราชสมบัติ.
๑๗๒๗. เมื่อใด พระองค์ทอดพระเนตร
เห็นลูกทั้งสอง ทรงมาลาฟ้อนรำ
อยู่ ณ อาศรมรํมย์สถาน
เมื่อนั้น ก็จักไม่ทรงระลึกถึง
ราชสมบัติ.
๑๗๒๘. เมื่อใด พระองค์ทอดพระเนตร
เห็นลูกทั้งสอง ทรงมาลาฟ้อนรำ
เล่นอยู่ ณ อาศรม อันเป็นที่
รํมย์ เมื่อนั้นจักไม่ทรงระลึก
ถึงราชสมบัติ.
๑๗๒๙. เมื่อใด พระองค์ทอดพระเนตร
เห็นกุณฺขรชาติมาตงฺคะ มีวัย

เอกิ อรญฺเณ วิจฺรณฺต^๑
น รชฺชสฺส สฺริสฺสสฺสิ.

ล่วง ๖๐ ปี เทียวอยู่ในป่าตัวเดียว
เมื่อนั้น จักไม่ทรงระลึกถึง
ราชสมบัติ.

๑๗๓๐. ยทา ทกฺขสิ มาตฺยํ
กุณฺชรํ สฺมฺภูจฺฉิหายนํ
สหายํ ปาโต วิจฺรณฺต^๑
น รชฺชสฺส สฺริสฺสสฺสิ.

๑๗๓๐. เมื่อใด พระองค์ทอดพระเนตร
เห็นกุญชรชาติมาตังคะ มีวัย
ล่วง ๖๐ ปี เทียวไปในป่าเวลา
เย็น ในเวลาเช้า เมื่อนั้น จักไม่
ทรงระลึกถึงราชสมบัติ.

๑๗๓๑. ยทา กเรณฺธุสฺสํ
ยฺมฺมสฺส ปฺรโต วรํ
โกณฺจํ กาหติ มาตฺยํโค
กุณฺชโร สฺมฺภูจฺฉิหายนํ
ตสฺส ตํ นทโต สุตฺวา
น รชฺชสฺส สฺริสฺสสฺสิ.

๑๗๓๑. เมื่อใด กุญชรชาติมาตังคะ
มีวัยล่วง ๖๐ ปี เดินนำหน้า
โขลงช้างพังไป ส่งเสียงร้องก้อง
โกญจนาท พระองค์ ได้ทรงสดับ
เสียงร้องของช้าง ที่บันลือก้อง
อยู่นั้น เมื่อนั้น จักไม่ทรงระลึก
ถึงราชสมบัติ.

๑๗๓๒. อุมฺโถ วณฺวิกาเส
ยทา ทกฺขสิ กามทํ
วเน วาฬมิคากิณฺเณ
น รชฺชสฺส สฺริสฺสสฺสิ.

๑๗๓๒. เมื่อใด พระองค์ทอดพระเนตร
เห็นลำนาป่าสองข้างทาง และ
สิ่งที่ให้ความน่าใคร่ ในป่าอัน
เกลื่อนกล่นไปด้วยเนื้อร้าย เมื่อ
นั้นจักไม่ทรงระลึกถึงราชสมบัติ.

๑๗๓๓. มิคํ ทิสฺวาน สหายณฺหิ
ปญฺจมาลีนีมาตํ^๒

๑๗๓๓. เมื่อใด พระองค์ทอดพระเนตร
เห็นเนื้ออันเดินมาเป็นหมู่ ๆ หมู่

^๑ จ. จรณฺต.

^๒ จ. ปญฺจมาลีนีมาตํ.

กีปริเส จ นจฺจนฺเต
น รุชฺชสฺส สฺริสฺสสฺสิ.

ละ ๕ ตัว ในเวลาเย็น และได้
ทอดพระเนตรเห็นพวกกนิกร ที่
กำลังพักผ่อนอยู่ เมื่อนั้น จักไม่
ทรงระลึกถึงราชสมบัติ.

๑๗๓๔. ยทา สุสฺสสฺสิ^๑ นิคุโฆลํ
สนุทมานาย สินฺธุยา
คิตฺตํ กีปริสํนญจ
น รุชฺชสฺส สฺริสฺสสฺสิ.

๑๗๓๔. เมื่อใด พระองค์ได้ทรงสดับ
เสียงกีก้องแห่งแม่น้ำ อันไหล
หลัง และเสียงเพลงขับของพวก
กนิกร เมื่อนั้น จักไม่ทรงระลึก
ถึงราชสมบัติ.

๑๗๓๕. ยทา สุสฺสสฺสิ นิคุโฆลํ
คิริคพฺพจาริโน
วสุสฺमानสุสฺสุกฺกสฺส
น รุชฺชสฺส สฺริสฺสสฺสิ.

๑๗๓๕. เมื่อใด พระองค์ได้ทรงสดับ
เสียงร้องของนกเค้า ที่เที่ยวอยู่
ตามซอกเขา เมื่อนั้น จักไม่ทรง
ระลึกถึงราชสมบัติ.

๑๗๓๖. ยทา สีนฺหสฺส พฺยคฺชสฺส
ขคฺคสฺส คฺวยสฺส จ
วเน สุสฺสสฺสิ วาฬานํ
น รุชฺชสฺส สฺริสฺสสฺสิ.

๑๗๓๖. เมื่อใด พระองค์จักได้ทรงสดับ
เสียงแห่งสัตว์ร้ายในป่า คือ
ราชสีห์ เสือโคร่ง แรด และ
วัวลาน เมื่อนั้น จักไม่ทรงระลึก
ถึงราชสมบัติ.

๑๗๓๗. ยทา โมริหิ ปริภิณฺณํ
วรหิ^๒นํ มตฺตกาสิ^๓นํ
โมริ ทกฺขสิ^๓ นจฺจนฺตํ

๑๗๓๗. เมื่อใด พระองค์ได้ทอดพระเนตร
เห็นนกยูง ที่ห้อมล้อมไปด้วย
นางนกยูง รำแพนขนหางจับอยู่

^๑ จ. ไสสุสสิ. เอมุปริปิ.

^๒ จ. พรินัน.

^๓ จ. ทกฺขสิ. อโธ ปรี อธิสเมว.

น ราชสุส สรัสสุสลิ.

เป็นกลุ่ม บนยอดภูเขา เมื่อนั้น
จักไม่ทรงระลึกถึงราชสมบัติ.

๑๗๓๘. ยथा โมรียิ ปริกิณฺณํ
อณฺทขํ จิตฺรเปกฺขนํ^๑
โมรํ ทกฺขสิ นจฺจนฺตํ
น ราชสุส สรัสสุสลิ.

๑๗๓๘. เมื่อใด พระองค์ได้ทอดพระเนตร
เห็นนกยูง ที่เป็นสัตว์เกิดจากไข่
มีขนปีกงามวิจิตร ห้อมล้อมไป
ด้วยนางยุงรำแพนหางอยู่ เมื่อ
นั้น จักไม่ทรงระลึกถึงราชสมบัติ.

๑๗๓๙. ยथा โมรียิ ปริกิณฺณํ
นีลคีมํ สีขณฺฑินํ
โมรํ ทกฺขสิ นจฺจนฺตํ
น ราชสุส สรัสสุสลิ.

๑๗๓๙. เมื่อใด พระองค์ได้ทอดพระเนตร
เห็นนกยูง มีคอเขียว มีหงอน
แวดล้อมด้วยนางนกยูงรำแพน
หางอยู่ เมื่อนั้น จักไม่ทรงระลึก
ถึงราชสมบัติ.

๑๗๔๐. ยथा ทกฺขสิ เหมนฺตเต
ปุปฺพิเต ธรณีนฺรุเห
สุรภิสุมฺปวายนฺเต^๒
น ราชสุส สรัสสุสลิ.

๑๗๔๐. เมื่อใด พระองค์ได้ทอดพระเนตร
เห็นต้นไม้มีดอกอันบาน มีกลิ่น
หอมฟุ้งไปในฤดูเหมันต์ เมื่อนั้น
จักไม่ทรงระลึกถึงราชสมบัติ.

๑๗๔๑. ยथा เหมนฺตติเก มาเส
หริตํ ทกฺขสิ เมทนี
อินฺทโคปกสณฺณนํ
น ราชสุส สรัสสุสลิ.

๑๗๔๑. เมื่อใด พระองค์ได้ทอดพระเนตร
เห็นแผ่นดินอันเขียวชอุ่ม ดารดาษ
ไปด้วยแมลงค่อมทอง ในฤดู
เหมันต์ เมื่อนั้น จักไม่ทรงระลึก
ถึงราชสมบัติ.

^๑ จ. จิตฺรปิกฺขิน.

^๒ จ. สุรภี สมฺปวายนฺเต. เอวํปรีตี.

๑๗๔๒. ยथा ทกุขลิ เหมนุเต
 ปุปฺพิเต ธรณิรุเห
 กุฏฐิ พิมฺพชาลญจ
 ปุปฺพิติ โลทุทปทุมกัม
 สฺสริสฺสมุปวายนุเต
 น รชฺชสฺส สฺริสฺสลิ.

๑๗๔๓. ยथा เหมนุติเก มาเส
 วณิ ทกุขลิ ปุปฺพิติ
 โอบุปฺพานิ จ ปทุมานิ
 น รชฺชสฺส สฺริสฺสลิ.

หิมวันตํ นาม.

๑๗๔๒. เมื่อใด พระองค์ได้ทอดพระเนตร
 เห็นต้นไม้อันมีดอกอันบานสะพรั่ง
 คืออัญชัญเขียว ที่กำลังผลิยอด
 อ่อน ต้นโกลทและบัวบก มีดอก
 บานสะพรั่ง มีกลิ่นหอมฟุ้งไปใน
 ฤดูเหมันต์ เมื่อนั้น จักไม่ทรง
 ระลึกถึงราชสมบัติ.

๑๗๔๓. เมื่อใด พระองค์ได้ทอดพระเนตร
 เห็นหมู่ไม้ มีดอกบานสะพรั่ง
 และปทุมชาติ อันมีดอกร่วงหล่น
 ในฤดูเหมันต์ เมื่อนั้น จักไม่ทรง
 ระลึกถึงราชสมบัติ.

(นี้)ชื่อหิมพานต์

ทานกณฺท

๑๗๔๔. เตสํ ลาลปิตี^๑ สุตฺวา
 ปุตฺตสฺส สฺณิสาย จ
 กลฺลนํ ปริเทเวสิ
 ราชปุตฺติ ยสฺสสินี.

ทานกัณท์

๑๗๔๔. พระนางมุสดีราชบุตรี ผู้ทรงยศ
 ครั้นได้ทรงสดับคำพระราชโอรส
 และพระสฺณิสาย พระราชนทนาถ
 จึงได้ทรงคร่ำครวญรำพันว่า.

^๑ ฉ. ลาลปิตี.

๑๑๗๕๕. เสสโยโย วิวิธัส เมเม ชชชิตัง

ปโปตตทา ปโปเตยเยหิ

รททชญา พพชฌมิมยวหิ

กสุมมา เวสสณุตริ ปุตตัง

ปพพพพชฌนติ ออทุสกัง.

๑๑๗๕๕. เราเรากินยาพิษเสียดีกว่า เราโดด

เหวเสียดีกว่า เอะเชือกผูกคอ

ตายเสียดีกว่า เหตุไฉน ชาว

นครสีพี จึงจะให้จับไล่

เจ้าเวสสันดรลูกรัก ผู้ไม่มี

ความผิด.

๑๑๗๕๖. ออชฌมยกัง ทานปตี

ยาจโยคัง อมจจรี

ปฐิตัง ปฏีราชูหิ

กิตติมนุตัง ยสสสินัง

กสุมมา เวสสณุตริ ปุตตัง

ปพพพพชฌนติ ออทุสกัง.

๑๑๗๕๖. เป็นผู้ปราดเปรื่อง เป็นทานบดี

ควรแก่การขอ ไม่ตระหนี่

เหตุไฉน ชาวนครสีพี จึงจะให้

จับไล่เจ้าเวสสันดรลูกรัก ผู้ไม่

มีความผิด อันท้าวพระยาบูชา

ผู้มีเกียรติยศ.

๑๑๗๕๗. มาตทาเปติมาริ ชฌนุตัง

อตุลเล ชฌจวปจายินัง

กสุมมา เวสสณุตริ ปุตตัง

ปพพพพชฌนติ ออทุสกัง.

๑๑๗๕๗. เหตุไฉน ชาวนครสีพี จึงจะให้

จับไล่เจ้าเวสสันดรลูกรัก ผู้ไม่มี

ความผิด ผู้เลี้ยงดูมารดาและ

บิดา ประพฤติต่อมตน ต่อผู้ใหญ่

ในราชสกุล.

๑๑๗๕๘. วณโณ นิตัง เทวณิตัง

ณวณิตินัง สชชินนัง นิตัง

อนนิตัง สพพสส วรจสส

กสุมมา เวสสณุตริ ปุตตัง

ปพพพพชฌนติ ออทุสกัง.

๑๑๗๕๘. เหตุไฉน ชาวนครสีพี จึงจะให้

จับไล่เจ้าเวสสันดรลูกรัก ผู้ไม่มี

ความผิด ผู้เกื้อกูลแก่พระเจ้า

แผ่นดิน แก่เทพเจ้า แก่พระ-

ประยูรญาติ และมีตรสหาย

ผู้เกื้อกูลทั่วรัฐสีมาภณฑล.

^๑ น. เทวณิตัง.

๑๗๔๙. มณีนีว ปลิตานี^๑

อมุพาว ปติตา จมา
เอวํ เหสสติ เต รฏฺจํ
ปพฺพาเซนฺติ อทุสํ.

๑๗๕๐. หังโส นิคุชิตฺตปโตว .

ปลุลลสฺมี อนุทเก
อปวิฏฺฐโจ อมจฺเจหิ
เอโก ราชา วิหิยุยฺสิ.

๑๗๕๑. ตณฺฑิ พุริมิ มหาราช

อตฺถิ เต มา อฺปจฺจคา
มา นํ สิวินํ วจนา
ปพฺพาเซสิ อทุสํ.

๑๗๕๒. รัมมสฺสาปจิตฺตี กุมฺมี^๒

สิวินํ วินยํ ธชํ
ปพฺพาเซมิ สกํ ปุตฺตํ
ปาณา ปียตโร หิ เม.

๑๗๔๙. ชาวนครสีพี จะให้ขับไล่พระ

ราชโอรส ผู้ไม่มีความผิดไปเสีย
รัฐสีมามณฑลของพระองค์ ก็
เป็นเหมือนรังผึ้งร้าง เหมือน
ผลมะม่วง หล่นลงบนพื้นดิน
ฉะนั้น.

๑๗๕๐. พระองค์ อันพวกอำมาตย์ละทิ้ง

แล้ว จักต้องลำบากอยู่พระองค์
เดียว เหมือนหงส์มีขนปีกหลุด
ลำบากอยู่ในหนอง อันไม่มีน้ำ
ฉะนั้น.

๑๗๕๑. ข้าแต่พระมหาราชเจ้า เพราะ

ฉะนั้น หม่อมฉัน ขอกราบทูล
พระองค์ว่า ประโยชน์ อย่า
ได้ล่วงเลยพระองค์ไปเสีย ขอ
พระองค์อย่าทรงขับไล่พระราช-
โอรส ผู้ไม่มีความผิด เพราะ
ถ้อยคำของชาวนครสีพีเลย.

๑๗๕๒. เราทำความยำเกรง ต่อราช-

ประเพณี จึงขับไล่พระราชโอรส
ผู้เป็นธำรงแห่งชาวสีพีเสีย เราจำ
ต้องขับไล่ลูกของตน ถึงแม้ลูก
จะเป็นที่รักยิ่งกว่าชีวิตของเรา.

^๑ ฉ. ปลาดานี.

^๒ ฉ. กุมฺมิ.

๑๗๕๓. ยสฺส ปุพฺเพ ธชฺศุคานิ
กณิการาว ปุปฺผิตา
ยายนฺตมฺนุยายนฺติ
สุวชฺเชโกว คมิสฺสติ.

๑๗๕๔. ยสฺส ปุพฺเพ ธชฺศุคานิ
กณิการวนานิว
ยายนฺตมฺนุยายนฺติ
สุวชฺเชโกว คมิสฺสติ.

๑๗๕๕. ยสฺส ปุพฺเพ อนীগานิ
กณิการาว ปุปฺผิตา
ยายนฺตมฺนุยายนฺติ
สุวชฺเชโกว คมิสฺสติ.

๑๗๕๖. ยสฺส ปุพฺเพ อนীগานิ
กณิการวนานิว
ยายนฺตมฺนุยายนฺติ
สุวชฺเชโกว คมิสฺสติ.

๑๗๕๗. อินฺทโคปกวณฺณนาภา
คณฺธารว ปณฺฑกมฺพลา

๑๗๕๓. แต่ปางก่อน ยอดธงเคยแห่ตาม
เสด็จพระเวสสันดร ผู้เสด็จ
ไปอยู่ ดังดอกกรรณิการับาน
วันนี้ พระเวสสันดร จะเสด็จ
แต่พระองค์เดียว.

๑๗๕๔. แต่ปางก่อน ยอดธงเคยแห่
ตามเสด็จพระเวสสันดร ผู้เสด็จ
ไปอยู่ ดังปากกรรณิการับาน
วันนี้ พระเวสสันดร จะเสด็จ
แต่พระองค์เดียว.

๑๗๕๕. แต่ปางก่อน กองทหารรักษา
พระองค์ เคยตามเสด็จ
พระเวสสันดร ผู้เสด็จไปอยู่
ดังดอกกรรณิการับาน วันนี้
พระเวสสันดร จะเสด็จแต่
พระองค์เดียว.

๑๗๕๖. แต่ปางก่อน กองทหารรักษา
พระองค์ เคยตามเสด็จ
พระเวสสันดร ผู้เสด็จไปอยู่
ดังปากกรรณิการับาน วันนี้ พระ
เวสสันดร จะต้องเสด็จแต่
พระองค์เดียว.

๑๗๕๗. แต่ปางก่อน กองทหารรักษา
พระองค์ ใช้ผ้ากัมพลเหลือง

ยายนุตมนุยายนุติ
สวชฺเชโกว คมิสฺสติ.

เมืองคันธาระ มีสี่เหลี่ยมเรียงรอง
เหมือนแสงหึ่งห้อย เคยตาม
เสด็จพระเวสสันดร ผู้เสด็จไป
อยู่ วันนี้พระเวสสันดรจะเสด็จ
แต่พระองค์เดียว.

๑๗๕๘. โย ปุพฺเพ หตฺธินา ยาทิ
สิวิกาย รณน จ
สวชฺช เวสฺสณฺตโร ราชชา
กถิ คจฺฉติ ปตฺติโก.

๑๗๕๘. แต่ปางก่อน พระเวสสันดร
เคยเสด็จด้วยช้างพระที่นั่ง วอ
และรถทรง วันนี้ จะเสด็จดำเนิน
ด้วยพระบาทอย่างไร.

๑๗๕๙. กถิ จฺนฺทณฺลิตฺตํโค
นจฺจคิตฺตปโปทฺธิโน
ขุราชินิ ผรฺสุญฺจ
ขาริกาชญฺจ หาริติ.^๑

๑๗๕๙. แต่ปางก่อน พระเวสสันดร
เคยลูบองค์ ด้วยจุนแก่นจันทน์
ปลาบปลื้ม ด้วยการพ้อนรำ
ขับร้อง วันนี้ จักทรงแบกหนังสือ
อันหยาบ ขวานและหาบเครื่อง
บริหารไปได้อย่างไร.

๑๗๖๐. กสฺมา นาภิหฺริยนฺติ
กาสาวา อชินานิ จ
ปวิสนฺติ พุรฺหารญฺญํ
กสฺมา จิรํ น พชฺฌเร.

๑๗๖๐. พระเวสสันดร เมื่อเข้าไปอยู่ป่า
ใหญ่ ไฉนจะไม่ต้องขนเอาผ้า
ย้อมน้ำฝาด และหนังสือไป
ด้วย พระเวสสันดร เมื่อเข้าไป
อยู่ในป่าใหญ่ ไฉนจะไม่ใช้
ผ้าคากรอง.

๑๗๖๑. กถิ นุ จิรํ ธาเรนฺติ
ราชปพฺพิตา ชนา

๑๗๖๑. พวกเจ้านายทรงผนวช จะทรง
ผ้าคากรอง ได้อย่างไรหนอ

^๑ น. หานิติ.

๒ ส. ช. จรณา. เหวมปฏิบัติ.

ปลั่ง คจจติ ปตติกา.

จะเสด็จเดินทาง ด้วยพระบาท
ได้อย่างไร.

๑๗๖๖. ยสฺส อิตฺติสทฺสสฺส^๑
ปุโรโต คจจติ มาลินี
สา กถชฺช อนุจฺจติ
วนํ คจจติ เอกิกา.

๑๗๖๖. เจ้ามัทรี ผู้มีรูปร่างอันสวยงาม
ทรงสิริ แต่ก่อนเคยเสด็จดำเนิน
ข้างหน้านางข้าหลวงจำนวนพัน
วันนี้ จะเสด็จเดินป่าพระองค์
เดียวได้อย่างไร.

๑๗๖๗. ยา สา^๒ สีวาย สุตฺวาน
มุนํ อุตฺตสฺเต ปุโร
สา กถชฺช อนุจฺจติ
วนํ คจจติ ภิกฺกา.

๑๗๖๗. เจ้ามัทรี ผู้มีรูปร่างอันสวยงาม
ขวัญอ่อน พอได้ยินเสียงสุนัข
เห่าหอน ก็สะดุ้งกลัว วันนี้
จักเสด็จเดินป่า ได้อย่างไร.

๑๗๖๘. ยา สา อินฺทสโคตฺตสฺส
อุลฺลสฺส ปวสฺสโต
สุตฺวาน นทโต ภิตา
วารุณีว ปเวหติ
สา กถชฺช อนุจฺจติ
วนํ คจจติ ภิกฺกา.

๑๗๖๘. เจ้ามัทรี ผู้มีรูปร่างอันสวยงาม
ขวัญอ่อน ได้สดับเสียงนกฮูก
ตัวมีโคตรแห่งพระอินทร์คำราม
ร้อง ก็กลัวตัวสั่นเหมือนนาง
วารุณี ฉะนั้น วันนี้จักเสด็จ
เดินป่าได้อย่างไร.

๑๗๖๙. สกุณํ หตฺปตฺตาว
สุณฺณํ ทิสฺวา กุลาวกํ
จิรํ ทุกฺเขน ฉายิสฺสํ
สุณฺณํ อาคมมิมิ ปุริ.

๑๗๖๙. หม่อมฉันมาสู่निเวศน์อันว่างเปล่า
นี้ จักเศร้าถ้าสัตว์ระทมทุกข์
สิ้นกาลนาน ดังแม่นกออกถูกร
พราวลูก เห็นแต่รังอันว่างเปล่า
ฉะนั้น.

^๑ ย. ยาสฺส อิตฺติสทฺสสถาน.

^๒ ย. ยาสฺส.

๑๗๗๐. สกุนี หตปุตตาว
 สุนนํ ทิสฺวา กุลาวํ
 กิสา ปณฺฑุ ภวิสฺสามิ
 ปิเย ปุตฺเต อปสฺสตี.

๑๗๗๐. หม่อมฉัน ไม่เห็นลูกรักทั้งสอง
ก็จักชูปดอม ดังแม่นกออกอุก
พราลูก เห็นแต่รังอันว่างเปล่า
ฉะนั้น.

๑๗๗๑. สกุณี หตปุตตาว
 สกุณํ ทิสฺวา กุลาวกํ
 เตน เตน ปฉาวิสฺสํ
 ปิเย ปุตฺเต อปสฺสตี.

๑๗๗๑. หม่อมฉัน ไม่เห็นลูกรักทั้งสอง
ก็จ้กริ่งพล่านไป ตามที่นั้นๆ
ดั่งแม่บอกออกถูกพรากลูก เห็นแต่
รังอันว่างเปล่า ฉะนั้น.

๑๗๗๒. กุรวิ^๑ หตจฺฉาปาว
 สฺสณฺณํ ทิสฺวา กุลารกํ
 จิรํ ทฺวเกเน ฉายิสฺสํ
 สฺสณฺณํ อาคมนฺนิมํ ปุริ.

๑๗๗๒. หม่อมจันมาสูน์เวศน์อันว่างเปล่า
นี้ จักเศร้ากำสรดระทมทุกข์สิ้น
กาลนาน ดังแม่นกออกอุกพราก
ลูก เห็นแต่รังอันว่างเปล่า ฉะนั้น.

๑๗๗๓. กุรุรี หตจุณาปาว
 สุนนํ ทิสฺวา กุลารกํ
 กิสา ปณฺฑุ ภวิสฺสามิ
 ปีเย ปฺตเต อปสฺสตี.

๑๗๗๓. หม่อมฉัน ไม่เห็นลูกรักทั้งสอง
ก็จักชูปดม ดั่งแม่นกออกอุก
พราวลูก เห็นแต่รังอันว่างเปล่า
ฉะนั้น.

๑๗๗๔. กุฎีรี หตจนาปาว
 สุนณํ ทิสฺวา กุลารกํ
 เตन เตน ปชาวิสุตํ
 ปิเย ปุตเต อปสฺสตี.

๑๗๗๔. หม่อมฉัน ไม่เห็นลูกรักทั้งสอง
ก็จักวิ่งพล่านไปตามที่นั้น ๆ ดัง
แม่นกออกอุกพรากรูกเห็นแต่รัง
อันว่างเปล่า ฉะนั้น.

๑๗๗๕. สำนวน จุกวากี้^๒
ปลุกลลสุมิ อนูทเก

๑๗๗๕. หม่อมจันมาสูนิเวศน์อันว่างเปล่า
นี้ ก็จักเศร้ากำสรวลระทมทุกข์สิ้น

^๑ น. กุรวิ. อิตโต ปริ อธิสเมว.

๒. จกกวากีว. อิต ปํ อีทิสเมว.

จิรั ทุกฺเขน ฉายิสฺสั
 สฺสณฺณํ อาคมฺมิมํ ปุริ.

กาลนานเป็นแน่แท้ ดังนางนก
 จากพรวน ชบเซาอยู่ในหนอง
 อันไม่มีน้ำ ฉะนั้น.

๑๗๗๖. ส่า ฐุน จุกฺกวกฺกั
 ปลฺลลสฺสํ อญฺทเก
 กิสา ปณฺฑุ ภาวิสฺสามิ
 ปิเย ปุตุเต อปฺสฺสตี.

๑๗๗๖. หม่อมฉัน ไม่เห็นลูกรักทั้งสอง
 ก็จักชบดมเป็นแน่แท้ ดังนางนก
 จากพรวนในหนอง อันไม่มีน้ำ
 ฉะนั้น.

๑๗๗๗. ส่า ฐุน จุกฺกวกฺกั
 ปลฺลลสฺสํ อญฺทเก
 เตน เตน ปธาวิสฺสั
 ปิเย ปุตุเต อปฺสฺสตี.

๑๗๗๗. หม่อมฉัน ไม่เห็นลูกรักทั้งสอง
 ก็จักวิ่งพล่านไป ตามที่นั่น ๆ
 เป็นแน่แท้ ดังนางนกจากพรวน
 ในหนอง อันไม่มีน้ำ ฉะนั้น.

๑๗๗๘. เอวํ เม วิลปฺนติยา
 ราชปฺตํ อหุสํ
 ปพฺพาเชสิ จ นํ รมฺมา
 มญฺเญ เหลสฺสามิ ชีวิตํ.

๑๗๗๘. เมื่อหม่อมฉัน พรำพูลอันวอน
 อยู่อย่างนี้ ถ้าพระองค์ยังจะทรง
 ให้ขับไล่พระเวสสันดรนั้น ผู้ไม่มี
 ความผิด เสียจากแวนแคว้น
 หม่อมฉัน เห็นจะต้องสละชีวิตร
 เป็นแน่.

๑๗๗๙. ตสฺสา ลาลปิตี สุตฺวา
 สพฺพา อนฺเตปุเร อหุ^๑
 พาหา ปคฺคยฺห ปกฺกนฺทํ
 สิวิกญฺญา สมาคตา.

๑๗๗๙. นางสนมกำนัลใน ของพระเจ้า
 สิวีทุกถ้วนหน้า ภายในพระนคร
 ได้ยินเสียงเพื่อรำพันของพระนาง
 ผุสดีนั้นแล้ว พวกกันมาประชุม
 ต่างประคองแขนทั้งสองขึ้นรำให้.

^๑ อ. พญ.

๑๗๘๕. และอย่าเบียดเบียน พวกวณิก
ผู้มาที่นี่ ไม่ว่าใคร จงเลี้ยงดู

தமிழக அரசு

ตปฺเปถ อนฺนปาเนน
คฺจฺจนฺติ ปฏฺฐิตา.

๑๗๘๖. °อเถตฺถ วตฺตติ สทฺโท
ตุมุโล เภรว มหา
ทาเนน ตํ นีหฺรฺนฺติ
ปฺน ทานํ อทา ตฺว°.๑

๑๗๘๗. เต สฺ มตฺตา กิลฺนฺตา
สมฺปตฺนฺติ วนิพฺพกา
นิฏฺขมนฺเต มหाराเช
สิวีนํ ฏฺฐจฺวทฺธเน

๑๗๘๘. อจฺเจจฺจุํ วต โภ ฏฺฐขํ
นํนามลฺลรํ ทุมํ
ยถา เวสฺสนฺตรํ ฏฺฐจา
ปพฺพาเชนฺติ อทฺฐกํ.

๑๗๘๙. อจฺเจจฺจุํ วต โภ ฏฺฐขํ
สพฺพกามทํ ทุมํ

พวกวณิก ให้ฉันหน้าด้วยข้าว
และน้ำ พวกเขาได้รับบูชาแล้ว
ก็จะไป.

๑๗๘๖. ครั้งนั้น เสียงดังกึกก้องไกลาล
นำหวาดเสียว เป็นไปในพระนคร
นั้นว่า ชาวพระนครสีพี จะ
ขับไล่พระเวสสันดร เพราะทรง
บริจาคทาน ขอให้พระองค์ได้
ทรงบริจาคทานอีกเถิด.

๑๗๘๗. เมื่อพระมหाराช ผู้ยังแค้นแค้น
ของชาวสีพีให้เจริญ เสด็จออก
ไปอยู่ พวกวณิกเหล่านั้น
คล้ายคนเมา และคนเหน็ดเหนื่อย
ลงนั่งประทุษร้ายกันว่า

๑๗๘๘. ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ชาวนคร
สีพี พวกกันขับไล่พระเวสสันดร
ผู้ไม่มีความผิด เสียจากแค้น-
แค้น ก็เปรียบเหมือน ช่วยกัน
ตัดต้นไม้ อันทรงผลต่าง ๆ
ฉะนั้น.

๑๗๘๙. ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ชาวนคร
สีพี พวกกันขับไล่พระเวสสันดร

๑-๑ อยํ คาคา ฉ. ปโตตฺถเกยว ทิสฺสติ.

ยถา เวสฺสนุตริ ฏฺฐา
ปพฺพาเชนฺติ อทฺฐกํ.

ผู้ไม่มีความผิด เสียจากแวน-
แคว้น ก็เปรียบเหมือน ช่วยกัน
ตัดต้นไม้ อันให้สิ่งที่ต้องการ
ทุกอย่าง ฉะนั้น.

๑๗๙๐. อจุญฺญํ วต โภ รุกฺขํ
สพฺพกามรสาหรํ
ยถา เวสฺสนุตริ ฏฺฐา
ปพฺพาเชนฺติ อทฺฐกํ.

๑๗๙๐. ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ชาวนคร
สีพี พวกกันขัปไล่พระเวสสันดร
ผู้ไม่มีความผิด เสียจากแวน-
แคว้น ก็เปรียบเหมือน ช่วยกัน
ตัดต้นไม้ อันนำสิ่งที่ต้องการ
ทุกอย่างมาให้ ฉะนั้น.

๑๗๙๑. เป วุฑฺฒา เป จ ทหฺรา
เป จ มชฺฌิมโบริสา
พาหา ปคฺคยฺห ปกฺกนฺทํ
นิฏฺฆมนฺเต มหฺราเช
สิวีนํ ฏฺฐจวฑฺฒเน.

๑๗๙๑. เมื่อพระมหाराชา ผู้ผดุงสีพีรัฐ
ให้เจริญ จะเสด็จออกไปอยู่
คนทั้งแก่เฒ่า หนุ่มสาว และ
กลางคน ต่างพากันประคอง
แขนทั้งสอง ร้องให้คร่ำครวญ.

๑๗๙๒. อติยฺกฺขา เวสฺสวรา^๑
อิตฺถาคารา จ ราชนิ
พาหา ปคฺคยฺห ปกฺกนฺทํ
นิฏฺฆมนฺเต มหฺราเช
สิวีนํ ฏฺฐจวฑฺฒเน.

๑๗๙๒. เมื่อพระมหाराชา ผู้ผดุงสีพีรัฐ
ให้เจริญ จะเสด็จออกไปอยู่ พวก
โหรหลวง พวกชั้นที่ มหาเล็ก
และเด็กชาย ต่างพากันประคอง
แขนทั้งสอง ร้องให้คร่ำครวญ.

๑๗๙๓. ติโยปี ตตฺถ ปกฺกนฺทํ
ยา ตมฺหิ นคร อหุ

๑๗๙๓. เมื่อพระมหाराชา ผู้ผดุงสีพีรัฐ
ให้เจริญ จะเสด็จออก แม้หญิง

^๑ ข. วสฺสวรา.

นิกขมนุต มหาวาเซ
สิวีนิ ฏฐจวฑฒเน.

ทั้งหลาย ที่มีอยู่ในพระนครนั้น
ต่างพากันร้องให้คร่ำครวญ.

๑๗๙๔. เป พุราหุมนา เป จ สมณา
อญเณ วาปี วนิพุพกา
พาหา ปคฺคยุห ปกฺกนุที
อธฺโม กิร โภา อิติ.

๑๗๙๔. สมณพราหมณ์ และวณิก
แม่เหล้าอื่น ต่างพากันประคอง
แขนทั้งสอง ร้องให้คร่ำครวญว่า
ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ได้ยินว่า
เป็นการไม่ยุติธรรมเลย.

๑๗๙๕. ยถา เวสฺสณฺตโร ราชา
ยชมาโน สเก ปุเร
สิวีนิ วจนฺตเถน
สมฺหา ฏฐจา นิรชฺชติ.

๑๗๙๕. เพราะเหตุที่พระเวสสันดร ทรง
บำเพ็ญทาน อยู่ในพระราชวัง
ของพระองค์แล้ว จำเสด็จ
ออกจากแคว้นแคว้นของพระองค์
เพราะถ้อยคำของชาวสีพี.

๑๗๙๖. สตฺต หตฺถิสเต ทตฺวา
สพฺพาลงฺการภูสิตเ
สุวณฺณกฺจเ มาตงฺเค
เหมกปฺปนิवासเส.^๑

๑๗๙๖. พระเวสสันดร พระราชทาน
ช้าง ๗๐๐ เชือก ประดับด้วย
เครื่องอลังการทุกอย่าง มีสาย
รัดทอง มีทั้งกุบ และสัปดาห์ทอง.

๑๗๙๗. อารุพฺเห คามณฺีเยภี
โตมรฺกฺสฺปาณิภี
เอส เวสฺสณฺตโร ราชา
สมฺหา ฏฐจา นิรชฺชติ.

๑๗๙๗. มีนายควาญช้าง ถือหอกขัด
และขอขึ้นคอประจํา แล้วเสด็จ
ออกจากแคว้นแคว้นของพระองค์.

๑๗๙๘. สตฺต อสฺสสฺเต ทตฺวา
สพฺพาลงฺการภูสิตเ

๑๗๙๘. พระเวสสันดร พระราชทาน
ม้า ๗๐๐ ตัว อันประดับด้วย

^๑ จ. เหมกปฺปนवासเส.

อาชานีเยว ชาติยา
สินธุเว สัมภวานเน.

เครื่องอลังการทั้งปวง เป็นม้า
สินธุพ ชาติอาชานีเยว เป็นม้า
ฝีเท้าเร็ว.

๑๗๙๙. อารุเพหิ คามณีนีเยภี
อินุทียาจาปธาริภี^๑
เอส เวสฺสณฺตโร ราชชา
สมฺหา ฏฺฐา นิรชฺชติ.

๑๗๙๙. มีนายสารถีถือทวนและธนู ขึ้น
ขี่ประจำแล้ว เสด็จออกจาก
แคว้นแคว้นของพระองค์.

๑๘๐๐. สตฺต รตฺสเต ทตฺวา
สนฺนทฺธะ อสฺสิตฺทชฺเช
ทีเป อโถปิ เวยฺยคฺเค
สพฺพาลงฺการฏฺฐิตะ.

๑๘๐๐. พระเวสสันดร พระราชทาน
รถ ๗๐๐ คัน อันผูกสอด
เครื่องรบ ปักธงชัยไว้ครบครัน
หุ้มด้วยหนังเสือเหลือง และ
เสือโคร่ง ประดับด้วยเครื่อง
อลังการทุกอย่าง.

๑๘๐๑. อารุเพหิ คามณีนีเยภี
จาปทฺถเกหิ จมฺมิภี^๒
เอส เวสฺสณฺตโร ราชชา
สมฺหา ฏฺฐา นิรชฺชติ.

๑๘๐๑. มีนายสารถีสวมเกราะ ถือธนู
ขึ้นขี่ประจำแล้ว เสด็จออกจาก
แคว้นแคว้นของพระองค์.

๑๘๐๒. สตฺต อิตฺถีสเต ทตฺวา
เอกเมกกา รเถ จิตฺตา
สนฺนทฺธา นิภฺรชฺชฺชหิ
สุวณฺณเณหิ อลงฺกตา.

๑๘๐๒. พระเวสสันดร พระราชทาน
สตรี ๗๐๐ คน ยืนประจำอยู่ใน
รถ คันละคน สวมสร้อยสังวาล
ตกแต่งด้วยเครื่องทอง.

^๑ น. อิลุทียาจาปธาริภี.

^๒ น. วมฺมิภี.

๑๘๐๓. ปีตาลงการา ปีตวสนา
 ปีตากรณภูสิตา^๑
 อาฬารปมุขา^๒ หุสลา
 สุตตบถา ตนุมนชฌิมา
 เอส เวสสุตตโร ราชชา
 สมฺหา ฏฐา นิริชชติ.

๑๘๐๔. สุตต เณสฺสเต ทตฺวา
 สพุพา กัสปธาริโน^๓
 เอส เวสสุตตโร ราชชา
 สมฺหา ฏฐา นิริชชติ.

๑๘๐๕. สุตต ทาสีสฺเต ทตฺวา
 สุตต ทาสสตานิ จ
 เอส เวสสุตตโร ราชชา
 สมฺหา ฏฐา นิริชชติ.

๑๘๐๖. หตฺถิ อสฺสเ รเถ ทตฺวา
 นาริโย จ อลฺงกตา
 เอส เวสสุตตโร ราชชา
 สมฺหา ฏฐา นิริชชติ.

๑๘๐๗. ตทาสิ ยํ ภิสฺสนํ
 ตทาสิ โลมโหฺสนํ

๑๘๐๓. มีเครื่องประดับ ผ้าถุงผ้าห่ม
 และเครื่องอาภรณ์ล้วนสีเหลือง
 มีดวงตากว้าง ใบหน้ายิ้มแย้ม
 ตะโพกงาม เหวบางร่างน้อย
 แล้วเสด็จออกจากแวนแคว้น
 ของพระองค์.

๑๘๐๔. พระเวสสันดร พระราชทาน
 แม่โคนม ๗๐๐ ตัว พร้อมด้วย
 ภาชนะเงิน สำหรับร่อนน้ำมัน
 ทุก ๆ ตัว แล้วเสด็จออกจาก
 แวนแคว้นของพระองค์.

๑๘๐๕. พระเวสสันดร พระราชทาน
 ทาสี ๗๐๐ และทาส ๗๐๐
 แล้วเสด็จออกจากแวนแคว้น
 ของพระองค์.

๑๘๐๖. พระเวสสันดร พระราชทาน
 ช้าง ม้า รถ และนารีอันประดับ
 ประดาสวยงามแล้ว ได้เสด็จออก
 ไปจากแวนแคว้นของพระองค์.

๑๘๐๗. ในกาลนั้น ได้มีสิ่งที่น่ากลัว
 ขนพองสยองเกล้า เมื่อพระ

^๑ ก. ปีตากรณวิภูสิตา.

^๒ ข. อาฬารปมุหา.

^๓ ข. กัสปธรรณา.

เวสสันดร พระราชทานมหาทาน
แล้ว แผ่นดินก็หวั่นไหว.

๑๘๐๘. ครั้งนั้น ได้มีสิ่งที่น่าสนใจของ
สยงเกล้า พระเวสสันดรทรง
ประคองอัญชลี เสด็จออกจาก
แวนแคว้นของพระองค์.

๑๘๐๙. ครั้งนั้น เสี่ยงดั่งกีกก้องไกลาหล
นำหวาดเสียวเป็นไปในพระนคร
นั้นว่า ชาวพระนครสืฟิซบได้
พระเวสสันดร เพราะบริจาคทาน
ขอให้พระองค์ ทรงบริจาคทาน
อีกเกิด.

๑๘๑๐. เมื่อพระมหाराชา ผู้ผดุงสี่พีริฐ
ให้เจริญ จะเสด็จออก วนพิศ
เหล่านั้น เป็นดังคนเมา
เหน็ดเหนื่อย นั่งลงปรับทุกข์กัน.

๑๘๑๑. พระเวสสันดร กราบทูลพระเจ้า
 สัตยชัย ธรรมิกราชผู้ประเสริฐว่า
 ขอเดชะ ขอพระองค์ทรงพระ
 กรุณา โปรดเนรมิตข้าพระองค์
 เกิด ข้าพระองค์จะไปยังภูเข
 วังกต.

๒
ฉ. ธรรมิโก.

๑๘๑๒. เย หิ เกจิ มหาราช
 ภูตา เย จ ภวิสฺสเร
 อติตฺตาเยว กาเมหิ
 คจฺจนฺติ ยมสาธนํ.

๑๘๑๓. โสหนิ สเก อภิสฺสึ
 ยชมาโน สเก ปุเร
 สิวินิ วจนฺตเถน
 สมฺหา ฏฺฐา นิรุชฺชนิ.

๑๘๑๔. อฆนฺตํ ปฏฺฐิเสวิสฺสํ
 วเน วาฬมิกาภินฺนเณ
 ขคฺคทีปนิเสวิตะ
 อหิ ปุณฺณานิ กโรมิ
 ตฺเมห ปงฺกมฺหิ สิทถ.

๑๘๑๕. อนฺชานาหิ มํ อมฺม
 ปพฺพชฺชา มม รุจฺจติ
 โสหนิ สเก อภิสฺสึ
 ยชมาโน สเก ปุเร
 สิวินิ วจนฺตเถน
 สมฺหา ฏฺฐา นิรุชฺชนิ.

๑๘๑๖. อฆนฺตํ ปฏฺฐิเสวิสฺสํ
 วเน วาฬมิกาภินฺนเณ

๑๘๑๒. ข้าแต่มหาราชเจ้า สัตว์เหล่าใด
 เหล่าหนึ่ง ที่มีมาแล้ว ที่จะมีมา
 และที่มีอยู่ ยังไม่อื่มีกามเลย
 ก็ต้องไปสู่สำนักพญายม.

๑๘๑๓. ข้าพระองค์บำเพ็ญทาน อยู่ใน
 ปราสาทของตน ยังชื่อว่า
 เปียดเบียนชาวนครของตน จะ
 ต้องออกจากแคว้นแคว้น ของตน
 เพราะถ้อยคำของชาวสีพี.

๑๘๑๔. ข้าพระองค์ จักต้องได้เสวย
 ความลำบากนั้น ในป่าอันชุกชุม
 ด้วยเนื้อร้าย เป็นที่อยู่อาศัยของ
 แรดและเสือเหลือง ข้าพระองค์
 จะทำบุญทั้งหลาย เติญพระองค์
 ประทับ จมอยู่ในเปือกตมเกิด
 พระเจ้าข้า.

๑๘๑๕. ข้าแต่พระแม่เจ้า ขอได้โปรด
 อนุญาตข้าพระองค์ ข้าพระองค์
 ขอบการบวช ข้าพระองค์บำเพ็ญ
 ทานอยู่ในปราสาทของตน ยัง
 ชื่อว่าเปียดเบียนชาวนครของตน
 จะต้องออกจากแคว้นแคว้นของตน
 เพราะถ้อยคำของชาวสีพี.

๑๘๑๖. จักต้องเสวยความลำบากนั้น ใน
 ป่า อันเกลื่อนกล่นด้วยเนื้อร้าย

ขลุคที่ปิ่นเสวิต

อหิ ปุณฺณานิ กโรมิ
วงฺกิ คจฺฉามิ ปพฺพตฺ^๑

๑๘๑๗. อุชฺชานามิ ตํ ปุตุต
ปพฺพชฺชา เต สมิชฺฌตฺ
อยญฺจ มหฺเท กุลฺยาณิ
สุสญฺญา ตนฺนุชฺฌมิมา
อจฺฉตฺ สห ปุตุเตหิ
กี อรญฺเณ กริสฺสติ.

๑๘๑๘. นานิ อกามา ทาสีปิ
อรญฺณํ เนตฺตมุสฺสเห
สเจ อิจฺฉติ อเนวตฺ
สเจ นิจฺฉติ อจฺฉตฺ.

๑๘๑๙. ตโต สุณฺหิ มหาราชฯ
ยาจิตฺ ปฏิปชฺชต
มา จนฺทนสฺมาจาเร
รชฺเชชฺชลลํ อธารยิ.

๑๘๒๐. กาสิยานิ ปธารตฺวา^๒
กุสจฺริ อธารยิ

เป็นที่อาศัยของแรด และเสือก
เหลือง ข้าพระองค์ จะทำบุญ
ทั้งหลาย จะไปสู่เขาวงกต.

๑๘๑๗. ลูกเอ๋ย แม่อนุญาตให้ลูก
การบวชของลูกจงสำเร็จ ส่วน
แม่มีทรี ผู้มีความงาม ตะโพก
ผึ่งผาย เอบางร่างน้อย จงอยู่
กับลูก ๆ เกิด จะทำอะไรใน
ป่าได้.

๑๘๑๘. ข้าพระองค์ ไม่พยายามจะนำ
แม่นางทาสีไปสู่ป่า โดยเขาไม่
ต้องการ ถ้าเขาปรารถนาจะไป
(ก็ตามใจ) ถ้าไม่ปรารถนา
ก็จงอยู่.

๑๘๑๙. ลำดับนั้น พระมหาราชเสด็จ
ดำเนินไป ทรงวิงวอนพระสุณิสา
ว่า ดูกรแม่มีทรี ผู้มีร่างกาย
อันขลิบด้วยจันทน์ เจ้าอย่าได้
เปื้อนละอองเลย.

๑๘๒๐. แม่มีทรีเคยทรงผ้ากาสี อย่าได้
ทรงผ้าคากรองเลย การอยู่ในป่า

^๑ ฉ. ตุมฺเห ปงฺกมฺหิ สิทฺถ.

^๒ ฉ. มา กาสิยานิ ธาเรตฺวา.

ทุกโข วาโส อรณฺณสุมิ
มา หิ ตวํ ลกฺขณํ คมิ.

เป็นความลำบาก ดูกรแม่มัทรี
ผู้มีลักษณะอันงาม เจ้าอย่าไปเลย.

๑๘๒๑. ตมพรวี ราชปุตฺตี
มทุทึ สพุทฺธคโสภนา
นาหนุตํ สุขมิจุเจยฺยํ
ยํ เม เวสฺสณฺตรํ วินา.

๑๘๒๑. พระนางมัทรีราชบุตรี ผู้งามทั่ว
พระวรกาย ได้กราบทูลพระสัสสุระ
นั้นว่า ความสุขอันใดจะพึงมี
แก่หม่อมฉัน โดยว่างเว้น
พระเวสสันดร หม่อมฉันไม่พึง
ปรารถนาความสุขอันนั้น.

๑๘๒๒. ตมพรวี มหาราชฯ
สิรินํ ฏฺฐจฺวทุมโน
อิงฺม มทุทึ นิสาเมหิ
วเน เย โหนฺติ พุสฺสหา

๑๘๒๒. พระมหาราชฯ ผู้ผดุงสิริรัฐให้
เจริญ ได้ตรัสกับพระนางมัทรีว่า
เชิญแม่มัทรีฟังก่อน สัตว์เหล่าใด
ที่รบกวน อันยากที่จะอดทนได้
มีอยู่ในป่า

๑๘๒๓. พหุ กิฏฺฐา ปฏฺฐกา จ
มกฺสา มธฺมกฺขิกา
เตปิ ตํ ตตฺถ หีเสยฺยํ
ตณฺเต ทฺกฺขตรํ สียา.

๑๘๒๓. สัตว์เหล่านั้น เป็นจำนวนมาก
คือเหือบ ตั๊กแตน ยุง และผึ้ง
จะเบียดเบียนเธอในป่านั้น ความ
ทุกข์อย่างยั้งนั้น จะพึงมีแก่เธอ.

๑๘๒๔. อปฺเร ปสฺส สนฺดาเส
นทีนฺูปนิเสวิเต
สปฺปา อชฺดรา นาม
อวิสา เต มหพฺพลา.

๑๘๒๔. เธอ จะได้พบสัตว์ที่น้ำกลว
อื่นๆ ซึ่งอาศัยอยู่ใกล้แม่น้ำ
เช่นงูเห่ลือม เป็นสัตว์ไม่มีพิษ
แต่มันมีกำลังมาก.

๑๘๒๕. เต มนุสฺสํ มิคํ วาปี
อปีจาสนฺนมาคตํ
ปริกฺขิปิตฺวา โภเคหิ
วสฺมาเนนฺติ อตฺตโน.

๑๘๒๕. มนัรัดมนุษย์ หรือแม่เนื้อ
ที่มาใกล้ๆ ด้วยขन्द เอามาไว้
ในอำนาจของตนได้.

๑๘๒๖. อญฺเณปี กณฺหา ชฎิโน
 อจฺฉา นาม อมฺมมิกา
 น เตหิ ปุริโส ทิฏฺฐิโน
 รุกฺขมารุญฺห มุจฺจติ.

๑๘๒๗. สัมภุญฺญนฺตา สิงฺคานิ
 ติกฺขชคฺคานิ ปหริโน
 มหิสา^๑ วิจฺรณฺเตตฺถ
 นที โสตุมฺพริ ปติ.

๑๘๒๘. ทิสฺวา มิคานิ ญฺเณ
 ตฺวํ สญฺจริตฺ^๒ วเน
 เณฺว วจฺจติทุวฺว
 กถํ มหฺติ กิริสฺสสิ.

๑๘๒๙. ทิสฺวา สมฺปติเต โฆเร
 ทุมฺมคฺเคสุ ปฺลวงฺคเม
 อเชตฺตญฺเณว เต มหฺติ
 ภวิสฺสเด มหฺพญํ.

๑๘๓๐. ยา ตฺวํ สีวาย สุตฺวาน
 มุหํ อุตฺตสฺสเ^๓ ปฺเร
 สา ตฺวํ วงฺกํ อนฺุปฺปตฺตา
 กถํ มหฺติ กิริสฺสสิ.

๑๘๒๖. สัตว์ร้ายอย่างอื่น ๆ เช่นหมี
 มีขนหัวดำ คนที่มันพบเห็นแล้ว
 หันขึ้นต้นไม้ก็ไม่พ่น.

๑๘๒๗. ควายเปลี่ยวหวดเผื่ออยู่ มีเขา
 ทั้งคู่ ปลายเขาคมกริบ เที่ยว
 อยู่ในถ้ำนั้น ไกลฝั่งแม่น้ำ
 โสตุมพระ.

๑๘๒๘. ดูกรมแม่มัทรี เธอเปรียบเหมือน
 แม่โครักลูก เห็นฝูงเนื้อและ
 โคถึก ท่องเที่ยวอยู่ในป่า จักทำ
 อย่างไร.

๑๘๒๙. ดูกรมแม่มัทรี เพราะได้เห็น
 ทโมนไพรอันน่ากลัว ที่ประจวบ
 เข้าในหนทาง ที่เดินได้ยาก
 ภัยอันใหญ่ จักมีแก่เธอ เพราะ
 ไม่รู้จักเขต.

๑๘๓๐. เธออยู่ในพระราชนิเวศน์ ได้ยิน
 เสียงสุนัขเห่าหอน ย่อมสะดุ้ง
 ตกใจ ไปถึงเขาวงกต จักทำ
 อย่างไร.

๑ ฉ. มหิสา.

๒ ฉ. สญฺจริต.

๓ ฉ. อุตฺตสย.

๑๘๓๑. จิตะ มชฺฌนฺตีกะ กาเล
 สมนิสินฺเนสุ ปกฺขิสฺสุ
 สุณฺเดว พุรหารญฺญํ
 ตตฺถ กิํ คนฺตุมิจฺฉสิ.

๑๘๓๒. ตมพฺรวิ ราชปฺตตี
 มทฺที สพฺพคโสภนา
 ยานิ เอตานิ อภฺขาสี
 วเน ปฏิกฺขยานิ เม
 สพฺพานิ อภิสมฺโมสฺสํ
 คจฺฉญฺเยว รเถสภ.

๑๘๓๓. กาสํ กุสํ ปิตกิลํ
 อฺฐิรํ มฺนุชฺสปพฺพํ
 อฺรสา ปนฺนทิสฺสามิ
 นาสุสฺส เหสฺสามิ ทฺนฺนยา.

๑๘๓๔. พหฺวหิ วตฺตจฺริยาหิ
 กุมาริํ วินฺทเต ปตี
 อฺทฺรสุสฺสปโรธเน
 โคหนฺนเวฏฺฐเนน จ.

๑๘๓๕. อคฺคิสฺส ปาริจฺริยา
 อฺทฺทกฺกมฺมุชฺชเนน จ

๑๘๓๑. เมื่อฝูงนก พวกมันจับเจ้าในเวลา
 เทียง ป่าใหญ่เหมือนส่งเสียง
 กระหึ่ม เธอปรารถนาจะไปใน
 ป่าใหญ่นั้นทำไม.

๑๘๓๒. พระนางมัทรีราชบุตรี ผู้มีความ
 สวยงามทั่วพระวรกาย ได้
 กราบพูลพระเจ้าลัญชัยว่า ข้าแต่
 พระองค์ ผู้เป็นจอมทัพ พระองค์
 ทรงพระกรุณา ตรัสบอกสิ่ง
 ที่น่ากลัวนั้นใด อันมีอยู่ในป่า แก่
 หม่อมฉัน หม่อมฉันจักยอมอดทน
 ต่อสู้ สิ่งที่น่ากลัวทั้งปวงนั้น
 หม่อมฉันจักไปแน่นอน.

๑๘๓๓. หม่อมฉันจักแหวกต้นไม้หักคาน
 หักคานบาง แผลง หักคานปล้อง
 หักคานกระต่าย ไปด้วยออก
 หม่อมฉัน จักไม่เป็นผู้อัน
 พระเวสสันดร นำไปได้ยาก.

๑๘๓๔. กุมารีย่อมได้สามี ด้วยวัตรจริยา
 เป็นอันมาก คือด้วยการอดอาหาร
 ตราครุฑทำทอง ด้วยการผูกคาคด
 ไม่คางโค.

๑๘๓๕. ด้วยการบำเรอไฟ และด้วยการ
 ดำน้ำ ความเป็นหม้าย ความเป็นความ

เวรพญ์ กฏกั โลเก
คจฺจนฺณเวย รเถสภ.

เผ็ดร้อนในโลก ข้าแต่พระองค์
ผู้เป็นจอมทัพ หม่อมฉันจักไป
แน่นอน.

๑๘๓๖. อปีสุสา โหติ อปฺปตฺโต
อุจฺฉิฏฺฐํ ปริภุชิตุํ
(โย นํ หตฺเถ คเหตฺวาน
อการํ ปริกขุตฺตติ)
เวรพญ์ กฏกั โลเก
คจฺจนฺณเวย รเถสภ.

๑๘๓๖. (ชายใด จับมือหญิงหม้ายผู้ไม่
ปรารถนาหลุดคร่าไป) ชายนั้น
เป็นผู้ไม่ควรบริโภคของเป็นเดน
ของหญิงหม้ายนั้นโดยแท้ ความ
เป็นหม้าย เป็นความเผ็ดร้อนใน
โลก ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นจอมทัพ
หม่อมฉันจักไปแน่นอน.

๑๘๓๗. เกสฺสคฺคณฺมุเกชปา
ภูมฺยา จ ปริสุมฺภนา
ทตฺวา จ โน ปกฺกมฺติ
พหุํ ทุกฺขํ อนปฺปกํ
เวรพญ์ กฏกั โลเก
คจฺจนฺณเวย รเถสภ.

๑๘๓๗. ชายอื่นให้ทุกข์มากมายมิใช่น้อย
ด้วยการจับผมและเตะถีบ จนล้ม
ลงที่พื้นดิน แล้วไม่หลีกเลี่ยงความ
เป็นหม้าย เป็นความเผ็ดร้อนใน
โลก ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นจอมทัพ
หม่อมฉันจักไปแน่นอน.

๑๘๓๘. สุกฺกจฺจุวี เวรเวรา
ทตฺวา สุภคฺคมานิโน
อการํ ปริกขุตฺตนฺติ
อุสฺสฺสจฺจนฺณเวย วายสา
เวรพญ์ กฏกั โลเก

๑๘๓๘. พวกเจ้าชู้ ผู้ต้องการหญิงหม้าย
มีผิวพรรณผุดผ่อง ให้ของเล็กน้อยแล้ว สำคัญว่าเป็นผู้มีโชคดี
ยอมหลุดคร่าหญิงหม้าย ผู้ที่ไม่
ปรารถนาไป ดังฝูงกาากลุ่มรวม
นกเค้าแมว ฉะนั้น ความเป็น
หม้าย เป็นความเผ็ดร้อนในโลก

^๑ ส. ฉ. เวรพญ์. อโธ ปริ อธิสเมว.

คจฺจนฺณเณว รเถสฺสภ.

ข้าแต่พระองค์ ผู้เป็นจอมทัพ
หม่อมฉันจักไปแน่นอน.

๑๘๓๙. อปี ฌาติกุเล เปเต
กัมปชฺชิตเน วสํ
เนวาติวากุญฺญํ น ลภ
ภาตฺตฺหิ สชินฺนํ ๑^๑
เวธพฺยํ กฏกํ โลก
คจฺจนฺณเณว รเถสฺสภ.

๑๘๓๙. หญิงหม้าย แม้จะอยู่ในตระกูล
ญาติ อันเจริญรุ่งเรือง ด้วย
เครื่องทอง จะไม่ได้รับคำติเตียน
ล่วงเกิน จากพี่น้อง และเพื่อน
ก็หาไม่ ความเป็นหม้าย เป็นความ
เผ็ดร้อนในโลก ข้าแต่พระองค์
ผู้เป็นจอมทัพ หม่อมฉันจักไป
แน่นอน.

๑๘๔๐. นคฺคา นที อนุทกา
นคฺคํ ฏฺฐจํ อราชิกํ
อิตฺตํปี วิธวา นคฺคา
ยสฺสาปี ทส ภาตโร
เวธพฺยํ กฏกํ โลก
คจฺจนฺณเณว รเถสฺสภ.

๑๘๔๐. แม่น้ำไม่มีน้ำก็เปล่าตาย (ไม่มี
อะไรเลย) แร่นแคว้น ไม่มี
พระราชาก็เปล่าตาย แม้หญิง
เป็นหม้าย ก็เปล่าตาย ถึงแม้เธอ
จะมีพี่น้องตั้ง ๑๐ คน ความ
เป็นหม้าย เป็นความเผ็ดร้อน
ในโลก ข้าแต่พระองค์ ผู้เป็น
จอมทัพ หม่อมฉันจักไปแน่นอน.

๑๘๔๑. ธโช รตฺตสฺส ปญฺญาณํ
ฐโม ปญฺญาณมคฺคิโน
ราชา ฏฺฐจฺจสฺส ปญฺญาณํ
ภตฺตา ปญฺญาณมิตฺติยา
เวธพฺยํ กฏกํ โลก

๑๘๔๑. ธงเป็นเครื่องหมายแห่งรถ ครั้น
เป็นเครื่องปรากฏแห่งไฟ พระ
ราชา เป็นสง่าแห่งแว่นแคว้น
ภักดาเป็นสง่าของหญิง ความ
เป็นหม้าย เป็นความเผ็ดร้อนใน

^๑ ฉ. สชินฺนํ.

គុណបុណ្យ រតនា.

โลก ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นจอมทัพ
หม่อมฉันจักไปแน่นอน.

๑๔๔๒. ปา ทลิตฺถิ ทลิตฺทสฺส
อทุตฺตา อทุตฺตสฺส กิตฺติมา
ตํ เว เทวา ปัสสนฺติ
ทุกฺกัรํ หิ กโรติ สฺวา.

๑๘๔๒. หญิงจนผู้ทรงเกียรติ ย่อมร่วมสุข
ร่วมทุกข์ของสามีที่จน หญิงมั่งคั่ง
ผู้ทรงเกียรติ ย่อมร่วมสุขร่วมทุกข์
ของสามีที่มั่งคั่ง เทพเจ้า ย่อม
สรรเสริญหญิงนั้นแล เพราะเธอ
ทำกิจที่ทำได้ยาก.

๑๘๔๓. สามิกิ อนุพนฺธิสฺส
สทา กาสายวาสินี
ปรพฺพยาปิ อภิขุทฺตยา
เวทพฺยํ กฏฺกิตฺติยา.

๑๘๔๓. หม่อมฉัน จักบวชติดตาม
พระสวามีไปทุกเมื่อ แม้เมื่อ
แผ่นดินยังไม่ทำลาย ความเป็น
หม้าย เป็นความผิดร้อนของหญิง.

๑๘๔๔. อปี สาครบริษนตํ
พหุวิตตธรํ มหี
นानารตนปริปूरि
นิจเญ เวสสนตริ วินา.

๑๘๔๔. หม่อมฉัน ว่างเห็นพระเวสสันดร
เสียแล้ว ไม่พึงปรารถนาแม้
แผ่นดิน อันมีสาครเป็นขอบเขต
ทรงไว้ซึ่งเครื่องปลื้มใจเป็นอันมาก
บริบูรณ์ด้วยรัตนะต่าง ๆ.

๑๘๔๕. กถนุญ ตาสํ หพยํ
 สุขรา วต อิตถิโย
 ยา สามิเก ทุกขิตมฺหิ
 สขมิจฺจนฺติ อตตโน.

๑๘๔๕. เมื่อสามีตกทุกข์แล้ว หญิง
เหล่าใด ย่อมหวังสุขเพื่อตน
หญิงเหล่านั้น เลวทรามหนอ
หัวใจของหญิงเหล่านั้น เป็น
อย่างไรหนอ.

๑๘๔๖. นิภูมมนเต มหาราช
สิวินิ รุจจวมตมเน

๑๘๔๖. เมื่อพระมหากษัตริย์ ผู้มั่งคั่งให้
ให้เจริญ เสด็จออกอยู่ หม่อมฉัน

ตมहि อนุพนฺธิสฺส
สพฺพกามทโท หิ เม.

จักขอติตตามพระองค์ไป เพราะ
พระองค์ พระราชทานสิ่งที่น่า
ปรารถนาทั้งปวงแก่หม่อมฉัน.

๑๘๔๗. ตมพรวี มหาราชา
มทฺที สพฺพคโสภณํ
อิเม เต ทหฺรา ปุตฺตา
ชาลี กณฺหาชิโน จูโก
นิฏฺชิปป ลกฺขณํ คจฺฉ
มยฺนฺเต ปสฺยามเส.

๑๘๔๗. พระมหาราชา ได้ตรัสกับพระนาง
มัทรี ผู้มีความงามทั่วพระวรกาย
ว่า ดูกรแม่มัทรี ผู้มีศุลลักษณ์
พ่อชาลี และแม่กณหาชิโนลูกรัก
ทั้งสองของเธอนี้ ยังเป็นเด็ก
เจ้าจงละไว้ไปเถิด พ่อจะรับ
เลี้ยงดูเด็กทั้งสองนั้นไว้เอง.

๑๘๔๘. ตมพรวี ราชนฺตฺตี
มทฺที สพฺพคโสภณา
ปิยา เม ปุตฺตกา เทว
ชาลี กณฺหาชิโน จูโก
ตฺยมฺหิ ตตฺถ รมิสฺสนฺติ
อรณฺเณ ชีวิโสภินํ.

๑๘๔๘. พระนางมัทรีราชบุตรี ผู้มี
ความงามทั่วพระวรกาย ได้
กราบทูล พระเจ้าสัณฺฑชยฺนํนั้นว่า
ข้าแต่เทพเจ้า พ่อชาลีและแม่
กณหาชิโนทั้งสองเป็นลูกสุดที่รัก
ของหม่อมฉัน ลูกทั้งสองนั้น จัก
ยังหัวใจของหม่อมฉัน ผู้มีชีวิตร
อันเศร้าโศก ให้ร้นรมย์ในป่านั้น.

๑๘๔๙. ตมพรวี มหาราชา
สิวีนํ ภูจฺจวฑฺฒโน
สาสินฺโหมทฺนํ ภูตฺวา
สุจิมํสฺสฺสฺสจฺฉ
รฺกฺขมฺลานิ ภูณฺชนฺตา
กถํ กานฺตฺติ ทารกา.

๑๘๔๙. พระมหาราชา ผู้ผดุงสิปฺริรัฐให้
เจริญ ได้ตรัสกับพระนางมัทรี
นั้นว่า เด็กทั้งสองเคยเสวยข้าว
สาลี อันปรุงด้วยเนื้อสะอาด
เมื่อต้องเสวยผลไม้ จักทำ
อย่างไร.

๑๘๕๕. เด็กทั้งสองเคยดูใบไม้ด้วยกล้องจุลทรรศน์และจันทน์หอม เมื่อต้องทรงระบองธลี จักทำอย่างไร.

๑๘๕๖. จามรีโมรหตุเถहि

วิชิตุงคา สุเข จิตา^๑

มุฏฐา ทังเสहि มกเสहि

กถิ กานนฺติ ทารกา.

๑๘๕๗. ตมพรวี ราชปุตฺตี

มทฺที สพฺพคโสภนา

มา เทว ปริเทวลี

มา จ ตฺวํ วิมโน อหุ

ยถา มยํ ภวิสฺสาม

ตถา เหสุสนฺติ ทารกา.

๑๘๕๘. อิทํ วตฺวาน ปกฺกามิ

มทฺที สพฺพคโสภนา

สิวิมฺบุเคน อเนวลี

ปุตฺเต อาทาย ลกฺขณา.

๑๘๕๙. ตโต เวสุสฺสนฺตโร ราชา

ทานํ ทตฺวาน ขตฺติโย

ปีตุ มาตุญฺจ^๒ วฺนฺทิตฺวา

กตฺวา จ นํ ปทกฺขิณํ.

๑๘๕๖. เด็กทั้งสองเคยตั้งอยู่ในความสุข

มีผู้พัควีให้ด้วยแฉ้จามรี และ

หางนกยูง ต้องถูกเหลือบและ

ยุงกัด จักทำอย่างไร.

๑๘๕๗. พระนางมัทรี ราชบุตรี ผู้มี

ความงามทั่วพระวรกาย ได้

กราบทูล พระเจ้าสัณฺฑชยนั้นว่า

ข้าแต่เทพเจ้า พระองค์อย่าได้

ทรงปริเทวนา และอย่าทรงเสีย

พระทัยไปเลย หม่อมฉันทั้งสอง

จักเป็นอย่างไร เด็กทั้งสองก็จัก

เป็นอย่างนั้น.

๑๘๕๘. พระนางมัทรี ผู้มีความงามทั่ว

พระวรกาย ครั้นกราบทูลคำนี้

แล้ว เสด็จหลีกไป พระนางผู้

ทรงศุภลักษณะ ทรงพาพระโอรส

และพระธิดา เสด็จไปตามทาง

แห่งพระเจ้าสีพีเคยเสด็จ.

๑๘๕๙. ลำดับนั้น พระเวสสันดร-

ขัตติยราช ครั้นทรงบำเพ็ญ

ทานแล้ว ทรงถวายบังคม

พระราชบิดาและพระราชมารดา

และทรงทำปทักษิณ.

^๑ ฉ. สุเขจิตา. ^๒ ฉ. มาตุ จ.

๑๘๖๔. เชิญดูเถิดมัทรี ละมั่งทองร่าง
งดงาม ใคร ๆ ไม่เห็น เป็นดัง
ม้าที่ชำนาญนำเราไป.

๑ น. อวาลัม.   ๒ น. มิคโรทิจจวณณณ.

๑๘๖๕. อเถตฺถ ปญฺจโม อาคา
 โส ตํ รถมยาจถ
 ตสฺส ตํ ปฏฺยทาสิ^๑
 น จสฺส ปหโต มโน.

๑๘๖๖. ตโต เวสฺสนฺตโร ราชา
 โอโรเปตฺวา สกํ ชนํ
 อสฺสาสยิ อสฺสธถิ
 พฺราหฺมณสฺส ธเนสิโน.

๑๘๖๗. ตํ มหฺทิ กณฺหํ คณฺหาหิ
 ลหฺกา เอสา กนิฺฏฺจกา^๒
 อนิ ชาลํ คเหสฺสามิ
 ครุโก ภาติโก หิ โส.

๑๘๖๘. ราชา กุมารมาทาย
 ราชปุตฺตํ จ ทาริกํ
 สมฺมอทมานา ปกฺกามํ
 อญฺญมณฺณํ ปิยฺวทา.

ทานกณฺฐํ นาม.

๑๘๖๕. ต่อมาพราหมณ์คนที่ ๕ ในที่นั้น
 ได้มาขอราชรถ กับพระองค์
 พระองค์ ทรงมอบราชรถ
 ให้แก่เขา และหัตถ์ของพระองค์
 มิได้ทรงย่อท้อเลย.

๑๘๖๖. ลำดับนั้น พระเวสสันดรให้คน
 ของพระองค์ลงแล้ว ทรงปลอบ
 ให้ปลงพระทัย มอบรถม้าให้แก่
 พราหมณ์ผู้แสวงหาทรัพย์.

๑๘๖๗. ดูกรมัทรี เธอจงอุ้มก้นหาผู้นั่ง
 คงจะเบากว่า พี่จะอุ้มชาลีผู้พี่
 คงจะหนัก.

๑๘๖๘. พระราชาทรงอุ้มพระโอรส ส่วน
 พระราชบุตร ทรงอุ้มพระธิดา
 ทรงยินดีร่วมกันดำเนินไป พลอง
 ตรัสปราศรัย ด้วยคำอันน่ารัก
 กับกันและกัน.

(นี้ชื่อทานกัณฐ์.

^๑ ฉ. ตสฺส ตํ อาจิตฺตทาสิ.

^๒ ฉ. กนิฺฏฺจิกา.

วนปุปเวสนกณฺท

๑๘๖๙. ยทิ เกจิ มนฺชา เณฺติ
 อนุมคฺเค ปฏิปเณ
 มคฺคนฺเต ปฏิปุจฺจาม
 กุหิ วรฺกตปพฺพโต.
๑๘๗๐. เต ตตฺถ อเมห ปสฺสิตฺวา
 กณฺฐํ ปริเทวยฺ
 ทฺวชนฺเต ปฏิเวทนฺติ
 ทฺวเร วรฺกตปพฺพโต.
๑๘๗๑. ยทิ ปสฺสณฺติ ปวเน
 ทารกา ผลิเต^๑ ทฺวเม
 เตสํ ผลานํ เหตุมนฺหิ
 อุปรโชนฺติ ทารกา.
๑๘๗๒. โรทฺชนฺเต ทารเก ทิสฺวา
 อุพฺพิคฺคา^๒ วิปฺลา ทฺวมา
 สยเมวณมิตฺวาน
 อุปรคฺจณฺติ ทารเก.
๑๘๗๓. อิทํ อจฺเจรํ ทิสฺวา
 อพฺภูตํ โลมหํสนํ
 สาธฺการํ ปวตฺเตสิ
 มทฺที สพฺพคฺโสภนา.

วนปเวสนกัณท์

๑๘๖๙. ถ้าว่ามนุษย์บางพวก เดินตาม
 ทางมา หรือเดินสวนทางมา
 เราจะถามมรรคากับพวกเขาว่า
 ภูเขาวงกตอยู่ที่ไหน.
๑๘๗๐. พวกเขาเห็นเราในระหว่างมรรคา
 นั้น จะพากันคร่ำครวญระทม
 ทุกข์ ตอบเราว่า เขาวงกต
 ยังอยู่อีกไกล.
๑๘๗๑. ครั้งนั้น พระกุมารและพระกุมารี
 ทั้งสอง ทอดพระเนตรเห็นต้นไม้
 อันมีผลในป่าใหญ่ ทรงกันแสง
 เพราะต้องการผลไม้เหล่านั้น.
๑๘๗๒. หมูไม้สูงใหญ่ เห็นพระกุมารและ
 พระกุมารีทั้งสอง ทรงกันแสง
 จึงน้อมกิ่งลงมาเอง จนใกล้จะถึง
 พระกุมารและพระกุมารีทั้งสอง.
๑๘๗๓. พระนางมัทรี ผู้ดงามทั่วพระ
 วรกาย ทอดพระเนตรเห็นเหตุ
 อัศจรรย์ไม่เคยมี ที่น่าขนพอง
 สยของเกล้านี้ จึงยังสาธฺการให้
 เป็นไปว่า.

^๑ ฉ. ผลิเน.

^๒ ฉ. อุพฺพิทฺธา.

๑๘๗๔. อจฺเจรํ วต โลกสมฺมึ
 อพฺภูตํ โลมโหสนํ
 เวสฺสนตรสฺส เตเชน
 สยเมวเอนตา ทฺมา.

๑๘๗๕. สงฺฆิปีสุ ปถิ ยกุขา
 อนุกมฺปาย ทารเก
 นิคุขนุตทิวเสเนว
 เจตฺรภูมฺปาคฺมํ.

๑๘๗๖. เต คนฺตุวา ทิมมทฺธานํ
 เจตฺรภูมฺปาคฺมํ
 อิทํ ฝิตี ชนปทํ
 พนฺมัสสุโรทกํ.

๑๘๗๗. เจติโย ปริวาริสุ^๑
 ทิสฺวา ลกฺขณมาคตํ
 สุขุมาลิ วตายยฺยา^๒
 ปตฺติกา ปริธาวิติ.

๑๘๗๘. วุฬาติ ปริยายิตฺวา
 สิกฺกาย รเถน จ
 สาชฺช มทฺที อรณฺณสมฺมึ
 ปตฺติกา ปริธาวิติ.

๑๘๗๔. นำอัศจรรยจฺริงชนพองสยองเกล้า
 ไม่เคยมีในโลกหนอ ด้วยเดช
 แห่งพระเวสสันดร ต้นไม้โน้ม
 กิ่งลงมาเองได้.

๑๘๗๕. เทพเจ้าทั้งหลายมาช่วยย่นมรรคา
 เพื่ออนุเคราะห์ พระกุมารและ
 พระกุมารทั้งสอง กษัตริย์ทั้งสี่
 เสด็จถึงเจตรัฐ โดยวันเสด็จออก
 นั้นเอง.

๑๘๗๖. กษัตริย์ทั้งสี่ พระองค์นั้น ทรง
 ดำเนินล้นมรรคายืดยาว เสด็จ
 ถึงเจตรัฐ อันเป็นชนบทเจริญ
 มั่งคั่ง มีมังสะและข้าวน้ำดี
 เป็นอันมาก.

๑๘๗๗. สตรีชาวนครเจตรัฐ เห็นพระนาง
 มัทรี ผู้มีศุภลักษณะเสด็จมา
 ก็พากันห้อมล้อม กล่าวกันว่า
 พระแม่เจ้านี้ เป็นผู้สุขุมาลชาติ
 หนอ เสด็จดำเนินพระบาทเปล่า.

๑๘๗๘. เคยทรงคานหามสิวิกามาศ และ
 ราชรถแห่ห้อม วันนั้นพระนางเจ้า
 มัทรี ต้องเสด็จดำเนินไปในป่า
 ด้วยพระบาท.

^๑ จ. ปริวาริสุ. ^๒ จ. วต อยฺยา.

๑๘๘๑. สหายทั้งหลายเอ๋ย ข้าพเจ้ามีความสุข ไม่มีโรคอาพาธ อนึ่งพระราชบิดาของเรา ก็ทรงปราศจากโรคอาพาธ และชาวสก็พ ก็สุขสำราญดี.

១. ឧបវត្ថុ.

๑๘๘๒. อหิ หิ ภูณขรํ ทขุขํ
 อีสาทนุตํ อรุฬฺหวิ^๑
 เขตตถุณฺณํ สพุพฺพุทานํ
 สพุพฺพเสตํ คชุตฺตมํ.

๑๘๘๓. ปณฺชุกมฺพลสฺสณฺณนํ
 ปภินฺนํ สตฺตมฺพทฺทนํ
 ทนฺตี สวาลวีนํ
 เสตํ เกลาสสาทิสํ.

๑๘๘๔. สเสตจฺจตฺตํ สฺสปตฺตเยยฺย^๒
 สาทพฺพนํ สหตฺติปํ
 อคฺคยํ ราชวาทิ
 พฺรหฺมณํ อทาสนํ.

๑๘๘๕. ตสฺมี เม สิวีย ภูทฺธา
 ปีตา จุปฺโตมโน
 อวรุทฺธสิ มํ ราชา.
 วรฺกํ คจฺฉามิ ปพฺพตํ
 โอกาสํ สมฺมา ชานาถ
 วเน ยตฺถ วสฺมฺหเส.^๓

๑๘๘๒. เพราะข้าพเจ้า ได้ให้พญาเศวต-
 ภูณขรคชาธาร อันประเสริฐสุด
 มีงานงามดังองุ่น มีกำลัง
 แก้วกล้าสามารถ รู้เขตแห่ง
 ชัยภูมิทั้งปวง.

๑๘๘๓. อันลาด ด้วยผ้ากัมพลสีเหลือง
 เป็นช้างขับมัน อาจย่ำยีศัตรูได้
 มีงามพร้อมทั้งพัทธวาลีนี
 เป็นช้างเผือกขาวผ่อง ดังเขา
 ไกรลาส.

๑๘๘๔. พร้อมทั้งเศวตฉัตร และเครื่อง
 ปลูกัด ทั้งหมดช้างและความช้าง
 เป็นยานอันเลิศ เป็นราชพาหนะ
 เราได้ให้แก่พวกพราหมณ์.

๑๘๘๕. เพราะเหตุนั้น ชาวนครสีพีพากัน
 โกรธเคืองข้าพเจ้า ทั้งพระราช
 บิดาก็ทรงกริ้ว ขับไล่ข้าพเจ้า
 ข้าพเจ้าจะไปเขาวงกต สหาย
 ทั้งหลาย ขอท่านทั้งหลาย
 จงทราบโอกาส เป็นที่อยู่ในป่า
 ของข้าพเจ้าทั้งหลายเถิด.

^๑ อรุฬฺหวิ.

^๒ จ. สอุปฺปาเยยฺย.

^๓ จ. วสฺมฺหเส. อิติ ปรี อธิสเมว.

๑๘๘๖. สุวาคตฺนุเต มหาราช
 อโถ เต อทุราคตํ
 อีสฺสโรสิ อนุปฺปตฺโต
 ยํ อิตฺตํ ปเวทย.

๑๘๘๗. สากํ ภีสํ มรฺุํ มํสํ
 สฺทฺธํ สาลีนโมทนํ
 ปริกฺขณฺ มหาราช
 ปาหุโน โนสิ อาคโต.

๑๘๘๘. ปฏิกฺคหิตํ ยํ ทินฺนํ
 สพฺพสฺส อคฺคิยํ กตํ
 อวรุทฺธสิ มํ ราชา
 วรฺกํ คจฺฉามิ ปพฺพตํ
 โอกาสํ สมฺมา ชานาถ
 วเน ยตฺถ วเสมฺหเส.

๑๘๘๙. อีธว ตาว อจฺฉสฺสุ
 เจตฺรภูเจ รเถสฺมา
 ยาว เจตา คมิสฺสนฺติ
 รณฺโณ สนฺติก ยาจิตฺุ.

๑๘๘๖. ข้าแต่มหาราช พระองค์เสด็จมา
 ดีแล้ว พระองค์มิได้เสด็จมาร้าย
 เลย พระองค์ผู้เป็นอิศราธิบดี
 เสด็จมาถึงแล้ว ขอจงตรัสบอก
 สิ่งที่ทรงพระประสงค์ ซึ่งมีอยู่
 ในพระนครนี้.

๑๘๘๗. ข้าแต่มหาราช ขอพระองค์
 เสวยสุขาโภชนาหาร ข้าวสาลี
 ผักดอง เหง้ามัน น้ำมัน และเนื้อ
 พระองค์เสด็จมาถึง เป็นแขกที่
 ข้าพระองค์ทั้งหลาย สมควรจะ
 ต้อนรับ.

๑๘๘๘. สิ่งใด อันท่านทั้งหลายให้แล้ว
 สิ่งนั้นทั้งหมด เป็นอันข้าพเจ้า
 รับไว้แล้ว บรรณาการเป็นอัน
 ท่านทั้งหลาย กระทำแล้วแก่เรา
 ทั้งปวง พระราชา ทรงพระพิโรธ
 ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจักไปยังเขา
 วงกต ดูกรสหยาทั้งหลาย ขอท่าน
 ทั้งหลาย จงให้ข้าพเจ้าทราบ
 โอกาส อันเป็นที่อยู่ในป่านั้นเกิด.

๑๘๘๙. ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นจอมทัพ เชิญ
 เสด็จประทับ ณ เจตวันน์ก่อน
 เกิด จนกว่าชาวเจตวันน์จักไป
 ขอเฝ้าพระเจ้าสีหิ.

๑๘๙๐. นิชฺฐาเปตฺติ มหาราชํ
 สิวินํ ภูจฺจวทฺธมนํ
 ตํ ตํ เจตา ปุรฺกฺขิตฺวา^๑
 ปตีตา ลหฺตฺตปจฺจยา
 ปรีวาเรตฺวาน คจฺจนฺติ
 เอวํ ชานาหิ ขตฺติย.

๑๘๙๑. มา โว รุจฺจิตฺถ คมนํ
 รณฺโณ สนฺติก ยาจิตุํ
 นิชฺฐาเปตฺติ มหาราชํ
 ราชาปิ ตตฺถ นิสฺสโร.

๑๘๙๒. อจฺจุคฺคตา หิ สิวิโย
 พลคฺคา เนคมา จ เย
 เต ปธฺเสตฺตุมิจฺจนฺติ^๒
 ราชาเน มม การณา.

๑๘๙๓. สเจ เอสา ปวตฺเตตฺถ
 ภูจฺจสฺมึ ภูจฺจวทฺธมน
 อีเฆว รชฺชํ กาเรหิ
 เจเตหิ ปรีวาริโต.

๑๘๙๐. เพื่อทูลขอให้พระองค์ทรงทราบ
 ว่า พระมหाराชาผู้ผดุงสี่พิริฐ
 ให้เจริญ ไม่มีโทษ ชาวเจตรัฐ
 ทั้งหลาย ได้ที่พึ่งแล้ว มีความ
 ปรีดา จะพากันแห่ห้อมแวดล้อม
 พระองค์ไป ข้าแต่บรมกษัตริย์
 ขอพระองค์ ทรงทราบอย่างนี้
 เกิด.

๑๘๙๑. การไปขอเฝ้าพระเจ้าสี่พิ เพื่อ
 ทูลขอ ให้พระองค์ทรงทราบว่า
 เราไม่มีโทษ ท่านทั้งหลาย
 อย่าชอบใจเลย ในเรื่องนั้น แม้
 พระราชาก็ไม่ทรงเป็นอิสระ.

๑๘๙๒. เพราะถ้าชาวนครสี่พิ ทั้ง
 พลนิกายและชาวนิคมโกรธเคือง
 แล้ว ก็ปรารถนาจะกำจัด
 พระราชาเสีย เพราะเหตุแห่ง
 ข้าพเจ้า.

๑๘๙๓. ข้าแต่พระองค์ ผู้ผดุงรัฐให้เจริญ
 ถ้าเหตุการณ์นั้น เป็นไปในรัฐนี้
 พระองค์อันชาวเจตรัฐขอถวายตัว
 เป็นบริวาร เชิญเสด็จทรงครอง
 ราชสมบัติในเจตรัฐนี้ทีเดียว.

^๑ จ. ปุรฺกฺขิตฺวา.

^๒ จ. เต วิธฺเสตฺตุมิจฺจนฺติ.

๑๘๙๔. รัฐนี้ ก็มั่งคั่งสมบูรณ์ ชนบทก็
ใหญ่โต มั่งคั่ง ข้าแต่สมมติเทพ
ขอพระองค์ ทรงปลงพระทัย
ครองราชสมบัติเถิด.

๑๘๙๕. ข้าพเจ้าไม่มีความพอใจ ไม่ตกลงใจ เพื่อจะปกครองราชสมบัติ ท่านเจตบุตรทั้งหลาย ขอท่านทั้งหลาย จงฟังข้าพเจ้า ผู้ถูกขับไล่จากแว่นแคว้น.

๑๘๙๖. ชาวพระนครสี่พี่ทั้งพลนิกายและ
ชาวนิคม คงไม่ยินดีที่ชาวเจตรัฐ
ฟังอภิเษกข้าพเจ้า ผู้ถูกขับไป
จากแคว้นแคว้น ในราชสมบัติ.

๑๘๙๗. แม้ความไม่เบิกบานใจ ฟังมีแก่
ท่านทั้งหลาย เพราะเหตุแห่ง
ข้าพเจ้าเป็นแน่ อนึ่ง ความ
บาดหมางและความทะเลาะกับ
ชาวสีฟิ ข้าพเจ้าไม่ชอบใจ.

๑๘๙๘. ใช่แต่เท่านั้น ความบาดหมาง
 ฟุ้งรุนแรงขึ้น สงครามอันร้ายกาจ
 ก็อาจมีได้ คนเป็นอันมาก
 ฟุ้งเบียดเบียนกันเอง เพราะเหตุ
 แห่งข้าพเจ้าผู้เดียว.

๑๘๙๙. ปฏิคุคหิติ ยัม ทินฺนํ

สพฺพสฺส อคฺคิยํ กตํ
อวรุทฺธิ มํ ราชา
วฏฺกํ คจฺฉามิ ปพฺพตํ
โอภาสํ สมฺมา ชานาถ
วเน ยตฺถ วเสมฺหเส.

๑๘๙๙. สิ่งใด อันท่านทั้งหลายให้แล้ว
สิ่งนั้นทั้งหมด เป็นอันข้าพเจ้า
รับไว้แล้ว บรรณาการเป็นอัน
ท่านทั้งหลาย กระทำแล้วแก่เรา
ทั้งปวง พระราชาทรงพิโรธข้าพเจ้า
ข้าพเจ้า จักไปยังเขาวงกต
ขอท่านทั้งหลาย จงให้ข้าพเจ้า
ทราบโอกาส เป็นที่ที่อยู่ในป่า
นั้นเกิดสหาย.

๑๙๐๐. ตคฺช เต มยฺมกฺขาม

ยถาปี กุสลา ตถา
ราชิสี ยตฺถ สมฺมุนฺติ
อาหุตคฺคิ สฺมาหิตา.

๑๙๐๐. เฌยฺยเกิดราชาทั้งหลาย ผู้ทรง
บุชาไฟ มีพระทัยตั้งมั่น ประทับ
อยู่ ณ ประเทศใด ข้าพเจ้า
ทั้งหลาย จักกราบทูลประเทศ
นั้น ให้ทรงทราบ เหมือนอย่าง
ผู้ฉลาดในหนทาง ฉะนั้น.

๑๙๐๑. เอส เสโล มหาราช

ปพฺพโต คณฺฐมาทโน
ยตฺถ ตวํ สห ปฺตฺเตหิ
สห ภริยา ย จจฺฉสิ.

๑๙๐๑. ข้าแต่พระมหาราชา โน้นภูเข
ศิลา ชื่อว่าคณฺฐมาทน์ อันเป็น
สถานที่ที่พระองค์ พร้อมด้วย
พระโอรส พระธิดา และพระ-
ชายา สมควรประทับอยู่
พระเจ้าข้า.

๑๙๐๒. ตํ เจตา อนุสาสิสฺสุ

อสุสฺสเนตฺตา รุทฺทมฺมุชา

๑๙๐๒. พระเจ้าเจตราชาทั้งหลาย ก็ทรง
กันแสง มีพระเนตรนองด้วย
พระอัสสฺสุล กราบทูลพระเวสสันดร
นั้นว่า ข้าแต่พระมหาราช

ชิตี คุญ มหาราช
 คุญ เปนุตตรา มุไซ.

จากนี้ไป ขอเชิญพระองค์ทรง
บ้ายพระพักตร์ ไปทางทิศอุดร
เสด็จจลัญจกร ตรงไปยังสถานที่
ที่มีภูเข.

๑๙๐๓. อถ ทกฺขลํ ภาทฺทเนเต
เวปุลลํ นาม ปพฺพตํ
นนานาทุมคณากิณฺณํ
สีตจฉายํ มโนรมํ.

๑๙๐๓. ข้าแต่พระองค์ ผู้ทรงพระเจริญ
ลำดับนั้น พระองค์จะทรงเห็น
เวบุลบรรพต อันดาราตา
ไปด้วยหมีไม่นานาพันธุ์ มีเงา
ร่วมเย็นเป็นที่รื่นรมย์ใจ.

๑๙๐๔. ตมตีกุมม ภาทหนูเต
อถ ทกขสิ อปาก
นที เกตุมดี นาม
คมภีร์ ติริคพภี.

๑๙๐๔. ข้าแต่พระองค์ ผู้ทรงพระเจริญ
พระองค์เสด็จล่วงเลยเวลาบรรพต
นั้นแล้ว ถัดนั้นไปจักได้ทรงเห็น
แม่น้ำอันมีนามว่าเกตุมดี เป็น
แม่น้ำลึกไหลมาจากภูเขา.

๑๙๐๕. ปุณฺณมจฺฉาภิกฺขุณฺ
 สุปฺติตถํ มโหทกํ
 ตตฺถ นฺหาตฺวา ปิวิตฺวา จ
 อสฺสาเสตฺวา สปรตฺตเก.

๑๙๐๕. เกลื่นกล่น   ไปด้วยผุ่งปลา
มากมาย   มีทำน้าราบเรียบดี
มีน้ำมาก   พระองค์จะได้สร-
สนาน   และเสวยในแม่น้ำนั้น
ทรงปลุกปลอบพระโอรส พระธิดา
และพระชายาให้สำราญพระทัย.

๑๙๐๖. อถ ทกุขสิ ภทฺทหนฺเต
นิโครธํ มรฺทวิปฺพลํ
รมฺมเก สีขเว ชาตํ
สีตจฉายํ มโนรมํ.

๑๙๐๖. ข้าแต่พระองค์ ผู้ทรงพระเจริญ
ถัดนั้นไป จะได้ทรงเห็นต้นไทร
อันมีผลหวานฉ่ำอยู่บนยอดเขา
อันเป็นที่รื่นรมย์ มีเงาร่มเย็น
เป็นที่เบิกบานใจ.

๑๙๐๗. อถ ทกขลสิ ภทฺทนต์
 นาลิก^๑ นาม ปพฺพตํ
 นานาทิชฌณากิณฺณํ
 เสลล์ กิปริสายุตฺ.

๑๙๐๘. ตสฺส อุตฺตรปฺพเพน
 มุจฺลินฺโท นาม โส สโร
 ปุณฺณทรีเกหิ สณฺณนฺโน
 เสตโสคนฺธิเยหิ จ.

๑๙๐๙. โส วณฺ์ เมฆสฺสกาถํ
 ฐวํ หริตสทฺทลํ
 สิวหามิสเปกฺขีว
 วณฺสณฺทํ วิคาหิย^๒
 ปุปฺผรฺกฺเขหิ สณฺณนฺนํ
 ผลรฺกฺเขหิ จฺญายํ.

๑๙๑๐. ตตฺถ พินฺทุสฺสรา วคฺค
 นานาวณฺณา พหุ ทิชา
 กุชฺชนตฺมปฺกุชฺชนฺติ
 อุตฺตมปฺปนิเต ทฺเม.

๑๙๐๗. ข้าแต่พระองค์ ผู้ทรงพระเจริญ
 ถัดนั้นไป พระองค์จะได้ทรงเห็น
 ภูเขาศิลา ชื่อว่านาลิกบรรพต
 อันเกลื่อนกล่น ไปด้วยผดุงนก
 นานาชนิด เป็นที่ชุมนุมแห่งหมู่
 กิन्नร.

๑๙๐๘. ทางทิศอีสาน แห่งนาลิกบรรพต
 นั้น มีสระน้ำชื่อนามุจลินท์
 ดารดาษไปด้วยบุณฑริกบัวขาว
 และดอกไม้กลิ่นหอมหวาน.

๑๙๐๙. เชิญพระองค์ ผู้เป็นดังพญาราชสีห์ มีความจำนงเหยื่อ
 เสด็จเข้าไปยังไพร่สนทน์วนสถาน
 อันเป็นภูมิภาคเขียวชอุ่ม ดังเมฆ
 อยู่เป็นนิตย์ สะพรั่งไปด้วยไม้
 มีดอก และไม่มีผลทั้งสองอย่าง
 ในไพร่สนทน์นั้น.

๑๙๑๐. มีผดุงวิหคมากมายต่างสี มีเสียง
 เสนาะ กลมกล่อม ต่างส่งเสียง
 ประสานกันอยู่บนต้นไม้ อัน
 ผลิดอก ตามฤดูกาล.

^๑ จ. นาลิก.

^๒ จ. วิคาหย.

๑๙๑๑. คนดูวา คิริวิทุคคานี^๑
 นทีนํ ปภวานิ จ
 โส อทุทส^๒ โปกุขรณิ
 กรณชกกุธายตี.

๑๙๑๒. ปุณฺณมจฺจกัณฺณ
 สุปตฺติตุํ มโหทํ
 สมณจ จตุรฺรสฺสณฺจ^๓
 สากุํ อปฺปปฏิคนฺธิยํ.

๑๙๑๓. ตสฺสสา อุตฺตรปฺพุเพน
 ปณฺณสาลํ อมาปย
 ปณฺณสาลํ อมาเปตฺวา
 อุฏฺฐาจริยาย อีหถ.

วนปฺปเวสนกณฺฐํ นาม.

๑๙๑๑. พระองค์ ครั้นเสด็จถึงชอกเขา
 มีทางกันดาร เดินลำบากและ
 เป็นแดนเกิดแห่งนที จะได้ทอด
 พระเนตรเห็นสระโปกขรณิ อัน
 ดารดาษ ไปด้วยเครื่องสลดน้ำ
 และกุ่มน้ำ.

๑๙๑๒. มีหม่อมจชาชาติ เกลื่อนกล่น
 มากมาย มีท่าราบเรียบดี มีน้ำ
 เต็มเปี่ยมอยู่เสมอ เป็นสระ
 สี่เหลี่ยม มีน้ำจืดดี ปราศจาก
 กลิ่นเหม็น.

๑๙๑๓. พระองค์ ควรสร้างบรรณศาลา
 ทางทิศอีสาน แห่งสระโปกขรณิ
 นั้น ครั้นทรงสร้างบรรณศาลา
 สำเร็จแล้ว ควรบำเพ็ญเพียร
 เลี้ยงพระชนมชีพ ด้วยการเที่ยว
 แสวงหามูลผลอาหาร.

(นี้)ชื่อวนปเวสนกัณฐ์.

^๑ ฉ. คิริวิทุคคาน.

^๒ ส. อ. ทกุขสิ.

^๓ ฉ. จตุรัสสณฺจ.

บุบผปพ

๑๙๑๔. อหุ วาสี กลิงเคสุ
 ชุชโก นาม พราหมโณ
 ตสุสาปี ทหรา ภริยา
 นามenamิตตดาปนา.

๑๙๑๕. ตา นํ ตตถ คตาโวจํ
 นทีอุททการิยา^๑
 ถิโย นํ ปริภาสีสุ
 สมากนตุวา กตุหลา.

๑๙๑๖. อมิตตา ฐุน เต มาตา
 อมิตโต ฐุน เต ปิตา
 เย ตํ ชินฺณสุส ปาทำสุ
 เอวํ ทหริยํ สดี.

๑๙๑๗. อหิตํ วต เต ภาตี
 มนฺตยีสฺส รโหคตา
 เย ตํ ชินฺณสุส ปาทำสุ
 เอวํ ทหริยํ สดี.

๑๙๑๘. อมิตตา วต เต ภาตี
 มนฺตยีสฺส รโหคตา
 เย ตํ ชินฺณสุส ปาทำสุ
 เอวํ ทหริยํ สดี.

บุบผบรรพ

๑๙๑๔. มีพราหมณชื่อว่าชูชก อยู่ใน
 เมืองกาลิงครัฐ ภรรยาของ
 พราหมณนั้นยังเป็นสาว มีชื่อว่า
 อมิตดาปนา.

๑๙๑๕. ถูกพวกหญิงในบ้านนั้น ซึ่งพากัน
 ไปตักน้ำที่ท่าน้ำ มารุมกันด่า
 นางอยู่จึงมีว่า.

๑๙๑๖. มารดาของเจ้า คงเป็นศัตรูเป็น
 แม่ และบิดาของเจ้า ก็คงเป็น
 ศัตรูแน่นอน จึงได้ยกเจ้าซึ่งยัง
 เป็นสาวรุ่น ให้แก่พราหมณ์เฒ่า
 เห็นปานนี้.

๑๙๑๗. ไม่เก้อกุลเลยหนอ พวกญาติ
 ของเจ้า แอบปรึกษากัน ยกเจ้า
 ผู้ยังเป็นสาวรุ่น ให้แก่พราหมณ์
 เฒ่า เห็นปานนี้.

๑๙๑๘. เป็นศัตรูจริงหนอ พวกญาติ
 ของเจ้ามีมารดาบิดาแอบปรึกษากัน
 ยกเจ้าผู้ยังเป็นสาวรุ่น ให้แก่
 พราหมณ์เฒ่า เห็นปานนี้.

^๑ น. นที อุททการิยา.

๑๙๑๙. ทุกกุฏี วต เต ภาตี
มนุตยีสฺส รโหคตา
เย ตํ ชินฺณสุส ปาทำสุ
เอวํ ทหริยํ สดี.

๑๙๒๐. ปาปกิ วต เต ภาตี
มนุตยีสฺส รโหคตา
เย ตํ ชินฺณสุส ปาทำสุ
เอวํ ทหริยํ สดี.

๑๙๒๑. อมณาปี วต เต ภาตี
มนุตยีสฺส รโหคตา
เย ตํ ชินฺณสุส ปาทำสุ
เอวํ ทหริยํ สดี.

๑๙๒๒. อมณาปวาสํ วสิ
ชินฺณณน ปตินา สห^๑
ยา ตุวํ วสสิ ชินฺณสุส
มตฺนฺเต ชีวิตา วร.

๑๙๒๓. น หิ ฐุนฺ ตฺยหํ กลฺยาณิ
ปีตา มาตา จ โสภเน
อญฺญํ ภาตฺตาริ วัณฺทิสฺส
เย ตํ ชินฺณสุส ปาทำสุ
เอวํ ทหริยํ สดี.

๑๙๑๙. เป็นการทำชั่วจริงหนอ ที่พวก
ญาติของเจ้า แอบปรึกษากัน
ยกเจ้าผู้ยังเป็นสาวรุ่น ให้แก่
พราหมณ์เฒ่า เห็นปานนี้.

๑๙๒๐. เป็นความลามกจริงหนอ ที่พวก
ญาติของเจ้า แอบปรึกษากัน
ยกเจ้าผู้ยังเป็นสาวรุ่น ให้แก่
พราหมณ์เฒ่า เห็นปานนี้.

๑๙๒๑. ไม่น่าพอใจเลยหนอ ที่พวก
ญาติของเจ้า แอบปรึกษากัน
ยกเจ้าผู้ยังเป็นสาวรุ่น ให้แก่
พราหมณ์เฒ่า เห็นปานนี้.

๑๙๒๒. เจ้าคงไม่พอใจอยู่กับผัวแก่ การ
ที่เจ้าอยู่ในเรือนของพราหมณ์เฒ่า
เจ้าตายเสียดีกว่าอยู่.

๑๙๒๓. ดูกรรมคนงามคนสวย มารดา
และบิดาของเจ้า คงหาชายอื่น
ให้เป็นผัวไม่ได้แน่ จึงยกเจ้าซึ่ง
ยังเป็นสาวรุ่น ให้แก่พราหมณ์
เฒ่า เห็นปานนี้.

^๑ ส. อ. เอวํ ทหริยา สดี.

๑๙๒๔. ทูยิฏฺจนฺเต นวมียํ
 อกตํ อคฺคินฺทุตฺตํ
 เย ตํ ชินฺณสฺส ปาทำสฺ
 เอวํ ทหริยํ สดี.

๑๙๒๕. สมณํ พุราหฺมณํ ฐูนํ
 พุรหฺมจฺริยปรายเน
 สภา ตูวํ โลเก อภิสฺสลิ^๑
 สิลฺลวณฺเต พหุสฺสฺเต
 ยา ตูวํ วสฺสิ ชินฺณสฺส
 เอวํ ทหริยํ สดี.^๒

๑๙๒๖. น ทุกฺขํ อหิณา ทฏฺจํ
 น ทุกฺขํ สตฺตติยา หตฺ
 ตณฺจ ทุกฺขณฺจ ติปฺปณฺจ
 ยํ ปสฺสเส ชินฺณกํ ปดี.

๑๙๒๗. นตฺถิ ชิทฺททา นตฺถิ รติ
 ชินฺณณน ปตินา สห
 นตฺถิ อลฺลปาปสฺสฺสาไป
 ชคฺคิตมฺปิ^๓ น โสภติ.

๑๙๒๔. บางทีเจ้าบุชายัญญวไฉนดี ในคติ
 ที่ ๙ เจ้าไม่ทำการบูชาไฟไว้
 มารดาและบิดาจึงยกเจ้า ผู้ยัง
 เป็นสาวรุ่น ให้แก่พราหมณ์เฒ่า
 เห็นปานนี้.

๑๙๒๕. เจ้าคงจักด่าสมณพราหมณ์ ผู้มี
 พรหมจรรย์เป็นเบื้องหน้า ผู้มีศีล
 เป็นพหูสูต ในโลกเป็นแน่ จึงได้
 มาอยู่ในเรือนของพราหมณ์แก่
 แต่ยั้งรุ่นสาวอย่างนี้.

๑๙๒๖. การที่ถูกงูกัดก็ไม่ใช่ทุกข์ การ
 ที่ถูกแทงด้วยหอก ก็ไม่ใช่ทุกข์
 การที่ได้เห็นผัวแก่นั่นแล พึงเป็น
 ทุกข์ด้วย เป็นความร้ายกาจด้วย.

๑๙๒๗. การเล่นหัว ย่อมไม่มีกับผัวแก่
 การรื่นรมย์ ย่อมไม่มีกับผัวแก่
 การเจรจาปราศรัย ย่อมไม่มีกับ
 ผัวแก่ แม้การกระซิกกระซี้
 ก็ไม่งาม.

^๑ ฉ. อภิสปิ.

^๒ ฉ. ทหริยา สดี.

^๓ ก. ชคฺคิตมฺปิ.

๑๙๒๘. ยथा จ ทนโร ทนรา
 มนุตยีสฺ^๑ รโหคตา
 สพุเพ โสกา วินสฺสนติ^๒
 เยเกจิ หทยสฺสิตา.

๑๙๒๙. ทนรา ตวํ รูปวดี
 ปริสํนํปิตฺติตา
 คจฺฉ ฌาติกุลเ อจฺฉ
 กิ ชินฺโน รมยิสฺสติ.

๑๙๓๐. น เต พฺราหฺมณ คจฺฉามิ
 นทึ อุตฺทหริยา
 ติโย มํ ปริภาสนติ
 ตยา ชินฺนณน พฺราหฺมณ.

๑๙๓๑. มา เม ตวํ อกรา กมฺมํ
 มา เม อุตฺทมาหริ
 อนํ อุตฺทมาหิสฺสํ
 มา โภตี กุปฺปีตา อหุ.

๑๙๓๒. นาหิ ตมฺหิ กุเล ชาตา
 ยํ ตวํ อุตฺทมาหเร
 เอวํ พฺราหฺมณ ชานาหิ
 น เต วจฺฉามิหิ สมเว.

๑๙๒๘. แต่เมื่อใด ตัวหนุ่มเมียสาว
 เข้าหยอกกันอยู่ในที่ลับ เมื่อนั้น
 ความโศกเศร้าที่เสียดแทงหทัย
 อยู่ ย่อมพินาศไปสิ้น.

๑๙๒๙. เจ้ายังเป็นสาวรูปสวย พวกชาย
 หนุ่มปรารภน่ายิ่งนัก ไปเกิด
 เจ้าจงไปอยู่เสีย ที่ตระกูลญาติ
 พราหมณ์แก่ จักช่วยวนเจ้าให้
 รื่นรมย์ได้อย่างไร.

๑๙๓๐. ดูกรท่านพราหมณ์ ฉันจักไม่ไป
 ดักน้ำที่แม่น้ำ เพื่อท่านอีกต่อไป
 เพราะพวกหญิงชาวบ้านนั้นรุ่มด่า
 ฉัน เพราะเหตุที่ท่านเป็นคนแก่.

๑๙๓๑. เธออย่าได้ทำการงาน เพื่อฉัน
 เลย อย่าได้ดักน้ำมาเพื่อฉันเลย
 ฉันจักดักน้ำมาเอง เธออย่าโกรธ
 เลย.

๑๙๓๒. ฉันไม่ได้เกิดในสกุล ที่ใช้ท่าน
 ดักน้ำมา ดูกรท่านพราหมณ์
 ขอท่านจงรู้อย่างนี้ว่า ฉันจะไม่
 อยู่ในเรือนของท่าน.

^๑ จ. มนุตยฺยติ.

^๒ จ. สพุเพสฺส โสกา นสฺสนติ.

๑๙๓๓. สเจ เม ทาสี ทาสี วา
 นานยิสฺสสิ พฺราหฺมณ
 เอวํ พฺราหฺมณ ชานาหิ
 น เต วจฺจามิ สนฺติเก.

๑๙๓๔. นตฺถิ เม สิปปุจฺจานํ วา
 ธนํ ธนฺณญฺจ พฺราหฺมณิ
 กุโตหํ ทาสี ทาสี วา
 อานยิสฺสามิ โภติยา
 อหํ โภตี อูปฺปจิสฺสํ
 มา โภตี กุปฺปีตา อหุ.

๑๙๓๕. เอหิ เต อหฺมกฺขิสฺสํ
 ยถา เม วจฺนํ สุตํ
 เอส เวสฺสฺสนฺตโร ราชชา
 วฺงเก วสฺติ ปพฺพเต.

๑๙๓๖. ตํ ตวํ คนฺตฺวาน ยาจฺสฺสุ
 ทาสี ทาสีญฺจ พฺราหฺมณ
 โส เต ทสฺสติ ยาจิโต
 ทาสี ทาสีญฺจ ชตฺติโย.

๑๙๓๗. ชินฺโนหฺมสมฺมิ ทพฺพลโ
 ที่โฆ จทุธา สฺสทฺถคโม
 มา โภตี ปริเทเวสิ

๑๙๓๓. ดูกรท่านพราหมณ์ ถ้าท่านจัก
 ไม่นำทาสหรือทาสีมาให้ฉัน ท่าน
 พราหมณ์ จงทราบอย่างนี้ว่า
 ฉันจักไม่อยู่ในสำนักของท่าน.

๑๙๓๔. ดูกรพราหมณ์ ศิลปกรรมหรือ
 ทรัพย์และข้าวเปลือกของฉันไม่มี
 ฉันจักนำทาสหรือทาสีมาให้เธอ
 แต่ที่ไหน ฉันจักบำรุงเอง เธอ
 อย่าโกรธเลย.

๑๙๓๕. มานี้เกิด ฉันจักบอกท่านตาม
 คำที่ฉันได้ฟังมา พระเวสสันดร
 ประทับอยู่ ณ เขาวงกต.

๑๙๓๖. ดูกรท่านพราหมณ์ ท่านจงไป
 ทูลขอทาสและทาสี กับพระองค์
 เกิด พระเวสสันดร ผู้เป็นกษัตริย์
 ถูกท่านทูลขอแล้ว จักพระราช-
 ทานทาสและทาสีแก่ท่าน.

๑๙๓๗. ฉันเป็นคนชรา ทพพลภาพ
 ทั้งหนทางก็ไกล เดินไปได้ยาก
 เธออย่ารำพันไปเลย อย่าเสียใจ

^๑ สี. อ. อพโล.

มา โภที^๑ วิมมา อหุ
 อหิ โภที อูปภุจิสฺส^๑
 มา โภที กุปฺปิตา อหุ.

เลย ฉันจักบำรุงเธอเอง เธออย่า
 โกรธเลย.

๑๙๓๘. ยถา อคนฺตุวาท สงฺคามิ
 อยฺหุเรว ปราชิตโต
 เอวเมว ตูมิ พุรุมม
 อคนฺตุวาท ปราชิตโต.

๑๙๓๘. คนขลาด ยังไม่ทันถึงสนามรบ
 ไม่ทันได้รบ ก็ยอมแพ้ ฉันใด
 ท่านพราหมณ์ ยังไม่ทันได้ไป
 ก็ยอมแพ้ ฉันนั้น.

๑๙๓๙. สเจ เม ทาสี ทาสี วา
 นานยิสฺสสึ พุราหฺมณ
 เอวํ พุราหฺมณ ชานาหิ
 น เต วจุจามิหิ สมเว
 อมนาปนฺเต กริสฺสสามิ
 ตนฺเต ทุกฺขิ ภวิสฺสติ.

๑๙๓๙. ถ้าท่านพราหมณ์ จักไม่นำทาส
 หรือทาสีมาให้ฉัน ขอท่านจง
 ทราบไว้อย่างนี้ว่า ฉันจักไม่อยู่
 ในเรือนของท่าน ฉันจักกระทำ
 อាកารไม่พอใจให้แก่ท่าน ข้อนั้น
 จักเป็นความทุกข์ของท่าน.

๑๙๔๐. นกฺขตฺเต อุตฺตปฺพุพฺเพสุ
 ยทา มํ ทกฺขสิลฺลํกตํ
 อญฺเญหิ สทฺธิ รมฺมานํ
 ตนฺเต ทุกฺขิ ภวิสฺสติ.

๑๙๔๐. ในคราวมหรสพ ซึ่งมีในต้นฤดู
 นักขัตฤกษ์ ท่านจักได้เห็นฉัน
 ผู้แต่งตัวสวยงาม รื่นรมย์อยู่กับ
 ชายอื่น ข้อนั้น จักเป็นทุกข์ของ
 ท่าน.

๑๙๔๑. อทฺธสฺสเนน มยฺหฺนฺเต
 ชินฺณสฺส ปรีเทวโต
 ภิกฺขุโย วรฺกาท ปลิตา จ
 พหุ เหสุสนฺติ พุราหฺมณ.

๑๙๔๑. ดูกรท่านพราหมณ์ เมื่อท่าน
 ผู้เป็นคนแก่รำพันอยู่ เพราะ
 ไม่เห็นฉัน ร่างกายทิ้งอาก็จักงอ
 ยิ่งขึ้น ผมที่หงอกก็จักหงอก
 มากขึ้น.

^๑ ฉ. มา จ ตว.

๑๙๔๒. ตโต โส พราหมณเณ ภโต
พราหมณียา วसानุโค
อฏฐิตो กามราเคน
พราหมณี เอตทพรวี.

๑๙๔๓. ปาเถยฺยํ เม กโรหิ ตวํ
สงฺกฺลา สงฺคฺพานิ^๑ จ
มธุปฺปนฺนํ ทิกา จ สุกตาโย
สत्ตตฺตมตฺตตฺตจ พฺราหมณิ.

๑๙๔๔. อานยิสฺสํ เมถุนเก
อุโป ทาสกฺมารเก
เต จ^๒ ปริจฺริสฺสนฺติ
รตฺติณฺทิวมตฺนฺทิตา.

๑๙๔๕. อิทํ วตฺวา พฺราหมณฺญ
ปฏฺิมนฺนํ จ อุปาหนิ^๓
ตโต โส มนฺตยิตฺวาน
ภริยํ กตฺวา ปทกฺขิณํ.

๑๙๔๖. ปกุกามิ โส รุณฺณมฺโข
พฺราหมณเณ สหิตพฺพโต
สิวีนํ นครํ ผีตํ
ทาสปริเยสนนฺจริ.

๑๙๔๒. ลำดับนั้น พราหมณ์ตกใจกลัว
ตกอยู่ในอำนาจของนางพราหมณี
ถูกกามราคะบีบคั้น ได้กล่าวกับ
นางพราหมณีว่า.

๑๙๔๓. ดูกรนางพราหมณี เธอจงจัด
เสปียงเดินทางให้ฉัน ทั้งขนมงา
ขนมน้ำอ้อย ขมนน้ำผึ้ง สัตตูก่อน
สัตตุมงและข้าวผอก เธอจงจัด
ให้ดี ๆ.

๑๙๔๔. ฉันจักนำ พระพี่น้องทั้งสองมา
ให้เป็นทาส พระพี่น้องทั้งสองนั้น
เป็นผู้ไม่เกียจคร้าน จักบำเรอ
เธอ ทั้งกลางคืนและกลางวัน.

๑๙๔๕. พราหมณ์ชุกผู้เป็นเผ่าพันธุ์แห่ง
พรหมกล่าวคำนี้แล้ว พร่ำสั่งเสีย
ต่อไป กระทำประทักษิณภรรยา
แล้วสวมรองเท้า.

๑๙๔๖. ชุกพราหมณ์เผ่าได้สมาทานวัตร
คือแต่งตัวเป็นดาบส มีหนานอง
ด้วยน้ำตา ออกจากบ้านไปยัง
นครอันมั่งคั่ง ของชาวสีพี
เที่ยวแสวงหาทาสและทาสี.

^๑ ข. สักกฺลยา สคฺพานิ จ. ^๒ ข. ต.

^๓ ข. อุปาหนา.

๑๙๔๗. โส ตตถ คนตุวา อวจาสิ^๑
 เย ตตถาสฺมา สมากตา
 กุหิ เวสฺสณฺดร ราชา
 กตฺถ ปสฺสเม ชตฺติยิ.

๑๙๔๗. พรหมณ์ชุกไปในนครนั้นแล้ว
 ได้ถามประชาชนที่มาประชุมกัน
 อยู่ในที่นั้นว่า พระเวสสันดร
 ประทับอยู่ ณ ที่ไหน พวกเรา
 จะไปเฝ้าพระองค์ผู้บรมกษัตริย์
 ได้ ณ ที่ไหน.

๑๙๔๘. เต ชนา ตํ อวจีสุ
 เย ตตถาสฺมา สมากตา
 ตุมฺเหหิ พฺรหฺม ปกโต
 อติทาเนน ชตฺติโย
 ปพฺพาชิโต สกา รมฺมา
 วญฺเฏ วสฺติ ปพฺพเต.

๑๙๔๘. ชนทั้งหลาย ผู้มาประชุมกันอยู่
 ณ ที่นั้น ได้บอกพรหมณ์ว่า
 ดูกรท่านพรหมณ์ พระเวสสันดร
 บรมกษัตริย์ ถูกพวกท่าน
 เบียดเบียน เพราะทรงให้ทาน
 มากไป จึงถูกเนรเทศ จาก
 แคว้นแคว้นของพระองค์ (ต้อง
 ทรงแพพระโอรส พระธิดา และ
 พระอัครมเหสีไป) ประทับอยู่
 ณ เขาวงกต.

๑๙๔๙. ตุมฺเหหิ พฺรหฺม ปกโต
 อติทาเนน ชตฺติโย
 อาทาย ปุตุตฺตทารญฺจ
 วญฺเฏ วสฺติ ปพฺพเต.

๑๙๔๙. ดูกรพรหมณ์ พระเวสสันดร
 บรมกษัตริย์ ถูกพวกท่าน
 เบียดเบียน เพราะทรงให้ทาน
 มากไป จนต้องพาพระโอรส
 พระธิดา และพระอัครมเหสี
 เสด็จไปประทับ ณ เขาวงกต.

๑๙๕๐. โส จิทิโต พฺราหฺมณียา
 พฺราหฺมณเณ กามคิทธิมา

๑๙๕๐. พรหมณ์นั้น ผู้มีความดีใจใน
 กาม ถูกนางพรหมณีนัดเตือน

^๑ อ. อวจ.

อชนฺตี ปฏิสเวติด
วเน วาฬิมิคากิณฺเณ
ขคฺคทีปนิสเวเต.

ได้เสวยทุกข์เป็นอันมาก ในป่า
อันเกลื่อนกล่น ไปด้วยสัตว์ร้าย
เป็นที่อยู่อาศัย ของแรดและ
เสือเหลือง.

๑๙๕๑. อาทาย เวลฺลวํ ทณฺฑํ
อคฺคิหุตฺตํ กมณฺฑลํ
โส ปาวิสิ พุทธารณฺณํ
ยตฺถ อสฺสสิ กามที.

๑๙๕๑. แก้วไม้เท้า สีเหมือนผลมะตูม
ทั้งเครื่องบูชาไฟและเต้าน้ำเข้าไป
สู่ป่าใหญ่ โดยทางที่ได้ทราบ
ข่าวพระหน่อกษัตริย์เจ้า ผู้ให้
สำเร็จความประสงค์.

๑๙๕๒. ตํ ปวิจฺจํ พุทธารณฺณํ
โกกา นํ ปริวารญฺ
วิกุกฺกนฺที โส วิปฺปณฺเญจ
ทุเร ปณฺธา อปฺกมฺมิ.

๑๙๕๒. พรหมณ์นั้น เข้าไปสู่ป่าใหญ่
ถูกสุนัขล้อมไล่ ตาแฉ่งเสียง
ขรม เดินลงทาง หางออกไป
เสียไกล.

๑๙๕๓. ตโต โส พุทธามฺโณ คนฺตุวา
โกคฺคหฺมุโร อสฺสณฺโต
วงฺกสฺโสโรหณฺ นฺนุจ^๑
สุนฺเขหิ ปริวาริโต^๒
รูกฺขสมฺมิลฺล จ นิสินฺโนว^๓
อิมา คาคา อภาสธ.

๑๙๕๓. ลำดับนั้น พรหมณ์ผู้โลกใน
โคคะ ไม่สำรวจ ถูกสุนัขล้อมไล่
ลงทางที่จะไปสู่เขาวงกต และ
นั่งอยู่บนต้นไม้ ได้กล่าวคาถา
เหล่านี้.

๑๙๕๔. โก ราชปฺตฺตํ นิสํ
ชยณฺตมปราชิตํ

๑๙๕๔. ใครเล่าหนอ จะพึงบอกพระ-
ราชบุตรพระนามว่าพระเวสสันดร

^๑ จ. วงฺกสฺโสโรหณฺ นฺนุจ.

^{๒-๓} อิทํ ปาททวญฺ สหฺพตฺถ ไปตฺถเกสฺ น
ทิสฺสตี จเปตฺวา อฏฺฐกถาไปตฺถกํเยว.

ภเย เขมสุส ทาทาริ
โก เม เวสฺสนฺตรํ วิทู.

ผู้ประเสริฐทรงชำระความตระหนี่
อันใครให้แพ้ไม่ได้ ทรงให้ความ
ปลอดภัย ในเวลาที่มีภัยแก่เราได้.

๑๙๕๕. โย ยาจติ ปติฏฺฐาสิ
ภูตานํ ธรณิวร
ธรุณฺญํ มหาราชํ
โก เม เวสฺสนฺตรํ วิทู.

๑๙๕๕. พระเวสสันดรมหาราช ผู้เป็นที่
พึ่งของพวกยาจก ดังธรณีเป็น
ที่พึ่งของสัตว์ทั้งหลาย ฉะนั้น
ใครจะพึงบอกพระองค์ ผู้เปรียบ
เหมือนแม่ธรณีแก่เราได้.

๑๙๕๖. โย ยาจติ คตํ อาสิ
สวณฺตีนิว สาคโร
อุทฺธูปมํ^๑ มหาราชํ
โก เม เวสฺสนฺตรํ วิทู.

๑๙๕๖. พระเวสสันดรมหาราช ผู้เป็นที่
ไปเฝ้าฯของพวกยาจก ดังสาคร
เป็นที่น้ำไหลไปรวมแห่งแม่น้ำ
ทั้งหลาย ฉะนั้น ใครจะพึงบอก
พระองค์ ผู้เปรียบเหมือนสาคร
แก่เราได้.

๑๙๕๗. กลฺยาณติตฺถํ สุปิวิ
สีตฺตุทกํ มโนรมํ
ปฺนฺชฺชรีเกหิ สลฺยจฺจนํ
ยุตฺตํ กิณฺชกฺขเรณฺนา
รหฺมฺญํ มหาราชํ
โก เม เวสฺสนฺตรํ วิทู.

๑๙๕๗. ใครจะพึงบอก พระเวสสันดร
มหาราช ผู้เป็นดังสระน้ำ มีท่า
อันงามราบเรียบ ลงดื่มได้ง่าย
มีน้ำเย็นเป็นที่ร่มเย็นใจ ดารดาษ
ไปด้วยบัวขาวสะพรั่งไปด้วยเกสร
บัว แก่เราได้.

๑๙๕๘. อสฺสสตฺถํ ปถ ชาตํ
‘สีตจฺฉายํ มโนรมํ
สมนฺตํ วิสเมตารํ^๒

๑๙๕๘. ใครจะพึงบอก พระเวสสันดร
มหาราช ผู้เปรียบเหมือนต้นโพธิ์
ใบ ที่เกิดอยู่ใกล้ทาง มีเงาร่มเย็น

^๑ ฉ. สาครูปมํ. ^๒ วิสเมตานนฺตปิ.

กิลนุตานํ ปฏิคุณหิ
ตถูปมํ มหาราชํ
โก เม เวสฺสณฺตรํ วิหฺว.

นารีนรมยํใจ เป็นที่พักอาศัย
ของคนเดินทาง ผู้เมื่อยล้า
เหน็ดเหนื่อยมา ในเวลาร้อน
แก่เราได้.

๑๙๕๙. นิโครธํ ปเถ ชาตํ
สีตจฺฉายํ มโนรมํ
สนฺตานํ วิสเมตารํ
กิลนุตานํ ปฏิคุณหิ
ตถูปมํ มหาราชํ
โก เม เวสฺสณฺตรํ วิหฺว.

๑๙๕๙. ใครจะพึงบอก พระเวสสันดร
มหาราช ผู้เปรียบเหมือนต้นไทร
ที่เกิดอยู่ใกล้ทาง มีเงาร่มเย็น
นารีนรมยํใจ เป็นที่พักอาศัย
ของคนเดินทาง ผู้เมื่อยล้า
เหน็ดเหนื่อยมา ในเวลาร้อน
แก่เราได้.

๑๙๖๐. อมฺพํ อิว ปเถ ชาตํ
สีตจฺฉายํ มโนรมํ
สนฺตานํ วิสเมตารํ
กิลนุตานํ ปฏิคุณหิ
ตถูปมํ มหาราชํ
โก เม เวสฺสณฺตรํ วิหฺว.

๑๙๖๐. ใครจะพึงบอก พระเวสสันดร
มหาราช ผู้เปรียบเหมือนต้น
มะม่วงที่เกิดอยู่ใกล้ทาง มีเงา
ร่มเย็น นารีนรมยํใจ เป็นที่พัก
อาศัยของคนเดินทาง ผู้เมื่อยล้า
เหน็ดเหนื่อยมา ในเวลาร้อน
แก่เราได้.

๑๙๖๑. สาลํ อิว ปเถ ชาตํ
สีตจฺฉายํ มโนรมํ
สนฺตานํ วิสเมตารํ
กิลนุตานํ ปฏิคุณหิ
ตถูปมํ มหาราชํ
โก เม เวสฺสณฺตรํ วิหฺว.

๑๙๖๑. ใครจะพึงบอก พระเวสสันดร
มหาราช ผู้เปรียบเหมือนต้นรัง
ที่เกิดอยู่ใกล้ทาง มีเงาร่มเย็น
นารีนรมยํใจ เป็นที่พักอาศัย
ของคนเดินทาง ผู้เมื่อยล้า
เหน็ดเหนื่อยมา ในเวลาร้อน
แก่เราได้.

๑๙๖๒. ทูม อิว ปถे ชาตํ
 สิตจุฉายํ มโนรมํ
 สมนฺตานํ วิสเมตารํ
 กิลนฺตานํ ปฏิกุคฺคํ
 ตถูปมํ มหาราชํ
 โก เม เวสฺสณฺตรํ วิทู.

๑๙๖๓. เอวญฺจ เม วิลปโต
 ปวิฏฺฐสฺส พุรหาวเน
 อหํ ชานนฺติ โย วชฺชชา
 นนฺที โส ชนเย มม.

๑๙๖๔. เอวญฺจ เม วิลปโต
 ปวิฏฺฐสฺส พุรหาวเน
 อหํ ชานนฺติ โย วชฺชชา
 เวสฺสณฺตรนิवासนํ^๑
 ตาย โส เอกวาจาย
 ปสเว ปุณฺณํ อนุปปกํ.

๑๙๖๕. ตสฺส เจโต ปฏิสฺสึโสสิ
 อรณฺณํ ลุทฺทโก จโร
 ตุมฺเหหิ พุรหม ปกโต
 อติทาเนน ขตฺติโย

๑๙๖๒. ใครจะฟังบอก พระเวสสันดร
 มหาราช ผู้เปรียบเหมือนต้นไม้
 ใหญ่ ที่เกิดอยู่ใกล้ทาง มีเงา
 ร่มเย็น น่ารื่นรมย์ใจ เป็นที่พัก
 อาศัยของคนเดินทาง ผู้เมื่อยล้า
 เหน็ดเหนื่อยมา ในเวลาร้อน
 แก่เราได้.

๑๙๖๓. ก็เมื่อเรา เข้าไปในป่าใหญ่
 เพื่อรำพันอยู่อย่างนี้ ผู้ใดจะฟัง
 บอกว่าเรารู้ ผู้นั้นฟังยังความ
 ยินดี ให้เกิดแก่เรา.

๑๙๖๔. เมื่อเรา เข้าไปในป่าใหญ่
 เพื่อรำพันอยู่อย่างนี้ ผู้ใดฟัง
 บอกที่ประทับของพระเวสสันดร
 ว่าเรารู้ ผู้นั้นจะประสบบุญเป็น
 อันมาก ด้วยวาจาคำเดียวนั้น.

๑๙๖๕. นายเจตบุตร เป็นพรานที่ยาวอยู่
 ในป่าได้บอกชุกขนันว่า ดูกร
 พรานหมณฺ์ พระหน่อกษัตริย์ ถูก
 พวกท้าวรบกวณ เพราะทรง
 บำเพ็ญทานอย่างยิ่ง จึงถูก
 เนรเทศ จากแว่นแคว้นของ

^๑ฉ. อยํ คาทาปาโท น ทิสฺสติ.

- ปพพาชิตो สกา ฏฐา
 วุगे वसति पपुपदे.
๑๙๖๖. ตุมเหหิ พุรหม ปกโต
 อติทานน ชตติโย
 อาทาย ปุตตทารญจ
 วุगे वसति पपुपदे.
๑๙๖๗. อภิจุการि तुममेโ
 ฏฐา विनमाโค^๑
 ราชปุตติ คเวสนโต
 พโก मज्झมิโวทเท.
๑๙๖๘. ตสฺส ตฺยํ น ทสฺสามิ
 ชีวติ อธิ พุราหมณ
 อโย หิ เต มยา นฺนโน
 สโร ปาสุสตี^๒ โลหิติ.
๑๙๖๙. สีโร เต วฑฺฒยิตฺวาน
 ทโย เจตฺวา สพนฺธํ
 ปนฺถสฺสณํ ยชิสฺสามิ
 ตฺยํ มํเสน พุราหมณ.
๑๙๗๐. ตฺยํ มํเสน เมเทน
 มตฺถเกน จ พุราหมณ

พระองค์ มาประทับอยู่ ณ เขา
 วงกต.

๑๙๖๖. ดูกรพราหมณ์ พระหน่อกษัตริย์
 ถูกพวกท่านรบกวน เพราะทรง
 บำเพ็ญทานอย่างยิ่ง ต้องทรงพา
 พระโอรสพระธิดา และพระมเหสี
 มาประทับอยู่ ณ เขาวงกต.

๑๙๖๗. ท่านผู้มีปัญญาทราวม ทำแต่กิจ
 ไม่ควรทำ ยังออกจากแวนแคว้น
 ตามมาถึงป่าใหญ่ เทียวแสวงหา
 พระราชาบุตร ดุจนกยางเทียว
 แสวงหาปลาอยู่ในน้ำ ฉะนั้น.

๑๙๖๘. แะพราหมณ์ เราจักไม่ให้ชีวิต
 แก่เจ้าในที่นี้ ลูกศรที่เราจะยิง
 นี้แหละ จักดื่มเลือดเจ้า.

๑๙๖๙. ดูกรพราหมณ์ เราจะตัดหัว
 ของเจ้า เชือดเอาหัวใจพร้อม
 ทั้งไส้พุง แล้วจักบูชาบันถสฤณยัญ
 พร้อมด้วยเนื้อของเจ้า.

๑๙๗๐. ดูกรพราหมณ์ เราจักเชือดเอา
 หัวใจพร้อมด้วยเนื้อ มันทัน และ

^๑ ฉ. ปวนมาโคโต.

^๒ ฉ. ปัสสุสตี.

อาหุติ ปคุคเหสุสามิ
เขตวาน หทยิ ตว.

มันสมองของเจ้า ยกเป็นเครื่อง
เช่นสรวง.

๑๙๗๑. ตัม เม สุยัญจํ สหุตํ
ตยหิ มัสเสน พราหมณ
น จ ตวํ ราชปุตตสฺส
ภริยํ ปุตเต จ เนสุสสิ.

๑๙๗๑. ชื่อนั้น จักเป็นยัญอันเราบูชาดี
แล้ว เช่นสรวงดีแล้ว ด้วยเนื้อ
ของเจ้านะพราหมณ์ เจ้าจักนำ
พระมเหสีพระโอรสและพระธิดา
ของพระราชบุตรไปไม่ได้.

๑๙๗๒. อวชฺโณ พราหมโณ พุโต
เจตปุตฺต สฺโณหิ เม
ตสฺมา หิ พุตํ น หนฺติ
เอส ธมฺโม สนนฺตโน.

๑๙๗๒. ดูกรพราหมเฑบุตร จงฟังเรา
ก่อน พราหมณ์ผู้เป็นบุตร เป็นคน
หาโทษมิได้ เพราะเหตุนั้นแล
คนทั้งหลาย ย่อมไม่ฆ่าบุตร นี่เป็น
ธรรมเนียมสืบเนื่องมาแต่โบราณ.

๑๙๗๓. นิฆมตฺตา สิวียो สพฺเพ
ปีตา นํ ฏฺฐุมิจฺฉติ
มาตา จ ทพฺพลา ตสฺส
อจิรา จกฺขุณี ชีเยเร.

๑๙๗๓. ชาวสี่พีทุกคน ยินยอมแล้ว
พระบิดา ก็ทรงปรารถนาจะพบ
พระราชบุตร และพระมารดาของ
พระราชบุตรนั้นก็ทรงทุกข์พลภาพ
พระเนตรทั้งสอง ของพระมารดา
นั้น จักชุ่มมัวในไม่ช้า.

๑๙๗๔. เตสํหิ ปหิโต พุโต
เจตปุตฺต สฺโณหิ เม
ราชปุตฺตํ นยิสฺสามิ
ยทิ ชานาสี สํส เม.

๑๙๗๔. เราเป็นบุตร ที่ชาวสี่พีเหล่านั้น
ส่งมา ดูกรพราหมเฑบุตร จงฟัง
เราก่อน เราจักนำพระราชบุตร
เสด็จกลับ ถ้าท่านรู้จงบอก
หนทางให้แก่เรา.

๑๙๗๕. ปิยสุส เม ปิโย ทุโต
 ปุณฺณปตฺตํ ททามิ เต
 อิมญฺจ มรฺธโน ตุมฺหิ
 มิคสตุถิญฺจ พุราหฺมณ
 ตญฺจ เต เทสมกฺขิสฺส
 ยตฺถ สมฺมตฺติ กามโท.

ชฺชกปพฺพิ นาม.

๑๙๗๕. ดุกรพราหมณ์ ท่านเป็นบุตรที่รัก
 ของพระเวสสันดร ผู้เป็นที่รัก
 ของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจะให้
 ได้น้ำผึ้งและขานี้ อย่างนี้ เป็น
 บรรณาการแก่ท่าน และจักบอก
 ประเทศ เป็นที่ที่พระเวสสันดร
 หน่อกษัตริย์ ผู้ให้สำเร็จความ
 ประสงค์ประทับอยู่แก่ท่าน.

(นี้)ชื่อชุกบรพ.

จุลฉนวนวณฺณนา^๑

๑๙๗๖. เอส เสโล มหาพฺรหฺม
 ปพฺพโต คนฺธมาทโน
 ยตฺถ เวสฺสณฺดรโร ราชา
 สห ปุตฺเตหิ สมฺมตฺติ.

๑๙๗๗. ธาเรนฺโต พุราหฺมณวณฺณ
 อาสทญฺจ มสฺสญฺญิ

จุลฉนวนรรณนา

๑๙๗๖. ดุกรรมหาพราหมณ์ นันฺนุเขา
 คันธมาทโน อันล้วนแล้วด้วยหิน
 พระเวสสันดรเจ้า พร้อมด้วย
 พระโอรสพระธิดาและพระมเหสี.

๑๙๗๗. ทรงเพศเป็นนักบวช อันประเสริฐ
 ทรงขอสำหรับสอยผลไม้ เครื่อง
 บูชาไฟและขานี้ ทรงนุ่งห่ม

^๑ ฉ. จุฬฉนวนวณฺณนา.

จุมพาสี จมา เสติ
ชาตเวท นมสฺสติ.

หนังสือ บรรทมเหนือแผ่นดิน
ทรงบูชาไฟประทับอยู่ ณ อาศรม
ใด (ท่านป้ายหน้า เดินทางไป
ทางทิศอุดร จักแลเห็นอาศรม
นั้น).

๑๙๗๘. เอเต นีลา ปทิสฺสนฺติ
นานาผลธรา ทูมา
อุคฺคตา อพฺภฏฺฏาว
นีลา อณฺชนปพฺพตา.

๑๙๗๘. นั้นหม้ไม้เขียวช่อมทรงผลต่าง ๆ
ย่อมปรากฏ ดังอัญชนบรรพต
เขียวช่อม มียอดสูงตระหง่าน
เทียมเมฆ.

๑๙๗๙. ธวสุสฺสกณฺณา ชทฺริรา
สาลา ผนฺทนมมาลฺวา
สมฺปเวเณติ^๑ วาเตน
สกี ปิตาว มาณวา.

๑๙๗๙. คือไม้ตะแบก หูกวาง ไม้ตะเคียน
ไม้รัง ไม้ตะคร้อ ไม้ยางทวาย
ย่อมหั่นไหวไปตามลม ดังมาณพ
ดื่มสุราครั้งเดียว ก็ชวนเซไปมาอยู่
ฉะนั้น.

๑๙๘๐. อุปริ ทุมปริยาเยสุ
สงฺคีติโยว สฺยฺยเว
นรฺชฺชหา โกกิลา สงฺฆมา
สมฺปตฺนฺติ ทูมา ทุม.

๑๙๘๐. ท่าน ได้ฟังเสียงฝูงนกอันจับอยู่
บนกิ่งไม้ ปานดังเสียงเพลงขับ
ทัพย์ คือนกไพเราะดก นกดูเหวว่า
พลางส่งเสียงร้อง บินจากต้นไม้
โน้นมาสู่ต้นไม้.

๑๙๘๑. อวฺหณฺเตว คจฺจนฺติ
สาขาปตฺตสฺมิวริตา
รมยฺนฺเตว อาคนฺตุ
โมทยฺนฺติ นิวาสน^๒

๑๙๘๑. ทั้งหม้ไม้ที่ต้องลมพัด สะบัดกิ่ง
และใบเสียดสีกัน คล้ายจะ
เรียกคน ผู้กำลังเดินไปให้หยุด
และเหมือนดังชักชวนคน ผู้จะ

^๑ อ. สมฺปเวณฺติ.

^๒ อ. นิवासิน.

ยตุถ เวสฺสณฺตโร ราชา
สห ปุตุเตหิ สมฺมติ.

ผ่านไปให้ยินดี ขึ้นชมพักผ่อน
พระเวสสันดรเจ้า พร้อมด้วย
พระโอรสพระธิดาและพระแม่เหสี.

๑๙๘๒. ธาเนนฺโต พุราหุมนวณฺณํ
อาสทญฺจ มสฺสชฎํ
จุมฺมวาสี จมา เสติ
ชาตเวทํ นมสฺสติ.

๑๙๘๒. ทรงเพศเป็นนักบวชอันประเสริฐ
ทรงขอสำหรับสอยผลไม้ เครื่อง
บูชาไฟและชฎา ทรงนุ่งห่มหนัง
เสือ บรรทมเหนือแผ่นดิน ทรง
บูชาไฟ ประทับอยู่ ณ อาศรมใด
(เมื่อท่านบ่ายหน้า เดินไปทาง
ทิศอุดร จักแลเห็นอาศรมนั้น).

๑๙๘๓. อมฺพา กปิตุถา ปนสา
สาลา ชมฺพุ วิเภทกา
หริตฺถิ อามลกา
อสุสฺสตุถา พทฺธานิ จ.

๑๙๘๓. ในบริเวณอาศรมนั้น มีหมูไม้
มะม่วง มะขวิด ขนุน ไม้รัง
ไม้หว่า สมอพิเภก สมอไทย
มะขามป้อม ไม้โพธิ์ ไม้พุทรา.

๑๙๘๔. จารุติมฺพรุทฺธา เจตฺถ
นิโครธา จ กปิตุถนา
มธุมฺมธุกา เถวนฺติ
นีเจ ปกุกา จุมฺพฺพรา.

๑๙๘๔. มะพลับทอง ต้นไทร และมะสัง
มะขางหวาน และมะเดื่อมีผลสุก
แดงเรื่อ ๆ อยู่ในที่ต่ำ ๆ.

๑๙๘๕. ปาเรวตา ภเวยฺยา จ
มุทฺทิกา จ มธุตฺถิกา
มธุ อเนลกํ ตตฺถ
สกมาทาย ภุชฺเชเว.

๑๙๘๕. คล้ายงาช้าง กล้วยหอม ผลจันทร์
มีรสหวานเหมือนน้ำผึ้ง รวงผึ้ง
ไม่มีตัวมีในทีนั้น คนเอื้อมมือ
ปลิดมาบริโภคได้เอง.

๑๙๘๖. อญฺเณตฺถ ปุปฺพิตา อมฺพา
อญฺเณ ติฏฺฐจฺนฺติ ไทฺวิลา

๑๙๘๖. ในบริเวณอาศรมนั้น มีต้นมะม่วง
บางต้นออกช่อแยมบาน บางต้น

อญฺเณ อามา จ ปกฺกา จ
ภิงฺควณฺณา ตพฺภยํ.

มีดอกและใบร่วงหล่น ผลิผล
ดาด้าน บางลูกยังดิบ บางลูก
สุกแล้ว ผลมะม่วงดิบและสุก
ทั้งสองอย่างนั้น มีสีดังหลังกบ.

๑๙๘๗. อเถตุถ เญจฺจา ปุริโส
อมฺพปฺกฺกานิ คณฺหติ
อามานิ เจว ปกฺกานิ
วณฺณคนฺธรสฺสตุตฺมา.

๑๙๘๗. อนึ่ง ในบริเวณอาศรมนั้น บุรุษ
ยืนอยู่ในภายใต้ต้น ก็เก็บ
มะม่วงสุกกินได้ ผลมะม่วงดิบ
และสุกทั้งหลาย มีสีสวย
กลิ่นหอมและรสอร่อยที่สุด.

๑๙๘๘. อเตว เม อจฺจริยํ
หิงฺกาโร ปฏฺิภาติ มํ
เทวานมิว อวาโส
โสภติ นนฺทนุปโม.

๑๙๘๘. เหตุการณ์เหล่านี้ เป็นที่น่า
อัศจรรย์ แก่ข้าพเจ้าเหลือเกิน
เสียงดังหิง ๆ ย่อมปรากฏแก่
ข้าพเจ้า ที่ประทับอยู่ของ
พระเวสสันดรนั้น เป็นดังที่
ประทับอยู่ของทวยเทพ ย่อม
งดงามเปรียบด้วยนันทวัน.

๑๙๘๙. วิภทฺทา นาฬิเกรา
ขซฺซุรีนํ พุรฺหาเว
มัลลาเว คณฺธิตา จฺนฺติ
ธชฺศฺคาเนว ทิสฺสเร
นानาวณฺเณหิ ปุปฺเปหิ
นํ ตารา จิตามิว.

๑๙๘๙. ต้นตาล ต้นมะพร้าว และ
อินทผลัม ที่มีอยู่ในป่าใหญ่
มีดอกเรียงรายกันอยู่ เหมือน
พวงมาลัยที่เขาร้อยไว้ หมูไม้
เหล่านั้น ย่อมปรากฏดังยอด
ธงชัย ในบริเวณอาศรมนั้น
มีดอกไม้สีต่าง ๆ กัน เหมือน
หมู่ดาวรุ่งเรืองอยู่ บนนภาภาค
ฉะนั้น.

๑๙๙๐. กุฏี กุฏสत्ตคฺคา
 ปาฏลียา จ ปุปฺพิตา
 ปุณฺณาคา คิริปุณฺณาคา
 โกวิฬาริชา จ ปุปฺพิตา.

๑๙๙๑. อุทฺธาลกา โสมรูกฺขา
 อครุผลลฺลียา^๑ พุ
 ปตฺตชีวา จ กุกฺกุฏา^๒
 อสนา เจตฺถ ปุปฺพิตา.

๑๙๙๒. กุฏฺฐา สลฺฬิชา นีปา
 โกสมฺพลพฺพุชา ธฺวา
 สาลา จ ปุปฺพิตา ตตฺถ
 ปลาลลสนฺนิภา.

๑๙๙๓. ตสฺสสาวิทุเร ปิภฺขรณิ
 ภูมิกาคเ มโนรมเ
 ปทุมฺปฺปลสฺสยจฺจนฺนา
 เทวานมิว นนฺทุเน.

๑๙๙๔. อเถตฺถ ปุปฺพรสมตฺตา
 โกกิลา มณฺชฺฐภาณิกา

๑๙๙๐. มีหนุไม้ต่างพันธุ์ คือไม้โมกมัน
 โกฐ สะค้าน แดฝอย ไม้บุณนาค
 บุณนาคเขาและไม้ซีก มีดอก
 บานสะพรั่ง.

๑๙๙๑. หนึ่ง ในบริเวณอาศรมนั้น มีไม้
 ราชพฤกษ์ ไม้มะเกลือ กฤษณา
 รักดำ ต้นไทรใหญ่ ไม้รังไก่
 ไม้ประดู่ มีดอกบานสะพรั่ง.

๑๙๙๒. ในบริเวณอาศรมนั้น มีไม้
 มุลหลวง ไม้สน ไม้ซ้อ ไม้ตะคร้อ
 ไม้ขนุนลำมะลอ ไม้ตะแบก และ
 ไม้รัง ล้วนมีดอกเป็นพุ่มพวง
 ดังลอมฟาง บานสะพรั่ง.

๑๙๙๓. ในที่ไม่ไกลจากอาศรมนั้น มี
 สระโบกขรณี ณ ภูมิกาค
 อันนารัณรมยไจ ดารดาชไป
 ด้วยปทุมชาติและดอกอุบล ดัง
 สระโบกขรณี ในสวนนันทวัน
 ของทวยเทพ ฉะนั้น.

๑๙๙๔. หนึ่ง ณ ที่ใกล้สระโบกขรณีนั้น
 มีฝูงนกดุเหว่า เมาสดอกไม้

^๑ จ. อครุผลลฺลียา.

^๒ ส. จ. กุกฺกุฏา.

๑๙๙๖. ในสระโบกขรณีนั้น มีกระจัด
ขนาดใหญ่ ทั้งข้าวสาลีอ่อนบ้าง
แก่บ้าง ล้มดราดาอยู่บนภาค
พื้น และในสระโบกขรณีนั้น
น้ำใสสะอาดมองเห็นฝูงปลาเต่า
และปูเป็นอันมาก สัญจรไปมา
เป็นหมู่ ๆ รสหวานปานน้ำผึ้ง
ย่อมไหลออกจากเหง้าบัว รสมัน
ปานนมสดและเนยใส ย่อมไหล
ออกจากสายบัว.

๓ ข. ภีเสหิ.

๑๙๙๗. สุรภิ ตั วณั วาติ
 นานาคณฺฐสมิริตฺ^๑
 สมุไมทิเตว^๒ คณฺเณ
 ปุปฺผสาขาทิ ตั วณั
 ภมฺรา ปุปฺผคณฺเณ
 สมฺนตตามภินาทิตา.

๑๙๙๘. อเถตุถ สกฺกนา สนฺติ
 นานาวณฺณนา พหุ ทิชา
 โมทนฺติ สห ภริยาหิ
 อญฺญมณฺญํ ปกฺกชิโน.

๑๙๙๙. นนฺทิกา ชีวปฺตุตา จ
 ชีวปฺตุตา ปิยา จ โน
 ปิยา ปฺตุตา ปิยา นนฺทา
 ทิชา ปกฺกขรณฺเฐรา.

๑๙๙๗. ป่านั้มีกลิ่นหอมต่าง ๆ ที่ลม
 รำเพยพัดมา ย่อมหอมฟุ้งตลบ
 ไป ป่านั้เหมื่อนดังจะชวนเชิญ
 คนที่มาถึงแล้ว ให้เบิกบานด้วย
 ดอกไม้ และกิ่งไม้ที่มีกลิ่นหอม
 แผลงอยู่ทั้งหลาย ต่างก็บินว่อน
 บันลือเสียงอยู่โดยรอบ ด้วย
 กลิ่นดอกไม้.

๑๙๙๘. อนึ่ง ที่ใกล้อาศรมนั้น ฝูงวิหค
 เป็นอันมากมีสีต่างๆ กัน บันเทิง
 อยู่กับคู่ของตน รำร้องขานขับ
 แก่กันและกัน.

๑๙๙๙. มีฝูงนกอีก ๔ หมู่ ทำรังอยู่ใกล้
 สระโบกขรณี คือหมู่ที่ ๑ ชื่อ
 นันทิกา ย่อมร้องทูลเชิญ
 พระเวสสันดรเจ้า ให้ทรงขึ้นชม
 ยินดีอยู่ในป่านั้.

หมู่ที่ ๒ ชื่อชีวปุตตา ย่อมร่ำร้อง
 ถวายพระพร ให้พระเวสสันดร
 พร้อมทั้งพระราชโอรสพระราชธิดา
 และพระอัครมเหสีจงมีพระชนมายุ
 ยืนนาน ด้วยความสุขสำราญ.

^๑ จ. นานาคณฺฐสมิทธิ.

^๒ จ. สมุทเทว.

หมู่ที่ ๓ ชื่อชีวปุตตาปิยาจโน
ยอมจำรองถวายพระพร ให้พระ-
เวสสันดรพร้อมทั้งพระราชโอรส
พระราชธิดา และพระอัศรมเหสี
ผู้เป็นที่รักของพระองค์ จงทรง
พระสำราญ มีพระชนมายุยืน
นาน.

หมู่ที่ ๔ ชื่อเปียปุตตาปิยานันทา
 ย่อมร่ำร้องถวายพระพร ให้
 พระราชาโอรสพระราชธิดา และ
 พระอัศรมเหสี จงเป็นที่รักของ
 พระองค์ ขอพระองค์จงเป็นที่รัก
 ของพระราชาโอรส พระราชธิดา
 และพระอัศรมเหสี ทรงชื่นชม
 โสมนัสต่อกันและกัน.

๒๐๐๐. มาลาว คนูกติตา จันติ
 ๕๕๕๕๕๕ ทิสสเว
 ๖๖๖๖๖๖ นานาวณณณนิ ปุปุณเณ
 ๗๗๗๗๗๗ กุสเลหิ^๑ สคนกติตา
 ๘๘๘๘๘๘ ยตถ เวสฺสสนฺตโร ราชชา
 ๙๙๙๙๙๙ สห ปุตเตหิ สมมตติ.

๒๐๐๐. ดอกไม้ทั้งหลาย ย่อมตั้งเรียงราย
กันอยู่ เหมือนพวงมาลัยที่เขา
ร้อยไว้ หมู่ไม้เหล่านั้น ย่อม
ปรากฏดังยอดธงชัย มีดอก
สีต่างๆ กัน ดังนายช่างผู้ฉลาด
เก็บมาร้อยกรองไว้อย่างดี ฉะนั้น.

๒๐๐๑. ธาระโตะ พุราหมณวณณ
 อาสทพจ มสทชฏ

๒๐๐๑. พระเวสสันดร พร้อมด้วยพระ-
พระราชโอรส พระราชธิดาและ

๑. น. กุศลเลแหว.

จุมมวาสี ฉมา เสติ
ชาตเวทํ นมสฺสตี.

พระมเหสี ทรงเพศเป็นนักบวช
อันประเสริฐ ทรงขอสำหรับสอย
ผลไม้ เครื่องบูชาไฟและธูภา
ทรงนุ่งห่มหนังเสือ บรรทมเหนือ
แผ่นดิน ทรงบูชาไฟ ประทับอยู่
ณ อาศรมใด (ท่านบ้ายหน้าไป
ทางทิศอุดร จักแลเห็นอาศรม
นั้น).

๒๐๐๒. อิถบุจ เม สตุตฺตมุตฺตํ
มรฺณา ปฏิสฺยตฺตํ
มรฺชิปัญฺธิกา จ สุกตาโย
สตุตฺตมุตฺตํ ททามิ เต.

๒๐๐๒. เอยก็ข้าวสัตฺตผง อันระคนด้วย
น้ำผึ้ง และข้าวสัตฺตูก่อน อันมี
รสหวานอร่อยของเรานี้ อันนาง
อมิตตตาดำจัดแจงไว้แล้ว เราจะให้
สัตฺตผงแก่ท่าน.

๒๐๐๓. ตฺยฺเหว สมฺพลํ โหตุ
นํหิ อิจฺฉามิ สมฺพลํ
อิโตปิ พุรฺเหม คณฺหาหิ
คจฺฉ พุรฺเหม ยถาสฺสํ.

๒๐๐๓. ข้าแต่ท่านพราหมณ์ จงเอาไว้
เป็นเสบียงทาง ของท่านเถิด
ข้าพเจ้าไม่ปรารถนาเสบียงทาง
ขอเชิญท่านจงรับน้ำผึ้ง กับชา
นี้อย่าง จากสำนักของข้าพเจ้า
นี้ เอาไปเป็นเสบียงทางด้วย
และขอท่านจงไปตามสบายเถิด.

๒๐๐๔. อยํ เอกปที เอติ
อุรฺสํ คจฺฉติ อสฺสํ
อิสฺสีปี อจฺจุโต ตตฺถ
ปจฺกทฺนโต ราชสฺสิโร

๒๐๐๔. หนทางนี้ เป็นทางเดินได้คนเดียว
เป็นทางตรงไปสู่อาศรมของอัจฺจุต-
ฤาษี แม้อัจฺจุตฤาษีอยู่ในอาศรม
นั้น พันเขลอะ มีผมเกลือกกแล้ว
ด้วยรูลี ทรงเพศเป็นพราหมณ์

ธาวเรณูโต พุราหมณวณฺณ
อาสทญฺจ มสฺสญฺชฏฺ.

มีตาขอสำหรับสอยผลไม้ เครื่อง
บูชาไฟและธูภา.

๒๐๐๕. จมฺมวาสี จมา เสติ
ชาตเวทํ นมสฺสติ
ตํ ตวํ คนฺดวณฺ ปุจฺจสฺส
โส เต มคฺคํ ปวทฺษติ.

๒๐๐๕. นุ่งห่มหนังเสือ นอนเหนือแผ่นดิน
บูชาไฟ ท่านไปถึงแล้ว เชิญถาม
ท่านเถิด ท่านจักบอกหนทาง
ให้แก่ท่าน.

๒๐๐๖. อิทํ สุตฺวา พุราหมณฺ
เจตํ กตฺวา ปทกฺขิณํ
อุทฺทคฺจิตฺโต ปกฺกามิ
เยนาสิ อจฺจุโต อีสิ.

๒๐๐๖. ชูชกผู้เป็นเผ่าพันธุ์แห่งพราหมณ์
ได้ฟังคำของเจตบุตรดังนี้ มี
จิตยินดีเป็นอย่างยิ่ง กระทำ
ประทักษิณเจตบุตรแล้ว ได้
เดินทางตรงไป ณ สถานที่อัน
อัศจรรย์อยู่.

จุลลวณวณฺณนา.

จบจุลลวณวรรณา.

มหาวณวณฺณนา

๒๐๐๗. คจฺจนฺโต โส ภารทฺวาไซ
อุทฺทส อจฺจุตํ อีสิ
ทิสฺวาน ตํ ภารทฺวาไซ
สมโมทิ อีสินา สห.

๒๐๐๗. ชูชกพราหมณ์ภารทวาชโคตรนั้น
เมื่อเดินไปตามที่เจตบุตรพราหมณ์
แนะนำ ก็ได้พบอัศจรรย์ ครั้น
พบแล้ว ได้เจรจาปราศรัยกับ
อัศจรรย์ ได้ถามถึงทุกข์สุขว่า.

๒๐๐๘. กจฺจิ นุ โภโต กุสลํ
กจฺจิ โภโต อนามยํ

๒๐๐๘. พระคุณเจ้าไม่มีโรคอาพาธเบียด
เบียนหรือ เป็นสุขสบายดีหรือ

- กจฺจิ อุฏฺเฐน ยาเปถ
 กจฺจิ มุลผลา พฺหุ.
๒๐๐๙. กจฺจิ ทํสา มกสา จ
 อปฺปเมว สิริสปา^๑
 วเน วาฬิมิคากิณฺเณ
 กจฺจิ หีสํ น วิชฺชติ.
๒๐๑๐. กุสฺสณฺเฑว เม พฺรหฺม
 อโถ พฺรหฺม อนามยํ
 อโถ อุฏฺเฐน ยาเปมิ
 อโถ มุลผลา พฺหุ.
๒๐๑๑. อโถ ทํสา มกสา จ
 อปฺปเมว สิริสปา
 วเน วาฬิมิคากิณฺเณ
 หีสํ มยุหํ น วิชฺชติ.
๒๐๑๒. พฺหุณี วสฺสํปฺปคานิ
 อสฺสเม สมนฺโต มม
 นาภิชานามิ อปฺปนฺนํ
 อาพารํ อมโนรมํ.

พระคุณเจ้าเยียวยาอัธภาพ ด้วย
 การแสวงหาผลไม้ สะดวกดีหรือ
 มุลมันผลไม้ มีมากหรือ.

๒๐๐๙. เหลือบยุง และสัตว์เลื้อยคลาน
 จะมีน้อยกระมัง ในป่าอัน
 เกลือบนกล่นไปด้วยสัตว์ร้าย ไม่มี
 กล้ากรายเข้ามารบกวนบ้างเลย
 หรือ.

๒๐๑๐. ดูกรพราหมณ์ เราไม่มีโรคอาพาธ
 เป็ดเปียน เราเป็นสุขสบายดี
 เราเยียวยาอัธภาพ ด้วยการ
 แสวงหาผลไม้สะดวกดี มุลมัน
 ผลไม้ก็มีมาก.

๒๐๑๑. อนึ่ง เหลือบยุงและสัตว์เลื้อยคลาน
 ก็มีน้อย ในป่าอันเกลือบนกล่น
 ด้วยสัตว์ร้าย ไม่มีมากกล้ากราย
 รบกวนเราเลย.

๒๐๑๒. เมื่อเรามาอยู่ในอาศรมสิ้นจำนวน
 พรธชาเป็นอันมาก เราไม่รู้สีก
 ถึงความอาพาธ อันไม่เป็นที่
 รื่นรมย์ใจเกิดขึ้นเลย.

^๑ จ. สิริสปา. อโถ ปรี อธิสเมว.

๒๐๑๓. สุวาคตนุเต มหาพรหม
อโธ เต อหฺราคตํ
อนฺโต ปวิส ภทฺทนฺเต
ปาเท ปกฺขาลยสฺสุ เต.

๒๐๑๔. ตินฺนุทฺทกานิ ปิยาลานิ
มธุเก กาสมาริโย
ผลานิ ชุทฺทกปฺปานิ
ภฺนุช พฺรหฺม วรี วรี.

๒๐๑๕. อิทฺธิ ปานิยํ สิตํ
อาภตํ คิริคพฺภรา
ตโต ปิว มหาพรหม
สเจ ตฺวํ อภิกงฺขสิ.

๒๐๑๖. ปฏิคฺคฺคฺคิโต ยํ ทินฺนํ
สพฺพสฺส อคฺคฺคิยํ กตํ
สญฺชยสฺส สกํ ปฺตตํ
สิวิหิ วิปฺปวาสิโต
ตมํ ทสฺสนมมาคโต
ยทิ ชานาสิ สํส เม.

๒๐๑๗. น ภวํ เอตฺติ ปุณฺณตฺถํ
สิวิราชสฺส ทสฺสนํ

๒๐๑๓. ดูกรมหาพรหมณ์ ท่านมาดีแล้ว
อนึ่ง ท่านมิได้มาร้าย ดูกรท่าน
ผู้เจริญ เชิญท่านเข้าไปภายใน
เชิญล้างเท้าทั้งสองของท่าน.

๒๐๑๔. ผลมะพลับ ผลมะหาด ผลมะขาง
ผลหมากเม่า มีรสหวานคล้าย
น้ำผึ้ง เชิญท่านพรหมณ์เลือก
บริโภคแต่ผลที่ดี ๆ.

๒๐๑๕. แม่น้ำจั่นก็เย็นสนิท เรานำมา
จากชอกเขา ดูกรมหาพรหมณ์
ถ้าท่านจำนงหวัง ก็เชิญดื่มตาม
สบายเถิด.

๒๐๑๖. สิ่งใด อันพระคุณเจ้าให้แล้ว
สิ่งนั้นทั้งหมด ข้าพเจ้ารับไว้แล้ว
บรรณาการ อันพระคุณเจ้า
กระทำแล้วทุกอย่าง (ข้าพเจ้า
รับไว้แล้ว) ข้าพเจ้ามาแล้ว
เพื่อจะเยี่ยมเยียนพระเวสสันดร
ราชฤๅษี ผู้เป็นราชโอรสของ
พระเจ้ากรุงสัณฺฑย ซึ่งพลัดพราก
จากชาวสีพีมาช้านาน ถ้าพระ-
คุณเจ้า ทราบสถานที่ประทับ
โปรดแจ้งแก่ข้าพเจ้าด้วยเถิด.

๒๐๑๗. ท่านมาเพื่อเป็นศรีสวัสดิ์ มาเพื่อ
เยี่ยมเยียนพระเจ้ากรุงสีพีก็หาไม่

มณฺเฒ ภวํ ปตฺถยติ
 รมฺโณ ภริยํ ปติพฺพตํ
 มณฺเฒ กณฺหาชินํ ทาสี
 ชาลี ทาสญฺจ อิจฺฉสิ.

เราเข้าใจว่า ท่านปรารธนาพระ
 อัครมเหสีมัทรี ผู้เคารพบนอบ
 พระสวามีไปเป็นภรรยา หรือ
 มิฉะนั้น ท่านก็ปรารธนา (จะมา
 ขอ) พระกัณหาชินาราชกุมารี
 ไปเป็นทาสี และพระชาลีราช-
 กุมาร ไปเป็นทาส.

๒๐๑๘. อถวา ตโย มาตาปุตฺเต
 อรณฺดา เนตุมาคโต
 น ตสฺส โภคา วิชฺชุนฺติ
 ธนํ ธณฺณญฺจ พฺร่าหฺมณ.

๒๐๑๘. หรือไม่ก็มา เพื่อจะนำเอาพระ
 มารดา พระกุมารและพระกุมารี
 ทั้งสามพระองค์ไปจากป่า ดูกร
 พร่าหมณฺ์ โภคทรัพย์ และข้าว
 เปลือกของพระองค์ก็ไม่มี.

๒๐๑๙. อทุกฺขโรโปหิ โภโต^๑
 นาหิ ยาจิตุมาคโต
 สาหุ ทสฺสนมรียานํ
 สมนฺิวาโส สทา สุขิ.

๒๐๑๙. ข้าพเจ้าเป็นผู้ที่ท่านยังไม่สมควร
 จะโกรธเคือง เพราะข้าพเจ้า
 ไม่ได้มาเพื่อขอทาน การพบเห็น
 อริยชนเป็นความดี การอยู่ร่วม
 กับอริยชนเป็นความสุขทุกเมื่อ.

๒๐๒๐. อทิกฺขรปุพฺพะ สิวีราชา
 สิวินิ วิปฺปวาสิโต
 ตมहि ทสฺสนมาคโต

๒๐๒๐. พระเวสสันดรสีพีราช เสด็จ
 พลัดพราก จากชาวสีพีมานาน
 ข้าพเจ้ายังไม่เคยเห็นเลย ข้าพเจ้า
 มาเพื่อเยี่ยมเยียนพระองค์ ถ้า
 พระคุณเจ้าทราบสถานที่ประทับ

^๑ ส. อ. โภคา.

ยทิ ชานาสิ สัส เม.

ของพระองค์ โปรดแจ้งแก่ข้าพเจ้า
ด้วยเถิด.

๒๐๒๑. เอส เสโล มหาพรหม
ปพฺพโต คณฺฐมาทโน
ยตุถ เวสฺสณฺตโร ราชฯ
สห ปุตุเตหิ สมฺมติ.

๒๐๒๑. ดูกรมหาพราหมณ์ นั้นภูเข
คณฺฐมาทน์ อันล้วนแล้วด้วยหิน
พระเวสสันดรเจ้า พร้อมด้วย
พระโอรสพระธิดาและพระมเหสี.

๒๐๒๒. ธาเรญฺโต พฺราหฺมณวณฺณํ
อาสทญฺจ มสฺสญฺญํ
จมฺมวาลี ฉมา เสติ
ชาตเวทํ นมสฺสติ.

๒๐๒๒. ทรงเพศนักบวช อันประเสริฐ
ทรงขอสำหรับสอยผลไม้ เครื่อง
บูชาไฟและชฎา ทรงนุ่งห่มหนัง
เสือ บรรทมเหนือแผ่นดิน ทรง
บูชาไฟ ประทับอยู่ ณ อาศรม
ใด (ท่านบ่ายหน้าเดินไปทาง
ทิศอุดรจะได้เห็นอาศรมนั้น).

๒๐๒๓. เอเต นีลา ปทิสฺสนฺติ
นानาผลธฺรา ทฺมา
อุคฺคตา อพฺภุญฺจาว
นีลา อญฺชนปพฺพตา.

๒๐๒๓. นั้นหมู่ไม้เขียวชอุ่ม ทรงผลต่างๆ
ปรากฏ ดังอัญชนบรรพต
เขียวชอุ่มมียอดสูงตระหง่าน.

๒๐๒๔. ธวสฺสสกณฺณา ขทิวา
สาลา ฆนฺทนมาลูวา
สมฺปเวเรนฺติ วาเตน
สกี ปิตาว มาณวา.

๒๐๒๔. คือไม้ตะแบก หูกวาง ไม้ตะเคียน
ไม้รัง ไม้ตะคร้อ ไม้ยางทราย
ย้อมหัวน้ําไวไปตามลม ดัง
มาณพ ดื่มสุราคราวเดียว ก็
ชวนกันไปมาอยู่ ฉะนั้น.

๒๐๒๕. อุปริ ทุมปริยาเยสุ
สงฺคีติโยว สุขฺยเย

๒๐๒๕. ท่านจะได้ฟังเสียงนก อันจับอยู่
บนกิ่งไม้ ประดุจดังเสียงเพลง

นชฺชหา โกกิลา สงฺฆา
สมุปตฺตุนฺติ ทุมมา ทุมม.

๒๐๒๖. อวฺหยณฺเตว คจฺจนฺตํ
สาชา ปตฺตตสมฺมิตฺตา
รมยณฺเตว อาคณฺตํ
โมทยนฺติ นิवासินํ
ยตุถ เวสฺสณฺตโร ราชชา
สท ปุตฺเตหิ สมฺมุติ.

๒๐๒๗. ธาเรนฺโต พุราหุมนวณฺณํ
อาสทญฺจ มสฺสขญฺญํ
จมุมวาสี ฉมา เสติ
ชาตเวทํ นมสฺสติ.

๒๐๒๘. กิเรีมาลา วิตตา
ภูมิกาคะ มโนรมะ
สทฺทลา หริตา ภูมิจ
น ตตฺถทฺทิสฺสเต วัชเ.

๒๐๒๙. มยฺรคฺวีสงฺกาสา
ตุลลสฺสสมฺปมา

ทิพย์ คือนกโพระดก นกดูเหว่า
นกกระเจง ส่งเสียงร้อง บินจาก
ต้นไม้โน้นมาสู่ต้นไม้นี้.

๒๐๒๖. ทั้งหมู่ไม้ ที่ต้องลมพัดสะบัดกิ่ง
และใบเสียดสีกัน คล้ายจะเรียก
คน ผู้เดินไปให้หยุด และเหมือน
จะชักชวนผู้ผ่านไป ให้ยินดี
ชื่นชม พักผ่อน พระเวสสันดรเจ้า
พร้อมด้วยพระโอรสพระธิดาและ
พระมเหสี.

๒๐๒๗. ทรงเพศเป็นนักบวชอันประเสริฐ
ทรงขอสำหรับสอยผลไม้ เครื่อง
บูชาไฟ และใส่ชฎา ทรงนุ่งห่ม
หนังเสือ บรรทมเหนือแผ่นดิน
ทรงบูชาไฟ ประทับอยู่ ณ
อาศรมใด (ท่านบ้ายหน้าไป
ทางทิศอุดร จะได้เห็นอาศรม
นั้น).

๒๐๒๘. ในภูมิภาค อันน่านรมย์ใจ มี
ดอกกุ้มตกอยู่เฝ้าราด พื้นแผ่นดิน
เขียวชอุ่มไปด้วยหญ้าแพรก ณ
ที่นั้นไม่มีภูลิพุ่งขึ้นเลย.

๒๐๒๙. หญ้านั้นมีสีเขียวคล้ายขนคองก
ยุง เปรียบด้วยสัมผัสแห่งล้าลิ

(ฝ่าย) หญิงทั้งหลาย โดยรอบ
ยาวไม่เกิน ๔ องค์ลี.

๒๐๓๐. ต้นมะม่วง ต้นชมพู ต้นมะขวิด และต้นมะเดื่อมีผลสุก อยู่ที่นี่ต่ำ ๆ ป่าไม้นั้น เป็นที่ให้เจริญความ ยินดี เพราะมีหน่อไม้ มีผลบริโภค ได้ เป็นอันมาก.

๒๐๓๑. น้ำใสสะอาด กลิ่นหอมดี มีสี
ดั่งสีแก้วไพฑูรย์ เป็นที่อยู่ของ
ฝูงปลา ไหลหลั่งมา แม่น้ำป่า
น้ำ.

๒๐๓๒. ในภูมิภาคอันน่ารื่นรมย์ใจ ในที่
ไม่ไกลอาศรมนั้น มีสระโบกขรณี
ดาราดาษไปด้วยปทุมชาติ และ
อุบล เหมือนดังมีอยู่ในวันทวัน
ของพวกทวยเทพ ฉะนั้น.

๒๐๓๓. ดุกรพราหมณ์ ในสระนั้นมี
อุบลชาติ ๓ ชนิด คือเขียว
ขาว และแดง งามวิจิตร
มากมาย.

๒๐๓๔. ในสภานั้น มีปทุมชาติดาดำขึ้น
สีขาว เหมือนผ้าไหมพัลลภ

๑ ข. เสตโสคนธิเกหิ จ.

กลมพเภหิ สญจนโน
มัจฉลินโท นาม โส สโร.

สระนั้นชื่อว่ามัจฉลินท์ ดารดาษ
ไปด้วยดอกอุบลขาว จงกลนี้
และผักทอดยอดทั้งหลาย.

๒๐๓๕. อเถตุถ ปทุมมา ผุสุลา
อปริยณฺตาว ทิสฺสเร
คิมฺหา เหมนฺติกา ผุสุลา
ชณฺณตฺตฺมา อุปฺตฺตรา.

๒๐๓๕. อนึ่ง ปทุมชาติในสระนั้น มีดอก
บานสะพรั่ง ปรากฏหากำหนด
ประมาณมิได้ บ้างก็บานใน
คิมหันตฤดู บ้างก็บานใน
เหมันตฤดู บานลาดไปในน้ำลึก
ประมาณเพียงเขา.

๒๐๓๖. สุรภี สมฺปวายนฺติ
วิจิตฺรา ปุปฺผสนฺตฺตา
ภมฺรา ปุปฺผคณฺเณ
สมนฺตามภินาทีตา.

๒๐๓๖. ปทุมชาติ อันงามวิจิตรชูดอก
สะพรั่ง ส่งกลิ่นหอมฟุ้งดลไป
หมู่ภมร ไผ่ผืนบิณว่อนอยู่โดยรอบ
เพราะกลิ่นหอมแห่งบุปผชาติ.

๒๐๓๗. อเถตุถ อุทกนฺตฺสฺมี
รฺกฺขา ติฏฺฐนฺติ พฺราหฺมณ
กทฺมพา ปาฏลี ผุสุลา
โกวิฬารว จ ปุปฺผิตา.

๒๐๓๗. ดูกรพราหมณ์ อนึ่งเหล่าที่ใกล้
ขอบสระนั้น มีต้นไม้หลายหลาก
ตั้งอยู่เรียงราย คือต้นกระทุ่ม
ต้นแคฝอย ต้นทองหลาง
ผลิดอกออกสะพรั่ง.

๒๐๓๘. อังโกลา กจฺจิการว จ
ปาริชณฺเฐว จ ปุปฺผิตา
วารณา วุยฺหนา^๑ รฺกฺขา
มัจฉลินฺทมฺภโต^๒ สโร.

๒๐๓๘. ไม้ปรู ไม้ซาก ต้นปาริชาติ
มีดอกบานสะพรั่ง ต้นกากะทิง
ต้นไม้เหล่านี้ มีอยู่ทั้งสองฟาก
แห่งขอบสระมัจฉลินท์.

^๑ น. วยนา. ส. อ. สายนา.

^๒ ส. อ. มัจฉลินทมภิต.

๒๐๓๙. สิริสา เสตปาริสา^๑

สาธุ วายนุติ ปทุมกา
นิคฺคณฺที สรณิคฺคณฺที^๒
อสนา เจตถ ปุปฺพิตา.

๒๐๔๐. ปงฺกุรา พุหลา เสลา

โสภณฺชนา จ ปุปฺพิตา
เกตกา กณิการา จ
กณเวรา จ ปุปฺพิตา.

๒๐๔๑. อชฺฐนา อชฺฐกณฺณา จ

มหานามา จ ปุปฺพิตา
สมฺปุปฺพิตคฺคา ติฏฺฐนฺติ
ปชฺชสนฺตเว กิสุกา.

๒๐๔๒. เสตปณฺณิ สตฺตปณฺณา

กทฺธิโย กุสุมฺภรา
ธนฺตกุการิปุปฺเพหิ
สีสปาวรณานิ จ.

๒๐๔๓. อจฺฉิปา สิมฺพลีรฺกฺษา^๓

สลฺลกิโย จ ปุปฺพิตา
เสตเครุตคฺริกา
มัสสิโกฏฺจกฺลารวา.^๔

๒๐๓๙. ต้นชื่อก ต้นแคขาว บัวบก ส่ง

กลิ่นหอมฟุ้งไป ต้นคนที่สอ
ต้นคนที่เขมา และต้นประดู่
มีอยู่ที่ใกล้สระนั้น ดอกสะพรั่ง.

๒๐๔๐. ต้นมะคำไก่ ไม้มะขาง ต้นแก้ว

ต้นมะรุม การะเกด กรรณิการ
และชบา มีดอกบานสะพรั่ง.

๒๐๔๑. ไม้รักฟ้าขาว รกฟ้าดำ ไม้สะท่อน

และทองกวาว มีดอกแย้มบาน
ผลิดอกออกยออด พร้อม ๆ กัน
งามรุ่งเรือง.

๒๐๔๒. ไม้มะลิ้น ไม้ตีนเป็ด กล้วย

ต้นคำฝอย นมแมว คนทา
ประดู่ลาย และต้นกาคะทิง
มีดอกบานสะพรั่ง.

๒๐๔๓. ต้นมะไฟ ต้นจั่ว ไม้ขำนาว

พุดขาว กฤษณา โกฐเขมา
โกฐสอ และต้นเปราะหอม
มีดอกบานสะพรั่ง.

^๑ สี. ฉ. เสตวาริสา.

^๒ ฉ. นิคฺคณฺที สิรินิคฺคณฺที.

^๓ ฉ. อจฺฉิวา สลฺลวา. สี. อจฺฉิวา สพล.

ฉ. อจฺฉิวา สิปลา.

^๔ ฉ. มัสสิโกฏฺจา กุลารวา.

๒๐๔๔. ทหรา รุกขา วุฑฺฒา จ
 อกุฏฺฐิลา เจตฺต ปุบฺผิตา
 อสฺสมํ อุมฺโต จฺนฺติ
 อคฺยาคารํ สมฺนฺตโต.

๒๐๔๕. อเถตฺถ อฺทกนฺตสฺมํ
 พฺหุ ชาตา ผณฺชฺชกา
 มุคฺคตฺติโย กรตฺติโย
 เสวาลํ สีสกํ พฺหุ.^๑

๒๐๔๖. อฺทฺททาปวตฺตํ^๒ อุลฺลฺพิตํ
 มกฺขิกา หิงฺคุชาลิกา
 ทาสิมกญฺจโก เจตฺต
 พฺหุ นีเจ กลมฺพกา.

๒๐๔๗. เอพฺมุพฺเกหิ สญฺจณฺนา
 รุกฺขา ติฏฺฐจฺนฺติ พุราหฺมณ
 สตฺตทานํ ธาริยมานานํ
 คนฺโธ เตสํ น จิตฺตติ.

๒๐๔๘. อุมฺโต สรณฺจ มุจฺลินฺทํ
 ปุบฺผา ติฏฺฐจฺนฺติ ภาคฺโส

๒๐๔๔. ต้นไม้ในบริเวณสระนั้น มีทั้ง
 ไม้อ่อน และไม้แก่ ต้นตรง ไม่
 คดงอ ดอกบาน ตั้งอยู่สองข้าง
 อาศรม โดยรอบเรือนไฟ.

๒๐๔๕. อนึ่ง พรรณไม้เป็นอันมากเกิดขึ้น
 ใกล้ขอบสระนั้น คือตะไคร้
 ถั่วเขียว ถั่วราชมาส สาหร่าย
 และสันตะวา.

๒๐๔๖. น้ำในสระนั้น ถูกลมรำเพยพัด
 เกิดเป็นระลอกกระทบฝั่ง มีหมู่
 แมลงผึ้งบินร่ววนเคล้าเอาเกสร
 ดอกไม้ที่แย้มบาน สีเสียดเทศ
 ต้นเตาร้าง ก็มีในที่ใกล้สระ-
 มุจลินท์นั้น ผักทอดยอดเป็น
 อันมาก ก็มี ณ เบื้องต่ำ.

๒๐๔๗. ดูกรพราหมณ์ ต้นไม้ทั้งหลาย
 ดารดาษไปด้วยกล้วยไม้ กลิ่น
 แห่งบุปผชาติ ดังกล่าวล้วนนั้น
 หอมตลบอยู่ ๗ วัน ไม่พลันหาย.

๒๐๔๘. บุปผชาติ เกิดอยู่เรียงราย
 สองฝั่งสระมุจลินท์ ป่านนั้น

^๑ จ. เสวาลีสัสกา พหุ.

^๒ จ. อฺทฺททาปวตฺตํ.

อินทิวรเหติ สญจนุ
วนนุตมุปโสภติ.

ดาราตาสไปด้วยต้นราชพฤกษ์
ย่อมงดงาม.

๒๐๔๙. อชุตมมาลี ธาวิยมานานี
คนุโร เตลี น จิตฺตติ
นีลปุปฺพิเสตวารี
ปุปฺพิตา คิริกณฺณิกา
กเลรุกฺเขหิ^๑ สญจนุ
วนนุตฺ ตุสสีหิ จ.

๒๐๔๙. กลิ่นดอกราชพฤกษ์นั้น หอม
ตลบอยู่กิ่งเดื่อน ไม่เลือนหาย
อัญชันเขียว อัญชันขาว และ
กุ่มแดง ดอกบานสะพรั่ง ป่านั้น
ดาราตาสไปด้วยออบเชย และ
แมงลัก.

๒๐๕๐. สมฺโมทิตฺว^๒ คนุเรน
ปุปฺผสาขาหิ ตํ วณํ
ภมฺรา ปุปฺผคนุเรน
สมนฺตตามภินาทิตา.

๒๐๕๐. ดังจะให้คนเบิกบานใจ ด้วย
ดอกไม้และกิ่งไม้ อันมีกลิ่นหอม
เหล่าภมรไผ่ดิน บินว่อนเสียงวู้วๆ
อยู่โดยรอบ เพราะกลิ่นหอมแห่ง
บุปผชาติ.

๒๐๕๑. ตีณิ กกุฏารุชาตานิ
ตสฺมี สรสิ พุราหฺมณ
กุมฺภมตฺตานิ เจกานิ
มฺรุมตฺตานิ^๓ วา อุโก.

๒๐๕๑. ดูกรพราหมณ์ ณ ที่ใกล้สระ
นั้น มีผักแพง แดง น้ำเต้า ๓
ชนิด ชนิดหนึ่ง ผลโตเท่าหม้อ
อีกสองชนิด ผลโตเท่าตะโพน.

๒๐๕๒. อเถตฺถ สาสโป พหุโก
นาทียเ อหริตายุโต
อสีตาลาว ติฏฺฐนฺติ

๒๐๕๒. อนึ่ง ในที่ใกล้สระมุจลินท์นั้น
มีพันธุ์ผักกาด กระเทียม หอม
เป็นอันมาก ประกอบด้วยใบ
อ้นเขียว ต้นเต้าร้าง ตั้งอยู่ดูจ

^๑ ส. กกุฏเกหิ. อ. กกุฏเกหิ.

^๒ น. สมมุทิตว.

^๓ น. มฺรุมตฺตานิ.

เชษฐา อินฺทิวรา พนุ.

ต้นตาล อุดมเขียวมีเป็นอันมาก
ขึ้นอยู่ริมน้ำพอเอื้อมเด็ดได้.

๒๐๕๓. อปโณภา สุริยวลลึ จ
กาฬิยา มรฺคณฺธิยา
อโสกา มุทฺยนฺตี จ
วลฺลิโก ขุทฺทปฺปติโย.

๒๐๕๓. มะลิวัน นมดําเลีย เกาหญา nang
เกาชะเอม ไม้ไผ่โคก มะลิวัน
เทียนป่า ดอกเข็ม ชิงช้าชาลี.

๒๐๕๔. โกรณฺทกา อโนชา จ
ปฺปติตา นาคมฺลลิกา^๑
รฺกขมารุญฺห ติฏฺฐนฺติ
มุลฺลา กิสุกาวลฺลิโย.

๒๐๕๔. ว่านหางช้าง อังกาบ กากะทิง
ทองเครือ ดอกแย้มบานสะพรั่ง
ขึ้นชานาน.

๒๐๕๕. กณฺฐรฺหา ปวาเสนฺติ
โยธิกา มรฺคณฺธิยา
นิลียา สุมฺนา ภณฺฑี
โสภติ ปทุมฺตฺตโร.

๒๐๕๕. ต้นชุมแสง ขึ้นแข่งแทรกคัดเค้า
และชะเอม มะลิซ้อน มะลิ และ
หงอนไก่ ทั้งบัวบก ย่อมงดงาม.

๒๐๕๖. ปาฏฺลิสฺมฺหฺมฺทกปฺปาสี
กณฺนิการา จ ปฺปติตา
เหมชาลา วทิสฺสนฺติ
รฺจิริวา อคฺคิสิขุปฺมา.^๒

๒๐๕๖. ต้นแคฝอยและฝ้ายทะเล เครือ
กรรณิการิ บานแล้ว ปรากฏ
ดังข่ายทอง รุ่งเรืองดุจเปลวไฟ.

๒๐๕๗. ยานิ ตานิ จ ปฺปผานิ
ถลชานฺนุทกานิ จ

๒๐๕๗. ดอกไม้นั้นเหล่าใด เกิดบนบก
และในน้ำ ดอกไม้นั้น
ทั้งหมด ปรากฏ ณ สระน้ำ

^๑ สี. อี. นาควลลิกา.

^๒ ฉ. รุจิริคฺคิ สิขุปฺมา.

สพฺพานิ ตตฺถ ทิสฺสนฺติ
เอวํ รมฺโม มโหฺทธิ.

ชื่อว่ามัจลินท์นั้น เพราะขังน้ำ
อยู่มาก น้ำร้อนรมย์ ด้วยประการ
ฉะนี้.

๒๐๕๘. อถสุสา ปิภุขรณียา
พหุภา วาโรโคจรา
โรหิตา นลเปสิงฺคุ^๑
กุมภิลลา มกฺวา สฺสุ.

๒๐๕๘. ในสระโบกขรณีนั้น (หมายถึง
สระมัจลินท์ เพราะเช่นกับสระ
โบกขรณี) มีปลารวายน้ำอยู่
มากมาย คือปลาตะเพียน
ปลาช่อน ปลาดุก จระเข้
ปลามังกร ปลาฉลาม.

๒๐๕๙. มธุ จ มธุลฺลฺลิจิ จ
ตาลิยา จ ปิยงฺคฺคา
กุกฺกฺชา ภทฺทมฺภูชา^๒ จ
สตะปฺปฺผา^๓ จ โลสุปา.

๒๐๕๙. ณ ที่ใกล้สระนั้น มีชะเอมต้น
ชะเอมเครือ กำนยาน ประยงค์
กระวาน เห้วหมู สัตตบุษย์
และสมุลแว้ง.

๒๐๖๐. สุรภิมรุตฺตรา^๔
พหุภา ตฺวํควลฺลฺลฺโย^๕
ปทุมภา นารทา โกฏฺฐา
ณามกา จ หเรณฺฐกา.

๒๐๖๐. พิมเสน สามสิบ และกฤษณา
เถากระไดลิง มีมากมาย บัวบก
โกฐขาว กระพุ่มเลือด ต้นหนาด.

๒๐๖๑. หลิทฺทภา คนฺธเสลา
หริเวลา จ คฺคฺคฺคฺลา

๒๐๖๑. ขมิ้น สิลายอน หวดาล
คำคุณ สมอพิเภก ไคร้เครือ

๑. นพปี สิงคุ.

๒. กุกฺกฺชา ภทฺทมฺภูตา.

๓. เสตปฺปฺผา.

๔. สุรภี จ รุกฺษา ตตรา.

๕. ตฺวํควลฺลฺลฺโย.

วิมาทกา โจรโกฏฐา^๑

กปุปรา จ กลิงคุกา.

การบูร รางแดง.

๒๐๖๒. อเถตถ สีหา พุยคุมา จ
ปฐิสาลู จ หตฺธิโย
เอณฺเณยฺยา ปสทา เจว
โรหิตา^๒ สรภา มิดา.

๒๐๖๒. และในที่ใกล้สระมุจลินท์นั้น มี
เหล่าราชสีห์ เสือโคร่ง ยักษิณี
หน้าลา เหล่าช้าง เนื้อฟาน เนื้อ
ทราย กวางดง ละมั่ง ชะมด.

๒๐๖๓. โกฏฐสุณา สุโณปี จ
ตุลียา นพัสสนุนิภา
จามรี จลนี ลงฺขี
ฉาปีตา มกุกฺกา ปิจุ.

๒๐๖๓. หมาจิ้งจอก หมาใน ป่าง
กระรอก จามรี เนื้อสมัน
ชะนี ลิงลม ค่าง ลิงจุ่น.

๒๐๖๔. กกุกฺกา กตมายา จ
อิฏฺฐา โคณสิธา พหุ
ขคฺคา วราหา นกุลลา
กาฬเกตุถ พหุตฺโส.

๒๐๖๔. กวาง กระตัง หมี วัวเถื่อน
ระมัด หมาป่า พังพอน
กระแต มีมาก ใกล้สระมุจลินท์
นั้น.

๒๐๖๕. มหิสสา^๓ โสธนา สิคาลา
จปุปกา^๔ จ สมนุตโต
อาภุจฺจา ปจฺลาคา จ
จิตฺตฺรกา จาปี ทีปโย.

๒๐๖๕. กระปือป่า หมาใน หมาจิ้งจอก
และเหล่าลิงลม เหี้ย ลิ่น
เสือดาว และเสือเหลือง มีอยู่
โดยรอบ.

^๑ น. วิมาทิกา โจรกา ภูฏา.

^๒ น. โรหิจฺจา.

^๓ น. มหีสสา.

^๔ น. ปมุปกา.

๒๐๖๖. เปลกา จ วิมาสาทา
 สีนหา โภกนิสาตกา^๑
 อฏฐปาทา จ โมรา จ
 ภสฺสรา จ กุกกุฏกา.

๒๐๖๗. จงุโกรา กุกกุฏา นาคา
 อณุมมณฺเฬ ปกุชฺชิโน
 พกา พลาภา นชฺชหา
 ทินฺนิกา โภญฺจวาทิกา.^๒

๒๐๖๘. พุยฺหฺมณฺสา โลหปิฏฺฐา
 จบุปฺภา^๓ ชีวชีวกา
 กปิณฺชรา ติตฺติราโย
 กุลาวา ปฏิกุกฺกุฏกา.

๒๐๖๙. มณฺฑาลกา เจลเกฬุ
 ภณฺฑุตติตฺติรนามกา
 เจลาวกา ปิงฺคุลาโย
 โคธกา องฺคเหตฺตกา.

๒๐๗๐ กรวิกา^๔ จ สคฺคา จ
 อุฬุงการา จ กุกกุหา
 นานาทิชฺชคณากิณฺณ
 นานาสรณิกุชิตฺ.

๒๐๖๖. เหล่ากระต่าย แร้ง ราชสีห์
 เสือปลา ละมั่ง และชะมด
 มีสฤณชาติมากมาย คือ นกยูง
 หงส์ขาว ไก่ฟ้า ไก่เถื่อน.

๒๐๖๗. เหล่านกกด ไก่ป่า ร้องรับกัน
 และกัน นกยางโทน นกยางกรอก
 นกกระเรียน นกตะกรุม และ
 นกกระต่ายตื๋อ.

๒๐๖๘. เหล่าเหยี่ยวแดง นกข่อนหอย
 นกพระหิต นกคืบแค นกกระทา
 นกแซงนก นกกด.

๒๐๖๙. นกกระเต็นใหญ่ นกกวัก นกคุ้ม
 นกกระทา นกกระจอก นกแซงแซว
 นกกระเต็นน้อย และนกยางเขน.

๒๐๗๐. เหล่านกการเวก นกแอ่นลม
 นกเงือก นกออก สรรพจุลินท์
 นั้น เคลื่อนกล่นไปด้วยฝูงนก
 นานาชนิด ก็กัก้องไปด้วยเสียง
 สัตว์ต่าง ๆ".

^๑ ฉ. โคคณิสสาทา.

^๒ ฉ. กุกกุชวาทิกา.

^๓ ฉ. ปมฺมกา. ส. อ. ปมฺปกา.

^๔ ฉ. กรวียา.

๒๐๗๑. อเถตฺถ สกฺขมา สนฺติ
 นีลกา^๑ มณฺฑุภาณิกา
 โมทนฺติ สห ภริยาหิ
 อญฺญมญฺญํ ปกุชิโน.

๒๐๗๒. อเถตฺถ สกฺขมา สนฺติ
 ทิชา มณฺฑุสฺสรวาสิตา
 เสตฺถกฺขิณฺญา ภทฺรภา
 อญฺญา จิตฺรเปกฺขณา.^๒

๒๐๗๓. อเถตฺถ สกฺขมา สนฺติ
 ทิชา มณฺฑุสฺสรวาสิตา
 สินฺธุที นีลคิรวาหิ
 อญฺญมญฺญํ ปกุชิโน.

๒๐๗๔. กุกฺกุฏจกา กุฬิรกา
 โกฏฺฐา ปุทฺธรสาดกา
 กาฬเวยุยา พลียฺกฺขา
 กทมฺพา สุวสาธิกา.

๒๐๗๕. หลิทฺทา โลหิตา เสตา
 อเถตฺถ นพฺภา พหุ
 วารณา ภิงฺคราชา จ
 กทมฺพา สุวโกกิลา.

๒๐๗๑. ยังมีนกมากมาย ในที่ใกล้สระ
 มุจลินท์นั้น มีชนปีกงามวิจิตร
 เรียกนกพญาลอ ร้องเพราะ
 พร้อมกับตัวเมีย ร่ำร้องต่อกัน
 และกัน บันเทิงอยู่.

๒๐๗๒. นกทั้งหลายในที่ใกล้สระมุจลินท์
 นั้น มีเสียงไพเราะเป็นนิตย์ มี
 ตางาม หางดาสีขาวทั้งสองข้าง
 มีชนปีกอันวิจิตร.

๒๐๗๓. ผู่นกยูง มีเสียงไพเราะ มีหงอน
 และขนคอเขียว ร่ำร้องต่อกัน
 และกันอยู่ ในที่ใกล้สระมุจลินท์
 นั้น.

๒๐๗๔. ไก่เถื่อน ไก่ฟ้า นกเป็ด
 นกนางนวล เหยี่ยวดำ เหยี่ยว-
 นกเขา นกกาน้ำ นกแซกเต่า
 นกสาธิกา.

๒๐๗๕. อนึ่ง ที่ใกล้สระนั้น มีนกเป็น
 อันมาก มีสีต่าง ๆ คือ สีเหลือง
 สีแดง สีขาว นกหัสติลิงค์
 พญาหงส์ทอง นกกาน้ำ นกแก้ว
 และนกคุดเหว่า.

^๑ ฉ. สาลิกาติปี ปาโจ.

^๒ ฉ. จิตฺรเปกฺขณา.

๒๐๗๖. อุกกุสา กุรุรา หัสสา
 อาญา ปรีวเทนุติกา
 จากหัสสา^๑ อติพลา
 นชฺชุนหา ชีวชีวกา.

๒๐๗๖. นกออกดำ หงส์ขาว นกซ้อนหอย
 นกกระวังไพร ห่าน นกยาง
 นกโพระดก นกตั๋ยตีวิด.

๒๐๗๗. ปเรวตา รวิหัสสา
 จากวากา^๒ นทีจรา
 วารณาภิรทา รุมมา
 อุโน กาลุปกุชิโน.

๒๐๗๗. นกพิราบ หงส์ทอง นกจากพราว
 นกที่เที่ยวไปได้ ทั้งในน้ำทั้งบน
 บกและนกหัสติลิงค์ ต่างก็ส่งเสียง
 ร้องกู่ก้องหากันทั้งเช้าและเย็น.

๒๐๗๘. อเถตฺถ สกฺขณา สนฺติ
 นานาวณฺณา พหุ ทิชา
 โมทนฺติ สห ภริยาหิ
 อญฺญมญฺญํ ปกุชิโน.

๒๐๗๘. อนึ่ง เหล่าสกุนชาติ มีสีต่างๆ
 กัน เป็นอันมาก อยู่ในที่ใกล้สระ
 มุจลินท์นั้น ย่อมยินดีอยู่กับ
 คู่เคียง ส่งเสียงกู่ก้องร้องเข้าหา
 กันและกัน.

๒๐๗๙. อเถตฺถ สกฺขณา สนฺติ
 นานาวณฺณา พหุ ทิชา
 สพฺเพ มญฺชฺช นิกฺขนฺติ
 มุจฺฉินฺทมุฏฺโต สรํ.

๒๐๗๙. อนึ่ง ที่ใกล้สระนั้น มีนกมากมาย
 สีต่างๆ กัน ทุก ๆ ตัว ต่าง
 ส่งเสียงอันไพเราะระงมไพร ที่
 ใกล้สองฝั่งสระมุจลินท์.

๒๐๘๐. อเถตฺถ สกฺขณา สนฺติ
 กรวีกา^๓ นาม เต ทิชา
 โมทนฺติ สห ภริยาหิ
 อญฺญมญฺญํ ปกุชิโน.

๒๐๘๐. อนึ่ง ในที่ใกล้สระมุจลินท์นั้น
 มีนกการเวกมากมาย ร่ำร้อง
 ต่อกันเป็นคู่ ๆ ยินดีอยู่กับเหล่า
 นกตัวเมีย.

^๑ จ. ปากหัสสา.

^๒ ส. จุกวากา.

^๓ จ. ภริยา นาม. เอมุปริย.

๒๐๘๑. อเถตถ สกฺขนา สฺนติ
กรวิกา นาม เต ทิชา
สพฺเพ มนุสฺส นิกฺขนฺติ
มฺจุลินฺทมฺภาโต สรํ.

๒๐๘๒. เอณฺเวยฺยา ปสทาภิณฺณํ
นาคสํเสวิตํ วณํ
นानาลตาหิ สญฺจนฺนํ
กทลิมิคเสวิตํ.

๒๐๘๓. อเถตถ สามา พฺหุกา^๑
นิวาโร วรโก พฺหุ
สาลิ อกฺกุสฺสปาโก จ
อุจฺจุ ตตฺถ อนปฺปโก.

๒๐๘๔. อยํ เอกปที เติ
อุทฺธํ คจฺจติ อสฺสมํ
ขุทฺทํ ปิปาสํ อรตี
ตตฺถ ปตฺโต น วินฺทติ
ยตฺถ เวสฺสสฺนฺตโร ราชา
สท ปตฺเตหิ สฺมมติ.

๒๐๘๕. ธาเวนฺโต พุราหฺมณวณฺณํ
อาสทญฺจ มสฺสขญฺ

๒๐๘๑. อนึ่ง ที่ใกล้สระนั้น มีนกการเวก
มากมาย ทุก ๆ ตัว ต่างส่งเสียง
อันไพเราะระงมไพโรยอยู่สองฝั่ง
สระมฺจุลินท์.

๒๐๘๒. ป่านั้น เกือบนกกลาตไปด้วย
เนื้อทราย เนื้อฟาน เป็นสถานที่
อาศัยของช้างพลาย และช้างพัง
ดาษตันไปด้วยเถาวัลย์นานาชนิด
และเป็นที่อาศัยของฝูงชะมด.

๒๐๘๓. อนึ่ง ในที่ใกล้สระมฺจุลินท์นั้น
มีภูษชาติมากมาย คือ หญ้า
กับแก๊ ลูกเดือย ข้าวสาลี อ้อย
มิใช่น้อย เกิดเองในที่มิได้ไถ.

๒๐๘๔. ทางนี้ เป็นทางเดินได้คนเดียว
เป็นทางตรงไปจนถึงอาศรม คนผู้
ไปถึงอาศรมของพระเวสสันดร
นั้นแล้ว ย่อมไม่มีความหิวกระหาย
หรือความไม่ยินดี พระเวสสันดร
เจ้า พร้อมด้วยพระโอรสพระธิดา
และพระมเหสี ประทับอยู่ ณ
อาศรมใด.

๒๐๘๕. ทรงเพศนักบวช อันประเสริฐ
ทรงขอสำหรับสอยผลไม้ เครื่อง

^๑ ฉ. สาสโป พฺหุโก.

จุมพวาสี ฌมา เสติ
ชาตเวทํ นมสฺสติ.

๒๐๘๖. อิทํ สุตฺวา พุรุมพนฺธุ
อิสฺสี กตฺวา ปทกฺขิณํ
อุทคฺคจิตฺโต ปกุกามิ
ยตุถ เวสฺสสฺสฺสโร อหุ.

มหาวนฺวณฺณนา.

บุชาไฟและชฎา ทรงนุ่งห่ม
หนังเสือ บรรทมเหนือแผ่นดิน
ทรงบูชาไฟ (เมื่อท่านปายหน้า
ไปทางทิศอุดร จะได้เห็นอาศรม
นั้น).

๒๐๘๖. ชูชกผู้เป็นเผ่าพันธุ์แห่งพราหมณ์
ครั้งได้สดับถ้อยคำของอัจจุตฤาษี
แล้ว มีจิตยินดี กระทำประทักษิณ
อำลา มุ่งหน้าไปยังสถานที่
ประทับของพระเวสสันดร.

จบบมหาวนวรรคนา.

ทารกปพฺพ

๒๐๘๗. อุฏฺเฐหิ ชาลิ ปติฏฺฐ
โปราณํ วีย ทิสฺสติ
พุรุมมณํ วีย ปสฺสสามิ
นฺนุทโย มาภิกีเร.

๒๐๘๘. อหิปี ตาต ปสฺสสามิ
โย โส พุรุมมาว ทิสฺสติ

ทารกบรพฺพ

๒๐๘๗. ดูกรพ่อชาลี เจ้าจงลุกขึ้นยืนเกิด
การมาของพวกยาจก ในวันนี้
ปรากฏเหมือน การมาของพวก
ยาจกครั้งก่อนๆ พ่อเห็นเหมือน
ดังพราหมณ์ ความชื่นชมยินดี
ทำให้พ่อเกษมศานต์.

๒๐๘๘. ข้าแต่พระบิดา แม่หม่อมฉัน ก็
เห็นผู้นั้นปรากฏเหมือนพราหมณ์

อหฺริโก^๑ วีย อายาติ
อติถึ ใน ภวิสฺสติ.

ดูเหมือนเป็นคนเดินทาง จะเป็น
แขกของเราทั้งหลาย.

๒๐๘๙. กจฺจิ นุ โภโต กุสลํ
กจฺจิ โภโต อนามยํ
กจฺจิ อุญฺเฌน ยาเปถ
กจฺจิ มุลผลา พหุ.

๒๐๘๙. พระองค์ไม่มีโรคพาหรือ ทรง
พระสำราญดีหรือ ทรงเยียวยา
อดภพด้วยการแสวงหาผลาหาร
สะดวกหรือ ทั้งมูลมัน ผลไม้
มีมากหรือ.

๒๐๙๐. กจฺจิ ทํสา มกสา จ
อปฺปเมว สิริสฺปา
วเน วาฬิมิคากิณฺเณ
กจฺจิ หีสา น วิชฺชติ.

๒๐๙๐. เหลือบ ยุง และสัตว์เลื้อยคลาน
มีน้อยแลหรือ ในป่าอันเกลื่อนกล่น
ไปด้วยสัตว์ร้าย ไม่มีมา
เบียดเบียนบ้างเลยหรือ.

๒๐๙๑. กุสลญฺเฌว ใน พฺรเหม
อโถ พฺรเหม อนามยํ
อโถ อุญฺเฌน ยาเปม
อโถ มุลผลา พหุ.

๒๐๙๑. ดูกรพราหมณ์ เราทั้งหลายไม่มี
โรคพาเบียดเบียน อนึ่ง เรา
ทั้งหลายเป็นสุขสำราญดี เรา
เยียวยาอดภพ ด้วยการหา
ผลาหารสะดวกดี ทั้งมูลมัน
ผลไม้ก็มีมาก.

๒๐๙๒. อโถ ทํสา มกสา จ
อปฺปเมว สิริสฺปา
วเน วาฬิมิคากิณฺเณ
หีสา มยฺหึ^๒ น วิชฺชติ.

๒๐๙๒. ทั้งเหลือบ ยุง และสัตว์เลื้อยคลาน
ก็มีน้อย อนึ่งในป่าอันเกลื่อนกล่น
ไปด้วยสัตว์ร้าย ก็ไม่มีมา
เบียดเบียนเรา.

^๑ ส. อ. อตฺติโก.

^๒ อ. อมฺหึ.

๒๐๙๓. สตุต ใน มาเส วสดี
 อรญฺเเบ ชีวโลกินี^๑
 อิทปิ ปจฺมํ ปสฺสสามิ^๒
 พฺราหฺมณํ เทวณฺณนํ
 อาทาย เวฬุวํ ทณฺฑํ
 อคฺคินฺทุตฺตํ กมณฺฑลํ.

๒๐๙๔. สุวาคตนฺเต มหาพฺรหฺม
 อโถ เต อทฺฐาคตํ
 อนฺโต ปวิส ภาทฺทนฺเต
 ปาเท ปกฺขาลยสฺสุ เต.

๒๐๙๕. ตินฺนุทฺทกานิ ปิยาลานิ
 มธุเก กาสมาริโย
 ผลานิ ชุทฺทกปฺปานิ
 ภูณฺช พฺรหฺม วรํ วรํ.

๒๐๙๖. อิทปิ ปานิยํ สิตํ
 อามตํ คิริคพฺภว
 ตโต ปิว มหาพฺรหฺม
 สเจ ตฺวํ อภิกงฺขสิ.

๒๐๙๗. อถ ตฺวํ เกน วณฺณเณน
 เกน วา ปน เหตุนา

๒๐๙๓. เมื่อเราทั้งหลายมาอยู่ในป่า มี
 ชีวิตอันตรอมเกรียมมาตลอด ๗
 เดือน เราเพิ่งเห็นท่าน ผู้เป็น
 พราหมณ์บูชาไฟ ทรงเพศ
 อันประเสริฐ ถือไม้เท้าสีแดง
 ดอกมะตูม และลักจั่นน้ำนี้
 เป็นคนแรก.

๒๐๙๔. ดูกรมหาพราหมณ์ ท่านมาดีแล้ว
 อன்ற ท่านมิได้มาร้าย ดูกรท่าน
 ผู้เจริญ เชิญท่านเข้ามาภายใน
 เถิด เชิญท่านล้างเท้าของท่าน
 เถิด.

๒๐๙๕. ผลมะพลับ ผลมะหาด ผล
 มะขาง ผลหมากเม่า มีรสหวาน
 ปานน้ำผึ้ง เชิญท่านเลือกฉัน
 แต่ผลที่ดีๆ เถิด ท่านพราหมณ์.

๒๐๙๖. แม่น้ำดื่มนี้ ก็เย็นสนิท เราย่นำมา
 จากชอกเขา ดูกรมหาพราหมณ์
 ถ้าท่านปรารถนา ก็จงดื่มตาม
 สบายเถิด.

๒๐๙๗. เราขอลา มาจนถึงป่าใหญ่
 แล้ว เพราะเหตุการณ์อะไรหนอ

^๑ จ. ชีวโลกินี.

^๒ จ. ปสฺสสาม.

อนุปปตฺโต พุทธารญฺญํ
 ตํ เม อภฺยาหิ ปุจฺฉิตฺโต.

เราถามแล้ว ขอท่านจงบอก
 ความนั้น แก่เราเถิด.

๒๐๙๘. ยถา วาริวโห ปุโร
 สพุทฺถกาลํ น ชียติ
 เวนฺตํ ยาจิตาคนฺธุจฺฉี
 ปุตุเต เม เทหิ ยาจิตฺโต.

๒๐๙๘. ห้วงน้ำ เต็มเปี่ยมตลอดเวลา
 ไม่เหือดแห้ง ฉนฺได ข้าพเจ้ามา
 สูปาไหญนี้ เพื่อทูลขอพระโอรส
 และพระธิดา ก็ฉนฺนนั้น ข้าพเจ้า
 ทูลขอแล้ว ขอพระองค์จงพระ-
 ราชทานพระโอรส และพระธิดา
 แก่ข้าพเจ้าเถิด.

๒๐๙๙. ททามิ น วิกรมปามิ
 อิสฺสโร นย พุราหุมน
 ปาโต คตา ราชปฺตฺตี
 สายํ อุฏฺฐาโต เอหิตฺติ.

๒๐๙๙. ดูกรพราหมณ์ เรายอมให้
 มิได้หวั่นไหว ท่านจงเป็นใหญ่
 พาเราลูกทั้งสองของเราไปเถิด
 พระมัทรีผู้มารดา เสด็จไปปา
 แต่เข้า เพื่อแสวงหาผลไม้ จะกลับ
 มาเวลาเย็น.

๒๑๐๐. เอกรตฺตี วสิตฺวาน
 ปาโต คจฺฉสิ พุราหุมน
 ตสฺสา นฺหาเต อุปฺคฺมาเต^๑
 อถ เน มาลธาริเน.

๒๑๐๐. ดูกรพราหมณ์ ท่านจงค้างเสีย
 คืนหนึ่งก่อน รุ่งขึ้นเข้าจึงค่อยไป
 พา कुमारและกุมารีซึ่งพระมารดา
 ของเธอให้เสร็จแล้ว ให้ตัดทรง
 ด้วยระเบียบดอกไม้อ.

๒๑๐๑. เอกรตฺตี วสิตฺวาน
 ปาโต คจฺฉสิ พุราหุมน
 นานาปุเปเหิ สณฺณนฺเน

๒๑๐๑. แนะพราหมณ์ ท่านจงอยู่ค้างเสีย
 คืนหนึ่งก่อน รุ่งขึ้นเข้าจึงพาไป
 ตามทาง ที่ปกคลุมด้วยดอกไม้

^๑ จ. ตสฺสา นฺหาเต อุปฺมาเต.

น่านคนเรหิ ภูสีเต
 นานามูลผลากิณเณ
 คจฺจ สุวาทาย พุราหุมน.

ชนิดต่างๆ ประดับด้วยนานา
 คันธชาติ ดารดาษไปด้วยมูล
 ผลาผลชนิดต่างๆ (ที่พระมารดา
 ของเธอประทาน สำหรับเป็น
 เสบียงทาง) นะพราหมณ์.

๒๑๐๒. น วาสมภิโรจามิ
 คมนิ มยุหิ^๑ รุจฺจติ
 อนฺตรายปิ เม อสฺส
 คจฺจญฺเวยว รณสภ.

๒๑๐๒. ข้าแต่พระขัตติยดาบส ข้าพเจ้า
 ไม่ชอบใจการพักอยู่ ข้าพเจ้า
 ชอบใจการกลับไป อันตราย
 จะพึงมีแก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้า
 ต้องกลับไปทีเดียว.

๒๑๐๓. น หตตา ยาจโยคี น
 อนฺตรายสฺส การิยา
 อิตฺติกา^๒ มนฺตํ ชานนฺติ
 สพุพฺ คณฺหนฺติ วามโต.

๒๑๐๓. ขึ้นชื่อว่าสตรีทั้งหลายเหล่านั้น
 ไม่สมควรแก่การขอ เป็นผู้
 กระทำอันตราย (แก่บุญของทายก
 แก่ลามของปฏิกานก) ย่อมรู้
 มนต์ คือมายา ถือเอาสิ่งทั้งปวง
 โดยเบื่องช้า (ไม่ถือเอาโดย
 เบื่องช้า).

๒๑๐๔. สทุธาย ทานํ ททโต
 มา สมทกฺขิ มาตริ^๓

๒๑๐๔. ข้าแต่พระบรมราชดาบส เมื่อ
 พระองค์จะทรงบริจาคทาน ด้วย
 พระศรัทธา พระองค์อย่าทรง
 พบพระมารดา ของพระราชากุมาร

๑ จ. มยุห.

๒ จ. อติโย.

๓ จ. มาส อทกฺขิ มาตริ.

อนุตรายปี สา กยิรา
คจฺจนฺณเฏว รเถสฺสภ.

และพระกุมาริเลย พระมารดา
พึงทำแม่อันตรราย ข้าพเจ้า
จะกลับไปทีเดียว.

๒๑๐๕. อามนฺตยสฺส เต ปฺตุเต
มา เต มาตรมทฺทสฺส
สทฺธาย ทานํ ททโต
เอวํ ปุณฺณํ ปวทฺธมติ.

๒๑๐๕. ขอพระองค์ จงตรัสเรียกพระโอรส
และพระธิดามา อย่าให้พระโอรส
และพระธิดาต้องพบพระมารดา
เลย เมื่อพระองค์ทรงบริจาคทาน
ด้วยพระศรัทธา บุญย่อมเจริญ
ทั่วด้วยประการฉะนี้.

๒๑๐๖. อามนฺตยสฺส เต ปฺตุเต
มา เต มาตรมทฺทสฺส
มาทิสฺสส ธนํ ทตฺวา
ราช สคฺคํ คมิสฺสสสิ.

๒๑๐๖. ข้าแต่ราชาภาชี ขอพระองค์จงตรัส
เรียกพระโอรส และพระธิดามา
อย่าให้พระโอรส และพระธิดา
ต้องพบพระราชมารดาเลย ครั้น
พระองค์ พระราชทานทรัพย์
แก่ยากจน เช่นกับข้าพเจ้าแล้ว
จักเสด็จสู่สวรรค์.

๒๑๐๗. สเจ ตวํ นิจฺจนฺเส ทฏฺฐํ
มม ภริยํ ปติพฺพตํ
อญฺยกสฺสปีเม เทหิ^๑
ชาลี กณฺหาชินํ จโก.

๒๑๐๗. ถ้าท่าน ไม่ปรารถนาจะพบพระ
เทวีผู้มีวัตรอันงามของเรา ท่าน
จงถวายชาลีกุมาร และกณหา-
ชินากุมารทั้งสองนี้ แต่พระเจ้า
สัณฺฑชัย มหาราชผู้อภัยกาของเธอ.

๒๑๐๘. อิเม กุมาโร ทิสฺวาน
มณฺชฺเฏ ปิยภาณินเ

๒๑๐๘. พระอัยยิกาธิราช ทอดพระเนตร
เห็นราชนัดดาทั้งสอง ผู้มีเสียง

^๑ ฉ. อญฺยกสฺสปี ทสฺสเสหิ.

ไผ่เราะ กล่าววาจาจนารัก นี้จัก
ทรงปิติ ดีพระทัย ปลาบปลื้ม
พระราชทานทรัพย์ แก่ท่านเป็น
อันมาก.

๒๑๐๙. ข้าแต่พระราชบุตร ขอพระองค์
จงฟังข้าพเจ้า ข้าพเจ้ากลัวต่อ
การที่ถูกหาว่า อกชิงเอาไป
พระเจ้าลัญชัยมหาราช จะลง
พระอาชญาข้าพเจ้า คือจะ
ฟิงขาย หรือให้ประหารชีวิต
ข้าพเจ้าจะขาดทั้งทรัพย์ทั้งทาส
และจะฟิงถูกนางพราหมณี ผู้เป็น
เผ่าพันธุ์ แห่งพราหมณดิเตยนได้.

๒๑๑๐. พระมหाराชา ทรงสถิตในธรรม
ทรงผดุงสี่พิริฐให้เจริญทอดพระ
เนตรเห็นพระราชนัดดาทั้งสอง
ผู้ตรัสเป็นที่รักไพละ ทรงได้ปีติ
โสมนัส จักพระราชทานทรัพย์
เป็นอันมากแก่ท่าน.

๒๑๑๑. ข้าพเจ้า จักทำตามรับสั่งไม่ได้
ข้าพเจ้า จักนำพระกุมารและ
พระกุมารี ไปเป็นทาสรับใช้
ของนางพราหมณี.

๑ ข. จิน.

๒๑๑๒. ตโต กุมารฯ พุยติต๑
 สุตฺวา ลุทฺทสุส ภาสิตํ
 เตน เตน ปธาวิสุ
 ชาลี กณฺหาชิโน จโก.

๒๑๑๓. เอहि ตาต ปิยปฺตุต
 ปุเรถ มม ปารมี
 หทยํ เมภิสฺสญฺเจถ
 กโรถ วจัน มม.

๒๑๑๔. ยานนาวา^๒ เม โหถ
 อจลา ภวสาคร
 ชาติปาริ ตริสุสามิ
 สนฺตาวเรสุสํ สเทวกิ.

๒๑๑๕. เอहि อมฺม ปิยา ธีตา^๓
 ปิยา เม ทานปารมี^๔
 หทยํ เมภิสฺสญฺเจถ
 กโรถ วจัน มม.

๒๑๑๖. ยานนาวา เม โหถ
 อจลา ภวสาคร

๒๑๑๒. แต่นั้น พระกุมารและพระกุมารี
 คือพระชาลีและพระกณฺหาชิโน
 ได้สดับคำของชุกกผู้หยาบช้า
 แล้ว ก็ตกพระทัยกลัว จึงพากัน
 เสด็จวิ่งหนีไปจากที่นั้น ๆ.

๒๑๑๓. ดูกรพ่อลูกรัก ลูกทั้งสอง จงยัง
 บารมีของพ่อให้เต็ม จงรตฺถกัฏฐ
 ของพ่อให้ชุ่มเย็น จงทำตามคำ
 พ่อ.

๒๑๑๔. ขอเจ้าทั้งสอง จงเป็นดุจยานนาวา
 ของพ่อ อันไม่หวั่นไหวต่อสาคร
 คือภพ ด้วยว่าพ่อจะข้ามฝั่งคือ
 ชาติ จักช่วยสัตว์โลกทั้งเทวดา
 ให้ข้ามด้วยกัน.

๒๑๑๕. ดูกรแม่ธิดาที่รัก แม่จงมา จง
 เพิ่มพูนทานบารมี ที่รักของพ่อ
 จงรตฺถกัฏฐของพ่อ (ให้ชุ่มชื้น)
 จงทำตามคำของพ่อ.

๒๑๑๖. ขอเจ้าทั้งสอง จงเป็นดุจยานนาวา
 ของพ่อ อันไม่หวั่นไหวต่อสาคร

^๑ ฉ. พุยติตา.

^๒ ฉ. ยานา นาวา จ.

^๓ ฉ. ปิยธีติ.

^๔ ฉ. ปุเรถ มม ปารมี.

ชาติปาริ ตริสฺสามิ
อุทฺธริสฺส สเทวกิ.

คือภพ ด้วยว่าพ่อจักข้ามฝั่งคือ
ชาติ จักช่วยสัตว์โลกทั้งเทวดา
ให้ข้ามด้วยกัน.

๒๑๑๗. ตโต กุมารเ อาทาย
ชาลี กณฺหาชินิ จโก
พฺราหฺมณสฺส อทา ทานิ
สิวีนํ ภูจฺจวฑฺฒโน.

๒๑๑๗. แต่กาลนั้น พระเวสสันดร
ผู้ยังแคว้นแห่งชาวสีพีให้เจริญ
ทรงพาพระชาลีไอรส และพระ-
กณหาชิณาธิดาทั้งสองพระองค์
มาพระราชทานแก่ชูชกพราหมณ์.

๒๑๑๘. ตโต กุมารเ อาทาย
ชาลี กณฺหาชินิ จโก
พฺราหฺมณสฺส อทา จิตฺโต^๑
ปุตฺตเก ทานมุตฺตมิ.

๒๑๑๘. แต่กาลนั้น พระเวสสันดร ทรง
พาพระชาลี และพระกณหาชิมา
ทั้งสองพระองค์มา เป็นผู้
มีพระมนัสปลื้ม พระราชทาน
พระไอรสและพระธิดา ให้เป็น
ทานอันอุดมแก่ชูชกพราหมณ์.

๒๑๑๙. ตทาสิ ยิ ภิสฺนํ
ตทาสิ โลมหฺสนํ
ยิ กุมารเ ปทินฺนมุหิ
เมทนี สมกฺกมฺปถ.^๒

๒๑๑๙. มหิศจรรย อันให้สยดสยของและ
ยังโลมชาติให้ชูชัน ได้มีแล้วใน
กาลนั้น เมื่อพระกุมารและพระ
กุมารีทั้งสอง อันพระเวสสันดร
พระราชทานแก่ชูชก เมทนีดล
ก็กัมปนาทหวั่นไหว.

๒๑๒๐. ตทาสิ ยิ ภิสฺนํ
ตทาสิ โลมหฺสนํ

๒๑๒๐. มหิศจรรย อันให้สยดสยของและ
ยังโลมชาติให้ชูชัน ได้มีแล้วใน

^๑ จ. วิตุโต.

^๒ จ. สมุปกมฺปถ.

ยํ ปณฺชลิกโต ราชชา
 กุมารเ สุทฺทวจฺฉิต
 พฺรหฺมณฺสส อทา ทานํ
 สิริวันํ ฏฺฐาพฺพตฺตมโน.

กาลนั้น พระเวสสันดร ผู้ยัง
 แวนแคว้นชาวสี่ปีให้เจริญ ผู้อัน
 ประชุมชนทำอัญชลี ได้พระ-
 ราชทานพระกุมารและพระกุมารี
 ผู้กำลังเจริญในความสุข ให้เป็น
 ทาน แก่ชุกพราหมณ์.

๒๑๒๑. ตโต โส พฺรหฺมณฺโณ ลุทฺโท
 ลตํ ทนฺเตหิ จินฺนุทีย
 ลตาย หตฺเต พนฺธิตฺวา
 ลตาย อนฺนปฺชต.

๒๑๒๑. แต่กาลนั้น พราหมณ์ผู้ร้ายกาจ
 ก็เอาพื้กัดเถาวัลย์ มาผูก
 พระหัตถ์ แห่งพระกุมารและ
 พระกุมารี จับเถาวัลย์ไว้.

๒๑๒๒. ตโต โส ราชฺฐมาทาย
 ทนฺทญฺจาทาย พฺรหฺมณฺโณ
 อาโกฏยนฺโต เต เนติ
 สิริราชสฺส เปกฺขโต.

๒๑๒๒. แต่กาลนั้น พราหมณ์ก็ถือ
 เชือก และถือไม้เท้าทุบตีนำ
 พระกุมารและพระกุมารีไป เมื่อ
 พระเวสสันดร ผู้สืวรชากำลัง
 ทอดพระเนตรอยู่.

๒๑๒๓. ตโต กุมารา ปกฺกามุ
 พฺรหฺมณฺสส ปมฺญจฺย
 อสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 ปิตโร โส อุทิกฺขติ.

๒๑๒๓. พระชาลีพระกัณหา พ้นจากชุก
 พราหมณ์ มีพระเนตรทั้งสอง
 เต็มไปด้วยอัสสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 ที่นั่น พระชาลีนั้น แลดูพระบิดา.

๒๑๒๔. เวนฺมสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 ปิตุ ปาทานิ วนฺทติ
 ปิตุ ปาทานิ วนฺทิตฺวา
 อิทํ วจนฺมพฺรวิ.

๒๑๒๔. พระชาลีมีองค์สิ้น ดุจใบอัสสฺสฺสฺส-
 พฤกษ์หวั่นไหวอยู่ จึงอภิวาท
 พระยุคลบาทพระบิดา ครั้นไหว้
 พระบาทพระบิดาแล้ว ได้ตรัส
 คำนี้ว่า

๑. น. อนุมฺชต.

๒๑๒๕. ข้าแต่พระบิดา พระมารดาเสด็จ
ออกไปป่า และพระบิดาทอด
พระเนตรเห็นแต่หม่อมฉันทั้งสอง
ข้าแต่พระบิดา ขอพระองค์
จงทรงทอดพระเนตรหม่อมฉัน
ทั้งสอง จนกว่าหม่อมฉันทั้งสอง
ได้พบพระมารดาก่อนเกิด.

๒๑๒๖. ข้าแต่พระบิดา พระมารดาเสด็จ
ออกไปปา และพระบิดาทอด
พระเนตรเห็นแต่หม่อมฉันทั้งสอง
ข้าแต่พระบิดา ขอพระองค์
อย่าเพ่งประทานหม่อมฉันทั้งสอง
จนกว่าพระมารดาของหม่อมฉัน
ทั้งสองจะเสด็จกลับมา เมื่อนั้น
ชูชกนี้จึงขายหรือจงฆ่าหม่อมฉัน
ทั้งสองในกาลนั้นก็ตามปรารถนา.

๒๑๒๗. (ทูลทวนี่ประกอบด้วยบุรุษโหษ ๑๘
ประการ) คือ มีเท้าคดหุ่ตะแคง ๑
เล็บเน่า ๑ ปลีน้องห้อยย้อย ๑
ริมฝีปากบนยาว ๑ น้ำลายไหล
ยืด ๑ เขี้ยวงอกออกมา เหมือน
เขี้ยวหมู ๑ จมูกหักฟุบ ๑.

୧. ଦେଉ.

๒ จ. อนุชนไช.

๓. **๑. ไหว้ทบทวนปัญหา.**

๒๑๒๘. กุมภโทโร ภคฺคปิฏจี
อโธ วิสมจฺจุโก
โลหมสุสุ หริตเทโส
วลีนํ ติลกาหโต.

๒๑๒๙. ปิงฺคโล จ วินโต จ
วิกโก จ พุรหา ขโร
อชินานิปี^๑ สฺนุนทุโร
อมฺนุสฺโส ภายานโก.

๒๑๓๐. มนฺุสฺโส อุทาหุ ยกุโข
มํสโลหิตโฆชิน
คามา อรณฺณมาคมม
ธนํ ตํ ตาต ยาจติ.

๒๑๓๑. นียมาเน ปิสฺาเจน
กินฺนุ ตาต อุทิกฺขลิ
อสุมา นฺน เต หทยํ
อยสฺา^๒ ทพฺุทพฺุณฺณ.

๒๑๓๒. โย โน พนฺุเธ^๓ น ชานาสี
พฺุราหฺมณฺเณ ธเนสินฺา

๒๑๒๘. พงฺพลฺลยเหมือนหม้อ ๑ หลังค่อม
๑ ตาข้างหนึ่งเล็ก ข้างหนึ่งโต ๑
หนดแดง ๑ ผมบางเหลือง ๑
หนังย่นเป็นเกลียว ตัวตกระ ๑.

๒๑๒๙. ตาเหลือง ๑ คดสามแห่ง คือ
ที่สะเอว หลัง และคอ ๑ ขากาง
๑ เดินดงกฏะกฏะ ๑ ขนตามตัว
ยาวและหยาบ ๑ นุ่งห่มหนังเสือ
เป็นอมมนุษย์น่ากลัวเหลือเกิน.

๒๑๓๐. แก่เป็นมนุษย์ หรือเป็นยักษ์
กินเนื้อและเลือด ออกจากบ้าน
สู่ป่า ทูลขอทรัพย์ คือลูกกับ
พระองค์.

๒๑๓๑. ลูกทั้งสอง กำลังถูกพราหมณ์
ปีศาจนำไป ข้าแต่พระบิดา
กระไรหนอ ฝ่าพระบาทจึงทรง
นิ่งเฉยอยู่ได้ พระหฤทัยของ
พระบิดา รวากะผูกมันไว้ด้วย
เหล็กแน่ทีเดียว.

๒๑๓๒. พระองค์ช่างไม่รู้สึถึงลูกทั้งสอง
ซึ่งถูกพราหมณ์ผู้แสวงหาทรัพย์

^๑ ฉ. อชินานิ จ.

^๒ ฉ. อายสฺ.

^๓ ฉ. พพฺุเธ.

อจุจายิเกน ลุทุเทน
โย โน คาโว สุมุติ.

หยาบคาย ผูกมัด เชี่ยนดีลูก
ทั้งสอง เหมือนนายโคบาล
เชี่ยนดีโค ฉะนั้น.

๒๑๓๓. อิวะ อจฺจติ กณฺหา
น สา ชานาติ กิสฺมิญฺจิ
มิตฺว ชีรสมฺมตฺตา
ยฺยา หีนาว กนฺทติ.^๑

๒๑๓๓. ขอให้้องกัณหา จงอยู่ ณ ที่
นี้แหละ เธอไม่รู้จักความทุกข์
อะไรๆ เมื่อเธอไม่เห็นพระมารดา
ก็จะคร่ำครวญเหมือนลูกเนื้อ ที่
ยังดีมนม พลัดจากฝูงไม่เห็นแม่
ก็จะร่ำไห้คร่ำครวญ ฉะนั้น.

๒๑๓๔. น เม อิทํ ตถา ทุกฺขํ
ลพฺภา หิ ปมฺนา อิทํ
ยญฺจ อมฺมํ น ปสฺสิสฺสํ^๒
ตํ เม ทุกฺขตรํ อิตฺโต.

๒๑๓๔. ทุกข์นี้ไม่ใช่ทุกข์ที่แท้จริงของลูก
เพราะทุกข์เช่นนี้ อันลูกผู้ชาย
พึงได้รับ ส่วนทุกข์อันใดที่ลูกไม่
ได้เห็นพระมารดา ทุกข์นั้นของลูก
เป็นทุกข์ยิ่งกว่าทุกข์ที่ถูกพราหมณ์
เชี่ยนดี.

๒๑๓๕. น เม อิทํ ตถา ทุกฺขํ
ลพฺภา หิ ปมฺนา อิทํ
ยญฺจ ตาตํ น ปสฺสิสฺสํ
ตํ เม ทุกฺขตรํ อิตฺโต.

๒๑๓๕. ทุกข์นี้ไม่ใช่ทุกข์ที่แท้จริงของลูก
เพราะทุกข์เช่นนี้ อันลูกผู้ชาย
พึงได้รับ ส่วนทุกข์อันใด ที่ลูก
ไม่ได้เห็นพระบิดา ทุกข์นั้น
ของลูก เป็นทุกข์ยิ่งกว่าทุกข์ที่ถูก
พราหมณ์เชี่ยนดี.

^๑ จ. หีนา ปกนฺทติ.

^๒ จ. ปสฺสามิ. เอวมฺปิ.

๒๑๓๖. ส่า ฐุน กปณา อมฺมา
จิรํ รตฺตตาย^๑ รุจฺจติ
กณฺหาชินํ อปสฺสณฺตี
กุมาริ จารุทสฺสนิ.

๒๑๓๗. โส ฐุน กปโณ ตาโต
จิรํ รตฺตตาย รุจฺจติ
กณฺหาชินํ อปสฺสณฺโต
กุมาริ จารุทสฺสนิ.

๒๑๓๘. ส่า ฐุน กปณา อมฺมา
จิรํ รุจฺจติ อสฺสเม
กณฺหาชินํ อปสฺสณฺตี
กุมาริ จารุทสฺสนิ.

๒๑๓๙. โส ฐุน กปโณ ตาโต
จิรํ รุจฺจติ อสฺสเม
กณฺหาชินํ อปสฺสณฺโต
กุมาริ จารุทสฺสนิ.

๒๑๔๐. ส่า ฐุน กปณา อมฺมา
จิรํ รตฺตตาย รุจฺจติ
อหุตฺมรตฺเตว รตฺเต วา
นทิว อวสฺสจฺจติ.^๒

๒๑๓๖. พระมารดาจักเป็นกำพร้าเสียแน่
แท้ เมื่อไม่ได้ทรงเห็นกัณหาชิโนา
กุมาริ ผู้มีดวงตางาม ก็จักทรง
กันแสงหาตลอดราตรีนาน.

๒๑๓๗. พระบิดาจักเป็นกำพร้าเสียแน่แท้
เมื่อไม่ได้ทรงเห็นกัณหาชิโนากุมาริ
ผู้มีดวงตางาม ก็จักทรงกันแสง
หาตลอดราตรีนาน.

๒๑๓๘. พระมารดาจักเป็นกำพร้าเสียแน่
แท้ เมื่อไม่ได้ทรงเห็นกัณหาชิโนา
กุมาริ ผู้มีดวงตางาม ก็จักทรง
กันแสงหาอยู่ในอาศรม ตลอด
ราตรีนาน.

๒๑๓๙. พระบิดาจักเป็นกำพร้าเสียแน่แท้
เมื่อไม่ได้ทรงเห็นกัณหาชิโนากุมาริ
ผู้มีดวงตางาม ก็จักทรงกันแสง
อยู่ในอาศรม ตลอดราตรีนาน.

๒๑๔๐. พระมารดาจักเป็นกำพร้าเสียแน่
แท้ จักทรงกันแสงอยู่ตลอด
ราตรีนาน ตลอดครั้งคืนหรือ
ตลอดคืน จักหุบชิดเหี่ยวแห้งไป
เหมือนแม่น้ำน้อย ในฤดูแล้ง
เหือดแห้งไป ฉะนั้น.

^๑ จ. จิรตฺตตาย. เวมฺปิ.

^๒ จ. อวสฺสจฺจติ. เวมฺปิ.

๒๑๔๑. ไส้ นูน กปโณ ตาโต
จิří รัตตาย รุจฺจติ
อหุตฺมรตฺเตว รตฺเต วา
นทิว อวสุสฺสติ.

๒๑๔๒. อิม เต ชมพุกา รุกฺขา
เวทิสสา สินฺธุวารีตา^๑
วิวิธานี รุกฺขชาตานิ
ตานี อชฺช ชหามเส.

๒๑๔๓. อสุสฺสตฺถา ปนสา เจเม
นิโครธา จ กปิตฺถนา
วิวิธานี ผลชาตานิ
ตานี อชฺช ชหามเส.

๒๑๔๔. อิม ติฏฺฐนฺติ อารามา
อัย สัตฺตุทกา นที
ยตฺถอสุสฺส ปุพฺเพ กิฬาม
ตานี อชฺช ชหามเส.

๒๑๔๕. วิวิธานี ปุพฺผชาตานิ
อสุมี อุปริ ปพฺพเต
ยานสฺส ปุพฺเพ ธาเวม
ตานี อชฺช ชหามเส.

๒๑๔๑. พระบิดาจักเป็นกำพร้าวเสียแน่แท้
ทรงกันแสงอยู่ ตลอดราตรีนาน
ตลอดคี่คืนหรือตลอดคี่น ก็จัก
ชุบซัดเหี่ยวแห้งไป เหมือนแม่น้ำ
น้อยในฤดูแล้งเหือดแห้งไป ฉะนั้น.

๒๑๔๒. รุกขชาติเหล่านี้ มีต่าง ๆ พันธุ์
คือต้นหว้า ต้นยางทวาย กิ่งห้อย
ย้อย วันนี้ เราทั้งสองจะต้อง
ละรุกขชาติเหล่านั้น.

๒๑๔๓. ผลชาติ ที่มีผลต่างชนิด คือ
โพธิ์ใบ ขนุน ไทร และมะขวิด
วันนี้เราทั้งสองจะต้องละผลชาติ
เหล่านั้น.

๒๑๔๔. นีลวัน นีลระน้ำเย็นใส เราเคย
เที่ยวเล่น เคยลงสงกรานต์
แต่กาลก่อน วันนี้ เราทั้งสอง
จะต้องละสวนและสระนั้นไป.

๒๑๔๕. บุปผชาติต่างชนิด บานูเขาโน้น
เราเคยเก็บทัดทรง ในกาลก่อน
วันนี้เราทั้งสองจะต้องละบุปผชาติ
เหล่านั้นไป.

^๑ น. สินธุวารีตา.

๒๑๔๖. วิวิธานี ผลชาติตานี

อสุมี อุปริ ปพุพเต
ยานสุสุ ปุพุเพ ภูณชาม
ตานี อชฺช ชหามเส.

๒๑๔๗. อิเม โน หตฺติกา อสุสา
พลีพทุธา จ โน อิเม
เยหิสฺสุ ปุพุเพ กิฬาม
ตานี อชฺช ชหามเส.

๒๑๔๘. นียมานา กุมารา เต
ปีตริ เอตทพฺรภู
อมุมํ อาโรคฺยํ วชฺชาสี
ตฺวณฺจ ตาต สฺสึ ภว.

๒๑๔๙. อิเม โน หตฺติกา อสุสา
พลีพทุธา จ โน อิเม
ตานี อมฺมาย ทชฺชาสี^๑
โสภณฺเตหิ วิเนสฺสติ.

๒๑๕๐. อิเม โน หตฺติกา อสุสา
พลีพทุธา จ โน อิเม
ตานี อมฺมา อุทิกฺขณฺตี
โสภํ ปฏฺวิเนสฺสติ.

๒๑๔๖. ผลชาติต่างชนิด บันฑูเขาโน้น
เราเคยเก็บมาบริโภคในกาลก่อน
วันนี้เราทั้งสองจะต้องละผลชาติ
เหล่านั้นไป.

๒๑๔๗. เหล่านี้ ตักดาข้าง ตักตาม้า
ตักตาวัว เราเคยเล่นมาในกาล
ก่อน วันนี้เราทั้งสองจะต้องละ
ตักตาเหล่านั้นไป.

๒๑๔๘. พระกุมารและพระกุมารีทั้งสอง
อันชุกกกำลังพาไป ได้กราบทูล
สั่งพระบิดาว่า ข้าแต่พระบิดา
ขอพระองค์ ได้ทรงตรัสบอก
พระมารดาว่า ลูกทั้งสองไม่มีโรค
ขอพระองค์จงทรงพระสำราญ.

๒๑๔๙. ตักดาข้าง ตักตาม้า ตักตาวัว
เหล่านี้ ของหม่อมฉันทั้งสอง
ขอพระองค์ โปรดประทานแก่
พระมารดา ความโสภเคราะห์จะ
คลายไป เพราะตักตาเหล่านั้น.

๒๑๕๐. และพระมารดาได้ทอดพระเนตร
เห็นตักดาข้าง ตักตาม้า และ
ตักตาวัว ของลูกเหล่านั้น จะทรง
บรรเทาความโสภเคราะห์เสียได้.

^๑ ฉ. ทชฺเชสิ.

๒๑๕๑. ตโต เวสฺสนุตโร ราชานํ
ทตฺวาน ชตฺติโย
ปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา
กณฺฐํ ปริเทวยิ.

๒๑๕๒. กนฺวชฺชจฺฉาตา^๑ ตสฺสิดา
อุปรฺจุณฺณติ^๒ ทารกา
สายํ สํเวสนากาเล
โก เน ทสฺสติ โภชนํ.

๒๑๕๓. กนฺวชฺชจฺฉาตา ตสฺสิดา
อุปรฺจุณฺณติ ทารกา
สายํ สํเวสนากาเล
อมฺม ฉาตมฺห เทถ โน.

๒๑๕๔. กถนฺนํ ปถํ คจฺฉนฺติ
ปตฺติกา อนฺุปาหนา
สนฺดา สฺสุนฺหิ ปาเทหิ
โก เน หตฺถเก คเหสฺสติ.

๒๑๕๕. กถนฺนํ โส น ลชฺเชยฺย
สมฺมุขา ปหริ มม
อหฺมฺสกาณํ ปุตฺตานํ
อลชฺชํ วัต พุราหมฺณิน.

๒๑๕๑. ลำดับนั้น พระเวสสันดรชาติติย-
ราช ครั้นทรงบำเพ็ญทานแล้ว
เสด็จเข้าบรรณศาลา ทรงกันแสง
คร่ำครวญว่า.

๒๑๕๒. วันนี้ ลูกน้อยทั้งสองจะหิวข้าว
อยากน้ำอย่างไหนขอ จะต้อง
เดินทางไกล ร้องไห้สะอึกสะอื้น
เวลาเย็น จะบริโภคอาหาร ใคร
จะให้อาหารแก่ลูกทั้งสองนั้น.

๒๑๕๓. เวลาเย็นเป็นเวลาบริโภคอาหาร
ลูกทั้งสองเคยอ่อนพระมารดาว่า
ข้าแต่พระมารดา ลูกทั้งสองหิว
แล้ว ขอพระมารดา จงประทาน
แก่ลูกทั้งสอง.

๒๑๕๔. ลูกทั้งสอง ไม่มีรองเท้า จะเดิน
ทางเท้าเปล่า อย่างไรได้ ลูก
ทั้งสองมีเท้าฟกบวม ใครจะจง
มีลูกทั้งสองเดินทาง.

๒๑๕๕. พราหมณ์นั้น ช่างร้ายกาจ
ไม่ละอาย เสียนดีลูกทั้งสอง
ผู้ไม่ประทุษร้าย ต่อหน้าเรา
ช่างไม่ละอายแก่ใจบ้างเลยหนอ.

^๑ ฉ. กํ นวชฺช ฉาตา. เอมฺปริปี.

^๒ ฉ. อุปรฺจุณฺณติ. เอมฺปริปี.

๒๑๕๖. โยปีเม ทาสีทาสสุส
 อณูโณ วา ปน เปสียโ
 ตสุสาปี สุวิหีนสุส
 โก ลขุชี ปหริสุสติ.
๒๑๕๗. วาริชสุเสว เม สโต
 พนุทธสุส ภูมินามุเข
 อุกโกสติ ปหริติ
 ปิเย ปุตเต อปสุสโต.
๒๑๕๘. อาพุ จาปี คเหตุวาน
 ขคัม พนุธิย วามโต
 อานิสฺสามิ สเก ปุตเต
 ปุตตานัม หิ วโร ทุกฺโข.
๒๑๕๙. อฏฺฐานเมตฺ^๑ ทุกฺขรูปิ
 ยัม ภูมิรา วิหณฺณเร
 สตณฺจ ธมฺมมณฺเฑาย
 โก ทตฺวา อนุตฺตปฺปติ.
๒๑๖๐. สจฺจัม กิเรวมาหฺนุ
 นรา เอกจฺจียา อธิ
 ยสุส นตฺถิ สกา มาตา
 ยถา นตฺถิ^๒ ตเถว โส.
๒๑๕๖. ใครที่มีความละเอียด จักเขียนดี
 ทาสี ทาส หรือคนรับใช้อื่น
 ของเรา ที่ตำหนามเช่นนั้นได้.
๒๑๕๗. พรหมณ์ ช่างดำ ช่างตีลูกรัก
 ทั้งสองของเรา ต่อหน้า ซึ่งเป็น
 เหมือนปลาติดอยู่ที่ปากไซ ฉะนั้น.
๒๑๕๘. เราจักถือธนูด้วยมือขวา หรือจัก
 เหน็บพระขรรค์ไว้ข้างซ้าย ไปนำ
 เอาลูกทั้งสองของเรามา เพราะ
 ลูกทั้งสอง ถูกเขียนดี เป็นทุกข์
 นັก.
๒๑๕๙. การที่ลูกน้อยทั้งสองต้องเดือด-
 ร้อน เป็นทุกข์แสนสาหัส ไม่ใช่
 ฐานะ ก็ใครเล่า รู้กรรมของ
 สัตบุรุษแล้วให้ทาน ย่อมเดือดร้อน
 ในภายหลัง.
๒๑๖๐. ได้ยินว่า นรชนบางพวกในโลกนี้
 พุดความจริงไว้อย่างนี้ว่า ลูก
 คนใด ไม่มีมารดาของตน
 ลูกคนนั้น เป็นเหมือนไม่มีบิดา.

^๑ อ. อทฺธา หิ เมตฺ.

^๒ ปีตา อตฺถิตฺติ.

๒๑๖๑. เอहि กณฺเห มริสฺสาม
 นตฺถตฺโต ชีวิตฺเต น
 ทินฺนมหาป^๑ ชินฺนฺเต
 พฺราหฺมณฺสฺส ธเนสิโน
 อจฺจายิกสฺส ลุทฺทสฺส
 โย น คาวโว สุมฺภติ.

๒๑๖๒. อิม เต ชมฺพุกา รุกฺขา
 เวทิสฺวา สินฺธุวาริตา
 วิวิธานิ รุกฺขชาติตานิ
 ตานิ กณฺเห ชหามเส.

๒๑๖๓. อสฺสตุถา ปนฺสา เจเม
 นิโครธา จ กปิตฺถนา
 วิวิธานิ ผลชาติตานิ
 ตานิ กณฺเห ชหามเส.

๒๑๖๔. อิม ติฏฺฐจฺนฺติ อารามา
 อโย สิตฺตูกา นที
 ยตฺถสฺส ปุพฺพเพ กิฬาม
 ตานิ กณฺเห ชหามเส.

๒๑๖๕. วิวิธานิ ปุพฺพชาติตานิ
 อสฺมี อุปริ ปพฺพเต

๒๑๖๑. น้องกัณหาเมื่อเกิด เราทั้งสอง
 จักตายด้วยกัน เราทั้งสองจะอยู่
 ทำไม ไม่มีประโยชน์ พระบิดา
 ผู้เป็นจอมประชา ประทานเรา
 แก่พราหมณ์ ผู้แสวงหาทรัพย์
 เป็นคนร้ายกาจ หยาบเข้า แก่
 เขื่อนดีเราทั้งสอง เหมือนนาย
 โคบาลเขื่อนดีฝูงโค ฉะนั้น.

๒๑๖๒. ดูกรน้องกัณหา รุกขชาติเหล่านี้
 มีต่างพันธุ์ คือ ต้นหว้า ต้นยาง
 ทวาย กิ่งห้อยย้อย เราทั้งสอง
 จะต้องละรุกขชาติเหล่านั้น.

๒๑๖๓. ดูกรน้องกัณหา ผลชาติที่มีผล
 ต่างชนิด คือ โพธิ์ใบ ขนุน ไทร
 และมะขวิด เราทั้งสองจะต้อง
 ละผลชาติเหล่านั้น.

๒๑๖๔. ดูกรน้องกัณหา เหล่านี้ ส่วน
 นี้สระ น้ำเย็นใส เราทั้งสองเคย
 เล่นเล่น เคยลงสรงสนานมา
 แต่ก่อน เราทั้งสองจะต้องละสรง
 และสระน้ำเหล่านั้นไป.

๒๑๖๕. บุปผชาติต่างชนิด บณฺเฑาะพินัน
 เราทั้งสอง เคยเก็บมาตัดทรง

^๑ ฉ. ทินฺนมหาติ.

ยานสุสุ ปุพฺเพ ธาเรม
ตานิ กณฺเห ชหามเส.

ในกาลก่อน เราทั้งสองจะต้อง
ละบุปผชาติเหล่านั้นไป.

๒๑๖๖. วิวิธานิ ผลชาตานิ
อสุมี อฺปรี ปพฺพเต
ยานสุสุ ปุพฺเพ ภูชาม
ตานิ กณฺเห ชหามเส.

๒๑๖๖. ดูกรน้องกัณหา ผลชาติที่มี
ผลต่างชนิด บณฺเฐาโนนฺ เรา
ทั้งสองเคยเก็บผลกินมาแต่กาล
ก่อน เราทั้งสองจะต้องละผลชาติ
เหล่านั้นไป.

๒๑๖๗. อิเม โน หตฺธิกา อสุสา
พลีพฺพธา จ โน อิเม
เยหิสฺสุ ปุพฺเพ กิฬาม
ตานิ กณฺเห ชหามเส.

๒๑๖๗. ดูกรน้องกัณหา เหล่านี้ตักตาช้าง
ตักตาม้า ตักตาวัว เราทั้งสอง
เคยเล่นมาแต่กาลก่อน เราทั้งสอง
จะต้องละตักตาเหล่านั้นไป.

๒๑๖๘. นียมานา กุมารา เต
พฺราหฺมณสุส ปมฺบุจฺย
เตน เตน ปธาวิสฺสุ
ชาลี กณฺหาชิโน จโก.

๒๑๖๘. พระกุมารและพระกุมารี อันชูชก
พราหมณ์นำไป พอหลุดจากมือ
พราหมณ์ ต่างก็รีบวิ่งหนีไปจาก
สถานที่นั้น ๆ.

๒๑๖๙. ตโต โส รชฺชุนาทาย
ทณฺทญฺจาทาย พฺราหฺมโณ
อาโกฏยนฺโต เต เนติ
สิวีราชสุส เปกฺขโต.

๒๑๖๙. ลำดับนั้น พราหมณ์นั้นจับ
เถาว์ลัย ถือไม้เท้า ทบตีพระกุมาร
และพระกุมารีนำไป เมื่อพระ-
เวสสันดร กำลังทอดพระเนตร
เห็นอยู่.

๒๑๗๐. ตํ ตํ กณฺหาชิโนวโจ
อโย มํ ตาต พฺราหฺมโณ
ลภฺยฺยา ปฏิกฺกณฺติ
สมเร ชาตวํ ทาสียํ.

๒๑๗๐. พระกัณหากุมารี ได้กราบทูล
พระบิดาว่า ข้าแต่พระบิดา
พราหมณ์นี้ ทบตีลูกด้วยไม้เท้า
เหมือนทบตีทาสี ผู้เกิดในเรือน
เบี้ย ฉะนั้น.

๒๑๗๑. น จายี พุราหุมนเณ ตาต
ธมฺมิกา โหนฺติ พุราหุมนเณ
ยกุโข พุราหุมนวณฺเณน
ชาทิตฺตํ ตาต เนติ โน
นียมาเน ปิสาजे
กิณฺณุ ตาต อุทิกฺขลิตฺติ.

๒๑๗๒. อิม โน ปาทุกา ทุกฺขา
ทีโฆ จทุกฺขา สุกฺคโม
นีเจ โฉลมพฺเท สุริเย^๑
พุราหุมนเณว ตเรติ^๒ โน.

๒๑๗๓. โอกนฺทามเส^๓ ภูตานิ
ปพฺพตานิ วณานิ จ
สรสฺส สิริสา วณฺทาม
สุปฺพิตฺเต จ อาปเก.

๒๑๗๔. ตินฺนลตานิ โอสโรหุ
ปพฺพตานิ วณานิ จ

๒๑๗๑. ข้าแต่พระบิดา ก็พราหมณ์นี้
คงไม่ใช่พราหมณ์ทั้งหลาย ผู้ตั้ง
อยู่ในธรรม คงเป็นยักษ์แปลงเพศ
เป็นพราหมณ์ นำเอาลูกทั้งสองไป
เพื่อจะกินเป็นอาหาร ลูกทั้งสอง
ถูกพราหมณ์ปีศาจ กำลังนำไป
ข้าแต่พระบิดา ช่างกระไรเลย
พระองค์ทรงนิ่งเฉยอยู่ได้.

๒๑๗๒. หัวของเราทั้งสองนี้เล็กเป็นทุกข์
ทั้งหนทางก็ไกล ยากที่จะเดิน
ไปได้ เมื่ออาทิตย์คล้อยต่ำลง
พราหมณ์ ก็เร่งเราทั้งสองให้รีบ
เดิน.

๒๑๗๓. ข้าพเจ้าสองพี่น้อง ขอกราบไหว้
เทพเจ้าทั้งหลาย ผู้สิงสถิตอยู่
ณ ภูเขาลำเนาไพร ในสระน้ำ
และบ่อน้ำ อันมีท่าราบเรียบ
ด้วยเศียรเกล้า.

๒๑๗๔. ขอเทพเจ้าผู้สถิตอยู่ ณ ป่าหน้ำ
ลดาวลัย และต้นไม้ที่เป็นโอสถ
บนภูเขา ที่ป่าไม้ จงช่วยกราบทูล

^๑ ฉ. โฉลมพเต สุริโย.

^๒ ฉ. พุราหุมนเณ จ ธาเรติ.

^๓ ฉ. โอกนฺทามเส.

- อมมัม อาริคุยัม วชฺชาถ
อัย โน เนติ พุราหุมนเณ.
๒๑๗๕. วชฺชนตุ โภณโต อมฺมณฺจ
มทฺที อสฺมาก มาตรัม
สเจ อนุปฺปตฺติฏฺกามา^๑
ชิปปิ อนุปฺปเตยฺย^๒ ใน.
๒๑๗๖. อัย เอกปที เอตี
อุชฺฐิ คจฺจติ อสฺสมัม
ตเมวานุปฺปเตยฺยาสี
อปี ปสฺสเสสิ โน^๓ ลหุ.
๒๑๗๗. อโห วต เร ชฺวี
วนมฺลผลหาริยา^๔
สุณฺณํ ทิสฺวาน อสฺสมัม
ตณฺเฑ ทุกฺขํ ภวิสฺสติ.
๒๑๗๘. อติเวลัม ฐุน อมฺมาย
อุณฺณาลทฺธิ์ อนุปฺปกัม
ยา ใน พนฺธุเณ น ชานาติ
พุราหุมนเณน ธเนสินา.
๒๑๗๕. อนึ่ง ขอเทพเจ้าผู้เจริญทั้งหลาย
จงกราบทูลพระแม่ผู้มีพระมารดา
ของข้าพเจ้าสองพี่น้องว่า ถ้า
พระแม่เจ้า ปรรณนาจะเสด็จ
ติดตาม ก็พึงรีบเสด็จติดตาม
ลูกทั้งสองโดยพลัน.
๒๑๗๖. ทางนี้ เป็นทางเดินคนเดียว ตัด
ตรงไปยังอาศรม พระมารดา
พึงเสด็จไปตามทางนั้น ก็จะทัน
ได้เห็นลูกทั้งสองโดยเร็วพลัน.
๒๑๗๗. ไฉนขอ พระแม่เจ้าผู้ทรงเพศ
ดาบสินี ทรงนำมุลผลาหาร
มาจากป่า ได้ทรงเห็นอาศรม
อันว่างเปล่า ก็จักทรงมีทุกข์.
๒๑๗๘. พระมารดา เทียวแสวงหามูล-
ผลาหาร จนล่วงเวลา คงได้มา
ไม่น้อย คงไม่ทราบว่ ลูกทั้งสอง
ถูกพราหมณ์ผู้แสวงหาทรัพย์.

^๑ น. อนุปตฺติฏฺกามาสิ. ^๒ น. อนุปติยาสิ.

^๓ จ. เม. ^๔ จ. วนมฺลผลหาริเก.

๒๑๗๙. อจุจายิเกน ลุทุเทน
โย โน คาโว สุมุติ
อปชช อมัม ปสุเสมุ
ส่าย อญจาโต อาคตฺ.

๒๑๗๙. ร้ายกาจ หยาบช้า ผูกมัด
เมียนตี เหมือนนายโคบาลทุบตี
โค ฉะนั้น เออก็วันนี้ ลูกทั้งสอง
พึงได้เห็นพระมารดา เสด็จกลับ
จากการแสวงหามูลผลาหารใน
เวลาเย็น.

๒๑๘๐. ทชฺชา อมฺมา พฺราหฺมณสุส
ผลํ ชุทุเทน มิสฺสิตํ
ตทายํ อสิโต ฉาโต
น พาฬุหิ ตระเยยุย โน.

๒๑๘๐. พระมารดา พึงประทานผลไม้
อันเจือด้วยน้ำผึ้ง แก่พราหมณ์
ในกาลนั้น. พราหมณ์นี้หิว
กระหาย ไม่พึงเร่งให้เราทั้งสอง
เดินนัก.

๒๑๘๑. สุณฺหา จ วต โน ปาหา
พาฬุหิ ตเรติ พฺราหฺมณเณ
อิติ ตตฺถ วิลปฺปีสุ
กุมารา มาตุคิทุธิโน.

๒๑๘๑. แท้ทั้งสองของเรา บวมพอง
พราหมณ์ก็เร่งให้เรารีบเดิน พระ
กุมารและพระกุมารी ทรงรักใคร่
ในพระมารดา ทรงกันแสงพิลาป
อยู่ ณ ที่นั้น ด้วยประการดังนี้.

ทารกปฬุฬิ นาม.

(นี้)ชื่อทารกบรรพ.

มทุทีปพฺพ

มทุธีบรรพ

๒๑๘๒. เตสํ ลาลปิตํ สุตฺวา
ตโย วาฬิ วเน มิคา

๒๑๘๒. เทวดาเหล่านั้น ได้ฟังพระกุมาร
และพระกุมารี ทรงพิลาปรำพัน
แล้ว จึงได้กล่าวคำนี้กับเทพบุตร
ทั้ง ๓ ว่า ท่านทั้ง ๓ จง
แปลงเพศเป็นสัตว์ร้ายในป่า คือ

สีโห พุยคุโฆ จ ทีปิ จ
อิทัง วจนมพฺรหฺม.

ราชสีห์ ๑ เสือโคร่ง ๑ เสือ
เหลือง ๑.

๒๑๘๓. มา เหว โน ราชปุตฺติ
สายํ อจุฉาโต อาคมา
มา เหวมฺหากํ นิพฺโภเค
เหจยิตฺถ วเน มิกา.

๒๑๘๓. อย่าให้พระนางมัทรี เสด็จกลับ
จากการแสวงหา มูลผลาหาร
ในเวลาเย็นได้ ท่านทั้งหลาย
อย่าให้สัตว์ร้ายในป่า อันเป็น
แค้นแค้นของพวกเรา เบียดเบียน
พระมัทรีได้.

๒๑๘๔. สีโห เจ นํ วิเหเจยฺย
พุยคุโฆ ทีปิ จ ลกฺขณํ
เนว ชาลิกุมารสฺส
กุโต กณฺหาชิโน สียา
อุภเยเนว ชียฺเยถ
ปติปุตฺเต จ ลกฺขณา.

๒๑๘๔. ถ้าราชสีห์ เสือโคร่ง และเสือ
เหลือง พึ่งเบียดเบียนพระนาง
ผู้ทรงคุณลักษณะ พระชาลิกุมาร
ก็ไม่พึงมี พระกณหาชินากุมารี
จะพึงมีแต่ที่ไหน พระนางผู้
สมบูรณ์ด้วยลักษณะ จะพึง
เสื่อมเสียโดยส่วนสอง คือ พระ
ภัสดา และพระลูกกรัก.

๒๑๘๕. ขณฺติตฺติกํ เม ปติตํ
ทกฺขิณกุชฺชํ จ ฆนฺทติ
อผลา ผลิโน รุกฺขา
สพฺพา มฺยุหนฺติ เม ทิสสา.

๒๑๘๕. เสียมของเราหล่นลงแล้ว และ
ตาข้างขวาของเรา ก็เขม่นอยู่
ต้นไม้ทั้งหลายที่เคยมีผล ก็ไม่มี
ผล ทิศทั้งปวงก็ทำให้เราพันเพื่อน
ลุ่มหลง.

๒๑๘๖. ตสฺสา สายณฺหาลมฺหิ
อสุสมาคมนํ ปติ
อดตฺถคตฺมฺหิ สุริเย
วาฬํ ปนฺเถ อุปฺภฺจหนฺ.

๒๑๘๖. เมื่อเรามุ่งหน้ามาอาศรมในเวลา
เย็น พระอาทิตย์ก็คล้อยต่ำ
สัตว์ร้ายทั้งหลาย ก็ปรากฏขึ้น
ขวางทาง.

๒๑๘๗. พระอาทิตย์ก็ค่อยต่ำ และ
 อาศรมก็ยังไกล มูลผลาผลอันใด
 ที่เราจะนำไปจากป่านี้ พระสวามี
 และลูกทั้งสอง พึงเสวยมูลผลาผล
 อันเป็นของเสวยนั้น.

๒๑๘๘. พระจอมกษัตริย์นั้น จะประทับ
อยู่ในบรรณศาลา พระองค์เดียว
คงจะทรงพลอบประโลมลูกน้อย
ทั้งสองผู้กระหายน้ำให้ยินดี คอย
ทอดพระเนตรดูเรา ผู้ยังมาไม่ถึง
เป็นแน่แท้.

๒๑๘๙. ลูกน้อยทั้งสองของเรา ผู้กำพร้า
 ยากไร้ในเวลาเย็น อันเป็นเวลาดีม
 นม คงจะคอยดื่มนม เหมือนลูก
 เนื้อที่กำลังกระหายน้ำนม ฉะนั้น.

๒๑๙๐. ลูกน้อยทั้งสองของเรา ผู้กำพร้า
ยากไร้ ในเวลาเย็น อันเป็นเวลา
ดื่มน้ำ ก็จะไปดื่มน้ำเหมือน
ลูกเนื้อที่กำลังกระหายน้ำ ฉะนั้น.

๒๑๙๑. ลูกน้อยทั้งสองของเรา ผู้กำพร้า
ยากไร้ คงจะยืนคอยต้อนรับเรา
เหมือนลูกโคอ่อน คอยชะเง้อ
หาแม่ ฉะนั้น.

^១ ឧ. ទេសបុត្រ ឥន្ទ្រិយ.

๒. น. หสฺส.

๒๑๙๒. เต นฺน ปุตฺตกา มยุหิ
กปณาย วราภิกยา
ปจฺจุคฺคตา มํ ติฏฺฐนฺติ
หิสาธุปริปลุลลเ.

๒๑๙๓. เต นฺน ปุตฺตกา มยุหิ
กปณาย วราภิกยา
ปจฺจุคฺคตา มํ ติฏฺฐนฺติ
อสุสมสฺสสาวิหฺรโต.

๒๑๙๔. เอกายโน เอกปโถ
สรา โสฬภา จ ปสฺสโต
อญฺญํ มคฺคํ น ปสฺสามิ
เยน คจฺเจยฺย อสุสมํ.

๒๑๙๕. มิดา นมตฺถ ราชานो
กานนฺสุมิ มหพฺพลา
ธมฺเมเน ภาตโร โหถ
มคฺคํ เม เทถ ยาจิตา.

๒๑๙๖. อวรุทฺธสุสานิ ภริยา
ราชปุตฺตสฺส สิริมโต
ตญฺจาหิ นาติมญฺญามิ
รามํ สีตาวนุพฺพตา.

๒๑๙๒. ลูกน้อยทั้งสองของเรา ผู้กำพร้า
ยากไร้ คงจะยืนคอยต้อนรับเรา
เหมือนหงส์ซึ่งตกอยู่ในเปือกตม
ฉะนั้น.

๒๑๙๓. ลูกน้อยทั้งสองของเรา ผู้กำพร้า
ยากไร้ คงจะคอยยืนต้อนรับเรา
อยู่ใกล้อาศรม.

๒๑๙๔. หนทางที่จะไป ก็มีอยู่ทางเดียว
ทั้งเดินไปได้คนเดียว ข้างหนึ่ง
มีสระ ข้างหนึ่งมีบึง เราไม่เห็น
ทางอื่นที่ไปอาศรมได้.

๒๑๙๕. ข้าพเจ้า ขอนอบน้อมพญาเนื้อ
ผู้มีกำลังมากในป่าใหญ่ ท่าน
ทั้งหลาย เป็นพี่น้องของข้าพเจ้า
โดยธรรม ข้าพเจ้าขออ้อนวอน
ขอท่านทั้งหลาย จงหลีกเลี่ยง
ให้ข้าพเจ้าเถิด.

๒๑๙๖. ข้าพเจ้า เป็นพระมเหสีของ
พระราชาบุตรผู้มีสิริ ผู้ถูกขับไล่
จากสิริรัฐ ข้าพเจ้ามิได้ดูหมิ่น
พระสวามีพระองค์นั้นเลย เหมือน
นางสีดา อนุวัตรตามพระราม
ราชสวามี ฉะนั้น.

๒๑๙๗. ขอตานทั้งหลาย จงหนีทางให้
ข้าพเจ้า แล้วกลับไปพบลูกน้อย
ของท่านในเวลาออกหาอาหาร
ตอนเย็น ส่วนข้าพเจ้าก็จะกลับ
ไปพบลูกน้อยทั้งสองคือฟอซาลี
และแม่กัณหาชีนา.

๒๑๙๘. อโณง มุลมันผลไม้นี้ก็มีอยู่มาก และ
ที่เป็นภักชาก็มีไม่น้อย ข้าพเจ้า
ขอแบ่งให้ท่านครึ่งหนึ่ง ข้าพเจ้า
อ้วนจนแล้ว ขอท่านทั้งหลาย
จงหลีกทางให้ข้าพเจ้าเถิด.

๒๑๙๙. พระมารดา ของเราทั้งหลาย
เป็นพระราชบุตรี และพระบิดา
ของเราทั้งหลาย ก็เป็นพระราชนุ-
ตร ท่านทั้งหลาย จึงชื่อว่า
เป็นพี่น้องของข้าพเจ้าโดยธรรม
ข้าพเจ้าอ่อนน้อมแล้ว ขอท่าน
ทั้งหลาย จงหลีกทางให้ข้าพเจ้า
เถิด.

๒๒๐๐. เทพเจ้าทั้งหลาย ผู้แปลงกาย
เป็นสัตว์ร้าย ได้ฟังพระวาจา
อันไพเราะ น่ารุณาเป็นอันมาก
ของพระนาง ผู้รำพันวิงวอนอยู่
ได้พากันหลีกทางไปแล้ว.

๑. ข. ปัสสณ.

๒๒๐๑. อิมมฺหิ นํ ปเทสมฺหิ
 ปุตฺตกา ปัสฺสกุณฺจิตา
 ปจฺจุคฺคตา มํ ติฏฺฐนฺติ
 วจฺจา พาลาว มาตริ.

๒๒๐๒. อิมมฺหิ นํ ปเทสมฺหิ
 ปุตฺตกา ปัสฺสกุณฺจิตา
 ปจฺจุคฺคตา มํ ติฏฺฐนฺติ
 หัสฺสาวุปริปลฺลล.

๒๒๐๓. อิมมฺหิ นํ ปเทสมฺหิ
 ปุตฺตกา ปัสฺสกุณฺจิตา
 ปจฺจุคฺคตา มํ ติฏฺฐนฺติ
 อสฺสสมฺมสฺสาวิหฺรโต.

๒๒๐๔. เต^๑ มิคา วีย อุกฺกณฺณนา
 สมฺนุตตามภิชาวินิ
 อานนฺทิโน ปมฺุทิตา
 วคฺคมานาว กมฺุปเร
 ตฺยชฺช ปุตฺเต น ปสฺสสามิ
 ชาลึ กณฺหาชินํ จโม.

๒๒๐๕. จคฺคิสิ^๒ มิคี จาปี
 ปกฺขี มุตฺตาว ปณฺชรา

๒๒๐๑. ลูกน้อยทั้งสอง จะมุกขะมอมไป
 ด้วยฝุ่น เคยยืนคอยต้อนรับแม่
 อยู่ตรงนี้ เหมือนลูกโคอ่อน
 ยืนคอยชะเง้อหาแม่ ฉะนั้น.

๒๒๐๒. ลูกน้อยทั้งสอง จะมุกขะมอมไป
 ด้วยฝุ่น เคยยืนคอยต้อนรับแม่
 อยู่ตรงนี้ เหมือนหงส์ติดอยู่ใน
 เปือกตม ฉะนั้น.

๒๒๐๓. ลูกน้อยทั้งสอง จะมุกขะมอมไป
 ด้วยฝุ่น เคยยืนคอยต้อนรับแม่
 อยู่ใกล้อาศรมตรงนี้.

๒๒๐๔. ลูกน้อยทั้งสอง เคยร่ำเร่ิงหรรษา
 วิ่งมาต้อนรับแม่ อยู่รอบข้าง
 รวากับจะทำหทัยแม่ ให้หวั่นไหว
 เหมือนลูกเนื้อ เห็นแม่แล้วยกหู
 ชูคอ วิ่งไปหาแม่ ร่ำเร่ิงหรรษา
 วิ่งไปวิ่งมา ฉะนั้น วันนี้แม่มิได้
 เห็นลูกน้อยทั้งสอง คือพ่อชาลี
 และแม่กัณหาชินานั้น เหมือน
 อย่างเคย.

๒๒๐๕. แม่ละลูกน้อยทั้งสอง ออกไป
 หาผลไม้ ดังแม่แพะและแม่เนื้อ

^๑ จ. เทว. ^๒ จ. จกสิว.

โอหาย ปุตเต นิกุมม^๑
 สีหิรามิสฺสิตฺธิ^๒
 ตยชฺช ปุตเต น ปสุสามิ
 ชาลี กณฺหาชินิ จโก.

ละทิ้งลูกน้อยไปหากิน ดังแม่นก
 ละทิ้งลูกน้อยไปจากรัง หรือ
 ดังแม่ราชสีห์ ผู้ต้องการอาหาร
 ละทิ้งลูกน้อยไว้ ออกไปหากิน
 ฉะนั้น วันนี้ แม่ไม่เห็นลูกน้อย
 ทั้งสอง คือพ่อชาลีและแม่
 กณฺหาชินานั้น เหมือนอย่างเคย.

๒๒๐๖. อิทํ เนลํ ปรกฺกนฺตํ^๓
 นาคานมิว ปพฺพเต
 จิตฺกา ปริกิณฺณาโย
 อสฺสสมฺมสุสาวิหฺรโต
 ตยชฺช ปุตเต น ปสุสามิ
 ชาลี กณฺหาชินิ จโก.

๒๒๐๖. นี่เป็นรอยเท้าวิ่งไปมาของลูกน้อย
 ทั้งสอง ดูรอยเท้าของช้าง
 ทั้งหลาย ที่เชิงเขา นี้กองทราย
 ที่ลูกน้อยทั้งสอง ขนมากองเล่น
 เรี่ยรายอยู่ใกล้อาศรม วันนี้
 แม่ไม่เห็นลูกน้อยทั้งสอง คือ
 พ่อชาลีและแม่กณฺหาชินา นั้น
 เหมือนอย่างเคย.

๒๒๐๗. วาลุกายปิ โอิกิณฺณา
 ปุตตฺกกา ปิสฺสุกฺกจิตฺตา
 สมนฺตามภิธาวันฺติ
 น เต ปสุสามิ ทารเก.

๒๒๐๗. ลูกน้อยทั้งสองเคยจะมุกจะมอม
 ด้วยฝุ่น วิ่งมาล้อมแม่อยู่
 รอบข้าง วันนี้ แม่มิได้เห็น
 ลูกน้อยทั้งสองนั้น.

๒๒๐๘. เย มํ ปุเร ปจฺจุเทนฺติ^๓
 อรณฺเภา ทูรมายตี

๒๒๐๘. เมื่อก่อน ลูกน้อยทั้งสองเคย
 ต้อนรับแม่ ผู้กลับมาจากป่าแต่ไกล

^๑ น. นิกุมม.

^๒ น. ปทกฺกนฺต.

^๓ น. ปจฺจุเทนฺติ.

ตยชช ปุตุเต น ปสฺสามิ
ชาลี กณฺหาชินฺ จโก.

วันนี้ แม่ไม่เห็นลูกน้อยทั้งสอง
คือ พ่อชาลีและแม่กณฺหาชินานัน
เหมือนอย่างเคย.

๒๒๐๙. ฉกสิว มิตฺติ^๑ ฉาปา
ปจฺจุคนฺตฺวาน มาตรํ
ทฺหุเร มํ ปวิโลเกนฺติ^๒
เต น ปสฺสามิ ทารเก.

๒๒๐๙. ลูกน้อยทั้งสอง คอยแลดูแม่อยู่
แต่ไกล เหมือนลูกแพะหรือลูกเนื้อ
คอยชะเง้อหาแม่ ฉะนั้น วันนี้
แม่ไม่ได้เห็นลูกน้อยทั้งสองนั้น
เลย.

๒๒๑๐. อิทฺถจ เนลฺลํ กิพฺพนํ^๓
ปติตํ ปณฺฑเวฬุวํ
ตยชช ปุตุเต น ปสฺสามิ
ชาลี กณฺหาชินฺ จโก.

๒๒๑๐. เอยก็ นี่ผลมะตูมสุก มีสีดังทอง
เป็นของเล่นของลูกน้อยทั้งสอง
มาตกกลิ้งอยู่วันนี้แม่มิได้เห็นลูก
น้อยทั้งสอง คือพ่อชาลีและแม่
กณฺหาชินานัน เหมือนอย่างเคย.

๒๒๑๑. ธนา จ มยุห เม ปุรา
อุโร จ สมฺปทาเลติ
ตยชช ปุตุเต น ปสฺสามิ
ชาลี กณฺหาชินฺ จโก.

๒๒๑๑. ก็ถนทั้งสองข้างของแม่นี้ เต็มไป
ด้วยน้ำมัน และอกของแม่ดังหนึ่ง
ว่าจะแตกทำลาย วันนี้ แม่ไม่ได้
เห็นลูกน้อยทั้งสอง คือพ่อชาลี
และแม่กณฺหาชินานัน เหมือน
อย่างเคย.

๒๒๑๒. อฺจุจฺงเก เม โก วิจินฺติ^๔
ธนา เมกาเว ลมฺพติ

๒๒๑๒. ใครเล่าจะค้นขायพกแม่ ใครเล่า
จะเหี่ยวถนทั้งสองข้างของแม่

^๑ ฉ. ฉกสิว มิตฺติ.

^๒ ฉ. ปวิโลเกนฺติ.

^๓ ฉ. อิทํ เนลฺลํ กิพฺพนํ.

^๔ ฉ. อฺจุจฺงเคโก วิจินาติ.

วันนี้แม่ไม่ได้เห็นลูกน้อยทั้งสอง
คือพ่อซาลีและแม่กัณหาชินานั่น
เหมือนอย่างเคย.

๒๒๑๓. เวลาเย็น ลูกน้อยทั้งสอง จะมุก-
จะมอมไปด้วยฝุ่น มานอน
เกลือกกลิ้งไปมา อยู่บนตักแม่
วันนี้แม่ไม่ได้เห็นลูกน้อยทั้งสอง
นั้น.

๒๒๑๔. เมื่อก่อนอาศรมนี้ ปรากฏแก่เรา
ดั่งว่ามีมหรสพ วันนี้ เมื่อแม่มีได้
เห็นลูกน้อยทั้งสองนั้น อาศรม
เหมือนจะหมุนเวียน ฉะนั้น.

๒๒๑๕. น้อย่างไร อาศรมจึงปรากฏ
แก่เรา ดูเจียบสงัดจริงหนอ
แม้ฝูงกาป่า ก็มีได้ส่งเสียงร้อง
ลูกน้อยทั้งสองของแม่ คงจะ
ตายเสียแล้วเป็นแน่แท้.

๒๒๑๖. น้อย่างไร อาศรมจึงปรากฏ
แก่เรา ดูเจียบสงัดจริงหนอ
แม้ฝูงนก ก็มีได้ส่งเสียงร้อง
ลูกน้อยทั้งสองของแม่ คงจะ
ตายเสียแล้วเป็นแน่แท้.

၂ ခုရသွားမည်။

๒๒๑๗. กิมิทํ ตฺณฺหิฏฺโถติสิ

อปี รตุเตว เม มโน
กาโกลาปี น วสุสฺสฺสฺติ
มตา เม ฆฺน ทารกา.

๒๒๑๘. กิมิทํ ตฺณฺหิฏฺโถติสิ

อปี รตุเตว เม มโน
สกุณาปี น วสุสฺสฺสฺติ
มตา เม ฆฺน ทารกา.

๒๒๑๙. กจฺจิ ฆฺ เม อยฺยปฺตฺต

มิดา ขาทิสฺส ทารเก
อรฺกฺกเณ อีริเณ วิวเน
เกน นีตา เม ทารกา.

๒๒๒๐. อาหุ เต ปฺหิตา หุตา

อาหุ สฺสฺตฺตา ปิยฺวทา
อาหุ พฺหิ โน นิฆฺขณฺตา
ขิขฺทาสุ ปฺสฺสฺตา ฆฺ เต.

๒๒๑๗. นี้อย่างไร พระองค์ทรงนั่งอยู่
เอือกี้ใจของหม่อมฉัน เหมือน
ฝันในเวลารাত্রี แม้ฝูงกาป่า
ก็มิได้ส่งเสียงร้อง พระลูกน้อย
ของหม่อมฉัน คงจะตายเสียแล้ว
เป็นแน่แท้.

๒๒๑๘. นี้อย่างไร พระองค์จึงนั่งอยู่
เอือกี้ใจของหม่อมฉัน เหมือนฝัน
ในเวลารাত্রี แม้ฝูงนกก็มิได้
ส่งเสียงร้อง พระลูกน้อย
ของหม่อมฉัน คงจะตายเสียแล้ว
เป็นแน่แท้.

๒๒๑๙. ข้าแต่พระลูกเจ้า เหล่าสัตว์ร้าย
ในป่า หรือในทุ่งกว้างที่ส่งด
มาเคี้ยวกิน พระลูกน้อยทั้งสอง
ของหม่อมฉัน เสียแล้วหรือไหน
หรือใครมา นำเอาพระลูกน้อย
ทั้งสองของหม่อมฉันไป.

๒๒๒๐. หรือพระองค์ ทรงส่งพระลูกน้อย
ทั้งสอง ซึ่งกำลังพูดจามารักใคร่
ไปเป็นทูต หรือว่าเข้าไปหลบอยู่
ในบรรณศาลา หรือพระลูกน้อย
ทั้งสองของเรานั้น เทียวเล่น
คะนอง ออกไปในภายนอก.

๒๒๒๑. เนวาสสิ์ เกสา ทิสฺสนฺติ
 หตฺถปาทา จ ชาลิโน
 สกฺกณานญจ โอปาโต
 เกน นีตา เม ทารกา.

๒๒๒๑. เส้นพระเกศา รอยพระหัตถ์และ
 รอยพระบาท ซึ่งมีลายตาข่าย
 ของพระลูกน้อยทั้งสองนั้น มิได้
 ปรากฏเลย หรือว่านกทั้งหลาย
 มาโฉบเฉี่ยวเอาไป หรือว่าใคร
 มานำเอา พระลูกน้อยทั้งสอง
 ของหม่อมฉันไป.

๒๒๒๒. อิทํ ตโต ทุกฺขตรํ
 สลฺลวิทุโธ ยถา วโณ
 ตฺยชฺช ปฺตุเต น ปสฺสามิ
 ชาลีสํ กณฺหาชินํ จโก.

๒๒๒๒. ความทุกข์ ที่หม่อมฉันมิได้เห็น
 พระลูกน้อยทั้งสอง คือชาลีและ
 กัณหาชิโน ในวันนี้นั้น เป็นทุกข์
 ยิ่งกว่าการถูกขับไล่ ออกจาก
 แวนแคว้น เปรียบเหมือนแผล
 ที่ถูกแทงด้วยลูกศร ฉะนั้น.

๒๒๒๓. อิทํปิ ทฺติยํ สลฺลํ
 กมฺเปติ หทยํ มม
 ยญฺจ ปฺตุเต น ปสฺสามิ
 ตวญฺจ มํ นาภิภาสสิ.

๒๒๒๓. ก็การที่หม่อมฉัน มิได้เห็นพระ
 ลูกน้อยทั้งสอง ทั้งพระองค์ก็ได้
 ตรัสกับหม่อมฉันนี้ เป็นลูกศร
 เสียบแทงหฤทัย ของหม่อมฉัน
 ข้าสอง หฤทัยของหม่อมฉัน
 หวั่นไหว.

๒๒๒๔. อชฺช เจ^๑ เม อิมํ รตฺตี
 ราชปฺตุต น สํสสิ
 มญฺเฏ โยกุนฺตสนฺต^๒ มํ
 ปาโต ทกฺขสิ โน มตฺ.

๒๒๒๔. ข้าแต่พระราชบุตร ถ้าคืนวันนี้
 พระองค์มิได้ตรัส กับหม่อมฉัน
 ฟรุ้งน้ำเข้า พระองค์ก็น่าจะได้
 ทอดพระเนตรหม่อมฉัน ผู้ปราศ-
 จากชีวิต เป็นแน่.

^๑ ฉ. อชฺชเวว. ^๒ ส. อ. โยกุนฺตสนฺต.

๒๒๒๕. นนุ มทุที วราโรหา
ราชปุตตี ยสสุสินี
ปาโต คตาสี อุณฺณาย
กิมิทํ สายมาคตา.

๒๒๒๖. นนุ ตวั สทุทมฺสฺโสสิ
เย สํ ปาตุมาคตา
สีนฺสฺส วินทฺตฺสฺส^๑
พฺยคฺคฺมฺสฺส จ นิฏฺฐิตํ.

๒๒๒๗. อหุ ปุพฺพนิมิตฺตํ เม
วิจฺรณฺตฺยา พฺรหฺวเน
ขณฺติโต เม หตฺถา ปติโต
อุคฺคิวนฺจปิ อัสสโต.

๒๒๒๘. ตทาหิ พฺยตฺติยา ภิตา
ปุณฺํ กตฺวาน อุณฺชลิ
สพฺพา ทิสฺวา นมฺสฺสฺสฺสํ
อปิ สฺสฺสฺสฺสฺส อิตฺโต สฺสิยา.

๒๒๒๙. มา เหว โน ราชปุตฺโต
หโต สฺสีเนน ทิปินา
ทวฺรกา วา ปวามฺภฺจา
อจฺจโกกตฺรจฺฉิภิ.

๒๒๒๕. เจ้ามัทรี ผู้มีรูปงามอุดม เป็น
ราชปุตรี ผู้มียศ ไปแสวงหา
มูลผลอาหารแต่เช้า ไฉนหนอ
จึงกลับมาจนเวลาเย็น.

๒๒๒๖. พระองค์ ได้ทรงสดับเสียงบันลือ
แห่งราชสีห์และเสือโคร่ง ทั้งเสียง
สัตว์จตุบาท และฝูงนกส่งเสียง
คำรามก้องสนั่นเป็นเสียงเดียวกัน
ต่างก็มุ่งมาเพื่อจะดื่ม น้ำที่สระนี้
มิใช่หรือ.

๒๒๒๗. บุรพนิมิตได้เกิดมีแก่หม่อมฉัน
ผู้กำลังเที่ยวอยู่ในป่าใหญ่ เสียม
พลัดตกจากมือ ของหม่อมฉัน
กระเช้าที่หาบอยู่ก็พลัดตกจากบ่า.

๒๒๒๘. ที่นั่น หม่อมฉันก็หวาดกลัวเป็น
กำลัง จึงกระทำอัญชลีบน้อม
ทิศทั่วทุกแห่ง ขอความสวัสดิ
พึงมีแต่ที่นี่.

๒๒๒๙. ขอพระลูกเจ้า ของเราทั้งหลาย
อย่าได้ถูกราชสีห์ หรือเสือเหลือง
เบียดเบียนเลย หมี่ หมาป่า
หรือเสือดาว อย่ามากล้ากราย
พระลูกน้อยทั้งสองของเราเลย.

^๑ ฉ. สีนฺสฺสาปิ นทฺนตฺสฺส.

๒๒๓๐. สีโห พุยกุโหม จ ที่ปี จ
 ตโย วาฬ้า วเน มิคา
 เต มั ปริยารุ มคัค
 เตน สายมहि อาคตา.

๒๒๓๑. อนั ปติญจ ปุตเต จ
 อาจริยมิ วาณโว
 อนุจิตา ทิวารตตี
 ชฎินี พรหมจารินี.

๒๒๓๒. อชินานิ ปริหิตวา
 วณมูลผลหาริยา
 วิจรามิ ทิวารตตี
 ตุมหิ กามา हि ปุตตกา.

๒๒๓๓. อิทั สุวณฺณหาสิทฺทํ
 อาภตํ ปณฺฑิตเวฬุ
 รุกฺขปกฺกานิ จาหาสิ
 อิเม โว ปุตตกัพฺพา.

๒๒๓๔. อิทั มุฬาลิวดุตถิ
 สาลุกํ ชินฺหาโรทกั^๑
 ภุญฺช ชุฑฺฒเน สัณฺฑิตํ
 สห ปุตเตहि ชตฺตिय.

๒๒๓๐. สัตว์ร้าย ๓ ตัว ในป่า คือ ราชสีห์
 เสือโคร่งและเสือเหลือง ยืนขวาง
 ทางของหม่อมฉันเสีย เหตุนั้น
 หม่อมฉันจึงกลับมาจนพลบค่ำ.

๒๒๓๑. ตัวเรา มุนชฎา เป็นพรหมจารีนี้
 หมั่นปฏิบัติพระสวามี บำรุง
 พระลูกน้อยทั้งสองทุกวันคืน ดัง
 อันเตวาลิก ปฏิบัติอาจารย์ฉัน.

๒๒๓๒. ตัวเรา ทุ่งหม่นหมองเสีย เทียว
 แสงหามูลผลอาหารในป่า ทั้งวัน
 ทั้งคืน เพราะความรักพระองค์
 และ ลูกทั้งสอง.

๒๒๓๓. นี่ขมิ้นสีดังทอง ที่แม่หามาบดไว้
 สำหรับเจ้าทั้งสองอาบน้ำ นี่ก็
 ผลมะตูมสุกสีเหลือง แม่หามาให้
 ลูกทั้งสองเล่น อนึ่ง แม่ได้สรรหา
 ผลไม้สุกอื่น ๆ ที่น่าพอใจมาให้
 ลูกทั้งสองเล่น นี่เป็นของเล่น
 ของลูกรักทั้งสอง.

๒๒๓๔. ข้าแต่พระจอมกษัตริย์ ขอพระองค์
 พร้อมด้วยพระโอรสและพระธิดา
 จงเสวยเห้งจำบัว พร้อมทั้งผัก
 หน่อถั่วและกระเจี๊ยบ อันคดลูกเคล้า
 ด้วยน้ำผึ้งนี้.

^๑ ฉ. จินฺนาทกั.

๒๒๓๕. ปทุมม์ ชาลิโน เทหิ
 กุมฺภํ ปน กุมาริยา
 มาลินเณ ปสฺส นจฺจนฺเต
 สิวิปฺตฺตานิ อวฺหย.

๒๒๓๖. ตโต กณฺหาชิโน ยาติ
 นิสาเมหิ รเถสภ
 มณฺชฺสฺสราย วคฺคฺยา
 อสฺสมํ อฺปคจฺจนฺติยา^๑.

๒๒๓๗. สมานสฺสขทุกฺขมฺหา
 รมฺมา ปพฺพาชิตา อุโม
 อปิ สิวิปฺตฺเต ปสฺเสสิ
 ชาลี กณฺหาชินํ จโม.

๒๒๓๘. สมณเณ พฺราหฺมณเณ นฺน
 พฺรหฺมจฺริยปรายเน
 อหํ โลเก อภิสฺสึ^๒
 สึลวฺนฺเต พนฺธุสฺสฺเต

๒๒๓๕. ขอพระองค์ จงประทานดอกปทุม
 แก่พ่อชาลี ส่วนดอกโกมุท ขอ
 ได้โปรดประทาน แก่แม่กัณหา
 จะได้ทอดพระเนตรดูพระกุมาร
 และพระกุมารี ผู้พระโอรสและ
 พระธิดาของพระเจ้าสีพี ประดับ-
 ประดาด้วยดอกไม้ พื่อนรำอยู่.

๒๒๓๖. แม่กัณหาชิโน จะมาจากที่นั้น
 ข้าแต่พระองค์ ผู้เป็นจอมทัพ ขอ
 พระองค์ทรงสดับเสียงอันไพเราะ
 อ่อนหวาน ของแม่กัณหาชิโน
 ขณะเข้าไปสู่อาศรม.

๒๒๓๗. เราทั้งสอง ถูกเนรเทศจาก
 แคว้นแคว้น เป็นผู้มีสุขและทุกข์
 เสมอกัน เรายกัณหาชิโน เห็น
 พระลูกน้อยทั้งสอง คือพ่อชาลี
 แม่กัณหาชิโน ผู้เป็นพระโอรส
 และพระธิดา ของพระเจ้าสีพี
 บ้างหรือ.

๒๒๓๘. ชะรอยว่า หม่อมฉันได้สาปแช่ง
 สมณพราหมณ์ ผู้ประพฤติ
 พหุมนจริย มีศีล เป็นพหูสูต
 ในโลก วันนี้ หม่อมฉันจึงไม่ได้

^๑ น. อฺปยนฺติยา.

^๒ น. อภิสฺสปี.

๒๒๔๓. ผลชาติ ที่มีผลต่าง ๆ มีอยู่
 บัญชาในที่ที่พระลูกน้อยทั้งสอง

๒. อ. อภิปรายพุดเต. เอมมุปริน.

ยานสุสุ ปุพฺเพ ภูษิตฺตํ
เต กุมารานํ ทิสฺสเร.

เคยมาเสวย แม่มิได้เห็นพระ
ลูกน้อยทั้งสองนั้น.

๒๒๔๔. อิมํ เต หตฺถิกา อสุสา
พลีพฺพธา^๑ จ โน อิมํ
เยหิสฺสุ ปุพฺเพ กิฬฺสี
เต กุมารานํ ทิสฺสเร.

๒๒๔๔. เหล่านี้เป็นตุ๊กตาข้าง ตุ๊กตาม้า
ตุ๊กตาวัว ที่พระลูกน้อยทั้งสอง
เคยมาเล่น แม่มิได้เห็นพระ
ลูกน้อยทั้งสองนั้น.

๒๒๔๕. อิมํ สามา สไสลฺลิกา
พหฺกกา กทลิมิตฺตา
เยหิสฺสุ ปุพฺเพ กิฬฺสี
เต กุมารานํ ทิสฺสเร.

๒๒๔๕. เหล่านี้เป็นตุ๊กตาเนื้อทรายทอง
ตัวเล็ก ๆ ตุ๊กตากระต่าย ตุ๊กตา
นกเค้า ตุ๊กตาชะมดเป็นอันมาก
ที่พระลูกน้อยทั้งสองเคยเล่น แม่
มิได้เห็นพระลูกน้อยทั้งสองนั้น.

๒๒๔๖. อิมํ หิสฺสา จ โกญฺจา จ
มยฺวรา จิตฺตฺรเปชฺณา^๒
เยหิสฺสุ ปุพฺเพ กิฬฺสี
เต กุมารานํ ทิสฺสเร.

๒๒๔๖. เหล่านี้เป็นตุ๊กตาหงส์ ตุ๊กตา
นกกระเรียน ตุ๊กตานกยูง มี
แหว่งหางามวิจิตร ที่พระลูกน้อย
ทั้งสองเคยมาเล่น แม่มิได้เห็น
พระลูกน้อยทั้งสองนั้น.

๒๒๔๗. อิมํ ตา วณฺณมฺพาโย
ปุปฺปิตฺตา สพฺพกาลีกา
ยตฺถสฺสุ ปุพฺเพ กิฬฺสี
เต กุมารานํ ทิสฺสเร.

๒๒๔๗. พุ่มดอกไม้ ในป่าเหล่านั้น มี
ดอกบานทุกฤดูกาล ที่พระ
ลูกน้อยทั้งสองเคยมาเล่น แม่
มิได้เห็นพระลูกน้อยทั้งสองนั้น.

๒๒๔๘. อิมํ ตา โปกฺขรณิ รุมฺมา
จกฺกวาภูปฺภุชิตา

๒๒๔๘. นี้ก็สระโปกขรณี อันน่ารื่นรมย์
เพียบพร้อม ด้วยเสียงนกจาก-

^๑ น. พลีพพธา.

^๒ น. มยฺวรา จิตฺตฺรเปชฺณา.

มณฑลเกหิ สยจนนา
 ปทุมปัลลเกหิ จ
 ยตถสสุ ปุพเพ กิฬุ
 เต กุมารา น ทิสฺสเร.

พรากรมาคูชัน ดารดาษาไปด้วย
 ดอกมณฑา ดอกปทุมและอุบล
 ที่พระลูกน้อยทั้งสองเคยมาเล่น
 แม้มิได้เห็นพระลูกน้อยทั้งสอง
 นั้น.

๒๒๔๙. น เต กฏจานิ ภินฺนานิ
 น เต อุทกมาภตฺตี
 อคฺคิปี เต น หาปีโต
 ภินฺนุ มนุโทว ฉายสิ.

๒๒๔๙. พี่นพระองค์ก็มีได้หัก น้ำก็ไม่ได้
 ตัก แม่ไฟก็ไม่ได้ติด เพราะ
 เหตุไรหนอ พระองค์จึงทรง
 หงอยเหงาซบเซาอยู่.

๒๒๕๐. ปีโย ปีเยน สงฺคมฺม
 สโมหิ^๑ พุยปฬณฺณติ
 ตยชฺช ปุตฺเต น ปสฺสามิ
 ชาลี กณฺหาชินิ จโก.

๒๒๕๐. คนรักกับคนรัก ประชุมพร้อมกัน
 ย่อมหายทุกข์ร้อน แต่วันนี้
 หม่อมฉัน มิได้เห็นพระลูกน้อย
 ทั้งสองนั้น คือพ่อชาลีและ
 แม่กัณหาชิโน.

๒๒๕๑. น โข โน เทว ปสฺสามิ
 เยน เต นิหฺวา^๒ มตา
 กาโลลาปี น วสฺสนฺติ
 มตา เม นฺน ทารกา.

๒๒๕๑. ข้าแต่พระองค์ ผู้สมมติเทพ
 หม่อมฉันมิได้เห็นพระลูกทั้งสอง
 ของเรา ผู้ใดมานำเอาพระลูกรัก
 ทั้งสองนั้นไป หรือว่าพระลูกรัก
 ทั้งสองนั้น ตายเสียแล้ว แม้ฝูง
 กาปากก็ได้ขานขึ้น พระลูกรัก
 ทั้งสองของหม่อมฉันตายเสียแล้ว
 เป็นแน่.

^๑ จ. อุทกมาภฏ.

^๒ จ. สโม เม.

^๓ จ. นิหตา. เอมุปริปี.

๒๒๕๒. น โข โน เทว ปสุสามิ
 เยน เต นีหฺวา มตา
 สกุณาปี น วสุสนฺติ
 มตา เม นฺน ทารกา.

๒๒๕๒. ข้าแต่พระองค์ ผู้สมมติเทพ
 หม่อมฉันมิได้เห็น พระลูกรัก
 ทั้งสองของเรา ผู้ใดมานำเอา
 พระลูกรักทั้งสองนั้นไป หรือว่า
 พระลูกรักทั้งสองนั้น ตายเสีย
 แล้ว แม้ฝูงนก ก็มีได้ขานขັນ
 พระลูกรักทั้งสอง ของหม่อมฉัน
 ตายเสียแล้วเป็นแน่.

๒๒๕๓. สา ตตฺถ ปรีเทติวรา
 ปพฺพตานิ วณานิ จ
 ปุนเทวสุสมํ คนฺตวรา
 สามิกสุสนฺติ โรหติ^๑

๒๒๕๓. พระนางมัทรี ทรงกันแสง
 พลงเที่ยวค้นหา ตลอดชอกเขา
 และป่าชฎ ในบริเวณเขาวงกต
 นั้น แล้วเสด็จกลับมายัง
 พระอาศรม ทรงกันแสงอยู่ใน
 ลำนำของพระราชสวามี ทูล
 คร่ำครวญว่า

๒๒๕๔. น โข โน เทว ปสุสามิ
 เยน เต นีหฺวา มตา
 กาโกลาปี น วสุสนฺติ
 มตา เม นฺน ทารกา.

๒๒๕๔. ข้าแต่พระองค์ ผู้สมมติเทพ
 หม่อมฉัน มิได้เห็นพระลูกรัก
 ทั้งสองของเรา ผู้ใดมานำเอา
 พระลูกรักทั้งสองนั้นไป หรือว่า
 พระลูกรักทั้งสองนั้น ตายเสีย
 แล้ว แม้ฝูงกาปาก็มีได้ขานขັນ
 พระลูกรักทั้งสองของหม่อมฉัน
 ตายเสียแล้วเป็นแน่.

^๑ จ. โรหิ สามิกสนฺติเก.

๒๒๕๕. น ไช โน เทว ปสุสามิ
 เยน เต นีหฺวา มตา
 สกฺกนาปี น วสุสนฺติ
 มตา เม นฺน ทารกา.

๒๒๕๖. น ไช โน เทว ปสุสามิ
 เยน เต นีหฺวา มตา
 วิจรนฺตี รุกฺขมุเลสุ
 ปพฺพเตสุ คฺหาสุ จ.

๒๒๕๗. อิติ มหฺที่ วราโรหา
 ราชปฺตฺตี ยสฺสฺสินี
 พานา ปคฺคยฺห กนฺทิตฺวา
 ตตฺถเวว ปติตา จมา.

๒๒๕๘. ตมชฺฌปตฺตํ ราชปฺตฺตี
 อุกฺกเณนาภิสฺสฺยาจก

๒๒๕๕. ข้าแต่พระองค์ ผู้สมมติเทพ
 หม่อมฉันมิได้เห็น พระลูกรัก
 ทั้งสองของเรา ผู้ใดมานำเอา
 พระลูกรักทั้งสองนั้นไป หรือว่า
 พระลูกรักทั้งสองนั้น ตายเสีย
 แล้ว แม้ฝูงนก ก็ได้ขานขึ้น
 พระลูกรักทั้งสองของหม่อมฉัน
 ตายเสียแล้วเป็นแน่.

๒๒๕๖. ข้าแต่พระองค์ ผู้สมมติเทพ ผู้ใด
 นำเอา พระลูกรักทั้งสองนั้นไป
 หรือว่าพระลูกรักทั้งสองนั้นตาย
 เสียแล้ว หม่อมฉันเที่ยวไปที่โคน
 ต้นไม้ ที่บริเวณภูเขาและในถ้ำ
 ก็ได้พบเห็นพระลูกรักทั้งสอง
 ของเรา.

๒๒๕๗. พระนางมัทรี ผู้ทรงพระรูปโฉม
 อันอุดมเป็นพระราชบุตรีผู้มียศ
 จึงทรงประคองพระพานากันแสง
 คร่ำครวญแล้ว ล้มสลบลงที่พื้น
 พสุธา ณ ที่ใกล้บาทมูลของ
 พระเวสสันดรนั้นแล.

๒๒๕๘. พระเวสสันดรราชาธิราช ทรงวักน้ำ
 ประพรมพระนางมัทรีราชบุตรี
 ผู้ล้มสลบลง ณ ที่ใกล้บาทมูล
 ของพระองค์นั้น ครั้นทรงทราบ

อสุตถิ นํ วิทิตวาน
อถ นํ เอตทพริวิ.

ว่า พระนางพินพระองค์ดีแล้ว
จึงได้ตรัสบอก เนื้อความนี้
กับพระนางในภายหลังว่า.

๒๒๕๙. อาทิเยเนว เต มหุติ
ทุกขํ นกฺขาทุมิจฺฉิํ
ทลิตฺทโท ยาจโก วุฑฺโฒ
พฺราหฺมณเณ ชรมาคโต.

๒๒๕๙. ดูกรมัทธิเราไม่ปรารถนาจะแจ้ง
ความทุกข์แก่เธอ แต่แรกก่อน
พราหมณ์แก่ เป็นยาก
ผู้ยากจนมาสู่ที่อยู่ของเรา.

๒๒๖๐. ตสฺส ทินฺนา มยา ปุตฺตา
มหุติ มา ภายิ อสุตฺถ
มํ ปสฺส มหุติ มา ปุตฺเต
มา พาฬุหิ ปริเทวีย^๑
ลจฺฉาม ปุตฺเต ชีวนฺตา
อโรคา จ ภวามเส.

๒๒๖๐. เราได้ให้ลูกทั้งสอง แก่พราหมณ์
นั้นไป ดูกรมัทธิ เธออย่างลัว
เลย จงดีใจเถิด ดูกรมัทธิ เธอ
จงดูเราเถิด อย่าดูลูกทั้งสอง
เลย อย่างกันแสงไปนักเลย เรา
เป็นผู้ไม่มีโรค ยังมีชีวิตอยู่
คงจะได้พบเห็นลูกทั้งสอง ที่
พราหมณ์นำไปแน่แท้.

๒๒๖๑. ปุตฺเต ปสฺสญจ ธนฺตญจ
ยญจ อญฺญํ ชเว ธนํ
ทชฺชา สปริโส ทานํ
ทิสฺวา ยาจกมาคเต^๒
อนฺนโมทาหิ เม มหุติ
ปุตฺตเก ทานมุตฺตม.

๒๒๖๑. สัปบุรุษ เห็นยากมาถึงแล้ว
พึงให้บุตร ปศุสัตว์ ธัญชาติ และ
ทรัพย์อย่างอื่นในเรือน เป็นทาน
ได้ ดูกรมัทธิ เธอจงอนุโมทนา
ปุตตทาน อันสูงสุดของเรา.

^๑ ฉ. ปริเทวลี.

^๒ ฉ. ยาจกมาคต.

๒๒๖๒. อนุโมทามิ เต เทว
 ปุตตเก ทานมุตตมัม
 ทตฺวา จิตฺตํ ปสาเทหิ
 ภิกฺขุโย ทานํ ทโท ภว.

๒๒๖๓. โย ตวํ มจฺเจรฺมฺเตสุ
 มนุสฺเสสุ ชนาธิป
 พฺราหฺมณฺสฺส อทา ทานํ
 สิวินํ รมฺมจฺวฑฺฒโน.

๒๒๖๔. นิมนฺนาทิตา เต ปจฺวี
 สทฺโท เต ติทฺถวฺจฺโคโต
 สมฺนตา วิชฺชุตฺตา อาคฺคฺ^๑
 คีรีนํ ปฏิสฺสุตา.

๒๒๖๕. ตสฺส เต อนุโมทฺนติ
 อุกฺโก นารทปพฺพตา
 อินฺโท จ พุรฺพมา จ ปชาปตี^๒ จ
 โสโม ยโม เวสฺสวณฺโณ จ ราชา

๒๒๖๒. ข้าแต่พระองค์ ผู้ประเสริฐ
 หม่อมฉันขออนุโมทนาปุตตทาน
 อันอุดมของพระองค์ พระองค์
 พระราชทานปุตตทาน อันอุดม
 แล้ว จงยังพระหฤทัยให้เลื่อมใส
 ขอจงทรงบำเพ็ญทานให้ยิ่ง ๆ
 ขึ้นไปเถิด.

๒๒๖๓. ข้าแต่พระองค์ ผู้เป็นใหญ่ของ
 ประชุมชน ในหมู่มนุษย์ ซึ่ง
 มักเป็นคนตระหนี่เหนียวแน่น
 พระองค์ ผู้มดุงสี่พิรุณให้เจริญ
 ได้ทรงบำเพ็ญปิยปุตตทาน แก่
 พราหมณ์แล้ว.

๒๒๖๔. ปฐพีก็บันลือลั่น เสียงสนั่นไป
 ถึงไตรทิพย์ สายฟ้าแลบอยู่
 แลบบปลาบโดยรอบ เสียง
 สะท้านปรากฏ ดังหนึ่งว่าเสียง
 ภูเขาถล่มทลาย.

๒๒๖๕. เทพเจ้าสองหมู่ ผู้สิงสถิตอยู่ที่
 นารทบรรพต ถวายอนุโมทนา
 แก่พระเวสสันดรนั้นว่า พระ-
 อินทร์ พระพรหม ท้าวปชาบดี
 จันทเทวบุตร พระยม ทั้งท้าว

^๑ อ. อาคฺ.

^๒ อ. ปชาปติ. เอามุปริปี.

สพฺเพ เทวานุโมทนฺติ
ดาวตีสํ สอนฺทกา.

เวสสวัณและเทพเจ้าชาวดาวดิงส์
สวรค์ พร้อมด้วยพระอินทร์
ทุกถ้วนหน้า ย่อมถวายอนุโมทนา.

๒๒๖๖. อิติ มหฺที วราโรหา
ราชปฺตฺตี ยสฺสสินี
เวสฺสณฺตรสฺส อนฺโมทิ
ปฺตฺตเก ทานมฺตฺตมํ.

๒๒๖๖. พระนางมัทรี ผู้ทรงพระรูปโฉม
อันอุดม เป็นพระราชบุตรผู้มียศ
ทรงถวายอนุโมทนาปุตตทาน
อันอุดม ของพระเวสสันดร
ด้วยประการฉะนี้แล.

มทฺทีปพฺพํ นาม.

(นี้)ชื่อมัทรีบรรพ.

สกฺกปฺพ

สกฺกบรพ

๒๒๖๗. ตโต รตฺยา วิวสเน^๑
สุริยสฺสคฺคฺมนํ ปติ
สกุโก พฺราหฺมณวณฺณณ
ปาโต เนลฺล^๒ อทิสฺสถ.

๒๒๖๗. ลำดับนั้น เมื่อราตรีสิ้นไป
พระอาทิตย์อุทัยขึ้นมา เวลาเช้า
ท้าวสักกเทวราช ทรงจำแลง
เพศเป็นพราหมณ์ ได้ปรากฏ
แก่สองกษัตริย์นั้น.

๒๒๖๘. กจฺจิ นุ โภโต กุสลํ
กจฺจิ โภโต อนามยํ
กจฺจิ อุเบฺจน ยาเปถ
กจฺจิ มฺลผลา พหู.

๒๒๖๘. พระคุณเจ้า มีความสุขอยู่หรือ
พระคุณเจ้าไม่มีโรคหรือ พระ
คุณเจ้ายังพระชนมชีพ ให้เป็นไป
ด้วยการแสวงหาอยู่หรือ มลมัน
และผลไม้ยังมีอยู่มากหรือ.

^๑ ฉ. วิวसान. เอวมฺปริปี. ^๒ ฉ. เตลล์.

๒๒๖๙. กัจฉิ ทังสา มกสา จ
 อปุปเมว สิริสปา^๑
 วเน วาฬมิดากิณเณ
 กัจฉิ หีสา น วิชฺชติ.

๒๒๗๐. กุสฺสณฺเฏว ใน พุรฺเหม
 อโถ พุรฺเหม อนามยํ
 อโถ อุณฺเณ ยาเปม
 อโถ มุลผลา พหุ.

๒๒๗๑. อโถ ทังสา มกสา จ
 อปุปเมว สิริสปา
 วเน วาฬมิดากิณเณ
 หีสา มยฺหํ น วิชฺชติ.

๒๒๗๒. สตุตฺต ใน มาเส วสฺสํ
 อรณฺเณ ชีวโสกินํ
 อิทํปี ทุติยํ ปสฺสสาม
 พุราหฺมณํ เทวณฺณินํ
 อาทาย เวลูวฺ^๒ ฑณฺฑํ
 ธาเรนฺตํ อชินกฺขิปี.

๒๒๗๓. สุวาคตนฺเต มหาพุรฺเหม
 อโถ เต อทุราคตํ

๒๒๖๙. เหลือบ ยุง และสัตว์เลื้อยคลาน
 คงมีอยู่น้อยหรือ ในป่าดง
 อันเกลื่อนกล่น ไปด้วยสัตว์ร้าย
 ไม่มีมาเบียดเบียน แลหรือ.

๒๒๗๐. ดูกรท่านพราหมณ์ เราทั้งหลาย
 เป็นสุขสำราญดี เราทั้งหลาย
 ไม่มีโรคพาธมาเบียดเบียน อนึ่ง
 เราเยียวยาอัตภาพ ด้วยการ
 แสวงหาผลาหาร ทั้งมูลมัน
 ผลไม้ก็มีมาก.

๒๒๗๑. เหลือบ ยุง และสัตว์เลื้อยคลาน
 ก็มีน้อย อนึ่ง ในป่าอันเกลื่อนกล่น
 ไปด้วยสัตว์ร้าย ก็ไม่มีมา
 เบียดเบียนเรา.

๒๒๗๒. เมื่อพวกเราอยู่ในป่า มีชีวิต
 อันตรมเตรียมมาตลอด ๗ เดือน
 เราเพิ่งเห็นท่าน ผู้เป็นพราหมณ์
 ทรงเพศอันประเสริฐ ถือไม้เท้า
 มีสีดั่งสีผลมะตูมสุก และนุ่งห่ม
 หนังเสือเหลืองแม่น้ำ เป็นคนที่ ๒.

๒๒๗๓. ดูกรพราหมณ์ ท่านมาดีแล้ว
 อนึ่ง ท่านมิได้มาร้าย ดูกรท่าน

^๑ ฉ. สิริสปา. เอมบุรียิ.

^๒ ฉ. เวฬุว.

- อนุต ปวิส ภทฺทนต์
ปาเท ปกุขาลยสฺส เต.
๒๒๗๔. ตินฺนุทฺทกานิ^๑ ปิยาลานิ
มธุเก กาสุมาริโย^๒
ผลานิ ขุทฺทกปฺปานิ
ภุชฺช พุรฺหม วรี วรี.
๒๒๗๕. อิทํปี ปานียิ^๓ สิตํ
อามตํ คิริคพุทฺธา
ตโต ปิว มหาพุรฺหม
สเจ ตฺวํ อภิกฺขสิ.
๒๒๗๖. อถ ตฺวํ เกน วณฺณเณน
เกน วา ปน เหตุนา
อนุปฺปโตสิ^๔ พุรฺหารณฺณํ
ตํ เม อภฺขาหิ ปุจฺจิตโต.
๒๒๗๗. ยถา วาริวโห นฺุโร
สพฺพกาลํ น ชียติ
เอวณฺตํ ยาจิตาคฺคฺชี
ภริยํ เม เทหิ ยาจิตโต.
ผู้เจริญ เชิญเข้าไปภายในเกิด
เชิญล้างเท้าของท่านเกิด.
๒๒๗๔. ผลมะพลับ ผลมะหาด ผลมะขาง
ผลหมากเม่า มีรสหวานปาน
น้ำผึ้ง เชิญเลือกฉันแต่ผลที่ดี ๆ
เกิดท่านพราหมณ์.
๒๒๗๕. แม่น้ำดื่มก็เย็นสนิท เรานำมา
จากชอกเขา ดูกรพราหมณ์
ถ้าท่านประสงค์ ก็เชิญดื่ม
ตามสบายเกิด.
๒๒๗๖. ดังเราขอถาม ท่านมาถึงป่าใหญ่
เพราะเหตุการณ์อะไร ท่านถูก
เราถามแล้ว ขอจงบอกความนั้น
แก่เรา.
๒๒๗๗. ห่วงน้ำ (ในปัญจมหานที) เต็ม
เปี่ยม ไม่เหือดแห้งตลอดกาล
ทั้งปวงฉันใด ข้าพระองค์มาทูล
ขอพระมเหสีนั้นก็ฉันนั้น พระองค์
อันข้าพระองค์ทูลขอแล้ว จงทรง
พระกรุณา พระราชทานพระมเหสี
แก่ข้าพระองค์เกิด.

^๑ จ. ตินฺนุทฺทกานิ.^๒ จ. กาสุมาริโย.^๓ จ. ปานียิ.^๔ จ. อนุปฺปโต.

๒๒๗๘. ททามิ น วิกมฺปามิ
 ยํ มํ ยาจสิ พุราหุณ
 สนฺตํ นปฺปิกฺขหามิ^๑
 ทาเน เม รมเต มโน.

๒๒๗๙. มหุที หตฺถะ คเหตฺวาน
 อุกทสฺส กมณฺหฺลํ
 พุราหุณสฺส อทา ทานํ
 ลีวันํ รมฺจวทุมโน.

๒๒๘๐. ตทาสิ ยํ ภีสนกํ
 ตทาสิ โลมหฺสนํ
 มหุที ปริจฺจขนฺตสฺส
 เมทนี สมกมฺปถ.^๒

๒๒๘๑. เนวสฺส มหุที ภาฏฺฐิ^๓
 น สนฺธิยติ น โรทติ
 เปกฺขเตวสฺส ตฺถนฺธิยา^๔
 เอส ชานาติ ยํ วริ.

๒๒๘๒. โกมารี ยสฺสหาํ ภริยา
 สามิกอ มม อิสฺสโร

๒๒๗๘. ดูกรพราหมณ์ เรายอมให้ มิได้
 ห้วนไหว ท่านขอสิ่งใด เราก็
 จะให้สิ่งนั้น เราไม่ช้อนร้นสิ่ง
 ที่มีอยู่ ใจของเรายินดีในทาน.

๒๒๗๙. พระเวสสันดร ผู้มดุงสี่พีรัฐให้
 เจริญ ทรงกมพระหัตถ์พระนาง
 มัทรี จับได้น้ำ หลังอุทกवारี
 พระราชทานพระนางให้เป็นทาน
 แก่พราหมณ์.

๒๒๘๐. ในกาลนั้น เมื่อพระเวสสันดร
 ทรงบริจาคพระนางมัทรี ให้เป็น
 ทาน เกิดความอัศจรรย์ น่าสยด-
 สยอง โลกชาติก็ชูชัน เมทนีดล
 ก็กัมปนาทห้วนไหว.

๒๒๘๑. พระนางเจ้ามัทรี มิได้มีพระพักตร์
 เจ้างอ มิได้ทรงขวยเขิน และมีได้
 ทรงกันแสง ทรงเพ่งดูพระราช-
 สวามี โดยดุชนิภาพ โดยทรง
 เคารพเชื่อถือว่า พระองค์ทรง
 ทราบสิ่งอันประเสริฐ.

๒๒๘๒. ข้าพระบาท เป็นพระมเหสี
 ของพระราชาพระองค์ใด ตั้งแต่

^๑ ฉ. นปฺปิกฺขหามิ. ^๒ ฉ. สมกมฺปถ.

^๓ ฉ. เนวสฺสา มหุที ภาฏฺฐิ. ^๔ ฉ. ตฺถนฺธิ สา.

ยสฺสิจฺเจ ตสฺส มํ ทชฺชา
 วิกฺกเณยฺย^๑ หเนยฺย วา.

ยังแรกอุณสาว พระราชาพระองค์
 นั้น ก็เป็นเจ้าของ เป็นใหญ่แห่ง
 ข้าพระบาท พระองค์ปรารธนา
 จะพระราชทานข้าพระบาท แก่
 ผู้ใด ก็พึงพระราชทานข้าพระบาท
 แก่ผู้นั้นได้ ทรงปรารธนาจะขาย
 หรือจะฆ่า ก็ทรงขายทรงฆ่าได้.

๒๒๘๓. เตสํ สงฺกปฺปมณฺเวย
 เทวินฺโท เอตทพฺพวิ
 สพุเพ ชิตา เต ปจฺจุหา
 เย ทิพฺพา เย จ มานุสา.

๒๒๘๓. ท้าวสักกะจอมเทพ ทรงทราบชัด
 พระดำริ ของสองกษัตริย์แล้ว
 จึงตรัสชมเชยดังนี้ว่า ข้าศึก
 ทั้งหมด ล้วนเป็นของทิพย์ และ
 เป็นของมนุษย์ พระองค์ทรง
 ชนะได้แล้ว.

๒๒๘๔. นินฺนาทิตา เต ปจฺวี
 สพุโท เต ติทิวํคโต
 สมฺนฺตา วิชฺชุตฺตา อาคฺคุ^๒
 คีรีนํ ปติสฺสุตา.

๒๒๘๔. ปฐพีก็บันลือลั่น เสียงสนั่น
 ไปถึงไตรทิพย์ สายฟ้าแลบอยู่
 แลบบลาลบ โดยรอบ เสียง
 สะท้านปรากฏ ดังหนึ่งว่าเสียง
 ภูเขา ถล่มทลาย.

๒๒๘๕. ตสฺส เต อนฺนโมทฺตติ
 อุโก นารทปพฺพตา
 อินฺโท จ พฺรหฺมา จ ปชาปตี จ
 โสโม ยโม เวสฺสวณฺเ จ ราชา

๒๒๘๕. เทพเจ้า ๒ หมู่ ผู้สิงสถิตอยู่
 ที่นารทบรรพต ถวายอนุโมทนา
 แก่พระหน่อทศพลเวสสันดรนั้น
 ว่า พระอินทร์ พระพรหม ท้าว
 พระชาบดี จันทเทวบุตร พระยม

^๑ ฉ. วิกฺกเณยฺย.

^๒ ฉ. อาคฺคุ.

ทั้งท้าวเวสสุวรรณ และเทพเจ้า
ทั้งปวง ย่อมถวายอนุโมทนาว่า
พระเวสสันดร บรมกษัตริย์
ทรงทำกรรมที่ทำให้ยาก.

๒๒๘๖. เมื่อคนดีทั้งหลาย ให้สิ่งที่ให้
ได้ยาก กระทำกรรมที่ทำได้ยาก
คนไม่ดี ย่อมทำไม่ได้ เพราะว่า
ธรรมของสัตบุรุษทั้งหลาย อัน
สัตบุรุษตามได้โดยยาก.

๒๒๘๗. เพราะเหตุนี้ นั้น ต่อจากนี้ คติ
ของสัตว์บุรุษ และของอสัตบุรุษ
ย่อมต่างกัน อสัตบุรุษไปนรก
สัตบุรุษ มีสวรรค์เป็นที่ไปใน
เบื้องหน้า.

๒๒๘๘. การที่พระองค์ประทับอยู่ในป่า ได้พระราชทาน พระราชกุมาร พระราชกุมารี และพระมเหสี ให้เป็นทานนี้ ชื่อว่าเป็นยาน อันประเสริฐ เพราะไม่ก้าวลงสู่ อบายภูมิ ขอปุตตทวรมหาทาน ของพระองค์นั้น จงเลิศดผล ในสรวงสวรรค์เกิด.

๓. ข. ขทว.

๒๒๘๙. ทหามิ โภโต ภริยั
มทุที สพุพฺคโสภินี^๑
ตฺวญฺเจว มทุทียา จฺนุโน
มทุที จ ปติณา สห.

๒๒๙๐. ยถา ปโย จ สงฺขิ จ
อุโภ สมานวณฺณนิโน
เอวํ ตฺวญฺจ มทุที จ
สมานมนเจตสา.

๒๒๙๑. อวฺรทุเรตฺถ อรณฺณสุมี
อุโภ สมุมถ อสฺสเม
ขตฺติยา โคตฺตสมฺปนฺนา
สุชาตา มาตฺเปตฺติโต^๒
ยถา ปุณฺณานิ กยิราถ
ทพฺพตา อปฺราปริ.

๒๒๙๒. สกฺโกหมสุมิ เทวินฺโท
อาคโตสุมิ ตวณฺติเก

๒๒๘๙. ข้าพเจ้า ขอถวายพระนางมัทรี
พระมเหสี ผู้งามทั่วสรรพางค์
คืบให้พระคุณเจ้า พระองค์เท่านั้น
เป็นผู้สมควร แก่พระนางมัทรี
และพระนางมัทรี ก็คู่ควรกับ
พระราชสวามี.

๒๒๙๐. น้านมและสังข์ ทั้งสองมีสีเสมอกัน
ฉันใด พระองค์และพระนาง
มัทรี ก็มีพระหฤทัยเสมอกัน
ฉันนั้น.

๒๒๙๑. ทั้งสองพระองค์ เป็นกษัตริย์
สมบูรณ์ด้วยพระโคตร เป็น
อุภโตสุชาติ ทั้งฝ่ายพระชนนี
และพระชนก ทรงถูกขับไล่จาก
แคว้นแคว้นมาอยู่ในอาศรมราวป่า
นี้ บุญทั้งหลาย ที่พระองค์ทรง
กระทำแล้ว ฉันใด ขอพระองค์
ทรงให้ทาน กระทำบุญอยู่เรื่อย
ไป ฉันนั้น.

๒๒๙๒. ข้าแต่พระราชธิดาซี หม่อมฉัน
เป็นท้าวสักกะจอมเทพ มาใน
สำนักของพระองค์ ขอพระองค์

^๑ จ. สพุพฺคโสภน.

^๒ จ. มาตฺเปตฺติโต.

๒๒๙๕. ชนเหล่าใดเป็นคนแก่ เป็นคนหนุ่ม
หรือเป็นคนกลางคน คนเหล่านั้น
พึงอาศัยหม่อมฉัน เลี้ยงชีพ
หม่อมฉันเลือกพร้าอนี้เป็นพระพร
ข้อที่ ๓.

១ ក. វត្តអំ.

๒๒๙๖. พรทาร์ น คจุฉะยฺย
สทารปสุโต สียํ
ถีนํ วสํ น คจุฉะยฺย
จตุตถเมตํ วรํ วร.

๒๒๙๗. ปุตุโต เม สกุก ชาเยถ
โส จ ทีฆายุกิ สียา
ธมฺเมเน ชินะ ปจฺวี
ปญฺจเมตํ วรํ วร.

๒๒๙๘. ตโต รตุยา วิวสเน
สุริยสุสฺสคฺคมนํ ปติ
ทิพฺพา^๑ ภกฺขา ปาตุกเวยฺยํ
ฉฏฺฐเมตํ วรํ วร.

๒๒๙๙. ททโต เม น ชีเยถ
ทตฺวา นานุตเปยฺยหํ
ททํ จิตฺตํ ปสาเทยฺยํ
สตุตเมตํ วรํ วร.

๒๒๙๖. หม่อมฉัน ไม่พึงคบภรรยาผู้อื่น
พึงพอใจแต่ในภรรยาของตน และ
ไม่พึงลู่อ่านาจนแก่สตรีทั้งหลาย
หม่อมฉันเลือกพรข้อนี้เป็นพระพร
ข้อที่ ๔.

๒๒๙๗. ข้าแต่ท้าวสักระ ขอให้บุตร
ของหม่อมฉัน ที่พลัดพรากไป
นั้น พึงเป็นผู้มีอายุยืนนาน
พึงครองแผ่นดิน โดยธรรมเถิด
หม่อมฉันเลือกพรข้อนี้ เป็น
พระพรข้อที่ ๕.

๒๒๙๘. ตั้งแต่วัน ที่หม่อมฉันกลับคืน
ถึงพระนคร เมื่อราตรีสิ้นไป พระ
อาทิตย์อุทัยขึ้นมา ขอให้อาหาร
อันเป็นทิพย์พึงปรากฏ หม่อมฉัน
เลือกพรข้อนี้เป็นพระพรข้อที่ ๖.

๒๒๙๙. อนึ่ง เมื่อหม่อมฉันให้ทานอยู่
ขอไทยธรรม อย่าได้หมดสิ้นไป
เมื่อกำลังให้ ขอให้หม่อมฉัน
ทำจิตให้เลื่อมใส ครั้นให้แล้ว
ขอให้หม่อมฉัน ไม่พึงเดือดร้อน
ในภายหลัง หม่อมฉันเลือกพร
ข้อนี้เป็นพระพรข้อที่ ๗.

^๑ จ. ทิพฺพา.

(น) ข้อสังเกตบรรพ.

๑ ข. ขนิวตฺต.

มหาราษฎร

๒๓๐๓. กสฺเสตฺติ มุขมาภาติ
 เหมวุตฺตตตมคฺคินา
 นิคุขฺว ชาตฺรสปุสฺส
 อุกฺกามุชฺชปหิสฺสิตฺ.
๒๓๐๔. อุโภ สทิสปจฺจุจฺจา
 อุโภ สทิสลฺกฺขณา
 ชาลิสฺส สทิสเ อโภ
 เอกกา กณฺหาชิโน ยถา.
๒๓๐๕. สีหา วิลาว นิคุชฺฌตา
 อุโภ สมฺปตฺติรูปกา
 ชาตฺรสปฺยาเยว
 อิมเ ทิสฺสนฺนติ ทารกา.
๒๓๐๖. กุโต นุ ตวํ ภารทฺวาช
 อิมเ อาเนสิ ทารเก
 อชฺช ฏฺฐมฺนุปฺตฺโต
 กุโต อาคจฺฉสิ พุราหฺมณฺ^๑.
๒๓๐๗. มยฺหฺนฺเต ทารกา เทว
 ทินฺนา วิตุเตน สณฺขย
 อชฺช ปณฺณรสา รตฺติ
 ยโต ลฺหฺธา^๒ เม ทารกา.

มหาราษฎร

๒๓๐๓. นันหน้าของใคร งามยิ่งนัก
 ดังทองคำ อันนายช่างหลอม
 ด้วยไฟสุกใส หรือดังแท่งทองคำ
 อันละลายคว้างที่ปากเบ้า ฉะนั้น.
๒๓๐๔. เด็กทั้งสองคนนี้ มีอวัยวะ
 คล้ายคลึงกัน มีลักษณะคล้าย
 คลึงกัน คนหนึ่งเหมือนพอลาสิ
 คนหนึ่งเหมือนแม่กณหาชิโน.
๒๓๐๕. ทั้งสองคน มีรูปเสมอกัน
 ดังราชสีห์ออกจากถ้ำทอง ฉะนั้น
 เด็กทั้งสองคนนี้ ปรากฏเหมือน
 ดังหล่อด้วยทองคำ.
๒๓๐๖. ดูกรภารทวาชพราหมณ์ ท่าน
 นำเด็กสองคนนี้ มาจากไหน
 ท่านมาจากไหน ลูถึงแคว้น
 ของเราในวันนี้.
๒๓๐๗. ข้าแต่พระเจ้าสัณฺขย สมมติเทพ
 กุมารทั้งสองนี้ มีผู้ให้แก่
 ข้าพระองค์ ด้วยความพอใจ
 ตั้งแต่วันที่ข้าพระองค์ ได้ส่ง
 กุมารนี้มา ๑๕ ราตรี ทั้งวันนี้.

^๑ กุหิ คจฺฉสิ พุราหฺมณฺนาติปิ ปาโจ.

^๒ สี. อ. ทินฺนา.

๒๓๐๘. ท่านมีถ้อยคำดูดีมีเพียงไร จึงได้เด็กสองคนนี้มา ท่านควรทำให้เราเชื่อโดยเหตุที่ชอบ ใครให้ลูกน้อยทั้งหลาย อันเป็นอุดมทานให้ท่านนั้นแก่ท่าน.

๒๓๐๙. พระองค์ได้ เป็นที่พึ่งของเหล่า
ยากจผู้มาขอ ดังธรรมเนียมเป็นที่พึ่ง
ของสัตว์ทั้งหลาย ฉะนั้น พระองค์
นั้น คือพระเวสสันดร ซึ่งเสด็จ
ไปอยู่ป่า ได้พระราชทาน
พระราชโอรส และพระราชธิดา
แก่ข้าพระองค์.

๒๓๑๐. พระองค์ใด เป็นที่รับรองของ
เหล่ายากผู้มาขอ เหมือนสาคร
เป็นที่รับรองแห่งแม่น้ำทั้งหลาย
ซึ่งไหลลงไป ฉะนั้น พระองค์นั้น
คือพระเวสสันดร ซึ่งเสด็จไปอยู่
ป่า ได้พระราชทานพระราชโอรส
และพระราชธิดาแก่ข้าพระองค์.

๒๓๑๑. ดูกรท่านผู้เจริญทั้งหลาย พระ-
ราชา ผู้ยังทรงครองเรือนอยู่
เป็นผู้มีศรัทธา ทรงกระทำความ

๒ ข. คติ.

กถิ นุ ปุตตะเก ทชฺชา
อรรณฺเณ อวรุทฺธโก.

ไม่สมควรหนอ พระเวสสันดร
ถูกขับไล่ไปอยู่ป่าพึ่งพระราชทาน
พระราชโอรส และพระราชธิดา
อย่างไรหนอ.

๒๓๑๒. อิมิ โภณฺโต นิสาเมถ
ยารณฺเดตฺถ สมากตฺตา
กถิ เวสฺสณฺโตโร ราชฺยา
ปุตฺเตทาสี วเน วสฺ.

๒๓๑๒. ท่านผู้เจริญทั้งหลาย มีประมาณ
เท่าไร ผู้มาประชุมกันอยู่ใน
สมาคมนี้ จงพิจารณาเรื่องนี้
พระเวสสันดร ประทับอยู่ในป่า
จะพระราชทานพระราชโอรส
และพระราชธิดาอย่างไรเล่า.

๒๓๑๓. ทาสี ทาสีญจ^๑ โส ทชฺชา
อสุลฺลํ จสุสฺสตรียํ
หตฺถิญฺจ กุญฺชรํ ทชฺชา
กถิ โส ทชฺช ทารเก.

๒๓๑๓. พระองค์ควรจะพระราชทานทาส
ทาสี ม้า แม่ม้าอัสดร รถ
และช้าง ทำไมจึงพระราชทาน
พระราชโอรส และพระราชธิดา
ทั้งสองเล่า.

^๒สุวณฺณํ ราชตํ ลิลฺลํ
มุตฺตา เวฬุริยามณิ
ปพาฬุหรตฺนํ ทชฺชา
กถิ โส ทชฺช ทารเก.^๒

พระองค์ควรพระราชทาน ทอง
เงิน ศิลาพิเศษ แก้วมุกดา
แก้วไพฑูรย์ แก้วมณี แก้ว-
ประพาฬ ทำไมพระองค์จึงต้อง
พระราชทาน พระราชโอรส
และพระราชธิดาเล่า.

^๑ จ. ทาสี ทาสี จ.

^{๒-๒} อยู่ คากา ปาฬิยํ น ทิสฺสติ.

๒๓๑๔. ยสฺส นาสฺส^๑ สมเร ทาโส
 อสฺสโ จสฺสตวีริโก
 หตฺถิ จ ภูณฺชโร นาโค
 กิ โส ทชฺชา ปิตามห.

ยสฺส^๒ นาสฺสสฺสเม สิลํ
 สุวณฺณรชตํ มณิ
 ปพาฬุหฺรตํ เจว
 กิ โส ทชฺชา ปิตามห.^๓

๒๓๑๕. ทานมสฺส ปสฺสํสาม
 นาวนินฺทาม ปิตก^๔
 กถํ นุ หนฺยํ อาสิ
 ตฺเมห ทตฺวา วณิพฺพเก.

ปิตา มยุหิ มหาวราช
 อเมห ทตฺวา วณิพฺพเก
 สุตฺวาน กลฺลนํ วาจํ
 อจฺจนฺนหยา ภาสีติ.^๕

๒๓๑๔. ข้าแต่สมเด็จพระอัยกา ทาส
 ม้า แม่ม้าอัสดร รถ และช้าง
 ตัวประเสริฐในเรือนของผู้ใดไม่มี
 ผู้นั้นจะพึงให้อะไร พระเจ้าข้า.

ศิลาพิเศษ ทอง เงิน แก้วมณี
 และแก้วประพาฬ ไม่มีใน
 พระอาศรม แห่งพระบิดาใด
 ข้าแต่พระอัยกา พระบิดานั้น
 จะพึงพระราชทานอะไร.

๒๓๑๕. ดูกรพระหลานน้อย เราขอ
 สรรเสริญท่าน แห่งบิดาเจ้า
 เราไม่ติเตียนเลย ดังเราขอถาม
 บิดาของเจ้า มีนัยเป็นอย่างไร
 บ้าง เมื่อให้เจ้าทั้งสองแก่พราหมณ์
 แล้ว.

ข้าแต่พระอัยกา महाराज พระบิดา
 ของหม่อมฉัน ได้พระราชทาน
 หม่อมฉันทั้งสองแก่พราหมณ์แล้ว
 ได้ทรงสดับวาจา อันน่าสงสาร
 อันน่าอหิงษ์กัณหาแล้ว.

^๑ ส. อ. น. ทิสฺสติ.

^{๒-๕} อยํ คาคา ปาฬิยํ น ทิสฺสติ.

^๓ อ. น. จ. นินฺทาม ปุตฺตกา.

^{๔-๕} อยํ คาคา อฏฺฐกคาโปตฺตเกยว ทิสฺสติ.

๒๓๑๖. ทุกขสฺส หทยํ อาสิ
 อโถ อุนฺหิปี อสฺสสิ^๑
 โรหิณี เหว ตามุพฺกชี^๒
 ปีตา อสฺสฺสนิ วตฺตยิ.

๒๓๑๗. ยนฺตํ กณฺหาชิโนวโจ
 อยํ มํ ตาต พฺราหฺมณเณ
 ลฺภุจฺฉา ปฏิกุญฺเฑติ
 สมเว ชาตํว ทาสียิ.

๒๓๑๘. น จายิ พฺราหฺมณเณ ตาต
 ธมฺมิกา โหนฺติ พฺราหฺมณา
 ยกุโข พฺราหฺมณวณฺณเณน
 ชาทิตฺถํ ตาต เนติ โน
 นียมาเน ปิสาजेเน
 กิณฺณุ ตาต อุทิกฺขสิ.

๒๓๑๙. ราชปฺตฺตี จ โว มาตา
 ราชปฺตฺโต จ โว ปีตา
 ปุพฺเพ เม อํกมารุญฺห
 กิณฺณุ ติจฺฉิตฺถ อารกา.

๒๓๑๖. ทรงมีพระหทัยเป็นทุกข^๑ และ
 เกรี้ยวอน มีดวงพระเนตรแดงกำ
 ดุจดาวโรหิณี และมีพระอัสสฺส
 หลั่งไหล.

๒๓๑๗. พระน้องกณหาชิโน ได้กราบทูล
 พระบิดาว่า ข้าแต่พระบิดาเจ้าข้า
 พราหมณ์นี้ เฝ้ายนต์หม่อมฉัน
 ด้วยไม้เท้า ดังเฝ้ายนต์หญิงทาสี
 เกิดในเรือนเบี้ย ฉะนั้น.

๒๓๑๘. ข้าแต่พระบิดาเจ้าข้า ผู้นี้มีไข
 พราหมณ์เป็นแน่ พราหมณ์
 ทั้งหลาย ย่อมตั้งอยู่ในธรรม ยักษ์
 จำแลงเพศเป็นพราหมณ์ มานำ
 เอาหม่อมฉันทั้งสองไป เพื่อจะ
 กิน. พระบิดาเจ้าข้า หม่อมฉัน
 ทั้งสองถูกปีศาจนำไป ไฉน
 พระบิดา จึงทรงนิ่งดูตายเสีย
 เล่าหนอ เพคะ.

๒๓๑๙. พระมารดาของเจ้าทั้งสอง เป็น
 ราชบุตรี และพระบิดาของเจ้า
 ทั้งสองเป็นราชบุตร แต่ก่อนเจ้า
 ทั้งสองเคยขึ้นดักของปู่ บัดนี้
 เหตุไรจึงยืนอยู่ห่างไกลเล่าหนอ.

^๑ น. ปสฺสสิ.

^๒ น. โรหิณีเหว ตมฺพกชี.

๒๓๒๐. ราชบุตตี จ ใน มาตา
ราชบุตโต จ ใน ปิตา
ทาสา มยิ พราหมณสฺส
ตสุมา ติฏฺฐาม อารกา.

๒๓๒๐. พระมารดา ของเกล้ากระหม่อม
ทั้งสองเป็นราชบุตรและพระบิดา
ของเกล้ากระหม่อมทั้งสอง เป็น
พระราชบุตร แต่บัดนี้ เกล้า-
กระหม่อมทั้งสอง เป็นทาส
ของพราหมณ์ เพราะเหตุนั้น
เกล้ากระหม่อมทั้งสอง จึงยืน
อยู่ห่างไกล พระเจ้าข้า.

๒๓๒๑. มา สมฺเมว อวจตุถ
ทฺยหเต ทฺย มม
จิตกายว เม กาโย
อาสเน น สุขิ ลภ.

๒๓๒๑. หลานทั้งสอง อย่าได้กล่าวอย่าง
นั้นเลย ทภัยของปู่ กำลังเร่าร้อน
กายของปู่ เหมือนดังถูกยกขึ้นไว้
บนจิตกาธาน ไม่ได้ความสุข
ในที่นี้เลย.

๒๓๒๒. มา สมฺเมว อวจตุถ
ภิกฺขุโย โสภิ ชเนถ มํ
นิกฺกิณฺณสุสามิ^๑ ทพฺเพน
น वो ทาสา ภวิสฺสถ.

๒๓๒๒. หลานรักทั้งสอง อย่าได้กล่าว
อย่างนั้นเลย หลานรักทั้งสอง
ยังความเศร้าโศกให้เกิด แก่ปู่
ยิ่งนัก ปู่จักได้หลานทั้งสอง
ด้วยทรัพย์ หลานทั้งสองจักไม่
ต้องเป็นทาส.

๒๓๒๓. กิมนฺธิยํ หิ वो ตาต
พฺราหมณสฺส ปิตา อทา

๒๓๒๓. ดูรพ้อชาติ บิดาของเจ้าทั้งสอง
ได้ดีราคาเจ้าทั้งสอง ไว้เท่าไร
ให้แก่พราหมณ์ หลานทั้งสอง

^๑ ๑. นิกกิณณสุสามิ.

ยถาภูตํ เม อกุชาถ
ปฏิบัติปาเทนตุ พุราหมณํ.

จึงบอกแก่ปู่ตามจริงเกิด พนังงาน
ทั้งหลาย จึงให้พราหมณรับเอา
ทรัพย์ไปเกิด.

๒๓๒๔. สหสฺสคฺคํ^๑ หิ มํ ตาต
พุราหมณสฺส ปีตา อทา
อจฺจ^๒ กณฺหาชินํ กณฺณ
หตฺถิอาทิสเตน^๓ จ.

๒๓๒๔. ข้าแต่พระอัยกา พระบิดาทรง
ตีราคาหม่อมฉัน มีค่าทองคำ
พันแท่ง ทรงตีราคาพระน้อง
กณหาชิโน ผู้มีพระพักตร์อัน
ผ่องใส ด้วยสัตว์พาหนะมีช้าง
เป็นต้น อย่างละ ๑๐๐ แล้วได้
พระราชทานแก่พราหมณ.

๒๓๒๕. อญฺเฐหิ กตฺเต ตรมาโน
พุราหมณสฺส อวากร
ทาสีสํ ตํ ทาสสํ
ควํ หตฺถสฺมา^๑ สํ
ชาตฺรูปสฺสสฺสญจ
ไปตานํ^๒ เทหิ นิฏฺกยํ.

๒๓๒๕. เหวยพนังงาน เอ็งจงลุกขึ้นโดย
เร็ว ไปนำทาส ทาสี ช้าง โค
และโคอุสุภราชอย่างละ ๑๐๐
กับทองคำ ๑,๐๐๐ แท่ง เอามา
ให้แก่พราหมณ เป็นค่าไถ่
พระหลานรักทั้งสอง.

๒๓๒๖. ตโต กตฺตา ตรมาโน
พุราหมณสฺส อวากร
ทาสีสํ ตํ ทาสสํ
ควํ หตฺถสฺมา^๑ สํ
ชาตฺรูปสฺสสฺสญจ
ไปตานํทาสี นิฏฺกยํ.

๒๓๒๖. ลำดับนั้น พนังงานรีบไปนำทาส
ทาสี ช้าง โค และโคอุสุภราช
อย่างละ ๑๐๐ กับทองคำ ๑,๐๐๐
แท่ง เอามาให้แก่พราหมณ เป็น
ค่าไถ่พระกุมารและพระกุมารี.

^๑ อ. อถ. ^๒ อ. หตฺถินา จ สเตน จ.

^๓ อ. ปุตตานํ. เอมุปริปี.

๒๓๒๗. นิภูเกีณิตวา จ นุหาเปตวา
 โภชยิตวาน ทารเก
 สมลงกริตวา ภณฺเทหิ^๑
 อุจฺจุเก^๒ อุปเวสยฺ.

๒๓๒๗. กษัตริย์ทั้งสอง คือพระเจ้าลัญชัย
 และพระราชเทวีทรงได้พระกุมาร
 และพระกุมารีทั้งสองแล้ว รับสั่ง
 ให้พนักงานสงสนาน และให้
 พระกุมารและพระกุมารีทั้งสอง
 เสวยเสร็จแล้ว ทรงประดับ
 ประดา ด้วยอาภรณ์ทั้งหลายแล้ว
 ทรงอุ้มขึ้นประทับบนพระเพลา.

๒๓๒๘. สีลํ นุหาเต สุจิตฺเต
 สพฺพพารณฺณสฺสึเต
 ราชา องฺเก กริตฺวาน
 อยุโยโก ปริปุจฺจถ.

๒๓๒๘. พระกุมารและพระกุมารีทั้งสอง
 ทรงสงสนานพระเศียรแล้ว ทรง
 พระภูษาอันสะอาด ประดับ
 ด้วยสรรพอาภรณ์ พระราชาผู้
 พระอัยกา ทรงอุ้มพระชาลีขึ้น
 ประทับบนพระเพลาแล้ว ตรัส
 ถาม.

๒๓๒๙. กุณฺฑเล สฺสึเต มาเล
 สพฺพาลงฺการณฺณสฺสึเต
 ราชา องฺเก กริตฺวาน
 อิทํ วจนฺมพฺรวิ

๒๓๒๙. พระกุมารและพระกุมารีทั้งสอง
 ทรงประดับกุณฑล อันมีเสียง
 ดังก้อง น่าเพลิดเพลินใจ
 ทรงประดับพวงมาลัย และ
 สรรพาลังการแล้ว พระราชา
 ทรงอุ้มพระชาลี ขึ้นประทับบน
 พระเพลาแล้ว ตรัสถามว่า

๒๓๓๐. กจฺจิ อุโป อโรคา เต
 ชาลี มาตาปีตา ตว

๒๓๓๐. ดูกรพ่อชาลี พระชนกและ
 พระชนนีทั้งสอง ของพระหลานรัก

^๑ จ. ภณฺเทน.

^๒ จ. อุจฺจุเก.

กจฺจิ อญฺเชน ยาเปนฺติ
กจฺจิ มุลผลา พหุ.

ไม่มีโรคดอกหรือ แสงงหา
ผลาหาร เลี้ยงชนมชีพสะดวก
แลหรือ มุลผลาหาร มีมากแล
หรือ.

๒๓๓๑. กจฺจิ ทํสา มกสา จ
อปปเมว สิริสปา
วเน วาฬิมิคากิณฺเณ
กจฺจิ หีสา น วิชฺชติ.

๒๓๓๑. เหลือบ ยุงและสัตว์เลื้อยคลาน
มีน้อยแลหรือ ในป่าอันเกลื่อนกล่น
ไปด้วยสัตว์ร้าย ไม่มีมาเบียดเบียน
แลหรือ.

๒๓๓๒. อโถ อุกโ อโรคา เต
เทว มาตาปิตา มม
อโถ อญฺเชน ยาเปนฺติ
อโถ มุลผลา พหุ.

๒๓๓๒. ขอเดชะ พระชนกและพระชนนี
ของเกล้ากระหม่อมทั้งสองพระ-
องค์นั้น ไม่มีโรค อนึ่ง ทรงแสงงหา
มูลผลาหาร เลี้ยงพระชนมชีพได้
สะดวก อนึ่ง มุลผลาหารมีมาก.

๒๓๓๓. อโถ ทํสา มกสา จ
อปปเมว สิริสปา
วเน วาฬิมิคากิณฺเณ
หีสา เนสํ น วิชฺชติ.

๒๓๓๓. อนึ่ง เหลือบยุงและสัตว์เลื้อยคลาน
ก็มีน้อย ในป่าอันเกลื่อนกล่นไป
ด้วยสัตว์ร้าย ไม่มีมาเบียดเบียน
พระชนกและพระชนนีทั้งสอง.

๒๓๓๔. ขณฺณตาลุกฺกมฺพานิ
วิพานิตกฺกฺกลานิ จ
โกลํ ภฺลฺลาคํ เพลี^๑
สา ใน อาหจฺจ^๒ โปสติ.

๒๓๓๔. พระชนนี ของเกล้ากระหม่อม
ทั้งสอง (เสด็จไป) ขุดมันอัน
มันมือเสือ มันนก และเอา
ผลกระเบา ผลจาก ผลส้ม
มาเลี้ยงกัน.

^๑ ฉ. เพลล.

^๒ ฉ. อาหตุว.

๒๓๓๕. ยญฺเจว สํ อหารติ
 วนมูลผลหาริยา
 ตํ โน สพุเพ สมากนฺตฺวา
 รตฺตี ภูณฺชาม โน ทิवा.

๒๓๓๕. พระชนนีทรงนำหญ้าไม้และผลไม้
 ใดมาจากป่า พระชนกและ
 เกล้ากระหม่อมฉันทั้งสองมารวม
 พร้อมกันเสวยหญ้าไม้และผลไม้
 นั้น ในเวลากลางคืน ไม่ได้เสวย
 ในเวลากลางวันเลย.

๒๓๓๖. อมฺมา จ โน กีสา ปณฺฑุ
 อหารนฺตี ทุมปฺผลํ
 วาตาตเปน สุขุมาลี
 ปทุมํ หตฺถคตฺมิว.

๒๓๓๖. พระชนนี ของเกล้ากระหม่อมฉัน
 ทั้งสอง เป็นสุขุมาลชาติ ต้องเที่ยว
 แสวงหาผลไม้ มีพระฉวีวรรณ
 ผอมเหลือง เพราะลมและแดด
 เหมือนดอกปทุม ถูกขยำด้วย
 มือ ฉะนั้น.

๒๓๓๗. อมฺมาย ปตฺนุเกสา
 วิจฺรนฺตฺยา พุรฺหาเว
 วนเ วพมิกาภิณฺเณ
 ชคฺคทีปนิเสวิเต.

๒๓๓๗. เมื่อพระชนนี เสด็จเที่ยวไปในป่า
 ใหญ่ ซึ่งเป็นป่าอันเกลื่อนกล่น
 ไปด้วยสัตว์ร้าย เป็นที่อาศัยแห่ง
 แรดและเสือเหลือง พระเกศา
 ของพระองค์ มีสีดจปีกแมลงภู่
 ถูกกิ่งไม้เป็นต้น เกี้ยวให้กระจุย
 กระจาย.

๒๓๓๘. เกเสสุ ชฺฌํ พฺนฺธิตฺวา
 กจฺเจ ชลฺลมธาริยิ
 ๑ ธารเณโต พุราหฺมณวณฺณํ
 อาสทญฺจ มสฺสชฺฌํ^๑

๒๓๓๘. พระชนนี ทรงขมวดชฎาบน
 พระเกศา ทรงเประอะเปื้อน
 ด้วยพระเสโท ที่จักจะประเทศ
 พระบิดา ทรงเพศเป็นพราหมณ์

๑-๑ อิทํ อญฺชกถาปฺตฺตถเกว ทิสฺสติ.

จุมมวาสี จมา เสติ
ชาตเวท นมสฺสติ.

ทรงถือไม้ขอ ทรงเครื่องบูชาไฟ
และมุ่นพระเมาลี ทรงพระภูษา
หนังสัตว์ บรรทมเหนือปฐพี
ทรงบูชาไฟ.

๒๓๓๙. ปุตฺตา ปิยา มนุสฺसानํ
โลกสฺมี อปฺปชฺชิสฺสุ
น หิ นฺนมหากํ อยฺยสฺส
ปุตฺเต สินฺเห อชายถ.

๒๓๓๙. บุตรทั้งหลาย เกิดขึ้นมาแล้ว
ย่อมเป็นที่รักของมนุษย์ในโลก
พระอัยกาของเรา ไม่ทรงเกิด
ความสึเนหาในพระโอรสเสียเลย
เป็นแน่.

๒๓๔๐. ทุกฺกญฺญจ หิ โน โปตฺธิ^๑
ญฺนหจฺจํ กตํ มยา
โยหํ สิวินํ วจฺนา
ปพฺพาเชสฺสี อหุสฺกํ.

๒๓๔๐. ดูกรพระหลานน้อย จจริงทีเดียว
การที่ปู่ให้ขับไล่พระบิดาของเจ้า
ผู้ไม่มีโทษ เพราะถ้อยคำของชาว
สี่พีทั้งหลายนั้น ชื่อว่า ปู่ได้
ทำกรรมอันชั่วช้า และชื่อว่าทำ
กรรม เครื่องทำลายความเจริญ.

๒๓๔๑. ยํ เม กิณฺณจฺจ อธิ อตฺถิ
ธนํ ธณฺณญจ วิชฺชติ
เอตฺถ เวสฺสณฺตโร ราชา
สิวิรรุเจ ปสาสตุ.

๒๓๔๑. สิ่งใดสิ่งหนึ่งของปู่ มีอยู่ในนคร
นี้ก็ดี ทรัพย์และธัญชาติที่มีอยู่
ก็ดี ปู่ขอยกให้แก่บิดาของเจ้า
ทั้งสิ้น ขอให้เวสสันดร จงมาเป็น
พระราชapakครองในสี่พีรัฐเกิด.

๒๓๔๒. น เทว มยฺหิ วจฺนา
เอหิติ สิวิสฺสตุตฺโม

๒๓๔๒. ขอเดชะ สมเด็จพระชนกของ
หม่อมฉัน คงจักไม่เสด็จมาเป็น
พระราชapakของชาวสี่พี เพราะ

^๑ น. ปุตฺต.

สยเมว เทโว คนุตวาน
สิญฺจ โภเคหิ อตุรฺขั.

ถ้อยคำของหม่อมฉัน ขอให้
สมเด็จพระอัยกา เสด็จไปทรง
อภิเษกพระบิดา ของหม่อมฉัน
ด้วยราชูปโภคเองเถิด พระเจ้าข้า.

๒๓๔๓. ตโต เสนาปตี ราชา
สยฺชโย อชฺฌมาสถ
หตุถิ อสฺสา รถา ปตฺติ
เสนา สนนฺนาหฺนฺตุ นั
เนคมา จ มํ อเนฺวนฺตุ
พฺราหฺมณา จ ปุโรหิตา.

๒๓๔๓. ลำดับนั้น พระเจ้าสิญฺชได้
ดำรัสสั่งเสนาปตีว่า กองทัพ
คือ พลช้าง พลม้า พลรถ
พลเดินเท้า จงผูกสอดอาวุธ
(จงเตรียมให้พร้อมสรรพ) ชาว
นิคม พรหมณ์ และปุโรหิต
ทั้งหลายจงตามเราไป.

๒๓๔๔. ตโต สฎฺฐี สหสฺसानิ
โยธินิ จารุทสฺสนา
ชิปฺปมายนฺตุ สนนฺทฺธา
นानาวณฺเณหิลฺงกฺตา.

๒๓๔๔. ถัดจากนั้น พวกโยธินกหนึ่ง
ผู้มีความสง่างาม พร้อมสรรพ
ด้วยเครื่องอาวุธยุทโธปกรณ์ประดับ
ด้วยผ้าสีต่าง ๆ กัน จงตามมา
เร็วพลัน.

๒๓๔๕. นิลวตฺถธฺราเนเก^๑
ปีตาเนเก นิวาสิตา
อญฺเณ โลหิตจฺจนฺทีสา
สุทฺธาเนเก นิวาสิตา
ชิปฺปมายนฺตุ สนนฺทฺธา
นานาวณฺเณหิลฺงกฺตา.

๒๓๔๕. พวกหนึ่งทรงผ้าสีเขียว พวกหนึ่ง
ทรงผ้าสีเหลือง พวกหนึ่งทรงผ้า
สีแดง เป็นดุจอุณhit พวกหนึ่ง
ทรงผ้าสีขาว ผูกสอดศัสตราวุธ
ประดับด้วยผ้าสีต่าง ๆ กัน จง
ตามมาเร็วพลัน.

^๑ ส. อ. นิลวณฺธธฺราเนเก.

๒๓๔๖. หิมวา ยถา คนฺธโร
 ปพฺพโต คนฺธมาทโน
 นานารุกฺเขหิ สญฺจนฺโน
 มหาภูตคณาลโย.

๒๓๔๗. โอสธเหหิ จ ทิพฺเพหิ
 ทิสสา ภาติ ปวฺวติ จ
 ขิปฺปมายนฺตุ สนนฺทธา
 ทิสสา ภนฺตุ ปวฺนฺตุ จ.

๒๓๔๘. ตโต นาคสทฺสฺสาณิ
 โยชยนฺตุ จตุทฺทส
 ๑ สฺวณฺณกฺจเจ มาตงฺเค
 เหมกปฺปนิวาสเส^๑

๒๓๔๙. อารุพฺเห^๒ คามณฺเฑยภิ
 โตมรํกุสฺปาณิ
 ขิปฺปมายนฺตุ สนนฺทธา
 หตฺถิกฺขณฺเหหิ ทสฺสิตา.

๒๓๕๐. ตโต อสฺสสทฺสฺสาณิ
 โยชยนฺตุ จตุทฺทส

๒๓๔๖. ภูเขาคันธมาทน์ อันมีในป่า
 หิมพานต์ สะพรั่งไปด้วยคันธชาติ
 ดาดำไปด้วยพฤษภานานาชนิด
 เป็นที่อาศัยอยู่ แห่งหมู่สัตว์
 ใหญ่ ๆ.

๒๓๔๗. และมีต้นไม้เป็นทิพยไอสถ ย่อม
 สว่างไสวและหอมไปทั่วทิศ ฉั่นไฉ
 เหล่าโยธีย์ทั้งหลาย ผู้พร้อมสรรพ
 ด้วยเครื่องอาวุธยุทธภัณฑ์ จง
 ตามมาเร็วพลัน จนรุ่งเรือง
 พุ่งขจรไปทั่วทิศ ฉั่นนั้น.

๒๓๔๘. ถัดจากนั้น จงจัดช้างที่สูงใหญ่
 หมื่นสี่พัน มีสายรัดประคันทอง
 มีเครื่องประดับและเครื่องปกคลุม
 ศีรษะ อันขจิตด้วยทอง.

๒๓๔๙. มีนายควาญช้างถือโตมร และ
 ขอ ขึ้นขี่คอช้าง เตรียมพร้อม
 สรรพ ประดับประดาอย่าง
 สวยงาม จงตามมาเร็วพลัน.

๒๓๕๐. ถัดจากนั้น จงจัดม้าสินธพ
 ชาติอาชาไนย อันมีฝีเท้าจัด

๑-๑ ฉ. สฺวณฺณกฺจจา มาตงฺคา.
 เหมกปฺปนิวาสสา.

๒ อารุพฺหา. เอวฺมฺปริปี.

อาชานิเยว^๑ ชาติยา
สินธุเว สีมวาหน^๒.

หมื่นสี่พันตัว.

๒๓๕๑. อารุเพหิ คามณียะภี
อินุทียาจาปธาริกิ
ชิปฺปมายนตุ สนนฺทุธา
อสุสปีฏเจ อลงฺกตา.

๒๓๕๑. พร้อมด้วยนายควาญม้า ประดับ
ประดาด้วยเครื่องอลังการ ถือแฉ้
และเกาทัณฑ์ ผูกสอดเครื่องรบ
ขึ้นประจำหลังจงตามมาเร็วพลัน.

๒๓๕๒. ตโต รตสฺสสุสานิ
โยชยนตุ จตุทฺทส
อโยสุกตเนมิโย
สุวณฺณจิตฺตโรปกฺขเว.

๒๓๕๒. ถัดจากนั้น จงจัดกระบวนรกรบ
หมื่นสี่พันคัน มีกงรถอันหุ้มด้วย
เหล็ก เรือนรถวิจิตรด้วยทอง.

๒๓๕๓. อาโรเปณฺตุ ธเช ตตฺถ
จมุมานิ กวฺจานิ จ
วิปฺปาเลนฺตุ^๓ จ จาปานิ
ทพฺพธมฺมา ปหาริโน
ชิปฺปมายนฺตุ สนนฺทุธา
รเถสุ รตชีวิโน.

๒๓๕๓. และจงยกธงขึ้นปักบนรถนั้น ๆ
นายขมังธนูผู้ยิงได้แม่นยำ เป็น
คนคล่องแคล่วในรถทั้งหลาย จง
เตรียมโล่ เกราะ และเกาทัณฑ์
ไว้ให้เสร็จสิ้น พลโยธีเหล่านี้ จง
ตระเตรียมให้พร้อม รีบตามมา.

๒๓๕๔. ลาชา โอโลกิยา ปุปฺผา
มาลาคนฺธวิเลปนา
อคุมฺภยานิ จ ติฏฺฐนฺตุ
เยน มคฺเคน เอหิติ.

๒๓๕๔. เวสสันดรโอรสของเรา จักเสด็จ
มาโดยมรรคาใด ตามมรรคานั้น
จงให้โปรยข้าวตอกดอกไม้มากลี่ย
ของหอมและเครื่องลูบไล้ และ
จงตั้งเครื่องบูชาอันมีค่า รับเสด็จ.

^๑ ฉ. อาชานิยาว.

^๒ ฉ. สินธุวา สีมวาหนนา.

^๓ ฉ. วิปฺปาเลนตุ.

๒๓๕๕. คาเม คาเม สดี กุมภา
 เมรยสุส สุราย จ
 มคฺคมฺหิ ปติตา จนฺตุ^๑
 เยน มคฺเคน เอนิติ.

๒๓๕๖. มัสสา ปุวา จ สงฺกุลยา^๒
 กุมฺมาสา มจฺจสํยุตา
 มคฺคมฺหิ ปติตา จนฺตุ
 เยน มคฺเคน เอนิติ.

๒๓๕๗. สปิ เตลฺ ทิ ชีริ
 กงฺคปิฏจา^๓ พฺหุ สุรา
 มคฺคมฺหิ ปติตา จนฺตุ
 เยน มคฺเคน เอนิติ.

๒๓๕๘. อาฬาริกา จ สุทา จ
 ญฺญนญฺญกคายิโน
 ปาณิสฺสุรา กุมฺภณฺนิโย
 มุทุทิกา^๔ โสภชฺฌายิกา.

๒๓๕๕. ในบ้านหนึ่ง ๆ จงให้ตั้งหม้อ
 สุราเมรัย รับประทานละร่อยราย
 ไปตามมรรคา ที่เวสสันดรโอรส
 ของเรา จักเสด็จมา.

๒๓๕๖. จงให้ตั้งมังสาหารและขนม เช่น
 ขนมแดกงา ขนมกุมมาส อัน
 ประดับด้วยเนื้อปลา รายไปตาม
 มรรคา ที่เวสสันดรโอรสของเรา
 จักเสด็จมา.

๒๓๕๗. จงให้ตั้งเนยใส น้ำมัน นมสัสม
 นมสด ขนมที่ทำด้วยข้าวฟ่าง
 และสุรา เป็นอันมาก รายไป
 ตามมรรคา ที่เวสสันดรโอรส
 ของเรา จักเสด็จมา.

๒๓๕๘. ให้มีพนักงานวิเศษ ทั้งครั้วหวาน
 และครั้วคาว จัดตั้งไว้เลี้ยง
 ประชาชนทั่วไป ให้มีมหรสพ
 ฟ้อนรำ ขับร้องทุกอย่าง เพลง
 ประบมื่อ กลองยาว นักขับเสภา
 ผู้บรรเทาความโศกเศร้า.

^๑ ฉ. ปติตฺถิฏฺจนฺตุ. อโธ ปรี อธิสเมว.

^๒ ฉ. มัสสา ปุวา สงฺกุลโย.

^๓ ฉ. กงฺคพิชา.

^๔ ฉ. มนุทกา.

๒๓๕๙. อาทณฺณนฺตฺ สพฺพวีณา
 ภาริโย ทินฺทิมานิ ๑
 ขรมฺขานิ ธมฺมฺตฺ^๑
 นทฺตฺ เอกโปกฺขรา.

๒๓๖๐. มุทฺติงฺกา ปณฺทวา สงฺขา
 โคธฺา ปริวทฺนฺติกา^๒
 ทินฺทิมานิ ๑ ทณฺณนฺตฺ
 กุฏุมฺพา ทินฺทิมานิ ๑.^๓

๒๓๖๑. สฺา เสนา มหฺตี อาสิ
 อฺยฺยฺตฺตา สิริวาทินิ
 ชาลินา มคฺคฺนาเยน
 วุํกํ ปายาสิ ปพฺพตฺ.

๒๓๖๒. โกณฺจํ นทฺติ มาตฺงฺโค
 กุณฺชโร สฺฏฺจฺหายโน
 กจฺฉาย พชฺฌมานาย
 โกณฺจํ นทฺติ วารโณ.

๒๓๖๓. อาชานิยา หสฺยินฺตฺิ^๔
 เนมิโฆโส อชายถ
 นํ ไรฺช อชาเทสิ
 อฺยฺยฺตฺตา สิริวาทินิ.

๒๓๕๙. พวกมโหรีจงเล่นดนตรี ดีดพิณ
 พร้อมทั้งกลองน้อย กลองใหญ่
 เป่าสังข์ ดีกลองหน้าเดียว.

๒๓๖๐. ตะโพน บัณเฑาะว์ สังข์ จะเข้
 กลองใหญ่ กลองเล็ก รายไป
 ตามมรรคา ที่เวสสันดรโอรส
 ของเรา จักเสด็จมา.

๒๓๖๑. กองทัพของสี่พีรัฐเป็นกองทัพใหญ่
 อันจัดเป็นกระบวนตั้งไว้เสร็จแล้ว
 นั้น มีพระชาลิราชกุมาร เป็นผู้
 นำทางได้ยাত্রาไปยังเขาวงกต.

๒๓๖๒. ช้างกุญชรตัวประเสริฐมีอายุ ๖๐
 ปี มีสายรัดประคองทองผูกตกแต่ง
 ไว้ บันลือก้องโกญจนาทกระหึ่ม
 อยู่.

๒๓๖๓. กองทัพพาทนะ ของชาวสี่พี
 อันจัดเป็นกระบวน เหล่าม้า
 อาชาไนย ก็แผดเสียงดังสนั่น
 เสียงกรรกรกัดังกึกก้อง ธุลีละออง
 ก็ฟุ้งไปในอากาศ.

^๑ ธ. ธมนฺตฺ. ส. อ. วทฺตฺ.

^๒ ธ. ปริวทฺนฺติกา.

^๓ ธ. กุฏุมฺปทินฺทิมานิ ๑.

^๔ ส. อ. อหิสฺสฺสฺ.

๒๓๖๔. สา เสนา มหตี อาสิ
 อุกุญฺจตา หาริหารินี^๑
 ซาลินา มคฺคนาเยน
 วรฺกั ปายาสี ปพฺพตฺ.

๒๓๖๕. เต ปาวีสุ พุรหารณฺญิ
 พุสฺสขั มโหทกั^๒
 ปุปฺผรฺกฺเขหิ สลฺยณฺณิ
 ผลรฺกฺเขหิ จฺญายิ.

๒๓๖๖. ตตฺถ วิบุตฺสฺสรา วคฺค
 นานาวณฺณนา พุทฺธิชา
 กุซฺสนฺตมฺปกุซฺสนฺติ
 อุตฺตมฺปมฺปิเต ทฺเม.

๒๓๖๗. เต คนฺตุวา ทิสมฺมทฺธานิ
 อโหรตฺตานมจฺเจ
 ปเทสนฺตํ อูปคฺคจฺฉิ^๓
 ยตฺถ เวสฺสณฺตโร อหุ.

มหาราชปพฺพิ นาม.

๒๓๖๔. กองทัพของสีพีรัฐ อันจัดเป็น
 กระบวน ยাত্রาไปเป็นกองทัพ
 ใหญ่ สามารถจะทำลายล้าง
 ดัศกรได้ มีพระชาลิราชกุมาร
 เป็นผู้นำทาง ได้ยাত্রาไปยัง
 เขาวงกต.

๒๓๖๕. พระเจ้าสัณฺฑิย พร้อมด้วย
 ราชบริวารเหล่านั้น เสด็จเข้า
 ป่าใหญ่ ซึ่งมีต้นไม้มีกิ่งก้าน
 มาก มีน้ำมาก ดารดาษไปด้วย
 ไม้ดอกและไม้ผลทั้งสองอย่าง.

๒๓๖๖. ในป่าใหญ่นั้น ผู้วิหคเป็นอัน
 มาก หลากๆ สีมี่เสียงกลมกล่อม
 หวานไพเราะ เกาะอยู่บนต้นไม้
 อันผลิดอกออกตามฤดูกาล ร้อง
 ประสานเสียงเป็นคู่ ๆ.

๒๓๖๗. พระเจ้าสัณฺฑิย พร้อมทั้ง
 ราชบริวารเหล่านั้น เสด็จไป
 สิ้นระยะทางไกล ล่วงหลายวัน
 หลายคืน จึงบรรลุถึงประเทศ
 ที่พระเวสสันดรประทับอยู่.

(นี้) ชื่อมหาราชบรรพ.

^๑ น. หาริหารินี. ^๒ อ. พุทฺธิ.

^๓ น. อูปคฺคจฺฉิ.

ฉกษัตริย์ปพพ

ฉกษัตริย์บรรพ

๒๓๖๘. เตสั สุตวาน นิคุโฆสั
 ภิโต เวสฺสนุตโร อหุ
 ปพฺพตัม อภิรัฐวา
 ภิโต เสนํ อุทิกฺขติ.

๒๓๖๘. พระเวสสันดร ได้ทรงสดับเสียง
 กีกก้องแห่งกองพลเหล่านั้น ก็ตก
 พระทัยกลัวเสด็จขึ้นภูเข ทรงแ
 หวาดกลัว ทอดพระเนตรดู
 กองพลเสนา ตรัสว่า.

๒๓๖๙. อิงฺฆ มหฺมทิ นิสามฺหิ
 นิคุโฆโส ยาทีโส วเน
 อาชานิยา หสียนฺติ
 ธชคฺคาเนว ทิสฺสเร.

๒๓๖๙. ดูกรมัทธิ เทญมาดูซิ เสียงกีกก้อง
 เช่นใดในป่า ม้าอาชาในย
 ล่งเสียงร้องกีกก้อง เห็นปลาย
 ธงปลิวไสว.

๒๓๗๐. อิเม นฺน อรณฺณมฺหิ
 มิคฺสงฺฆมานิ ลุฑฺทกา
 วาคุราหิ ปริกฺชิปป
 โสพฺภ^๑ ปาเตตฺวา ตาวเท
 วิกุโกสมานา ติปฺปาหิ
 หนฺติ เนสํ วริ วริ.

๒๓๗๐. นายพรานไพรทั้งหลาย ชิงช้าย
 ล้อมฝูงเนื้อในป่าไล่ต้อนให้ตกลง
 ในหลุมแล้ว ไล่ทิ่มแทงฆ่าด้วย
 หอกฆ่าสัตว์ที่คม เลือกเอาแต่
 ตัวมีเนื้อล่ำๆ ชนใด.

๒๓๗๑. ตถา มยํ อพฺสุกา
 อรณฺเณ อวรุฑฺธกา
 อมิตฺตฺหตฺถตฺถคฺตา^๒
 ปสฺส ทพฺพลสมาตกิ.

๒๓๗๑. เราทั้งสองก็ฉันนั้น เป็นผู้ไม่มี
 โทษผิด ถูกขับไล่จากแคว้น
 มาอยู่ในป่า ย่อมเป็นผู้ต้องตก
 อยู่ในเงื้อมมือ ของพวกอมิตร
 เป็นแน่ ดูเขาเถิด บุคคลประหาร
 ผู้ไม่มีกำลัง.

^๑ จ. โสภภ.

^๒ จ. อมิตตฺหตฺถตฺต คตา.

๒๓๗๒. อมิตดา นปฺปสเหยยฺ
 อคฺคิวิ อุตทกณฺณเว
 ตเทว ตฺวํ วิจิณฺเฑหิ
 อปิ โสตุถิ อิตฺโต สียา.

๒๓๗๓. ตโต เวสฺสณฺตโร ราชา
 โอโรหิตฺวาน ปพฺพตา
 นิสีทิ ปณฺณสาลาเย
 ทพฺพิ กตฺวาน มานสํ.

๒๓๗๔. นินฺตติยิตฺวาน รถํ
 ฏฺฐจาเปตฺวาน เสนิโย
 เอกํ อรญฺเณ วิหรนฺตุ
 ปิตา ปุตฺตํ อูปาคมิ.

๒๓๗๕. หตฺถิกฺขนฺธโต โอริยุห
 เอกํโส ปณฺชลิกฺโต
 ปริกฺกณฺโณ^๑ อมฺจุเจหิ
 ปุตฺตํ สีณฺจิตฺปาคมิ.^๒

๒๓๗๖. ตตฺถทฺทส ทุมฺมํ โส
 รมฺมรูปํ สฺมาหิตํ
 นิสินฺนํ ปณฺณสาลาเย
 ฉายนฺตุ อุกฺกโตภยํ.

๒๓๗๒. พวกอมิตร ไม่พึงยำยิพระองค์
 เปรียบเหมือนไฟในห้วงน้ำ ฉะนั้น
 ขอพระองค์จงระลึกถึงข้อนั้นแหละ
 อนึ่ง แต่นี้ไปพึงมีแต่ความสวัสดิ
 โดยแท้.

๒๓๗๓. ลำดับนั้น พระเวสสันดรราชา
 เสด็จลงจากภูเขาแล้ว ประทับ
 นั่งในบรรณศาลา ทรงทำ
 พระมนัสให้มั่นคง.

๒๓๗๔. ครั้นพระบิดา มีรับสั่งให้กลับรถ
 ให้ประเทียบกระบวนทัพไว้แล้ว
 เสด็จเข้าไปหาพระราชโอรส ผู้
 ประทับอยู่ในป่าเดี่ยวดาย.

๒๓๗๕. เสด็จลง จากคอกช้างพระที่นั่งต้น
 ทรงเวยียงพระอังกา ประนม
 พระหัตถ์ แวดล้อมด้วยหมู่
 อำมาตย์ เสด็จเข้าไป เพื่อทรง
 อภิเษกพระราชโอรส.

๒๓๗๖. ณ ที่นั้น ท้าวเธอ ได้ทอดพระ
 เนตร เห็นพระราชโอรส ทรง
 เพศบรรพชิต นั่งเข้าฌานอยู่ใน
 บรรณศาลา ไม่หวั่นไหว แน่วแน่
 ไม่มีภัย แต่ไหน ๆ.

^๑ ส. อ. ปริกฺกิตฺโต. ^๒ ฉ. สีณฺจิตฺมาคมิ.

๒๓๗๗. ตบฺจ ทิสฺวาน อายนฺตํ
 ปีตรํ ปุตฺตคิหิณํ
 เวสฺสณฺตโร จ มหฺที จ
 ปจฺจุคฺคณฺตฺวา อวณฺทิสฺสุ.

๒๓๗๘. มหฺที จ สิริสา ปาเท
 สสุสฺสุสฺสาภิวาทยิ
 มหฺที อหณฺนิ เต เทว
 ปาเท วณฺทามิ เต หุสา^๑
 เตสุ ตตฺถ ปลิสฺซุช
 ปาณินา ปริมฺชฺชถ.

๒๓๗๙. กจฺจิ โว กุสลํ ปุตฺต
 กจฺจิ ปุตฺต อนามยํ
 กจฺจิ อญฺเชน ยาเปถ
 กจฺจิ มุลผลา พฺหุ.

๒๓๘๐. กจฺจิ ทํสา มกฺสา จ
 อปฺปเมว สิริสา
 วเน วาฬมิคากิณฺเณ
 กจฺจิ หีสาน วิชฺชติ.

๒๓๗๗. ก็พระเวสสันดรและพระนางมัทรี
 ทอดพระเนตรเห็นพระบิดา ผู้มี
 ความรักในบุตร กำลังเสด็จมา
 ทรงต้อนรับถวายอภิวาท.

๒๓๗๘. ฝ่ายพระนางมัทรี ทรงชบ
 พระเศียร อภิวาทแทบพระบาท
 พระสัสสุระกราบทูลว่า ข้าแต่
 พระสมมติเทพ เกล้าหม่อมฉัน
 มัทรีผู้สะใภ้ของพระองค์ ขอถวาย
 บังคมพระยกุลบาทของพระองค์
 พระเจ้าสัณชัย ทรงสวมกอด ๒
 กษัตริย์ประทับทรงง ฝ่ายพระหัตถ์
 ทรงลูบพระปฤษฎางค์อยู่ไปมา
 ณ อาศรมนั้น.

๒๓๗๙. ดูกรลูกรัก ลูกทั้งสองไม่มี
 โรคอาพาธหรือหนอ ลูกทั้งสอง
 สำราญดีหรือ เลี้ยงชีพด้วยการ
 แสวงหาหรือ มุลผลาผลมีมาก
 หรือ.

๒๓๘๐. เหลือบ ยุงและสัตว์เลื้อยคลาน
 มีน้อยอยู่หรือในป่าอันกลั่นกลั่น
 ไปด้วยสัตว์ร้าย ไม่มีมาเบียด-
 เบียด แลหรือ.

^๑ จ. สุนฺหา. เอมฺปริปี.

๒๓๘๑. อตุติ โน ชีวิกา เทว
 สา จ ยาทิสีกีทิสาลิ^๑
 กสิรา ชีวิกา โหม
 อุญจาจริยาย ชีวิติ.

๒๓๘๒. อนิทุธิ^๒ มหาราช
 ทเมตยสุลล^๓ สารถิ
 ตุมหา อนิทุธิกา ทนุดา
 อสมิทุธิ ทเมติ โน.

๒๓๘๓. อปี โน กีสานิ^๓ มंसานิ
 ปีตุ มาตุ อทสุสนา
 อวรุทธานิ มหาราช
 อรญเณ ชีวโสกินิ^๔.

๒๓๘๔. เยปี เต สิวิสเฏจสุส
 ทายาทปุตตมานสา
 ชาลี กณหาชีนา จโก
 พรหมณสุส วสานุคา

๒๓๘๑. ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ ชีวิต
 ของข้าพระบาททั้งสอง ย่อมเป็น
 ไปตามมีตามได้ ข้าพระบาท
 ทั้งสอง เป็นอยู่อย่างผืดเคือง
 ชีวิตเป็นอยู่ได้ ด้วยการเที่ยว
 แสวงหามูลผลาผล.

๒๓๘๒. ข้าแต่มหาราช นายสารถีย่อม
 ทรมานมาให้หมดฤทธิ์ได้ ฉันทไค
 ข้าพระบาททั้งสอง ย่อมเป็นผู้
 ถูกทรมานให้หมดฤทธิ์ได้ ฉันทนั้น
 ความสิ้นฤทธิ์ ย่อมทรมาน
 ข้าพระบาททั้งสอง.

๒๓๘๓. ข้าแต่มหาราช เมื่อข้าพระบาท
 ทั้งสองถูกเนรเทศ เสร้าโคกอยู่
 ในป่าเนืองนิตย์ เนื้อหนังก็ชุปชืด
 เพราะไม่ได้เห็น พระชนกและ
 พระชนนี.

๒๓๘๔. ทายาทผู้มีมโนรถ ยังไม่สำเร็จ
 ของฝ่าพระบาทจอมสิฬิรัฐ คือ
 ชาลีและกณหาชีนาทั้งสอง ตก
 อยู่ในอำนาจของพรหมณัม ผู้

^๑ จ. ยาทิสีกีทิสาลิ.

^๒ จ. ทเมตยสุลล.

^๓ จ. กีสานิ.

^๔ จ. ชีวโสกินิ.

อจุจายิกสฺส ลุทฺทสฺส
โย เน คาโวว สุมฺภติ.

มูทะลฺหยาบข้า มั่นต่อนดีชาลี
และกัณหาชีนาทั้งสองนั้นเหมือน
โค ฉะนั้น.

๒๓๘๕. เต ราชปุตฺติยา ปุตฺเต
ยทิ ชานาถ สัสส
ปริยาปฺปณาถ โน ชิปฺปี
สปรปทฺฏจํ^๑ มาณว.

๒๓๘๕. ถ้าพระองค์ทรงทราบ หรือทรงได้
สดับข่าวลูกทั้งสองของราชบุตร
นั้น ขอได้ทรงพระกรุณาตรัส
บอกแก่ข้าพระบาท โดยเร็วพลัน
ดังหมอรีบพยาบาลคนที่ถูกงูกัด
ฉะนั้นเถิด.

๒๓๘๖. เอเต กุมารา นิกกิตฺตา
ชาลี กณฺหาชีนา จโม
พฺราหมณสฺส ธนํ ทตฺวา
ปุตฺต มา ภายิ อสฺสส.

๒๓๘๖. เด็กทั้งสองนั้น คือชาลีและ
กัณหาชีนา พ่อได้ให้ทรัพย์ แก่
พราหมณ์ ไถ่มาแล้ว ดูกรลูกรัก
อย่ากลัวไปเลย จงเบาใจเถิด.

๒๓๘๗. กจฺจิ นู ตาต กุสลํ
กจฺจิ ตาต อนามยํ
กจฺจิ นู ตาต เม มาตุ
จกฺขุ น ปริหายติ.

๒๓๘๗. ข้าแต่สมเด็จพระบิดา ฝ่ายพระ-
บาท ไม่มีโรคอาพาธหรือหนอ
ทรงพระสำราญดี หรือหนอ
พระจักขุแห่งพระชนนี ของ
ข้าพระบาท ยังไม่เสื่อมเสีย
แลหรือ.

๒๓๘๘. กุสลญฺเจว เม ปุตฺต
อโธ ปุตฺต อนามยํ
อโธ จ ปุตฺต เต มาตุ
จกฺขุ น ปริหายติ.

๒๓๘๘. ดูกรลูกรัก บิดาไม่มีโรคอาพาธ
มีความสุขสำราญดี อนึ่ง จักขุ
มารดาของเจ้าก็ยังไม่เสื่อมเสีย.

^๑ ก. สปรปทฺฏจํ.

๒๓๘๘. กัจฉิ อโรคัม โยคุคนเด^๑
 กัจฉิ วหติ วาหนัม
 กัจฉิ ผีโต ชนปโท
 กัจฉิ วุฏฺฐิ น จิซฺซติ.

๒๓๘๙. อโถ อโรคัม โยคุคมเม^๒
 อโถ วหติ วาหนัม
 อโถ ผีโต ชนปโท
 อโถ วุฏฺฐิ น จิซฺซติ.

๒๓๙๐. อิจฺเจว มนุตยนุตานัม
 มาตา เนสํ อทิสฺสส
 ราชปุตฺติ คิริทวาเร
 ปตฺติกา อนุปาหนนา.

๒๓๙๑. ตถฺจ ทิสฺสุวาน อายนฺตี
 มาตโร ปุตฺตคิทฺธิเน
 เวสฺสนุตโร จ มทฺที จ
 ปจฺจุคฺคนุตฺวาน อวฺนทิสฺสุ.

๒๓๙๒. มทฺที จ สิริสา ปาเท
 สสฺสุยา อภิวาทยิ
 มทฺที อหฺลฺลหิ เต อยฺเย
 ปาเท วฺนฺทามิ เต หุสา.

๒๓๘๙. ยวดยานของฝ่าพระบาท ยังไม่
 ทรดไธรมหรือ พลพานะยังใช้
 ได้คล้องแคล้วหรือ ชนบทเจริญดี
 อยู่หรือ ฝนไม่แล้งหรือพระเจ้าข้า.

๒๓๙๐. ยวดยานของเรา ไม่ทรดไธรม
 พลพานะ ยังใช้ได้คล้องแคล้ว
 ชนบทเจริญดีและฝนก็ไม่แล้ง.

๒๓๙๑. เมื่อ ๓ กษัตริย์ ทรงสนทนา
 กันอยู่อย่างนี้ พระราชมารดา
 ผู้เป็นพระราชบุตร ไม่ทรง
 จลของพระบาท ได้เสด็จดำเนิน
 ไป ปรากฏที่ปากทวารเขา.

๒๓๙๒. ก็พระเวสสันดร และพระนางมัทรี
 ทอดพระเนตรเห็นพระมารดานั้น
 ผู้มีความรักในบุตรกำลังเสด็จมา
 ก็ทรงต้อนรับ ถวายอภิวาท.

๒๓๙๓. ฝ่ายพระนางมัทรี ทรงขับเคียว
 เกล้า อภิวาทแทบพระบาทแห่ง
 พระสัสสุ กราบทูลว่า ข้าแต่
 พระแม่เจ้า หม่อมฉันมัทรีผู้
 สะไม้ของพระองค์ขอถวายบังคม
 พระยุคลบาทของพระแม่เจ้า.

^๑ จ. โยคัม เต.   ^๒ จ. โยคัม เม.

๒๓๙๔. มหุทิญจ ปุตตกา ทิสฺวา
 ทูรโต โสตุถิมาคตา
 กนฺทนต์ตา อภิธาวิสุ^๑
 วจุฉา พาลาว^๒ มาตรํ.

๒๓๙๔. ก็พระโอรสและพระธิดาทั้งสอง
 ผู้เสด็จมา โดยสวัสดิ์แต่ที่ไกล
 ทอดพระเนตรเห็นพระนางเจ้ามัทรี
 ก็คร่ำครวญวิ่งเข้าไปหา ดั่งหนึ่ง
 ลูกโคน้อยวิ่งเข้าไปหาแม่ ฉะนั้น.

๒๓๙๕. มหุที จ ปุตตเก ทิสฺวา
 ทูรโต โสตุถิมาคเต
 วารุณิว ปเวเรนฺติ
 ถนธารามิสฺสญฺจ.

๒๓๙๕. ส่วนพระนางมัทรี ทอดพระเนตร
 เห็นพระโอรสและพระธิดาทั้งสอง
 ผู้เสด็จมาโดยสวัสดิ์ แต่ที่ไกล
 ทรงสั่นระรัวไปทั่วพระกาย เหมือน
 แม่มดถูกผีสิง ฉะนั้น น้ำนมก็
 ไหลออกจากพระถันทั้งคู่.

๒๓๙๖. สมากตาน ภาตินํ
 มหาโฆโส อชายถ
 ปพฺพตา สมนาทิสฺสุ
 มหี อากมฺปิตา^๓ อหุ.

๒๓๙๖. เมื่อพระญาติทั้งหลาย มาพร้อม
 กันแล้ว ก็ได้เกิดเสียงสนั่น
 กึกก้อง ภูเขาทั้งหลาย ก็สั่น
 สะท้าน แผ่นดินก็ไหวสะเทือน.

๒๓๙๗. วุญฺจิธารํ ปวตฺเตนฺโต
 เทโว ปาวสุสฺสี ดาวเท
 อถ เวสฺสณฺตโร ราชา
 ภาตีสฺส หิ สมคฺจฺจถ.

๒๓๙๗. ฝนตกลงเป็นพ่อธาร ครั้นนั้น
 พระเวสสันดร ได้สมาคมร่วม
 กับญาติคือ.

๒๓๙๘. นตฺตาโร สุณิสฺสา ปุตฺโต
 ราชา เทวี จ เอกโต

๒๓๙๘. พระราชา พระเทวี พระโอรส
 พระสุณิสสา และพระราชนัดดา

^๑ จ. มภิธาวิสุ.

^๒ จ. วจุฉพาลาว.

^๓ จ. ปกมฺปิตา.

ยทา สماعيل อาสุ
ตทาสี โลมหิสน์.

ทั้งสองพระองค์พระญาติทั้งหลาย
มาประชุมพร้อมกันแล้ว ณ
กาลใด กาลนั้น ได้เกิดความ
อัศจรรย์นำชนพองสยองเกล้า.

๒๓๙๙. ปณฺชลิกา ตสฺส ยาจนฺติ
โรทฺถนา เณรเว วเน
เวสฺสณฺตรณฺจ มหฺทิณฺจ
สพฺเพ ภฺรฺจา สماعيل
ตฺวํ โนสิ อีสฺสโร ราชา
รชฺชํ กาเรถ โน อุโป.

๒๓๙๙. ประชาธรรมาทั้งปวงพร้อมใจกัน
ประณมอัญชลี ถวายบังคม
พระมหาสัตว์ คร่ำครวญวิงวอน
พระเวสสันดร และพระนางเจ้า
มัทรี ในป่าอันน่ากลัวว่าพระองค์
เป็นพระราชา ผู้เป็นใหญ่แห่ง
ข้าพระบาททั้งหลาย ขอทั้งสอง
พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดรับ
เสวยพระราชสมบัติ เป็นพระ-
ราชาแห่งข้าพระบาททั้งหลาย.
(นี้) ชื่ออชิตตยบรรพ.

ฉกฺขตฺตยปพฺพิ นาม.

นคฺรณฺท

๒๔๐๐. ธมฺเมเน รชฺชํ กาเรณฺตํ
ภฺรฺจา ปพฺพาชยิตฺถ มํ
ตฺวณฺจ ชานปทา เจว
เนคมา จ สماعيل.

๒๔๐๑. ทฺวณฺญณฺจ หิ โน ปุตฺต
ภฺนฺนหจฺจํ กตํ มยา

นคฺรกัณฺท

๒๔๐๐. พระองค์ ชวชนบทและชาวนิคม
พร้อมใจกัน ให้เนรเทศหม่อมฉัน
ผู้ครองราชสมบัติ โดยทศพิธ-
ราชธรรม จากแว่นแคว้น.

๒๔๐๑. ดูกรพระลูกรัก จจริงที่เดียว การที่
พอให้ขับไล่ลูก ผู้ไม่มีความผิด

โยหิ สิริวันิ วจนา
ปพฺพาเชสิ อทฺสกิ.

ออกไปจากแวนแคว้น เพราะ
ถ้อยคำของชาวสีพันัน ชื่อว่า
พ่อได้ทำกรรมอันชั่วช้า และ
ชื่อว่าพ่อได้ทำกรรม เครื่อง
ทำลายความเจริญ.

๒๔๐๒. เยน เกนจิ วนฺณณน
ปีตุ ทุกฺขิ อทฺพเพ
มาตุยา ภคินิยาปี^๑
อปี ปาณนฺหิ อตฺตโน.

๒๔๐๒. ธรรมดาบุตรควรช่วยปลดเปลื้อง
ความทุกข์ของบิดามารดา และ
พี่น้องที่เกิดนั้น เพราะเหตุ
อย่างใดอย่างหนึ่ง แม้ด้วยชีวิต
ของตน (ข้าแต่มหाराชา เวลานี้
เป็นเวลาสมควร ที่จะสงสนาน
ขอเชิญทรงชำระพระสรีรมลทิน
เกิดพระเจ้าข้า).

๒๔๐๓. ตโต เวสฺสนฺตโร ราชา
รชฺชชุลฺลํ ปวาทฺย
รชฺชชุลฺลํ ปวาทฺตฺวา
สงฺขํ วนฺณณิ อถารยิ.^๒

๒๔๐๓. ลำดับนั้น พระเวสสันดรบรม
กษัตริย์ ทรงชำระพระสรีรมลทิน
ครั้นทรงชำระพระสรีรมลทินแล้ว
ก็ได้ครองผ้าสีเหมือนสังข์.

๒๔๐๔. สีสนฺหาโต สุจิตฺโต
สพฺพาวรณฺณสิโต

๒๔๐๔. พระเวสสันดร บรมกษัตริย์
สระพระเกศาแล้ว ทรงภูษา
อันสะอาด ประดับด้วยราช-
สรวพาลังการ แล้วเสด็จขึ้น

^๑ ฉ. มาตุ ภคินิยา จาปี.

^๒ ฉ. กตฺตจฺจิ ปิตฺตเก เหวํ ทิสฺสติ สพฺพํ วตฺตํ
จเชตฺวาน ราชเวสมธารยิ.

ปัจจุยํ นาคमारุห
 ขคฺคํ พนฺธิ ปฺรณตปํ.

๒๔๐๕. ตโต สฎฺฐี สหสฺसानิ
 โยธินอ จารุทสฺสนา
 สหชาตา ปรีกัรฺสู^๑
 นนฺทยนฺตนา รเถสภํ.

๒๔๐๖. ตโต มหฺทีปํ นฺหาเปสฺสุ
 สิริกญฺญา สมาคตา
 เวสฺสณฺตโร ตํ ปาเลตุ
 ชาลํ กณฺหาชิโน จโก
 อโณปิ ตํ มหาราชา
 สณฺชโย อภิรทฺชตุ.

๒๔๐๗. อิทญฺจ ปจฺจุยํ ลทฺธา
 ปุพฺเพ กิเลสมตฺตโน^๒
 อานนฺทียํ อาจารีสุ

ทรงพญาช้างปัจจัยนาค ทรงผูก
 พระแสงขรรค์ อันสามารถทำให้
 ราชปัจจามิตรเกรงขาม.

๒๔๐๕. แต่นั้น เหล่าสหชาตโยธาหกหมื่น
 ผู้ส่งงานนำดู ต่างชื่นชมยินดี
 แวดล้อมพระโพธิสัตว์ ผู้เป็น
 จอมทัพ.

๒๔๐๖. ลำดับนั้น เหล่านางสิริกญฺญา
 ประชุมกัน เชิญพระนางมัทรีให้
 ไสวจรลง ด้วยสุคนธาวารีแล้ว
 กราบทูลว่า ขอพระเวสสันดร
 จงอภิบาล พระแม่เจ้า พระชาลี
 และพระกณฺหาชิโนทั้งสององค์
 ก็จงอภิบาลพระแม่เจ้า อนึ่ง
 พระเจ้าสญชัยมหาราช ก็จงทรง
 รักษาพระแม่เจ้า.

๒๔๐๗. ก็พระเวสสันดรบรมกษัตริย์ และ
 พระนางมัทรีกลับมา ได้ดำรงใน
 สิริราชสมบัตินี้ ตามเดิมแล้ว
 ทรงระลึกถึงความลำบาก ขณะที่
 เสด็จไปประทับอยู่ป่าในกาลก่อน
 จึงรับสั่งให้นำกลองอาณันทิเกรี

^๑ ฉ. ปกริสุ.

^๒ ฉ. สํเกลสมตฺตโน. เอมฺมปริปี.

ไปตีประกาศ ที่เวียงแขวงกต
อันเป็นธรรมเนียมสถาน.

๒๔๐๘. ก็พระเวสสันดรบรมกษัตริย์ และ
พระนางมัทรีก็กลับมา ได้ดำรงใน
สิริราชสมบัตินี้ ตามเดิมแล้ว
พระนางมัทรีผู้สมบูรณ์ ด้วย
ลักขณาทรงระลึกถึงความลำบาก
ขณะที่เสด็จไปประทับอยู่ป่า ใน
กาลก่อน ครั้นได้ทรงประสบ
พระโอรสและพระธิดาก็มีพระทัย
ยินดีโสมนัส.

๒๕๐๙. ก็พระเวสสันดรบรมกษัตริย์ และ
พระนางมัทรีผู้มีลักขณากลับมาได้
ดำรงอยู่ในสิริราชสมบัตินี้ตามเดิม
แล้ว ทรงระลึกถึงความลำบาก
ขณะที่เสด็จไปประทับอยู่ป่า ใน
กาลก่อน และได้มาอยู่ร่วมกับ
พระโอรสและพระธิดา จึงมี
พระหฤทัยชื่นชมยินดีปีติโสมนัส.

๒๔๑๐. ดุรรถูกรักทั้งสอง ในกาลก่อน
คือเมื่อพราหมณ์นำลูกทั้งสองไป
แม่มีความปรารถนาลูกทั้งสอง
แม่จึงได้บำเพ็ญวัตรนี้ คือแม่

๑. ฉ. อานนที จิตตา. เหวมปริปี.

ตุมห์ กามา หิ ปุตตกา.

บริโภคอาหารวันละครึ่ง นอน
เหนือแผ่นดินเป็นนิตย.

๒๔๑๑. ตัม เม วตัม สมิทฺฐช
ตุเมห สจฺจมม ปุตตกา
มาตุชฺปิ ตัม ปาเลตุ
ปิตุชฺปิ จ ปุตตกา^๑
อโถปิ ตัม มหาราชชา
สญฺชโย อภิรทฺชตุ.

๒๔๑๑. วัตรของแม่นั้น สำเร็จแล้วใน
วันนี้ เพราะได้พบพระลูกทั้งสอง
แล้ว ดูกรลูกรักทั้งสอง ขอความ
โสมนัส อันเกิดจากแม่ และที่
เกิดจากพระบิดา จงคุ้มครองลูก
อนึ่งเล่า ขอพระเจ้าสัพฺพชัย
มหาราชจงทรงอภิบาลรักษาลูก.

๒๔๑๒. ยงฺกิลฺลจิตฺติ กตัม ปญฺญ
มยฺหญฺเจว ปิตุจฺจ เต
สพฺเพน เตน กุสเลน
อชโร ตวํ อมโร ภว.^๒

๒๔๑๒. บุญกุศลอย่างใดอย่างหนึ่งที่แม่
ก็ดี พระบิดาของลูกก็ดี กระทำ
แล้ว มีอยู่ ด้วยบุญกุศลทั้งหมด
นั้น ขอให้ลูก จงเป็นผู้ไม่แก่
ไม่ตาย.

๒๔๑๓. กปฺปาสิกญฺจ โกเสยฺย
โฆมโกทุมฺพรานิ จ
สสฺสุ สฺสญฺหาย ปาเหสิ
เยหิ มทฺธิ อโสมถ.

๒๔๑๓. พระนางมัทรีจะทรงงดงาม ด้วย
พระภูษาอย่างใด สมเด็จพระนาง
มุสดี สัสสุราชเทวี ก็ทรงจัด
พระภูษาอย่างนั้น คือพระภูษา
กปฺปาสิกพัสตร์ โกสัลพัสตร์
โฆมพัสตร์ และโกทุมพรพัสตร์
ส่งไปประทาน แก่พระนางมัทรี-
ราชสุณิสา.

^๑ น. ปุตตก.

^๒ น. อชโร อมโร ตว.

๒๔๑๔. ตโต โขมณฺจ^๑ กาญฺร
 คีเวญฺญํ รตนามยํ
 สสฺสํ สุนฺหยา ปาเหสิ
 เยหิ มหฺทึ อโสมถ.

๒๔๑๕. ตโต โขมณฺจ กาญฺร
 อญฺคทํ มณฺนิเมขลํ
 สสฺสํ สุนฺหยา ปาเหสิ
 เยหิ มหฺทึ อโสมถ.

๒๔๑๖. อุณฺณตํ มุขมุลลญฺจ
 นานารตฺเต จ มาณิเย^๒
 สสฺสํ สุนฺหยา ปาเหสิ

๒๔๑๔. พระนางมัทรีจะทรงดงาม ด้วย
 เครื่องประดับอย่างใด พระนาง
 มุสดีสัสสุราชเทวี ก็ทรงจัดเครื่อง
 ประดับอย่างนั้น คือเครื่องประดับ
 คอ สุวรรณรัตน์ สร้อยพระศอ
 นพรัตน์ ส่งไปประทานแก่
 พระนางมัทรีราชสุณิสา.

๒๔๑๕. พระนางมัทรีจะทรงดงาม ด้วย
 เครื่องประดับอย่างใด พระนาง
 มุสดีสัสสุราชเทวี ก็ทรงจัดเครื่อง
 ประดับอย่างนั้น คือพระวलय
 สำหรับประดับต้นพระพาด
 พระกุนทล สำหรับประดับ
 พระกรรณ สายรัดพระองค์ฝัง
 แก้วมณีตาบเพชร ส่งไปประทาน
 แก่พระนางมัทรีราชสุณิสา.

๒๔๑๖. พระนางมัทรีจะทรงดงาม ด้วย
 เครื่องประดับอย่างใด พระนาง
 มุสดีสัสสุราชเทวี ก็ทรงจัดเครื่อง
 ประดับอย่างนั้น คือดอกไม้ง
 กรอง เครื่องประดับพระโมฬี
 เครื่องประดับพระนลาฏ และ
 เครื่องประดับฝังแก้วมณีสีต่าง ๆ

^๑ จ. เหมญจ. เอวมุปริปี.

^๒ จ. มาณิก.

เยหิ มพุทฺธิ อโสมถ.

กัน ส่งไปประทานแก่พระนาง
มัทรีราชสุณิสสา.

๒๔๑๗. อุกคตฺถนํ คิงฺคฺมกํ
เมขลํ ปฏฺฐิปาทกั^๑
สสุสุ สุนฺนุหยา ปาเหสิ
เยหิ มพุทฺธิ อโสมถ.

๒๔๑๗. พระนางมัทรีจะทรงงดงาม ด้วย
เครื่องประดับอย่างใด พระนาง
มุสดีสัสสุราชเทวีก็ทรงจัดเครื่อง
ประดับอย่างนั้น คือเครื่องประดับ
พระถัน เครื่องประดับพระอังสา
สะอึ่งเพชร จลองค์พระบาท
ส่งไปประทาน แก่พระนางมัทรี
ราชสุณิสสา.

๒๔๑๘. สุตฺตญฺจ สุตฺตวชฺชญฺจ
อุปนิชฺฌาย เสยฺยสิ
อโสมถ ราชปฺตติ
เทวกญฺจาว นนฺทเน.

๒๔๑๘. เครื่องประดับ ที่สมเด็จพระนาง
มุสดี ส่งไปประทานนั้นมีทั้งที่ร้อย
ด้วยเชือก และไม่ต้องร้อยด้วย
เชือก สมเด็จพระนางมุสดีทรง
ตรวจดูเครื่องประดับพระนางมัทรี
ทรงเห็นที่ไฉยงบกพร่อง ก็รับสั่ง
ให้นำมาประดับเพิ่มเติมที่นั้น จน
เต็ม พระนางมัทรีราชบุตรีทรง
งดงามยิ่งนัก ดังนางเทพกัญญา
ในนันทวัน.

๒๔๑๙. สีสนฺหาตา สุจิวิตฺตา
สพฺพภาภรณญฺสิตา

๒๔๑๙. พระนางมัทรีราชบุตรี สละ
พระเกศแล้ว ทรงเศวตพัสดร์
ประดับด้วยอาภรณ์ทั้งปวง ทรง

^๑ ฉ. ปาฏิปาทก. อ. ปาลิปาทก.

๒๔๒๓. สมเด็จพระนางมัทรี เสด็จขึ้น
ประทับบนหลังครุฑหัตถ์ อัมม

๔. จ. จุฬาลงกรณ์. เอมูปริย.

สตติกขมํ สรภขมํ
อัสสาทนตํ อรุฬฺหํ^๑.

วัยปานกลางเป็นช้างพระที่นั่งต้น
ตัวประเสริฐ อดทนต่อหอกซัด
และลูกศร มีางอนดั่งอนรต
มีกำลังกล้าหาญ.

๒๔๒๔. สพฺพมุหิ ตํ อรณฺณมุหิ
ยารุณฺเตตฺถ มิคา อหุ^๑
เวสฺสสฺสนฺตรสฺส เตเชน
นาณณมณฺณํ วิหะยฺย.

๒๔๒๔. เนื้อมีประมาณเท่าใด ที่มีอยู่ใน
ป่าทั้งปวง ณ เขาวงกตนั้น เนื้อ
ประมาณเท่านั้น ไม่เบียดเบียน
กันและกัน ด้วยเดชของพระ
เวสสันดร.

๒๔๒๕. สพฺพมุหิ ตํ อรณฺณมุหิ
ยารุณฺเตตฺถ ทิชา อหุ
เวสฺสสฺสนฺตรสฺส เตเชน
นาณณมณฺณํ วิหะยฺย.

๒๔๒๕. นกมีประมาณเท่าใด ที่มีอยู่ใน
ป่าทั้งปวง ณ เขาวงกตนั้น นก
ประมาณเท่านั้น ไม่เบียดเบียน
กันและกัน ด้วยเดชของพระ
เวสสันดร.

๒๔๒๖. สพฺพมุหิ ตํ อรณฺณมุหิ
ยารุณฺเตตฺถ มิคา อหุ
เอกซุณฺณํ สนนฺนิปาตีสสุ
เวสฺสสฺสนฺตเร ปยาตมุหิ
สิวีนํ ฏฺฐจวฑฺฒเน.

๒๔๒๖. เนื้อประมาณเท่าใด ที่มีอยู่ใน
ป่าทั้งปวง ณ เขาวงกตนั้น เนื้อ
มีประมาณเท่านั้น มาประชุมใน
ที่เดียวกัน เมื่อพระเวสสันดร
ผู้ผดุงสี่พิรุณให้เจริญ จะเสด็จ
กลับ.

๒๔๒๗. สพฺพมุหิ ตํ อรณฺณมุหิ
ยารุณฺเตตฺถ ทิชา อหุ

๒๔๒๗. นกประมาณเท่าใด ที่มีอยู่ในป่า
ทั้งปวง ณ เขาวงกตนั้น นกมี

^๑ จ. อหุ. เอวมุปริปิ.

เอกซุณ สุนิปาตีสุ
เวสุสนุตเร ปยาตมฺหิ
สิวํ ฏฺฐจวฑฺฒเน.

ประมาณเท่านั้น มาประชุมใน
ที่เดียวกัน เมื่อพระเวสสันดร
ผู้ดั่งสีปรีธูให้เจริญ จะเสด็จ
กลับ.

๒๔๒๘. สพุพมุหิ ตំ อรรณุมหิ
 ยาวนุเตตถ มิคា อหุ
 นาสุส มภชฺฐนิ ภูชီสุ
 เวสฺสณฺตเร ปยาตมฺหิ
 สิวินิ รฺมฺจวฑฺฒเน.

๒๔๒๘. เมื่อประมาณเท่าใด ที่มีอยู่ในป่า
ทั้งปวง ณ เขาวงกตนั้น เมื่อ
ประมาณเท่านั้น ต่างพากันมี
ทุกข์เพราะจะต้องพลัดพรากจาก
พระเวสสันดร มิได้ส่งเสียงร้อง
อันไพเราะ เหมือนกาลก่อน
เมื่อพระเวสสันดร ผู้มดุงสี่พิริฐ
ให้เจริญจะเสด็จกลับ.

๒๔๒๙. สพฺพมฺหิ ตํ อรณฺณมฺหิ
 ยาวนฺเตตถ ทิชา อหุ
 นาสุส มณฺชฺรํ ภูษิตํ
 เวนฺตเนตฺร ปยาตมฺหิ
 สิวํ รมฺจวฑฺฒเน.

๒๔๒๙. นักประมาณเท่าใด ที่มีอยู่ในป่า
ทั้งปวง ณ เขาวงกตนั้น นักมี
ประมาณเท่านั้น ต่างพากันมี
ทุกข์ เพราะจะต้องพลัดพราก
จากพระเวสสันดร มิได้ส่งเสียง
ร้องอันไพเราะ เหมือนกาลก่อน
เมื่อพระเวสสันดร ผู้มดุงสี่พีริฐ
ให้เจริญจะเสด็จกลับ.

๒๔๓๐. ปฏฺยตฺโต ราชมคฺโค
 วิจิตฺโต ปุပ္ผสฺสนฺตฺโต

๒๔๓๐. ราชวิธี ที่จะเสด็จพระราชดำเนิน
นั้น ประชาราษฎร์ช่วยกันตกแต่ง
บาป็นงามวิจิตร ลาดด้วยดอกไม้

^១ ឧ. មល្លា ឯកុដីសុ.

วสี เวสฺสฺสนุตโร ราชาน^๑
ยตถ ยาว^๒ เขตฺตตฺตรา.

ตั้งแต่เขาวงกต ที่พระเวสสันดร
ประทับอยู่ จนถึงเขตตตฺรราชธานี.

๒๔๓๑. ตโต สฺมูจึ สหสฺसानิ
โยธินิ จารุทสฺสนา
สมนฺตา ปริกฺริสุ
เวสฺสฺสนุตเร ปยาตมฺหิ
สิวีนํ รมฺจวฑฺฒเน.

๒๔๓๑. ลำดับนั้น เหล่าอำมาตย์สหชาติ
โยธาหาญทั้งหกหมื่น แต่งเครื่อง
พร้อมสรรพ งามสง่าน่าดู พากัน
ตามเสด็จแวดล้อม โดยรอบ
เมื่อพระเวสสันดร ผู้ผดุงสี่พีรัฐ
ให้เจริญ เสด็จกลับพระนคร.

๒๔๓๒. โอโรธฺวา จ กุมารฺวา จ
เวสฺสิยานา จ พุราหมณา
สมนฺตา ปริกฺริสุ
เวสฺสฺสนุตเร ปยาตมฺหิ
สิวีนํ รมฺจวฑฺฒเน.

๒๔๓๒. พระสนมกำนัลใน พระกุมารที่
เป็นพระประยูรญาติ และบุตร
อำมาตย์ พวกพ่อค้า และ
พราหมณ์ทั้งหลาย พากันตาม
เสด็จแวดล้อม โดยรอบ เมื่อ
พระเวสสันดร ผู้ผดุงสี่พีรัฐให้
เจริญ เสด็จกลับพระนคร.

๒๔๓๓. หตฺถาโรหา อนินฺถุจฺจา
รธิกา ปตฺติการกา
สมนฺตา ปริกฺริสุ
เวสฺสฺสนุตเร ปยาตมฺหิ
สิวีนํ รมฺจวฑฺฒเน.

๒๔๓๓. กองพลช้าง กองพลม้า กองพล
รถ กองพลเดินเท้า พากันตาม
เสด็จแวดล้อม โดยรอบ เมื่อ
พระเวสสันดร ผู้ผดุงสี่พีรัฐให้
เจริญ เสด็จกลับพระนคร.

๒๔๓๔. สมากตฺตา ชานปฺปา
เนคมา จ สมากตฺตา

๒๔๓๔. ชาวชนบท และชาวนิคมพร้อม
ใจกันมาประชุมแวดล้อม โดย

๑. ยตถ.

๒. ยาว ตาว.

สมนฺตา ปริกวีรสุ
เวสฺสณฺตเร ปยาตมฺหิ
สิวีนํ รมฺจวฑฺฒเน.

รอบ เมื่อพระเวสสันดร ผู้
ผดุงสี่พิรุणीให้เจริญ เสด็จกลับ
พระนคร.

๒๔๓๕. กโรฏฐิยา จมฺมธรา
อินฺทินฺทดา^๑ สุวฺมมิกา
ปฺรโต ปฏฺิปชฺชิสฺสุ
เวสฺสณฺนฺตเร ปยาตมฺหิ
สิวีนํ วกฺกจวทฺตมเน.

๒๔๓๕. เหล่าโยธาเสมหุมวกแดง สวม
เกราะหนัง ถือนธนู ถือโล่ตั้ง เดิน
นำหน้า เมื่อพระเวสสันดร
ผู้มดุงสี่พิรุณให้เจริญ เสด็จกลับ
พระนคร.

๒๔๓๖. เต ปาวีสู่^๒ ปุริ รมมัม
พหุपाकारात्^๓
अपेत् ओनुपा नेहि
नञ्जि तेहि गुण्य.

๒๔๓๖. กษัตริย์ทั้ง ๖ พระองค์นั้น เสด็จ
เข้าสู่พระนครอันน่ารื่นรมย์ มี
ป้อมปราการ และทวารเป็น
อันมาก บริบูรณ์ด้วยข้าวน้ำ
บริบูรณ์ด้วยการฟ้อนรำ ขับร้อง
ทั้งสองอย่าง.

๒๔๓๗. วิตุตา ชานปทา อาสุ
เนคมา จ สภาคตา
อนุปตฺเต กุมารมฺหิ
สิวีนํ ฏฺฐจฺจฏฺฒเน.

๒๔๓๗. ชาวนชนบท และชาวนิคมต่าง
ขึ้นชมยินดี มาประชุมพร้อมกัน
เมื่อพระเวสสันดร ผู้ผดุงสี่พิรุณ
ให้เจริญ เสด็จมาถึง.

๒๔๓๘. เจลกูเซโป ปวดตืตฎ^๕
 อากเต ธนทายเก

๒๔๓๘. เมื่อพระมหาสัตว์ผู้พระราชทาน
ทรัพย์ เสด็จมาถึงแล้ว ชาวชนบท

๑) จ. อิลลีนอยส์. ซี. อี. ชัคเคิลตัน.

๒. ๑. ปาวีธู.

๓ ฉ. มหาปาการไตรถัม.

ឧ. បាតុភូត.

นनुทิปฺปเวสิ^๑ นคร
พณฺธนา โมกฺโข อโฆสธ.

และชาวนิคม ต่างเปลื้องผ้าโพก
ออก โบกสะบัดอยู่ไปมา พระองค์
รับสั่งให้นำกลองนันทิเกรี ไปตี
ประกาศในพระนคร รับสั่งให้
ประกาศ ปลดปล่อยสัตว์ทั้งหลาย
จากเครื่องจองจำ.

๒๔๓๙. ชาตฺรูปมยํ วสฺสํ
เทโว ปาวสฺสสิ ดาวเท
เวสฺสนุตเร ปวิฏฺฐมฺหิ
สิวีนํ ฏฺฐจวฑฺฒเน.

๒๔๓๙. เมื่อพระเวสสันดร ผู้ผดุงสี่พีรัฐ
ให้เจริญ เสด็จเข้าพระนครแล้ว
ท้าวสักกเทวราช ได้ทรงบันดาล
ฝนเงินให้ตกลงในขณะนั้น.

๒๔๔๐. ตโต เวสฺสนุตโร ราชา
ทานํ ทตฺวาน ชตฺติโย
กายสฺส เภทา สปฺปญฺโเบ
สคฺคํ โส อุปฺปชฺฐาติ.
นครกณฺฑํ นาม.

๒๔๔๐. ลำดับนั้น พระเวสสันดรบรม-
กษัตริย์ ผู้มีพระปัญญา ทรง
บำเพ็ญทานแล้ว ครั้นสวรรคต
พระองค์ก็ได้เสด็จเข้าถึงสวรรค์.
(นี้) ชื่อนครกัณฑ์.

เวสฺสนุตฺรชาตกํ ทสมํ
มหานิปาตํ นิฏฺฐิตํ.

เวสสันดรชาตก ที่ ๑๐.
มหานิบาต จบ.

^๑ น. นนฺที ปเวสิ.

อรรถกถาชาดก ขุททกนิกาย

มหานิบาต

๑๐. เวสสันดรชาดกาวณณนา

(๕๔๗)

ทศวรรกเทวณณนา

มุสสุตตี วรณณนาภาติ อิทํ
สตถา กปิลวตฺตสุมี อุนิสุสสาย
นิโครธารามะ วิหรนฺโต ปุทฺธวสุส
อารพฺภา กเถสิ.

ยथा हि สตฺธา ปวตฺตติปวธมฺมจกฺโก
อนุกฺกเมน ราชคฺห์ คนฺดฺวา ตตฺถ
เหมนฺตํ วิดีนาเมตฺวา อุตฺथाยิตฺถเถเรน
มคฺคฺพุทฺธสฺส เทสฺส วิสฺตีสหสฺสชีนาสวปริวฺโต
ปจฺจมคฺคเมเนน ยาว กปิลวตฺตํ อคฺมาสิ.

ตथा สกฺยราชานो “มยํ อิมํ
สิทฺถตฺตถกฺขมาเร อมฺหากํ ภาติสฺสเฏจํ
ปสฺสสิสฺสสามา”ติ สมนฺนิปติตฺวา ภควโต

๑๐. พรรณนาเวสสันดรชาดก

(๕๔๗)

พรรณนาเรื่องท้าวสีกกเทวราช
ประทานพร ๑๐ ประการ

พระศาสดา เมื่อเสด็จประทับอยู่
นิโครธาราม อาศัยกรุงกบิลพัสดุ์ ทรง
ปรารภณโปกษรพรรษ ตรัสพระธรรม-
เทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า ดูกรมุสสุตตี ผู้มี
รัศมีแห่งผิวพรรณอันประเสริฐ ดังนี้.

ความพิสดารว่าในกาลใด พระศาสดาผู้มี
พระธรรมจักรบวร อันพระองค์ให้เป็นไป
แล้ว เสด็จไปสู่กรุงราชคฤห์โดยลำดับ ให้
เหม็นตฤดูลงไปแล้ว ในนครนั้น มีพระ
อุททยเถระเป็นมคคฺพุทฺธ อัครพราหมณ์
ประมาณ ๒ หมื่นแวดล้อม ได้เสด็จไป
กรุงกบิลพัสดุ์ด้วยการเสด็จไปครั้งแรก.

ในกาลนั้น พวกศากยราชประชุมกันด้วย
คิดว่า “พวกเราจักได้เห็นสิทฺถตฺตถกฺขมาเร
ผู้เป็นพระญาติอันประเสริฐของพวกเรา”

วสนภูจัน วิมัสमानา “นิโครธ-
สกุสสาราโม รุมณีย”ติ สลุลกุเขตฺวา
ตตฺถ สพุฬฺ ภูฏิคฺคณวิธึ กตฺวา
คณฺธปฺปญฺจนฺนาทิตฺตฺตา ปจฺจุคฺคมนํ
กโรนฺตา สพุฬฺการุการุฏิมฺหิตฺเต
ทหฺรทหฺเร นาคฺรทารเก จ นาคฺร-
ทาริกาโย จ ปจฺมํ ปหิณฺสี.

ตโต ราชกุมารเ จ ราชกุมาริกาโย
จ, เตสํ อนฺตรา สามํ คณฺธปฺปญ-
จนฺนาทิตฺติ สตุถารํ ภูชยมานา
ภควนฺตํ คเณหฺวา นิโครธารามเฆ
อคมฺส. ตตฺถ ภควา วิสฺตีสหสฺส-
ชีณาสวปริวุโต ปญฺญตฺตปวรพฺพุทฺธาสเน
นิสฺสีทิ.

ตทา สากิยา มานชาติกา มานถฺวาท
เต “อัย สิทฺธตฺถกุมารโ อเมหิ
ทหฺรตโร, อมฺหากํ กนิฏฺโฐ ภาคิเนยฺโย
ปฺตุโต นตฺตา”ติ จินฺตเตฺวา เต
ทหฺรทหฺเร ราชกุมารเ อาหึสฺ “ตุเมห
ภควนฺตํ วนฺทถ, มยํ ตุมฺหากํ
ปิฏฺจโต นิสฺสีทิสฺสามา”ติ.

พากันพิจารณา จัดหาสถานที่ประทับของ
พระผู้มีพระภาค ก็กำหนดว่า “ราชอุทยาน
ของนิโครธศากยราช เป็นสถานที่น่ารื่นรมย์”
จึงทำวิธีจัดแจงสิ่งทั้งปวงในนิโครธาราม
นั้น ถือของหอมดอกไม้และจุนเป็นต้น
ทำการต้อนรับพระผู้มีพระภาค ได้ส่ง
ทหารทวาริกาชาวเมือง ผู้เป็นหนุ่มสาว
ประดับด้วยเครื่องอลังการทั้งปวงไปก่อน.

จากนั้น จึงส่งราชกุมาร และราชกุมารีไป
เสด็จไปเอง ในระหว่างราชกุมารและ
ราชกุมารีเหล่านั้น บูชาสมเด็จพระศาสดา
ด้วยของหอมดอกไม้และจุนเป็นต้น แล้ว
พาพระผู้มีพระภาคเสด็จไปสู่นิโครธาราม.
สมเด็จพระผู้มีพระภาค อันพระชีณาสพ
ประมาณ ๒ หมื่นแควดล้อม เสด็จขึ้นนั่ง
บนบวรพทุทธรอาสนซึ่งปูไว้แล้วในนิโครธาราม
นั้น.

ในกาลนั้น ศากยราชทั้งหลายผู้มีชาติ
แห่งคนผู้ถือตัว กระด้างด้วยมานะ
เหล่านั้น คิดกันว่า “พระสิทธัตถกุมารนี้
เป็นเด็กกว่าเราทั้งหลาย เป็นน้องเป็นลูก
ของพี่สาวหรือน้องสาว เป็นลูกเป็นหลาน
แห่งเราทั้งหลาย” แล้วจึงกล่าวกับ
ราชกุมารผู้ยังหนุ่มแน่นเหล่านั้นว่า “เธอ
ทั้งหลาย จงไหว้พระผู้มีพระภาค พวกเรา
จักนั่งข้างหลังพวกเธอ” ดังนี้.

ครั้งนั้น พระเจ้าสุทโธทมนมหาราชทอดพระเนตรเห็นมหัศจรรย์นั้น จึงตรัสว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในวันพระองค์ประสูติ เมื่อพระพี่เลี้ยงเชิญพระองค์เข้าไปใกล้เพื่อให้นมัสการขมิถ ชื่อกาฬเทวิล ข้าพเจ้าได้เห็นพระบาททั้งสองของพระองค์ กลับไปตั้งอยู่บนศีรษะแห่งพราหมณ์ ก็ได้กราบพระองค์แล้ว นี่เป็นการกราบไหว้ครั้งแรก ของข้าพเจ้า. ในวันพิธีแรกนาขวัญ เมื่อพระองค์บรรพชน พระยัภูมิสิริ ได้เงาไม้หว่า ข้าพระองค์ได้เห็นเงาไม้หว่า ไม่บ้ายไปก็ได้กราบพระบาทของพระองค์นี้เป็นการกราบไหว้ของข้าพเจ้า ครั้งที่ ๒. บัดนี้ ข้าพเจ้า

อทิฏฐปฺพุพปาฏิหาริย์ ทิสฺวาปี อหํ
ตุมฺหากํ ปาเท วณฺหามิ, อยํ เม
ตติยวณฺหนา"ติ. ตสฺมี รณฺเภา ปณ
วณฺหิตะ อวณฺหิตฺวา จาตุํ สมตฺตโก
นาม เอกสากิโยปี นาโหสิ, สพุเพปี
เต วณฺหิตฺสฺเยว.

อิติ ภควา ฌาตโย วณฺหาเปตฺวา
อากาสโต โอตริตฺวา ปณฺณตฺตปฺวร-
พุทฺธาสเน นิสิตฺติ, นิสินฺเน ปณ
ภควติ ลิกฺขปฺปตฺโต ฌาติสมาคโต
อโหสิ, สพุเพปี เอกคฺคจิตฺตา หุตฺวา
นิสิตฺตฺสฺ.

ตโต มหาเมโฆ อญฺจุหิตฺวา โปกฺขรรวสุลฺล
วสุลฺล. ตามฺพวณฺณํ อุกกํ เหฏฺฐา
วิรวนฺตํ คจฺจุลฺล. เย เตมิตฺตคามาว,
เต เตเมนฺติ อเตมิตฺตคามสุลฺล สรีเร
เอกพินฺทุมตฺตมปี น ปตติ, ตํ ทิสฺวา
สพุเพ เต อจฺจุรียพฺพุตฺตาตา อหฺลฺล.
“อโห อจฺจุรีย, อโห อพฺพุตฺ, อโห

เห็นปาฏิหาริย์อันยังไม่เคยเห็นนี้ จึงได้
กราบไหว้พระบาทของพระองค์, นี่เป็น
การกราบไหว้ของข้าพเจ้า ครั้งที่ ๓.
ก็ครั้งเมื่อพระราชธาตวายุบั้งคม พระผู้มี
พระภาคแล้ว เจ้าศากยะแม่องค์หนึ่ง
ผู้ไม่ถวายบังคมแล้ว สามารถยืนอยู่ได้
ไม่มีเลย. แม้ชนทั้งปวงเหล่านั้นได้ถวาย
บังคมแล้วนั้นเทียว.

พระผู้มีพระภาค ยังพระญาติ
ทั้งหลาย ให้ถวายบังคมแล้วด้วยประการ
ฉะนี้ ได้เสด็จลงจากอากาศ ประทับนั่ง
ณ พุทธอาสน์อันบวรที่พระญาติจัดแจง
แล้ว แต่เมื่อพระผู้มีพระภาคประทับนั่ง
แล้ว สมาคมแห่งพระญาติ ได้ถึงการ
ฝึกฝนแล้ว แม้ทั้งหมดนั้นมีจิตเป็นอารมณ์
ดวงเดียว.

จากนั้น มหาเมฆตั้งขึ้นยังฝนโบกขรพรรษ
ให้ตกแล้ว. น้ำฝนมีสีแดงเสียงดังซู่ซ่า
ไหลไปลงที่ลุ่ม. ชนเหล่าใดต้องการให้
เปียกน้ำฝน ชนเหล่านั้นก็เปียก ฝนนั้น
ไม่ตกต้องกายของชนผู้ไม่ต้องการให้เปียก
แม้เพียงหยดเดียว ชนทั้งปวงเหล่านั้น
เห็นอัศจรรย์นั้น ก็เกิดพิศวง. ภิกษุทั้งหลาย
สนทนากันว่า “โอ น้าอัศจรรย์ โอ สิ่ง
ไม่เคยมี ได้มีแล้ว โอ อานุภาพแห่ง

พุทธานิ อานาภาโว, เยสํ ภาตีนํ
สมาคเม มหาเมโฆ เอวรูปิ ไปกขรรสสุ
วสุสี"ติ ภิกขุ กถํ สมุจจาเปสุ.

ติ สุตฺวา สตุธา "กาย นุตถ ภิกขเว
เอตริหิ กถาย สนฺนิสินฺนา"ติ ปุจฺจิตฺวา
"อิมาย นามา"ติ วุตฺเต "น ภิกขเว
อิทาเนว, ปุพฺเพปิ โพรหิตตฺตกาเล มม
ภาตีสมาคเม เอวรูปิ มหาเมโฆ
ไปกขรรสสุ วสุสีเยวา"ติ วุตฺวา ตฺถเห
อโหสิ เตหิ ยาจิโต อตีตํ อหริ :

อตีเต ภิกขเว สิริวิภูเจ เขตฺตตฺตร-
นคเร สิริมหาราชานาม รชฺชํ
กาเรนฺโต สญฺชยํ นาม ปุตฺตํ ปฏฺลิภิ.
โส ตสฺส วยปฺปตฺตสฺส มหฺตฺราชิตฺตรํ
มุสฺสตี นาม ราชกณฺธิ อาเนตฺวา
ตสฺส รชฺชํ นิยุยาเทตฺวา มุสฺสตี
นาม อคฺคมเหสี อากาสิ. ตสฺสา
อโย ปุพฺพโยโค อิตฺโต หิ เอกนวุติ

พระพุทธานุเจ้าทั้งหลาย, มหาเมฆยังฝน
ไปกขรพรพร เห็นปานนี้ ให้ตกลงใน
สมาคมแห่งพระประยูรญาติทั้งหลาย".

พระศาสดาทรงสดับถ้อยคำนั้นแล้ว จึง
ตรัสถามว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย พวกเธอ
นั่งสนทนาเรื่องอะไรกัน" เมื่อภิกษุทั้งหลาย
กราบทูลว่า "เรื่องชื่อนี้" จึงตรัสว่า "ดูกร
ภิกษุทั้งหลาย มหาเมฆยังฝนไปกขรพรพร
เห็นปานดังนี้ ให้ตกในกาลบัดนี้เท่านั้น
หาได้ แม้ในกาลก่อนมหาเมฆก็ยังฝน
ไปกขรพรพรให้ตกลงในสมาคมแห่งญาติ
ของเรา ในกาลแห่งเราเป็นโพธิสัตว์แล้ว
เหมือนกัน" ดังนี้ ก็ทรงดูขณะภาพ ผู้อัน
ภิกษุเหล่านั้น ทูลวิงวอนแล้ว ทรงนำ
อดีตนิทานมาว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในอดีตกาล
พระราชานามสิริวิมหาราช เสวย
ราชสมบัติในนครเขตฺตตฺตรราชธานี แคว้น
สีพี ได้พระโอรสพระนามว่า สัณฺฑยกุมาร.
เมื่อสัณฺฑยกุมารนั้น ถึงความเจริญวัย
พระบิดา ทรงพระนามว่าพระเจ้าสิริ
มหาราชนั้น ทรงนำราชกัญญา พระนาม
มุสฺสตี ผู้เป็นพระธิดาของพระเจ้ามัทธราชมา
มอบราชสมบัติให้แก่สัณฺฑยราชกุมารนั้น
ได้ทรงตั้งพระนางมุสฺสตีให้เป็นอัครมเหสี.

กปฺปาวसानะ วิปัสสี นาม สตฺถา
โลเก อุตฺปาติ.

ตทา พนฺธุมนินฺคเร พนฺธุโม นาม
ราชา รชฺชํ กาเรสิ. ตสฺมี พนฺธุมนินฺครํ
อุปนิสฺสาย เขเม มิคทาเย วิหรนฺเต
ตสฺมี กาเล เอโก ราชา รมฺโถ
พนฺธุมฺมสฺส อนคฺเขเน จนฺทนสาเรน
สทฺธิ สุตฺตสทฺทสคฺคฺขนิกํ สุวณฺณมัลลํ
เปเสสิ. รมฺโถ ปน เทว ธีตโร
อเหตุ.

โส ตํ ปณฺณากาโร ตาสํ ทาตุกาโม
หุตฺวา จนฺทนสารํ เขมฺมจกาย อทาสิ
สุวณฺณมัลลํ กนิญฺจาย อทาสิ. ตา
อุโปปี “น มยํ อิมํ อมฺหากํ สรีเร
อุปนฺเนสฺสสาม, สตฺถารเมว ปุเชสฺสสามา”ติ
จินฺเตตฺวา ราชานมาหํสุ “ตาต
จนฺทนสาเรน จ สุวณฺณมัลลาย จ
ทสพลํ ปุเชสฺสสามา”ติ.

ตํ สุตฺวา ราชา “สาธฺว”ติ สมฺปฏิจฺฉิ.
สา สฺขมํ จนฺทนสารํ จณฺณํ กาเรตฺวา

นี้เป็นกำเนิดในกาลก่อนแห่งพระนางนั้น
คือในที่สุดแห่งกัปที่ ๔๑ พระศาสดา
มีพระนามว่าวิปัสสี บังเกิดขึ้นในโลก.

ในกาลนั้น พระราชาทรงพระนามว่า
พันธุมะ เสวยราชสมบัติในพันธุมนินคร.
เมื่อสมเด็จพระวิปัสสีบรมศาสดานั้น
เสด็จประทับอยู่ในเขมมฤคทายวัน อาศัย
พันธุมนินคร ในกาลนั้น พระราชาองค์หนึ่ง
ส่งเครื่องสุวรรณมัลลาราคา ๑ แล่น
กับแก่นจันทน์ ประมาณค่ามิได้เป็นเครื่อง
ราชบรรณาการไปถวายแด่พระเจ้าพันธุมะ.
แต่พระเจ้าพันธุมะมีพระธิดา ๒ องค์.

พระเจ้าพันธุมะนั้น ทรงใคร่จะประทาน
เครื่องราชบรรณาการนั้น แก่พระธิดา
ทั้ง ๒ องค์นั้น ได้ประทานแก่นจันทน์แก่
พระธิดาองค์ใหญ่ ได้ประทานสุวรรณมัลลา
แก่พระธิดาองค์น้อย. ฝ่ายราชธิดาทั้ง ๒
องค์ ทรงดำริว่า “เราทั้งสองจักไม่ใช้
เครื่องบรรณาการนี้ในสรีระของเราทั้งสอง
เราทั้งสองจักบูชาพระศาสดาเท่านั้น”
แล้วทูลพระราชาว่า “ข้าแต่พระบิดา
หม่อมฉันทั้งสอง จักบูชาพระทศพล
ด้วยแก่นจันทน์และสุวรรณมัลลา”.

พระราชาได้ทรงสดับคำนั้นจึงทรงรับว่า
“ดีแล้ว” พระราชธิดาองค์ใหญ่บด

สุวรรณสมมุเค ปุเรตวา คณหาเปลิ.
กนิฏฐภคินี ปน สุวณฺณมालี อรุ-
จทมาลี กาเรตวา สุวณฺณสมมุเค
ปุเรตวา คณหาเปลิ.

แก่นจันทน์ให้ละเอียดเป็นจุน บรรจุใน
ผอบทองคำให้เต็มแล้วให้ถือไว้. ส่วน
ราชธิดาองค์น้อยให้ทำสุวรรณมาลาเป็น
มาลาปิดทรวง บรรจุในผอบทองคำแล้ว
ให้ถือไว้.

ดา อุโบปี มิคทายวิหารี คณฺตุวา
ตาสุ ทวีสุ เชฏฐกา ปน จันทน-
จณฺเณน ทสพลสุส สุวณฺณวณฺณสรี
ปุเชตวา เสสจันทนจณฺณานิ คณฺธกุญฺยิ
วิกิริตวา "ภานุเต อนาคต กาเล
ตุมหาทิสสุส พุทฺธสุส มาตา
ภเวยฺยนฺ"ติ ปตฺถนํ อกาลิ คาทมาห

ฝ่ายพระราชธิดาทั้งสองนั้นเสด็จ
ไปสู่มฤคทายวิหาร บรรดาธิดาทั้งสองนั้น
พระธิดาองค์ใหญ่ ทรงบูชาสรีระซึ่งมี
วรรณะดุจทองคำแห่งพระทศพลด้วยจุน
แก่นจันทน์ โปรยปรายจุนแก่นจันทน์
ที่เหลือในพระคันธกุญฺยิ ได้ทำความ
ปรารภว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
ขอข้าพระองค์ พึงเป็นพุทธมารดาแห่ง
พระพุทธเจ้าเช่นพระองค์ในอนาคตกาล"
แล้วกล่าวคาถาว่า

"เอสา จันทนจณฺเณน
ปูชา ตุมฺหสุ เม กตา
ตุมหาทิสสุส พุทฺธสุส
มาตา เหลสุํ อนาคต"ติ.

"ข้าพระพุทธเจ้า ได้ทำการบูชา
พระองค์ด้วยจุนแห่งแก่นจันทน์นี้
ขอให้หม่อมฉัน ได้เป็นมารดา
แห่งพระพุทธเจ้า เช่นพระองค์ใน
อนาคตกาล".

กนิฏฐภคินี ปน ทสพลสุส
สุวณฺณวณฺณ สรีริ สุวณฺณมลาย
อรุจเทเน ปุเชตวา "ภานุเต ยาว
อรหตฺตปฺปตฺติ ตาว อิทํ ปสาธนํ

ฝ่ายราชธิดาองค์น้อยบูชาพระสรีระ
ของสมเด็จพระทศพล ซึ่งมีวรรณะดุจ
ทองคำ ด้วยสุวรรณมาลาเครื่องปิดทรวง
ได้ทำความปรารภว่า "ข้าแต่พระองค์
ผู้เจริญ เครื่องประดับนี้จงอย่าหายไป

มม สรีรา มา วิคตํ โหตุ"ติ ปตฺถนํ
อกาสิ คากมาห :

"ภนฺเต สุวณฺณมालาย
มยา ตูวํ ปุชฺชิตอ อสิ
เตน มยฺหิ อูเร โหตุ
มालา ปุณฺณเณ นิรมิตา"ติ.

สตุถา ปน ตาสํ ปุชฺชานุโมทนํ
อกาสิ :

"ยา เจตฺถ ทวีหิ ตุมฺहेหิ
ปุชฺชา มยฺหิ ปติฏฺฐจิตา
ตาย อิชฺฌนฺตฺตํ ตุมฺหากํ
ยถา वो ปตฺถนา ตถา"ติ.

ตา อุโกปี ยาวตายุกํ จตฺวา
อายุหปริโยसानะ ตโต จิตฺวา เทวโลกะ
นิพฺพตฺตีสฺสุ ตาสฺสุ เขฏฺฐจกคินี เทวโลกโต
มนุสฺสโลกํ มนุสฺสโลกโต เทวโลกํ
สํสฺรณฺตี เอกนวุตทิปปาวसानะ พุทฺธสฺส
มาตา มหามายา เทวี นาม อโหสิ.

จากสระของหม่อมฉัน จนกว่าจะได้บรรลु
พระอรหัต" แล้วกล่าวคาถาว่า

"ข้าแต่ พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ
หม่อมฉัน ปุชชาพระองค์ด้วย
สุวรรณมालา ด้วยบุญนั้น ขอ
สุวรรณมालาที่นิรมิตแล้ว จงมีที่
ทรวงอกของข้าพระพุทธเจ้าเกิด".

ส่วนพระศาสดา ได้ทรงทำอนุโมทนา
ปุชชา แก่ราชธิดาทั้งสองนั้น (ด้วยพระ
คาถา) ว่า

"ก็ท่านทั้งสอง ได้ประดิษฐานการ
บูชาอันใดแก่เราในภพนี้ ความ
ปรารถนาของท่าน มีอันใด ผล
แห่งการบูชานั้น จงสำเร็จแก่ท่าน
ทั้งสอง ฉะนั้นเกิด".

แม้ราชกุมารีทั้งสองนั้น ดำรงอยู่ตลอด
พระชนมายุ ในที่สุดแห่งพระชนม์เคลื่อน
จากมนุษย์โลกนี้ไปบังเกิดในเทวโลก. ใน
บรรดาพระราชกุมารีเหล่านั้น ราชกุมารี
องค์ใหญ่เคลื่อนจากเทวโลกท่องเที่ยวไป
ยังมนุษย์โลก เคลื่อนจากมนุษย์โลก
ท่องเที่ยวไปยังเทวโลก ในที่สุดแห่งกัป
ที่ ๔๑ ได้เป็นพระพุทฺธมารดา มีพระนาม
ว่ามหายาเทวี.

กนิษฐภคินี ปณ ตเถว สัสนุตี
 กสฺสพทสพลสฺส อุปฺปาทกาเล กิภิสฺส
 รมฺโง ธีตา หุตฺวา นิพฺพตฺติ. ส
 จิตฺตกมฺมกตตาย วีย อฺรจฺจนฺทมาลาย
 อลงฺกเตน อฺเรน ชาตตฺตา อฺรจฺจนฺท
 นาม กุมาริกา หุตฺวา โสฬสฺวสฺสสิกกาเล
 ตถาคตสฺส ภตฺตานุโมทนํ สุตฺวา
 โสตาปตฺติผลเ ปตฺติจาย อปรภาเค
 ภตฺตานุโมทนํ สฺถนฺนเตเนว ปิตรา
 โสตาปตฺติผลปตฺตทิวเสเนว อรหตฺตํ
 ปตฺวา ปพฺพชิตฺวา ปรินิพฺพายิ.
 กิภิราชาปี อญฺเฐา สตฺตธิตฺโร ปฏฺลิภิ.
 ตาสํ นามานิ.

ฝ่ายราชกุมารีองค์น้อย ท่องเที่ยว
 อยู่อย่างนั้น ในกาลเมื่อสมเด็จพระทศพล
 มีพระนามว่ากัณฐปะบังเกิดขึ้น ได้เกิด
 เป็นราชธิดาแห่งพระราชา มีพระนามว่า
 กิกิ. พระนางเป็นราชกุมารี มีพระนามว่า
 อฺรจฺจนฺทา เพราะมีระเบียบเครื่องปิดทรวง
 รวกระว่าทำแล้วด้วยจิตรกรรม เกิดแล้ว
 แต่พระอูระอันตกแต่งแล้ว ในกาลเมื่อ
 ราชกุมารีมีพระชนมพรรษาได้ ๑๖ ปี ได้
 สดับภัตตานุโมทนา ของพระตถาคตเจ้า
 ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล กาลต่อมาในวันที่
 พระชนก ทรงสดับภัตตานุโมทนา ทรง
 บรรลุพระโสดาปัตติผลนั่นเอง ได้บรรลุ
 พระอรหัต ทรงผนวช ปรินิพพานแล้ว.
 ฝ่ายพระเจ้ากิกิได้พระราชธิดาอื่นอีก ๗
 องค์. พระนามแห่งพระธิดาเหล่านั้น
 (ประพันธ์เป็นคาถาว่า)

“สมณี สมณคุตฺตา
 ภิกฺขุณี ภิกฺขุทาสิกา
 ธรรมมา เจว สฺฐรรมา จ
 สัมมทาสี จ สตฺตมา”ติ^๑

“(ราชธิดาทั้ง ๗ เหล่านี้) คือสมณี
 สมณคุตฺตา ภิกฺขุณี ภิกฺขุทาสิกา
 ธรรมมา สฺฐรรมา และสัมมทาสี
 เป็นที่ ๗”.

ตา อิมสฺมี พุทฺธอุปฺปาเท

ราชธิดาทั้ง ๗ มีนามปรากฏในพุทฺธอุป-
 ปาทกาลนี้ ท่านประพันธ์ไว้เป็นคาถาว่า

^๑ มโนรทฺปนฺน ๑/๔๓๖.

“เขมา จ อุปลลวณฺณา จ
 ปฏาจารย์ จาปี โคตมี
 ธมฺมทินฺนา มหามายา
 วิสาखा จาปี สุตตมา”ติ.

ดาสุ ฆุสฺสดี สุธมฺมา นาม
 หุตฺวา ทานาทินิ ปญฺณานิ กตฺวา
 วิปสฺสีสํมาสมฺพุทฺธสฺส กตฺยา
 จนฺทนจฺณเณน ปุชฺชาย ผลเณ
 รตฺตจฺนฺทนปริปุโผสิเตน วีย สรีเรน
 ชาตตฺตา ฆุสฺสดี นาม กุมาริกา
 หุตฺวา เทเวสุ จ มนุสฺเสสุ จ สัสมฺมตี
 อปรภาเค สกฺกสฺส เทวเรญฺเอย
 อคฺคฺมเหสี หุตฺวา นิพฺพตฺติ.

อดสฺสา ยาวตายุํ จตฺวา ปณฺจสุ
 ปุพฺพนิมิตฺเตสุ อุปลนฺเนสุ สกฺโก
 เทวราชา ตสฺสา ปริกฺชีณายุกภาวํ
 ฅตฺวา มหฺนฺเตน ยเสน ตํ อาทาย
 นนฺทนนฺยุยานํ คนฺตฺวา ตตฺถ ตํ
 อลงฺกตสิริสยนปิฏฺเญ นิปฺนํ สยํ
 สิริสยนปสฺเส นิสิตฺวา เอวมาห
 “ภทฺเท ฆุสฺสดี เต ทส วเร ทมฺมิ,
 เต คณฺหาหี”ติ.

สกฺโก ตํ วรํ ททฺโธ อิมสฺมี
 คาถาสหสฺสปิณฺนุทิตฺเต มหาเวสฺสณฺตร-

“คือเขมา อุปลลวณฺณา ปฏาจารย์
 พระนางโคตมี ธรรมทินนา
 พระนางมหามายา นางวิสาखा
 เป็นที่ ๗”.

บรรดาราชกุมารีทั้งสองเหล่านั้น
 พระธิดาฆุสฺสดี ชื่อว่าสุธรรมา ได้บำเพ็ญ
 บุญ มีทานเป็นต้น เป็นกุमारิกา ชื่อว่า
 ฆุสฺสดี เพราะความเป็นผู้มีศีรระดุจอัน
 บุคคลประพรมด้วยแก่นจันทร์แดง เกิด
 แล้วด้วยผลแห่งการบูชา ด้วยจุนแห่ง
 แก่นจันทร์ อันตนได้ทำแล้วแต่สมเด็จ
 พระวิปัสสิสัสมมาสัมพุทฺธเจ้า ท่องเที่ยวอยู่
 ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ในกาลต่อมา
 ได้เกิดเป็นอัคมเหสีของท้าวสักกเทวราช.

นางดำรงอยู่จนตลอดอายุแล้ว เมื่อบุพ-
 นิमित ๕ ประการเกิดขึ้น ท้าวสักกเทวราช
 ทรงทราบความที่นางจะสิ้นอายุ จึงพา
 นางไปสู่ นันทวันอุทยานด้วยยศใหญ่
 พระองค์เองประทับนั่งข้างที่นอนมีสิริ ได้
 ตรัสอย่างนี้ กับนางผู้บรรทมอยู่บนที่นอน
 อันมีสิริอันประดับแล้ว ในอุทยานนั้นว่า
 “แน่ะ ฆุสฺสดีผู้เจริญ เราให้พร ๑๐ ประการ
 แก่เธอ เธอจงรับพร ๑๐ ประการเหล่านั้น”.

ท้าวสักกเทวราช เมื่อจะทรงประทาน
 พรนั้น ได้ทรงภาษิตปฐมคาถา ในมหา

ชาตเก ปจมี คาถมาห :

เวสสันดรชาดก อันประดับด้วยคาถา
ประมาณ ๑,๐๐๐ คาถาว่า

๑๖๕๕. "มุสสุตตี วรณณนา
วรสุสุ ทสธา วร
ปจพฺพยา จารุปพฺพคิ
ยํ ตฺยหํ มนโส ปิยนุ"ติ.

๑๖๕๕. "ดูกรมุสตี ผู้มีรัศมีแห่งผิวพรรณ
อันประเสริฐ ผู้มีอวัยวะส่วน
เบื้องหน้างาม เธอจงเลือกเอา
พร ๑๐ ประการ ในปฐมพี ซึ่ง
เป็นที่รัก แห่งหทัยของเธอ".

เอวเมสา มหาเวสฺสนฺตรธฺม-
เทสนา เทวโลก ปติฏฺฐาปิตา นาม
โหติ.

ธรรมเทศนา แห่งมหาเวสสันดร
ชาดกนี้ ย่อมชื่อว่า ตั้งขึ้นในเทวโลก
ด้วยอาการอย่างนี้.

ตตฺถ มุสฺสตีติ ตํ นามเณ
อาลปติ. วรณณนาเกติ วรย
รณณนําย สมฺมุนาคเต.

บรรดาคำเหล่านั้น ด้วยคำว่า มุสตี
ท้าวสักกเทวราช ทรงเรียกพระนางนั้น
โดยนาม. คำว่า มีรัศมีแห่งผิวพรรณ
ประเสริฐ ความว่า พระนางมุสตีผู้ประกอบ
ด้วยรัศมีแห่งผิวพรรณอันประเสริฐ.

ทสธาติ ทสฺวิธ. ปจพฺพยาติ ปจฺวิย
คเหตุพฺเพ กตฺวา. วรสุตฺติ คณฺหาหิต
วทติ.

คำว่า ๑๐ ประการ ได้แก่ ๑๐ อย่าง.
คำว่า ในแผ่นดิน ได้แก่ ทำพรที่จะพึง
ถือเอา ในแผ่นดิน. ด้วยคำว่า จงเลือก
ท้าวสักกเทวราชตรัสว่า เธอจงรับเอา
(พร).

จารุปพฺพคิติ จารุณา ปุพฺพเคน
วรลกฺขณเณ สมฺมุนาคเต. ยํ ตฺยหํ
มนโส ปิยนุติ ยํ ยํ วริ ตว ปิย,

คำว่า มีส่วนเบื้องหน้างาม ความว่า
ผู้ประกอบแล้วด้วยส่วนเบื้องหน้างาม คือ
มีลักษณะประเสริฐ. ด้วยคำว่า เป็นที่รัก
แห่งหทัยของเธอ ท้าวสักกเทวราช

ต้ ตั ทสหิ โกฎสาเสหิ ๑๕ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐ ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐ ๑๐๑ ๑๐๒ ๑๐๓ ๑๐๔ ๑๐๕ ๑๐๖ ๑๐๗ ๑๐๘ ๑๐๙ ๑๑๐ ๑๑๑ ๑๑๒ ๑๑๓ ๑๑๔ ๑๑๕ ๑๑๖ ๑๑๗ ๑๑๘ ๑๑๙ ๑๒๐ ๑๒๑ ๑๒๒ ๑๒๓ ๑๒๔ ๑๒๕ ๑๒๖ ๑๒๗ ๑๒๘ ๑๒๙ ๑๓๐ ๑๓๑ ๑๓๒ ๑๓๓ ๑๓๔ ๑๓๕ ๑๓๖ ๑๓๗ ๑๓๘ ๑๓๙ ๑๔๐ ๑๔๑ ๑๔๒ ๑๔๓ ๑๔๔ ๑๔๕ ๑๔๖ ๑๔๗ ๑๔๘ ๑๔๙ ๑๕๐ ๑๕๑ ๑๕๒ ๑๕๓ ๑๕๔ ๑๕๕ ๑๕๖ ๑๕๗ ๑๕๘ ๑๕๙ ๑๖๐ ๑๖๑ ๑๖๒ ๑๖๓ ๑๖๔ ๑๖๕ ๑๖๖ ๑๖๗ ๑๖๘ ๑๖๙ ๑๗๐ ๑๗๑ ๑๗๒ ๑๗๓ ๑๗๔ ๑๗๕ ๑๗๖ ๑๗๗ ๑๗๘ ๑๗๙ ๑๘๐ ๑๘๑ ๑๘๒ ๑๘๓ ๑๘๔ ๑๘๕ ๑๘๖ ๑๘๗ ๑๘๘ ๑๘๙ ๑๙๐ ๑๙๑ ๑๙๒ ๑๙๓ ๑๙๔ ๑๙๕ ๑๙๖ ๑๙๗ ๑๙๘ ๑๙๙ ๒๐๐ ๒๐๑ ๒๐๒ ๒๐๓ ๒๐๔ ๒๐๕ ๒๐๖ ๒๐๗ ๒๐๘ ๒๐๙ ๒๑๐ ๒๑๑ ๒๑๒ ๒๑๓ ๒๑๔ ๒๑๕ ๒๑๖ ๒๑๗ ๒๑๘ ๒๑๙ ๒๒๐ ๒๒๑ ๒๒๒ ๒๒๓ ๒๒๔ ๒๒๕ ๒๒๖ ๒๒๗ ๒๒๘ ๒๒๙ ๒๓๐ ๒๓๑ ๒๓๒ ๒๓๓ ๒๓๔ ๒๓๕ ๒๓๖ ๒๓๗ ๒๓๘ ๒๓๙ ๒๔๐ ๒๔๑ ๒๔๒ ๒๔๓ ๒๔๔ ๒๔๕ ๒๔๖ ๒๔๗ ๒๔๘ ๒๔๙ ๒๕๐ ๒๕๑ ๒๕๒ ๒๕๓ ๒๕๔ ๒๕๕ ๒๕๖ ๒๕๗ ๒๕๘ ๒๕๙ ๒๖๐ ๒๖๑ ๒๖๒ ๒๖๓ ๒๖๔ ๒๖๕ ๒๖๖ ๒๖๗ ๒๖๘ ๒๖๙ ๒๗๐ ๒๗๑ ๒๗๒ ๒๗๓ ๒๗๔ ๒๗๕ ๒๗๖ ๒๗๗ ๒๗๘ ๒๗๙ ๒๘๐ ๒๘๑ ๒๘๒ ๒๘๓ ๒๘๔ ๒๘๕ ๒๘๖ ๒๘๗ ๒๘๘ ๒๘๙ ๒๙๐ ๒๙๑ ๒๙๒ ๒๙๓ ๒๙๔ ๒๙๕ ๒๙๖ ๒๙๗ ๒๙๘ ๒๙๙ ๓๐๐ ๓๐๑ ๓๐๒ ๓๐๓ ๓๐๔ ๓๐๕ ๓๐๖ ๓๐๗ ๓๐๘ ๓๐๙ ๓๑๐ ๓๑๑ ๓๑๒ ๓๑๓ ๓๑๔ ๓๑๕ ๓๑๖ ๓๑๗ ๓๑๘ ๓๑๙ ๓๒๐ ๓๒๑ ๓๒๒ ๓๒๓ ๓๒๔ ๓๒๕ ๓๒๖ ๓๒๗ ๓๒๘ ๓๒๙ ๓๓๐ ๓๓๑ ๓๓๒ ๓๓๓ ๓๓๔ ๓๓๕ ๓๓๖ ๓๓๗ ๓๓๘ ๓๓๙ ๓๔๐ ๓๔๑ ๓๔๒ ๓๔๓ ๓๔๔ ๓๔๕ ๓๔๖ ๓๔๗ ๓๔๘ ๓๔๙ ๓๕๐ ๓๕๑ ๓๕๒ ๓๕๓ ๓๕๔ ๓๕๕ ๓๕๖ ๓๕๗ ๓๕๘ ๓๕๙ ๓๖๐ ๓๖๑ ๓๖๒ ๓๖๓ ๓๖๔ ๓๖๕ ๓๖๖ ๓๖๗ ๓๖๘ ๓๖๙ ๓๗๐ ๓๗๑ ๓๗๒ ๓๗๓ ๓๗๔ ๓๗๕ ๓๗๖ ๓๗๗ ๓๗๘ ๓๗๙ ๓๘๐ ๓๘๑ ๓๘๒ ๓๘๓ ๓๘๔ ๓๘๕ ๓๘๖ ๓๘๗ ๓๘๘ ๓๘๙ ๓๙๐ ๓๙๑ ๓๙๒ ๓๙๓ ๓๙๔ ๓๙๕ ๓๙๖ ๓๙๗ ๓๙๘ ๓๙๙ ๔๐๐ ๔๐๑ ๔๐๒ ๔๐๓ ๔๐๔ ๔๐๕ ๔๐๖ ๔๐๗ ๔๐๘ ๔๐๙ ๔๑๐ ๔๑๑ ๔๑๒ ๔๑๓ ๔๑๔ ๔๑๕ ๔๑๖ ๔๑๗ ๔๑๘ ๔๑๙ ๔๒๐ ๔๒๑ ๔๒๒ ๔๒๓ ๔๒๔ ๔๒๕ ๔๒๖ ๔๒๗ ๔๒๘ ๔๒๙ ๔๓๐ ๔๓๑ ๔๓๒ ๔๓๓ ๔๓๔ ๔๓๕ ๔๓๖ ๔๓๗ ๔๓๘ ๔๓๙ ๔๔๐ ๔๔๑ ๔๔๒ ๔๔๓ ๔๔๔ ๔๔๕ ๔๔๖ ๔๔๗ ๔๔๘ ๔๔๙ ๔๕๐ ๔๕๑ ๔๕๒ ๔๕๓ ๔๕๔ ๔๕๕ ๔๕๖ ๔๕๗ ๔๕๘ ๔๕๙ ๔๖๐ ๔๖๑ ๔๖๒ ๔๖๓ ๔๖๔ ๔๖๕ ๔๖๖ ๔๖๗ ๔๖๘ ๔๖๙ ๔๗๐ ๔๗๑ ๔๗๒ ๔๗๓ ๔๗๔ ๔๗๕ ๔๗๖ ๔๗๗ ๔๗๘ ๔๗๙ ๔๘๐ ๔๘๑ ๔๘๒ ๔๘๓ ๔๘๔ ๔๘๕ ๔๘๖ ๔๘๗ ๔๘๘ ๔๘๙ ๔๙๐ ๔๙๑ ๔๙๒ ๔๙๓ ๔๙๔ ๔๙๕ ๔๙๖ ๔๙๗ ๔๙๘ ๔๙๙ ๕๐๐ ๕๐๑ ๕๐๒ ๕๐๓ ๕๐๔ ๕๐๕ ๕๐๖ ๕๐๗ ๕๐๘ ๕๐๙ ๕๑๐ ๕๑๑ ๕๑๒ ๕๑๓ ๕๑๔ ๕๑๕ ๕๑๖ ๕๑๗ ๕๑๘ ๕๑๙ ๕๒๐ ๕๒๑ ๕๒๒ ๕๒๓ ๕๒๔ ๕๒๕ ๕๒๖ ๕๒๗ ๕๒๘ ๕๒๙ ๕๓๐ ๕๓๑ ๕๓๒ ๕๓๓ ๕๓๔ ๕๓๕ ๕๓๖ ๕๓๗ ๕๓๘ ๕๓๙ ๕๔๐ ๕๔๑ ๕๔๒ ๕๔๓ ๕๔๔ ๕๔๕ ๕๔๖ ๕๔๗ ๕๔๘ ๕๔๙ ๕๕๐ ๕๕๑ ๕๕๒ ๕๕๓ ๕๕๔ ๕๕๕ ๕๕๖ ๕๕๗ ๕๕๘ ๕๕๙ ๕๖๐ ๕๖๑ ๕๖๒ ๕๖๓ ๕๖๔ ๕๖๕ ๕๖๖ ๕๖๗ ๕๖๘ ๕๖๙ ๕๗๐ ๕๗๑ ๕๗๒ ๕๗๓ ๕๗๔ ๕๗๕ ๕๗๖ ๕๗๗ ๕๗๘ ๕๗๙ ๕๘๐ ๕๘๑ ๕๘๒ ๕๘๓ ๕๘๔ ๕๘๕ ๕๘๖ ๕๘๗ ๕๘๘ ๕๘๙ ๕๙๐ ๕๙๑ ๕๙๒ ๕๙๓ ๕๙๔ ๕๙๕ ๕๙๖ ๕๙๗ ๕๙๘ ๕๙๙ ๖๐๐ ๖๐๑ ๖๐๒ ๖๐๓ ๖๐๔ ๖๐๕ ๖๐๖ ๖๐๗ ๖๐๘ ๖๐๙ ๖๑๐ ๖๑๑ ๖๑๒ ๖๑๓ ๖๑๔ ๖๑๕ ๖๑๖ ๖๑๗ ๖๑๘ ๖๑๙ ๖๒๐ ๖๒๑ ๖๒๒ ๖๒๓ ๖๒๔ ๖๒๕ ๖๒๖ ๖๒๗ ๖๒๘ ๖๒๙ ๖๓๐ ๖๓๑ ๖๓๒ ๖๓๓ ๖๓๔ ๖๓๕ ๖๓๖ ๖๓๗ ๖๓๘ ๖๓๙ ๖๔๐ ๖๔๑ ๖๔๒ ๖๔๓ ๖๔๔ ๖๔๕ ๖๔๖ ๖๔๗ ๖๔๘ ๖๔๙ ๖๕๐ ๖๕๑ ๖๕๒ ๖๕๓ ๖๕๔ ๖๕๕ ๖๕๖ ๖๕๗ ๖๕๘ ๖๕๙ ๖๖๐ ๖๖๑ ๖๖๒ ๖๖๓ ๖๖๔ ๖๖๕ ๖๖๖ ๖๖๗ ๖๖๘ ๖๖๙ ๖๗๐ ๖๗๑ ๖๗๒ ๖๗๓ ๖๗๔ ๖๗๕ ๖๗๖ ๖๗๗ ๖๗๘ ๖๗๙ ๖๘๐ ๖๘๑ ๖๘๒ ๖๘๓ ๖๘๔ ๖๘๕ ๖๘๖ ๖๘๗ ๖๘๘ ๖๘๙ ๖๙๐ ๖๙๑ ๖๙๒ ๖๙๓ ๖๙๔ ๖๙๕ ๖๙๖ ๖๙๗ ๖๙๘ ๖๙๙ ๗๐๐ ๗๐๑ ๗๐๒ ๗๐๓ ๗๐๔ ๗๐๕ ๗๐๖ ๗๐๗ ๗๐๘ ๗๐๙ ๗๑๐ ๗๑๑ ๗๑๒ ๗๑๓ ๗๑๔ ๗๑๕ ๗๑๖ ๗๑๗ ๗๑๘ ๗๑๙ ๗๒๐ ๗๒๑ ๗๒๒ ๗๒๓ ๗๒๔ ๗๒๕ ๗๒๖ ๗๒๗ ๗๒๘ ๗๒๙ ๗๓๐ ๗๓๑ ๗๓๒ ๗๓๓ ๗๓๔ ๗๓๕ ๗๓๖ ๗๓๗ ๗๓๘ ๗๓๙ ๗๔๐ ๗๔๑ ๗๔๒ ๗๔๓ ๗๔๔ ๗๔๕ ๗๔๖ ๗๔๗ ๗๔๘ ๗๔๙ ๗๕๐ ๗๕๑ ๗๕๒ ๗๕๓ ๗๕๔ ๗๕๕ ๗๕๖ ๗๕๗ ๗๕๘ ๗๕๙ ๗๖๐ ๗๖๑ ๗๖๒ ๗๖๓ ๗๖๔ ๗๖๕ ๗๖๖ ๗๖๗ ๗๖๘ ๗๖๙ ๗๗๐ ๗๗๑ ๗๗๒ ๗๗๓ ๗๗๔ ๗๗๕ ๗๗๖ ๗๗๗ ๗๗๘ ๗๗๙ ๗๘๐ ๗๘๑ ๗๘๒ ๗๘๓ ๗๘๔ ๗๘๕ ๗๘๖ ๗๘๗ ๗๘๘ ๗๘๙ ๗๙๐ ๗๙๑ ๗๙๒ ๗๙๓ ๗๙๔ ๗๙๕ ๗๙๖ ๗๙๗ ๗๙๘ ๗๙๙ ๘๐๐ ๘๐๑ ๘๐๒ ๘๐๓ ๘๐๔ ๘๐๕ ๘๐๖ ๘๐๗ ๘๐๘ ๘๐๙ ๘๑๐ ๘๑๑ ๘๑๒ ๘๑๓ ๘๑๔ ๘๑๕ ๘๑๖ ๘๑๗ ๘๑๘ ๘๑๙ ๘๒๐ ๘๒๑ ๘๒๒ ๘๒๓ ๘๒๔ ๘๒๕ ๘๒๖ ๘๒๗ ๘๒๘ ๘๒๙ ๘๓๐ ๘๓๑ ๘๓๒ ๘๓๓ ๘๓๔ ๘๓๕ ๘๓๖ ๘๓๗ ๘๓๘ ๘๓๙ ๘๔๐ ๘๔๑ ๘๔๒ ๘๔๓ ๘๔๔ ๘๔๕ ๘๔๖ ๘๔๗ ๘๔๘ ๘๔๙ ๘๕๐ ๘๕๑ ๘๕๒ ๘๕๓ ๘๕๔ ๘๕๕ ๘๕๖ ๘๕๗ ๘๕๘ ๘๕๙ ๘๖๐ ๘๖๑ ๘๖๒ ๘๖๓ ๘๖๔ ๘๖๕ ๘๖๖ ๘๖๗ ๘๖๘ ๘๖๙ ๘๗๐ ๘๗๑ ๘๗๒ ๘๗๓ ๘๗๔ ๘๗๕ ๘๗๖ ๘๗๗ ๘๗๘ ๘๗๙ ๘๘๐ ๘๘๑ ๘๘๒ ๘๘๓ ๘๘๔ ๘๘๕ ๘๘๖ ๘๘๗ ๘๘๘ ๘๘๙ ๘๙๐ ๘๙๑ ๘๙๒ ๘๙๓ ๘๙๔ ๘๙๕ ๘๙๖ ๘๙๗ ๘๙๘ ๘๙๙ ๙๐๐ ๙๐๑ ๙๐๒ ๙๐๓ ๙๐๔ ๙๐๕ ๙๐๖ ๙๐๗ ๙๐๘ ๙๐๙ ๙๑๐ ๙๑๑ ๙๑๒ ๙๑๓ ๙๑๔ ๙๑๕ ๙๑๖ ๙๑๗ ๙๑๘ ๙๑๙ ๙๒๐ ๙๒๑ ๙๒๒ ๙๒๓ ๙๒๔ ๙๒๕ ๙๒๖ ๙๒๗ ๙๒๘ ๙๒๙ ๙๓๐ ๙๓๑ ๙๓๒ ๙๓๓ ๙๓๔ ๙๓๕ ๙๓๖ ๙๓๗ ๙๓๘ ๙๓๙ ๙๔๐ ๙๔๑ ๙๔๒ ๙๔๓ ๙๔๔ ๙๔๕ ๙๔๖ ๙๔๗ ๙๔๘ ๙๔๙ ๙๕๐ ๙๕๑ ๙๕๒ ๙๕๓ ๙๕๔ ๙๕๕ ๙๕๖ ๙๕๗ ๙๕๘ ๙๕๙ ๙๖๐ ๙๖๑ ๙๖๒ ๙๖๓ ๙๖๔ ๙๖๕ ๙๖๖ ๙๖๗ ๙๖๘ ๙๖๙ ๙๗๐ ๙๗๑ ๙๗๒ ๙๗๓ ๙๗๔ ๙๗๕ ๙๗๖ ๙๗๗ ๙๗๘ ๙๗๙ ๙๘๐ ๙๘๑ ๙๘๒ ๙๘๓ ๙๘๔ ๙๘๕ ๙๘๖ ๙๘๗ ๙๘๘ ๙๘๙ ๙๙๐ ๙๙๑ ๙๙๒ ๙๙๓ ๙๙๔ ๙๙๕ ๙๙๖ ๙๙๗ ๙๙๘ ๙๙๙ ๑๐๐๐

สา อตฺตโน จวนธมฺมตี อชานนฺตี
ปมตฺตา หุตฺวา หุตฺยิ คาคิมาห

๑๖๕๖. "เทวราช นโม ตฺยตฺถ
ก็ ปาปํ ปกตํ ฐมฺยา
ธมฺมา จาเวสิ มํ-จानา
ว่าโตว ธรรณฺรหฺนํ"ติ.

ตตฺถ นโม ตฺยตฺถตี ธมฺมโม เต
อตฺถ. ก็ ปาปนฺตี ก็ ปาปํ ฐมฺยา
ตว ธนฺตีเก ปกตนฺตี ปุจฺจติ.
ธรรณฺรหฺนํ รุกฺขํ.

อตฺถสา ปมตฺตภาวํ หุตฺวา
สกุโก เทว คาคา อภาสิ

ตรัสว่า พรใด ๆ เป็นที่รักแห่งหุตฺย
ของเธอ เธอจงรับเอาพรนั้น ๆ โดยส่วน
๑๐ ประการ.

พระนางมุสดีเทพกัญญานั้น ไม่รู้
ความที่ตนจะเคลื่อนเป็นธรรมดา เป็นผู้
ประมาท ได้ภาษิตคาถาที่ ๒ ว่า

๑๖๕๖. "ข้าแต่ท้าวเทวราช หม่อมฉันขอ
นอบน้อมแด่พระองค์ หม่อมฉัน
ได้ทำบาปกรรม อะไรไว้หรือ
ฝ่าพระบาท จึงให้ข้าพระบาท
จุติจากทิพยสถาน ที่นารีนรมย์
เหมือนลมพัดพฤษชาติ ทิ้งอก
ขึ้นบนแผ่นดิน ให้หักไป ฉะนั้น".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ขอ
นอบน้อมแด่พระองค์ ความว่า ขอ
ความนอบน้อมจะมีแด่พระองค์. ด้วย
คำว่า หม่อมฉันทำบาปกรรมอะไรไว้
พระนางมุสดีทูลถามว่า หม่อมฉันทำบาป
อะไรไว้ในสำนักแห่งพระองค์. คำว่า
พฤษชาติ ทิ้งอกขึ้นบนแผ่นดิน ได้แก่
ต้นไม้(ใหญ่).

ลำดับนั้น ท้าวสักกเทวราช
ทรงทราบความที่นาง เป็นผู้ประมาท
จึงทรงภาษิต ๒ คาถาว่า

๑๖๕๗. "น เจว เต กตํ ปาปํ
 น จ เม ตวมสิ อปฺปิยา
 ปุณฺณญจ เต ปริกฺขิณํ
 เยน เตวํ วทามิหิ.

๑๖๕๘. สมนฺติเก มรณํ ตฺยํ
 วินาภาโว ภวิสฺสติ
 ปฏิกฺคณฺหาหิ เม เอเต
 วเร ทส ปเวจฺจโต"ติ.

ตตฺถ เยน เตวณฺติ เยน
 การณฺนํ ตํ เอวํ วทามิ อหิ.
 ตฺยํ วินาภาโวติ ตว อเมหิ
 สทฺธิ วิโยโค ภวิสฺสติ. ปเวจฺจโตติ
 ททมานสฺส.

สา สกฺกสฺส วจันํ สุตฺวา
 วินิจฺจเยน อตฺตโน มรณํ ฅตฺวา
 วริ คณฺหนฺติ อาห

๑๖๕๙. "วรณฺญเจ เม อโท สกฺก
 สพุทฺฏตานมิสฺสสร
 สิริราชสฺส ภทฺทนฺเต
 ตตฺถ อสฺสํ นิเวสเน.

๑๖๕๗. "บาปกรรม เธอมิได้ทำไว้เลย
 และเธอไม่เป็นที่รักของเรา ก็หา
 มิได้ แต่บุญของเธอสิ้นแล้ว เป็น
 เหตุให้เรากล่าวกับเธออย่างนี้.

๑๖๕๘. ความตายใกล้เธอ เธอจักต้อง
 พลัดพรากจากไป เธอจงรับ
 เอาพร ๑๐ ประการนี้ จากเรา
 ผู้จะให้".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เป็นเหตุ
 ให้กล่าวกับเธออย่างนี้ ความว่า เพราะ
 เหตุใด เราจึงกล่าวกับเธอเช่นนี้. คำว่า
 เธอจักต้องพลัดพรากไป ความว่า เธอ
 กับเราจักพลัดพรากจากกันไป. คำว่า
 ผู้จะให้ คือผู้ให้อยู่.

นางมุสดีเทพอัปสรนั้น ได้สดับ
 พระดำรัสของสกกเทวราชก็รู้ว่าตนจะต้อง
 จุตินั่นอน เมื่อจะรับพรจึงกล่าว(คาถา)ว่า

๑๖๕๙. "ข้าแต่ท้าวสกกะ ผู้เป็นใหญ่กว่า
 สัตว์ทั้งปวง ถ้าฝ่าพระบาท
 จะประทานพร แก่หม่อมฉันไซ้
 ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอให้
 หม่อมฉันพึงเกิด ในนิเวศน์นั้น
 ของพระเจ้าสิริ.

๑๖๖๐. นิลเนตฺตา นิลภมฺม
 นิลกฺขีว ยถา มิตฺติ
 ผุสฺสดี นาม นามเณ
 ตตฺถ อสฺสํ ปุรินฺทท.

๑๖๖๑. ปุตุตฺถํ ลมฺภถ วรทํ
 ยาจโยคํ อมจฺจุรี
 ปุชิตํ ปฏฺวราฐกิ
 กิตฺติมนฺตํ ยสฺสสฺสินิ.

๑๖๖๒. คพฺภํ เม ภวณฺติยํ
 มชฺฌิมํคํ อญฺญณฺตํ
 กุจฺฉิ อญฺญณฺโต อสฺสํ
 จาปิว ลีขิตํ สมํ.

๑๖๖๓. ธนา เม นปฺปวตฺเตยฺยํ
 ปลิตา นสฺสนฺตฺวา สว
 กาเย รโห น ลิมฺเบถ
 วชฺฌณฺจาปี ปโมจเย.

๑๖๖๔. มยฺรโกณฺจาภิรุเท
 นาริรคณฺยาเยเต

๑๖๖๐. ข้าแต่ท้าวปรินททะ ขอให้
 หม่อมฉัน (๑) พึ่งเป็นผู้มีจักขุดำ
 เหมือนตาลุกมฤคิ(มีอายุ ๑ ขวบ)
 ซึ่งมีดวงตาดำ (๒) พึ่งมีขนคิ้ว
 ดำ (๓) พึ่งเกิด ในพระราชนิเวศน์นั้น
 มีนามว่าผุสดี.

๑๖๖๑. (๔) พึ่งได้พระราชโอรส ผู้ให้สิ่ง
 อันประเสริฐ ผู้ประกอบเกื้อกูล
 ในยาจก มิได้ตระหนี่ ผู้อัน
 พระราชาทุกประเทศ บูชาแล้ว
 ผู้มีเกียรติยศ.

๑๖๖๒. (๕) เมื่อหม่อมฉันทรงครรภ์ ขอ
 อย่าให้อุทรหนุนขึ้น พึ่งมีอุทรไม่
 หนุน เสมอดังคันศร ที่นายช่าง
 เหลาเกลี้ยงเกล่า ฉะนั้น.

๑๖๖๓. (๖) ถันทั้งคู่ของหม่อมฉัน อย่า
 หย่อนยาน ข้าแต่ท้าววาสวะ
 (๗) ผมนอกก็อย่าได้มี (๘) รุฉี
 อย่าได้ติดในกาย (๙) หม่อมฉัน
 พึ่งปล่อยนัยกโทษที่ถึงประหารได้.

๑๖๖๔. (๑๐) ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอ
 หม่อมฉัน ได้เป็นอัศรมเหสี
 ที่โปรดปรานของพระราชา ใน
 แคว้นสีวี ในพระราชนิเวศน์
 อันก็ก้องด้วยเสียงร้องของนกยูง

ขุซุขเจลาวากากิณเณ
สูทมาคธวณฺเณเต

และนภกระเรียน พรั่งพร้อม
ด้วยหมู่ของวรรณาริ เกลื่อนกล่น
ไปด้วยคนเตี้ยและคนค่อม อัน
พ่อครัวชาวมครเลี้ยงดู

๑๖๖๕. จิตรคุคเพรุขุสิตะ
สุรามส์ปโปธเน
สิวิราชสุส ภทฺทนุเต
ตตถสฺส มเหสี ปิยา"ติ.

๑๖๖๕. ก็ก້องไปด้วยเสียงกลอน และ
เสียงบานประตู่อันวิจิตร มีคน
เชิญให้ดื่มสุราและกินกับแก้ม".

ตตถ **สิวิราชสุส**าติ สา
ขมฺพุทฺธิปตลํ โอโธเกนฺตํ อตฺตโน
อนฺจุจฺวิกํ สิริวิธฺโย นินฺเวสนํ ทิสฺวา
ตตถ อคฺคมเหสีภวํ ปตฺถเนนฺตํ เอวมาห.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ของ
พระเจ้าสิวิ ความว่า พระนางผู้ดี
เทพกัญญานั้น ตรวญดูพื้นขมพุทวิป
เห็นพระราชนิเวศน์ ของพระเจ้าสิวิ
สมควรแก่ตน จึงปรารธนาความเป็น
พระอัคมเหสี ในพระเจ้าสิวีนั่นแล้ว
ได้กล่าวอย่างนี้.

ยถา **มิตฺติ** เอกวสุสฺสิกา มิคโปติกา
วีย. **นิลกฺขิตฺติ** นิมฺมลนีนฺเนตฺตา โหมิ,
เตเนวมาห. ตตถ **อสุสฺสนฺติ** ตตถ
อิมินา นามเณ อสุสฺส. **ลภาทาติ**
ลภายฺยํ.

คำว่า **เหมือนลูกมด** ความว่า เหมือน
ลูกเนื้อเมียอายุ ๑ ขวบ. คำว่า **มีตาดำ**
ความว่า มีตาดำไม่มีมลทิน เพราะเหตุ
นั้น พระนางผู้ดีจึงกล่าวอย่างนี้. คำว่า
พัวเกิดในราชนิเวศน์นั้น ความว่า พัวมี
โดยชื่อนี้ ในพระราชนิเวศน์ของพระเจ้า
สิวีนั่น. คำว่า **พัวได้** ได้แก่ หม่อมฉัน
พัวได้ (พระราชโอรส).

วราทฺถุติ อลงฺกตสึสฺสอกฺขิยคฺลนทฺทยมฺส-
รฐีรเสตฺจจตฺตปฺตฺตทวาทิกสฺส ยาจิต-

คำว่า **ผู้ให้สิ่งอันประเสริฐ** ความว่า
ผู้ให้ศัรชะอันประดับแล้ว นัยน์ตาทั้งคู่

ยาจกสูตร วรรณสูตร ทายกั.

ดวงหทัย เนื้อและเลือด เศวตฉัตร บุตร
และภรรยาเป็นต้น แก่จากผู้ขอ.

กุ^๑จ^๒ติ ม^๓ช^๔ฌ^๕ม^๖ง^๗ค^๘น^๙ติ ว^{๑๐}ต^{๑๑}ต^{๑๒} ส^{๑๓}ร^{๑๔}ป^{๑๕}โต
 ท^{๑๖}ส^{๑๗}เส^{๑๘}ติ. ล^{๑๙}ิ^{๒๐}ข^{๒๑}ิ^{๒๒}ต^{๒๓}น^{๒๔}ติ ย^{๒๕}ถา เจ^{๒๖}เก^{๒๗}น
 ฌ^{๒๘}น^{๒๙}กา^{๓๐}เว^{๓๑}น ส^{๓๒}ม^{๓๓}มา ล^{๓๔}ิ^{๓๕}ข^{๓๖}ิ^{๓๗}ต^{๓๘} ฌ^{๓๙}นุ^{๔๐}.
 ฌ^{๔๑}น^{๔๒}น^{๔๓}ณ^{๔๔}ต^{๔๕}น^{๔๖}ติ ฌ^{๔๗}น^{๔๘}น^{๔๙}น^{๕๐}ต^{๕๑}ม^{๕๒}ช^{๕๓}ฌ^{๕๔}ม^{๕๕} ต^{๕๖}ุ^{๕๗}ลา^{๕๘}ว^{๕๙}ภ^{๖๐}ว^{๖๑}ญ^{๖๒}ิ^{๖๓}
 ส^{๖๔}ม^{๖๕} ไห^{๖๖}ติ. เ^{๖๗}า^{๖๘}ว^{๖๙}ุ^{๗๐}ไป เม ก^{๗๑}ุ^{๗๒}จ^{๗๓}ิ ภ^{๗๔}เว^{๗๕}ย^{๗๖}ย.

ท่านแสดงคำกล่าวที่ว่า องค์อันมีใน
ท่ามกลางโดยสรุปว่า **ท้อง**. คำว่า
เหลาแล้ว ความว่า ดังธนูอันนายช่างธนู
ผู้ฉลาดเหลาแล้วโดยชอบ ฉะนั้น คำว่า
ไม้นูน ได้แก่ มีท่ามกลางไม้นูน เป็น
ประจักษ์ตาชัด คือมือวิยวะเสมอ. (อธิบาย
ว่า) ท้องของหม่อมฉันพึงมีรูปอย่างนี้.

นปวัตตเตยฺยุนฺติ ปติตฺวา โอลมฺพมานา
 น ภเวยฺยํ. ปลิตา นสฺสนฺตุ วาสวาทิ
 วาสว เทวเสฏฺฐ สิริสฺมี ปลิตานิปี
 เม สีเส นสฺสนฺตุ มา ปญฺญายีสุ.
 “ปลิตานิ สิริโรหา”ติปิ ปาโง.

คำว่า **อย่าหย่อนยาน** ความว่า (ถ้าน
ทั้งคู่ของหม่อมฉัน) ไม่พึงตกหย่อนยาน.
คำว่า **ข้าแต่ท้าววาทะ** ผมหงอก
ก็อย่าได้มี ความว่า ข้าแต่ท้าววาทะ
ผู้ประเสริฐกว่าเทพ แม้ผมหงอกบน
เศียรเกล้าจงพินาศ คือ อย่าปรากฏบน
ศีรษะของหม่อมฉัน บาลีเป็น "ปลิตานิ
สิโรราห" ดังนั้นก็มีบ้าง.

วชฌณฺญาปิติ กิฬฺพิสการกั ราชาปราชิกั
วชฌณฺปตตติ โจริ อตฺตโน พเลน
โมเจตุ สมนฺตดา อสฺสั อิมินา อตฺตโน
อิสฺสรียภาวึ ทิเปตติ. สุตฺตมาครวณฺณเตติ
โภชนกालาทีสุ ฤตฺตวเสน กาลั

คำว่า นักโทษที่ถึงการประหาร ความว่า
หม่อมฉัน จักเป็นผู้สามารถปล่อยใจ
ผู้ทำความผิด ผิดต่อพระราชกำหนดโทษ
ถึงประหาร โดยผลการของตน พระนาง
ยอมแสดงความที่ตนเป็นใหญ่ด้วยพรนี้
คำว่า พ่อครัวชาวมอญเลี้ยงดู ความว่า
พ่อครัวและชนชาวมอญบอกเวลา ด้วย

^๑ ศุภวาทนุติป ปาโจ.

อาโรจนุเตหิ สุธเทหิ เจว มาคธิเกหิ
จ ลัมณณิเต.

อำนาจความยินดีในเวลาโภชนาหารเป็นต้น
แล้วเลี้ยงดู.

จิตฺตคฺคเพรฺมุสิเตติ ปญฺจางฺคิกตฺตริย-
สทฺทสทิสฺมโนรมมวโร รวณฺเตหิ สดฺต-
รตนวิจิตฺเตหิ อคฺคเพหิ ทฺวารกฺวาณฺนุหิ
อุคฺโขสสิเต. **สุรามํสปปโพธเนติ** ปิวก
ชาทถาติ สุรามํเสหิ ปโพธิยมาเน
เอวรูเป สิริราชสฺส นิเวสเน ตสฺส
อคฺคมเหสี ภเวยฺยณฺติ อิเม ทสฺสเว
คณฺหิ.

คำว่า กีกัก้องด้วยเสียงกลอนและเสียง
ประตูดันวิจิตร ความว่า เสียงดังกีกัก้อง
ด้วยกลอนทวารบานประตูดันวิจิตร
ด้วยรัตนะ ๗ ประการ เสียงดังเช่นกับ
เสียงดนตรี ประกอบด้วยองค์ ๕ ประการ
เป็นที่น่ายินรมย์แห่งใจอันประเสริฐ. คำว่า
มีคนเชิญให้ดื่มสุรา และกินกับแกลัม
ความว่า พระนางรับพร ๑๐ ประการนี้ คือ
หม่อมฉันพึง เป็นอัครมเหสีของพระเจ้าสีวี
นั้น ในพระราชนิเวศน์ของพระเจ้าสีวี
เห็นปานนี้ อันพระสนมกำนัลในเชิญให้รู้
ด้วยสุราและมังสะว่า “ขอพระองค์จงดื่ม
ขอพระองค์จงเสวย”.

ตตฺถ สิริราชสฺส อคฺคมเหสีภาโว
ปจฺโม วโร, นีลเนตฺตตา ทฺติโย วโร,
นีลภมฺกตา ตติโย วโร ผุสฺสตีติ นามํ
จตฺตโย วโร, ปุตฺตปฏฺฐาภา ปญฺจโม
วโร, อนุนนตฺกฺจฺฉิตา ฉฺฉาโจ วโร,
อลมฺพตฺถนตา สดฺตโม วโร, อปฺลิตภาโว
อญฺจโม วโร, สุขมจฺฉวีภาโว นวโม

ในบรรดาพร ๑๐ ประการนั้น
ความเป็นพระอัครมเหสีของพระเจ้าสีวี
เป็นพรข้อที่ ๑, ความเป็นผู้มีนัยน์ตาดำ
เป็นพรข้อที่ ๒, ความเป็นผู้มีคิ้วดำเป็น
พรข้อที่ ๓, นามว่าผุสดี เป็นพรข้อที่ ๔,
การได้เฉพาะพระโอรส (ผู้ให้พัสดุดัน
ประเสริฐ) เป็นพรข้อที่ ๕, ความเป็น
ผู้มีอุทรไม่พูน เป็นพรข้อที่ ๖, ความเป็น
ผู้มีถันทั้งคู่ไม่หย่อนยาน เป็นพรข้อที่ ๗,
ความเป็นผู้ไม่มีผมหงอกบนเศียร เป็น
พรข้อที่ ๘, ความเป็นผู้มีผิวอันสะอาด

วโร, วฐุณปโมจนสมตถตา ทสโม วโร. เป็นพรข้อที่ ๙, ความเป็นผู้สามารถ
จะปล่อยนักโทษประหารได้ เป็นพรข้อที่ ๑๐.

ตัม สุตุวา สกุโก อาห ท้าวสักกเทวราช ทรงสดับคำพระนาง
ผู้สดีนั้น จึงตรัสว่า

๑๖๖๖. "เย เต ทส วรา ทินฺนา
มยา สพุพฺพคโสภเน
สิวิราชสุส วิชิตะ
สพุเพ เต ลจฺฉสี วเร"ติ.
๑๖๖๖. "ดูกรนาง ผู้งามทั่วสรรพางค์กาย
พร ๑๐ ประการเหล่าใด ที่เรา
ให้แก่เธอ เธอจักได้พร ๑๐
ประการทั้งหมดเหล่านั้น ใน
แว่นแคว้นของพระเจ้าสีวี".

ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตุถา อาห พระศาสดา เมื่อจะทรงประกาศ
เนื้อความนั้น จึงตรัสว่า

๑๖๖๗. "อิทํ วตุวาน มฆวา
เทวราชา สุขุมฺปติ
มุสฺสติยา วรํ ทตุวา
อนฺโมทิตฺถ วาสโว"ติ.
๑๖๖๗. "ครั้นท้าววาสวะ มัฆวา สุขุมบดี
เทวราช ตรัสอย่างนี้แล้ว ทรง
ยินดี โปรดประทานพรแด่นาง
ผู้สดีเทพอัปสร".

ตตฺถ อนฺโมทิตฺถาติ ปมฺุทิตจิตฺโต
โสมนสุสฺสปฺตฺโต. สพุเพ เต ลจฺฉสี
วเรติ สพุเพ เต วเร ลฆสิ.
บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ทรงยินดี
ความว่า ท้าวมัฆวาเทวราชมีพระทัยบันเทิง
แล้ว คือถึงความโสมนัสยินดีแล้ว. คำว่า
เธอจักได้พร ๑๐ ประการทั้งหมดเหล่านั้น
ความว่า เธอจะได้พรเหล่านั้นทั้งหมด.

เอวํ สกุโก ทส วเร ทตุวา ท้าวสักกเทวราช ครั้นประทานพร ๑๐
ประการอย่างนี้ ทรงเป็นผู้มีพระทัย
ปราโมทย์ยินดีแล้ว.

ทสวรกถา นาม.

(นี้) ชื่อทศพรกถา.

หิมนวตวณฺณนา

อิติ สา วเร คเหตุวา ตโต
 จูตา มหุทรวณฺโณ อคฺคมเหสียา กุจฺฉิมฺหิ
 นิพฺพุตฺติ. ชายมานาย จนฺทนจฺณณน
 ปริโสสิเตน วีย สรีเรน ชาตตุตา
 เตนสุสา นามคฺคหณทิวเส ผุสฺสตีเตว
 นามํ กรีสุ. สา มหฺนฺเตน ปรีวาเรน
 วทฺษมิตุวา โสฬสวสฺสีกกาเล อุตฺตม-
 รูปธฺรา อโหสิ. อถ นํ สิวิมหาราชา
 ปุตฺตสฺส สญฺชยกุมารสฺสตุถาย อาเนตฺวา
 ตสฺส จตฺตํ อุตฺตสาเปตฺวา ตํ
 โสฬสนํ อิติถีสหฺสฺสานํ เขฏฺฐกํ กตฺวา
 อคฺคมเหสีภูจาเน จเปสิ.

เตน วุตฺตํ

“ตโต จูตา สา ผุสฺสตี
 ขตฺติเย อุปปชฺชถ
 เขตฺตตฺตรมฺหิ นคร
 สญฺชเยน สมาคมฺ”ติ^๑

พรรณนาหิมนานต์

ผุสดีเทพอัปสรนั้น ครั้นทรงรับ
 พระพรทั้งหลายแล้ว ก็เคลื่อนจากเทวโลก
 นั้นแล้ว มาบังเกิดในพระครรภ์ของ
 อัครมเหสีของพระเจ้ามัททด้วยประการ
 ฉะนี้. เมื่อเธอประสูติ เพราะความที่เธอ
 เกิดมีสิริระดูประพรมด้วยจุนแห่งจันทน์
 เพราะเหตุนั้น ในวันขนานพระนาม
 พระประยูรญาติทั้งหลาย จึงขนาน
 พระนามแด่เธอว่า “ผุสดี”. ผุสดีราชธิดา
 ทรงเจริญด้วยบวรารเป็นอันมากในกาล
 มีพระชนมายุได้ ๑๖ ปี ได้เป็นผู้ทรงไว้
 ซึ่งพระรูปอันอุดม. ครั้งนั้นพระเจ้าสวี่
 มหาราชทรงขอพระธิดามาเพื่อประโยชน์
 แก่สัจญชัยกุมารพระราชโอรส โปรดให้
 ยกฉัตรแก่พระราชกุมารนั้นแล้ว ทรง
 สถาปนาพระธิดา ในตำแหน่งพระ
 อัครมเหสี ยกย่องให้เป็นใหญ่กว่าหญิง
 หมื่นหกพันนาง.

เพราะเหตุนี้พระศาสดาจึงตรัสว่า

“ผุสดีเทพอัปสรนั้น ทรงจุติจาก
 ดาวดึงสเทวโลกนั้น มาบังเกิด
 ในสกุลกษัตริย์ ได้ทรงอยู่ร่วมกับ
 พระเจ้าสัจญชัยในพระนครเขตฺตร.

^๑ จริยา. ๓๓/๕๖๐.

สา สณฺขยสฺส ปิยา มนาปา
อโหสิ. อถ สกุโก อวชฺชมาโน
“มยา ผุสฺสติยา ทินฺนํเนสฺสุ วเรสฺสุ
นว วรา สมิทฺธา”ติ ทิสฺวา “เอโก
ปฺตฺตวโร น ตาว สมิชฺฌติ, ตํปิสฺสา
สมิชฺฌมาเปสฺสามิ”ติ จินฺตสฺส.

ตทา มหาสตุโต ตาวตีสทเวโลก
วสฺติ, อายุ จสฺส ปริกฺขิณํ อโหสิ.
ตํ ฅตฺวา สกุโก ตสฺส สนฺตํกํ
คนฺตฺวา “มาริสฺส ตยา มนุสฺสโลกํ
คนฺตุํ วฏฺฏติ, ตตฺถเถว สิริวโรเป
อคฺคฺมเหสิยา ผุสฺสติยา กุจฺฉิมฺหิ
ปฏิสฺสนฺธิ คณฺหิตุํ วฏฺฏติ”ติ วตฺวา
ตสฺส เจว อญฺเญสญฺจ จวนฺธมฺมานํ
สญฺจิสฺสทสฺसानํ เทวปฺตฺตานํ ปฏฺยญฺญํ
คเหตฺวา สกฺจํนเมว คโต.

มหาสตุโตปิ ตโต จิตฺวา
ตตฺถปฺปนฺโน, เสสทเวปฺตฺตาปิ สญฺจิสฺส
ทสฺसानํ อมฺจจํนํ เคเหสฺสุ นิพฺพุตฺตีสฺสุ.
มหาสตุเต ปน มาตฺกฺกุจฺฉิตฺเต ผุสฺสติ
โทหิณี ฅตฺวา จตฺตฺส นคฺรทฺวาเรสฺสุ
นคฺรมชฺฌเม จ นิวาสนทฺวาเร จาติ

พระนางผุสดีนั้น ได้เป็นที่รัก ที่
โปรดปรานของพระเจ้าสญชัย. ครั้งนั้น
ท้าวสักกเทวราช ทรงพิจารณาดูก็เห็น
แล้วว่า “บรรดาพรที่เราให้แก่พระนาง
ผุสดี ๙ ประการ สำเร็จแล้ว” จึงทรงดำริ
ว่า “พระโอรสผู้ประเสริฐองค์หนึ่ง ยังไม่
สำเร็จก่อน เราจักให้พระโอรสนั้นสำเร็จ
แก่นาง”.

ในกาลนั้น พระมหาสัตว์อยู่ใน
ดาวดึงส์เทวโลก. ก็อายุของพระมหาสัตว์
เสื่อมรอบแล้ว. ท้าวสักกเทวราชรู้เหตุนั้น
จึงเสด็จไปสู่สำนักของพระมหาสัตว์ตรัสว่า
“ดูกรท่านผู้นิรทุกข์ ท่านควรไปมนุษยโลก
และควรไปถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของ
พระนางผุสดี อัคคมเหสีของพระเจ้าสวี่
ในมนุษยโลกนั้นแหละ” ทรงรับปฏิญญา
ของพระมหาสัตว์นั้น และของเทพบุตร
เหล่าอื่นประมาณ ๖ หมื่น ผู้จะต้อง
เคลื่อนเป็นธรรมดา แล้วเสด็จกลับไปยัง
ทิพยสถานของพระองค์ตามเดิม.

ฝ่ายพระมหาสัตว์เคลื่อนจากเทวโลก
นั้นแล้ว มาบังเกิดในพระครรภ์แห่ง
พระนางผุสดีนั้น แม้เหล่าเทพบุตรที่เหลือนั้น
ก็มาบังเกิดในเรือนทั้งหลายของอำมาตย์
๖ หมื่นแล้ว, ก็เมื่อพระมหาสัตว์อยู่ใน
พระครรภ์ของพระมารดา พระนางผุสดี

ฉทานศาลาโย การาเปตฺวา เทวสิกํ
เทวสิกํ ฉ สตสหฺสฺสานิ วิสขุเขตฺวา
ทํานํ ทาตุกามา อโหสิ.

อด ราชา ตสฺสา โทหี สุตฺวา
เนมิตฺตเก พฺราหฺมณเณ ปกุโกสาเปตฺวา
มหาสกุการํ กตฺวา ตมตฺถํ ปุจฺฉิ.
เนมิตฺตกา "มหाराช เทเวีย กุจฺฉิมฺหิ
ทํานาภิรโต สโตโต อุปฺปนฺโน ทาเนน
ติตฺตี น คมิสฺสตี"ติ พฺยากริสุ. ตํ
สุตฺวา ราชา ตฺวฺจฺมานโส หุตฺวา วุตฺตปฺ-
ปการา ฉ ทานศาลาโย การาเปตฺวา
วุตฺตปฺปการํ ทํานํ ปฏฺจเปสิ. โพรสิตฺตสฺส
ปฏิสนฺนํคฺคณฺณกาลโต ปฏฺจาย รมฺโถ
อายปฺปมาณํ^๑ นาม นาโหสิ. ตสฺส
ปฺนุณฺณานุภาเวน สกฺลขมฺพุทฺธิปฺราชาโน
ตสฺส ปณฺณาการํ ปหิณฺสีสุ.

ทรงแพ้พระกรรม์ รับสั่งให้สร้างโรงงาน
๖ แห่ง คือที่ประตูประนครทั้ง ๔ ที่
ท่ามกลางพระนคร ๑ ที่ประตูประราชวัง
๑ ทรงใคร่สละทรัพย์ ๖ แสนให้เป็นทาน
ทุก ๆ วัน.

ลำดับนั้น พระราชาทรงสดับความ
แพ้พระกรรม์ของพระอัคมฺเหสีนั้นแล้ว
รับสั่งให้หาพราหมณ์ผู้ทำนายนิมิตมาเฝ้า
ทรงทำสักการะใหญ่ ตรัสถามเนื้อความ
นั้น. พราหมณ์ผู้ทำนายนิมิตทั้งหลาย
ทูลถวายพยากรณ์ว่า "ข้าแต่มหाराชเจ้า
สัตว์ผู้เกิดในพระกรรม์ของพระเทวียินดียิ่ง
ด้วยทาน จักไม่ถึงความอิมด้วยการให้"
ดังนี้. พระราชาครั้นได้ทรงสดับคำ
พยากรณ์ดังนั้นแล้ว ทรงมีพระทัยยินดี
รับสั่งให้สร้างโรงงาน ๖ แห่ง และทรง
เริ่มจัดทาน มีประการดังกล่าวแล้ว.
จำเดิมแต่กาลที่พระโพธิสัตว์ถือปฏิสนธิ
ในพระกรรม์ ชื่อว่าประมาณแห่งรายได้
ของพระราชาไม่ได้มีเลย. เพราะอานุภาพ
แห่งบุญของพระโพธิสัตว์นั้น พระราชา
ในชมพูทวีปทั้งสิ้นได้ส่งเครื่องบรรณาการ
มาถวายพระเจ้าลัฏขัย พระราชบิดา
พระโพธิสัตว์นั้น.

^๑ ฉ. อายสฺส ปมาณ.

เทวี มหันเตน ปริวารเณ คพุกั
ธารเณตี ทสมาเส ปริปัญเณ นครี
ทญฐกามา หุตฺวา ญญเณ อาโรเจสิ.
ราชา นครี เทวนครี วีย
อลงฺการาเปตฺวา เทวี รตฺวํ อาโรเปตฺวา
นครี ปทกฺขิณํ กาเรสิ. ตสฺสา
เวสฺสวียิยา มชฺฌมปฺตตกาเล กมฺมชวาตา
จลีสฺส. ญญเณ อาโรจยีสฺส. ตํ สุตฺวา
ราชา เวสฺสวียิยา มชฺฌเณ ตสฺสา
ปสฺสูติชมํ กาเรตฺวา อารกฺขํ คณฺหาเปสิ.
สา ตตฺถ ปฺตติ วิชายี.

เตน วุตฺตํ.

“ทส มาเส ธารยิตฺวา
โกโรนตี ปุริ^๑ ปทกฺขิณํ
เวสฺสวานํ วียิยา มชฺฌเณ
ชเนสิ ผุสฺสตี มมฺน^๒ติ.

มหาสตุโต มาตุ กุจฺฉิตโต
นิฏฺฆมนฺโต วิสุทฺโธ หุตฺวา อกฺขิณิ

พระเทวีทรงพระครรภ์ แวดล้อม
ด้วยบริวารเป็นอันมาก เมื่อพระครรภ์
ครบ ๑๐ เดือน เป็นผู้ประสงค์จะทอด
พระเนตรพระนคร จึงกราบทูลพระราชา.
พระราชา รับสั่งให้มหาชนประดับตกแต่ง
พระนครประดุจเทพนคร แล้วให้เชิญ
พระเทวีเสด็จขึ้นประทับราชรถ อัน
ประเสริฐ แล้วให้ทรงทำประทักษิณ
พระนคร. ในเวลาที่พระเทวีเสด็จถึง
ท่ามกลางแห่งถนนเป็นที่อยู่ของพวก
พ่อค้า ลมกรรมชวาตได้ปั่นป่วนขึ้น.
ราชบุรุษทั้งหลาย กราบทูลพระราชาแล้ว.
พระราชาครั้นทรงสดับข่าวนั้น รับสั่งให้
สร้างเรือนประสูติแต่พระเทวี ณ ท่าม
กลางแห่งถนนเป็นที่อยู่ของพวกพ่อค้า
ให้จัดการรักษาขึ้น. พระเทวินั้นได้ประสูติ
พระโอรส ณ ที่นั้นแล้ว.

เพราะเหตุนั้น พระศาสดาจึงตรัสว่า

“พระนางผุสตี ทรงครรภ์ถ้วน
ทศมาส ทรงทำประทักษิณ
พระนคร ประสูติเราที่ท่ามกลาง
ถนนของพวกพ่อค้า” ดังนี้.

พระมหาสัตรี เมื่อประสูติจาก
พระครรภ์ของพระมารดา เป็นผู้บริสุทธิ์

^๑ ฉ. ปุริ.

ลืมนพระเนตรทั้งคู่ได้ทีเดียว เสด็จออก และพระองค์เมื่อประสูติออกมานั้นเอง ได้เหยียดพระหัตถ์ออก ตรัสแก่พระมารดา ว่า “ข้าแต่พระแม่เจ้า หม่อมฉันจักให้ท่าน ทรัพย์อะไร ๆ มีอยู่บ้างไหม”. ลำดับนั้น พระมารดา ของพระมหาสัตรี ตรัสว่า “ແ່ພ່ອ ເຈົ້າຈະໃຫ້ທ່ານ ຕາມອຳນາດຢູ່ເກີດ” ໄດ້ທຽວວາງລູກທຸກຢູ່ຈຳນວນໜຶ່ງພັນ ທີ່ ພະເດັດແຫ່ງພະມາສັຕຣີທີ່ເຍືຍດອອກ ແລ້ວ. ແມ່ພະມາສັຕຣີພອປະສູຕິແລ້ວ ເທົ່ານັ້ນ ກໍ່ຕຣັສກັບພະມາດາໃນທີ່ ໓ ສຖານ ຄື ໃນອຸມມັງຄຊາດກ ໑ ໃນຊາດກນີ້ ໑ ແລະ ໃນອັດຖາພິສູດ ໑. ຕໍ່ມາໃນວັນໜານ ພະນາມຂອງພະມາສັຕຣີນັ້ນ ພະປະຍູຣ ຢູາດີທັງຫຼາຍ ພາກັນໝານພະນາມວ່າ “ເວສສັນດຣ” ເພາະພະອົງປະສູຕິ ໃນຄນແຫ່ງພວກພໍ່ຄ້າ.

เพราะเหตุนั้น พระศาสดาจึงตรัสว่า

“ชื่อของเรามีได้เนื่องแต่พระมารดา
และมิได้เกิดแต่พระบิดา เราเกิด
ที่ถนนแห่งพ่อค้า เพราะเหตุนั้น
เราจึงชื่อว่าเวสสันดร”.

ชาโตมฺหิ เวสฺสวียา
ตสฺมา เวสฺสฺนฺตโร อหฺนฺ"ติ.

- ๑ ข. เปตติกสมุทท.

ชาติทิวเสเยว ปนัสส เอกา
 อากาสจารินี กรณูกา อภิมงคลสมุมต์
 สพุพเสต์ หตติโปตกิ อาเนตฺวา
 มงคลหตฺติภูจาเน จเปตฺวา ปฏกามิ.
 ตสฺส มหาสตุตฺสฺส ปัจจยํ กตฺวา
 อุปฺปนฺนตฺตา “ปัจจโย”เตว นามํ กรีสุ.

ราชา มหาสตุตฺสฺส อติที่สมาทิส-
 วชฺชิตา อลฺมพฺตฺตนิโย มรฺุชชีรายิ
 จตฺสฺสฺสจฺจธาติโย ทาเปสิ. เตน สทฺธิ
 ชาติกานญฺจ สฺสฺสจฺจทารกสทฺสฺสํมปิ
 เอเกกา ธาติโย ทาเปสิ. โส
 สฺสฺสจฺจสทฺสฺสเสหิ ทารเกหิ สทฺธิ มหนฺเตน
 ปริวารเณ วชฺชตฺติ. อตฺสฺส ราชา
 สตสทฺสฺสคฺคฺคณิกํ กุมารปิลนฺธนํ กาเรสิ.

โส จตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 ธาตฺตฺนํ ทตฺวา ปฺน เตหิ ทิยมาณํ
 น คณฺหิ. ตา นํ ปวตฺตํ รณฺโณ
 อาโรจยฺสิ. ตํ สุตฺวา ราชา “มม
 ปฺตฺเตน ทินฺนํ สฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส

ก็ในวันแห่งพระมหาสัตว์เจ้าประสูติ
 นั้นเอง ช้างพังเชือกหนึ่งซึ่งเที่ยวไปได้ใน
 อากาศ ได้นำลูกช้างเผือกล้วน ที่สมมติ
 ว่าเป็นมงคลยิ่ง มาไว้ในโรงแห่งมงคล-
 หัตถิแล้วหลีกไป. ชนทั้งหลายจึงตั้งชื่อ
 ให้ว่า “ปัจจัย” เพราะเกิดทำให้เป็นปัจจัย
 แก่พระมหาสัตว์นั้น.

พระราชฯ ให้พระราชทานพระนางนม
 ๖๔ คน ที่เว้นจากโทษ มีสูงเกินไปเป็นต้น
 มีถันไม่หย่อนยาน มีน้ำนมหวาน แก่พระ
 มหาสัตว์. และพระราชทานนางนมแก่
 ทารก ๖ หมีนคน ผู้เกิดพร้อม กับพระ
 มหาสัตว์แต่ละคน. พระมหาสัตว์นั้น
 ทรงเจริญด้วยบริวารเป็นอันมาก พร้อม
 ด้วยทารก ๖ หมีน. ต่อมาพระราชฯ
 โปรดให้สร้างเครื่องประดับสำหรับกุมาร
 มีค่าแสนหนึ่ง (ให้พระราชทาน) แก่
 พระมหาสัตว์นั้น.

พระมหาสัตว์นั้น ในเวลาที่มีพระชันษา
 ได้ ๔-๕ ปี ทรงเปลื้องเครื่องประดับนั้น
 ประทานแก่พระนางนมทั้งหลาย ไม่ทรง
 รับเครื่องประดับนั้น ที่พระนางนมทั้งหลาย
 ถวายคืนอีก. พระนางนมเหล่านั้น กราบพูล
 เรือนั้นแด่พระราชฯ. พระราชาทรงสดับ
 เรือนั้นแล้วตรัสว่า “ของที่บุตรของเรา

ตชชมานา กมฺปิ. สีนรูปพุตราชา
 สุเสทิตเวตตงฺกุโร วีย โอนมิตฺวา
 เขตฺตตฺตรนคฺราภิมุโข อฏฺฐาสฺสิ. ปจฺวี-
 สทฺเทน เทโว ตชฺชนฺโต ขณิกวสฺสํ
 วสฺสํ. อกาลวิขุสฺสตา นิจฺจรีสุ. สาคโร
 อุพฺพตฺติ. สกฺโก เทวราชา อปฺโปณฺณสฺสิ.
 มหาพฺรหฺมา สาธุการมทาสิ. ยาว
 พฺรหฺมโลกา เอกโกลาหลํ อโหสิ.

๒ แสง ๔ หมื่นโยชน์ ค้ำรามหวั่นไหวอยู่
 ดุจช้างตัวประเสริฐเมามั่น ฉะนั้น.
 เขาสินธุราชก็โอนอ่อน หันหน้าเฉพาะต่อ
 เขตตรนคร ดำรงอยู่ ประดุจยอดหวาย
 ที่ถูกไฟลน ฉะนั้น. เพราะเสียงแผ่นดินไหว
 เมฆก็ค้ำรามยังฝนตกชั่วขณะ. สายฟ้า
 อันมิใช่ฤดูกาล ก็แลบแปลบปลาบ.
 มหาสมุทรสาคร ก็เกิดเป็นระลอกคลื่น.
 ท้าวสักกเทวราช ก็ปรบพระหัตถ์. ท้าว
 มหาพรหมก็ให้สาธุการ. เสียงโกลาหล
 เป็นอันเดียวกัน ได้ดังไปจนถึงพรหมโลก.

วุตฺตมฺปิ เจตฺ.

แม้พระผู้มีพระภาค ก็ได้ตรัสคำ
 อันเป็นคาถานี้ว่า

"ยทาหํ ทารโก โหมิ
 ขาติยา อฏฺฐวสฺสสิโก
 ตทา นิสฺซชฺช ปาสาเท
 ทานํ ทาตุํ วิจินฺตยิ
 หทยํ ทเทยฺยํ จกฺขุ
 มํสมฺปิ รุธิรมฺปิ จ
 ทเทยฺยํ กายํ สาเวตฺวา
 ยทิ โกจิ ยาจโก มมํ
 สภาวํ จินฺตยนฺตสฺส
 อกมฺปิ ตมสณฺณจิตํ
 อกมฺปิ ตตฺถ ปจฺวี
 สีนรฺวนวฏฺฐกา"ติ.

"เมื่อใด เรายังเป็นทารกมีอายุ ๘
 ขวบ แต่เกิดมา เมื่อนั้นเรานั่งอยู่
 ในปราสาท คิดจะบริจาคทาน
 ว่าเราจะพึงให้หทัย ดวงตา เนื้อ
 เลือด และร่างกาย ถ้าใครมา
 ขอเรา เราก็ยินดีให้ เมื่อเรา
 คิดถึงการบริจาคทาน อันเป็น
 ความจริง หฤทัยก็ไม่หวั่นไหว
 มุ่งมั่นอยู่ ในกาลนั้น ปฐพีมี
 สีนรูปบรรพตและหมู่ไม้เป็นเครื่อง
 ประดับ ได้หวั่นไหวแล้ว".

โพธิสัตโต โสฬสสุลลิกกาเลเยว
 สพุพลิปพานํ นิปฺพลตฺตี ปาปฺปณิ. อถสฺส
 ปิตา ราชํ ทาตุกาโม มาตรา สทฺธิ
 มนฺเตตฺวา มหุทราชากุลโต มาตุลธิตฺร
 มหุทํ นาม ราชกณฺโณ อาเนตฺวา
 โสฬสนํ อิตฺถีสหสฺसानํ เขฏฺฐกํ กตฺวา
 อคฺคมเหสิฏฺฐาเน จเปตฺวา มหาสตุตฺตํ
 ราชเ อภิสสิญฺจิ.

มหาสตุโต ราชเ ปติฏฺฐจิตกาลโต
 ปฏฺฐาย เทวสิกํ จ สตฺสหสฺसानิ
 วิสฺขุเขนฺโต มหาทานํ ปวตฺเตสิ.
 อปรภาเค มหุทํ เทวํ ปุตฺตํ วิชายิ.
 ตํ กาณฺจนชาเลน สมฺปฏฺิจฺฉิสฺส. เตนสฺส
 “ชาลิฏฺฐมาโร”เตว นามํ กริฺสฺส. ตสฺส
 ปทสา คมนกาเล สา ธิตฺรํ วิชายิ.
 ตํ กณฺหาชินเนน สมฺปฏฺิจฺฉิสฺส. เตนสฺสา
 “กณฺหาชิโน”เตว นามํ กริฺสฺส. มหาสตุโต

พระโพธิสัตว์ ในเวลาที่พระองค์
 มีพระชนมายุได้ ๑๖ พรรษาเท่านั้น ได้
 ถึงความสำเร็จศิลปทุกอย่าง. ครั้งนั้น
 พระบิดาของพระองค์ปรารถนาจะมอบ
 ราชสมบัติให้ จึงปรึกษากับพระมารดา
 ทรงน่านางราชกัญญา พระนามว่า
 พระมัทรี ซึ่งเป็นพระธิดาของพระเจ้าลุม
 มาจากมัทราชสกุล สถาปนาไว้ในตำแหน่ง
 อัครมเหสี ยกย่องให้เป็นใหญ่กว่าหญิง
 หมื่นหกพันนาง อภิเษกพระมหาสัตรี
 ในราชสมบัติแล้ว.

จำเดิมแต่กาลที่ได้ดำรงในราชสมบัติ
 พระมหาสัตรี ทรงสละพระราชทรัพย์ ๖
 แสน ทุก ๆ วัน ยังมหาทานให้เป็นไปแล้ว.
 ในกาลต่อมา พระนางมัทรีราชเทวีประสูติ
 พระราชโอรส. พระประยูรญาติทั้งหลาย
 ทรงรับพระราชโอรสนั้นด้วยช่ายทองคำ.
 เพราะเหตุนั้น จึงขนานพระนามแด่
 พระกุมารนั้นว่า “ชาลิฏฺฐมาร”. ในกาลแห่ง
 พระโอรสนั้นเสด็จดำเนินได้ พระนาง
 มัทรีราชเทวี ก็ประสูติพระราชธิดา.
 พระประยูรญาติทั้งหลาย ทรงรองรับพระ
 ราชธิดานั้นด้วยหนังหมี่. เพราะเหตุนั้น
 จึงขนานพระนาม แก่พระราชธิดานั้นว่า
 “กณฺหาชิโน”. พระมหาสัตรีเสด็จประทับ
 คอช้างตัวประเสริฐ อันประดับแล้ว ทอด

เปเสตวา ตี หตุถิ ยาจาเปตวา
อานเถา"ติ.

โส "สาธุ"ติ สมปฏิจิตตวา
พราหมณเณ สนนีปาเตตวา เตสุ อญฺช
ชเน วิจิณฺตวา เตสํ นามานิ ราโม
ธโช ลกฺขณเณ สุชาติมนุโต ยญฺโย
สุชาติ สยามเณ โกณทญฺญเณ สุตตุนฺ
พราหมณานํ ปมุโข ราโม. เตสํ
ปริพุพฺผํ กตฺวา "คจฺจนถ เวสฺสสฺสฺนตฺร
หตุถิ ยาจิตฺวา อานเถาติ เปเสสิ.
อญฺช พราหมณา อนุปฺพุเพน
เชตฺตตฺตรนคฺรี คนฺตฺวา ทานคฺเค ภตฺตํ
ภุญฺชิตฺวา อตฺตโน สรีริ วัชฺชปรีกฺขณํ
ปัสฺสมกฺขิตํ กตฺวา ปุนทิวเส ราชานํ
หตุถิ ยาจิตฺกามา หุตฺวา รญฺโย
ทานคฺคํ คมนกาเล ปาจฺฉินทฺวารํ อคฺมํสุ.

ราชาปิ "ทานคฺคํ โอโลเกสสามิ"ติ
ปาโตว นฺหาตฺวา นานคฺครสโกชนํ
ภุญฺชิตฺวา อลงฺกตหตุถิกฺขนฺธวรดโต
ปาจฺฉินทฺวารํ อคฺมาสิ. พราหมณา
ตตฺตฺโลกาสํ อลภิตฺวา ทกฺขิณทฺวารํ

เผือกล้วนเชือกหนึ่ง ฝนย้อมตกในที่แห่ง
ข้างไปถึงแล้ว ขอพระองค์ทรงส่งพราหมณ์
ไปให้ขอข้างนั้นนำมาเถิด".

พระราชาทรงรับว่า "ดีละ" แล้วให้
ประชุมพราหมณ์ทั้งหลาย ทรงเลือกเอา
พราหมณ์ ๘ คน ในจำนวนพราหมณ์
เหล่านั้น พราหมณ์ ๘ คน มีชื่อว่า รามะ
ธชะ ลักษณะ สุชาติมันตะ ยัญญะ
สุชาติตะ สยามะ โกณฑัญญะ ราม-
พราหมณ์ เป็นหัวหน้าแห่งพราหมณ์ ๗ คน.
พระราชาก็พระราชทานเสปียงแก่พราหมณ์
เหล่านั้นแล้ว จึงทรงส่งไปด้วยพระดำรัสว่า
"พวกท่านจงไปทูลขอช้างกับพระเวสสันดร
นำมา" ดังนี้. พราหมณ์ทั้ง ๘ คน ได้ไป
ถึงเมืองเชตุดรโดยลำดับ พวกนักบริโภค
อาหารในโรงทานแล้ว ทำสรีระของตน
ให้คลุกเคล้าด้วยธุลีเประอะเปื้อนด้วยฝุ่น
มีความประสงค์จะขอช้างกับพระราชา
ในวันรุ่งขึ้น เวลาพระราชาสด็จไปโรงทาน
ได้พากันไปสู่ประตูทางด้านทิศปราจีน.

ฝ่ายพระราชาทรงดำริว่า "เราจักตรวจดู
โรงทาน" ดังนี้ ได้สงสรวนแต่เช้า เสวย
โภชนาหารมีรสเลิศต่าง ๆ เสด็จประทับ
เหนือคอกช้างตัวประเสริฐอันประดับแล้ว
ได้เสด็จไปสู่ประตู ทางด้านทิศปราจีน.

คนุตวา อุณฺณตปฺปเทเส จตุวา รมฺญโ
ปาจันทฺวาเร ทานคฺคํ โอลิเกตฺวา
ทกฺขิณทฺวารํ อาคมณกาเล ทกฺขิณหตุํ
ปสาเรตฺวา “ชยตุ ภวํ, ชยตุ ภวํ
เวสฺสสฺสฺสโร”ติ อาหํสุ.

มหาสตุโต พฺราหฺมณเ ทิสฺวา
หตุํ เตสํ จิตฺตฺวานํ เปเสตฺวา
หตุํทิกฺขณฺเ นิสินฺโนว ปจฺมํ คากฺมาห

๑๖๖๘. “ปรุพฺพหฺกจฺจนฺขโลมา
ปงฺกทฺนฺตา รชฺสฺสิรา
ปคฺคฺยุห ทกฺขิณํ พานํ
กํ มํ ยาจฺนฺติ พฺราหฺมณฺนา”ติ.

ตตฺถ **ปรุพฺพหฺกจฺจนฺขโลมา**ติ
ปรุพฺพหฺกจฺจา ปรุพฺพหฺนฺชา ปรุพฺพหฺโลมา
ทิสฺมนฺชา ทิสฺมโลมา อตฺถโก. กจฺเจ
ชาตา โลมา, กจฺจา จ นฺชา จ
โลมา จ กจฺจนฺชาโลมา, ปรุพฺพหฺ
กจฺจนฺชาโลมา เยสํ, เต ปรุพฺพหฺ-
กจฺจนฺชาโลมา.

พวกพราหมณ์ไม่ได้โอกาสในที่นั้น จึงไป
สู่ประตูด้านทิศทักษิณยืนอยู่ ณ สถานที่
สูง ในเวลาพระราชาดรจตุโรงทานด้าน
ประตูทิศปรາจันแล้ว เสด็จมายังประตู
ด้านทิศทักษิณก็พากันเหยียดมือเบื้องขวา
ออกกล่าวว่า “ขอพระเวสสันดรผู้เจริญ
จงทรงชนะ ฯ” ดังนี้.

พระมหาสัตว์ทอดพระเนตรเห็นพวก
พราหมณ์แล้ว ให้ขับช้างไปยังที่พวก
พราหมณ์นั้นยืนอยู่ ประทับนั่งบนคอช้าง
นั้นเที่ยว ตรัสพระคาถาที่หนึ่งว่า

๑๖๖๘. “พราหมณ์ทั้งหลาย ผู้มีชนรักแ
ดก มีเล็บ และขนงอกยาว
มีฟันเกรอะ มีอุลิบนศีระ
เหยียดแขนข้างขวา จะขออะไร
ฉันหรือ”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ผู้มีชน**
รักแร้ดกมีเล็บและขนงอกยาว ความว่า
มีชนรักแร้ดก มีเล็บงอก มีขนงอก
มีเล็บยาว มีขนยาว. ขนทั้งหลายเกิดแล้ว
ที่รักแร้. รักแร้ด้วย เล็บด้วย ขนด้วย
ชื่อว่ารักแร้เล็บและขนทั้งหลาย, ขนรักแร้
เล็บและขนของชนเหล่าใดงอกแล้ว (ยาว),
ชนเหล่านั้น ชื่อว่ามีชนรักแร้เล็บและ
ขนงอกแล้ว(ยาว).

พราหมณา อาหิสฺ

พวกพราหมณ์ กราบทูลว่า

๑๖๖๙. “รตนํ เทว ยาจาม
 สีนํ ภูมิรจยมนํ
 ททาหิ ปวรํ นาคํ
 อีสาทนุติ อรุฬฺหวนฺ”ติ.

๑๖๖๙. “ข้าแต่สมมติเทพ ข้าพระองค์
 ทั้งหลาย ทูลขอรัตนะอันเป็น
 เครื่องให้แว่นแคว้นของชาวสีพี
 เจริญ ขอได้โปรดพระราชทาน
 ช้างตัวประเสริฐ ซึ่งมีงาดุจ
 งอนไถ อันมีกำลังสามารถเถิด
 พระเจ้าข้า”.

ตตถ อรุฬฺหวนฺติ อรุฬฺหาหน-
 สมตฺถิ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า มีกำลัง
 สามารถ ได้แก่ สามารถในการเป็น
 ราชพาหนะ.

ตี สุตฺวา มหาสตุโต “อหํ
 สีสมาหิ กตฺวา อชฺฌตฺติกทานํ
 ทาตุกาโมมุหิ, อิเม มํ พาหิรกทานเมว
 ยาจนฺติ, ตถาปิ ปุเรสุสฺสามิ เตสํ
 มโนรถนฺ”ติ จินฺเตตฺตฺวา หตฺถิกุณฺธวรรคโต
 อิมํ คาถมาห

พระมหาสัตว์ ครั้นทรงสดับคำนั้น
 แล้ว จึงทรงดำริว่า “เราเป็นผู้ประสงค์
 จะให้ทานภายในอันมีศีระะเป็นต้น(แต่)
 พราหมณ์เหล่านี้ย่อมขอช้างอันเป็นทาน
 ภายนอกเท่านั้นกับเรา แม้อย่างนั้น เรา
 จักทำความปรารถนา ของเขาให้เต็ม”
 ดังนี้แล้ว ประทับเหนือคอช้างตัวประเสริฐ
 ตรัสพระคาถานี้ว่า

๑๖๗๐. “ททามิ น วิกมฺปามิ
 ยํ มํ ยาจนฺติ พฺราหฺมณา
 ปกฺกนฺนํ กุณฺธชรี ทนฺตี
 โอบคฺยุหํ คชุตฺตมณฺ”ติ.

๑๖๗๐. “เราจะให้ช้างพลายขับมัน ตัว
 ประเสริฐ ซึ่งเป็นช้างราชพาหนะ
 อันสูงสุด ที่พราหมณ์ทั้งหลายขอ
 เรามีได้วันไหน”.

เตน วุตตํ. ปฏิขานิตฺวา จ ปน

เพราะเหตุนี้ พระศาสดาจึงตรัสแล้ว. ก็แหละพระราชาทรงปฏิญาณแล้ว ตรัสว่า

๑๖๗๑. "หตฺถิกฺขณฺโธ โอริยุห
ราชา จาคาธิมานโส
พฺรามาณานํ อทา ทานํ
สิวีนํ รฏฺฐวทุตฺตโน"ติ.

๑๖๗๑. "พระราช ผู้ผดุงรัฐสี่ปีให้เจริญรุ่งเรือง มีพระนฤทัยน้อมไปในการบริจาค เสด็จลงจากคอช้างแล้ว พระราชทานแก่พราหมณ์ทั้งหลาย".

ตตฺถ โอปคุยนฺติ ราชวานํ.
จาคาธิมานโสติ จาเคน อธิกมานโส.
อทาติ พฺรามาณานํ อทาสิ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ราชวานะ ได้แก่ ช้างพาหนะของพระราช. คำว่า มีพระนฤทัยน้อมไปในการบริจาค ความว่า พระองค์มีพระทัยใหญ่ยิ่งด้วยการบริจาค. คำว่า พระราชทาน ได้แก่ ได้พระราชทานแก่พราหมณ์ทั้งหลายแล้ว.

โส วารณสฺส อลงฺกตภูจฺจาเน
โอโลกนตฺถํ ติกฺขตฺตํ ปทกฺขิณํ กตฺวา
อนลงฺกตภูจฺจาเน อทิสฺวา กุสุมมิสฺสก-
สุคนฺโธทกภริตํ สุวณฺณภิงฺคารํ คเหตุวา
"อิโต เอถ มหาพฺรามาณา"ติ วตฺวา
อลงฺกตราชตทามสทิสํ หตฺถิโสณฺฑํ เตสํ
หตฺถสฺส จเปตฺวา อุทกํ ปาเตตฺวา
อลงฺกตวารณํ อทาสิ.

พระมหาสัตว์นั้นทรงทำประทักษิณ ๓ รอบ เพื่อตรวจดูช้างในที่ประทับแล้วไม่ทรงเห็นที่ ซึ่งยังไม่ได้ประทับ จึงทรงจับพระเต้าทองคำอันเต็มด้วยน้ำหอมเจือด้วยดอกไม้ ตรัสว่า "ดูกรมหาพราหมณ์ทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงพากันมาที่นี่" จึงทรงวางวงช้างเช่นกับพวงเงินที่ประทับแล้ว ไว้ที่มือของพราหมณ์เหล่านั้น ทรงหลั่งน้ำพระราชทานช้างซึ่งประทับแล้ว.

ตสฺส จตฺตสฺส ปาทสฺส อลงฺการา
จตฺตาริ สตสฺสทฺธานิ อคฺขันฺติ, อุโภสฺส

เครื่องประดับที่เท้าทั้ง ๔ ของช้างนั้นราคา ๔ แสน, เครื่องประดับที่สี่ข้าง

ปลุเสสุ อลงการา เทว สตสหสฺสานิ
 อคฺขมฺติ, เหฏฺฐา อุทฺเระ รตฺตกมฺพลํ
 สตสหสฺสํ อคฺขมฺติ, ปฏฺฐิยํ มุตฺตาชาลํ
 มณฺธิชาลํ กาณฺณจฺนชาลนฺติ ตีณิ ชาลานิ
 ตีณิ สตสหสฺสานิ อคฺขมฺติ, อุโณสุ
 กณฺณเณสุ อลงการา เทว สตสหสฺสานิ
 อคฺขมฺติ, ปฏฺฐิยํ อตฺถรณกมฺพลํ
 สตสหสฺสํ อคฺขมฺติ, กุมฺภาลงฺกาโร
 สตสหสฺสํ, ตโย วฏฺฐกา ตีณิ
 สตสหสฺสานิ, กณฺณจฺฬาลงฺการา เทว
 สตสหสฺสานิ, ทฺวิณฺณํ หนฺตานิ
 อลงการา เทว สตสหสฺสานิ, โสณฺฑาย
 โสวตฺถิกาลงฺกาโร สตสหสฺสํ นงฺคุฏฺฐา-
 ลงฺกาโร สตสหสฺสํ, จเปตฺวา อนคฺขมฺณทํ
 กายรุพฺพปฺสาธนํ พาวีสุตฺติ สตสหสฺสานิ
 อคฺขมฺติ, อาโรหนนฺนิสฺเสณิ สตสหสฺสํ,
 ภฺยุชนกฺฎาหํ สตสหสฺสนฺติ อิทํ ตาว
 เอตฺตํ ฐนํ จตุวีสุตฺติสตสหสฺสานิ
 อคฺขมฺติ, จตฺตปิณฺฑิยํ ปน มณฺธิ,
 จุฬามณฺธิ, มุตฺตาหาโร มณฺธิ, องฺกุโส
 มณฺธิ, หตฺถิโน กณฺณจฺเณจฺนมุตฺตาหาโร
 มณฺธิ, หตฺถิกุมฺภะ มณฺธิ อิมานิ จ
 อนคฺขมานิ, หตฺถิปิ อนคฺขมฺเวยวาติ
 หตฺถินา สทฺธิ สตฺต อนคฺขมานิ ตานิ
 สพฺพานิ พุราหุมนานํ อทาสิ ตถา
 หตฺถิโน ปริจารกานิ ปญฺจ กุลสฺตานิ

ทั้งสองราคา ๒ แสน, ผ้ารัดกัมพลที่ได้
 ห้อยราคา ๑ แสน ข่ายบนหลัง ๓ ข่าย
 คือข่ายมุกดา, ข่ายมณี, ข่ายทองคำ
 ราคา ๓ แสน เครื่องประดับที่หู ๒ ข้าง
 ราคา ๒ แสน ผ้ากัมพลลาดบนหลัง
 ราคา ๑ แสน. เครื่องประดับกระพอง
 ราคา ๑ แสน มาลัยสวมรอบหน้าผาก
 ๓ พวง (สายรัด ๓ สาย) ราคา ๓ แสน
 เครื่องประดับปลายหูทั้ง ๒ ข้าง มีราคา
 ๒ แสน เครื่องประดับงาทั้งสองมีราคา
 ๒ แสน เครื่องประดับคือตาบอันทาบทวง
 ราคา ๑ แสน เครื่องประดับหางราคา
 ๑ แสน เครื่องประดับอยู่ที่ตัวช้าง ยกเว้น
 ของหาค่ามิได้เสีย ราคา ๒ ล้าน ๒
 แสน บันไดสำหรับขึ้นช้างราคา ๑ แสน
 อ่างอาหารที่บริโภคราคา ๑ แสน เป็น
 อันว่าทรัพย์ประมาณเท่านั้น ๆ ราคาถึง ๒
 ล้าน ๔ แสนก่อน ส่วนแก้วมณีที่พุ่มฉัตร
 แก้วจุฬามณี แก้วมุกดาหาร ขอแก้วมณี
 แก้วมุกดาหารที่สวมคอช้าง แก้วมณีที่
 กระพองช้าง ตกกว่าของ ๖ อย่างนี้ ประมาณ
 ค่ามิได้ แม้ช้างก็ประมาณค่ามิได้เหมือนกัน
 รวมของประมาณค่ามิได้ พระมหาสัตว์ได้
 พระราชทานของ ประมาณค่ามิได้
 ทั้งปวงเป็น ๗ กับทั้งช้างนั้นแก่พราหมณ์
 ทั้งหลาย ทั้งได้พระราชทาน สกุลบำรุง

หตุติเมณฺหฺนหตุติโคปเกหิ สหฺมึ อหาลิ.
 สห ทาเนเนว ปนสฺส เหนฺจสา
 วุตฺตนเยเนว ภูมิกมฺปาทย อหฺลฺลํ.

ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห

๑๖๗๒. "ตทาสี ยํ ภิสฺสํ
 ตทาสี โลมหฺสํ
 หตุตินาเค ปทินฺนมุหิ
 เมทนี สมกมฺปถ.

๑๖๗๓. ตทาสี ยํ ภิสฺสํ
 ตทาสี โลมหฺสํ
 หตุตินาเค ปทินฺนมุหิ
 ขุพฺพิตฺถ นคฺริ ตทา.

๑๖๗๔. สมากุลํ ปุริ อาสี
 โสมโส จ วิปฺโล มหา
 หตุตินาเค ปทินฺนมุหิ
 ลีวีเน รฏฺฐวฑฺฒเน"ติ.

ตตฺถ ตทาสีติ ตทา อาสี.
 หตุตินาเคติ หตุติสงฺขาเต นาเค.

ข้าง ๕๐๐ สกุล พร้อมด้วยความชั่ว
 และผู้รักษาข้าง. ก็พร้อมกับเวลาที่
 พระมหาสัตว์พระราชทานข้างนั้นแหละ
 เหตุอัศจรรย์ มีแผ่นดินไหวเป็นต้น ก็ได้มี
 แล้วโดยนัยดังกล่าวแล้วในหนังสือเล่มนั้นแล.

พระศาสดา เมื่อจะทรงประกาศ
 เนื้อความนั้น จึงตรัสพระคาถาว่า

๑๖๗๒. "เมื่อบรมกษัตริย์ พระราชทาน
 ข้างตัวประเสริฐ (แก่พราหมณ์
 ทั้ง ๘ แล้ว) ในกาลนั้น ความ
 น่าสะพรึงกลัวชนพองสยองเกล้า
 ได้เกิดมี เมทนีดลก็หวั่นไหว.

๑๖๗๓. เมื่อบรมกษัตริย์ พระราชทาน
 ข้างตัวประเสริฐ ในกาลนั้น
 ได้เกิดมี ความน่าสะพรึงกลัว
 ชนพองสยองเกล้า ชาวพระนคร
 กำเริบแล้ว ในกาลนั้น.

๑๖๗๔. เมื่อพระเวสสันดร ผู้ยังแค้นแค้น
 ของชาวสีพีให้เจริญ พระราชทาน
 ข้างตัวประเสริฐ ชาวบุรีก็
 เกือบกล่น เสียงอันกึกก้อง
 ก็แผ่ไปมากมาย".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ในกาล
 นั้น ได้แก่ ได้มีแล้วในกาลนั้น. คำว่า

บุพพิตถ นครี ตทาติ ตทา สงฺขมิตํ
นครี อโหสิ.

ช้างตัวประเสริฐ ได้แก่ สัตว์ตัวประเสริฐ
กล่าวคือช้าง. คำว่า ชาวพระนครกำเริบ
แล้วในกาลนั้น ความว่า ในกาลนั้น
ชาวพระนครได้กำเริบขึ้นแล้ว.

พราหมณา กิร ทกฺขินทฺวาเร
หตฺถิ ลภิตฺวา หตฺถิปิฏฺเฐ นิสิตฺวา
มหาชนปริวรา นครมฺขณฺเณ ปายีสฺ.
มหาชนา เต ทิสฺวา อาหํสุ “อมฺโห
พราหมณา อมฺหากํ หตฺถิ อภิรุพฺพา
กุโต โว ลทฺโธ หตฺถิ”ติ. พราหมณา
อาหํสุ “เวสฺสณฺดรมหาราเชน ใน
หตฺถิ ทินฺโน เก ตฺเมห”ติ มหาชนํ
หตฺถวิกิราทึหิ สมฺภฺนฺตา นครมฺขณฺเณ
ปาเชตฺวา อุตฺตรทฺวาเรณ นิทฺขมฺยีสฺ.
นครา เทวตาภฺยเนน โพธิสฺสตุสฺส
กฺุทฺธา ราชทฺวาเร สมนฺนิปตฺติวา มหนฺตํ
อุปกฺโกสมกํสุ.

ดังได้สดับมา พวกพราหมณ์ได้ช้าง
ที่ประตูด้านทิศทักษิณ จึงพากันนั่งบน
หลังช้าง มีมหาชนแวดล้อม ขับขี่ไป
ท่ามกลางพระนคร. มหาชนทั้งหลาย
เห็นพราหมณ์เหล่านั้นแล้ว จึงกล่าวว่า
“พราหมณ์ผู้เจริญทั้งหลาย ขึ้นขี่ช้าง
ของพวกเรา พวกท่านได้ช้างมาจากไหน”.
พวกพราหมณ์กล่าวว่า “พระเวสสันดร
มหาราช พระราชทานช้างแก่พวกเรา
พวกท่านเป็นใคร” เมื่อกระทบกระทั่งกับ
มหาชนด้วยวาทะแห่งนี้เป็นต้น ใส่ช้าง
ไปโดยท่ามกลางพระนคร ออกไปแล้ว
ทางประตูด้านทิศอุดร. ชาวพระนคร
ทั้งหลาย พากันโกรธแค้น พระโพธิสัตว์
เพราะเทวดาดลใจ จึงประชุมกันที่ประตู
พระราชวัง กระทำการกล่าวโทษติเตียน
เป็นการใหญ่.

เตน วุตฺตํ

“สมากุลํ ปุริ อาสิ

โมโส จ วิปฺโล มหา

เพราะเหตุนั้น พระศาสดาจึงตรัสว่า

“เมื่อพระเวสสันดร ผู้ยังแค้นแค้น
ของชาวสีพีให้เจริญ พระราชทาน

หตุธินาเค ปทินุนมฺหิ
สิวีนํ ฏฺฐจวฑฺฒเน

อเถตฺถ วตฺตติ สหฺโท
ตฺมุโล เภรว มหา
หตุธินาเค ปทินุนมฺหิ
ขุพฺพิตฺถ นคฺริ ตทา

อเถตฺถ วตฺตติ สหฺโท
ตฺมุโล เภรว มหา
หตุธินาเค ปทินุนมฺหิ
สิวีนํ ฏฺฐจวฑฺฒเน"ติ.

ตตฺถ โฆโสติ อุพฺกุโกสนสหฺโท.
วิปฺโลติ ปตฺถกฺขตฺตา วิปฺโล. มหาติ
อุทฺธํ คตฺตตฺตา มหา. สิวีนํ
ฏฺฐจวฑฺฒเนติ สิวิฏฺฐจวาสีนํ ฏฺฐจ-
วฑฺฒนกร.

อถสฺส ทาเนน สงฺขุพฺพิตฺตจิตฺตา
หตุวา นครวาสิน ญฺโฆ อาโรเจสฺส.

เตน วุตฺตํ

ช้างตัวประเสริฐ ชาวบุรีก็เกลื่อนกล่น
เสียงก็ก้องแผ่ไปมากมาย.

ครั้งนั้น เมื่อพระเวสสันดรพระ
ราชทานช้างตัวประเสริฐแล้ว เสียง
อื้ออึงน่ากลัวเป็นอันมากก็เป็นไปใน
นครนั้น ในกาลนั้น ชาวนครก็กำเริบ.

ครั้งนั้น เมื่อพระเวสสันดรผู้ยัง
แวนแคว้นของชาวสีพี ให้เจริญ
พระราชทานช้างตัวประเสริฐแล้ว
เสียงอื้ออึงน่ากลัวเป็นอันมาก ก็
เป็นไปในนครนั้น".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เสียง
กึกก้อง ได้แก่ เสียงตีเตียน. คำว่า แผ่ไป
ได้แก่ ชื่อว่า แผ่ไป เพราะกระจายไปแล้ว.
คำว่า มาก ได้แก่ มากมาย เพราะไปใน
เบื้องบน. คำว่า ผู้ยังแวนแคว้นของชน
ชาวสีพีให้เจริญ ความว่า ผู้ทำความเจริญ
ให้แก่แวนแคว้นของชนชาวสีพี.

ครั้งนั้น ชาวพระนครเป็นผู้มีใจ
กำเริบ เพราะพระเวสสันดรพระราชทาน
ช้างตัวประเสริฐ จึงกราบทูลพระราชา
แล้ว.

เพราะเหตุนี้ พระศาสดาจึงตรัสว่า

๑๖๗๙. ปกคลุม ด้วยผ้ากัมพลเหลือง
กำลังขบมัน สามารถย้ายศัตรูได้
ฝึกดีแล้ว พร้อมทั้งวาลวิชนี
มีสีขาว เช่นดั่งเขาไกรลาส.

๑๖๘๐. สเสตจจตุตฺถํ สุปตฺตํ
 สาถพุพฺพํ สหตฺตํ
 อคฺคยานํ ราชวาหี
 พฺราหฺมณานํ อทา ทานนฺ"ติ.

ตตฺถ อคฺคาติ อคฺคตา ปณฺณตา
 ปากฺกา. นิคโมติ เนคมกฺกมฺพิกขโน.
 วิธมํ เทว เต ญฺญนฺติ เทว ตว
 ญฺญจํ วิธมํ.

กถํ โน หตฺถินํ ททฺชาติ เกน
 นาม การณน อมฺหากํ หตฺถินํ
 อภิมงฺคลสมฺมตํ กาลิงฺครฏฺฐวาสิเน
 พฺราหฺมณานํ ททฺชเย. เขตฺตถนฺถุ
 สพุพฺพุทธานนฺติ สพุพฺพุทธานปิ
 ชยญฺญมิสฺสีสปชานนสมตฺถํ.

๑๖๘๐. ไฉนพระเวสสันดรราชโอรส จึง
 พระราชทาน พญาช้างราช-
 พาหนะซึ่งเป็นยานชั้นเลิศ เป็น
 ทรัพย์อย่างประเสริฐ พร้อมทั้ง
 จัตุรขาว เครื่องลาด หมอช้างและ
 คนเลี้ยงช้างแก่พวกพราหมณ์".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ที่มี
 ชื่อเสียง ความว่า ผู้โด่งดัง คือผู้อัน
 คนอื่นรู้จักแล้ว ได้แก่ เป็นผู้ที่มีชื่อเสียง.
 คำว่า ชาวนิคม ได้แก่ ชนชาวนิคมน
 ผู้เป็นกฏุมพี. คำว่า ข้าแต่พระองค์
 ผู้สมมติเทพ แว่นแคว้นของพระองค์
 ถูกก่อกำจัดแล้ว ความว่า ข้าแต่สมมติเทพ
 แว่นแคว้นของพระองค์ถูกทำลายแล้ว.

คำว่า เหตุไรพระเวสสันดรราชโอรสของ
 พระองค์จึงพระราชทานช้างตัวประเสริฐ
 ของชาวเราทั้งหลาย ความว่า เพราะ
 เหตุชื่อไร พระเวสสันดรราชโอรสของ
 พระองค์ จึงพระราชทานช้างอันสมมติว่า
 เป็นมงคลยิ่งของชาวเราทั้งหลาย แก่
 พวกพราหมณ์ชาวเมืองกาลิงครัฐ. คำว่า
 รู้จักเขตยททวิธีทุกอย่าง ความว่า เป็น
 ช้างสามารถรู้ชัยภูมิที่ยอดเยี่ยม แม้แห่ง
 การยุทธทุกอย่าง.

ทนต์ินติ มโนรมทนต์ยุดต์. สวาลวีชนีติ
วาลวีชนียา สห ยุดต์. สุปตฺเตยยนติ
สอตุถรณภณฺฑี.

คำว่า ฝึกดีแล้ว ความว่า ประกอบด้วย
การฝึกดีแล้วเป็นที่รื่นรมย์ใจ. คำว่า
พร้อมทั้งวาลวีชนี ความว่า ประกอบ
ด้วยวาลวีชนี. คำว่า เครื่องลาด ได้แก่
พร้อมทั้งเครื่องลาด.

สาถพุพนฺติ สหตฺถิเวชฺฐิ. สหตฺถิปนฺติ
หตฺถิปริจารกานํ ปญฺจนฺนิ กุลสฺตานํ
หตฺถิเมณฺฑทหตฺถิโคปกานญฺจ วเสน
สหตฺถิปี.

คำว่า หมอช้าง ได้แก่ พร้อมทั้งหมอช้าง.
คำว่า คนเลี้ยงช้าง ความว่า คนเลี้ยงช้าง
ด้วยสามารถแห่งตระกูลสำหรับบำรุงช้าง
๕๐๐ ตระกูล ทั้งควาญช้างและคนดูแล
ช้างด้วย.

เอวณฺตจ ปน วตฺวา ปุน
เอวมาหํสุ

ก็แลชาวพระนคร ครั้นกราบทูล
อย่างนั้นแล้ว ได้กราบทูลต่อไปอย่างนี้
อีกว่า

๑๖๘๑. “อนฺนํ ปาณญฺจ โส ทชฺชา
วตฺถเสนาสนานิ จ
เอตํ โข ทานปฏฺฐูปิ
เอตํ โข พุราหมณารหิ.

๑๖๘๑. “พระเวสสันดรราชโอรสนั้น ควร
จะพระราชทานข้าว น้ำ ผ้าถุง
ผ้าห่ม และที่นั่ง ที่นอน สิ่งของ
เช่นนี้แล ควรพระราชทาน ของ
เช่นนั้นแหละ สมควรให้แก่พวก
พราหมณ์.

๑๖๘๒. อยํ เต วิสฺรชชา โน
สฺวีนํ รมฺจวทฺธมโน
กถํ เวสฺสทฺตโร ปุตฺโต
คหิ ภาเชติ สญฺชย.

๑๖๘๒. ข้าแต่พระเจ้าสุทนต์ ใจ
พระเวสสันดรราชโอรส ผู้เป็น
พระราชา โดยสืบพระวงศ์ของ
พระองค์ ผู้ทรงทำความเจริญ
ให้แก่สี่พีริฐู จึงพระราชทาน
พญาคชสารไป.

๑๖๘๓. สเจ ตูวํ น กริสฺสสิ
 สิวินํ วจฺณํ อิทํ
 มณฺเฑ ตํ สห ปุตุเตน
 สิวินฺตฺเถ กริสฺสเร"ติ.

ตตฺถ วัสราชา นินฺติ ปเวณียา
 มหาราชา. ภาเชตฺติ เทติ. สิวินฺตฺเถ
 กริสฺสเรติ สิวินฺตฺเถวาสิโน ชนา สห
 ปุตุเตน ตํ อตฺตโน หตฺเถ กริสฺสนฺติ.

ตํ สุตฺวา ราชา "เอเต เวสฺสณฺดรํ
 มาเรตุํ อิจฺจนฺติ"ติ สญฺญาย อาห

๑๖๘๔. "กามํ ชนปโท มาสิ
 รมฺหญาปิ วินสฺสตุ
 นานํ สิวินํ วจฺณา
 ราชปุตุตํ อหุสฺสํ
 ปพฺพาเชยฺยํ สกา รมฺหญา
 ปุตุโต หิ มม โอโรโส.

๑๖๘๕. กามํ ชนปโท มาสิ
 รมฺหญาปิ วินสฺสตุ

๑๖๘๓. ถ้าพระองค์ จักไม่ทรงทำตาม
 ถ้อยคำของชนชาวสีพี ชนชาว
 สีพี เห็นจักต้องทำพระองค์พร้อม
 ด้วยพระราชนิเวศน์ ไว้ในเงื้อมมือ
 ของชาวสีพี".

บรรดาเหล่านั้น คำว่า ผู้เป็น
 พระราชาโดยสืบพระวงศ์(ของพระองค์)
 ของพวกเรา ความว่า (พระองค์) เป็น
 พระราชาผู้ใหญ่โดยสืบพระราชประเพณี.
 คำว่า ทรงพระราชทาน ได้แก่ พระราชทาน.
 คำว่า เห็นจักต้องทำพระองค์ไว้ในเงื้อมมือ
 ของชาวสีพี ความว่า ชนชาวสีพีทั้งหลาย
 จักทำพระองค์ พร้อมกับพระนิเวศน์ไว้ใน
 เงื้อมมือของตน.

พระราชาครั้นทรงสดับเรื่องนั้นแล้ว
 ทรงสำคัญว่า "คนเหล่านี้ ปรารถนาจะฆ่า
 พระเวสสันดร" จึงตรัสว่า

๑๖๘๔. "ถึงชนบทจะไม่มีและแม้แคว้นแคว้น
 จะพินาศไปก็ตามเถิด เราก็ไม่
 พึงขับไล่พระราชนุตร ผู้ไม่มีโทษ
 จากแคว้นแคว้นของตน ตามคำ
 ของชาวสีพี เพราะพระราชนุตร
 เกิดจากอกของเรา.

๑๖๘๕. ถึงชนบทจะไม่มีและแม้แคว้นแคว้น
 จะพินาศไปก็ตามเถิด เราก็ไม่

นาหิ สิวินิ วจนา
 ราชปุตติ อหุสกัง
 ปพพาเชยฺยํ สกา ฏฐา
 ปุตโต หิ มม อตฺรโห.

๑๖๘๖. น จาหิ ตสฺมี ทพฺพณายํ
 อริยสึลวโต หิ โส
 อสิโลโกปิ เม อสฺส
 ปาปญฺจ ปสเว พหุ
 กถํ เวสฺสณฺตรํ ปุตฺตํ
 สตุเถน มาตยามเส"ติ.

ตตฺถ มาสีติ มา อโหสิ,^๑ มา
 โหตุติ อตฺถโ. **อริยสึลวโต**ติ อริเยน
 สึเลน วเตน จ อริยาย สมาจาร-
 สมฺปตฺติยา สมฺนฺนาคโต. **มาตยามเส**ติ
 มาเตสฺสสาม. **ทพฺพณายนฺติ** มม ปุตฺตํ
 นิทฺโหสิ นีรปราชนฺติ อตฺถโ.

พึงขับไล่พระราชบุตร ผู้ไม่มีโทษ
 จากแคว้นแคว้นของตน ตามคำ
 ของชาวสี่พี่ เพราะพระราชบุตร
 เกิดแต่ตัวเรา.

๑๖๘๖. อนึ่ง เราไม่พึงประทุษร้ายใน
 พระราชบุตรนั้น เพราะเขามีศีล
 และวัตรอันประเสริฐ แม้คำ
 ตีเตียนจะพึงมีแก่เรา และเรา
 จะพึงประสบบาป เป็นอันมาก
 เราจะให้ฆ่าพระเวสสันดร บุตร
 ของเรา ด้วยคัสตราอย่างไรได้".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **จะไม่มีความ**
 ความว่า อย่าได้มีแล้ว, อธิบายว่า
 ขนบทงอย่ามี. คำว่า **มีศีลและวัตร**
อันประเสริฐ ความว่า พระเวสสันดร
 ผู้ประกอบพร้อมแล้ว ด้วยศีลและวัตร
 อันประเสริฐ และถึงพร้อมด้วยความ
 ประพฤติชอบอันประเสริฐ. คำว่า **เรา**
จะให้ฆ่า ความว่า เราจักให้ฆ่า(พระ-
 เวสสันดรบุตรของเรา ด้วยคัสตราอย่างไร
 ได้) คำว่า **เรา(ไม่)พึงประทุษร้าย** ความว่า
 เราไม่พึงประทุษร้าย พระราชบุตรของเรา
 ผู้ไม่มีโทษ, อธิบายว่า ผู้ไม่มีความผิด.

^๑ อาสีติปิ ปาโห.

ตัม สุตฺวา สิวโย อโวจํ

๑๖๘๗. "มา นัม ทณฺเฑน สตุเถน
น หิ โส พนฺธนาโร
ปพฺพาเซหิ จ นัม ฐฏฺฐา
วฏฺเฏ วสตุ ปพฺพเต"ติ.

ตตฺถ มา นัม ทณฺเฑน สตุเถนาติ
เทว มา ตุมฺเห ตัม ทณฺเฑน วา
สตุเถน วา มาตยิตฺถ. น หิ โส
พนฺธนาโรติ โส พนฺธนาโรปิ น
โหติเยว.

ตัม สุตฺวา ราชา อาห

๑๖๘๘. "เอโส เจ สิวินํ ญนฺโท
ญนฺทํ น ปนฺทามเส
อิมํ โส วสตุ รตฺตี
กาเม จ ปริภุญฺชตุ.

ชาวสีพีทั้งหลาย ได้ฟังพระราชดำรัส
นั้นแล้ว จึงกราบทูลว่า

๑๖๘๗. "พระองค์ อย่าได้รับสั่งให้ฆ่า
พระเวสสันดรนั้น ด้วยท่อนไม้
หรือค้อนตราเลย ทั้งพระเวสสันดร
นั้น ก็ไม่ควรแก่เครื่องพันธนาการ
แต่จงทรงขับไล่พระเวสสันดรนั้น
เสียจากแคว้นแคว้น พระเวสสันดร
จงไปอยู่ที่เขาวงกตเถิด".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า อย่าให้
ฆ่าพระเวสสันดรด้วยท่อนไม้ หรือด้วย
ค้อนตราเลย ความว่า ข้าแต่สมมติเทพ
พระองค์อย่ารับสั่งให้ฆ่าพระเวสสันดร
ด้วยท่อนไม้หรือค้อนตราเลย. คำว่า ทั้ง
พระเวสสันดรนั้น ก็ไม่ควรแก่เครื่อง
พันธนาการ ความว่า พระเวสสันดรนั้น
แม้ควรแก่เครื่องพันธการก็มีได้เลย.

พระเจ้าสุทนต์ ทรงสดับคำนั้นแล้ว
จึงตรัสว่า

๑๖๘๘. "ถ้าชาวสีพี มีความพอใจเช่นนี้
เราก็ไม่ขัดข้อง ขอบุตรของเรา
นั้น จงอยู่บริโภคนกามทั้งหลาย
ตลอดคืนนี้.

๑๖๘๙. ตโต รตยา วิวสเน
 สूरियसुकुम्भं पति
 समकुचा सिविये नृदुवा
 रग्गुचा पपुपाชयनुत्तु ननु"ติ.

ตตถ วสตุติ โส ปุตตทวารสสุ
 โอวาทิ ททมานิ วสตุ, เอกรตุติมสสุ
 โอภาสํ เทภาติ วทติ.

เต "เอกรตุติมตฺตํ วสตุ"ติ รมฺโง
 วจันํ สมฺปฏิจฺฉิสฺส. อถ เน นาคเร
 ราชา อญฺเอยเชตฺวา ปุตฺตสฺส สาสนํ
 เปเสนฺโต กตฺตารํ อามนฺเตตฺวา
 ตสฺส สนฺติกํ เปเสติ. โส "สาธู"ติ
 สมฺปฏิจฺฉิตฺวา เวสฺสสนฺตรสฺส นิเวสนํ
 คนฺตฺวา ตํ ปวตฺตี อโรเจสิ.

ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห

๑๖๙๐. "อญฺเเฮหิ กตฺเต ตรมาโน
 คนฺตฺวา เวสฺสสนฺตรํ วท
 สิวिये เทว เต กุทฺธา
 เนคมา จ สมากตฺตา.

๑๖๘๙. ต่อเมื่อสิ้นราตรีแล้ว พระอาทิตย์
 ขึ้นแล้ว ชาวสีพีจึงพร้อมเพรียง
 กัน ขับไล่เธอเสียจากแคว้น
 เกิด".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า จงอยู่
 ความว่า พระเวสสันดรจงอยู่ให้โอวาทแก่
 พระโอรส พระธิดาและพระเทวี, พระราชา
 ตรัสว่า พวกท่านจงให้โอกาสแก่พระ
 เวสสันดร สิ้นราตรีหนึ่ง.

ชาวสีพีเหล่านั้น รับพระราชดำรัส
 ของพระราชาว่า "พระเวสสันดรจงอยู่เพียง
 ราตรีเดียวเกิด" ดังนี้ ลำดับนั้นพระราชา
 ทรงส่งชาวพระนครเหล่านั้นไปแล้ว เมื่อจะ
 ทรงส่งพระราชสาส์นไปแก่พระราชบุตร
 จึงตรัสเรียกนายนักการมา แล้วทรงส่งไป
 ยังสำนักพระราชบุตรนั้น. นายนักการนั้น
 ทูลรับว่า "ดีละ" แล้วไปยังนิเวศน์ ของ
 พระเวสสันดร กราบทูลเรื่องราวนั้นแล้ว.

พระศาสดา เมื่อจะทรงประกาศ
 เนื้อความนั้น จึงตรัสพระคาถาว่า

๑๖๙๐. "ดูกรนายนักการ ท่านจงลุกขึ้น
 จงรีบไปทูล พระเวสสันดรว่า
 ขอเดชะ ชาวสีพีและชาวนิคม
 พากันมาประชุมกันแล้ว พากัน
 ไกรรเคืองพระองค์.

๑๖๙๑. อุกุคา จ ราชปุตตา จ
 เวสียานา จ พราหมณา
 หตถาโรหา อนัฏฐา
 รติกา ปตติการกา
 เกวโล จาปี นิคโม
 สิวโย จาปี สماعตา.

๑๖๙๒. อสุมา รตยา วิวสเน
 สุริยสุสุคฺคมนํ ปติ
 สมคฺคา สิวโย หุตฺวา
 ฏฺฐา ปพฺพาชยนฺติ ตํ.

๑๖๙๓. ส กตฺตา ตรมาโน
 สิริราเชน เปสฺสโต
 อามตฺตหตฺถาภโร
 สุวตฺโต จนฺทนปฺโปสฺสโต.

๑๖๙๔. สีสํ นุหาโต อุทเก โส
 อามตฺตมณิกฺกุชฺโกล
 อุปาคมิ ปุริ รมํ
 เวสฺสนฺตรนิเวสนํ.

๑๖๙๕. ตตฺถทฺทส กุมารํ โส
 รมมานํ สเก ปุเร
 ปรีกิณฺณํ อมจฺเจหิ
 ติทฺธานํ วาสํ.

๑๖๙๑. พวกคนมีชื่อเสียง พระราชาบุตร
 พ่อค้า ชวนา พราหมณาจารย์
 กองช้าง กองม้า กองรถ
 กองเดินเท้า ทั้งชาวนิคมและ
 ชาวสีพีทั้งสิ้น พวกกันมาประชุม
 กันแล้ว.

๑๖๙๒. เมื่อสิ้นราตรีนี้ พระอาทิตย์ขึ้น
 แล้ว ชาวสีพี จะพัวพร้อมกัน
 ขับไล่พระองค์ จากแคว้นแคว้น
 ดังนี้.

๑๖๙๓. นายนักการนั้น ถูกพระเจ้าสีพี
 ส่งไป จึงสวมสอดเครื่องประดับ
 มื้อนุ่งห่มเรียบร้อยแล้ว ประพรม
 ด้วยจุนจันท์.

๑๖๙๔. เขาล้างศีรษะในน้ำ สวมกุนทล
 แก้วมณีแล้ว รีบเข้าไปยังบุรี
 อันน่ารื่นรมย์ เป็นที่ประทับอยู่
 ของพระเวสสันดร.

๑๖๙๕. ได้เห็นพระกุมารทรงพระสำราญ
 อยู่ในพระราชวัง ของพระองค์
 อันเกลื่อนกล่น ไปด้วยหมู่
 อำมาตย์ ประดุจดั่งท้าววาสวะ
 แห่งไตรทศ ฉะนั้น.

๑๖๙๖. โส ตตฺถ คนฺตุวา ตรมาโน
 กตฺตา เวสฺสณฺตรํ พุริ
 ทุกฺขนฺเต เวทยิสฺสามิ
 มา เม กุฑฺฒ รณสภ.

๑๖๙๗. วณฺหิตฺวา โรทมาโน โส
 กตฺตา ราชานมพุริ
 ภตฺตา เมสิ มหาราช
 สพุพกามรสาโร.

๑๖๙๘. ทุกฺขนฺเต เวทยิสฺสามิ
 ตตฺถ อสฺสาสยณฺตุ มํ
 สีวิโย เทว เต กุฑฺธา
 เนคมา จ สมาคตา.

๑๖๙๙. อุกฺคา จ ราชปฺตฺตา จ
 เวสฺยานา จ พุราหฺมณา
 หตฺถาโรหา อนิฏฺฐา
 ฤทฺธิกา ปตฺติการกา

๑๖๙๖. นายนักการนั้น ครั้นรีบไป
 ในพระราชนิเวศนั้นแล้ว ได้
 กราบทูลพระเวสสันดรว่า ข้าแต่
 พระองค์ผู้เป็นจอมทัพ ข้าพระ-
 บาทจะกราบทูลความทุกข์ แต่
 พระองค์ ขออย่าได้กริ้ว
 ข้าพระบาทเลย.

๑๖๙๗. นายนักการนั้น ถวายบังคมแล้ว
 พลังคร่ำครวญ กราบทูล
 พระราชาว่า ข้าแต่มหाराชเจ้า
 พระองค์ทรงชบเลี้ยงข้าพระบาท
 ทรงนำมาซึ่งรสน่าใคร่ทุกอย่าง.

๑๖๙๘. ข้าพระบาท จะกราบทูลความ
 ทุกข์แต่พระองค์ เมื่อข้าพระบาท
 กราบทูลข่าวสาร เรื่องทุกขีรอน
 นั้นแล้ว ขอพระองค์จงยัง
 ข้าพระบาทให้เบาใจ ขอเดชะ
 ขาวสีพี ตลอดถึงชาวนิคม
 ต่างพากันโกรธพระองค์ พากัน
 มาประชุมกันแล้ว.

๑๖๙๙. พวกคนมีชื่อเสียง พระราชบุตร
 พ่อค้า ชาวนา พราหมณาจารย์
 กองช้าง กองม้า กองรถ
 กองเดินเท้า ทั้งชาวนิคมและ

เกวโล จาปี นิคม
สิวิโย จาปี สماعตา.

๑๗๐๐. อสมา รตฺยา วิสเน
สุริยสุสฺสคฺคมนํ ปติ
สมคฺคา สิวิโย หุตฺวา
ฏฺฐา ปพฺพาชยนฺติ ตนฺ”ติ.

ตตฺถ กุมารนฺติ มาตาปิตูนํ
อตุตฺตํ กุมาริ เตวฺว สํชยํ คตํ
ราชานํ รมมานนฺติ อตฺตนา ทิณฺฑนทานสฺส
วณฺณํ กถฺยมานํ โสมนสฺสปปตฺตํ
หุตฺวา นิสินฺนํ.

อมฺจุเจหิตี สหชาเตหิ สฏฺฐิสฺสสฺสเสหิ
อมฺจุเจหิ ปริวฺตํ สมุสฺสสิตฺเตตฺตจฺจตฺเต
ราชาสเน นิสินฺนํ. เวทยิสฺสามิตี
กถฺยิสฺสามิ.

ตตฺถ อสฺสายนฺตุ มนฺติ ตสฺมี ทฺวฺกฺขสฺสเน
อาโรจิตํ กิลฺมณฺตํ มํ เทว เต

ชาวสีพีทั้งสิ้น พวกนั้นมาประชุม
กันแล้ว.

๑๗๐๐. เมื่อสิ้นราตรีนี้ พระอาทิตย์ขึ้น
แล้ว ชาวสีพีจะพัวพันพร้อมกัน
ขับไล่พระองค์ จากแคว้นแคว้น
พระเจ้าข้า”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า พระกุมาร
ความว่า พระราชาผู้ถึงการนับว่ากุมาร
เพราะพระองค์มีพระราชมารดา และ
พระราชบิดา. คำว่า ทรงพระสำราญ
ความว่า พระองค์เมื่อตรัสพรรณนาทาน
ที่พระราชทานแล้ว ทรงถึงความยินดี
ได้ประทับนั่งแล้ว.

คำว่า อันเกลื่อนกล่นไปด้วยหมู่อำมาตย์
ความว่า พระเวสสันดรผู้อันอำมาตย์
สหชาติหกหมื่นแวดล้อมแล้ว เสด็จประทับ
นั่งบนราชอาสน์ ภายใต้เศวตฉัตร อันยก
ขึ้นแล้ว. คำว่า จักกราบทูล ความว่า
(ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นจอมทัพ) ข้าพระบาท
จักกราบทูล (ความทุกข์แต่พระองค์).

คำว่า เมื่อข้าพระบาท กราบทูลข่าวสาร
เรื่องทุกข์ร้อนนั้นแล้ว ขอพระองค์จงยัง
ข้าพระบาทให้เบาใจ ความว่า ข้าแต่
สมมติเทพ เมื่อข้าพระบาท กราบทูล
ข่าวสารแห่งความทุกข์นั้นแล้ว ขอฝ่า-

ปาทา อสุสาเสนดู, วิสุสตุโก กเถหิตี
มัม วเทถาติ อธิปฺปาเยเนวมาห.

พระบาททั้งสองของข้าพระองค์ จงยัง
ข้าพระองค์ที่ลำบาก ให้เบาใจ, นายนักการ
กราบทูลด้วยความประสงค์ว่า พระองค์
จงตรัสกับข้าพระองค์ว่า ท่านเป็นผู้อันเรา
สละแล้ว จงกล่าวเถิด.

มหาสตุโต อาห

พระมหาสัตว์ตรัสว่า

๑๗๐๑. "กสฺมี เม สิวีย กุฑธา
โย น ปสฺสามิ ทุกฺกฏํ
ตัม เม กตฺเต วียาจิข
กสฺมา ปพฺพาชยนฺติ มนฺ"ติ.

๑๗๐๑. "ดูกรนายนักการ เพราะเหตุไร
ชาวสีพี จึงโกรธเรา ขอท่าน
จงบอกความชั่วแก่เรา ผู้ไม่เห็น
ความดีอุดรอัน ให้แจ้งชัด
ด้วยเหตุไร เขาจึงขับไล่เรา".

ตตฺถ กสฺมินฺติ กตฺรสฺมี การณ.
วียาจิขาติ วิตุถารโต กเถหิ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เพราะ
เหตุไร ความว่า ในเพราะเหตุอะไร.
คำว่า จงบอกให้แจ้งชัด ความว่า ท่าน
จงบอกโดยพิสดาร (แก่เรา).

กตฺตา อาห

นายนักการกราบทูลว่า

๑๗๐๒. "อุคฺคา จ ราชปฺตฺตา จ
เวสิยานา จ พฺราหฺมณา
หตุถาโรหา อนิฏฺฐา
รติกา ปตฺติการกา
นาคทาเนน ชียนฺติ
ตสฺมา ปพฺพาชยนฺติ ตนฺ"ติ.

๑๗๐๒. "พวกคนมีชื่อเสียง พระราชบุตร
พ่อค้า ชาวนา พราหมณาจารย์
พวกกองช้าง กองม้า กองรถ
กองเดินเท้า พวกกันตึเตียน
เพราะ พระราชทานพญาช้าง
พระที่นั่งต้น เหตุนั้น เขาจึง
ขับไล่พระองค์ พระเจ้าข้า".

ตตถ ชัยนุตติ กุชฌนุติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า พากัน
ติเตียน ได้แก่ ชาวพระนคร พากัน
โกรธเคือง.

ตํ สุตฺวา มหาสตุโต โสมนสุสฺส-
ปฺตฺโต อาห

พระมหาสัตรีทรงสดับเหตุการณ์
นั้นแล้ว ทรงถึงความโสมนัสยินดีตรัสว่า

๑๗๐๓. “หทยํ จกฺขมุปฺปหิ ทชฺชํ
ก็ เม พาทิรํ ฌนํ
หิรณฺณํ วา สุวณฺณํ วา
มุตฺตา เวฬุริยา มณิ.

๑๗๐๓. “เราจะให้หทัย ให้จักขุ เงิน ทอง
แก้วมุกดา แก้วไพฑูรย์ หรือ
แก้วมณี อันเป็นทรัพย์ภายนอก
ของเรา จะเป็นอะไรไป.

๑๗๐๔. ทกฺขิณํ วามหิ พาทุํ
ทิสฺวา ยาจกมาคเต
ททยุํ น วิกมฺเปยุํ
ทาเน เม รมติ มโน.

๑๗๐๔. เมื่อຍาจกมาถึง เราเห็นแล้ว
ก็จะให้แขนขวา แขนซ้าย ไม่
หวั่นไหวเลย ใจของเรายินดี
ในทาน.

๑๗๐๕. กามิ มํ สิวิโย สพุเพ
ปพฺพาเสนฺตุ หนนฺตุ วา
เนว ทานา วิรมิสฺสํ
กามิ จินฺนฺตฺตฺ สุตฺตธา”ติ.

๑๗๐๕. ชาวสี่พีทั้งปวง จงขับไล่ จงฆ่า
เราเสีย หรือจะตัดเราให้เป็น
๗ ท่อน ก็ตามเถิด เราจักไม่งด
การให้ทานเลย”.

ตตถ ยาจกมาคเตติ ยาจเก
อาคเต ตํ ยาจกํ ทิสฺวา. เนว
ทานา วิรมิสฺสนฺติ เนว ทานา
วิรมิสฺสามิ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เมื่อ
ຍาจกมาถึง ความว่า ครั้นเมื่อຍาจกมา
ถึง(เรา) เห็นຍาจกนั้นแล้ว. คำว่า เราจัก
ไม่งดการให้ทานเลย ความว่า เราจัก
ไม่งดเว้นจากการให้ทานเลย.

ตํ สุตฺวา กตฺตา เนว รมฺภา
น นาครเหิ ทินฺนํ อตฺตโน มติยาव

นายนักการได้ฟังพระดำรัสนั้นแล้ว
เมื่อจะกราบทูลสารแม้อย่างอื่น ตามมติ

อปริปี สาสนํ กณฺเฑโต อาห

ของตน ซึ่งพระราชาและชาวเมืองไม่ได้
มอบให้มา จึงกราบทูลว่า

๑๗๐๖. "เอวฺนตุํ สิวีย อานุ

เนคมา จ สมาคตา

โกนฺติมาราย ตีเรน

คิริมารณฺขรํ ปติ

เยน ปพฺพาชิตา ยนฺติ

เตน คจฺจนฺตุ สุพฺพโต"ติ.

๑๗๐๖. "ชาวสีพีและชาวนิคม ประชุมกัน

กล่าวอย่างนี้ว่า พระเวสสันดร

ผู้มีวัตรงาม จงเสด็จไปสู่

อรัญชรคีรี ทางฝั่งแม่น้ำ

โกนติมารา ไปตามทางที่

พระราชา ผู้ถูกขับไล่ เสด็จ

ไปเถิด".

ตตถ โกนฺติมารายาติ โกนฺติ-
มาราย นาม นทียา ตีเรน.
คิริมารณฺขรํ ปตฺติติ อารณฺขรํ นาม
คิริ อภิมุโข หุตฺวา.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ทางฝั่ง
แม่น้ำโกนติมารา ความว่า ตามฝั่งแม่น้ำ
ชื่อโกนติมารา. คำว่า จงเสด็จไปสู่
อรัญชรคีรี ความว่า พระเวสสันดรเป็นผู้
มุ่งพระพักตร์เสด็จสู่คีรี ชื่อว่าอรัญชร.

เยนาติ เยน มคฺเคน ฏฺฐา ปพฺพาชิตา
ราชาโน คจฺจนฺติ, เตน มคฺเคน
สุพฺพโต เวสฺสณฺตโรปี คจฺจนฺติ เอวํ
สิวีย กณฺเฑตฺติ อาห. อิทํ กิร โส
เทวตาวิคฺคหิตो หุตฺวา กเถติ.

ด้วยคำว่า ไปตามทาง นายนักการ
กราบทูลว่า ชาวสีพีทั้งหลาย กล่าวว่า
พระราชาทั้งหลาย ที่ถูกขับไล่จาก
แคว้นแคว้น ย่อมเสด็จไปโดยทางใด
แม้พระเวสสันดรผู้มีวัตรดี ก็จงเสด็จไป
โดยทางนั้นเถิด. ดังได้สดับมา นาย
นักการนั้น เป็นผู้อันเทวดาดลใจแล้ว
จึงกราบทูลคำนี้.

ตํ สุตฺวา โพรธิสฺสโต "สาธุ
โธสการกานํ ราชฺฐนฺมหนํ คมนมคฺเคน
คมิสฺสุสามิ, มํ โข ปน นาครา น

พระโพธิสัตว์ ทรงสดับคำนั้นแล้ว
ตรัสว่า "ดีแล้ว เราจักไปตามทางที่
พระราชาทั้งหลายผู้ทำความผิดเสด็จไป

อญฺเณน โทเสน ปพฺพาเชนฺติ, มยา
หตฺถิสฺส ทินฺนตฺตา ปพฺพาเชนฺติ. เอวํ
สนฺเตปิ อหํ เอกทิวสํ สุตตสฺสทก-
มหายานํ ทสฺสามิ, นาครา เม
เอกทิวสํ ทานํ ทาตุํ โอกาสํ
เทนฺตุ, เสว ทานํ ทตฺวา ตตฺติยทิวเส
คมิสฺสามิ"ติ วตฺวา อาห

๑๗๐๗. "โสหิ เตเน คมิสฺสามิ

เยเน คจฺจนฺติ ทสฺสกา

รตฺตดิณฺทิวํ เม ขมถ

ยาว ทานํ ททามิหนฺ"ติ.

ตํ สุตฺวา กตฺตา "สาธุ เทว นาครานํ
ราชันญฺจ ตํ วฏฺขามิ"ติ วตฺวา
ปฏฺกามิ. มหาสตุโต ตํ อญฺโยเชตฺวา
มหาเสนาคุตฺตํ ปฏฺโกสาเปตฺวา "อหํ
เสว สุตตสฺสทกมหายานํ ทสฺสามิ,
สตุตฺตหตฺถิสฺตานิ, สตุตฺตอสุสฺสตานิ, สตุตฺ-
ตฺถสฺตานิ, สตุตฺตอติสฺสตานิ, สตุตฺตเรณฺสฺตานิ,
สตุตฺตทาสฺสตานิ, สตุตฺตทาสีสฺตานิ
ปฏฺยาเทหิ, นานปฏฺการานิ จ
อนฺนปนาทินิ อนฺตมโส สุรปิ
อทาตพฺพยุตฺตกํ สพฺพํ ตํ อปฏฺจเปหิ"ติ

แต่ว่าชาวพระนครไม่ได้ขับไล่เรา ด้วยโทษ
อย่างอื่น ขับไล่เพราะความที่เราให้ช้าง
เมื่อเป็นเช่นนั้นเราก็จักให้สัตตสทกมหายาน
(ให้ทานใหญ่ประมาณสิ่งละ ๗๐๐) ใน
วันหนึ่งก่อน ชาวพระนครจงให้โอกาส
วันหนึ่งแก่เรา เพื่อให้ทาน ฟรุ้งนี้เราให้
แล้ว จักไปในวันที่สาม" ดังนี้ได้ตรัสว่า

๑๗๐๗. "เราก็จักไปตามทางที่พระราชา ผู้มี

โทษเสียใจไป ขอให้ท่านทั้งหลาย
จงให้โอกาสแก่เรา คืบและวัน
หนึ่ง พอให้เราได้ให้ทานก่อน
เถิด".

นายนักการ ได้ฟังพระดำรัสนั้นแล้ว
กราบทูลว่า "ข้าแต่สมมติเทพ ดีแล้ว
พระเจ้าข้า ข้าพระองค์จักบอกพระราชา-
ประสงคฺ์นั้นแก่ชาวพระนครและกราบทูล
แด่พระราชา" ดังนี้แล้วหลีกไป. พระ
มหาสตรว์ส่งเขากลับไปแล้ว ให้ตรัสเรียก
ผู้ปกครองเสนาผู้ใหญ่มาตรัสว่า "ฟรุ้งนี้
เราก็จักให้สัตตสทกมหายาน ท่านจงจัด
ช้างเจ็ดร้อย ม้าเจ็ดร้อย รถเจ็ดร้อย
หญิงเจ็ดร้อย โคนมเจ็ดร้อย ทาสชาย
เจ็ดร้อย ทาสหญิงเจ็ดร้อย และข้าวน้ำ
เป็นต้นมีประการต่าง ๆ โดยที่ สุดแม้สุรา
อันเป็นของไม่ควรให้ ท่านจงจัดตั้งของ

สดตสตกมหาทาน วิจาเรตฺวา อมฺจุเจ
อุยฺโยเซตฺวา เอกโกว มหุทียา
วสนฺนุจํหานํ คนฺตฺวา สิริสยณปิฏฺเจ
นิสฺสีทิตฺวา ตาย สหุธี กถํ ปวตฺเตสิ.

ทั้งหมดนั้นไว้” ตรัสให้จัดแจงสดตสตก-
มหาทานแล้ว ส่งอำมาตย์กลับไป พระองค์
เดียวเท่านั้น เสด็จไปสู่ที่ประทับอยู่แห่ง
พระนางมัทรี ประทับนั่งบนพระที่ไสยา
ทรงสนทนากับพระนางมัทรีนั้น.

ตมตถํ ปกาเสนฺโต สตุถา อาห

พระศาสดา เมื่อจะทรงประกาศ
เนื้อความนั้น จึงตรัส(พระคาถา)ว่า

๑๗๐๘. “อามนฺตยิตฺถ ราชา นํ
มทฺที สพฺพคฺโสภนํ
ยํ เต กิณฺณจํ มยา ทิณฺณํ
ธนํ ธนฺตมฺภย วิชฺชติ.

๑๗๐๘. “พระราชา ตรัสตักเตือนพระมัทรี
ผู้มีความงาม ทว่าสรรพางค์ว่า
ทรัพย์อย่างใดอย่างหนึ่ง ที่พี่ให้
แก่พระน้องนาง และสิ่งของที่
ควรสงวน อันเป็นของพระน้อง
นางคือ.

๑๗๐๙. หิรณฺณํ วา สุวณฺณํ วา
มุตฺตา เวฬุริยา พหู
สพฺพนฺตํ นิทฺเทยฺยาสี
ยญฺจ เต เปตฺติกํ ธนฺนํ”ติ.

๑๗๐๙. เงิน ทอง แก้วมุกดา หรือ
แก้วไพฑูรย์ ที่มีอยู่เป็นอันมาก
และทรัพย์ฝ่ายพระบิดา ของ
พระน้องนางควรเก็บไว้ทั้งหมด”.

ตตฺถ นิทฺเทยฺยาสีติ นิธี กตฺวา
จเปยฺยาสี. เปตฺติกนฺติ ปิตฺติโต อาภุ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ควร
เก็บไว้ ได้แก่ ควรฝังเก็บไว้. คำว่า
ทรัพย์ฝ่ายพระบิดา ได้แก่ ทรัพย์ที่นำ
มาแล้วจากพระบิดา.

๑๗๑๐. “ตมพฺรวิ ราชปฺตติ
มทฺที สพฺพคฺโสภนา

๑๗๑๐. “พระนางมัทรีราชบุตรี ผู้มีความ
งามทว่าสรรพางค์ ได้ทูลถาม

กุหี เทว นิทหามิ
 ตํ เม อกฺขาหิ ปุจฺฉิตฺ"ติ.

ตตฺถ ตมพฺรวิติ "มยุหํ สามินา
 เวสฺสฺสนฺตเรณ เอตตํ กาลํ 'ธนํ
 นิทเหยฺยาสีติ น วุตฺตปฺพุพฺ, อิทาเนว
 วทติ, กุหี นุ โข นิทเหตุพฺ,
 ปุจฺฉิสฺสามิ นนุ"ติ จินฺตเตว ตํ
 อพฺรวิ.

เวสฺสฺสนฺตโร อาห

๑๗๑๑. "สีลวณฺเตสุ ทชฺเชสิ
 ทานํ มหฺติ ยถารหํ
 น หิ ทานา ปรี อตฺถิ
 ปติฏฺฐา สพฺพปาณินนุ"ติ.

ตตฺถ ทชฺเชสิติ "ภทฺเท มม
 วิชิตฺ โภฏจาทีสุ จาเนสุ ธนํ
 อนิทฺทิตฺวา อนฺนคามิกํ นิธี นิทมนานา
 สีลวณฺเตสุ ทชฺเชยฺยาสี"ติ. น หิ

พระเวสสันดรนั้นว่า ข้าแต่
 พระองค์ผู้ประเสริฐ หม่อมฉัน
 จะเก็บไว้ที่ไหน พระองค์อัน
 หม่อมฉันทูลถามแล้ว ขอพระองค์
 ได้โปรดตรัสบอกเนื้อความนั้น
 แก่หม่อมฉันเถิด".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ได้ทูล
 ถามพระเวสสันดรนั้นว่า ความว่า
 พระนางมัทรี ทรงดำริว่า "พระเวสสันดร
 พระสวามีของเราไม่เคยบอกว่า 'เธอพึง
 เก็บทรัพย์' ตลอดกาลมีประมาณเท่านี้,
 มาบัดนี้ พระองค์ยอมตรัสบอก, เราควร
 จะเก็บทรัพย์ไว้ ที่ไหนหนอแล, เราจัก
 ทูลถามพระองค์ดู" ดังนี้ ได้ทูลถาม
 พระสวามีนั้นแล้ว.

พระเวสสันดรตรัสว่า

๑๗๑๑. "ดูกรพระนางมัทรี เธอพึงให้ทาน
 ในทานผู้มีศีล ตามสมควร
 เพราะที่พึงของสัตว์ทั้งปวง ยิ่งไป
 กว่าทาน ไม่มี".

บรรดาคำเหล่านั้น ด้วยคำว่า พึงให้
 พระเวสสันดรตรัสว่า "ดูกรพระนาง
 ผู้เจริญ เธออย่าเก็บทรัพย์ไว้ในสถานที่
 ฌางเป็นต้น เมื่อจะเก็บฝังทรัพย์ซึ่งติดตาม
 ไปได้ ควรให้ในบุคคลทั้งหลายผู้มีศีล".

ทานา ปณฺติ ทานโต อุตฺตริตรํ
ปติฏฺฐา นาม นตฺถิ.

คำว่า เพราะที่ฟัง(ของสัตว์)ยิ่งไปกว่า
ทานไม่มี ความว่า ขึ้นชื่อว่าที่ฟัง ยิ่งไป
กว่าทานไม่มี.

สา “สาธฺม”ติ ตสฺส วจฺนํ
สมฺปฏฺิจฺฉิ. อถ นํ อุตฺตริ โอิทฺทวโถ
อาห

พระนางมัทรี รับพระดำรัสของ
พระภัสดาว่า “ดีละ พระเจ้าข้า”. ลำดับ
นั้น พระเวสสันดร เมื่อจะทรงโอวาท
พระนางมัทรีนั้นให้ยิ่งขึ้นไป จึงตรัสว่า

๑๗๑๒. “ปฺตุเตสุ มหฺตฺติ ทเยสิ
สสฺสุยา สสฺสุรมฺหิ จ
โย จ ตํ ภตฺตา มณฺเฑยฺย
สกกฺกจฺจนฺตํ อปฺปจฺเห.

๑๗๑๒. “ดูกรพระน้องมัทรี เธอฟังเอา
ใจใส่ในลูกทั้งสอง ในพระชนนี
และพระชนกของพี่ อนึ่ง ผู้ใดฟัง
ตกลงปลงใจว่า จะเป็นพระสวามี
ของพระน้องนาง เธอฟังบำรุง
ผู้ นั้นโดยเคารพ.

๑๗๑๓. โน เจ ตํ ภตฺตา มณฺเฑยฺย
มยา วิปฺปวเสน เต
อณฺณํ ภตฺตารํ ปริเยส
มา กิลิตฺถ มยา วินา”ติ.

๑๗๑๓. ถ้าไม่มีใครมาตกลงปลงใจ เป็น
พระสวามีของพระน้องนางเพราะ
พระน้องนางกับพี่ จะต้อง
พลัดพรากจากกัน พระน้องนาง
จงแสวงหา พระสวามีอื่นเถิด
อย่าลำบากเพราะจากพี่เลย”.

ตตฺถ ทเยสีติ ทย์ เมตฺตํ
กเรยฺยาสิ. โย จ ตํ ภตฺตา
มณฺเฑยฺยยาติ ภทฺเท โย จ มยิ

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ฟังเอา
ใจใส่ ความว่า เธอฟังทำความเข้าใจ
คือความเมตตา ในลูกทั้งสอง. คำว่า
อนึ่ง ผู้ใดฟังตกลงปลงใจว่าจะเป็น
พระสวามีของพระน้องนาง ความว่า
ดูกรนางผู้เจริญ อนึ่ง เมื่อพี่ไปแล้ว ผู้ใดจัก

คเต อนํ เต ภตฺตา ภวิสฺสามีติ
มณฺเณสฺสตี ตํปี สกุกจํ อุปฏฺจเหยยาสี.

มยา วิปฺปวเสน เตติ มยา สทุธี
ตว วิปฺปวเสน สเจ โกจิ อนํ เต
ภตฺตา ภวิสฺสามีติ ตํ น มณฺเณยฺย,
อถ สยเมว อณฺเณ ภตฺตารํ ปริเยสี.
มา กิลิตฺถ มยา วินาติ มยา วินา
ภูตา หุตฺวา มา กิลา ภว, มา
กิลมสฺสีติ อตุโธ.

อถ นํ มหฺที “กํ นุ โข เอส
เอวรูปํ วจัน ภณฺสี”ติ จินฺเตตฺวา
“กสฺมา เทว อิมํ อยฺยตฺตํ กถํ
กเถสี”ติ ปุจฺจ. อถ นํ มหาสตุโต
“ภทฺเท มยา หตฺถิสฺส ทินฺนตฺตา
สิวิโย กุทฺธา มํ ฐา ปพฺพาเชนฺติ,
เสว อนํ สตฺตสฺสทกมฺหาทานํ ทตฺวา
ตติยทิวเส นครา นิภฺขมฺิสฺสามี”ติ วตฺวา
อาห

๑๗๑๔. “อนํ หิ วณํ คจฺฉามิ
โฆโร วาพฺมิกายุตํ

ตกลงใจว่า เราจักเป็นพระสวามีของเธอ
เธอพึงบำรุงแม่ผู้นั้นโดยเคารพเถิด.

คำว่า เพราะพระน้องนางกับพี่จะต้อง
พลัดพรากจากกัน ได้แก่ เพราะ
พระน้องนางจะต้องพลัดพรากจากกัน
กับพี่ ถ้าว่า ใคร ๆ ไม่พึงตกลงใจกับ
พระน้องนางว่า เราจักเป็นพระสวามี
ของเธอ. ลำดับนั้น เธอจงแสวงหา
พระสวามีคนขึ้นด้วยตนเองทีเดียว. คำว่า
อย่าลำบากเพราะจากพี่เลย ความว่า
พระน้องนางอย่าเป็นผู้ลำบาก เพราะ
เป็นผู้เว้นจากพี่เลย, อธิบายว่า เธออย่า
ได้ลำบากแล้ว.

ลำดับนั้น พระนางมัทรีทรงดำริว่า
“เหตุไรหนอ พระราชสวามีนี้ จึงตรัส
ถ้อยคำเช่นนั้น” จึงทูลถามว่า “ข้าแต่
สมมติเทพ เพราะเหตุไร พระองค์
จึงตรัสถ้อยคำไม่สมควรเช่นนั้น”. ครั้งนั้น
พระมหาสัตรุ์ ตรัสตอบพระนางมัทรีว่า
“ดูกรนางผู้เจริญ เพราะพี่ให้ช้าง ชาวสีพี่
พากันโกรธเคืองขับไล่พี่ไปจากแคว้นแคว้น
พรั่งนี้พี่จักให้สัตตสทกมหาทาน ในวันที่
๓ จักออกจากพระนคร” ดังนี้ จึงตรัสว่า

๑๗๑๔. “เพราะว่า พี่จะต้องไปสุ่ป่า
ที่น่ากลัว อันเกลื่อนกล่นไปด้วย

สัสโย ชีวติ มยุห์
เอกกสฺส พุทฺทวเน"ติ.

สัตว์ร้าย เมื่อที่คนเดียวอยู่ใน
ป่าใหญ่ ชีวติก็น่าสงสย".

ตตฺถ สัสโยติ "อเนกปัจจุตฺติเก
เอกนุตฺตฺตฺมาลสฺส มม วเน วสนฺตสฺส
กฺโข ชีวติ, นิจุณเณ มริสฺสามิ"ติ
อธิปฺปาเยเนวมาห.

บรรดาค่าเหล่านั้น ด้วยคำว่า
น่าสงสย พระมหาสัตว์ตรัส โดยพระ
ประสงค์ว่า "เมื่อเราผู้สุขุมโดยส่วน
เดียว อยู่ในป่าอันประกอบด้วยศัตรูเป็น
อันมาก ชีวติจักมีแต่ไหน เราจักต้องตาย
แน่นอน".

(สา มหฺที่ อาห)

(พระนางมัทรีนั้นกราบทูลว่า)

๑๗๑๕. "ตมพุริ ราชนฺตฺติ
มหฺที่ สพุทฺทโสภนา
อภุมเม กถํ นุ ภณฺสิ
ปาปํ วต ภาสฺสิ.

๑๗๑๕. "พระนางมัทรีราชบุตรี ผู้มีความ
งามทั่วสรรพางค์ ได้กราบทูล
พระเวสสันดรว่า ไฉนหนอ
พระองค์ จึงตรัสเรื่องที่ไม่เคยมี
ไฉนจึงตรัสเรื่องลามก.

๑๗๑๖. เนส ธมฺโม มหาราช
ยํ ตวํ คจฺเจยฺย เอกโก
อหิปี เตน คจฺจามิ
เยน คจฺจสิ ขตฺติย.

๑๗๑๖. ข้าแต่มหาราช ข้อที่พระองค์
จะพึงเสด็จ แต่พระองค์เดียวนั้น
ไม่ใช่ธรรมเนียม ข้าแต่พระ-
มหากษัตริย์ แม้หม่อมฉันก็จะ
ตามเสด็จไปตามทางที่พระองค์
เสด็จ.

๑๗๑๗. มรณํ วา ตยา สทุธิ
ชีวติ วา ตยา วินา
ตเทว มรณํ เสยฺโย
ยญฺเจ ชีเว ตยา วินา.

๑๗๑๗. ความตายกับพระองค์ หรือเป็น
อยู่เว้นจากพระองค์ ความตาย
กับพระองค์นั้นแล ประเสริฐกว่า
เป็นอยู่เว้นจากพระองค์ จะ
ประเสริฐอะไร.

๑๗๑๘. อคฺคิ อุตฺทาลยิตฺวาน
เอกซาลสมานิตํ
ตตฺถเว มรณํ เสยฺโย
ยญฺเจ ชีเว ตยา วินา.

๑๗๑๙. ยถา อรณฺณกํ นาคํ
ทนต์ อเนวติ หตฺถินิ
เชตฺตฺสนฺตํ คิริทฺตฺเคตฺตํ
สเมตฺตํ วิสเมตฺตํ จ.

๑๗๒๐. เวนฺนุตฺติ อนฺนคฺจฺฉามิ
ปฺปุตฺเต อาทาย ปจฺจโต
สุภฺรา เต ภวิสฺสามิ
น เต เหลสฺสามิ ทฺพภฺรา"ติ.

ตตฺถ อภฺมเมติ อภฺมตฺตปฺพุทฺธํ วัต
เม กเถยฺยาสี. คจฺเจยฺยาสี คจฺฉลฺลิตฺติ.
เนตฺต ฐมฺมเมติ น เอโส สภาโว, เนตฺต
การณํ.

ตทฺทวาติ ยํ ตยา สทฺธิ มรณํ, ตทฺท

๑๗๑๘. ก่อไฟให้ลูกไฟลง มีเปลวเป็นอัน
เดียวกันตั้งอยู่แล้ว ความตาย
ในไฟที่ลูกไฟลง มีเปลวเป็น
อันเดียวกันนั้น ประเสริฐกว่า
เป็นอยู่เว้นจากพระองค์ จะ
ประเสริฐอะไร.

๑๗๑๙. นางช้างติดตามพญาช้าง มิงา
งาม ผู้อยู่ในป่า เทียวไปในภูเขา
และที่หล่ม ที่เสมอและไม่เสมอ
ฉันใด.

๑๗๒๐. หม่อมฉันจะพาลูกทั้งสองติดตาม
พระองค์ไปเบื้องหลัง ฉันนั้น
หม่อมฉัน จักเป็นผู้อันพระองค์
เลี้ยงง่าย จักไม่เป็นผู้อันพระองค์
เลี้ยงยาก".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เรื่อง
ไม่เคยมี ความว่า โฉนหนอพระองค์
พึงตรัสเรื่องไม่เคยมีแก่หม่อมฉัน. คำว่า
พึงเสด็จไป ได้แก่ พระองค์จะเสด็จไป.
คำว่า ไม่ใช่ธรรมเนียม ได้แก่ นั้นไม่ใช่
สภาพ คือนั้นไม่ใช่เหตุ.

คำว่า ความตายกับพระองค์นั้นแล
ความว่า ความตายกับพระองค์ใด,
ความตายกับพระองค์ของหม่อมฉันนั้นแล
ประเสริฐกว่า. คำว่า นั้น ความว่า

มม เสยโย. ตตฤาติ ตสฺมี เอกชาลภูเต
ทารุจิตฺเต. **เชษฐนฺตฺติ** วิจารณ์ฺ.

บนเชิงตะกอนไม้ ที่มีเปลวไฟลุกโผลง
เป็นอันเดียวกัน. คำว่า **เที่ยวไป** ความว่า
เหมือนนางช้าง ติดตามพญาช้างตัว
เที่ยวไปอยู่.

เอวํ วตฺวา ปุณฺสา ทิฏฺฐปฺพุพฺ
วีย หิมวณฺตปฺปเทสํ วนฺณณฺนํตี อาห

พระนางมัทรีนั้น ครั้นกราบทูล
อย่างนั้นแล้ว เมื่อจะทรงพรรณนาหิมวันต-
ประเทศ เป็นประดุจตนเคยทอดพระเนตร
เห็นเองอีก จึงกราบทูลต่อไปว่า

๑๗๒๑. “อิเม กุมารे ปสฺสนฺโต
มณฺฑุเก ปิยภาณิเน
อาสีเน วนคฺมุพฺสฺมี
น รชฺชสฺส สริสฺสสฺสิ.

๑๗๒๑. “เมื่อพระองค์ ทอดพระเนตรเห็น
พระกุมารและพระกุมารีทั้งสองนี้
ผู้มีเสียงอันไพเราะ พุดจาน่ารัก
นั่งอยู่ที่พุ่มไม้ในป่า จักไม่ทรง
รำลึกถึงราชสมบัติ.

๑๗๒๒. อิเม กุมารे ปสฺสนฺโต
มณฺฑุเก ปิยภาณิเน
กิปฺพันฺเต วนคฺมุพฺสฺมี
น รชฺชสฺส สริสฺสสฺสิ.

๑๗๒๒. เมื่อพระองค์ ทอดพระเนตรเห็น
พระกุมารและพระกุมารีทั้งสองนี้
ผู้มีเสียงอันไพเราะ พุดจาน่ารัก
เล่นอยู่ที่พุ่มไม้ในป่า จักไม่ทรง
ระลึกถึงราชสมบัติ.

๑๗๒๓. อิเม กุมารे ปสฺสนฺโต
มณฺฑุเก ปิยภาณิเน
อสุสฺสเม รณณียมฺหิ
น รชฺชสฺส สริสฺสสฺสิ.

๑๗๒๓. เมื่อพระองค์ ทอดพระเนตรเห็น
พระกุมารและพระกุมารีทั้งสองนี้
ผู้มีเสียงอันไพเราะ พุดจาน่ารัก
ณ อาศรมรมณียสถาน จักไม่
ทรงระลึกถึงราชสมบัติ.

๑๗๒๔. อิมะ กุมาระ ปัสสณฺโต
มณฺฑุเก ปิยภาณิเน
กีฬนฺเต อสฺสเม รมฺเม
น รชฺชสฺส สริสฺสสิ.

๑๗๒๕. อิมะ กุมาระ ปัสสณฺโต
มาลธารี อลงฺกเต
อสฺสเม รมณียมุหิ
น รชฺชสฺส สริสฺสสิ.

๑๗๒๖. อิมะ กุมาระ ปัสสณฺโต
มาลธารี อลงฺกเต
กีฬนฺเต อสฺสเม รมฺเม
น รชฺชสฺส สริสฺสสิ.

๑๗๒๗. ยทา ทกฺขสิ นจฺจนฺเต
กุมาระ มาลธาริเน
อสฺสเม รมณียมุหิ
น รชฺชสฺส สริสฺสสิ.

๑๗๒๘. ยทา ทกฺขสิ นจฺจนฺเต
กุมาระ มาลธาริเน
กีฬนฺเต อสฺสเม รมฺเม
น รชฺชสฺส สริสฺสสิ.

๑๗๒๔. เมื่อพระองค์ ทอดพระเนตรเห็น
พระกุมารและพระกุมารีทั้งสองนี้
ผู้มีเสียงอันไพเราะ พุดจาเนารัก
เล่นอยู่ ณ อาศรมอันเป็นที่รื่นรมย์
จักไม่ทรงระลึกถึงราชสมบัติ.

๑๗๒๕. เมื่อพระองค์ ทอดพระเนตรเห็น
พระกุมารและพระกุมารีทั้งสองนี้
ทรงมาลา ประดับพระองค์ ณ
อาศรมรมณียสถาน จักไม่ทรง
ระลึกถึงราชสมบัติ.

๑๗๒๖. เมื่อพระองค์ ทอดพระเนตรเห็น
พระกุมารและพระกุมารีทั้งสองนี้
ทรงมาลา ประดับพระองค์ เล่น
อยู่ ณ อาศรม อันเป็นที่รื่นรมย์
จักไม่ทรงระลึกถึงราชสมบัติ.

๑๗๒๗. เมื่อใด พระองค์ได้ทอดพระเนตร
เห็น พระกุมารและพระกุมารี
ทั้งสองพระองค์ทรงมาลา ฟ้อนรำ
อยู่ ณ อาศรมรมณียสถาน เมื่อ
นั้น จักไม่ทรงระลึกถึงราชสมบัติ.

๑๗๒๘. เมื่อใดพระองค์ทอดพระเนตรเห็น
พระกุมารและพระกุมารีทั้งสอง
พระองค์ทรงมาลา ฟ้อนรำเล่นอยู่
ณ อาศรม อันเป็นที่รื่นรมย์ เมื่อ
นั้น จักไม่ทรงระลึกถึงราชสมบัติ.

๑๗๒๙. ยथा ทกฺขลํ มาตङฺกํ
 ญญชฺรํ สญฺจิหายนํ
 เอกํ อรญฺเณ วิจฺรุตํ
 น รชฺชสฺส สริสฺสสฺส.

๑๗๓๐. ยथा ทกฺขลํ มาตङฺกํ
 ญญชฺรํ สญฺจิหายนํ
 สายํ ปาโต วิจฺรุตํ
 น รชฺชสฺส สริสฺสสฺส.

๑๗๓๑. ยथा กเรณฺธุสฺสสมฺมสฺส
 ญฺญสฺส ปฺรโต วรํ
 โภญฺจํ กาหติ มาตङฺโก
 ญญชฺโร สญฺจิหายโน
 ตสฺส ตํ นทโต สุตฺวา
 น รชฺชสฺส สริสฺสสฺส.

๑๗๓๒. อุกโต วณฺวิกาเส
 ยथा ทกฺขลํ กามทํ
 วเน วาพมิดากิณฺเณ
 น รชฺชสฺส สริสฺสสฺส.

๑๗๓๓. มิคํ ทิสฺวาน สายณฺ्हํ
 ปญฺจมาลีนีมาคตํ

๑๗๒๙. เมื่อใด พระองค์ทอดพระเนตร
 เห็นญญชรรชาติมาตังคะ มีวัย
 ล่วง ๖๐ ปี เทียวอยู่ในป่าตัวเดียว
 เมื่อนั้น จักไม่ทรงระลึกถึง
 ราชสมบัติ.

๑๗๓๐. เมื่อใด พระองค์ทอดพระเนตร
 เห็นญญชรรชาติมาตังคะ มีวัย
 ล่วง ๖๐ ปี เทียวไปในป่าเวลา
 เย็น เวลาเช้า เมื่อนั้น จักไม่
 ทรงระลึกถึงราชสมบัติ.

๑๗๓๑. เมื่อใด ญญชรรชาติมาตังคะมีวัย
 ล่วง ๖๐ ปี เดินนำหน้าโขลง
 ช้างพังไป ส่งเสียงร้องก้อง
 โภญจนาท พระองค์ได้ทรงสดับ
 เสียงร้องของช้าง ที่บันลือก้อง
 อยู่ ณ เมื่อนั้น จักไม่ทรงระลึก
 ถึงราชสมบัติ.

๑๗๓๒. เมื่อใด พระองค์ได้ทอดพระเนตร
 เห็นลำเนาป่าสองข้างทาง และ
 สิ่งที่ทำให้ความน่าใคร่ ในป่าอัน
 เกลื่อนกล่นไปด้วยสัตว์ร้าย เมื่อ
 นั้น จักไม่ทรงระลึกถึงราชสมบัติ.

๑๗๓๓. เมื่อใด พระองค์ได้ทอดพระเนตร
 เห็นเนื้ออันเดินมาเป็นหมู่ ๆ หมู

กัปปิเส จ นัจจนเต
น รุชชสฺส สริสฺสสฺส.

๑๗๓๔. ยทา สฺสสฺสสิ นิคุโฆลํ
สนุทมานาย สีนุญฺยา
คิตํ กัปปิธานญจ
น รุชชสฺส สริสฺสสฺส.

๑๗๓๕. ยทา สฺสสฺสสิ นิคุโฆลํ
คิริคพฺพรจาริโน
วสุสฺมานสฺสสุกฺกสฺส
น รุชชสฺส สริสฺสสฺส.

๑๗๓๖. ยทา สีนุสฺส พฺยคฺฆสฺส
ขคฺคสฺส คฺวยสฺส จ
วเน สฺสสฺสสิ วาฬานํ
น รุชชสฺส สริสฺสสฺส.

๑๗๓๗. ยทา โมริหิ ปริกฺกณฺณ
วรหิณํ มตฺตกาสิณํ
โมริ ทกฺขสิ นัจจนุตํ
น รุชชสฺส สริสฺสสฺส.

ละ ๕ ตัว ในเวลาเย็น และได้
ทอดพระเนตรเห็นพวกกิณนร ที่
กำลังพักผ่อนอยู่ เมื่อนั้น จักไม่
ทรงระลึกถึงราชสมบัติ.

๑๗๓๔. เมื่อใด พระองค์ได้ทรงสดับ
เสียงกีกัก้องแห่งแม่น้ำ อันไหล
หลัง และเสียงเพลงขับของพวก
กิณนร เมื่อนั้น จักไม่ทรงระลึก
ถึงราชสมบัติ.

๑๗๓๕. เมื่อใด พระองค์ได้ทรงสดับ
เสียงร้องของนกเค้า ที่เที่ยวอยู่
ตามซอกเขา เมื่อนั้น จักไม่ทรง
ระลึกถึงราชสมบัติ.

๑๗๓๖. เมื่อใด พระองค์จักได้ทรงสดับ
เสียงแห่งสัตว์ร้ายในป่า คือ
ราชสีห์ เสือโคร่ง แรด และ
วัวลาน เมื่อนั้น จักไม่ทรงระลึก
ถึงราชสมบัติ.

๑๗๓๗. เมื่อใด พระองค์ได้ทอดพระเนตร
เห็นนกยูง ที่ห้อมล้อมไปด้วย
นางนกยูงรำแพนขนหาง จับกลุ่ม
พักผ่อนอยู่บนยอดภูเขา เมื่อนั้น
จักไม่ทรงระลึกถึงราชสมบัติ.

๑๗๓๘. ยथा โมรียิ ปริกิณฺณิ
 อณฺทขิ จิตฺรเปกฺขณิ
 โมรํ ทกฺขสิ นจฺจนฺตํ
 น รชฺชสฺส สริสฺสสสิ.

๑๗๓๙. ยथा โมรียิ ปริกิณฺณิ
 นิลคิวั ลีขณฺทินิ
 โมรํ ทกฺขสิ นจฺจนฺตํ
 น รชฺชสฺส สริสฺสสสิ.

๑๗๔๐. ยथा ทกฺขสิ เหมนฺตุเต
 ปุปฺพิเต ธรณิรุเห
 สุรภิสฺมปวายนฺเต
 น รชฺชสฺส สริสฺสสสิ.

๑๗๔๑. ยथा เหมนฺติเก มาเส
 หริตํ ทกฺขสิ เมทนี
 อินฺทโคปกสฺสญฺจนฺนิ
 น รชฺชสฺส สริสฺสสสิ.

๑๗๔๒. ยथा ทกฺขสิ เหมนฺตุเต
 ปุปฺพิเต ธรณิรุเห
 กฺกุขิ พิมฺพชาลญฺจ
 ปุปฺพิตํ โลทุทปทุมกํ

๑๗๓๘. เมื่อใด พระองค์ได้ทอดพระเนตร
 เห็นนกยูง ที่เป็นสัตว์เกิดจากไข่
 ขนปีกงามวิจิตร ห้อมล้อมไป
 ด้วยนางนกยูงเพื่อนอยู่ เมื่อนั้น
 จักไม่ทรงระลึกถึงราชสมบัติ.

๑๗๓๙. เมื่อใด พระองค์ได้ทอดพระเนตร
 เห็นนกยูง มีคอเขียว มีหงอน
 แวดล้อมด้วยนางนกยูงรำแพน
 หางอยู่ เมื่อนั้น จักไม่ทรงระลึก
 ถึงราชสมบัติ.

๑๗๔๐. เมื่อใด พระองค์ได้ทอดพระเนตร
 เห็นต้นไม้มีดอกอันบาน มีกลิ่น
 หอมฟุ้งไปในฤดูเหมันต์ เมื่อนั้น
 จักไม่ทรงระลึกถึงราชสมบัติ.

๑๗๔๑. เมื่อใด พระองค์ได้ทอดพระเนตร
 เห็นแผ่นดินอันเขียวขจี ธารดาษ
 ไปด้วยแมลงค่อมทอง ในฤดู
 เหมันต์ เมื่อนั้น จักไม่ทรงระลึก
 ถึงราชสมบัติ.

๑๗๔๒. เมื่อใด พระองค์ได้ทอดพระเนตร
 เห็นต้นไม้อันมีดอกอันบานสะพรั่ง
 คืออัญชัญเขียว ที่กำลังผลิยอด
 อ่อน ต้นโกลทและบัวบก มีดอก
 บานสะพรั่ง มีกลิ่นหอมฟุ้งไป

สุริยสมุททายนุเต
น รชชสุส สรียสุสสิ.

๑๗๔๓. ยทา เหมนุติเก มาเส
วนํ ทกขสิ ปุณฺณิ
โอปุณฺณานิ จ ปทุมานิ
น รชชสุส สรียสุสสิ"ติ.

ตตฺถ มณฺฑุเกติ มรฺรฺสเว มรฺรฺกเถ.
กเรณฺณสงฺฆสฺสาติ หตฺถินิฏฺเฐ.

ยฺยสฺสาติ หตฺถียฺยสฺส ปุโรโต คจฺจนฺโต.
อฺภโตติ อฺภโต มคฺคสฺส.

วนวิกาเสติ วนฆฺเฎาโย. กามทฺนฺติ
มยฺหิ สพฺพกามทฺท. วาฬานฺนฺติ
วาฬมิคานํ.

เตสํ หิ สายณฺนสมเย โส สทฺโท
ปญฺจางฺคิกตฺริยสทฺโท วยิ ภวิสฺสติ
ตสฺมา เตสํ สทฺทํ สุตฺวา น
รชชสุส สรียสุสสิติ วทติ.

ในฤดูเหมันต์ เมื่อนั้นจักไม่ทรง
ระลึกถึงราชสมบัติ.

๑๗๔๓. เมื่อใด พระองค์ได้ทอดพระเนตร
เห็นหมู่ไม้ มีดอกบานสะพรั่ง
และปทุมชาติ อันมีดอกกรว่งหล่น
ในฤดูเหมันต์ เมื่อนั้น จักไม่ทรง
ระลึกถึงราชสมบัติ".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า มีเสียง
ไพเราะ ความว่า มีเสียงอ่อนหวาน คือ
เจรจาไพเราะ. คำว่า ไชลงช้างพัง ได้แก่
ฝูงช้างตัวเมีย.

คำว่า ไชลง ความว่า กุญชรชาติมาตังคะ
เดินนำหน้าไชลงช้างไป. คำว่า สองช้าง
ทาง ได้แก่ ทางทั้งสองช้าง.

คำว่า ลำเนาป่า ได้แก่ หมู่ไม้ในป่า.
คำว่า ให้ความน่าใคร่ คือ สิ่งที่ทำให้
ความน่าปรารถนาทุกอย่างแก่เรา. คำว่า
สัตว์ร้าย ได้แก่ เนื้อร้ายทั้งหลาย.

พระนางมัทรีกราบทูลว่า ก็ในเวลาเย็น
เสียงของสัตว์เหล่านั้น จักเป็นประดุจ
เสียงดนตรี อันประกอบด้วยองค์ ๕,
เพราะเหตุนั้น พระองค์ ได้ทรงสดับเสียง
แห่งสัตว์เหล่านั้นแล้ว จักไม่ทรงระลึก
ถึงราชสมบัติ.

วรหิณฺณติ กลาปสฺสณฺณํ. มตฺตกาสิโนติ
 นิจุจํ ปพฺพตมตฺตเก นิสินฺนํ.
 มตฺตกาสิโนติปิ ปาโง. กามมทฺมตฺตํ
 หุตฺวา อาสิโนติ อตฺถโก. พิมฺพชาลนฺติ
 รตฺตงฺกรปตฺตํ. โอปฺปฺมานิติ โอลมฺพกป-
 ปฺปฺมานิ ปตฺติปฺปฺมานิ.

เอวํ มหฺเท หิมวฺนุตฺวาสินี วีย
 เอตฺตกาหิ คาถาหิ หิมวฺนุตํ วนฺณณฺสิ.

หิมวฺนุตวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

คำว่า รำแพนขนหาง ได้แก่ ดารดาษ
 ไปด้วยขนหาง. คำว่า จับกลุ่มเพื่อนอยู่
 บนยอดภูเขา ได้แก่ จับอยู่บนยอดเขา
 เป็นนิตย. บาลีว่า มตฺตกาสิโน ดังนี้บ้าง.
 อธิบายว่า การจับเป็นเพียงความเมาใน
 กาม. คำว่า กำลังผลิยยอดอ่อน ได้แก่
 มีใบอ่อนอันเกิดจากหน่อสีแดง. คำว่า
 มีดอกกร่วงหล่น ได้แก่ มีดอกเหี่ยวห้อยลง
 มีดอกหล่นไปแล้ว.

พระนางมัทรีทรงพรรณนาหิมวันต-
 ประเทศด้วยพระคาถามีประมาณเท่านั้น
 เหมือนกับว่า พระองค์มีปกติอยู่ป่า
 หิมพานต์ ด้วยประการฉะนี้.

พรรณนาหิมพานต์ จบ.

ทานกณฺทวณฺณนา

มุสฺสตีปิ โข เทวี่ “ปฺตฺตสฺส เม
 กญฺจาสานํ อาคตํ. กิณฺณุ โข กโรติ.
 อหํ คนฺตุวา ชานิสฺสามี”ติ ปฏิจฺจนฺ-
 โยเคน อาคนฺตุวา สิริสยฺนคพฺพทฺวาเว
 จิตฺตา เตสํ ตํ สลฺลปํ สุตฺวา กลฺลนํ
 ปริเทวํ ปริเทวี.

พรรณนาทานกัณท์

พระนางมุสดีราชเทวีทรงพระดำริว่า
 “ข้าวเดือดร้อน ของลูกเรามาแล้ว, ลูก
 ของเราจะทำอย่างไรหนอ เราจักไป
 สอบสวนดูให้รู้เรื่อง” จึงเสด็จมาด้วยยาน
 มีเครื่องประกอบปกปิด ประทับยืนใกล้
 พระทวารห้องบรรทม ได้ทรงสดับคำพร่ำ
 สนทนานั้น ของพระราชโอรสและพระ-
 สุนิสาเหล่านั้น จึงทรงปริเทวนาการแล้ว.

ตมตถิ ปกาเสนุโต สตุถา อาห

พระศาสดา เมื่อจะทรงประกาศ
เนื้อความนั้น จึงตรัสว่า

๑๗๔๔. “เตสึ ลาลปีติ สุตวา
ปุตตสฺส สุนิสาย จ
กณฺฐํ ปริเทเวสิ
ราชปุตฺเต ยสฺสสินี.

๑๗๔๔. “พระนางมุสดีราชบุตรี ผู้ทรงยศ
ครั้งได้ทรงสดับคำที่พระราชาโอรส
และพระสุนิสาย พริ้งสนทนากัน
จึงได้ทรงคร่ำครวญรำพันว่า.

๑๗๔๕. เสยฺโย วิสึ เม ขายิตํ
ปปาตา ปปเตยฺยหิ
รชฺชยา พหุณมียาหิ
กสมฺมา เวสฺสนนฺตรํ ปุตฺตํ
ปพฺพาเซนฺติ อทฺฐกํ.

๑๗๔๕. เราकिनยาพิษเสียดีกว่า เรา
โดดเหวตายเสียดีกว่า เอาเชือก
ผูกคอตายเสียดีกว่า เหตุไฉน
ชาวนครสีพี จึงจะให้ขับไล่เจ้า-
เวสสันดรลูกรัก ผู้ไม่มีความผิด.

๑๗๔๖. อชฺฌายกํ ทานปตี
ยาจโยคํ อมจฺจวี
ปุชิตํ ปฏฺริราชฺหิ
กิตฺติมนฺตํ ยสฺสสินี
กสมฺมา เวสฺสนนฺตรํ ปุตฺตํ
ปพฺพาเซนฺติ อทฺฐกํ.

๑๗๔๖. เป็นผู้ปราดเปรื่อง เป็นทานบดี
ควรแก่การขอ ไม่ตระหนี่
เหตุไฉน ชาวนครสีพี จึงจะให้
ขับไล่เจ้าเวสสันดรลูกรัก ผู้ไม่
มีความผิด อันท้าวพระยาบุชชา
ผู้มีเกียรติ มียศ.

๑๗๔๗. มาตาเปติภวํ ชนฺตุ
กุเล เขมฺภจาปจายินํ
กสมฺมา เวสฺสนนฺตรํ ปุตฺตํ
ปพฺพาเซนฺติ อทฺฐกํ.

๑๗๔๗. เหตุไฉน ชาวนครสีพี จึงจะให้
ขับไล่เจ้าเวสสันดรลูกรัก ผู้ไม่มี
ความผิด ผู้เลี้ยงดูมารดาและ
บิดา ประพฤติถ่อมตน ต่อผู้ใหญ่
ในราชสกุล.

๑๗๔๘. รณฺโฆ หิตํ เทวหิตํ
ธาวตีเน สชินํ หิตํ

๑๗๔๘. เหตุไฉน ชาวนครสีพี จึงจะให้
ขับไล่เจ้าเวสสันดรลูกรัก ผู้ไม่มี

หิตํ สพฺพสฺส ฏฺฐสฺส
 กสฺมา เวสฺสณฺตรํ ปุตฺตํ
 ปพฺพาเชนฺติ อทฺฐกนฺ"ติ.

ความผิด ผู้เฝ้ากุลแก่พระเจ้า
 แผ่นดิน แก่เทพเจ้า แก่พระ-
 ประยูรญาติ และมิตรสหาย
 ผู้เฝ้ากุลทั่วรัฐสี่มามณฑล".

ตตถ ราชปุตฺตํ ฌสฺสตี
 มหฺพรราชธิดา. ปปเตยฺยหนฺติ ปปเตยฺย
 อหํ: ราชฺชยา พชฺฌมียาหนฺติ ราชฺชยา
 คีวํ พนฺธิตฺวา มเรยฺยํ อหํ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า พระ
 ราชบุตร ได้แก่ พระนางผุสดี ราชธิดา
 ของพระเจ้านันทราช. คำว่า เราโดดเหว
 ได้แก่ เราพึงกระโดดเหว. คำว่า เราเอา
 เชือกผูกคอ ความว่า เราพึงเอาเชือก
 ผูกคอตาย.

กสฺมาติ เอวํ อมตฺยาเมว มยิ เกน
 การณฺน มม ปุตฺตํ อทฺฐกํ สิวีย
 ปพฺพาเชนฺติ. อชฺฌมายกนฺติ ตินฺณํ
 เวทานํ ปารคตํ, นานาสิปฺเปสฺส นิปฺผตฺตี
 ปตฺตํ.

คำว่า เพราะเหตุไร ความว่า เมื่อเรา
 ยังไม่ตายแล้วอย่างนี้ เพราะเหตุไร
 ชาวสี่พีจึงขับไล่พระลูกธิดาของเราผู้ไม่มี
 โทษ. คำว่า ผู้เป็นปราชญ์ ความว่า
 ผู้ถึงฝั่งแห่งเวท ๓ คือถึงความสำเร็จใน
 ศิลปะต่าง ๆ.

อิติ สา กณฺฐํ ปริเทวิตฺวา
 ปุตฺตตฺตฺวา สฺถนิสฺตฺวา อสฺสาเสตฺวา
 รณฺโณ สนฺตํ ฌนฺตฺวา อาห

พระนางผุสดีนั้น ครั้นทรงคร่ำครวญ
 ดังนี้แล้ว จึงทรงปลอบพระโอรสและ
 พระสวามีให้เบาพระทัย ได้เสด็จไปเฝ้า
 พระราชา กราบพูลว่า

๑๗๔๙. มรฺฐนีว ปฺลิตานิ
 อมฺพาว ปตฺติตา ฌมา
 เอวํ เหลสฺสตี เต ฏฺฐจํ
 ปพฺพาเชนฺติ อทฺฐกํ.

๑๗๔๙. "ชาวสี่พีจะให้ขับไล่พระราชโอรส
 ผู้ไม่มีความผิดไปเสีย รัฐสี่มา
 มณฑลของพระองค์ ก็จะเป็น
 เหมือนรังผึ้งร้าง เหมือนผล
 มะม่วงหล่นลงบนพื้นดิน ฉะนั้น

๑๗๕๐. หังโส นิภูชีณปตฺโตว
 ปลุลลสฺมี อนุทเก
 อปวิภูโจ อมจฺเจหิ
 เอโก ราชา วิหิยุยสิ.

๑๗๕๑. ตนฺตํ พุรุมิ มหาราช
 อตฺถิ เต มา อุปฺจุคา
 มา นํ สิวินํ วจนา
 ปพฺพาเซสิ อทฺฐกนฺ"ติ.

ตตถ ปลิตานีติ ปลาทมกฺขิกานิ
 มฐฺนิ วีย. ปติตา จมาติ ภูมียํ
 ปิตตานิ อมฺพปุกฺกานิ วีย จ. เอวํ
 มม ปุตฺเต ปพฺพาชิตะ เทว ตว
 รฏฺจํ สพฺพสาธารณํ ภวิสฺสตีติ ทสฺสเสสิ.

นิภูชีณปตฺโตติ ปคฺคฺมริตปตฺโต. อปวิภูโจ
 อมจฺเจหีติ มม ปุตฺเตน สหชาเตหิ
 สฏฺจีสทสฺเสนิ อมจฺเจหิ จขุชฺชิตะ หุตฺวา.

๑๗๕๐. พระองค์ อันพวกอำมาตย์ละทิ้ง
 แล้ว จักต้องลำบากอยู่พระองค์
 เดียว เหมือนหงส์มีขนปีกสิ้นแล้ว
 ลำบากอยู่ในหนอง อันไม่มีน้ำ
 ฉะนั้น.

๑๗๕๑. ข้าแต่พระมหาราชเจ้า เพราะ
 ฉะนั้น หม่อมฉันขอกราบทูล
 พระองค์ว่า ประโยชน์อย่าได้
 ล่วงเลยพระองค์ไปเสียเลย ขอ
 พระองค์อย่าทรงขับไล่พระราช-
 โอรส ผู้ไม่มีความผิด เพราะ
 ถ้อยคำของชาวนครสีพีเลย".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ละไป
 แล้ว ความว่า เหมือนรังผึ้ง มีตัวผึ้งหนี
 ไปแล้ว. คำว่า หล่นลงบนพื้นดิน ความว่า
 และเหมือนผลมะม่วงสุกหล่นลงบนพื้นดิน
 ฉะนั้น. พระนางมุสดีทรงแสดงว่า ข้าแต่
 สมมติเทพ เมื่อพระโอรสของหม่อมฉัน
 ถูกชาวนครสีพีขับไล่ไปเช่นนี้ แวนแคว้น
 ของพระองค์ก็จักเป็นสถานที่สาธารณะ
 แก่คนทั่วไป.

คำว่า มีขนปีกสิ้นแล้ว ความว่า มีขนปีก
 หลุดแล้ว. คำว่า อันพวกอำมาตย์ละทิ้ง
 แล้ว ความว่า เป็นผู้อันพวกอำมาตย์
 หกหมิ่น ซึ่งเป็นสหชาติด้วยพระราชบุตร

พระนางผุสดีนั่น ครั้นทรงสดับ
พระดำรัสนั้นแล้ว จึงร้องให้รำพันพลาง
กราบทูลว่า

๑๗๕๓. “ยสฺส ปุพฺเพ ธชฺศุคานิ
กณิการาว ปุปฺผิตา
ยายนฺตมฺนุยายนฺติ
สฺวชฺเชโกว คมิสฺสติ.

๑๗๕๔. ยสฺส ปุพฺเพ ธชฺศุคานิ
กณิการวนานิว
ยายนฺตมฺนุยายนฺติ
สฺวชฺเชโกว คมิสฺสติ.

๑๗๕๕. ยสฺส ปุพฺเพ อนีนํ
กณิการาว ปุปฺผิตา
ยายนฺตมฺนุยายนฺติ
สฺวชฺเชโกว คมิสฺสติ.

๑๗๕๖. ยสฺส ปุพฺเพ อนีนํ
กณิการวนานิว
ยายนฺตมฺนุยายนฺติ
สฺวชฺเชโกว คมิสฺสติ.

๑๗๕๗. อินฺทโคปกวณฺณาภา
คนฺธราวา ปณฺฑกฺกมฺพลา

๑๗๕๓. “แต่ปางก่อน ยอดธงเคยแห่ตาม
เสด็จพระเวสสันดร ผู้เสด็จ
ไปอยู่ ดังดอกกรรณิการับาน
วันนี้ พระเวสสันดร จะเสด็จแต่
พระองค์เดียว.

๑๗๕๔. แต่ปางก่อน ยอดธงเคยแห่
ตามเสด็จพระเวสสันดร ผู้เสด็จ
ไปอยู่ ดังปากกรรณิการับาน
วันนี้ พระเวสสันดรจะเสด็จแต่
พระองค์เดียว.

๑๗๕๕. แต่ปางก่อน กองทหารรักษา
พระองค์ เคยตามเสด็จพระ-
เวสสันดรผู้เสด็จไปอยู่ เหมือน
ดอกกรรณิการับาน วันนี้
พระเวสสันดรจะเสด็จแต่พระองค์
เดียว.

๑๗๕๖. แต่ปางก่อน กองทหารรักษา
พระองค์ เคยตามเสด็จพระ
เวสสันดรผู้เสด็จไปอยู่ เหมือน
ปากกรรณิการับาน วันนี้ พระ-
เวสสันดรจะต้องเสด็จแต่พระองค์
เดียว.

๑๗๕๗. แต่ปางก่อน กองทหารรักษา
พระองค์ ใช้ผ้ากัมพลเหลือง
เมืองคันธาระ มีสีเหลืองเรืองรอง

เหมือนหิ่งห้อย เคยตามเสด็จ
พระเวสสันดร ผู้เสด็จไปอยู่ วันนี้
พระเวสสันดร จะเสด็จแต่
พระองค์เดียว.

๑๗๕๘. แต่ปางก่อน พระเวสสันดร
เคยเสด็จด้วยช้างพระที่นั่ง วอ
และรถทรง วันนี้ จะเสด็จดำเนิน
ด้วยพระบาทอย่างไร.

๑๗๕๙. แต่ปางก่อน พระเวสสันดรเคย
ลูบไล้งศ์ ด้วยจุนแก่นจันทร์
ปลาปลื้ม ด้วยการพ้อนรำ
ขับร้อง วันนี้ จักทรงแบกหน้เสื้อ
อันหยาบ ขวาน และหีบเครื่อง
บริหารไปได้อย่างไร.

๑๗๖๐. พระเวสสันดร เมื่อเข้าไปอยู่ป่าใหญ่ ไฉนจะไม่ต้องขนเอาผ้า ย้อมน้ำฝาด และหนังสือไปด้วย พระเวสสันดร เมื่อเข้าไปอยู่ในป่าใหญ่ ไฉน จะไม่ใช้ผ้าดากรอง.

๑๗๖๑. พวกเจ้านายทรงผนวช จะทรง
ผ้าคากรอง ได้อย่างไรหนอ
เจ้ามัทรี จักนุ่งห่มผ้าคากรอง
ได้อย่างไร.

๑๗๖๒. กาสิยานิ จ ธาเรตุวา
 โขมโกทุมพรวานิ จ
 กุสจีรวานิ ธาเรนตี
 กถิ มหที กริสฺสติ.

๑๗๖๓. วยุหาหิ ปริยายิตฺวา
 สิวิกาย รเณน จ
 สก กถฺชฺช อนุจฺจํคิ
 ปถิ คจฺจติ ปตฺติกา.

๑๗๖๔. ยสฺสสา มุทุตฺลา หตฺถา
 จลนา จ สฺเช จิตา
 สก กถฺชฺช อนุจฺจํคิ
 ปถิ คจฺจติ ปตฺติกา.

๑๗๖๕. ยสฺสสา มุทุตฺลา ปาทา
 จลนา จ สฺเช จิตา
 ปาทุกาหิ สุวณฺณนาหิ
 ปิฬิมานาว คจฺจติ
 สก กถฺชฺช อนุจฺจํคิ
 ปถิ คจฺจติ ปตฺติกา.

๑๗๖๖. ยสฺส อิตฺถิสฺสสฺส
 ปฺรโต คจฺจติ มาลินี

๑๗๖๒. แต่ปางก่อน เจ้ามัทรีเคยทรง
 แต่ผ้ากาสิกพัสตร์ ผ้าไหมพัสตร์
 และผ้าโกทุมพรพัสตร์ เมื่อทรง
 ผ้าคากรอง จักทรงทำอย่างไร.

๑๗๖๓. เจ้ามัทรี ผู้มีรูปร่างสวยงาม
 แต่ปางก่อน เคยเสด็จด้วย
 คานหาม วอและรถทรง วันนี้
 จะเสด็จเดินทาง ด้วยพระบาท
 ได้อย่างไร.

๑๗๖๔. เจ้ามัทรี ผู้มีรูปร่างสวยงาม
 มีฝ่าพระหัตถ์อันอ่อนนุ่ม ไม่เคย
 ทำงานหนัก เคยดำรงอยู่ใน
 ความสุข วันนี้ จะเสด็จเดินทาง
 ด้วยพระบาทได้อย่างไร.

๑๗๖๕. เจ้ามัทรี ผู้มีรูปร่างสวยงาม
 มีฝ่าพระบาทอันอ่อนนุ่ม ไม่เคย
 เสด็จดำเนินด้วยพระบาทเปล่า
 ดำรงอยู่ในความสุข ทรงสวม
 รองเท้าทอง เสด็จดำเนิน วันนี้
 จะเสด็จเดินทางด้วยพระบาทได้
 อย่างไร.

๑๗๖๖. เจ้ามัทรี ผู้มีรูปร่างอันสวยงาม
 ทรงสิริ แต่ก่อนเคยเสด็จดำเนิน

- สา กถชช อนุจจุคฺ
 วณํ คจฺจติ เอกิกา.
๑๗๖๗. ยา สา สีวาย สุตฺวาน
 มุหํ อุตฺตสฺส เต ปุเร
 สา กถชช อนุจจุคฺ
 วณํ คจฺจติ ภีรูกา.
๑๗๖๘. ยา สา อินฺทสโคตฺตสฺส
 อุลฺลสฺส ปวสฺสโต
 สุตฺวาน นทโต ภีตา
 วารุณีว ปเวหติ
 สา กถชช อนุจจุคฺ
 วณํ คจฺจติ ภีรูกา.
๑๗๖๙. สกฺุณี หตฺปฺตฺตาว
 สุณฺณํ ทิสฺวา กุลาวกํ
 จิรํ ทุกฺเขน ฉายิสฺสํ
 สุณฺณํ อาคมฺมิมํ ปูริ.
๑๗๗๐. สกฺุณี หตฺปฺตฺตาว
 สุณฺณํ ทิสฺวา กุลาวกํ
 กิสา ปณฺฑุ ภวิสฺสามิ
 ปิเย ปฺตฺเต อปสฺสตี.
๑๗๗๑. สกฺุณี หตฺปฺตฺตาว
 สุณฺณํ ทิสฺวา กุลาวกํ
- ข้างหน้านางข้าหลวง จำนวนพัน
 วันนี้จะเสด็จเดินป่าพระองค์เดียว
 ได้อย่างไร.
๑๗๖๗. เจ้ามัทรี ผู้มีรูปร่างอันสวยงาม
 ขวัญอ่อน พอได้ยินเสียงสุนัข
 เหา่หอน ก็สะดุ้งกลัว วันนี้ จัก
 เสด็จเดินป่าได้อย่างไร.
๑๗๖๘. เจ้ามัทรี ผู้มีรูปร่างอันสวยงาม
 ขวัญอ่อน ได้สดับเสียงนกฮูก
 ตัวมีโคตรแห่งพระอินทร์ คำราม
 ร้อง ก็กลัวตัวสั่น เหมือนนาง
 วารุณี วันนี้ จักเสด็จเดินป่า
 ได้อย่างไร.
๑๗๖๙. หม่อมฉันมาสู่निเวศน์อันว่างเปล่า
 นี้ จักเศร้ากำสรวระทมทุกข์สิ้น
 กาลนาน ดังแม่นกถูกพรากลูก
 เห็นแต่รังอันว่างเปล่า ฉะนั้น.
๑๗๗๐. หม่อมฉัน ไม่เห็นลูกรักทั้งสอง
 ก็จักผอมเหลือง เหมือนแม่นก
 ถูกพรากลูกเห็นแต่รังอันว่างเปล่า
 ฉะนั้น.
๑๗๗๑. หม่อมฉัน ไม่เห็นลูกรักทั้งสอง
 ก็จักวิ่งพล่านไปตามที่นั่น ๆ ดัง

เตน เตน ปธาวิสุลัม
ปิเย ปุตเต อปสฺสตี.

แม่นกถูกพรากลูก เห็นแต่รัง
อันว่างเปล่า ฉะนั้น.

๑๗๗๒. กุรี หตฺตจฺฉาปา
สุณฺณํ ทิสฺวา กุลาวกํ
จิรํ ทุกฺเคน ฉายิสฺสํ
สุณฺณํ อาคมฺมิมี ปุริ.

๑๗๗๒. หม่อมฉันมาสู่निเวศน์อันว่างเปล่า
นี้ จักเศร้าถ้าสรวดระทมทุกขีสิ้น
กาลนาน ดังแม่นกออกถูกพราก
ลูก เห็นแต่รังอันว่างเปล่า ฉะนั้น.

๑๗๗๓. กุรี หตฺตจฺฉาปา
สุณฺณํ ทิสฺวา กุลาวกํ
กิสฺสา ปณฺฑุ ภาวิสุลฺลํ
ปิเย ปุตเต อปสฺสตี.

๑๗๗๓. หม่อมฉัน ไม่เห็นลูกรักทั้งสอง
ก็จักชুবผอม ดังนางนกออกถูก
พรากลูก เห็นแต่รังอันว่างเปล่า
ฉะนั้น.

๑๗๗๔. กุรี หตฺตจฺฉาปา
สุณฺณํ ทิสฺวา กุลาวกํ
เตน เตน ปธาวิสุลัม
ปิเย ปุตเต อปสฺสตี.

๑๗๗๔. หม่อมฉัน ไม่เห็นลูกรักทั้งสอง
ก็จักวิ่งพล่านไปตามที่นั่น ๆ ดัง
นางนกออกถูกพรากลูก เห็น
แต่รังอันว่างเปล่า ฉะนั้น.

๑๗๗๕. สํ ฐน จกฺกวภูทิกํ
ปลฺลลสฺสํ อนุทเก
จิรํ ทุกฺเคน ฉายิสฺสํ
สุณฺณํ อาคมฺมิมี ปุริ.

๑๗๗๕. หม่อมฉันมาสู่นิเวศน์อันว่างเปล่า
นี้ ก็จักเศร้าถ้าสรวดระทมทุกขีสิ้น
กาลนาน เป็นแน่แท้ เหมือน
นางนกจากพราก ชบเขาอยู่ใน
หนอง อันไม่มีน้ำ ฉะนั้น.

๑๗๗๖. สํ ฐน จกฺกวภูทิกํ
ปลฺลลสฺสํ อนุทเก
กิสฺสา ปณฺฑุ ภาวิสุลฺลํ
ปิเย ปุตเต อปสฺสตี.

๑๗๗๖. หม่อมฉันไม่เห็นลูกรักทั้งสองก็จัก
ชুবผอมเป็นแน่แท้ เหมือน
นกจากพรากในหนอง อันไม่มีน้ำ
ฉะนั้น.

๑๗๗๗. สำนวน จกุกวูกี้ว
 ปลุลลลลลลลล อนุทเก
 เตน เตน ปธาวิสลล
 ปิเย ปุตเต อปสสตี.

๑๗๗๘. เอว เม วิลปนุตติยา
 ราชปุตติ อทูลก
 ปพพาเชสิ จ น ฏฐา
 มญเณ เหสุลลลลลลลล "ติ.

ตตถ กณิการาวาติ สุวณฺณา-
 ภรณาลงฺการสุวณฺณวตฺตปฏิมณฺฑิตตตาย
 สุปฺปผิตกณิการา วิย. ยายนฺตมณฺยา-
 ยนฺตตีติ อญฺยานวนกัฬาทินิ อตุถาย
 คจฺจนฺตํ เวสฺสณฺตรํ อนุคจฺจนฺติ.

สวชฺเชโกวาติ โส อชฺช เอโกว
 คมิลลลลลลล. อนิกานีติ หตฺถานีกาทินิ.
 คนฺธารว ปณฺฑกมฺพลาติ คนฺธารวญฺเ

๑๗๗๗. หม่อมฉัน ไม่เห็นลูกรักทั้งสอง
 ก็จักวิ่งพล่าน ไปตามทีนั้น ๆ
 เป็นแน่แท้ เหมือนนกจากพราก
 ในหนองอันไม่มีน้ำ ฉะนั้น.

๑๗๗๘. เมื่อหม่อมฉัน พราหมณ์อันวอน
 อยู่อย่างนี้ ถ้าพระองค์ยังจะทรง
 ให้ขับไล่พระเวสสันดรนั้น ผู้ไม่มี
 ความผิด เสียจากแค้นแค้น
 หม่อมฉัน เห็นจะต้องสละชีวิต
 เป็นแน่".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ดังดอก
 กรรณิการ์ ความว่า เหมือนดอกกรรณิการ์
 ที่บานดีแล้ว เพราะพระเวสสันดร ทรง
 ประดับด้วยอาภรณ์มีสีทอง และทรง
 ตกแต่งด้วยผ้าสีทอง. คำว่า แห่งตาม
 เสด็จพระเวสสันดรผู้เสด็จไปอยู่ ความว่า
 ยอตรงทั้งหลาย เคยแห่งตามเสด็จ
 พระเวสสันดรผู้เสด็จไป เพื่อต้องการ
 ทรงเล่นในพระราชอุทยานเป็นต้น.

คำว่า วันนี้เสด็จแต่พระองค์เดียว
 ความว่า วันนี้พระเวสสันดรนั้น จักเสด็จ
 ไปแต่พระองค์เดียว. คำว่า กองทหาร
 รักษาพระองค์ ความว่า กองทหารรักษา
 พระองค์มีกองช้างเป็นต้น. คำว่า
 ผ่ากัมพลแดงอันเกิดในแค้นคันธาระ

อุปปนุณา สตสทสฺสคฺขมฺนิกา เสนาย
ปารุตา รตฺตกมฺพลา.

หาริตฺติ ฆนฺธ กตฺวา หริสฺสติ.
ปวิสฺสนฺตฺติ ปวิสฺสนฺตฺส เวสฺสนฺตฺรสฺส.
กสฺมา จีรํ น พฺยธฺมเวติ กสฺมา
พฺนฺธิตุํ ฆานนฺตา วากจิริ น พฺนฺธฺนฺติ.

ราชปฺพพฺชิตาติ ราชานํ นุตฺวา
ปพฺพชิตา. โขมโกทุมฺพรานํติ โขมรฺฏฺเจ
โกทุมฺพรรฺฏฺเจ อุปปนฺนํนิ สาฏฺกานํ.

สา กถฺขฺชาติ สา กถํ อชฺช.
อนฺจฺจฺคฺติ อนฺนิทิตอครฺหิตฺจฺ. ปิฬมา-
นาวาติ กมฺปิตุวา กิลฺนฺตา วิย
คจฺจติ. ยสฺส อิตฺถิสฺทสฺสชาติ อาทิสฺ
ปเทสฺ อสฺสติ นิปาโต, ยาติ อตฺถโก.
ยา สาคิปี ปาโจ.

สิวยาติ สิงฺคาลิยา. ปุเรติ ปุพฺเพ
นคเร วสนฺตี. อินฺทฺสโคตฺตสฺสชาติ
โกสิยโคตฺตสฺส.

ความว่า ผ้ากัมพลแดงที่เสนาห่มมีค่า
แสนหนึ่ง อันเกิดในแคว้นคันธาระ.

คำว่า จะแบกนำไป ได้แก่ จักทำเป็น
กองแล้วแบกนำไป. คำว่า ผู้เข้าไป
ได้แก่ พระเวสสันดรผู้เข้าไปอยู่. คำว่า
เหตุไฉน ไม่ใช่ผ้าคากกรองผูก. ความว่า
เมื่อรู้จะพันผูกผ้าอยู่ ทำไมจึงจะไม่ใช้
ผ้าคากกรองผูกเล่า.

คำว่า ราชบรรพชิต ความว่า เป็น
พระราชาผนวช. คำว่า โขมพัสตร์และ
โกทุมพรพัสตร์ ได้แก่ ผ้าสาฎกอันเกิดขึ้น
แล้วในแคว้นโขมรัฐและแคว้นโกทุมพรรัฐ.

คำว่า วันนี้เธอจะไปอย่างไร
ความว่า วันนี้พระนางมัทรีนั้นจะเสด็จ
ไปอย่างไร. คำว่า ผู้มีรูปร่างสวยงาม
ความว่า ผู้มีอวัยวะหาที่ตำหนิตายไม่ได้.
คำว่า ทรงสวม(รองเท้าทอง) ความว่า
พระนางประดุจทรงห่มไหม้ลำบากเสด็จไป
ฉะนั้น. คำว่า อสฺส เป็นนิบาตลงในบท
เป็นต้นว่า ยสฺส อิตฺถิสฺทสฺส อธิบายว่า
ยา แปลว่าใด. บาลีว่า ยา สา ดังนี้บ้าง.

คำว่า สุนัข คือ สุนัขจิ้งจอก. คำว่า
ในนิเวศน์ ความว่า ครั้งก่อนเคยประทับ
อยู่ในพระนคร. คำว่า มีโคตรแห่ง
พระอินทร์ ได้แก่ โกสิยโคตร.

วารุณีวาติ เทวดา ปิฎฐา ยุกขทาสี
 วย. ทุกเขนาติ ปุตตวิโยคโลกทุกเขน.
 อาคมิมิ ปุณฺธิ อิมิ ปุตเต
 คเต ปุตตสฺส นิเวสนิ อาคนฺตฺวา.
 ปิเย ปุตเตติ เวสฺสณฺตรญฺจ มหฺทิญฺจ
 สฺนุทธาหา.

หตฺถปาติ หตฺปุตฺตา หตฺไปตกา.
 ปพฺพาเชสิ จ นํ ฏฺฐาติ ยถิ นํ
 เวสฺสณฺตรํ ฏฺฐา ปพฺพาเชสิ.

เทวียา ปริเทวสทฺทํ สุตฺวา สพฺพา
 สณฺขยสฺส สิวิกญฺญาโย สมากตา
 ปกฺกนฺทีสุ. ตาสํ ปกฺกนฺทิตสทฺทํ สุตฺวา
 มหาสตุตฺสฺส นิเวสเน ตเถว ปกฺกนฺทีสุ
 อิติ ทวีสุ ราชกุเลสุ โกจิ สกภาเวน
 สณฺจาเรตุํ อสฺสโกนฺโต วาตเวเคน
 ปมฺหุติตา สาลา วยิ ปติตฺวา

คำว่า เหมือนนางวารุณี ความว่า เหมือน
 นางวารุณี ผู้เป็นทาสีแห่งยักษ์เข้าไป
 หาหมู่เทวดา ฉะนั้น. คำว่า ระทมทุกข์
 ความว่า จักเศร้าสลดระทมทุกข์เพราะ
 พลัดพรากจากบุตร. คำว่า มาสู่นิเวศน์นี้
 ความว่า เมื่อพระโอรสไปแล้ว หม่อมฉัน
 มาสู่นิเวศน์นี้ของพระโอรส. ด้วยคำว่า
 เมื่อพระโอรสเป็นที่รัก(ไปแล้ว) พระนาง
 ผุสดี ตรัสหมายเอาพระเวสสันดรและ
 พระนางมัทรี.

คำว่า ถูกพรากลูก ความว่า ดุจแม่นก
 ถูกพลัดพรากจากลูก คือถูกพลัดพราก
 จากลูกอ่อน. คำว่า ยังจะทรงให้ขับไล่
 พระเวสสันดรนั้น...เสียจากแคว้นแคว้น
 ความว่า ถ้าว่าพระองค์จะทรงให้ขับไล่
 พระเวสสันดรนั้นเสียจากแคว้นแคว้น.

พวกนางสนมกำนัลชาวสี่ที่ทั้งปวง
 ของพระเจ้าสัณฺขย ได้ยินเสียงคร่ำครวญ
 ของพระเทวี ต่างพากันมาประชุมร้องไห้
 แล้ว. คนทั้งหลายในนิเวศน์ของพระมหาสัตว์
 ได้ยินเสียงร้องไห้ของหญิงเหล่านั้น ก็พา
 กันร้องไห้ตามไปเช่นนั้นเหมือนกัน. ใคร ๆ
 ในราชสกุลทั้งสองไม่อาจดำรงอยู่ได้โดย
 ปกติภาพของตน ก็พากันทอดตัวคร่ำครวญ
 ปรีเทวนាកาร ประดุจดังไม้รั้งถูกกำลัง
 เรือแห่งพายัพัดล้มระเนระนาดลง ด้วย

๑๗๘๔. วตถานี วตถกามานี
 โสณฺทานํ เทถ วารุณี
 โภชนํ โภชนตุถินํ
 สมฺมเทว ปเวจฺฉณ.

๑๗๘๕. มา จ ภิกฺขุจิ วนิพฺพเก
 เหฺสยิตฺถ อธิวาคเต
 ตปฺเปถ อนฺนปาเนน
 คจฺฉนฺตุ ปฏฺฐิชิตา.

๑๗๘๖. อเถตฺถ วตฺตติ สทฺโท
 ตุมฺโหล ภารโว มหา
 ทาเนน ตํ นีหฺรนฺติ
 ปฺปน ทานํ อทา ตฺวํ.

๑๗๘๗. เต สฺส มตฺตา กิลนฺตาว
 สมฺปตฺนฺติ วนิพฺพกา
 นิฏฺขมฺนฺเต มหาราชเ
 สีนํ ฏฺฐวชฺชตฺมเน

๑๗๘๘. อจฺเจจฺจุํ วต โภ รุกฺขํ
 นานาผลธฺรํ ทุมํ
 ยถา เวสฺสสฺนฺตรํ ฏฺฐจา
 ปพฺพาเชนฺติ อทฺฐสฺกํ.

๑๗๘๔. ท่านทั้งหลายจงให้ผ้า แก่ผู้ต้อง
 การผ้า จงให้เหล่าแก่พวกนักเลง
 เหล้า จงให้โภชนะแก่ผู้ต้องการ
 โภชนะโดยทั่วถึง.

๑๗๘๕. และอย่าเบียดเบียน พวกวณิก
 ผู้มาที่นี่ ไม่ว่าใคร จงเลี้ยงดู
 พวกวณิก ให้อิ่มหนำด้วยข้าว
 และน้ำ พวกเขาได้รับบูชาแล้ว
 ก็จงไป.

๑๗๘๖. ครั้งนั้น เสี่ยงดั่งกีกก้องไกลาหล
 น้าหวาดเสียว เป็นไปในพระนคร
 นั้นว่า ชาวพระนครสี่พีจะขับไล่
 พระเวสสันดร เพราะทรงบริจาค
 ทาน ขอให้พระองค์ได้ทรง
 บริจาคทานอีกเถิด.

๑๗๘๗. เมื่อพระมหाराชา ผู้มดุงสี่พีรัฐ
 ให้เจริญ เสด็จออกไปอยู่ พวก
 วณิกเหล่านั้น คล้ายคนเมา
 และคนเหน็ดเหนื่อย ลงนั่งปรับ
 ทุกข์กันว่า

๑๗๘๘. ท่านผู้เจริญทั้งหลายชาวนครสี่พี
 พวกกันขับไล่พระเวสสันดร ผู้ไม่มี
 ความผิด เสียจากแค้นแค้น
 ก็เปรียบเหมือนช่วยกันตัดต้นไม้
 อันทรงผลต่าง ๆ ฉะนั้น.

๑๗๘๙. อจุเจจุฉุ วต โภ รุกข์
 สพุพกามททำ ทุมิ
 ยถา เวสฺสณฺตริ ฏฺฐา
 ปพุพาเชนฺติ อทุสกํ.

๑๗๙๐. อจุเจจุฉุ วต โภ รุกข์
 สพุพกามรสาหรํ
 ยถา เวสฺสณฺตริ ฏฺฐา
 ปพุพาเชนฺติ อทุสกํ.

๑๗๙๑. เย วุฑฺฒมา เป จ ทหฺรา
 เป จ มชฺฌิมปิรฺริสา
 พาหา ปคฺคยฺห ปกฺกนฺทํ
 นิฏฺฆมนฺเต มหฺราเช
 สิวินํ ฏฺฐจวฑฺฒเน.

๑๗๙๒. อติยฺกฺขา เวสฺสวรา
 อิตฺถาคารา จ ราชนิ
 พาหา ปคฺคยฺห ปกฺกนฺทํ
 นิฏฺฆมนฺเต มหฺราเช
 สิวินํ ฏฺฐจวฑฺฒเน.

๑๗๙๓. ธิโยปิ ตตฺถ ปกฺกนฺทํ
 ยา ตมฺหิ นคเร อหุ

๑๗๘๙. ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ชาวนครสีพี
 พวกกันขับไล่พระเวสสันดร ผู้ไม่มี
 ความผิด เสียจากแค้นแค้น ก็
 เปรียบเหมือน ช่วยกันตัดต้นไม้
 อันให้สิ่งที่ต้องการทุกอย่าง ฉะนั้น.

๑๗๙๐. ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ชาวนคร
 สีพี พวกกันขับไล่พระเวสสันดร
 ผู้ไม่มีความผิดเสียจากแค้นแค้น
 ก็เปรียบเหมือน ช่วยกันตัดต้นไม้
 อันนำรสที่ต้องการทุกอย่างมาให้
 ฉะนั้น.

๑๗๙๑. เมื่อพระมหाराชา ผู้มั่งคั่งมีรัฐ
 ให้เจริญ จะเสด็จออกไปอยู่
 คนทั้งแก่เฒ่า นุ่มสาว และ
 กลางคน ต่างพากันประคอง
 แขนทั้งสอง ร้องให้คร่ำครวญ.

๑๗๙๒. เมื่อพระมหाराชา ผู้มั่งคั่งมีรัฐ
 ให้เจริญ จะเสด็จออกไปอยู่ พวก
 ไหรวง พวกขันทิ มหาดเล็ก
 และพวกนางสนม ของพระราช
 ต่างพากัน ประคองแขนทั้งสอง
 ร้องให้คร่ำครวญ.

๑๗๙๓. เมื่อพระมหाराชา ผู้มั่งคั่งมีรัฐ
 ให้เจริญจะเสด็จออกไป แม้หญิง

นิกุมมนเต มหาราเช
สิวีนี้ ฏฐาทุตมเน.

ทั้งหลาย ที่มีอยู่ในพระนครนั้น
ต่างพากันร้องไห้คร่ำครวญ.

๑๗๙๔. เย พุราหุมนา เย จ สมณา
อญเณ วาปี วนิพุกา
พาหา ปคฺคยฺห ปกุกนฺทุ
อธมฺโม กิร โภ อิติ.

๑๗๙๔. สมณพราหมณ์ และวณิก
แม่เหล้าอื่น ต่างพากันประคอง
แขนทั้งสอง ร้องไห้คร่ำครวญว่า
ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ได้ยินว่า
เป็นการไม่ยุติธรรมเลย.

๑๗๙๕. ยถา เวสฺสณฺตโร ราชา
ยชมาโน สเก ปุเร
สิวีนี้ วจนฺตเถน
สมฺหา ฏฐา นิรชฺชติ.

๑๗๙๕. เพราะเหตุที่พระเวสสันดร ทรง
บำเพ็ญทาน อยู่ในพระราชวัง
ของพระองค์ แล้วจำเสด็จออก
จากแคว้นแคว้น ของพระองค์
เพราะถ้อยคำของชาวสีพี.

๑๗๙๖. สตุตฺต หตฺถิสฺสเต ทตฺวา
สพฺพาลงฺการภูสิเต
สุวณฺณกจฺเจ มาตฺตฺเจ
เหมกปฺปนิวาสเส.

๑๗๙๖. พระเวสสันดร พระราชทาน
ช้าง ๗๐๐ เชือก ประดับด้วย
เครื่องอลังการทุกอย่าง มีสาย
รัดทอง มีทั้งกุบ และสัปดาห์ทอง.

๑๗๙๗. อารุเพฺห คามณฺีเยภิ
โตมรํกุสฺสปานิภิ
เอส เวสฺสณฺตโร ราชา
สมฺหา ฏฐา นิรชฺชติ.

๑๗๙๗. มีนายควาญช้าง ถือหอกขัด
และขอขึ้นคอประจำ แล้วเสด็จ
ออกจากแคว้นแคว้นของพระองค์.

๑๗๙๘. สตุตฺต อสฺสสฺสเต ทตฺวา
สพฺพาลงฺการภูสิเต
อาชานิเยว ชาตียา
สินฺธุเว สีมฺวาหน.

๑๗๙๘. พระเวสสันดร พระราชทานม้า
๗๐๐ ตัว อันประดับด้วยเครื่อง
อลังการทั้งปวง เป็นม้าสินธพ
ชาติอาชาไนย เป็นม้าฝีเท้าเร็ว.

๑๗๙๙. อารุเพหิ คามณีเยภี
อินุทียาจาปธาริกิ
เอส เวสฺสฺสนุตโร ราชา
สมฺหา ฏฺฐา นีรชฺชติ.

๑๘๐๐. สตุตฺต รตฺสเด ทตฺวา
สนฺนทฺเธ อสฺสสิตฺตทฺธเช
ทีเป อโถปี เวยฺยคุเม
สพฺพาลงฺการฏฺฐิตะ.

๑๘๐๑. อารุเพหิ คามณีเยภี
จาปฺพตฺถเกหิ จมฺมิภี
เอส เวสฺสฺสนุตโร ราชา
สมฺหา ฏฺฐา นีรชฺชติ.

๑๘๐๒. สตุตฺต อิตฺถิสฺสเด ทตฺวา
เอภฺเมกา รเถ จิตฺตา
สนฺนทฺธา นิภฺชชฺชหฺมิ
สฺวณฺณณฺเห อลงฺกตา.

๑๘๐๓. ปิตาลงฺการา ปิตวสฺนา
ปิตาภรณฺณฏฺฐิตา
อาฬารปฺปมฺขา หสฺสุลา
สฺสสฺสญฺญา ตณฺมชฺชณฺนิมา.
เอส เวสฺสฺสนุตโร ราชา
สมฺหา ฏฺฐา นีรชฺชติ.

๑๗๙๙. มีนายสารถีถือทวนและธนู ขึ้น
ขึ้นประจำ แล้วเสด็จออกจาก
แวนแคว้นของพระองค์.

๑๘๐๐. พระเวสสันดร พระราชทานรถ
๗๐๐ คัน อันผูกสอดเครื่องรบ
ปักธงชัยไว้ครบครัน หุ้มด้วย
หนังเสือเหลือง และเสือโคร่ง
ประดับด้วย เครื่องอลังการ
ทุกอย่าง.

๑๘๐๑. มีนายสารถีสวมเกราะ ถือธนู
ขึ้นขับขึ้น แล้วเสด็จออกจาก
แวนแคว้นของพระองค์.

๑๘๐๒. พระเวสสันดร พระราชทานสตรี
๗๐๐ คน ขึ้นประจำอยู่ในรถ
คันละคน สวมสร้อยสังวาล
ตกแต่งด้วยเครื่องทอง.

๑๘๐๓. มีเครื่องประดับ ผ้านุ่มผ้าห่ม
และเครื่องอาภรณ์ล้วนสีเหลือง
มีดวงตากว้าง ใบหน้ายิ้มแย้ม
ตะโพกงาม เอบางร่าเริงน้อย
แล้วเสด็จออกจาก แวนแคว้น
ของพระองค์.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า นาง
สนมกำนัลในของพระเจ้าสีพี ความว่า
ดุกรภิกษุทั้งหลาย นางสนมกำนัลใน

อิติถิโย สมาคตา หุตวา ปกุกนุหุ
โรทิสฺสุ.

ของพระเจ้าสญชัยสีพี แม้ทั้งหมดได้ยิน
เสียงคร่ำครวญของพระนางมุสดีต่างพากัน
มาประชุม ร้องให้คร่ำครวญแล้ว.

เวสฺสสนฺตฺรนิเวสเนติ ตตฺถ อิตฺถีนํ
ปกุกนุหิตํ สทฺทํ สุตฺวา เวสฺสสนฺตฺรสุสาปิ
นิเวสเน ตเถว ปกุกนุหิตฺวา ทฺวิสุปิ
ราชกุเลสุ เกจิ สกภาเวเน สณฺจาตุ
อสุกโกเนตา วาตเวเคน สมฺปมิตฺตา
สาลา วีย ปติตฺวา ปวิตฺตุนฺตา
ปริเทวีสฺสุ.

คำว่า ในนิเวศน์ของพระเวสสันดร
ความว่า ขนหลายพวก ในราชสกุล
แม้ทั้งสองได้คร่ำครวญแล้ว เหมือนเช่นนั้น
แม้ในนิเวศน์ของพระเวสสันดร เพราะ
ได้ยินเสียงแห่งหญิงทั้งหลายคร่ำครวญ
แล้วในที่นั้น เมื่อไม่อาจดำรงอยู่ได้ โดย
ปกติภาพของตน ก็ล้มลงกลิ้งเกลือก
ไปมา ร้องให้คร่ำครวญเป็นประดุจดั่ง
ไม้ร่วง ถูกกำลังพายัพัดล้มระเนระนาด
แหลกลาญไป ฉะนั้น.

ตโต รตฺยา วิวสเนติ ภิกฺขเว
ตโต ตสุสา รตฺติยา อจฺจเยเน
สุริเย อุคฺคเต ทานเวยฺยาวภาภา "ทานํ
ปฺปิยาทิตนฺ"ติ รณฺเณ อาโรเจสฺสุ.

คำว่า ลำดับนั้น ครั้นราตรีสิ้นไป
ความว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ลำดับนั้น
เมื่อพระอาทิตย์ขึ้นแล้ว โดยการล่องไป
แห่งราตรีนั้น ขนผู้ชวนขวยการให้ทาน
ทั้งหลาย กราบทูลพระราชาว่า "ทาน
ได้จัดเตรียมไว้แล้ว".

อถ เวสฺสสนฺตโร ราชา ปาโถว
นุหํยิตฺวา สพฺพาลงฺการปฺปฏิมณฺหิตो
สาธฺรฺสโกชนํ ภูณฺหิตฺวา มหาชนปฺริวโต
สตุตฺสตกมฺหาทานํ ทาตุํ ทานคฺคํ
อุปาคมิ.

ลำดับนั้น พระเวสสันดรราชา ทรง
สร่งสนานแต่เช้า แล้วทรงประดับเครื่อง
ประดับทั้งปวง จึงทรงเสวยโภชนะมีรสดี
มีมหาชนแวดล้อมได้เสด็จเข้าไปโรงงาน
เพื่อพระราชทานสัตตสตกมมหาทาน.

เทภาติ ตตถ คนฺตฺวา สฺมจฺสิหสฺสเส
อมฺจุเจ อาณนาเปนฺโต เอวมาห.
วารุณินฺติ มชฺชทานํ นาม นิปฺพลนฺติ
ชานาติ, เอวํ สนฺเตปิ “สุราโสณฺทา
ทานคฺตํ ปตฺวา เวสฺสสฺนฺตรสฺส ทานคฺเค
สุรํ ปิวิตุํ น ลภิมฺหา”ติ วตฺตุํ มา
ลภนฺตุติ ทาเปสิ.

วณฺิพฺพเกติ วณฺิพฺพาชเนสฺส ยาจเกสฺส
กญฺจิ เอกํปี มา วิเหจยิตฺถ.
ปฏฺิพฺพิตาติ มยา ปุชฺชิตา หุตฺวา
ยถา มํ โภมยมานา คจฺจนฺติ.
ตถา กโรธาคิ วทติ.

อิตฺติ โส สุวณฺฺณาลงฺการานํ
สุวณฺฺณธชานํ เหมชาลปฏฺิพฺพจฺจนฺนํ
หตฺถินํ สตฺตสฺตานิ ๑, ตถารูปานญฺเจว
อสุสฺสานํ สตฺตสฺตานิ ๑, สีนิจฺมมาทีหิ
ปฏฺิพฺพิตฺตานํ นานารตนวิจิตฺตฺวานํ
โสวณฺฺณธชานํ รถานํ สตฺตสฺตานิ
๑, สพฺพาลงฺการปฏฺิพฺพจฺจนฺนํ อุตฺตม-
รูปธรรณํ ขตฺติยกญฺญาทีนํ อิตฺถินํ

คำว่า พวกท่านจงให้ ความว่า
พระเวสสันดรได้เสด็จไปโรงทานนั้นแล้ว
เมื่อจะรับสั่งให้หาอำมาตย์หกหมื่นมา
ตรัสอย่างนี้แล้ว. คำว่า เหล้า ความว่า
บัณฑิตย่อมทราบว่าเป็นการให้น้ำเมา
ไม่มีผลเลย, เมื่อเป็นเช่นนั้น พระเวสสันดร
รับสั่งให้ทานด้วยทองคำไว้ว่า นักเลงสุรา
ทั้งหลาย มาถึงโรงทานแล้ว อย่าได้พูดว่า
“พวกเรา ไม่ได้ดื่มสุรา ในโรงทาน
ของพระเวสสันดรเลย” ดังนี้.

คำว่า วณฺิพฺพ ความว่า พวกท่านอย่าได้
เบียดเบียนใคร ๆ ในบรรดาวณฺิพฺพและ
ยาจกทั้งหลายแม้คนหนึ่ง. ด้วยคำว่า
เป็นผู้อันเราบูชาแล้ว พระเวสสันดร
ตรัสว่า “พวกวณฺิพฺพเป็นผู้อันเราบูชา
แล้ว พวกเขาจะสรรเสริญเราไป ฉันทฺ,
พวกท่านจงทำฉันทฺนั้นเถิด” ดังนี้.

พระเวสสันดรโพธิสัตว์นั้น ได้
พระราชทานสัตตสดกมหาทาน คือ
พระราชทานช้างพลาย ๗๐๐ เชือก มี
เครื่องประดับล้วนด้วยทอง ธงทอง ปกปิด
ตัวด้วยตาข่ายทอง พระราชทานม้า ๗๐๐
มีเครื่องประดับเห็นปานนั้น, พระราชทาน
รถ ๗๐๐ คัน หุ้มด้วยหนังราชสีห์เป็นต้น
วิจิตรงดงามด้วยรัตนะต่าง ๆ มีธงทอง,

สตุตสตานี จ, วรอุสมเขฎฐกานํ
 กณฺโฑปโทหิณีนํ เณฺนนํ สตุตสตานี
 จ, สุวีนีตานํ สุสิฏฺฐิตานํ ทาสีนํ
 สตุตสตานี จ, ตถารูปานญฺจ ทาสานํ
 สตุตสตานี จ, อปริมาณปานโกชนนฺติ
 สตุตสตกมมหาทานํ อทาสี. ตสฺมี เอวํ
 ทานํ ททมาเน เชตฺตตฺตรนคฺรวาสีโน
 ขตฺติยพฺรหฺมณเวสสุททาทยเ. "สามี
 เวสฺสนฺตฺร สิวิริฎฺฐวาสีโน. ตํ ทานํ
 เทนํตี ปพฺพาเชนฺติ. ตํ ปุณฺ ทานเมว
 เทสิ"ติ ปริเทวีสุ.

เตน วุตติ

๑๘๐๙. "อเถตฺถ วุตติติ สทฺโท
 ตุมฺโห เภรว มหา
 ทาเนน ตํ นิหรนฺติ
 ปุณฺ ทานํ ททาติ โส"ติ.

พระราชทานหญิง ๗๐๐ มีนางขัตติย-
 กัญญาเป็นต้น ผู้ทรงไว้ซึ่งรูปอันอุดม
 ประดับด้วยเครื่องอลังการทุกอย่าง, พระ-
 ราชทานแม่โคนม ๗๐๐ ซึ่งเป็นโคอุสภะ
 อันประเสริฐตัวเจริญ มีนมสำหรับบริด-
 นมโคด้วย และพระราชทานนางทาส
 ๗๐๐ ซึ่งได้รับการแนะนำดีทั้งศึกษาดี
 ด้วย, และพระราชทานทาส ๗๐๐ ผู้ได้
 รับการอบรมเห็นปานนั้น, ทั้งพระราชทาน
 ข้าวน้ำโภชนาหารประมาณค่ามิได้ ด้วย
 ประการฉะนี้. เมื่อพระเวสสันดรพระราชน-
 ทาน(สัตตสตกมมหาทาน) อยู่อย่างนี้ ชาว
 พระนครเชตฺตร มีกษัตริย์ พราหมณ์
 แพศย์และศูทรเป็นต้น พวกกันคร่ำครวญ
 ว่า "ข้าแต่พระเวสสันดรผู้เป็นเจ้านาย
 ชาวนครสีพีรัฐขับไล่พระองค์ผู้บริจาคทาน
 ขอพระองค์ทรงบริจาคทานอีกเถิด".

เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค
 จึงตรัสว่า

๑๘๐๙. "ครั้งนั้น เสียงดังกึกก้องไกลาหล
 นำหวาดเสียวเป็นไปในพระนคร
 นั้นว่า ชาวพระนครสีพีขับไล่
 พระเวสสันดร เพราะบริจาคทาน
 ขอให้พระองค์ทรงบริจาคทาน
 อีกเถิด".

ทานปฏิกุคคาหกา ปน ทานํ คเหตุวา
 "อิทานิ กิร เวสฺสนุตโร ราชา อเมห
 อนาคตา อรณฺณํ ปวิสิสฺสติ,
 อิตฺโต ปฏฺจาย กสฺส สนฺตํ
 คมิสฺสสามา"ติ. จินฺนปาทา วีย ปตฺนฺตา
 อาวฏฺฏนฺตา ปริวตฺตนฺตา มหาสทฺเทน
 ปริเทวีสุ. ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา
 อาห

๑๘๑๐. "เต สฺ มตฺตา กิลฺนฺตาว
 สมฺปตฺนฺติ วณิพฺพกา
 นิขฺยมนฺเต มหาราเช
 สิวินํ รมฺจวฑฺฒเน"ติ.

ตตฺถ เต สฺ มตฺตาติ เอตฺถ
 สฺกาโร นิปาตมตฺโต. เต วณิพฺพกาติ
 อตฺถ. มตฺตา กิลฺนฺตาวาติ มตฺตา
 วีย จ กิลฺนฺตา วีย หุตฺวา.

สมฺปตฺนฺตีติ ปริวตฺตติว ภูมียํ ปตฺนฺติ.
 อจฺเจจฺจุ วตฺตาติ จินฺทิสฺส วต. ยถาติ
 เยน การณฺน. อติยฺกฺษาติ ภูตเวชฺฐาปี
 อิกฺษณิกาปี.

ก็คนผู้รับทานทั้งหลาย ครั้นรับทานแล้ว
 พวกนั้นกล่าวว่า "บัดนี้ ได้ยินว่า พระ
 เวสสันดร จักทรงทำพวกเราไม่ให้มีที่พึ่ง
 แล้วเสด็จเข้าไปสู่ป่า, จำเดิมแต่กาลนี้ไป
 พวกเราจักไปสู่อำณักของใคร" ดังนี้
 เป็นดุษณีแก่ข้าพเจ้าตกไปแล้ว หมุนไปทั่ว
 กลิ้งเกลือกไปมา พวกนั้นคร่ำครวญ
 ด้วยเสียงอันดัง. พระศาสดา เมื่อจะ
 ทรงประกาศเนื้อความนั้นจึงตรัสว่า

๑๘๑๐. "เมื่อพระมหाराชา ผู้มดฺงสีพีรัฐ
 ให้เจริญ จะเสด็จออก วณิพฺพ
 เหล่านั้น เป็นดังคนเมา เหน็ด-
 เหนื่อย นั่งลงประทุษกัน".

สุ อักษร ในคำนี้ว่า เต สฺ มตฺตา
 ในคานานัน เป็นเพียงนิบาต อธิบายว่า
 วณิพฺพเหล่านั้น. คำว่า เป็นดังคนเมา
 เหน็ดเหนื่อย ความว่า วณิพฺพเหล่านั้น
 เป็นดังคนเมา และเป็นดังคนเหน็ดเหนื่อย.

คำว่า นั่งลงประทุษกัน ความว่า วณิพฺพ
 เหล่านั้นล้มลงไปบนพื้นดินกลิ้งเกลือกไป
 มาอยู่. คำว่า ได้ตัดแล้วหนอ ความว่า
 เปรียบเหมือนชนชาวสีพี ได้ตัดต้นไม้
 แล้วหนอ. คำว่า จันใด ได้แก่ เพราะ
 เหตุใด. คำว่า ไหรหลวง ได้แก่ ทั้งหมดมี
 ทั้งหญิงแม่มด.

เวสสุวรรณิ อุทตพีชา โอโรธปาลกา.
วจนตฺเถนาติ วจนการณน. **สมหา**
รฏฺฐา นินฺชชตีติ อตฺตโน รฏฺฐา
นินฺจจฺจติ.

คำว่า **พวกชั้นที่** ได้แก่ ชายผู้ถูกตอน
แล้ว เป็นผู้รักษาพระสนมกำนัลใน. คำว่า
เพราะถ้อยคำ ได้แก่ เพราะเหตุแห่ง
การกล่าว. คำว่า **จำเสด็จออกจาก**
แว่นแคว้นของพระองค์ ได้แก่ เสด็จ
ออกจากแว่นแคว้นของพระองค์.

คามณีเยภีติ หตฺถาจริเยหิ. **ชาติเยติ**
ชาติสมฺปนฺเน. **คามณีเยภีติ** อสฺสา-
จริเยหิ.

คำว่า **นายควาญช้าง** ได้แก่ คนทั้งหลาย
ผู้ฝึกช้าง. คำว่า **สัตว์ผู้มีชาติ** ได้แก่ สัตว์
ผู้สมบูรณ์ด้วยชาติ. คำว่า **นายสารถิ**
ได้แก่ คนทั้งหลายผู้ฝึกม้า.

อินฺทียาจาปธาริภีติ อินฺทียะ จ อาจาเป
จ ธาเรนฺเตหิ. **ทีเป** อโกปี เวยฺยคุเมติ
ทีปิจฺฉุมฺพยุคฺชมฺเมหิ ปริชิตฺเต.

คำว่า **ถือทวนและธนู** ความว่า นาย
สารถิทั้งหลายผู้ถือทวนและถือธนู. คำว่า
หุ้มด้วยหนังเสือเหลืองและเสือโคร่ง
ความว่า แวดล้อมด้วยหนังเสือเหลืองและ
หนังเสือโคร่ง.

เอกเมกา รเถ จิตาติ โส กิร
เอเกกํ อิตฺถีรตฺนํ รเถ จเปตฺวา
อฏฺฐหิ วณฺณทาสีหิ ปริวฺตํ อทาสี.

คำว่า **หญิงแก้วคนหนึ่งๆ ประจำไว้ที่รถ**
ความว่า ได้ยินว่า พระเวสสันดรนั้น
ได้พระราชทานหญิงแก้วไว้ที่รถคันละคน
แวดล้อมด้วยนางวรรณทาสี ๘ คน.

นิภฺรชฺชหีติ สุวณฺณนิภฺรชฺชุตฺตมเยหิ
ปามฺภูเคหิ. **อาฬารปฺปมาติ** วิสาลกฺขิ-
คณฺฐา.

คำว่า **แห่งทอง** ความว่า สังวาลอันสำเร็จ
ด้วยเส้นแห่งแห่งทอง. คำว่า **ดวงตากว้าง**
ความว่า มีปมแห่งดวงตากว้าง.

หสฺสุลาติ หสฺตีปฺพุพฺพุคฺคมา. **สุสฺสญฺภาติ**

คำว่า **มีใบหน้ายิ้มแย้ม** ความว่า ก่อน
การกล่าวถ้อยคำมีใบหน้ายิ้มแย้ม. คำว่า

มีตะโพกงาม ความว่า มีตะโพกผึ่งผาย.
คำว่า มีท่ามกลางตัวกะทัดรัด ได้แก่
มีเอวบางร่างน้อย.

ศัพท์ว่า กัส ในคำว่า กัสปธาริโน นี้
เป็นชื่อแห่งเงิน, อธิบายว่า พระเวสสันดร
ได้พระราชทาน พร้อมด้วยภาชนะเงิน
สำหรับร่อนน้ำมัน.

คำว่า เมื่อพระราชทานแล้ว ความว่า
เมื่อมหาดานอันพระเวสสันดรพระราชทาน
อยู่ คำว่า แผ่นดินไหวแล้ว ความว่า
แผ่นดินไหวแล้ว ด้วยอาณภาพแห่งทาน.

คำว่า พระเวสสันดร ทรงทำอัญชลี-
ทานใด ความว่า พระเวสสันดรราชานั้น
พระราชทานมหาทานใด ทรงประคอง
อัญชลีบนบ้น้อมทานนั้นของตนอยู่ ได้ทรง
ทำอัญชลีอธิษฐานว่า มหาทานของเจ้านี้
จะเป็นปัจจัย แห่พระสัพพัญญุตญาณ
นั้นเทียว, ความน่ากลัวเมื่อนั้น ได้มีแล้ว
อธิบายว่า ในขณะนั้นพื้นดินหวั่นไหวแล้ว.
คำว่า ย่อมออกไป ความว่า พระเวสสันดร
ราชา ครั้นพระราชทาน อย่างนี้แล้ว ก็
เสด็จออกไป, อธิบายว่า ใคร ๆ ไม่ทูล
ห้ามพระเวสสันดรนั้นไว้.

ก็ในกาลนั้น พวกเทวดาได้บอก
กล่าวแก่พระราชาทั้หลาย ในพื้นชมพูทวีป

กณฺญาทิกั มหาทานั เทตี"ติ อาโรจยัสสุ,
ตสฺมา ขตฺติยา เทวตานุกาเวน
อาคนฺตุวา ตา ขตฺติยกณฺญาโย
คณฺหิตฺวา ปกฺกมัสสุ.

เอวํ ขตฺติยพฺรหฺมณฺเวยสฺสสุทฺทาทโย
ตสฺส ทานั คเหตฺวา ปกฺกมัสสุ. อปิฉ
ตสฺส ทานั ทนฺตสฺสเสว สายั อโหสิ.
โส อตฺตโน นิเวสนเมว คนฺตุวา
"มาตาปิตโร วณฺหิตฺวา เสว คมิสฺสสามี"ติ
จิณฺเตตฺวา อลงฺกตฺรเถน มาตาปิตูนํ
วสนฺนุจानํ คโต. มทฺที เทวปี "อหํปิ
สามินา สทฺธี คนฺตุวา สสฺสสฺสสฺสเร
อนฺุชานาเปสฺสสามี"ติ เตน สทฺธี คตา.
มหาสตุโต ปิตโร วณฺหิตฺวา อตฺตโน
คมนาภาวํ กเถสิ. ตมตฺถํ ปกาเสณฺโต
สตุตา อาห

๑๘๑๑. "อามนฺตยิตฺถ ราชานั
สญฺชยํ ธมฺมิกั วรํ

ว่า "พระเวสสันดรกำลังพระราชทาน
มหาทาน มีนางกษัตริย์เป็นต้น" ดังนี้,
เพราะเหตุนั้น กษัตริย์ทั้งหลาย จึงพา
กันมาด้วยอานุภาพแห่งเทวดา รับเอา
นางกษัตริย์เหล่านั้นแล้วเสด็จหลีกไป.

พวกกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร
เป็นต้น พาทั้งรับทานของพระเวสสันดร
อย่างนี้แล้วหลีกไป. ก็และเมื่อพระ-
เวสสันดรนั้น กำลังพระราชทานอยู่
นั้นแหละ ได้เป็นเวลาเย็นแล้ว พระองค์
ก็เสด็จไปสู่พระนิเวศน์ของพระองค์ตาม
เดิม ทรงดำริว่า "เราไปถวายบังคม
พระราชมารดาและพระราชบิดา แล้ว
จักไปในวันพรุ่งนี้" จึงไปสู่ที่ประทับอยู่
ของพระราชมารดาและพระราชบิดา ด้วย
รถอันประดับประดาแล้ว. แม้พระนาง
มัทรีราชเทวีทรงดำริว่า "ถึงเราก็จักไป
กับพระสวามี ขออนุญาตพระสัสสุและ
พระสัสสุระ" ดังนี้แล้ว จึงไปพร้อมกับ
พระเวสสันดรนั้น. พระมหาสัตว์ถวาย
บังคมพระบิดา แล้วกราบทูลการเสด็จไป
ของพระองค์. พระศาสดา เมื่อจะทรง
ประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัสว่า

๑๘๑๑. "พระเวสสันดร กราบทูลพระเจ้า
สัณฺฑยัธรรมิกฺราช ผู้ประเสริฐว่า

อวรุทฐสี มํ เทว
 วงศ์ คจฺฉามิ ปพฺพติ.

ขอเดชะ ขอพระองค์ทรงพระ-
 กรุณาโปรดเนรเทศข้าพระองค์
 เกิด ข้าพระองค์จะไปยังภูเข
 วงกต.

๑๘๑๒. เย หิ เกจิ มหาราช
 ภูตา เย จ ภวิสฺสเร
 อติตฺตาเยว กาเมหิ
 คจฺฉนฺติ ยมสาธนํ.

๑๘๑๒. ข้าแต่มหาราชเจ้า สัตว์เหล่าใด
 เหล่าหนึ่ง ที่มีมาแล้ว ที่จะมีมา
 และที่มีอยู่ ยังไม่อ้อมด้วยกามเลย
 ก็ต้องไปสู่สำนักพญายม.

๑๘๑๓. โสหนํ สเก อภิสฺสี
 ยชฺมาโน สเก ปุเร
 สิวินํ วจนตฺเถน
 สมฺหา ฏฺฐา นิรุชฺชนํ.

๑๘๑๓. ข้าพระองค์ บำเพ็ญทานอยู่
 ในปราสาทของตน ยังชื่อว่า
 เบียดเบียนชาวนครของตน จะ
 ต้องออกจากแคว้นแคว้น ของตน
 เพราะถ้อยคำของชาวสี่ผี.

๑๘๑๔. อมฺนตํ ปฏฺิเสวิสุตฺตํ
 วเน วาฬมิกาภินฺนุ
 ขคฺคทีปนิเสวิเต
 อนํ ปุณฺณานิ กโรมิ
 ตฺมุเน ปงฺกมุหิ สิทฺธา"ติ.

๑๘๑๔. ข้าพระองค์ จักต้องได้เสวยความ
 ลำบากนั้น ในป่าอันเกลื่อนกล่น
 ด้วยสัตว์ร้าย เป็นที่อยู่อาศัยของ
 แรดและเสือเหลือง ข้าพระองค์
 จะทำบุญทั้งหลาย เชิญพระองค์
 ประทับ จมอยู่ในเปือกตมเกิด
 พระเจ้าข้า".

ตตฺถ ธมฺมิกํ วรฺนติ ธมฺมิกราชฺชนํ
 อนฺตเร อุตฺตมํ. อวรุทฐสีติ ฏฺฐา
 นิหรสิ. ภูตาติ อติตฺตา. ภวิสฺสเรติ เย

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ธรรมิกราช
 ผู้ประเสริฐ ความว่า ทรงเป็นผู้สูงสุด
 ในระหว่างพระราชธรรมิกราชทั้งหลาย.
 คำว่า โปรดเนรเทศ ได้แก่ นำออกไป

๑ อนาคต ภวิสฺสนฺติ, ปจฺจุปฺปนฺเน
๑ นิพฺพตฺตา.

โสหนํ สเก อภิสฺสนฺติ โส อหํ
อตฺตโน นครวาสินฺนฺเยว ปิเพสฺสี, กิ
กโรนฺโต. ยชฺมาโนติ ทานํ ททฺมาโน.
สเก ปุเรติ สกปาสาท. ปาลิยํ ปน
โสหนํ ทานํ ททฺมาโนติ ลิชิตํ.

นิรชฺชนฺติ นิภฺชนฺโต อหํ. อมฺนฺตฺนฺติ
ยํ อรณฺณเ วสนฺเตน ปฏฺิเสวิตพฺพ
ทุกฺขํ, ตํ ปฏฺิเสวิสฺสามิ. ปงฺกมฺหิติ
ตุเมห ปน กามปงฺเก สิทฺธาติ วทติ.

อิติ มหาสตุโต อิมานิ จตุหิ
คาถานิ ปิตฺรา สทฺธิ กเถตุว มาตุ
สนฺติกํ คนฺตุว วณฺทิตฺวา ปพฺพชฺชํ
อนฺุชานาเปนฺโต อาห

๑๘๑๕. "อนฺุชานานิ มํ อมฺม
ปพฺพชฺชา มม รุจฺจติ
โสหนํ สเก อภิสฺสึ

ล่งไปแล้ว. คำว่า ที่จะมีมา ได้แก่
จักมีในอนาคต และเกิดขึ้นในปัจจุบัน.

คำว่า ข้าพระองค์ บำเพ็ญทานอยู่
ในปราสาทของตน ได้แก่ ข้าพระองค์
นั้น ชื่อว่าเบียดเบียน ชาวนฺครของตน,
ข้าพระองค์จะทำอย่างไร. คำว่า บำเพ็ญ
ทานอยู่ ได้แก่ ข้าพระองค์ให้ทานอยู่.
คำว่า ในปราสาทของตน ได้แก่ ใน
นิเวศน์ของตน. แต่ท่านเขียนไว้ในบาลีว่า
โสหนํ ทานํ ททฺมาโน ดังนี้.

คำว่า จะต้องออกจาก ความว่า ข้าพระ-
องค์ออกไปอยู่. คำว่า ความลำบากนั้น
ความว่า ข้าพระองค์จักต้องเสวยทุกข์
ที่คนผู้อยู่ในป่าจะพึงเสวย. ด้วยคำว่า
ในเปือกตม พระเวสสันดรได้กราบทูลว่า
เชิญพระองค์ประทับจมนอยู่ในเปือกตม คือ
กามเถิด พระเจ้าข้า.

พระมหาสตุตฺวิกราบทูลกับพระราชา-
บิดาด้วย ๔ คาถานี้ ดังนี้แล้วเสด็จไป
สำนักพระราชมารดา ถวายบังคมลา
เมื่อจะทูลขออนุญาตทรงผนวช จึงทูลว่า

๑๘๑๕. "ข้าแต่พระแม่เจ้า ขอได้โปรด
อนุญาตข้าพระองค์ ข้าพระองค์
ขอการบวช ข้าพระองค์บำเพ็ญ

ยชมาโน สเก ปุเร
สิวีนิ วจนตเถน
สมหา ภูชา นิรุชฌิ.

ทานอยู่ในปราสาทของตน ยัง
ชื่อว่าเปียดเปียนชาวนครของตน
จะต้องออกจากแคว้นแคว้นของตน
เพราะถ้อยคำของชาวสีพี.

๑๘๑๖. อมนุตฺติ ปฏิสเวตัสส
วเน วาฬิมิคากิณฺเณ
ชคฺคทีปนิสเวเต
อหิ ปุณฺณานิ กโรมิ
วงฺก คจฺฉามิ ปพฺพตฺนฺ"ติ.

๑๘๑๖. จักต้องเสวยความลำบากนั้น ใน
ป่า อันเกลื่อนกล่นด้วยสัตว์ร้าย
เป็นที่อยู่อาศัยของแรดและเสือ-
เหลือง ข้าพระองค์จักทำบุญ
ทั้งหลาย จะไปสู่เขาวงกต".

ติ สุตฺวา ผุสฺสตี อาน

พระนางผุสดีได้ทรงสดับคำทูลนั้น
แล้ว จึงตรัสว่า

๑๘๑๗. "อนฺุชานามิ ตํ ปุตุต
ปพฺพชฺชา เต สมิชฺฌตฺ
อยญฺจ มหฺที กลฺยาณิ
สุสณฺเณ ตนฺมชฺฌมิมา
อจฺฉตฺติ สห ปุตุเตหิ
กี อรญฺเณ กริสุสฺสตี"ติ.

๑๘๑๗. "ลูกเอ๋ย แม่อนุญาตให้ลูก
การบวชของลูกจงสำเร็จ ส่วน
แม่มีทรี ผู้มีความงาม ตะโพก
ผึ่งผาย เหวบางร่างน้อย จงอยู่
กับลูก ๆ เกิด จะทำอะไรใน
ป่าได้".

ตตฺถ สมิชฺฌตฺติ ฌาเนน สมิทฺธา
โหตุ. อจฺฉตฺนฺติ อจฺฉตฺ, อีเชว โหตุติ
วทติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า จงสำเร็จ
ได้แก่ จงสำเร็จมาน. คำว่า จงอยู่
ได้แก่ จงพักอยู่, พระนางผุสดี ตรัสว่า
แม่มีทรี จงอยู่ในที่นี้เกิด.

เวสฺสณฺตโร อาน

พระเวสสันดร ตรัสว่า

๑๘๑๘. "นาหิ อกามา ทาสีปิ
อรญฺณํ เนตฺมสุสฺเส

๑๘๑๘. "ข้าพระองค์ ไม่พยายามจะนำ
แม่นางทาสีไปสู่ป่า โดยเขาไม่

สเจ อิจฺจติ อเนวตฺ
สเจ นิจฺจติ อจฺจตุ"ติ.

ต้องการ ถ้าเขาปรารถนาจะไป
(ก็ตามใจ) ถ้าไม่ปรารถนา
ก็จงอยู่".

ตตฺถ อกามาติ อมฺม กิ นามะตํ
กเถถ, อหิ อนิจฺจาย ทาสีปิ เนตฺตํ
น อสฺสหามิ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า โดยเขา
ไม่ต้องการ ความว่า ข้าแต่พระแม่เจ้า
พระองค์ย่อมตรัสคำนั้นทำไม, ข้าพระองค์
ย่อมไม่พยายาม จะนำแม่นางทาสีไป
เพราะความไม่ปรารถนา.

ตโต ราชฯ ปุตฺตสฺส กถํ สุตฺวา
สฺสณฺหิ ยาจิตฺตุ ปฏิปชฺชติ. ตมตฺถํ
ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห

ลำดับนั้น พระราชาทรงสดับ
ถ้อยคำของพระโอรส จึงเสด็จดำเนินไป
วิงวอนพระสุณิสสา. พระศาสดาเมื่อจะ
ทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัสว่า

๑๘๑๙. "ตโต สฺสณฺหิ มหาราชฯ
ยาจิตฺตุ ปฏิปชฺชต
มา จนนฺทสมาจาเร
รชฺชิลลํ อธารยิ.

๑๘๑๙. "ลำดับนั้น พระมหาราชเสด็จ
ดำเนินไป ทรงวิงวอนพระสุณิสสา
ว่า ดูกรแม่มัทรี ผู้มีร่างกาย
อันขลิบด้วยจันทน์ เจ้าอย่าได้
เปื้อนละอองเลย.

๑๘๒๐. กาสิยานิ ปถาเวตฺวา
กุสจิริ อธารยิ
ทุกฺโข วาโส อรณฺณสุมิ
มา หิ ตวํ ลกฺขณํ คมฺมี"ติ.

๑๘๒๐. แม่มัทรี เคยทรงผ้ากาสี อยาได้
ทรงผ้าคากรองเลย การอยู่ในป่า
เป็นความลำบาก ดูกรแม่มัทรี
ผู้มีลักษณะอันงาม เจ้าอย่าไป
เลย".

ตตฺถ ปฏิปชฺชตฺติ ภิทฺชเว
ปุตฺตสฺส กถํ สุตฺวา ราชฯ สฺสณฺหิ

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เสด็จ
ดำเนินไป ความว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย

๑๘๒๓. สัตว์เหล่านั้น เป็นจำนวนมาก
คือเหลือบ ตั๊กแตน ยุง และผึ้ง

เตปิ ตํ ตตฺถ หีเสยฺยํ
ตฺนุเต ทฺวขตฺริ สียา.

จะเบียดเบียนเธอในป่านั้น ความ
ทุกข์อย่างยี่งั้น จะพึงมีแก่เธอ.

๑๗๒๔. อปฺเว ปสฺส สฺนฺดาเส
นทีนฺปิเสวิเต
สฺปฺปา อชฺครา นาม
อวิสา เต มหพฺพลา.

๑๗๒๔. เธอจะได้พบสัตว์ที่น่ากลัวอื่น ๆ
ซึ่งอาศัยอยู่ใกล้แม่น้ำ เช่น
งูเหลือม เป็นสัตว์ไม่มีพิษ
แต่มันมีกำลังมาก.

๑๗๒๕. เต มนุสฺสํ มิคํ วาปี
อปีจาสนฺนมาคตํ
ปริกฺขิปปิตฺวา โภเคหิ
วสฺมาเนนฺติ อตฺตโน.

๑๗๒๕. มันวัดมนุษย์ หรือแม่น้ำที่มา
ใกล้ ๆ ด้วยขนาด เอามาไว้ใน
อานาจของตนได้.

๑๗๒๖. อญฺเฌปี กณฺหา ชฺวฺโน
อจฺฉา นาม อหฺมมิกา
น เตหิ ปฺริโส ภิฏฺโฐ
รฺกฺขมาธฺยฺห มุจฺจติ.

๑๗๒๖. สัตว์ร้ายอย่างอื่น ๆ เช่นหมี
มีขนหัวดำ คนที่มันพบเห็นแล้ว
หนีขึ้นต้นไม้ก็ไม่พ้น.

๑๗๒๗. สํมฺภฺยญฺนฺตา สิงคานิ
ติกฺขคฺคานิ ปหาโร
มฺหิสา วิจฺรณฺเตตฺถ
นที โสตุมฺพรํ ปติ.

๑๗๒๗. ควายเปลี่ยวขวิดเผื่ออยู่ มีเขา
ทั้งคู่ ปลายเขาคมกริบ เที่ยว
อยู่ในถ้ำนั้น ใกล้ฝั่งแม่น้ำ
โสตุมพระ.

๑๗๒๘. ทิสฺวา มิคานํ ญฺถานํ
ควํ สญฺจริตํ วเน
ธนฺท วจฺจติทฺธา
กถํ มทฺธิ กริสฺสสฺสิ.

๑๗๒๘. ดูกรมแม่น้ำที เธอเปรียบเหมือน
แม่น้ำโครักลูก เห็นฝูงเนื้อและ
โคเด็กท่องเทียวอยู่ในป่า จักทำ
อย่างไร.

๑๗๒๙. ทิสฺวา สมฺปติเต โฆเว
ทุมฺมคฺเคสฺส ปฺลวคฺเค

๑๗๒๙. ดูกรมแม่น้ำที เพราะได้เห็น
ทโมนไพรอันน่ากลัว ที่ประจวบ

เข้าในหนทาง ที่เดินได้ยาก
 ความพรั่นพรึง จักมีแก่เธอ
 เพราะไม่รู้จักเขต.

๑๘๓๐. คุณแม่มีทรี เธออยู่ในพระ-
ราชินิเวณน์ เสี่ยงสุนัขเห่าหอน
ย่อมสะดุ้งตกใจ ไปถึงเขาวงกต
จักทำอย่างไร.

๑๘๓๑. เมื่อฝูงนก พวกกันจับเจ้าในเวลา
เที่ยง ป้าใหญ่ เหมือนส่งเสียง
กระหึ่ม เธอปรารถนาจะไปใน
ป่าใหญ่นั้นทำไม”.

บรรดาเหล่าเหล่านั้น คำว่า ได้ตรัส
กับพระสุณีนันท์ ความว่า พระเจ้า
มหาราชได้ตรัสกับพระนางมัทรี ผู้ถูก
สะก้านั้น. คำว่า เธอจะได้พบสัตว์
ที่น่ากลัวอื่น ๆ ความว่า แม่มัทรีเธอจะ
ได้พบ คือเห็นสัตว์ทั้งหลายแม้นชนิดอื่น ๆ
ที่ทำให้สะดุ้งเกิดความกลัว. คำว่า ซึ่ง
อาศัยอยู่ใกล้แม่น้ำ ความว่า สัตว์ที่อยู่
อาศัยในสถานที่ใกล้แม่น้ำ อธิบายว่า
งูเหลือมอาศัยอยู่ใกล้ฝั่งแม่น้ำ.

คำว่า **ไม่มีพิษ** ได้แก่ มีพิษออกแล้ว.
คำว่า **หรือแม้เนื้อที่มาใกล้ ๆ** ความว่า
งูเหลือมมันรัดมนุษย์ หรือสัตว์ที่อยู่ใกล้
คือ มาสู่ความถูกต้องแห่งสรีระของตน.

อตฺโต. อมฺมุคาคติ อมฺกรา มิคา,
ทุกฺขาวหา มิคาคติ อตฺโต.

นที โสตุมฺพริ ปตฺติติ โสตุมฺพราย
นาม นทียา ตีเร. ยฺยถานนฺติ ยฺยถานิ.
อยเมว ปาโจ. เณว วจฺจคิฑฺธาวาติ
ตว ทารเก อปฺสฺสฺสนฺตี วจฺจคิฑฺธา เณ
วีย กถํ กริสฺสฺสสิ. วกาโร ปเนตฺถ
นิปาตมตฺตว.

สมฺปติเตติ สมฺปตฺนเต. โมเรติ ภิสฺนเก
วิฐเป.

ปฺลฺงฺคเมติ มกฺกณฺ. อเขตฺตตฺตฺตฺตฺตฺต
อรรณฺเณ ภูมียํ อกฺขลายน.

ภวิสฺสฺสเตติ ภวิสฺสฺสตี เต. ยา ตฺวํ
สฺวาย สฺตฺวานาติ สิงฺคาลียา สทฺทํ
สฺตฺวา. มุหฺนฺติ นคเร วสนฺตีปิ
ปฺนปฺปนํ อุตฺตสฺสสิ. สฺจนฺเตวาติ นทิต
สทฺทํ กโรติ วีย.

คำว่า เนื่อร้าย คือเนื้อที่ทำความลำบาก
ให้ อธิบายว่า เนื้อที่นำความทุกข์มาให้.

คำว่า ผั่งแม่น้ำโสตุมฺพระ ได้แก่ ตลิ่ง
แห่งแม่น้ำชื่อโสตุมฺพระ. คำว่า ผุ่งสัตว์
ได้แก่ ผุ่ง(เนื้อ), บาลีเหมือนกัน. คำว่า
เปรียบเหมือนแม่โครักลูก ความว่า
แม่มฺทรี เธอเปรียบเหมือนแม่โครักลูก
เมื่อไม่เห็นลูกของเธอ จักทำอย่างไร.
ก็ ว อักษรในคำว่า เณว วจฺจคิฑฺธา
นั้น เป็นเพียงนิบาต.

คำว่า ที่ประจวบเข้า ได้แก่ ที่ตกไป
พร้อม(ในหนทาง). คำว่า นํากลัว ได้แก่
สิงทโมมนีรูปแปลกนํากลัว.

คำว่า ทโมนไพโร ได้แก่ สิงทโมน. คำว่า
เพราะไม่รู้เขต ความว่า เพราะไม่ฉลาด
ภูมิภาคในป่า.

คำว่า ภวิสฺสฺสเต ตัดบทเป็น ภวิสฺสตี
เต แปลว่า จักมีแก่เธอ. คำว่า เธอ
ได้ยินเสียงสุนัขเห่าหอน ความว่า
ได้ยินเสียงสุนัขจิ้งจอกเห่าหอน. คำว่า
บ่อย ๆ ความว่า แม้เธออยู่ในพระนคร
ย่อมสะดุ้งตกใจบ่อย ๆ. คำว่า เหมือน
ส่งเสียง ความว่า ป่าใหญ่เหมือนกระทำ
เสียงบันลือลั่น.

๑๘๓๖. (ชายใด จับมือหญิงหมายผู้ไม่
ปรารถนา จดคร่ำไป) ชายนั้น

(โย นั หตุเถ คเหตุวาน
 อกามั ปริกขุตติ)
 เวรพยุ กฏกั โลเก
 คจฺจนฺตว เรรถสภ.

เป็นผู้ไม่ควรบริโภคของเป็นเดน
 ของหญิงหม้ายนั้นโดยแท้ ความ
 เป็นหม้าย เป็นความเผ็ดร้อน
 ในโลก ข้าแต่พระองค์ผู้เป็น
 จอมทัพ หม่อมฉันจักไปแน่นอน.

๑๘๓๗. เกสคุคฺคณฺมุขเภา
 ภูมฺยา จ ปริสฺสมฺภนา
 ทตฺวา จ ใน ปกฺกมฺติ
 พฺหุ ทุขํ อนนฺตํ
 เวรพยุ กฏกั โลเก
 คจฺจนฺตว เรรถสภ.

๑๘๓๗. ชายอื่นให้ทุกข์มากมายมิใช่น้อย
 ด้วยการจับผมและเตะถีบ จน
 ล้มลงที่พื้นดินแล้ว ไม่หลีกเลี่ยง
 ความเป็นหม้าย เป็นความ
 เผ็ดร้อนในโลก ข้าแต่พระองค์
 ผู้เป็นจอมทัพ หม่อมฉันจักไป
 แน่นอน.

๑๘๓๘. สุกฺกจฺฉวี เรรเวรา
 ทตฺวา สุกฺคฺคฺมานิโน
 อกามั ปริกขุตฺตนิ
 อจฺจนฺตว วายสา
 เวรพยุ กฏกั โลเก
 คจฺจนฺตว เรรถสภ.

๑๘๓๘. พวกเจ้าผู้ ผู้ต้องการหญิงหม้าย
 ที่มีผิวพรรณผุดผ่อง ให้ของ
 เล็กน้อยแล้ว สำคัญตัวว่าเป็นผู้
 มีโชคดี ย่อมจุดคร่าหญิงหม้าย
 ผู้ที่ไม่ปรารถนาไป ดังฝูงกา
 กลุ้มรุมนกเค้าแมว ฉะนั้น
 ความเป็นหม้าย เป็นความ
 เผ็ดร้อนในโลก ข้าแต่พระองค์
 ผู้เป็นจอมทัพ หม่อมฉันจักไป
 แน่นอน.

๑๘๓๙. อปี ภาตฺติกุเล ฆีเต
 กัสสปขุโขตฺเตเน วสํ
 เนวาทิวากุยํ น ลภ

๑๘๓๙. หญิงหม้าย แม้จะอยู่ในตระกูล
 ญาติ อันเจริญรุ่งเรือง ด้วย
 เครื่องทอง จะไม่ได้รับคำติเตียน

ล้วงเกิน จากพี่น้องและเพื่อน
ก็หาไม่ ความเป็นหม้าย เป็น
ความเผ็ดร้อนในโลก ข้าแต่
พระองค์ผู้เป็นจอมทัพ หม่อมฉัน
จักไปแน่นอน.

๑๘๔๐. แม่น้ำไม่มีน้ำก็เป่ล่าตาย (ไม่มีอะไรเลย) แฉ่นแฉ่วน ไม่มีพระราชา ก็เป่ล่าตาย แม่น้ญเป็นหม้าย ก็เป่ล่าตาย ถึงแม้นเธอจะมีพีน้องตั้ง ๑๐ คน ความเป็นหม้าย เป็นความเผ็ดร้อนในโลก ข้าแต่พระองค์ ผู้เป็นจอมทัพ หม่อมฉันจักไปแน่นอน.

๑๘๔๑. ธงเป็นเครื่องหมายแห่งรถ ควัน
เป็นเครื่องปรากฏแห่งไฟ พระ
ราชา เป็นสง่าแห่งแว่นแคว้น
ภัสดาเป็นสง่าของหญิง ความ
เป็นหม้าย เป็นความเผ็ดร้อน
ในโลก ข้าแต่พระองค์ผู้เป็น
จอมทัพ หม่อมฉันจักไปแน่นอน.

๑๘๔๒. หญิงจนผู้ทรงเกียรติ ย่อมร่วมสุข
ร่วมทุกข์ของสามีที่จน หญิงมั่งคั่ง
ผู้ทรงเกียรติ ย่อมร่วมสุขร่วมทุกข์
ของสามีที่มั่งคั่ง เทพเจ้าย่อม
สรรเสริญหญิงนั้นแล เพราะเธอ
ทำกิจที่ทำได้ยาก.

๑๘๔๓. สามิกิ อนุพนฺธิสฺสํ

สทา กาสายวาสินี
ปจฺพยาปี อภิขุชฺฌนฺตยา
เวทพฺยํ กฏฺกิตฺติยา.

๑๘๔๔. อปี สาครปรินฺตํ

พฺหุวิตฺตธโร มเห
นนานารตนปริปฺปรี
นิจุเช เวสฺสตรํ วินา.

๑๘๔๕. กถนฺนุ ตาสํ หทยํ

สุขรา วต อิตฺติโย
ยา สามิกเก ทฺวักขิตฺมเห
สุขมิจฺจนฺติ อตฺตโน.

๑๘๔๖. นิภฺขมฺนฺเต มหาราเช

สวีนํ ฏฺฐจฺจทฺมเน
ตมเห อนุพนฺธิสฺสํ
สพฺพกามทโท หิ เม"ติ.

ตตฺถ ตมพฺพวรีติ ภิกฺขเว มหฺทิ
รณฺโณ วจฺนํ สุตฺวา ตํ ราชาเน
อพฺรวิ อภิสมฺภอสฺสเนติ สหิสฺสามิ

๑๘๔๓. หม่อมฉัน จักบวชติดตาม
พระสวามีไปทุกเมื่อ แม้เมื่อ
แผ่นดินยังไม่ทำลาย ความ
เป็นหม้าย เป็นความเผ็ดร้อน
ของหญิง.

๑๘๔๔. หม่อมฉัน วางเว้นพระเวสสันดร
เสียแล้ว ไม่พึงปรารถนาแม้
แผ่นดิน อันมีสาครเป็นขอบเขต
ทรงไว้ซึ่งเครื่องปล้ำใจ เป็น
อันมากบริบูรณ์ด้วยรัตนะต่าง ๆ.

๑๘๔๕. เมื่อสามิตกทุกข์ หญิงเหล่าใด
ยอมหวังสุขเพื่อตนหญิงเหล่านั้น
เลวทรามหนอ หัวใจของหญิง
เหล่านั้น เป็นอย่างไรหนอ.

๑๘๔๖. เมื่อพระมหาราชา ผู้ผดุงรัฐสืบทอด
ให้เจริญเสด็จออกอยู่ หม่อมฉัน
จักขอติดตามพระองค์ไป เพราะ
พระองค์ พระราชทานสิ่งที่น่า
ปรารถนาทั้งปวง แก่หม่อมฉัน".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ได้
กราบทูลพระเจ้าสัณฺฑชยนั้น ความว่า
ดูกรภิกษุทั้งหลาย พระนางมัทรีได้ทรง
สดับพระดำรัสของพระเจ้าสัณฺฑชย ได้
กราบทูลพระราชนั้นแล้ว. คำว่า ยอม
อดทนต่อสู้อย่างไร หม่อมฉันจักอดทน

อิริวเสสสุสามิ. ปโตกิลนติ ปโตกิลติณ.

จักอดกลั้น. คำว่า หญ้าคมบาง ได้แก่
หญ้าแฝก (หญ้าเลา).

ปนุทนิสสุสามิติ เทวธา กตฺวา
เวสฺสนฺตฺรสุส ปฺรโต คมิสฺสุสามิ.
อุทฺรสุสฺสปโรธนาติ อุปฺวาเสน ชฺฐาธิ-
วาเสน.

คำว่า หม่อมฉันจักแหวก ความว่า
หม่อมฉัน จักดำเนินไปข้างหน้าพระ
เวสสันดร ทำให้เป็นสองข้าง. คำว่า
ด้วยการอดอาหารตรากตรำท้อง ได้แก่
ด้วยความอดทน คือกินอาหารแต่น้อย.

โคหนฺนฺเวสฺสนนาติ วิสาลกฺวิโย โอนต-
ปฺสุสา จ สามิกํ ลภนฺตฺติ ฅตฺวา
โคหนฺนา กฺวิผลกํ โกฏฺยาเปตฺวา
เวสฺสนน ปฺสุสานิ โอนาเมตฺวา
กฺุมาริกา ปตี ลภนฺติ. กฏฺกนฺติ
อสาตํ. คจฺจนฺนฺเบวาติ คมิสฺสุสามิเยว.

คำว่า ผูกคานด้วยไม้คางโค ความว่า
เหล่ากุมาริรู้ว่า หญิงที่มีเอวกว้างและ
สีข้างผาย ย่อมได้สามี จึงเอาไม้มีสัณฐาน
เหมือนคางโค ค่อย ๆ ทูบนั้นเอว เอาผ้า
รัดสีข้างทั้งสองให้ผายออก ชื่อว่า
ย่อมได้สามี. คำว่า เป็นความเผ็ดร้อน
ได้แก่ เป็นความทุกข์ร้อน. คำว่า จักไป
แน่นอน ได้แก่ หม่อมฉันจักไปแน่นอน.

อปฺปตฺโตติ อสฺสา วิธวาย
อุจฺฉิฏฺฐกํ ปฺริฏฺฐชิตฺตํ อนนฺจฺฉิวิโกเยว.
โย นนฺติ โย นิจฺชจฺโจ ตํ วิธวํ
อนิจฺจมานญฺเบว หตฺถे คเหตฺวา
กชฺฏมตฺติ.

คำว่า เป็นผู้ไม่ควร ความว่า
ชายนั้น เป็นผู้ไม่ควรจะบริโภคอาหาร
เป็นเดนของหญิงหม้ายนั้นโดยแท้. คำว่า
ชายใดจับหญิงหม้ายนั้น ความว่า
ชายใด มีชาติต่ำจับมือหญิงหม้ายนั้น
ผู้ไม่ปรารถนาอยู่ที่เดียว จุดคร่าไป.

เกสฺสคฺคหณฺมุกฺเขปํ ฎุมฺยา จ
ปฺริสฺสุมภนาติ อสฺสุสามิกํ อิตฺถิ
หตฺถปาทฺเหสิ เกสฺสคฺคหณฺนํ อุฏฺเฐปํ
ฎุมฺมียํ ปาเตนฺติ เอตํ อวณฺณฺวา

คำว่า ด้วยการจับผมและเตะถีบจน
ล้มลงที่พื้นดิน ความว่า เหล่าบุรุษจับผม
หญิงผู้ไม่มีสามีเหยียงไปด้วยมือ เตะถีบ
ด้วยเท้าให้ล้มลงบนพื้นดิน หญิงเหล่านั้น

นาตีกุมมนุตติ.

ทตฺวา จาติ อสฺสสามิกาย อิตฺติยา
เอวรูปี พหุ อนุปปกั ทุกฺขํ ปโร
ปุริโส ทตฺวา จ. ใน ปกฺกมตฺติ
ตํ นิราสํโก โอลิเกนฺโตว ติฏฺฐติ.

สุกฺกจฺจวฺติ นหานิยจฺจนฺเนหิ
อุพฺพตฺติตตฺตวิวณฺณนา. เวทฺทวาติ วิทฺทตฺติกา.

ทตฺวาติ กิณฺณทเว อปฺปมตฺตกั ธนํ
ทตฺวา. สุกฺกคฺคฺมานิโนติ มยํ สุกฺกคฺคาติ-
มณฺณมณานา. อกามนฺติ ตํ วิทฺธํ
อสฺสสามิกํ อกามํ. อุฏฺฐกณฺเณว วายสํสาติ
กากา วีย อุฏฺฐกํ ปริกฺขตฺตมฺนติ.

กัสปฺปชฺชิตฺตเนติ สุวณฺณณฺณาชเนหิ
ปชฺชิตฺตเนเต. วสนฺติ เอวรูปี ภาตฺติกุเล
วสฺมานา. เนวาทิวกายํ น ลภฺเต
อโย อิตฺถิ นิสฺสสามิกา ยาวชฺชิวํ
อมฺหากณฺเณว ภารา ชาตฺตาติ อาทินิ
วจนานิ วทฺทเนหิ ภาตฺติหิปี สชฺชิกะหิปี

ถูกดูหมิ่นก็ไม่ล่วงเกิน.

คำว่า ให้(ทุกข์) ความว่า ชายอื่นให้
ทุกข์มากมาย คือมิใช่น้อย เห็นปานนี้
แก่หญิงผู้ไม่มีสามี. คำว่า ไม่หลีกเลี่ยง
ความว่า ชายนั้น ไม่มีความสงสัย
ยืนมองดูหญิงนั้น.

คำว่า มีผิวพรรณผุดผ่อง ความว่า
พวกหญิงหม้ายผู้มีผิวพรรณอันจุนสำหรับ
อาบฉาบทาแล้ว. คำว่า ผู้มีความต้องการ
หญิงหม้าย ได้แก่ ชายเจ้าชู้ผู้มีความ
ต้องการหญิงหม้าย.

คำว่า ให้ ได้แก่ ให้ทรัพย์มีประมาณ
น้อยเท่านั้น คำว่า มีโชคดี ความว่า
พวกเจ้าชู้ผู้สำคัญว่าเรามีโชคดี. คำว่า
ผู้ไม่ปรารถนา ความว่า หญิงหม้าย
คือหญิงผู้ไม่มีสามี ผู้ไม่ปรารถนานั้น.
คำว่า ดังฝูงนกกลุ่มรุมนกเค้าแมวนั้น
ความว่า เหมือนฝูงนก พวกนกกลุ่มรุม
จูดคร่านกเค้าแมว ฉะนั้น.

คำว่า เจริญรุ่งเรืองด้วยเครื่องทอง
ความว่า รุ่งเรืองอยู่ด้วยภษณะเครื่องทอง
ทั้งหลาย. คำว่า อยู่ ได้แก่ เมื่ออยู่ใน
ตระกูลญาติแม้เห็นปานนี้. คำว่า ไม่
พึงได้รับคำล่วงเกินก็หาไม่ ความว่า
หญิงหม้ายไม่พึงได้รับ คือยอมไม่ได้รับ

อติวาญญ์ ครหวจน์ เอตัง วจัน เนว
น ลภ ลภติเยว. ปญฺญานนฺติ
ปากฎภาวการณ.

คำนั้นอันเป็นคำล่วงเกิน คำติเตียนจาก
พี่น้องทั้งหลายบ้าง จากเพื่อนทั้งหลาย
บ้าง ผู้กล่าวคำทั้งหลายเป็นต้นว่า หญิง
ผู้ไม่มีสามีนี้เกิดเป็นภาระของเราทั้งหลาย
ตลอดชีวิตโดยแท้. คำว่า เป็นเครื่อง
ปรากฏ ได้แก่ เป็นเหตุเครื่องปรากฏ.

ยา ทลิทฺที ทลิทฺทสฺสชาติ เทว
กิตฺติสฺมปฺนฺนา ยา อิตฺถิ อตฺตโน
สามิกสฺส ทลิทฺทสฺส ทฺวขฺปฺตฺตสฺส
กาเล สยํปี ทลิทฺที สมานา ทฺวขา
โหติ. ตสฺส สามิกสฺส อหฺมสฺส
สฺวขฺปฺตฺตสฺส กาเล เตเนว สทฺธิ
อหฺมา สฺวขฺปฺตฺตา โหติ. ตํ เว
เทวา ปสฺสณฺตีติ เทวาปี ตํ เอวรูปิ
อิตฺถิ ปสฺสณฺติ.

คำว่า หญิงจนผู้ทรงเกียรติย่อม
ร่วมสุขร่วมทุกข์ของสามีที่จน ความว่า
ข้าแต่สมมติเทพ หญิงใดผู้สมบูรณ์ด้วย
เกียรติ แม้ตนเองยากจนก็เป็นผู้ร่วมทุกข์
ในกาลที่สามีของตนยากจนถึงความทุกข์
ในกาลที่สามีผู้มั่งคั่งนั้นถึงความสุข หญิง
ผู้มั่งคั่ง ย่อมเป็นผู้ร่วมสุขกับสามีนั้น
นั้นแหละ. คำว่า เทพเจ้าย่อมสรรเสริญ
หญิงนั้นแล ความว่า แม้เทพเจ้าทั้งหลาย
ย่อมสรรเสริญหญิงนั้น คือผู้เห็นปานนี้.

อภิขฺชนฺตฺยาติ อภฺชชนฺติยา, สเจปี
หิ อิตฺถิยา สกลปจฺวี น ภิชฺชติ,
สกลาย ปจฺวิยา सा ज अिस्सरा
โหติ, ตถापि เวธพฺยํ กฏฺกเมวาทิ
อตฺถโก. สุขรา วต อิตฺถิโยติ สุภฺจ
ขรา วต อิตฺถิโยติ.

คำว่า ยังไม่ทำลาย ได้แก่ ยังไม่
แตกแยก, อธิบายว่า ก็ถ้าว่าแผ่นดิน
ทั้งสิ้น ของหญิงยังไม่ทำลาย และหญิง
นั้นก็ยังเป็นใหญ่ ในแผ่นดินทั้งสิ้นอยู่
แม้ถึงอย่างนั้น ความเป็นหม้ายก็ยังเป็น
ความเดือดร้อนอยู่นั่นเอง. คำว่า หญิง
เหล่านั้น เลวทรามหนอ ความว่า
หญิงเหล่านั้น หยาบเข้าจริงหนอ.

๑๘๔๗. “ตามพรวี มหาราช
มทฺที สพฺพคฺโสภณํ
อิม เต ทหฺรา ปุตฺตา
ชาลี กณฺหาชิโน จูโ
นิกฺขิปฺป ลกฺขณํ คจฺฉ
มยฺนฺเต โปสยามเส”ติ.

ตตฺถ ชาลี กณฺหาชิโน จูโ
ชาลี จ กณฺหาชิโน จาติ จูโ.
นิกฺขิปาติ อิม นิกฺขิปิตฺวา จเปตฺวา
คจฺฉาหิตี.

๑๘๔๘. “ตามพรวี ราชปุตฺตี
มทฺที สพฺพคฺโสภณา
ปียา เม ปุตฺตกา เทว
ชาลี กณฺหาชิโน จูโ
ตฺยมนฺหิ ตตฺถ รมิสฺสนฺติ
อรณฺเณ ชีวโสกินฺนุ”ติ.

ตตฺถ ตฺยมนฺนฺติ เต ทารกา
อมฺหากิ ตตฺถ อรณฺเณ. ชีวโสกินฺนฺติ
อวิคตโสภณํ หทยํ รมิสฺสนฺตีติ อตฺถเ.

๑๘๔๗. พระมหาราชได้ตรัสกับพระนาง
มัทรี ผู้มีความงามทั่วพระวรกาย
ว่า ดูกรแม่มัทรี ผู้มีศุภลักษณะ
พ่อชาลีและแม่กัณหาชิโน ลูกรัก
ทั้งสองของเธอนี้ ยังเป็นเด็ก
เจ้าจงละไว้ไปเถิด พ่อจะรับ
เลี้ยงดูเด็กทั้งสองนั้นไว้เอง”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า พ่อชาลี
และแม่กัณหาชิโนลูกรักทั้งสอง ความว่า
เด็กทั้งสอง คือพ่อชาลีและแม่กัณหาชิโน.
คำว่า เจ้าจงละไว้ ความว่า เจ้าจงละ
เด็กทั้งสองนี้ไว้ไปเถิด ดังนี้.

๑๘๔๘. “พระนางมัทรีราชปุตฺตี ผู้มี
ความงามทั่วพระวรกาย ได้
กราบทูล พระเจ้าสัณฺฑชยฺญันว่า
ข้าแต่เทพเจ้า พ่อชาลีและแม่
กัณหาชิโนทั้งสองเป็นลูกสุดที่รัก
ของหม่อมฉัน ลูกทั้งสองนั้น จัก
ยังหัวใจของหม่อมฉัน ผู้มีชีวิต
อันเศร้าโศก ให้รันทมนิโนปานั้น”.

บรรดาคำนั้น คำว่า จักยังหัวใจของ
หม่อมฉัน ความว่า เด็กทั้งสองนั้นของเรา
ในปานั้น. คำว่า ผู้มีชีวิตอันเศร้าโศก
ความว่าเด็กทั้งสองจักยังหัวใจของหม่อมฉัน
ผู้ยังไม่ปราศจากความเศร้าโศกให้รันทมนิได้.

๑๘๕๔. เด็กทั้งสอง เคยบรรทมบนพรม
อันปลาดไ้้อย่างวิจิตร บน

สยนฺตา ตินฺสนฺตาเร
กถํ กานฺหนฺติ ทารกา.

๑๘๕๕. คนฺธเกน วิลิเมเปตฺวา
อคุคฺคฺจฺนฺทเนน จ
รโฆสลฺลฺลํ ฐาเรนฺตา
กถํ กานฺหนฺติ ทารกา.

๑๘๕๖. จามรีโมรหตุเกหิ
วิธีตฺตฺคา สุเข จิตา
มุฏฺฐา ทํเสหิ มกฺเสหิ
กถํ กานฺหนฺติ ทารกา"ติ.

ตตฺถ สตปฺเล กัมเสติ ปลฺสเตน
กตาย กาณฺจนปาติยา. โคนฺเก
จิตฺรสนฺนฺตเตติ มหาปิจิยํ กาฬโกชเวหิ
เจว จิตฺรสนฺนฺตเวหิ จ สนฺนฺตเต.
จามรีโมรหตุเกหิตี จามเรหิ เจว
โมรหตุเกหิ จ วิธีตฺตฺคา.

เอวํ เตสํ สลฺลปฺนฺตานญฺเวย
รตฺติ วิภายิ, สุริโย อุกฺคฺจฺฉิ.
มหาสฺตตฺตฺส จตฺตฺสินฺธวฺยตฺตํ อลงฺกตรกํ
อาเนตฺวา ราชทฺวาเร จปยีสฺสุ. มทฺธิ
เทวี สสฺสฺสฺสฺสฺเร วณฺทิตฺวา เสสฺติตฺถิโย
อปฺปโลเกตฺวา เทว ปุตฺเต อาทาย

บัลลังก์ เมื่อต้องบรรทมบน
เครื่องลาดหญ้า จักทำอย่างไร.

๑๘๕๕. เด็กทั้งสองเคยหลับได้ด้วยกฤษณา
และจันทน์หอม เมื่อต้องทรง
ละอองธุลี จักทำอย่างไร.

๑๘๕๖. เด็กทั้งสอง เคยตั้งอยู่ในความสุข
มีผู้พัดวีให้ด้วยแสงจามรี และ
หางนกยูง ต้องถูกเหือบและ
ยุ้งกัด จักทำอย่างไร".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ในถาด
ทองหนัก ๑๐๐ ปละ ความว่า ในถาด
ทอง อันเขาทำแล้วด้วยทองหนัก ๑๐๐
ปละ. คำว่า บนพรมอันปูลาดอย่าง
วิจิตร ความว่า ลาดด้วยผ้าโกเชาว์ดำ
และเครื่องลาดอันวิจิตรบนตั่งใหญ่. คำว่า
ด้วยแสงจามรีและหางนกยูง ความว่า
อันเขาพัดวีแล้วด้วยแสงจามรี และหาง
นกยูง.

เมื่อพระราชมารดาและพระราชบิดา
กับพระราชโอรสและพระสุณีนํานั้น ทรง
เจรจากันอยู่อย่างนี้ ราชตรีก็สว่าง พระ
อาทิตย์ขึ้นไปแล้ว. อำมาตย์ทั้งหลายก็นำ
รถทรงเทียมด้วยม้าสินธพ ๔ ตัว มารอ
พระมหาสัตว์ที่ประตูพระราชวัง. พระนาง

เวสสุสนทรโต ปฐมตรี คนุตวา รณ
อภูจาสิ. ตมตถํ ปกาเสนโต สตุธา
อาห

มัทรีเทวี ถวายบังคมพระสัสสุและพระ
สัสสุระทั้งสองพระองค์แล้ว ได้ทรงอำลา
หญิงอื่น ๆ พาพระโอรสและพระธิดา
ไปประทับอยู่บนรถก่อนพระเวสสันดร.
พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความ
นั้น จึงตรัสว่า

๑๘๕๗. “ตมพรวี ราชปุตตี
มทุที สพุพคโสภนา
มา เทว ปริเทวลี
มา จ ตวํ วิมโน อนุ
ยถา มยํ ภวิสฺสาม
ตถา เหลสนฺนติ ทารกา.

๑๘๕๗. “พระนางมัทรีราชบุตรี ผู้มี
ความงามทั่วพระวรกาย ได้
กราบพูล พระเจ้าสัณฺฑชยนั้นว่า
ข้าแต่เทพเจ้า พระองค์อย่าได้
ทรงปริเทวนาการ และอย่าทรง
เสียพระทัยเลย หม่อมฉันทั้งสอง
จักเป็นอย่างไร เด็กทั้งสองก็จัก
เป็นอย่างนั้น.

๑๘๕๘. อิหํ วตฺวาน ปกฺกามิ
มทุที สพุพคโสภนา
สิวิมคฺเคน อเนวลี
ปุตฺเต อาทาย ลกฺขณา”ติ.

๑๘๕๘. พระนางมัทรี ผู้มีความงามทั่ว
พระวรกาย ครั้นกราบพูลคำนี้
แล้ว เสด็จหลีกไป พระนางผู้ทรง
ศุภลักษณะ ทรงพาพระโอรสและ
พระธิดาเสด็จไปตามทาง แห่ง
พระเจ้าสีพีเสด็จ”.

ตตฺถ สิวิมคฺเคนาติ สิวิรณฺณา
คนุตพุพคฺเคนาว. อเนวลีติ ตํ

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ตามทาง
แห่งพระเจ้าสีพีเสด็จ ความว่า พระนาง
มัทรี พร้อมด้วยพระโอรสและพระธิดา
ได้เสด็จไปตามทาง ที่พระเจ้าสีพีเสด็จ.

อคมาสี, ปาสาหา โอตริตฺวา รถมํ
อภिरุหิติ อตุโธ.

คำว่า เสด็จไป ความว่า ได้เสด็จไปสู่
รถนั้น อธิบายว่า เสด็จลงจากปราสาท
แล้วเสด็จไปขึ้นรถ.

๑๘๕๙. "ตโต เวสฺสณฺตโร ราชานํ
ทตฺวาน ชตฺตโย
ปีตุ มาตุญฺจ วณฺทิตฺวา
กตฺวา จ นํ ปทกฺขิณํ.

๑๘๕๙. "ลำดับนั้น พระเวสสันดรชาติย-
ราช ครั้นทรงบำเพ็ญทานแล้ว
ถวายบังคมพระราชบิดา และ
พระราชมารดา และทรงทำ
ประทักษิณแล้ว.

๑๘๖๐. จตฺวาหิ รถมํ ยุตฺตํ
สีมมารุญฺห สนฺทณํ
อาทาย ปุตฺตทารญฺจ
วฏฺกํ ปายาสี ปพฺพตฺนํ"ติ.

๑๘๖๐. ขึ้นทรงรถเทียมด้วยม้าสินธพ ๔
ตัว พาพระราชยา พระโอรสและ
พระธิดา เสด็จไปสู่เขาวงกต".

ตตฺถ ตโตติ ภิกฺขเว ตสฺสา
มทฺธิยา รถมํ อภिरุหิตฺวา จิตฺกาเล.
ทตฺวานาติ หิโย ทานํ ทตฺวา.
กตฺวา จ นํ ปทกฺขิณนฺติ
ปทกฺขิณญฺจ กตฺวา. นนฺติ นิปาตมตฺตํ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ลำดับ
นั้น ความว่า ดูกรภิกษุทั้งหลายในเวลา
ที่พระนางมัทรีนั้นเสด็จขึ้นรถแล้ว ประทับ
ยืนอยู่. คำว่า ครั้นทรงบำเพ็ญทานแล้ว
ความว่า พระเวสสันดรครั้นทรงบำเพ็ญ
ทานแล้ว ในวันวาน. คำว่า และทรงทำ
ประทักษิณ ได้แก่ และทรงทำประทักษิณ
แล้ว. คำว่า นํ เป็นเพียงนิบาต.

๑๘๖๑. "ตโต เวสฺสณฺตโร ราชานํ
เยนาสิ พนฺโก ชโน
อามนฺต โข ตํ คจฺฉาม
อโรคา โหนฺตุ ภาตโย"ติ.

๑๘๖๑. "ลำดับนั้น พระเวสสันดรเสด็จ
เข้าไป สู่ที่มีชนเป็นอันมาก
ตรัสบอกกล่าว เราขอลาไปนะ
ขอญาติทั้งหลาย จงเป็นผู้ไม่มี
โรคเกิด".

เนื้อความแห่งศาลานั้นว่า “ดูกร
ภิกษุทั้งหลาย ลำดับนั้น พระเวสสันดร
ขับรถเข้าไปในที่ซึ่งชนเป็นอันมากได้ยืน
อยู่ ด้วยพากันคิดว่า ‘พวกเราจักเห็น
พระเวสสันดร’ เมื่อจะทรงบอกลามหาชน
ได้ตรัสว่า ‘เราขอไปละญาติทั้งหลาย
ท่านทั้งหลายจะเป็นผู้ไม่มีโรคเกิด’ ดังนี้.

บทว่า ตํ ในคานถานั้น เป็นเพียงนิบาต..
 ดุกรภิกษุทั้งหลาย พระเวสสันดรตรัสกับ
 ญาติทั้งหลายว่า “เราขอลาท่านทั้งหลาย
 ไปละนะ ท่านทั้งหลายจงเป็นผู้มีความสุข
 จงเป็นผู้ไม่มีทุกข์เกิด”.

เมื่อพระมหาสัตว์ลามาหาชนอย่างนี้แล้ว ได้ประทานโอวาทแก่ชนเหล่านั้นว่า “ท่านทั้งหลายจงเป็นผู้ไม่ประมาททำบุญทั้งหลายมีทานเป็นต้นเถิด” ดังนี้จึงเสด็จไป พระมารดาพระโพธิสัตว์ทรงดำริว่า “ลูกของเรามีจิตประกอบด้วยทาน จงให้ทาน” ดังนี้ ทรงส่งแก้วมณีซึ่งเต็มด้วยแก้ว ๗ ประการ พร้อมด้วยอาภรณ์ทั้งหลายไปทั้งสองข้างทาง. แม้พระเวสสันดรนั้น ก็ทรงเปลื้องอาภรณ์ อันสวมอยู่ที่พระวรกายของพระองค์ พระราชทานแก่ยากที่พบถึง ๑๘ ครั้ง ได้พระราชทานสิ่งของที่เหลือทั้งหมด. พระองค์เสด็จออก

จาเน ปจวี ภิษชิตวา กุลาลจกั กิย
 ปริวตติตวา รถั นคราภิมุขั อกาลิ.
 โส มาตาปิตุณั วสนญฺจานั โอโลเกสิ.
 เตน การุณฺเณน ปจวิกรมปาทยิ อเหตุ.

จากพระนครแล้ว เป็นผู้มีความประสงค์
 จะหันกลับมาทอดพระเนตรพระนคร.
 ครั้งนั้น แผ่นดินในที่ประมาณเท่ารถ
 แตกไป ทำให้รถหมุนกลับหันหน้าสู่
 พระนครเหมือนจักรของช่างหม้อ เพราะ
 อาศัยน้ำพระทัยของพระเวสสันดรนั้น.
 ท้าวเธอทอดพระเนตรสถานที่ประทับของ
 พระราชมารดาและพระราชบิดา. ความ
 อัศจรรย์มีแผ่นดินไหวเป็นต้นได้มีแล้ว
 เพราะความกรุณานั้น.

เตน วุตติ

เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า

“นิกุมมิตวาน นครา
 นินวตติตวา วิโลกิตะ
 ตทาปิ ปจวี กมุปี
 สินะรวณวฏฺฐกา”ติ.

“เมื่อพระเวสสันดร เสด็จออกจาก
 พระนคร ทรงเหลียวมาทอด
 พระเนตร แม้ครั้งนั้น แผ่นดินอันมี
 ขุนเขาสิเนรุและราวป่า เป็นเครื่อง
 ประดับ ก็ไหว่นไหว”.

สยั ปน โอโลเกตวา มหุทีปี
 โอโลกาเปตุ คาทมาห

ก็พระเวสสันดรทอดพระเนตรด้วยพระองค์
 เองแล้ว เพื่อจะยังพระนางมัทรีให้ทอด
 พระเนตร จึงตรัสคาถาว่า

๑๘๖๒. “อิงฺฆ มหุที นิสาเมหิ
 รุมมรูปัว ทิสฺสติ
 อาวาโส สิวิสฺเสฏฺจสฺส
 เปตฺติกั ภวนั มมา”ติ.

๑๘๖๒. “เชิญดูเกิดมัทรี ที่ประทับของ
 พระเจ้าสีฬีผู้ประเสริฐ ปรากฏ
 เป็นรูปอันน่านรมย์ ส่วน
 มนเทียรของเรา เป็นดังเรือน
 เปรต”.

ตตถ นิสามะหีติ โอลิเกหิ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เชิญดู
เกิด ความว่า เธอจงทอดพระเนตร.

อถ มหาสตุโต สหชาเต
สภุจิสฺสหัสเส อมจฺเจ จ เสสชนนฺจ
นิวตฺตาเปตฺวา รถํ ปาชนฺโต มหฺที่
อาห “ภทฺเท สเจ ปจฺจโต ยาจกา
อาคจฺจนฺติ, อุปธฺาเรยฺยาสิ”ติ. สปิ
โอลิเกนฺตี นิสีหิ. อถสฺส สตฺตสตก-
มหาทานํ สมฺปาปฺนฺติ อสฺสโกนฺดา
จตฺตาโร พฺราหฺมณา นคฺริ คนฺตฺวา
“กหิ ราชฺา”ติ ปุจฺจิตฺวา “ทานํ
ทตฺวา คโต”ติ วุตฺเต “กิ คเหตฺวา
คโต”ติ ปุจฺจิตฺวา “รเถน คโต”ติ
สุตฺวา “อสุเส นํ ยาจิสุสฺมา”ติ
อนุพฺนฺนฺสิ.

อถ มหฺที่ เต อาคจฺจนฺเต ทิสฺวา
“ยาจกา อาคจฺจนฺติ เทว”ติ อาโรเจสิ.
มหาสตุโต รถํ จเปสิ. เต อาคนฺตฺวา
อสุเส ยาจิสุ. มหาสตุโต จตฺโร
อสุเส เตสํ อทาสิ.

ตมตฺถิ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ให้อำมาตย์
สหชาตหกหมื่นคน และคนอื่น ๆ กลับ
แล้ว ทรงขับรถไปพลาง ตรัสกับพระนาง
มัทรีว่า “แน่ะเธอผู้เจริญ ถ้าพวกยาจกมา
ข้างหลัง เธอพึงตรวจดู”. แม้พระนางก็
นั่งทอดพระเนตรอยู่. ต่อมาพราหมณ์
๔ คน ผู้มาไม่ทันรับสัตตสตกมหาทาน
จึงไปยังพระนคร ถ้ามชาวพระนครว่า
“พระราชาเวสสันดรอยู่ไหน” เมื่อเขา
ตอบว่า “พระองค์พระราชทานมหาทาน
เสร็จ ได้เสด็จไปแล้ว” จึงถามต่อไปว่า
“พระองค์เอาอะไรไป” ได้ฟังว่า “พระองค์
เสด็จไปด้วยรถ” ก็ติดตามไปด้วยหมายใจ
ว่า “พวกเราจักขอม้ากับพระองค์” ดังนี้.

ลำดับนั้น พระนางมัทรีเห็นพราหมณ์
ทั้ง ๔ นั้นเดินมา จึงทูลว่า “ขอเดชะ
พวกยาจก กำลังมา”. พระมหาสัตว์
จึงทรงหยุดรถ. พวกพราหมณ์นั้นมาถึง
ก็ขอพระราชทานม้า. พระมหาสัตว์ได้
พระราชทานม้าทั้ง ๔ ตัว แก่พราหมณ์
เหล่านั้นแล้ว.

พระศาสดา เมื่อจะทรงประกาศ
เนื้อความนั้น จึงตรัสว่า

๑๘๖๓. "ดี พราหมณา อนุวคัม
เต ตั อสุเส อยาจิสฺสุ
ยาจิโต ปฏิปาเทสิ
จตุณฺณํ จตุโร หเย"ติ.

อสุเสสุ ปน ทินฺเนสุ รกฺขุ
อากาเสเยว อฏฺฐาสิ. อถ พราหมณฺเณสุ
คตมตฺเตสุเยว จตฺตาโร เทวปุตฺตา
โรหิตมิควณฺเณนาคนฺตุวา รกฺขุ
สมฺปฏิจฺฉิตฺวา อคฺมํสุ. มหาสตุโต เตสํ
เทวปุตฺตภาวํ ฅตฺวา อิมํ คาถมาห

๑๘๖๔. "อิงฺฆ มหฺพุทฺธิ นิสฺสามะหิ
จิตฺตฺรูปํ น ทิสฺสติ
มิกา โรหิจฺฉวณฺเณน
ทกฺขิณฺสฺสา วหนฺติ มนฺ"ติ.

ตตฺถ ทกฺขิณฺสฺสา วหนฺติ มนฺติ
สุสิกฺขิตา อสฺสา วิย มํ วหนฺติ.

อถ นํ เอวํ คจฺฉนฺตํ อปโร
พราหมโณ อากนฺตุวา รกฺขํ ยาจิ.
มหาสตุโต ปุตฺตทวาริ โอตาเรตฺวา

๑๘๖๓. "พราหมณฺ์ทั้งหลาย ได้ตาม
พระเวสสันดรนั้นไป พวกเขา
ได้ขอม้ากับพระองค์ พระองค์
อันพราหมณฺ์ทั้งหลาย ทูลขอ
แล้ว ทรงมอบม้า ๔ ตัว ให้แก่
พราหมณฺ์ ๔ คน".

ก็เมื่อพระเวสสันดรพระราชทานม้าแล้ว
แกรรต ได้ค้ำอยู่ในอากาศนั่นเอง.
ลำดับนั้น เมื่อพราหมณฺ์สึกว่าไปแล้วเท่านั้น
เทพบุตร ๔ องค์ แปลงเป็นเนื้อละมั่ง
มารับเอาแกรรตไปแล้ว. พระมหาสัตรี
ทรงทราบว่เนื้อละมั่งเหล่านั้นเป็นเทพบุตร
จึงตรัสคากานี้ว่า

๑๘๖๔. "เชิญดูเกิดม้ทรี ละมั่งทองร่าง
งดงาม ใครๆ ไม่เห็นเป็นดังม้า
ที่ชำนานญนำเราไป".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เป็นดัง
ม้าที่ชำนานญนำเราไป ความว่า ประดุจ
ม้าตัวที่ฝึกดีแล้วนำเราไปอยู่ ฉะนั้น.

ต่อมาพราหมณฺ์คนอื่นอีกมาขอรถ
ซึ่งกำลังแล่นไปอยู่อย่างนั้น กับพระองค์.
พระมหาสัตรี ให้พระโอรสพระธิดาและ
พระชายาลงแล้ว ได้พระราชทานรถ
แก่พราหมณฺ์นั้น. ก็เมื่อพระมหาสัตรี

รณิ ตสฺส อทาสี. รณเ ปน ทินเน
เทวปุตฺตา อนุตฺตรายีสุ. รณสฺส ปน
ทินฺนภาวํ ปกาเสนฺโต สตุถา อาห

พระราชทานรดแล้ว เทพบุตรทั้ง ๔ ก็
อันตรธานไป. พระศาสดา เมื่อจะทรง
ประกาศความที่พระมหาสัตรี ได้พระ-
ราชทานรด จึงตรัสว่า

๑๘๖๕. "อเถตฺถ ปญฺจโม อาคา
โส ตํ รณมยาจถ
ตสฺส ตํ ปฏฺยิทาสิ
น จสฺส ปหโต มโน.

๑๘๖๕. "ต่อมา พราหมณ์คนที่ ๕ ในที่
นั้น ได้มาขอราชรดกับพระองค์
พระองค์ ทรงมอบราชรดให้แก่
เขา และพระหทัยของพระองค์
มิได้ทรงย่อท้อเลย.

๑๘๖๖. ตโต เวสฺสณฺตโร ราชา
โอโรเปตฺวา สกํ ชนํ
อสุสาสยิ อสุสรวํ
พฺราหฺมณสฺส ธเนสิโน"ติ.

๑๘๖๖. ลำดับนั้น พระเวสสันดรราชา
ให้คนของพระองค์ลงแล้ว ทรง
ปลอบให้ปลงพระทัย มอบรดม้า
ให้แก่พราหมณ์ผู้แสวงหาทรัพย์".

ตตฺถ อเถตฺถาติ อเถตฺสุมิ วเน.
น จสฺส ปหโต มโนติ น จสฺส
มโน โอลิโน. อสุสาสยิติ ปริโตเสนฺโต
นียฺยาเทสิ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ต่อมา
(พราหมณ์คนที่๕)ในที่นั้น ความว่า
ต่อมา(พราหมณ์คนที่ ๕)ในป่านั้น. คำว่า
และพระทัยของพระองค์มิได้ทรงย่อท้อ
เลย ความว่า และพระทัยของพระองค์
มิได้ทรงท้อแท้เลย. คำว่า ทรงปลอบ
ให้ปลงพระทัย ความว่า พระเวสสันดร
ทรงปลอบพระชายา ให้มีพระทัยยินดี
มอบ(ม้าและรด) ให้(แก่พราหมณ์ผู้
แสวงหาทรัพย์).

ตโต ปญฺจาย ปน เต สพฺเพปิ

ก็จำเดิมแต่นั้นมา กษัตริย์ทุก
พระองค์ ก็ได้เสด็จดำเนินด้วยพระบาท

ปตติการว อเหตุลฺ อถ มหาสตุโต
มทุทึ อโวจ

๑๘๖๗. "ตฺวํ มทุทึ กณฺหํ คณฺหาหิ
ลหุกา เอสา กนิฏฺฐกา
อหํ ชาลึ คเหสฺสามิ
ครุโก ภาติโก หิ โส"ติ.

๑๘๖๘. ราชา กุมารมาทาย
ราชปุตฺตี จ ทาริกํ
สมุโหมทมานา ปกุกามํ
อญฺญมญฺญํ ปิยวทา"ติ.

ทานกณฺหวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

ทั้งหมด. ลำดับนั้น พระมหาสัตฺตว้จึงตรัส
กับพระนางมัทรีว่า

๑๘๖๗. "ดูกรรมัทรี เธอจงอุ้มกัณหา
ผู้เป็นน้องคงจะเบาว่า พี่จะอุ้ม
ชาลีผู้เป็นพี่ คงจะหนัก".

๑๘๖๘. พระราชาทรงอุ้มพระโอรส ส่วน
พระราชบุตรี ทรงอุ้มพระธิดา
ทรงยินดีร่วมกันดำเนินไป พลาง
ตรัสปราศรัยด้วยคำ อันน่ารัก
แก่กันและกัน".

พรณนาทานกัณฺท์ จป.

วนปฺปเวสนกณฺหวณฺณนา

เต ปฏฺิปปเถ อาคจฺจนฺเต มนุสฺเส
ทิสฺวา "กุหึ วฏฺกปพฺพโต"ติ ปุจฺจนฺติ.
มนุสฺสา "ทุเร"ติ วทนฺติ

เตน วุตฺตํ

พรณนาวนปเวสนกัณฺท์

เมื่อกษัตริย์ทั้งสองพระองค์ คือพระ
เวสสันดรและพระนางมัทรีทอดพระเนตร
เห็นพวกมนุษย์เดินสวนทางมา ตรัส
ถามว่า "ภูเขาวงกตอยู่ที่ไหน". พวกมนุษย์
กราบทูลว่า "อยู่ไกลนัก".

เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า

๑๘๖๙. “ยทิ เกจิ มนุชา เอนติ
อนุมคเค ปฏิปถ
มคฺคนฺเต ปฏิปุจฉาม
กูหิ วรฺกตปพฺพโต.

๑๘๗๐. เต ตตฺถ อเมห ปสฺสิตฺวา
กลฺลํ ปริเทวํ
ทฺฤชฺชนฺเต ปฏิเวทนฺติ
ทุเร วรฺกตปพฺพโต”ติ.

มคฺคสฺส อุโฆสฺส ปสฺสเสสฺส วิวิธผลธาริโน
รฺกฺเข ทิสฺวา ทารกา โรทฺหฺนฺติ.
มหาสตุตฺตสฺสานุภาเวน ผลธาริโน รฺกฺขา
โณมิตฺวา หตฺถสมฺมุสฺสํ อาคจฺจนฺติ.
ตโต สฺสปกฺกผลาผลานิ อฺจุจฺฉินฺติว เตสํ
เทติ. ตํ ทิสฺวา มทฺที อจฺฉริยํ
ปเวเทติ.

เตน วุตฺตํ

๑๘๗๑. “ยทิ ปสฺสฺสนฺติ ปวเน
ทารกา ผลิเต ทฺมุเม
เตสํ ผลานํ เหตุมนฺหิ
อุปโรทฺหฺนฺติ ทารกา.

๑๘๗๒. โรทฺหฺนฺเต ทารเก ทิสฺวา
อุพฺพิคฺคา วิปฺปลา ทฺมุมา

๑๘๖๙. “ถ้าว่ามีมนุษย์บางพวก เดินมา
ตามทาง หรือเดินสวนทางมา
เราจะถามมรรคากับพวกเขาว่า
ภูเขาวงกตอยู่ที่ไหน.

๑๘๗๐. พวกเขาเห็นเราในระหว่างมรรคา
นั้น จะพากันคร่ำครวญระทมทุกข์
ตอบเราว่า เขาวงกตยังอยู่อีก
ไกล”.

เด็ก ๆ เห็นเหล่าหมู่ไม้ต้นไม้ ที่ทรงผล
ชนิดต่าง ๆ ใน ๒ ซ้างทาง ย่อมร้องให้.
ต้นไม้ทั้งหลายที่ทรงผล ก็โน้มลงมาใกล้
สัมผัสด้วยมือได้ ด้วยอานุภาพแห่ง
พระมหาสัตว์. พระเวสสันดรจึงทรงเลือก
เก็บผลไม้ใหญ่หน่อยอันสุกดี จากต้นไม้
นั้น ประทานให้ แก่พระโอรสและพระธิดา
ทั้งสองนั้น, พระนางมัทรีทอดพระเนตร
เห็นเหตุนั้น ก็รู้แจ้งความอัศจรรย์.

เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า

๑๘๗๑. “ครั้งนั้น พระกุมารและพระกุมารี
ทั้งสอง ทอดพระเนตรเห็นต้นไม้
อันมีผลในป่าใหญ่ ทรงกันแสง
เหตุต้องการผลไม้เหล่านั้น.

๑๘๗๒. หมู่ไม้สูงใหญ่ เห็นพระกุมารและ
พระกุมารีทั้งสอง ทรงกันแสง

สยเมวโนมิตฺวาน

อุปคฺจฺจนฺติ ทารเก.

๑๘๗๓. อิทํ อจฺเจรํ ทิสฺวา

อพฺภูตํ โลมหํสนํ

สาธฺกการํ ปวตฺเตสิ

มทฺที สพฺพคฺโสภนา.

๑๘๗๔. อจฺเจรํ วต โลกสฺมี

อพฺภูตํ โลมหํสนํ

เวสฺสณฺดรสฺส เตเชน

สยเมวโนตา ทฺมา"ติ.

เชตฺตฺรนครโต สุวณฺณคิริตาโล
นาม ปพฺพโต ปญฺจโยชนานิ,
โกนฺติมารา นาม นที ปญฺจโยชนานิ,
ตโต อญฺชนาคิริ นาม ปพฺพโต
ปญฺจโยชนานิ, ตโต ตฺถณฺณวิภูนาลิ-
ทณฺฑพฺรหฺมณฺคามา ปญฺจโยชนานิ,
ตโต มาตุลนฺครํ ทสโยชนานิ, อิติ
ตํ ภูจฺจํ เชตฺตฺรนครโต ติสโยชนํ
โหติ. เทวตา ตํ มคฺคํ สงฺขิปฺปิสฺสุ. เต
เอกทิวสเณว มาตุลนฺครํ ปาปฺถนฺสิ.

เตน วุตฺตํ

จึงน้อมกึ่งลงมาเองจนใกล้จะถึง

พระกุมารและพระกุมารี่ทั้งสอง.

๑๘๗๓. พระนางมัทรี ผู้ดังงามทั่ว

พระวรกาย ทอดพระเนตรเห็น

เหตุอัศจรรย์ไม่เคยมีที่น่าขนพอง

สยองเกล้านี้ จึงยังสาธฺกการให้

เป็นไปว่า.

๑๘๗๔. น้าอัศจรรย์จริง ขนพองสยองเกล้า

ไม่เคยมีในโลกหนอ ด้วยเดช

แห่งพระเวสสันดร ดันไม้น้อมกึ่ง

ลงมาเองได้".

ระยะทาง จากเชตฺตฺรนครไป ๕
โยชน์ มีภูเขาชื่อสุวรรณคิริताल, จาก
นั้นไป ๕ โยชน์ มีแม่น้ำชื่อโกนฺติมารา
จากนั้นไป ๕ โยชน์ มีภูเขาชื่อว่า
อญฺชนาคิริ จากนั้นไป ๕ โยชน์ มีบ้าน
พราหมณ์ตฺถณฺณวิภูนาลิทณฺฑ์ ถัดจากนั้น
ไป ๑๐ โยชน์ ถึงมาตุลนฺคร เพราะฉะนั้น
รัฐมาตุลนฺครนั้น จึงไกลจากกรุงเชตฺตร
ถึง ๓๐ โยชน์. แต่เทวดาย่นมรรคานั้น
ให้ใกล้. กษัตริย์ทั้งสี่นั้น จึงเสด็จบรรลु
ถึงมาตุลนฺครโดยวันเดียวเท่านั้น.

เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า

๑๘๗๕. “เทพเจ้าทั้งหลาย มาช่วยย่น
มรรคาให้ เพื่ออนุเคราะห์
พระกุมาร และกุมารี่ทั้งสอง
กษัตริย์ทั้งสี่ เสด็จถึงเจตรัฐ
โดยวันเสด็จออกนั้นเอง”.

ก็เลิกษัตริย์ทั้งสี่ เสด็จออกจาก
เชตุรนครในเวลาเช้า ครั้นในเวลาเย็น
ก็เสด็จถึงมาตุลนครในเจตรัฐ. พระศาสดา
เมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัสว่า

๑๘๗๖. “กษัตริย์ทั้งสี่พระองค์นั้น ทรง
ดำเนินสิ้นมรรคายัตถาวร เสด็จ
ถึงเจตวัฐ อันเป็นชนบทเจริญ
มั่งคั่ง มีเนื้อและข้าวน้ำดี
เป็นอันมาก”.

ในกาลครั้งนั้น กษัตริย์หกหมื่น
พระองค์ ประทับอยู่ในมาตุลนครนั้น
พระมหาสัตว์ ไม่เสด็จเข้าไปภายใน
พระนคร ประทับนั่ง ณ ศาลาใกล้ประตู
พระนคร. ลำดับนั้น พระนางมัทรี ทรง
เช็ดละอองธุลี ที่พระบาททั้งสองแล้ว
ทรงนวดพระบาท แห่งพระมหาสัตว์
ทรงดำริว่า “เราจักให้ชาวนครทราบว่
พระเวสสันดรเสด็จมา” จึงเสด็จออก
จากศาลา ประทับยืนอยู่ใกล้ประตูศาลา

นิกขมิตฺวา ตสฺส จกฺขุปฺเป สาลาทุวาท
อฏฺฐาสิ. เตน นครํ ปวิสฺสูติโย จ
นิกฺขมฺนฺติโย จ อิตฺถิโย ตํ ทิสฺวา
ปริวาทสฺสํ. ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา
อาห

๑๘๗๗. "เจติโย ปริกฺริสฺสุ

ทิสฺวา ลกฺขณมาคตํ
สฺสุมาลี วตายยุยา
ปตฺติกา ปริธาวิตฺ.

๑๘๗๘. วยฺหาติ ปฺริยายิตฺวา

สิวิกาย รเถน จ
สาชฺช มหฺที อรณฺณสฺมี
ปตฺติกา ปริธาวิตฺ"ติ.

ตตฺถ ลกฺขณมาคตฺตฺติ สพฺพ-
ลกฺขณสมฺปนฺนํ มหฺที อาคตํ.
ปริธาวิตฺติ เอวํ สฺสุมาลี วต นุตฺวา
ปตฺติกาวิ จจรติ. ปฺริยายิตฺวาติ ปุพฺเพ
เชตฺตฺตรนฺครเ. วิจฺจิตฺวา สิวิกายาติ
สฺวณฺณสิวิกาย.

มหาชนโน มหฺทีญจ เวสฺสฺสนฺตรญจ
เทว ปุตฺเต จสฺส อนาถาคมนน

ที่คลองพระจักขุ แห่งพระเวสสันดรนั้น.
เพราะฉะนั้น พวกสตรีที่เข้าไปสู่พระนคร
และพวกที่ออกมา เห็นพระนางมัทรีแล้ว
ก็พากันมาแวดล้อม. พระศาสดา เมื่อ
จะทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัสว่า

๑๘๗๗. "สตรีชาวนครเจตวัน เห็นพระนาง

มัทรี ผู้มีศุภลักษณะเสด็จมา
ก็พากันห้อมล้อม กล่าวกันว่า
พระแม่เจ้านี้ เป็นผู้สุมาลชาติ
หนอ เสด็จดำเนินพระบาทเปล่า.

๑๘๗๘. เคยทรงคานหามสิวิกามาศ และ

ราชรถแห่งห้อม วันนี้พระนางเจ้า
มัทรี ต้องเสด็จดำเนินไปในป่า
ด้วยพระบาท".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ผู้มี
ศุภลักษณะเสด็จมา ความว่า พระนาง
มัทรีผู้สมบูรณ์ด้วยลักษณะทั้งปวงเสด็จมา.
คำว่า เสด็จดำเนิน ความว่า พระนางมัทรี
เป็นผู้สุมาลชาติอย่างนี้หนอ ยังจะเสด็จ
ดำเนินไปด้วยพระบาท. คำว่า แห่งห้อม
ความว่า เคยเที่ยวไปในเขตตฺตรนฺคร.
คำว่า คานหาม ได้แก่ ด้วยสุวรรณสิวิกา
(คานหามทอง).

มหาชนเห็นพระนางมัทรี พระ
เวสสันดรและพระโอรสและพระธิดาทั้งสอง

เสด็จมาอย่างอนาถา จึงไปกราบทูลพระ-
ราชาทั้งหลาย. พระราชาทั้งหลายทูลว่า
เหล่านั้ น ทรงกันแสงคร่ำครวญ มาเฝ้า
พระเวสสันดรนั้นแล้ว. พระศาสดาเมื่อ
จะทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัสว่า

๑๘๗๙. “พระราชาทรงหลาย มีพระยา
เจตราชเป็นประมุข ได้พิศนา
เห็นพระเวสสันดรนั้น ต่างก็ทรง
กันแสง เข้าไปเฝ้ากราบทูลถาม
ว่า ข้าแต่พระองค์ ผู้สมมติเทพ
พระองค์ทรงพระสำราญ ไม่มี
ความเจ็บไข้แลหรือ พระราชบิดา
ของพระองค์ หาพระโรคพาธ
มิได้แลหรือ ชาวพระนครสี่พิ
ก็ไม่มี ความทุกข์แลหรือ.

๑๘๘๐. ข้าแต่พระมหाराชา พลนิกาย
ของพระองค์อยู่ ณ ที่ไหน
กระบวนรถของพระองค์อยู่ ณ
ที่ไหน พระองค์ไม่มีม้าทรง ไม่มี
รถทรง เสด็จดำเนินมา สิ้นทาง
ไกล พระองค์ถูกพวกอมิตรร้าย
หรือ จึงเสด็จมาถึงทิศนี้”.

บรรดาคนเหล่านั้น คำว่า ได้ทัสนา
เห็น ความว่า เห็นแล้วแต่ที่ไกลเทียว.
คำว่า มีพระยาเจตราชเป็นประมุข

อุปสงกมัสสุ. กุสลนุติ อาโรคย์. อนามยฺนุติ
นิทุทุภูฆภาวํ. โก เต พลนุติ กุหิ
นุ ตว พลนิกายโย.

รทมนุทลนุติ เยนาสิ อลงฺกตรเถน
อาคโต, โส กุหิณุติ ปุจฺจนุติ.
อนสุสโกติ อนสุสโกเยว. อรตโกติ
อยานโก. ทิมมทฺธานมาคโตติ ทิมมคคํ
อาคโตสิ.

อด เนลํ สกุจฺจิสหสฺसानํ ราชนํ
มหาสตุโต อตฺตโน อาคตการณํ
กเถนุโต อาห

๑๘๘๑. "กุสลญฺเจะ เม สมฺมา
อโธ สมฺมา อนามยํ
อโธ ปิตา อโรคา เม
สิวิญญูจ อนามยํ.

ได้แก่ พระยาเจตราชทั้งหลาย. คำว่า
เข้าไปเฝ้า ได้แก่ เข้าไปหา. คำว่า
ทรงพระสําราม ได้แก่ ไม่ทรงมีพระ
โรคพาธ. คำว่า ไม่มีความเจ็บไข้ ได้แก่
ความไม่มีทุกข์. คำว่า พลนิกายของ
พระองค์อยู่ ณ ที่ไหน ความว่า พวกพล
ของพระองค์อยู่ ณ ที่ไหนหนอ.

ด้วยคำว่า กระบวรณ พระยาเจตราช
ทั้งหลายกราบทูลถามว่า พระองค์เป็นผู้
เสด็จมาแล้วด้วยรถ ซึ่งประดับแล้ว
กระบวนใด, รถกระบวนนั้นอยู่ ณ
ที่ไหน. คำว่า ไม่มีม้าทรง ได้แก่ ไม่มี
ม้าทรงเลย. คำว่า ไม่มีรถทรง ได้แก่
ไม่มียานทรง. คำว่า เสด็จดำเนินมา
สิ้นทางไกล ความว่า พระองค์เสด็จ
ดำเนินมาตลอดทางไกล.

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์เมื่อจะตรัส
ถึงเหตุที่พระองค์เสด็จมา แก่พระราช
หกหมื่นนั้น จึงตรัสว่า

๑๘๘๑. "สหายทั้งหลายเอ๋ย ข้าพเจ้ามี
ความสุข ไม่มีโรคพาธ อนึ่ง
พระราชบิดาของเรา ก็ทรง
ปราศจากโรคพาธ และชาวสีพี
ก็สุขสํารามดี.

บรรดาเหล่านั้น คำว่า เพราะ
เหตุนั้น... ข้าพเจ้า ความว่า ในเพราะ
เหตุนั้น ชาวนครสี่ฟิจีพากันโกรธเคือง
ข้าพเจ้า. คำว่า ทั้งพระราชบิดาก็รู้

อุปหตจิตโต กุทโธว หุตวา มํ ภูจา
ปพพาเซสิ. ยตถาติ ยสุมี วเน มยํ
วเสยยาม, ตตฺถ โน วสโนกาสํ
ชานาถาติ อาห.

ตโต ราชานो อาหํสุ.

๑๘๘๖. "สุวาคตนฺเต มหาราช
อโธ เต อหุราคตํ
อิสฺสโรสิ อนุปฺปตฺโต
ยํ อธิตฺติ ปเวทย.

๑๘๘๗. สากํ ภิสํ มธุํ มํสํ
สุทฺธํ สาลินโมทนํ
ปริภุชฺช มหาราช
ปาหุโน โนสิ อาคโต"ติ.

ตตฺถ ปเวทยาติ กเลหิ, สพุพํ
ปฏฺยทาเตวาทสฺสาม. ภิสฺนติ ภิสฺมุลํ,
ยํ ภิกฺขุจิ กนฺทชาตํ.

ความว่า พระบิดามีพระทัยอันโทสะ
ทำลายแล้ว คือเป็นผู้กริ้วแล้ว จึงทรง
ขับไล่ข้าพเจ้าจากแคว้นแคว้น. ด้วยคำว่า
เป็นที่อยู่ในป่า พระเวสสันดรตรัสว่า
เราทั้งหลาย พึ่งอยู่ในป่าได้ พวกท่านจงรู้
โอกาสเป็นที่อยู่ ของพวกเราในป่านั้น.

ลำดับนั้น พระราชากราบทูลว่า

๑๘๘๖. "ข้าแต่มหาราช พระองค์เสด็จมา
ดีแล้ว พระองค์มิได้เสด็จมาร้าย
พระองค์ผู้เป็นอิศวาทิบดี เสด็จ
มาถึงแล้ว ขอจงตรัสบอก
พระประสงค์ สิ่งซึ่งมีอยู่ใน
พระนครนี้.

๑๘๘๗. ข้าแต่มหาราช ขอพระองค์ จง
เสวยสุขาโภชนาหาร ข้าวสาลี
ผักดอง เหง้ามัน น้ำผึ้ง และเนื้อ
พระองค์เสด็จมาถึง เป็นแขก
ที่ข้าพระองค์ทั้งหลาย สมควร
จะต้อนรับ".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ขอจง
ตรัสบอก ความว่า ขอพระองค์จงตรัส
บอก, พวกข้าพระองค์จักมอบสิ่งทั้งปวง
ถวายให้พระองค์. คำว่า เหง้ามัน ได้แก่
หัวมัน, คือหัวเผือกชนิดใดชนิดหนึ่ง.

เต ราชานิน อานัส

พระราชาทรงหลาย เหล่านั้น
กราบทูลว่า

๑๘๘๙. “อิธว ตาว อจฺจสุ
เจตฺตวฺเจ รณสภ
ยาว เจตา คมิสฺสนฺติ
รณฺโณ สนฺติก ยาจิตฺ.

๑๘๘๙. “ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นจอมทัพ เชิญ
เสด็จประทับ ณ เจตรัฐนี้ก่อน
เถิด จนกว่าชาวเจตรัฐจักไป
ขอเฝ้าพระเจ้าสีพี.

๑๘๙๐. นิชฺฌาเปตฺติ มหาราชํ
สิวีนํ ญจฺจวตฺถมนํ
ตํ ตํ เจตา ปุรฺกฺขิตฺวา
ปตฺติตา ลหฺวปจฺจยา
ปรีวาเรตฺวาน คจฺฉนฺติ
เอวํ ชานาหิ ขตฺติยา”ติ.

๑๘๙๐. เพื่อทูลขอให้พระองค์ทรงทราบ
ว่า พระมหाराชาผู้ผดุงสี่พิรุณ
ให้เจริญไม่มีโทษ ชาวเจตราช
ทั้งหลายได้ที่พึงแล้ว มีความ
ปรีดาจะพากันแห่ห้อม แวดล้อม
พระองค์ไป ข้าแต่บรมกษัตริย์
ขอพระองค์ทรงทราบอย่างนี้เถิด”.

ตตฺถ รณฺโณ สนฺติก ยาจิตฺนฺติ
รณฺโณ สนฺติกํ ยาจนฺตฺถาย คมิสฺสนฺติ.
นิชฺฌาเปตฺตฺติ ตุมฺหากํ นิสฺสโทสภาวํ
ชานาเปตฺติ. ลหฺวปจฺจยาติ ลหฺวปตฺติญฺจา.
คจฺฉนฺตฺติ คมิสฺสนฺติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า จะไป
ขอเฝ้าพระเจ้าสีพี ความว่า พวกชาว
เจตราชจักไปขอเฝ้าพระเจ้าสีพี. คำว่า
เพื่อทูลขอให้พระองค์ทรงทราบว่า
พระมหाराชา...ไม่มีโทษ ความว่า
เพื่อกราบทูลให้พระราชบิดาทรงทราบว่า
พระองค์เป็นผู้ไม่มีโทษ. คำว่า ได้ที่พึง
แล้ว ความว่า ชาวเจตราชทั้งหลาย ได้ที่พึง
แล้ว. คำว่า จะไป ความว่า (ชาวเจตราช
ทั้งหลายจักแวดล้อมพระองค์)ไป.

มหาสตุโต อาห

พระมหาสตุร ตรีสว่า

๑๘๙๓. “ข้าแต่พระองค์ ผู้มดุงรัฐให้เจริญ
ถ้าเหตุการณ์นั้น เป็นไปในรัฐนี้
พระองค์อันชาวเจตรัฐชอถวายตัว

อิธว รุชฺชํ กาเรหิ
เจเตหิ ปริวาริโต.

๑๘๙๔. อิหุํ ฌิตฺตญฺจิทํ ฏฺฐจํ
อิหุโ ฌนปโท มหา
มตี กโรหิ ตวํ เทว
รชฺชสฺส มนุสฺสา สิตฺตุนฺ"ติ.

ตตฺถ สเจ เอสา ปวตฺเตตฺถาติ
สเจ เอตฺสมี ฏฺฐเจ เอสา ปวตฺตติ.
รชฺชสฺส มนุสฺสา สิตฺตุนฺติ รุชฺชํ อนุสฺสา สิตฺตํ
อยเมว วา ปาโຈ.

ตโต เวสฺส นุตโร อาห

๑๘๙๕. "น เม ฌนุโท มตี อตฺถิ
รชฺชสฺส มนุสฺสา สิตฺตํ
ปพฺพาชิตฺตสฺส ฏฺฐจฺส มา
เจตปฺปตฺตา สฺส นาท เม.

๑๘๙๖. อตฺถุจฺจา สิวียเ อสฺสุ
พลคฺคา เนคมา จ เป
ปพฺพาชิตฺตสฺส ฏฺฐจฺส มา
เจตา รชฺเชภิสฺเสจฺยํ.

เป็นบริวาร เชิญเสด็จทรงครอง
ราชสมบัติในเจตวันที่นี่เดียว.

๑๘๙๔. รัฐนี้ ก็มั่งคั่ง สมบูรณ์ ชนบท
ก็ใหญ่โตมั่งคั่ง ข้าแต่สมมติเทพ
ขอพระองค์ ทรงปลงพระทัย
ครองราชสมบัติเถิดพระเจ้าข้า".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ถ้า
เหตุการณ์นั้นเป็นไปในรัฐนี้ ความว่า
ถ้าเหตุการณ์เช่นนั้น เป็นไปในเจตวัน
นี้ไซ้. คำว่า ครองราชสมบัติ ความว่า
(ขอพระองค์ทรงปลงพระทัย) เพื่อปกครอง
ราชสมบัติเถิดพระเจ้าข้า. อีกอย่างหนึ่ง
บาลีก็อย่างนี้เหมือนกัน.

ครั้งนั้น พระเวสสันดรตรัสว่า

๑๘๙๕. "ข้าพเจ้าไม่มีความพอใจ ไม่ตกลง
ใจ เพื่อจะปกครองราชสมบัติ
ท่านเจตบุตรทั้งหลาย ขอท่าน
ทั้งหลาย จงฟังข้าพเจ้า ผู้ถูก
ขับไล่ออกจากแคว้นแคว้น.

๑๘๙๖. ชาวพระนครสี่พี ทั้งพลนิกร
และชาวนิคม คงไม่ยินดีว่า
ชาวเจตวัน ฟังอภิเชษข้าพเจ้า
ผู้ถูกขับไล่ออกจากแคว้นแคว้น ใน
ราชสมบัติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ชาว
เจตรัฐพึงอภิเษกในราชสมบัติ ความว่า
ชาวสี่พึงเหล่านั้นเป็นผู้ไม่ยินดีแล้ว แม้
แก่ท่านทั้งหลาย เพราะคำว่า ได้ยินว่า
ชาวเจตรัฐ จะอภิเษกพระเวสสันดรใน
ราชสมบัติ. คำว่า ความไม่เป็นบานใจ

อสุสาติ ภเวยฺย ภวิสฺสตีตฺยตฺโต.
 อตฺตสฺสาติ อถ มยฺหิ เอกสฺส การณา
 ตุมหากํ ภณฺฑนํ ภวิสฺสตีติ.

เอวญฺจ ปน วตฺวา มหาสตุโต
 อเนกปริยาเยน ยาจิโตปี รหฺสํ น
 อิจฺฉิ. อถ เต เจตฺรราชาโน มหนฺตํ
 สกฺกาโร กรีสุ. โส อนุโตนคฺโร ปวิสฺสิตํ
 น อิจฺฉติ. อถ นํ สาลเมว อลงฺกิริตฺวา
 สาณฺธิยา ปริกฺเขปํ กตฺวา มหาสยํ
 ปญฺญาเปตฺวา สพฺเพ ราชาโน อารกฺขํ
 กตฺวา ปริวารยิสุ. โส เอกเรตฺตี
 วสิตฺวา เตหิ สํคหิตารกฺโข สาลายํ
 สยิตฺวา ปุน ทิวเส ปาโตว นฺหาตฺวา
 นานคฺครสโกชนํ ญญชิตฺวา เตหิ. ราชฺหิ
 ปริชฺโชโต สาลาโต นิญฺขมิ.

เต สญฺจิสฺสสฺสา ขตฺติยา เตน สทฺธิ
 ปญฺณรสโยชนมคฺคํ คนฺตฺวา วนทฺวาเร
 จตฺวา ปฺรโต ปญฺณรสโยชนมคฺคํ
 อาจิกฺขนฺตา อาหิสุ

ได้แก่ ความไม่พร้อมเพรียงกัน. คำว่า
 พึงมี ได้แก่ พึงเป็น อธิบายว่า จักมี.
 คำว่า ไซ้แต่เท่านั้น ความว่า ครั้งนั้น
 ความทะเลาะ จักมีแก่ท่านทั้งหลาย
 เพราะเหตุแห่งเราผู้เดียว.

ก็แลครั้นพระมหาสัตรีตรัสอย่างนี้
 แล้ว แม้พระยาเจตราชกราบพูลวิงวอน
 โดยอเนกปริยาย ก็ไม่ทรงปรารภนา
 ราชสมบัติ, เมื่อเป็นเช่นนั้น พระยา
 เจตราชเหล่านั้น ก็ทำสักการะแก่พระ
 มหาสัตรีเป็นอันมาก. พระองค์ก็ยังไม่ทรง
 ปรารภนาจะเสด็จเข้าไปภายในพระนคร.
 เมื่อเป็นเช่นนั้น พระราชาทั้งสิ้นพากัน
 ประดับตกแต่งศาลานั้นแล กันพระวิสูตร
 แต่งพระที่บรรทมใหญ่ล้อมวงทำอารักขา
 แล้ว. ท้าวเธอประทับแรมหนึ่งราตรี
 มีอารักขาอันพระราชาเจตราชเหล่านั้น
 จัดเรียบร้อยแล้ว บรรทมในศาลา ในวัน
 รุ่งขึ้นแต่เช้า ทรงสงวสนาน เสวยพระ
 กระยาหารมีรสเลิศต่าง ๆ มีพระราชา
 เหล่านั้นแวดล้อมแล้ว เสด็จดำเนินออก
 จากศาลาไป.

กษัตริย์หกหมื่นเหล่านั้น ไปส่งเสด็จ
 พระเวสสันดรสิ้นทาง ๑๕ โยชน์ ประทับ
 ยืนอยู่ที่ทางเข้าป่า เมื่อจะกราบทูลทาง
 ๑๕ โยชน์ ข้างหน้า จึงตรัสว่า

๑๙๐๐. “ตคฺช มเต มยฺมกุชาม
 ยถาปี กุสลา ตถา
 ราชิสี ยตฺถ สมนฺนติ
 อาหุตคฺคิ สสมาหิตา.

๑๙๐๑. เอส เสโล มหาราช
 ปพฺพโต คณฺธมาทโน
 ยตฺถ ตวํ สห ปุตุเตหิ
 สห ภริยาย จจฺฉสิ.

๑๙๐๒. ตํ เจตา อนุสาสิสฺสุ
 อสฺสุเนตฺตา รุทฺทมุชชา
 อิตฺโต คจฺฉ มหาราช
 อุกฺกึ เยนุตฺตรามุโข.

๑๙๐๓. อถ ทกฺขสิ ภาทุทฺนเต
 เวปุลฺลํ นาม ปพฺพตํ
 นานาทุมคณากิณฺณํ
 สิตจฺฉายํ มโนรมํ.

๑๙๐๐. “เชิญเกิด ราชธานีทั้งหลาย ผู้ทรง
 บุษบาไฟ มีพระทัยตั้งมั่น ประทับ
 อยู่ ณ ประเทศใด ข้าพเจ้า
 ทั้งหลาย จักกราบทูลประเทศ
 นั้น ให้ทรงทราบ เหมือนอย่าง
 ผู้ฉลาดในหนทาง ฉะนั้น.

๑๙๐๑. ข้าแต่พระมหाराชา โน้นภูเข
 ศิลา ชื่อว่าคณธมาทน์ อันเป็น
 สถานที่ ที่พระองค์พร้อมด้วย
 พระโอรส พระธิดา และพระ-
 ชายา สมควรประทับอยู่
 พระเจ้าข้า.

๑๙๐๒. พระเจ้าเจตราชทั้งหลาย ก็ทรง
 กันแสง มีพระเนตรนอง ด้วย
 อัสสุชล กราบทูลพระเวสสันดร
 นั้นว่า ข้าแต่พระมหाराชา
 จากนี้ไป ขอเชิญพระองค์ทรง
 บ่ายพระพักตร์ ไปทางทิศอุดร
 เสด็จจัสัญจร ตรงไปยังสถานที่
 ที่มีภูเข.

๑๙๐๓. ข้าแต่พระองค์ ผู้ทรงพระเจริญ
 ลำดับนั้น พระองค์จะทรงเห็น
 เวปุลบรรพต อันดารดาษไปด้วย
 หนุไม้ นานาพันธุ์ มีเงาร่มเย็น
 เป็นที่รื่นรมย์ใจ.

๑๙๐๔. ตมตีกุมม ภาทนนฺเต
 อถ ทกฺขลํ อาปํ
 นที เกตุมตี นาม
 คมภีรํ คิริคพฺภรํ.

๑๙๐๕. ปุณฺณิมมจฺจนากิณฺณํ
 สฺสฺสตีตฺถํ มโหทกํ
 ตตฺถ นฺหาตฺวา ปิวิตฺวา จ
 อสฺสาเสตฺวา สฺสฺสฺสตีตฺถ.

๑๙๐๖. อถ ทกฺขลํ ภาทนนฺเต
 นิโครธํ มธฺวิปฺพลํ
 รมฺมเก ลีหเร ชาตํ
 ลีตจฺฉายํ มโนรมํ.

๑๙๐๗. อถ ทกฺขลํ ภาทนนฺเต
 นาลิกํ นาม ปพฺพตํ
 นานาทิซคณากิณฺณํ
 เสลํ กิปฺริสายุตํ.

๑๙๐๘. ตสฺส อุตฺตรปฺพเพน
 มุจฺลินโท นาม โส สโร

๑๙๐๔. ข้าแต่พระองค์ ผู้ทรงพระเจริญ
 พระองค์เสด็จล่องเลยเวปุลบรรพต
 นั้นแล้ว ถัดจากนั้นไปจักได้ทรง
 เห็นแม่น้ำ อันมีนามว่าเกตุมตี
 เป็นแม่น้ำลึกไหลมาจากซอกเขา.

๑๙๐๕. เกลื่อนกฺลนํ ไปด้วยฝูงปลา
 มากมาย มีทำนน้ำราบเรียบดี
 มีน้ำมาก พระองค์จะได้สร่ง-
 สนาน และเสวยในแม่น้ำนั้น
 ทรงปลุกปลอบพระโอรส และ
 พระธิดา ให้สำราญพระทัย.

๑๙๐๖. ข้าแต่พระองค์ ผู้ทรงพระเจริญ
 ถัดจากนั้นไป จะได้ทรงเห็น
 ต้นไทร อันมีผลหวานฉ่ำอยู่บน
 ยอดเขา อันเป็นที่รื่นรมย์ มีเงา
 ร่มเย็น เป็นที่เบิกบานใจ.

๑๙๐๗. ข้าแต่พระองค์ ผู้ทรงพระเจริญ
 ถัดจากนั้นไป พระองค์จะได้ทรง
 เห็นภูเขาศิลา ชื่อว่านาลิกบรรพต
 อันเกลื่อนก่อก่น ไปด้วยฝูงนก
 นานาชนิด เป็นที่ชุมนุมแห่งหมู่
 กิณนร.

๑๙๐๘. ทางทิศอีสาน แห่งนาลิกบรรพต
 นั้น มีสระน้ำชื่อว่ามุจลินท์

ปทุมทรีเกหิ สณฺณโน
เสตโสคนฺธิเยหิ จ.

ดาราฯไปด้วยดอกบัวขาวและ
ดอกไม้มีกลิ่นหอมหวาน.

๑๙๐๙. โส วนํ เมฆสงฺกาสํ
ธวั ฺหริตสทฺทลํ
สีโหวามิสเปกฺขีว
วนสณฺฑํ วิคาหิย
ปุปฺผรูกฺเขหิ สณฺณนํ
ผลรูกฺเขหิ จูภยํ.

๑๙๐๙. เชิญพระองค์ ผู้เป็นดังพญา-
ราชสีห์ มีความจำนงเหยื่อ
เสด็จเข้าไปยังไพร่สนทน์วนสถาน
อันเป็นภูมิภาคเขียวชอุ่ม ดังเมฆ
อยู่เป็นนิตย์ สะพรั่งไปด้วยไม้
มีดอกและไม้มีผลทั้งสองอย่าง.

๑๙๑๐. ตตฺถ พินฺทุสฺสรา วคฺค
นानาวณฺณา พนฺธุ ทิชา
กุชนฺตมฺปกุชนฺติ
อุตุสมฺปฺปิเต ทฺเม.

๑๙๑๐. ในไพร่สนทน์นั้น มีฝูงวิหคมากมาย
ต่างสี มีเสียงเสนาะ กลมกล่อม
ต่างส่งเสียงร้องประสานกันอยู่
บนต้นไม้ อันผลิดอกตามฤดูกาล.

๑๙๑๑. คนฺตฺวา คิริวิทฺตฺคานิ
นทีนํ ปภวานิ จ
โส อทฺทส ปโกฺขรณิ
กรณฺชกฺกธายุตํ.

๑๙๑๑. พระองค์ ครั้นเสด็จถึงชอกเขา
อันเป็นทางกันดาร เดินลำบาก
และเป็นแดนเกิด แห่งแม่น้ำ
ทั้งหลาย จะได้ทอดพระเนตร
เห็นสระโบกขรณี อันดาราฯ
ไปด้วยเครื่องสลดน้ำและกุ่มน้ำ.

๑๙๑๒. ปุณฺโณมฺมจฺจากิณฺณํ
สุปฺติตฺถํ มโหทํ
สมณฺจ จตฺรสุสณฺจ
สาธุ อปฺปฏิกฺคณฺธิยํ.

๑๙๑๒. มีฝูงปลาหลากหลาย เกือบกล่น
มีทวาราบเรียบดี มีน้ำมาก
เปี่ยมอยู่เสมอ เป็นสระสี่เหลี่ยม
มีน้ำจืดดี ปราศจากกลิ่นเหม็น.

๑๙๑๓. ตสฺสา อุตุตฺรปฺพุเพน
ปณฺณสาลํ อมาปย

๑๙๑๓. พระองค์ ควรสร้างบรรณศาลา
ทางทิศอีสาน แห่งสระโบกขรณี

ปณฺณสาลิ อมาเปตฺวา
อุฏฺฐาจริยาเย อีหตา"ติ.

นั่น ครั้นทรงสร้างบรรณศาลา
สำเร็จแล้ว ควรบำเพ็ญเพียร
เลี้ยงพระชนมชีพ ด้วยการเที่ยว
แสวงหามูลผลอาหาร".

ตตฺถ ราชิสฺสิตี ราชานิน นุตฺวา
ปพฺพชิตา. สมานิตาติ เอกคฺคจิตฺตา
นุตฺวา. เอสาติ ทกฺขินนตฺถํ อุกฺขิปิตฺวา
อิมินา ปพฺพตปาเทน คจฺจนฺตาติ
อาจิกฺขนฺตา วทนฺติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า พระ
ราชธานีทั้งหลาย ได้แก่ เป็นพระราชา
ทรงผนวชแล้ว. คำว่า มีพระทัยตั้งมั่น
ได้แก่ เป็นผู้ที่มีพระทัยมีอารมณ์เลิศ ดวง
เดียว. ด้วยคำว่า โน่น พระยาเจตราช
ทั้งหลาย ยกมือข้างขวาบอกกล่าวว่า
ขอพระองค์จงเสด็จไปทางเชิงเขานี้.

อจฺจนฺตีสฺสิตี วลิสฺสสฺส. อปากนฺติ อาปคํ
อุทฺทกฺวาหํ นที. คิริคพฺพกรนฺติ คิริเน
กฺวจฺฉิตฺโต ปวตฺตํ. มรฺฐวิปฺพลนฺติ มรฺฐผลํ.

คำว่า ประทับอยู่ ได้แก่ พระองค์ควร
จักประทับอยู่. คำว่า แม่น้ำ ได้แก่
ห้วยน้ำ คือเป็นที่เป็นที่ไหลมาแห่งน้ำ.
คำว่า ชอกเขา ได้แก่ น้ำที่ไหลมาจาก
ชอกแห่งภูเขาทั้งหลาย. คำว่า มีผล
หวานฉ่ำ ได้แก่ ผลมีรสหวาน.

รฺมฺมเกติ รฺมฺมณียะ. กิปริสายุตฺนติ
กิปริเสหิ อายุตฺตํ ปริกิณฺณํ. เสตโส-
คฺคณฺธิเยหิ จาติ นานาปกฺกาเรหิ
เสตฺอุปฺปเลหิ เจว โสคฺคณฺธิเยหิ จ

คำว่า อันเป็นที่รื่นรมย์ ได้แก่ ยอดเขา
อันน่ารื่นรมย์. คำว่า เป็นที่ชุ่มนุ่มแห่ง
หมู่กีนนร คือประกอบ ได้แก่ เกลื่อนกล่น
แล้วด้วยหมู่กีนนร. คำว่า ด้วยดอกบัวขาว
และดอกไม้มีกลิ่นหอมหวาน ความว่า
สระมุจลินท์ ประกอบด้วยดอกบัวขาว
และดอกไม้มีกลิ่นหอมหวานนานาชนิด.
คำว่า พระองค์ผู้เป็นดังพญาราชสีห์

สมนาคโต. สีโหวามิสเปกขีวาทิ อามิส
ปตฺถเนนโต สีโห วีย.

มีความจำนงเหยื่อ ความว่า พระองค์
ผู้เป็นดังพญาราชสีห์ ปรรณนาเหยื่ออยู่
ฉะนั้น.

พินทุสสุราติ สมปิณฺฑิตตสรา.
วคฺคฺติ มธุรสฺรา. ภูษนฺตมฺปฺภูษนฺตํ
ปจฺมํ ภูษมานํ ปกฺขี ปจฺฉา ปฺน
อุปฺภูษนฺติ.

คำว่า มีเสียงเสนาะ ได้แก่ มีเสียง
ไพเราะ. คำว่า มีเสียงกลมกล่อม ได้แก่
มีเสียงอ่อนหวาน. คำว่า ต่างส่งเสียง
ร้องประสานกันอยู่ ความว่า นกตัวหนึ่ง
ร้องอยู่ก่อน นกตัวอื่นก็พากันร้องตามไป
ในภายหลังอีก.

อุตฺตมฺปฺปฺมิเต ทฺเมติ อุตฺตมเย ปฺปฺมิเต
ทฺเม นิสียิตฺวา ภูษนฺติ. โส อทฺทสฺสาดิ
โส ตฺวํ ปสฺสุสฺสสฺสํ อตฺถโก.
กรณฺชกฺกฺรายฺตฺนฺติ กรณฺชฺรฺกฺเขหิ เจว
กฺกฺรฺกฺเขหิ จ สมฺปริกฺกฺณ.

คำว่า บนต้นไม้อันผลิดอกตามฤดูกาล
ความว่า นกทั้งหลายแฝงอยู่บนต้นไม้
ซึ่งผลิดอกตามฤดูแล้วส่งเสียงอยู่. คำว่า
พระองค์...จะได้ทอดพระเนตรเห็น
ความว่า พระองค์นั้นจักได้ทอดพระเนตร
เห็น. คำว่า อันดาราตาชไปด้วยเครือ
สลอดน้ำและกุ่มน้ำ ความว่า อันประกอบ
ไปด้วยต้นเครือสลอดน้ำ และต้นกุ่มน้ำ
ทั้งหลาย.

อปฺปฺกฺกฺนฺธิยฺนฺติ ปฺปฺกฺกฺนฺธิยฺนฺติ,
มธุโรทฺทสฺส สมฺปฺณฺณํ นานปฺกาเรหิ
ปทุมฺปฺปฺลาทีหิ สณฺณนํ, ปณฺณสาลํ
อมาปฺยาติ ปณฺณสาลํ มาเปยฺยาสิ.
อุยฺยจฺจวียาย อีหฺถาติ อถ ตฺเมห

คำว่า ปราศจากกลิ่นเหม็น ความว่า
เว้นแล้วจากกลิ่นเหม็น, คือดาราตาชไปด้วย
ดอกปทุมและดอกบัวเป็นต้นชนิดต่าง ๆ
อันสมบุรณ์ด้วยน้ำหวาน. คำว่า พระองค์
ควรสร้างบรรณศาลา ได้แก่ พระองค์
พึงสร้างบรรณศาลา. คำว่า ควรบำเพ็ญ
เพียรเลี้ยงพระชนมชีพด้วยการเที่ยว

เทว อุณฺหาจริยา ยะเปเนตา
อปฺปมตฺตา อีฬถ, อารทฺธวิริยา หุตฺวา
วิหเรยฺยาถาติ อตุโถ.

เอว เจตฺราชาโน ตสฺส ปณฺณรส-
โยชนมคฺคํ อัจฺจุชิตฺวา ตํ อญฺโยเชตฺวา
เวสฺสณฺดรสฺส อนฺตรายภยสฺส วิโนทนต์ถํ
“มา โกจิ เทว ปจฺจามิตฺโต โอกาสํ
ลภายฺยา”ติ จินฺเตตฺวา เอกํ พุยฺยตฺตํ
สุลฺลิกฺขิตํ เจตปฺปตฺตํ ปกฺโกสาเปตฺวา
“ตฺวํ คจฺฉนฺเต จ อคจฺฉนฺเต จ
ปริคณฺหาหิ”ติ วตฺวา วนทฺวาเร
อารกฺขณตณฺาย จเปตฺวา สกนฺครํ
ปจฺจาคมิสฺสุ.

เวสฺสณฺดรโรปี สปุตฺตทาโร คณฺธมาทนี
ปตฺวา ตํ ทิวสํ ตตฺถ วสิตฺวา
ตโต อุตฺตรามิมุโข วิปุลปพฺพตํ ปาเทน
คณฺธวา เกตุมตฺตีนทีตีเร นิสิตฺติวา
วนจฺรเกณ ทินฺนํ มธุรมํสํ ขาติตฺวา
สฺวณฺณสุจํ ทตฺวา ตตฺถ นฺหาตฺวา
ปฏฺิปปสฺสทฺทธรโถ นที อุตฺตริตฺวา
สาณฺุปปพฺพตสิขเร จิตฺตสฺส นิโครธสฺส
มุเล โถกํ นิสิตฺติวา นิโครธผลานิ

แสวงหามูลผลอาหาร ความว่า ข้าแต่
สมมติเทพ เมื่อเป็นเช่นนั้น พระองค์จึง
ยังอัตภาพให้เป็นไป ด้วยการแสวงหา
ผลาผล จึงพยายามเป็นผู้ไม่ประมาท
เกิด, คือพึงเป็นผู้มีความเพียรอันปรารถนา
อยู่เกิด.

เมื่อพระราชาเจตราช กราบพูล
ชีแฉงมรรคา ๑๕ โยชน์ แล้วท้าวเธอ
อย่างนี้แล้ว ต่างพากันส่งเสด็จพระองค์
ไปแล้วจึงดำริว่า “ข้าแต่เทพเจ้า ปัจจามิตร
บางคน อย่าพึงได้โอกาส” จึงจัดหา
เจตบุตรคนหนึ่ง ผู้ฉลาดศึกษาดีแล้ว
มาตั้งไว้ เพื่อป้องกันรักษาประตูป่า พูดยว่า
“เจ้าจงตรวจตราคนผู้สัญจรไปมา” เพื่อ
ป้องกันภัยอันตราย แก่พระเวสสันดรแล้ว
กลับสู่นครของตน.

ฝ่ายพระเวสสันดร พร้อมด้วยพระโอรส
พระธิดา และพระชายา เสด็จถึงเขา
คันธมาทนีในวันนั้นแล้ว ประทับแรม
ในที่นั้น ต่อจากนั้นไป ทรงบำเพ็ญพระพักตร์
ไปทางทิศอุดร เสด็จดำเนินไปถึงเชิงเขา
เวปุลบรรพต ประทับนั่งใกล้ฝั่งแม่น้ำ
เกตุมดี เสวยมธุรมังสะที่พรานป่าถวาย
ได้ประทานเข็มทองแก่พรานนั้นแล้ว ได้
ทรงสงสนานระงับความกระวนกระวาย

ชาติตวา อุญจาย คจฺจนฺโต นาลิกํ
นาม ปพฺพติ ปตฺวา ตํ ปรีหฺรณฺโต
มุจฺลินทสฺรี คนฺตฺวา สรตีเรน
ปพฺพตฺตรกณฺณํ ปตฺวา เอกปทิกมคฺเคน
วนฆฏํ ปวิสิตฺวา ตํ อติกฺกมฺม
คิริทฺศคานํ นทีปภวานํ ปฺรโต
จตรสฺสโปกฺขรณิ สมฺปาปฺณิ.

ตสมิ ฆณฺเ สกฺกสฺส ภวนิ
อุณฺหการํ ทสฺเสสิ. สกฺโก อวชฺเชนฺโต
ตํ การณํ ฅตฺวา “มหาสฺตฺโต
หิมนฺตํ ปวิฏฺโง ตสฺส วสนฺนุจํ
ลหฺมํ ฏฺฐตี”ติ จินฺตฺตฺวา วิสฺสุกฺกมํ
อามนฺตฺตฺวา “คจฺจ ตาต ตวํ
วงฺกตปพฺพตฺกจฺมิหิ รมฺมณิเย จาเน
อสฺสมฺปทํ มาเปตฺวา เอหิ”ติ วิสฺสุกฺกมํ
เปเสสิ. โส “สาธฺม”ติ สมฺปฏฺิจฺจิตฺวา
เทวโลกโต โอตฺริตฺวา ตตฺถ คนฺตฺวา
เทว ปณฺณสาลาโย ทฺวิจฺงกเม
รตฺติฏฺฐจํ ทิวาฏฺฐจํ ๑ มาเปตฺวา
จฺงกมโกฏฺธิยํ เตสฺส เตสฺส จาเนสฺส
นํ นํ ปุณฺณวิจิตฺเต ปุณฺณคจฺเจ ๑
กทลีนํ ๑ ทสฺเสตฺวา สพฺเพ

ในแม่น้ำเกตุมดีนั้นแล้วเสด็จข้ามแม่น้ำ
ไปประทับนั่งที่โคนต้นนิโครธ อันยืนต้น
อยู่ใกล้ยอดสาธุบรรพต หนึ่งหนึ่ง เสด็จ
ผลนิโครธแล้ว ลุกขึ้น เสด็จดำเนินไปถึง
นาลิกบรรพต เสด็จอ้อมภูเขานั้นไปถึง
สระมุจลินท์ เสด็จไปตามฝั่งสระไปถึงมุม
ด้านทิศอีสาน แล้วเสด็จเข้าไปสู่แนวไพร
โดยทรงเดินด้วยเท้าคนเดียว พ้นแนวไพบ
นั้น ถึงสระโบกขรณีสี่เหลี่ยมจตุรัส เบื้อง
หน้าแต่ซอกเขา อันกันดารเดินลำบาก
เป็นแดนเกิดแห่งแม่น้ำ.

ในขณะนั้น พิกพของท้าวสักก-
เทวราชแสดงอาการร้อน. ท้าวสักกเทวราช
ทรงใคร่ครวญดูก็ทรงทราบเหตุ นั้น ทรง
ดำริว่า “พระมหาสัตว์ เสด็จเข้าไป
สู่หิมวันตประเทศ ท้าวเธอควรได้สถานที่
อยู่อาศัย” จึงตรัสเรียกวิสสุกรรมเทพบุตร
มาตรัสสั่งว่า “แน่ะพ่อ เธอจงไปสร้าง
อาศรมบพในสถานที่ที่ร่มเย็นใกล้เชิงเขา
วงกต” แล้วทรงส่งวิสสุกรรมเทพบุตรไป.
เทพบุตรรับเทวโองการว่า “ดีละ” ดังนี้
แล้วลงจากเทวโลกไปที่เขาวงกตนั้น สร้าง
บรรณศาลา ๒ หลัง ที่จํกรม ๒ แห่ง
กับที่พักกกลางคืนและที่พักกกลางวัน จัด
กอไม้ดอกอันวิจิตร ด้วยดอกไม้ชนิดต่าง ๆ
และสวนกล้วยในสถานที่นั้น ๆ ณ ที่สุด

ปพฺพชิตปริกฺขารเ ปฏฺยาทเหตุว “เย
เกจิ ปพฺพชิตฺตมา, เต อิม
คณฺหนฺตฺ”ติ อกฺขรานิ ลฺลิตฺตว อมนุสฺเส
จ เภรฺวสทฺเท มิคปฺกฺขิโน จ
ปฏิกฺกมาเปตฺว สกฺกจฺฉานเมว คโต.

มหาสตุโตปิ เอกปทิกมคฺคํ ทิสฺวา
“ปพฺพชิตานํ วสนฺนุจํ ภาวิสฺสตี”ติ
สลฺลขฺเขตฺตว มหฺตฺติญฺจ ปฺตฺเต จ
อสุสฺมปทฺทวเร จเปตฺวา สยํ อสุสฺมปทํ
ปวิสิตฺวา อกฺขรานิ โอโลเกตฺวา
“สกุเกน ทฺวิฏฺโงสุมี”ติ สกฺกทตฺตฺติยภาวํ
ถตฺวา ปณฺณสาลทฺวารํ วิวริตฺวา
ปวิสิตฺวา ขคฺคญฺจ ธนฺญญฺจ อปเนตฺวา
สาฎเก โอมุญฺจิตฺวา รตฺตวากจิริ
นิวาเสตฺวา อชินจมฺมํ องฺเส กตฺวา
ชฎามณฺทลํ พนฺนิตฺวา อีสิเวสํ คเหตุว
กตฺตรทณฺฑํ อาทาย ปณฺณสาลาโต
นิขฺขมิตฺวา ปพฺพชิตสิริ สมนฺนุจหนฺโต
“อโห สุขํ ปรมํ สุขํ, ปพฺพชฺชว เม
อริคตา”ติ อุทานํ อุทาเนตฺวา จงฺกมํ

แห่งสถานที่จงกรมแล้ว จัดบริหาร
บรรพชิตไว้ครบถ้วน จารึกอักษรไว้ว่า
“ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ปราศจากจะบรรพชา
ชนเหล่านั้น จงถือเอาบริหารเหล่านี้”,
แล้วขับไล่มนุษย์ เนื้อและนก อันมี
เสียงน่ากลัว ให้หนีไปแล้ว จึงกลับไปยัง
สถานที่อยู่ของตน.

ฝ่ายพระมหาสัตรีได้ทอดพระเนตร
เห็นหนทางไปด้วยเท้า ของคนผู้เดียว
จึงทรงกำหนดว่า “จักมีที่อยู่ของพวก
บรรพชิต” จึงให้พระนางมัทรีและ
พระลูกน้อยทั้งสองรอที่ประตูอาศรมบท
พระองค์เอง เสด็จเข้าไปยังอาศรมบท
ทอดพระเนตรเห็นอักษรแล้วทรงดำริว่า
“เราเป็นผู้อันท้าวสักกเทวราช ทรงเห็น
แล้ว” ทรงทราบว่าสรรพวัตถุนี้เป็นของ
อันท้าวสักกะประทานไว้ ทรงเปิดประตู
บรรณศาลาเข้าไป ทรงนำพระขรรค์
และธนูออกแล้วทรงเปลื้องพระภูษาทรง
ผลัดนุ่งผ้าเปลือกไม้คากรองสีแดง ทรง
สะพายหนังเสือเหลืองที่พระอังสา ทรง
เกล้ามุ่นพระเกศา เป็นชฎามณฺทล
ทรงถือเพศเป็นดาบส ทรงถือธารพระกร
เสด็จออกจากบรรณศาลาเพียบพร้อม
ด้วยสิริแห่งบรรพชิต ทรงเปล่งอุทานว่า
“โอ ความสุข เป็นความสุขอย่างยิ่ง บรรพชา

เราสำเร็จแล้วหนอ" เสด็จขึ้นสู่จกกรม
เดินไปเดินมาแล้ว ได้เสด็จไปสู่สำนัก
แห่งพระโอรสพระธิดาและพระชายา ด้วย
อาการอันสงบ เช่นกับพระปัจเจกพุทธเจ้า.

ฝ่ายพระนางมัทรีเทวีทอดพระเนตรเห็นก็ทรงจำได้ จึงทรงหมอบลงแทบพระบาททั้งสอง ของพระมหาสัตว์ ถวายบังคม ทรงกันแสง เสด็จเข้าไปสู่อาศรมบทพร้อมด้วยพระมหาสัตว์นั้น แล้วเสด็จเข้าไปสู่บรรณศาลาของพระองค์ ทรงผลัดผ้าเปลือกไม้คากรองสีแดง ทรงสะพายหนังเสือเหลืองที่พระอังกา ทรงเกล้ามุ่นพระเกศาเป็นชฎาภรณ์ทูล ทรงถือเพศเป็นดาบสินี. ภายหลังทั้งสองพระองค์ทรงให้พระลูกน้อยทั้งสอง บวชเป็นดาบสและดาบสินีแล้ว. กษัตริย์ทั้งสองพระองค์ประทับอยู่ที่เวียงแขวงกต. ครั้นนั้น พระนางมัทรีกราบทูลขอพรกับพระมหาสัตว์ว่า“ข้าแต่สมมติเทพ พระองค์ไม่ต้องเสด็จไปป่าเพื่อต้องการผลาผล ขอจงทรงรับพระลูกน้อยไว้อยู่ ณ ที่นี้เถิด หม่อมฉันจักแสวงหาผลาผลมาถวาย”. จำเดิมแต่กาลนั้นมา พระนางมัทรี ก็แสวงหาผลาผลจากป่า มาปรมณิบัติพระเวสสันดร พระกมารและพระกุมารี ทั้งสามพระองค์.

โพธิสตุโตปิ ตัม วรียาจิ "ภทเท
มทฺที มยํ อิตฺโต ปฏฺจาย ปพฺพชิตา
นาม, อิตฺเต จ นาม พฺรหฺมจฺริยสฺส
มลํ, อิตฺโต ปฏฺจาย อกาเล มม
สนฺติกัม มา อาคจฺจาหิ"ติ. สภา "สาธฺว"ติ
สมฺปฏฺิจฺฉิ. มหาสตุตฺสส เมตฺตานุภาเวน
สมนฺตนา ติโยชนเ จาเน สพุเพ
ตฺริจฺจนานปี อญฺญมญฺญํ เมตฺตจิตฺตํ
ปฏฺิลภิสฺส. มทฺที เทวํ ปาโต วฏฺจาย
ปานียํ ปริโกชนียํ อปฏฺจเปตฺวา
มุโขทกัม อาหริตฺวา ทนฺตกฏฺจํ ทตฺวา
อสฺสสมปทํ สมฺมชฺชิตฺวา เทวํ ปุตฺเต
ปีตุ สนฺติเก จเปตฺวา ปจฺฉิชนิตฺติ-
องฺกุสฺสหตฺถา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา
วนมฺูลผลาผลานิ อาทาย ปจฺฉิ
ปุเรตฺวา สายญฺหสมเย อรญฺญโต
อาคนฺตฺวา ปญฺณสาละยํ ผลาผลานิ
จเปตฺวา นฺหาตฺวา ปุตฺเต นฺหาเปสิ.
อถ จตฺตาโรปี ขตฺติยา ปญฺณสาละทฺวาเร
นิสีทิตฺวา ผลาผลํ ปริภุชฺชนฺติ. ตโต
มทฺที เทวํ ปุตฺเต คเหตฺวา อตฺตโน
ปญฺณสาละยํ คจฺฉติ. อิมินาว

ฝ่ายพระโพธิสัตว์ ตรัสขอพระพร
กับพระนางมัทรีว่า "แน่ะแม่มัทรีผู้เจริญ
ตั้งแต่วันนี้ไป เราทั้งหลายชื่อว่าเป็น
บรรพชิต และชื่อว่าหญิงเป็นมลทินของ
พรหมจรรย์ ตั้งแต่วันนี้ไป เธออย่ามา
สู่สำนักของเราในเวลามิใช่กาล". พระ-
นางเจ้าทรงรับพระพรนั้นว่า "ดีละ" ดังนี้.
ด้วยอานุภาพแห่งเมตตา ของพระมหา
โพธิสัตว์ แม้พวกสัตว์ดิรัจฉานทุก
ประเภท ในสถานที่ที่มีประมาณ ๓ โยชน์
โดยรอบกลับได้เมตตาจิตต่อกันและกัน
แล้ว. พระนางมัทรีลุกขึ้นแต่เช้า นำนํ้าควรร
ดื่มและโภชนาหารควรบริโภคนำเข้าไปตั้งไว้
นํ้านํ้าสงพระพักตร์และถวายไม้สั้พระทนต์
แล้วปิดกวาดอาศรมบท เสร็จแล้วจึงฝาก
พระโอรสและพระธิดาทั้งสองไว้ในสำนัก
พระบิดา พระหัตถ์ถือกระบี่เข้า เสียม
และขอ เสด็จเข้าสู่ป่าเก็บเอามูลผลาผล
บรรจจนเต็มกระเช้า ครั้นเวลาเย็น
เสด็จกลับมาจากป่าแล้ว ทรงวางผลาผล
ไว้ที่บรรณศาลาเสด็จสงรงน้ำ แล้วให้
พระลูกน้อยทั้งสองสงรงน้ำด้วย. ลำดับนั้น
กษัตริย์แม่ทั้ง ๔ พระองค์ ประทับนั่ง
ใกล้ประตูบรรณศาลา เสวยผลาหาร.
ต่อจากนั้น พระนางมัทรีพาพระลูกน้อย
ทั้งสอง ไปบรรณศาลาของพระองค์.

นินยาเมน เต จตุตทาโร ชตติยา
วงกตปพุตตกุจิมุหิ สตตมาเส วสิสฺสูติ.

กษัตริย์ทั้งสี่พระองค์นั้น ประทับอยู่ที่
เวียงเขาวงกต โดยทำนองนี้สิ้น ๗ เดือน
ด้วยประการฉะนี้.

วนปุปเวสนกณทวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาววนปเวสนกัณท์ จบ.

บุษกปพพวณฺณนา

ตทา กาลิงครฎฺฐเจ ทุณฺณวิฏฺฐ-
พฺราหฺมณคามวาสี ชุชโก นาม
พฺราหฺมโณ ภิกฺขวาจริยาเย กหาปณสตํ
ลภิตฺวา เอกสฺมี พฺราหฺมณกุลเ จเปตฺวา
ปุน ธีนํ ปริเยสนตฺถาย คโต. ตสฺมี
จิรายนฺเต พฺราหฺมณกุลํ กหาปณ
วลฺลเชตฺวา ปจฺฉา อิตฺเรน อาคนฺตฺวา
โจทียมานํ กหาปณเ ทาตุํ อสฺสุโกนฺตํ
อมิตฺตตาปนา นาม ธีตรํ ตสฺส อทาสี.

โส ตํ อาทาย กาลิงครฎฺฐเจ
ตุณฺณวิฏฺฐพฺราหฺมณคามํ คนฺตฺวา วสิ.
อมิตฺตตาปนา สมฺมา พฺราหฺมณํ
ปฏฺิษคฺติ. อถ อญฺเญ ตรฺณพฺราหฺมณา
ตสฺสา อาจารย์สมฺปตฺตี ทิสฺวา “อัย

พรรณนาบุษกบรพ

ในกาลนั้น มีพราหมณ์ (คนหนึ่ง)
ชื่อว่า ชุชก อยู่ในแคว้นกาลิงคะ
ทุนนวิฏฐพราหมณคาม ได้ทรัพย์ ๑๐๐
กหาปณะ ด้วยการภิกขาจาร ฝากทรัพย์
ไว้กับพราหมณ์ตระกูลหนึ่ง แล้วไปเพื่อ
แสวงหาทรัพย์อีก. เมื่อชุชกพราหมณ์
หายไปนาน ตระกูลพราหมณ์นั้นก็ใช้จ่าย
กหาปณะที่รับฝากไว้จนหมดสิ้น ครั้น
ภายหลังถูกชุชกพราหมณ์ มาทวงทรัพย์
คืน เมื่อไม่อาจจะคืนทรัพย์นั้นได้ จึงได้
ยกธิดาชื่อว่าอมิตตตาปนา ให้แก่ชุชก
พราหมณ์นั้น.

ชุชกพราหมณ์ พานางอมิตตตาปนา
ไปอยู่ในทุนนวิฏฐพราหมณคามกลิงครฐ.
นางอมิตตตาปนา ได้ปฏิบัติชุชกพราหมณ์
ด้วยจริยาวัตรอย่างดี. ครั้งนั้น พราหมณ์
หนุ่มทั้งหลาย ครั้นได้เห็นอาจารย์สมมติ

อมิตตตปาณา มหุลลภพฺราหฺมณํ สมฺมา
ปฏฺชคฺคิ, ตฺเมห อเมหสุ กิ ปมชฺชถา”ติ
อตุตฺตโน ภริยาโย ตชฺเชนฺติ. ตา
“อิมํ อมิตตตปาณํ อิมฺมาห คามา
ปลาเปสฺสสามา”ติ นทิตฺตถาทีสุ สมนฺนิ-
ปตฺติวฺวา ตํ ปริภาสึสุ. ตมตฺถํ
ปกาสเนนฺโต สตฺถา อาห

๑๙๑๔. “อหุ วาสี กลิงฺเกสุ
ชฺชุกโก นาม พฺราหฺมณโณ
ตสฺสสาปํ ทหฺวา ภริยา
นาเมนามิตตตปาณา.

๑๙๑๕. ตา นํ ตตฺถ คตาโวจํ
นทิจฺจทกฺขหาภิยา
ถิโย นํ ปริภาสึสุ
สมาคนฺตวฺวา กุตฺตฺทล.

๑๙๑๖. อมิตฺตา ฐฺน เต มาตา
อมิตฺโต ฐฺน เต ปิตา
เย ตํ ชินฺณสฺส ปาทํสุ
เอวํ ทหฺริยํ สตี.

๑๙๑๗. อหิตํ วต เต ภาตี
มนฺตยีสฺส รโหคตา

ของนางอมิตตตปาณา ต่างก็พากันคุกคาม
ภรรยาของตนว่า “นางอมิตตตปาณานี้
ปฏิบัติสามีของเธอ ซึ่งเป็นพราหมณ์เฒ่า
ด้วยจริยาวัตรเป็นอย่างดี, ทำไม พวกเจ้า
จึงประมาทในพวกเรา”. ภรรยาของ
พราหมณ์เฒ่านั้นปรึกษากันว่า “พวกเรา
จักขับไล่นางอมิตตตปาณานี้ ให้นั้นไป
จากบ้านนี้ให้ได้” ดังนี้ จึงประชุมกัน
ที่ทำน้ำเป็นต้น รุมกันด่านาง. พระศาสดา
เมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัสว่า

๑๙๑๔. “มีพราหมณ์ชื่อชุกก อยู่ในกาลิงค-
รัฐ ภรรยาของพราหมณ์นั้น
ยังเป็นสาว มีชื่อว่าอมิตตตปาณา.

๑๙๑๕. ถูกพวกหญิงในบ้านนั้น ซึ่งพากัน
ไปตักน้ำที่ทำน้ำ รุมกันด่านาง
อยู่ยังมีว่า.

๑๙๑๖. มารดาของเจ้า คงเป็นศัตรู
แน่ และบิดาของเจ้า ก็คงเป็น
ศัตรูแน่นอน จึงได้ยกเจ้าซึ่งยัง
เป็นสาวรุ่นดรุณี ให้แก่พราหมณ์
เฒ่าเห็นปานนี้.

๑๙๑๗. ไม่เกื้อกูลเลยหนอ พวกญาติ
ของเจ้า แอบปรึกษากัน ยกเจ้า

เย ตัม ชินฺณสุส ปาทิสฺสุ
เอวํ ทหริยํ สดี.

ผู้ยังเป็นสาวรุ่นดรุณี ให้แก่
พราหมณ์เฒ่าเห็นปานนี้.

๑๙๑๘. อมิตฺตา วต เต ภาตี
มนฺตยิสฺสุ รโหคตา
เย ตัม ชินฺณสุส ปาทิสฺสุ
เอวํ ทหริยํ สดี.

๑๙๑๘. พวกญาติของเจ้า เป็นคัตรูจริง
หนอ แอบปรึกษากัน ยกเจ้า
ผู้ยังเป็นสาวรุ่นดรุณี ให้แก่
พราหมณ์เฒ่าเห็นปานนี้.

๑๙๑๙. ทุกฺกํ วต เต ภาตี
มนฺตยิสฺสุ รโหคตา
เย ตัม ชินฺณสุส ปาทิสฺสุ
เอวํ ทหริยํ สดี.

๑๙๑๙. เป็นการทำชั่วจริงหนอ ที่พวก
ญาติของเจ้า แอบปรึกษากัน
ยกเจ้าผู้ยังเป็นสาวรุ่นดรุณี ให้
แก่พราหมณ์เฒ่าเห็นปานนี้.

๑๙๒๐. ปาปกํ วต เต ภาตี
มนฺตยิสฺสุ รโหคตา
เย ตัม ชินฺณสุส ปาทิสฺสุ
เอวํ ทหริยํ สดี.

๑๙๒๐. เป็นความเลวทรามจริงหนอ ที่
พวกญาติของเจ้าแอบปรึกษากัน
ยกเจ้าผู้ยังเป็นสาวรุ่นดรุณี ให้
แก่พราหมณ์เฒ่าเห็นปานนี้.

๑๙๒๑. อมฺนาปี วต เต ภาตี
มนฺตยิสฺสุ รโหคตา
เย ตัม ชินฺณสุส ปาทิสฺสุ
เอวํ ทหริยํ สดี.

๑๙๒๑. ไม่น่าพอใจเลยหนอ ที่พวก
ญาติของเจ้า แอบปรึกษากัน
ยกเจ้าผู้ยังเป็นสาวรุ่นดรุณี ให้
แก่พราหมณ์เฒ่าเห็นปานนี้.

๑๙๒๒. อมฺนาปวสํ วสสิ
ชินฺณเณน ปตินา สห
ยา ตวํ วสสิ ชินฺณสุส
มตฺนฺเต ชีวิตา วรี.

๑๙๒๒. เจ้าคงไม่พอใจอยู่ กับผัวเฒ่า
การที่เจ้าอยู่ในเรือนของพราหมณ์
เฒ่า เจ้าตายเสียยังดีกว่าอยู่.

๑๙๒๓. น หิ ฐุนฺ ตยฺหํ กลฺยาณิ
ปีตา มาตา จ โสภเน

๑๙๒๓. ดูกรม่ายคนงามคนสวย มารดา
และบิดาของเจ้า คงหาชายอื่น

อนนํ ภตฺตารํ วจิณฺทิสฺส
 เย ตํ ชินฺณสฺส ปาทิสฺส
 เอวํ ทหรียํ สดี.

๑๙๒๔. พุยฺญจฺจนฺเต นวมิยํ
 อกตํ อคฺคินฺทตฺตํ
 เย ตํ ชินฺณสฺส ปาทิสฺส
 เอวํ ทหรียํ สดี.

๑๙๒๕. สมณํ พุราหฺมณํ นูนํ
 พุรหฺมจฺริยปรายเน
 สา ตวํ โลกํ อภิสฺสสิ
 สีสฺสนฺเต พหุสฺสฺเต
 ยํ ตวํ วสฺสิ ชินฺณสฺส
 เอวํ ทหรียํ สดี.

๑๙๒๖. น ทุกฺขํ อหิณา ทฏฺฐํ
 น ทุกฺขํ สตฺติยา หตฺตํ
 ตณฺจ ทุกฺขณฺจ ติปฺปณฺจ
 ยํ ปสฺเส ชินฺณกํ ปดี.

๑๙๒๗. นตฺติ ชิทฺททา นตฺติ รติ
 ชินฺณณ ปติณา สห
 นตฺติ อลฺลปสฺสฺลปโป
 ชคฺคิมฺปิ น โสภติ.

ให้เป็นผัวไม่ได้แน่ จึงยกเจ้า
 ซึ่งยังเป็นสาวรุ่นดรุณี ให้แก่
 พราหมณ์เฒ่าเห็นปานนี้.

๑๙๒๔. บางทีเจ้าบุชายญวไฉ่ไม่ดี ในคติ
 ที่ ๙ คงจะไม่ได้ทำการบูชาไฟ
 ไว้ มารดาและบิดา จึงยกเจ้า
 ซึ่งยังเป็นสาวรุ่นดรุณี ให้แก่
 พราหมณ์เฒ่าเห็นปานนี้.

๑๙๒๕. เจ้าคงจักด่าสมณพราหมณ์ ผู้มี
 พรหมจรรย์เป็นเบื้องหน้า ผู้มีศีล
 เป็นพหูสูต ในโลกเป็นแน่ จึงได้
 มาอยู่ในเรือนของพราหมณ์เฒ่า
 แต่ยังเป็นสาวรุ่นดรุณีอย่างนี้.

๑๙๒๖. การที่ถูกงูกัดก็ไม่เป็นทุกข์ การ
 ที่ถูกแทงด้วยหอก ก็ไม่เป็นทุกข์
 การที่ได้เห็นผัวแก่นั่นแล ฟัง
 เป็นทุกข์ด้วย เป็นความร้ายกาจ
 ด้วย.

๑๙๒๗. การเล่นหัวกับผัวแก่ ย่อมไม่มี
 การรื่นรมย์กับผัวแก่ ย่อมไม่มี
 การเจรจาปราศรัย กับผัวแก่
 ย่อมไม่มี แม้การกระซึกกระซี้
 ก็ไม่งาม.

คำว่า **อยู่อิงมี** ได้แก่ เป็นเหมือนเกิด
ไกลาหลแล้ว. คำว่า **มารุม** ความว่า
มาห้อมล้อมโดยรอบ. คำว่า **สาวรุ่น**
ได้แก่ สาวรุ่นดรุณี คือเป็นผู้ถึงความงาม

สมานํ ชินฺณสุสาติ ชราชินฺณสุส
เคเห

ทฺธิฏฺฐนฺเต นวมิยฺนติ ตยา นวมิยํ
ยาคํ ทฺธิฏฺฐจํ ภวิสฺสติ, โส เต
ยาคปิณฺโฑ ปจฺมํ มหุลฺลเกณ คหิต
ภวิสฺสติ. ทฺธิฏฺฐา เต นวมิยาติปิ
ปาโจ นวมิยา ตยา ทฺธิฏฺฐา ภวิสฺสตีติ
อตฺโต

อกตํ อคฺคินฺทุตฺตกนฺติ อคฺคิชนฺปิ
ตยา อกตํ ภวิสฺสติ. อภิสฺสตีติ
สมณพฺราหมณํ สมิตปาเป วา
พาหิตปาเป. วา อกโกสิ. ตสฺส เต
ปาปสฺส อิทํ ผลนฺติ อธิปฺปาเยเนวหฺสฺ.

ชคฺคิตมฺปิ น โสภตีติ ขณฺฑทฺทนฺเต
วิวิริตฺวา หสนฺตสฺส มหุลฺลกสฺส
หสิตฺปิ น โสภติ. สพฺเพ โสกา
วินฺสฺสนฺตีติ สพฺเพ เอเตสํ โสกา
วินฺสฺสนฺติ. ก็ ชินฺโนติ อยํ ชินฺโน
ตํ ปณฺจหิ กามคฺเณหิ ภถํ รมยิสฺสตีติ.

เลิศ. คำว่า พราหมณ์ชรา ได้แก่ ในเรือน
ของพราหมณ์เฒ่า

คำว่า เธอบูชาญวไ้ไม่ดีในคติที่ ๙
ความว่า การบูชาญวไ้จักเป็นของอันเธอ
ทำไ้ไม่ดีในคติที่ ๙. ก้อนข้าวยาคะ
ของเธอนั้น จักเป็นของอันพราหมณ์แก่
ถือเอาก่อน. บาลีว่า ทฺธิฏฺฐา เต นวมิยา
ดังนี้ก็มี. อธิบายว่า การบูชาญวไ้ในคติ
ที่ ๙ จักเป็นของอันเธอทำไ้ไม่ดีแล้ว.

คำว่า เธอไม่ทำการบูชาไฟไ้ ความว่า
แม้การบูชาไฟจักเป็นของอันเธอไม่ทำไ้.
คำว่า เจ้าคงจักดำ ความว่า เจ้าคง
จักดำสมณพราหมณ์ทั้งหลาย ผู้มีบาป
สงบแล้ว หรือผู้มีบาป อันลอยแล้ว,
พระอรรถกถาจารย์กล่าวด้วยประสงค์ว่า
นี้เป็นผลบาปของนางอมิตตตาปนานั้น.

คำว่า แม้การกระชิกกระชี่ ก็ไม่งาม
ความว่า แม้การหัวเราะของพราหมณ์แก่
ผู้เปิดปากเห็นฟันหักร่าเริงอยู่ ย่อมไม่
งามเลย. คำว่า ความโสกเศร้าทั้งหมด...
ย่อมพินาศไป ความว่า ความเศร้าโศก
ทั้งสิ้นของผัวหนุ่มและเมียสาวเหล่านั้น
ย่อมพินาศไป. คำว่า พราหมณ์แก่จัก
ให้เจ้ารื่นรมย์ ได้อย่างไร ความว่า
ทฺฐกพราหมณ์แก่นี้ จักให้เจ้ารื่นรมย์
ด้วยกามคุณ ๕ ได้อย่างไร

สา ตาส์ สนฺติกา ปริภาส์
ลภิตฺวา อุทกขมฺภี อาทาย โรธมานา
หฺมริ คนฺตฺวา “กั โภติ โรทสี”ติ
พฺรหฺมณฺณ ปฏฺจา ตสฺส อโรเจนฺตี
อิมิ คาคฺคมาห

๑๙๓๐. “น เต พฺรหฺมณฺ คจฺฉามิ
นที อุทกหาริยา
ถิโย มํ ปริภาสนฺติ
ตยา ชินฺนณฺณ พฺรหฺมณฺนา”ติ.

ตสฺสตุโถ “พฺรหฺมณฺ ตยา
ชินฺนณฺณ มํ อิตฺถิโย ปริภาสนฺติ,
ตสฺมา อิตฺ ปฏฺจาย ตว อุทกหาริกา
หฺตฺวา นที น คจฺฉามิ”ติ.

ชฺชโก อาห

๑๙๓๑. “มา เม ตวํ อกรา กมฺมํ
มา เม อุทกมาหริ
อหิ อุทกมาหิสฺสํ
มา โภตี กุปฺปีตา อหุ”ติ.

ตตฺถ อุทกมาหิสฺสนฺติ อหิ อุทกํ
อาหริสฺสามิ”ติ.

พฺรหฺมณฺนี อาห

นางอมิตตตาพานั้น ได้รับบริภาษ
จากสำนักพวกหญิงเหล่านั้นแล้ว ก็ถือ
เอาหม้อน้ำ ร้องให้กลับไปสู่เรือน ถูก
ชุกพราหมณ์ถามว่า “แนะนำผู้เจริญ
เจ้าร้องให้ทำไม” เมื่อจะบอกแก่ชุก
พราหมณ์ จึงกล่าวคาถานี้ว่า

๑๙๓๐. “ดูกรท่านพราหมณ์ ฉันจักไม่ไป
ตักน้ำที่แม่น้ำ เพื่อท่านอีกต่อไป
เพราะพวกหญิงชาวบ้าน รุมด่า
ฉัน เหตุที่ท่านเป็นคนแก่”.

เนื้อความแห่งคาถานั้นว่า “ดูกร
พราหมณ์ หญิงชาวบ้านทั้งหลาย รุมด่า
ฉัน เพราะท่านเป็นคนแก่ เพราะเหตุนี้
ฉันจักไม่ไปที่แม่น้ำ ตักน้ำมาเพื่อท่าน
อีกต่อไป”.

ชุกพราหมณ์ กล่าวว่

๑๙๓๑. “เธออย่าได้ทำการงาน เพื่อฉัน
เลย อย่าได้ตักน้ำมาเพื่อฉันเลย
ฉันจักตักน้ำมาเอง เธออย่า
โกรธเลย”.

บรรดาคำเหล่านั้น ด้วยคำว่า ฉัน
จักตักน้ำมาเอง ชุกกล่าวว่า ฉันจักนำ
น้ำมาเอง.

นางพราหมณี กล่าวว่

๑๙๓๒. “น่านี ตมฺหิ กุเล ชาตา
 ยํ ตฺวํ อุตฺตมาหเร
 เอวํ พุราหุมน ชานาหิ
 น เต วจฺจามิหิ สมฺเว.

๑๙๓๓. สเจ เม ทาสํ ทาสี วา
 นานยิสฺสสฺสึ พุราหุมน
 เอวํ พุราหุมน ชานาหิ
 น เต วจฺจามิ สฺนฺติเก”ติ.

ตตฺถ นานํ ตมฺหิ ตมฺหิ กุเล
 สามิเก กมฺมํ กาเรนฺติ, นานํ ตตฺถ
 ชาตา. ยํ ตฺวณฺติ ตสฺมา ยํ อุตฺตํ
 ตฺวํ อาหริสฺสสฺสึ, น มยฺหิ เตเน
 อตฺถิเตติ.

ชฺชุกโก อาห

๑๙๓๔. “นตฺถิ เม สิปปญฺจํ วา
 ธนํ ธนญฺญญ พุราหุมน
 กุโตหิ ทาสํ ทาสี วา
 อานยิสฺสสามิ โภติยา
 อนํ โภตี อปฺปจิสฺสํ
 มา โภตี กุปฺปิตา อหฺ”ติ.

สา เทวตาย วิคฺคฺชนิตา หุตฺวา
 พุราหุมนํ อาห

๑๙๓๒. “ฉันไม่ได้เกิดในสกุล ที่ใช้สามิ
 ให้ตักน้ำ ดูกรท่านพราหมณ์
 ขอท่านจงรู้อย่างนี้ว่า ฉันจะไม่
 อยู่ในเรือนของท่าน.

๑๙๓๓. ดูกรท่านพราหมณ์ ถ้าท่าน
 จักไม่นำทาสหรือทาสี มาให้ฉัน
 ท่านพราหมณ์จงทราบอย่างนี้ว่า
 ฉันจักไม่อยู่ในสำนักของท่าน”.

บรรดาคำเหล่านั้น ด้วยคำว่า ฉัน
 ไม่ได้เกิดในสกุลที่ นางอมิตตตปาณา
 กล่าวว่า ฉันไม่ได้เกิดในสกุลที่หญิง
 ทั้งหลาย ใช้ให้สามิทำการงาน. คำว่า
 ที่ใช้สามิ... ความว่า เพราะเหตุนั้น
 ฉันจึงไม่ต้องการน้ำที่ท่านนำมา.

ชฺชุกกพราหฺมณํ กล่าวว่า

๑๙๓๔. “ดูกรพราหมณ์ ศิลปกรรมหรือ
 ทรัพย์และข้าวเปลือกของฉันไม่มี
 ฉันจักนำทาสหรือทาสีมาให้เธอ
 แต่ที่ไหน ฉันจักปรนนิบัติเธอเอง
 เธออย่าโกรธเลย”.

นางอมิตตตปานั้น เป็นผู้อันเทวดา
 ดลใจแล้ว จึงกล่าวกับพราหมณ์ว่า

๑๙๓๕. “เอहि เต อหมกุขิสฺสํ
 ยถา เม วจันํ สุตํ
 เอส เวสฺสณฺตโร ราชา
 วญฺเฏ วสฺติ ปพฺพเต.

๑๙๓๖. ตํ ตวํ คนฺตุวาน ยาจสฺส
 ทาสํ ทาสฺยญฺจ พฺราหฺมณ
 โส เต ทสฺสติ ยาจิตะ
 ทาสํ ทาสฺยญฺจ ชตฺติโย”ติ.

ตตฺถ เอहि เต อหมกุขิสฺสณฺติ
 อหํ เต อาจิกฺขิสฺสामी. อิทํ สา
 เทวตาวิคฺคหิตา นุตฺวา อาห.

ชูชโก อาห

๑๙๓๗. “ชีณฺโณหฺมสมฺมิ ทพฺพลโ
 ทีโฆ จทฺธา สฺสทฺคฺคโม
 มา โภตี ปริเทเวสฺสิ
 มา โภตี วิมฺนา อหุ
 อหํ โภตี อุปฺภจิสฺสํ
 มา โภตี กุปฺปีตา อหุ”ติ.

ตตฺถ ชีณฺโณหฺมสมฺมิตฺติ ภทฺเต
 อหํ ชีณฺโณ อสมฺมิ, กถํ คมฺิสฺสामीติ.

พฺราหฺมณี อาห

๑๙๓๕. “มานีเกิด ฉันจักบอกท่าน ตาม
 คำที่ฉันได้ฟังมา พระเวสสันดร
 ราชธานี ประทับอยู่ ณ เขา
 วงกต.

๑๙๓๖. ดูกรท่านพราหมณ์ ท่านจงไป
 ทูลขอทาสและทาสี กับพระองค์
 เกิด พระเวสสันดรผู้เป็นกษัตริย์
 ถูกท่านทูลขอแล้ว จักพระราช-
 ทานทาสและทาสีแก่ท่าน”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า มานีเกิด
 ฉันจักบอกท่าน ความว่า ฉันจักบอก
 แก่ท่าน. นางอมิตตดาปนาเป็นผู้อัน
 เทวดาดลใจแล้ว จึงกล่าวคำนี้.

ชูชกพราหมณ์ จึงกล่าวคาถาว่า

๑๙๓๗. “ฉันเป็นคนชรา ทพพลภาพ
 ทั้งหนทางก็ไกล เดินไปได้ยาก
 เธออย่ารำพันไปเลย อย่าเสียใจ
 เลย ฉันจักปรนนิบัติเธอเอง เธอ
 อย่าโกรธเลย”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ฉันเป็น
 คนชรา ความว่า ดูกรนางผู้เจริญ
 ฉันเป็นคนชรา, ฉันจักไปได้อย่างไร.

นางพราหมณี กล่าวว่

๑๙๓๘. "ยถา อคนุตฺวา สงฺคามิ
 อยุทฺเธว ปราชิโต
 เอวเมว ตฺวํ พฺรหฺม
 อคนุตฺวาว ปราชิโต.

๑๙๓๙. สเจ เม ทาสี ทาสี วา
 นานยิสฺสลิ พฺราหฺมณ
 เอวํ พฺราหฺมณ ชานาหิ
 น เต วจฺจามิหิ สมเร
 อมนาปฺนเต กริสฺสามิ
 ตนฺเต ทุกฺขํ ภวิสฺสติ.

๑๙๔๐. นกฺขตฺเต อุตฺตปฺพุพฺเส
 ยทา มํ ทกฺขสิลฺลํกตํ
 อญฺเณหิ สทฺธิ รมมานํ
 ตนฺเต ทุกฺขํ ภวิสฺสติ.

๑๙๔๑. อทฺสฺสเนน มยฺหฺนฺเต
 ชินฺนุสฺส ปรีเทวโต
 ภิกฺขุโย วงฺกา ปลิตา จ
 พหุ เหสฺสนฺติ พฺราหฺมณา"ติ.

ตตฺถ อมนาปฺนเตติ เวสฺสนฺตรสฺส
 สนฺติกํ คนฺตุวา ทาสี วา ทาสี วา
 อนาหรนฺตรสฺส ตว อจฺจุจฺนํ กมฺมํ
 กริสฺสามิ.

๑๙๓๘. "คนขลาด ยังไม่ทันถึงสนามรบ
 ไม่ทันได้รบ ก็ยอมแพ้ ฉันใด
 ท่านพราหมณ์ ยังไม่ทันได้ไป
 ก็ยอมแพ้ ฉันนั้น.

๑๙๓๙. ถ้าท่านพราหมณ์ จักไม่นำทาส
 หรือทาสีมาให้ฉัน ขอท่านจง
 ทราบไว้อย่างนี้ว่า ฉันจักไม่อยู่
 ในเรือนของท่าน ฉันจักกระทำ
 อាកารไม่พอใจให้แก่ท่าน ชื่อนั้น
 จักเป็นความทุกข์ของท่าน.

๑๙๔๐. ในคราวมหรสพ ซึ่งมีในต้นฤดู
 นักชัฏฤกษ์ ท่านจักได้เห็นฉัน
 ผู้แต่งตัวสวยงาม รื่นรมย์อยู่กับ
 ชายอื่น ชื่อนั้น จักเป็นทุกข์
 ของท่าน.

๑๙๔๑. ดูกรท่านพราหมณ์ เมื่อท่าน
 ผู้เป็นคนแก่รำพันอยู่ เพราะ
 ไม่เห็นฉัน ร่างกายที่งอ ก็จัก
 งอยิ่งขึ้น ผมที่หงอก ก็จักหงอก
 มากขึ้น".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า (เราจัก
 ทำ) อាកารไม่พอใจแก่ท่าน ความว่า
 เมื่อท่านไม่ไปสู่สำนักพระเวสสันดรแล้ว
 นำทาสหรือทาสีมา ฉันจักทำกรรม
 อันไม่เป็นที่ชอบใจแก่ท่าน.

นภขตุเต อุตพุพเพสุติ นภขตุต-
โยควเสน วา จนนํ อุตุนํ ตสฺส
อุตุสฺส ปุพฺพวเสน วา ปวตุเตสฺ
จเนสุ.

ตํ สุตฺวา พุราหฺมณ โภโต อโหสิ.
ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตุถา อาห

๑๙๔๒. "โตโต โส พุราหฺมณ โภโต
พุราหฺมณียา วสาณฺโต
อฏฺฐิโต กามราเคน
พุราหฺมณี เอตทพฺรวิ.

๑๙๔๓. ปาเถยฺยํ เม กโรหิ ตูริ
สงฺกฺลา สงฺคฺพานิ จ
มธุปฺปนฺติกา จ สุกตาโย
สตุตฺตมตฺตมฺจ พุราหฺมณิ.

๑๙๔๔. อานยิสฺสํ เมถุนเก
อุโภ ทาสกฺุมารเก
เต จ ปริจริสฺสณฺติ
รตฺตินฺทิวมตฺนฺทิตา"ติ.

คำว่า ในคราวมหรสพซึ่งมีในต้นฤดู
นักขัตฤกษ์ ความว่า เมื่อมหรสพ อัน
เป็นไปอยู่ ด้วยความสามารถประกอบใน
ฤดูนักขัตฤกษ์ หรือด้วยสามารถต้นฤดู
นั้น แห่งฤดูทั้ง ๖.

ชูชกพราหมณ์ ครั้นฟังคํานาง
อมิตตตาปนานั้น ได้เป็นผู้กลัวแล้ว.
พระศาสดา เมื่อจะทรงประกาศเนื้อความ
นั้น จึงตรัสว่า

๑๙๔๒. "ลำดับนั้น พราหมณ์ตกใจกลัว
เป็นไปในอำนาจของนางพราหมณี
ถูกกามราคะบีบคั้น ได้กล่าว
กับนางพราหมณีว่า.

๑๙๔๓. ดูกรนางพราหมณี เธอจงจัด
เสบียงเดินทางให้ฉัน ทั้งขนมงา
ขนมกล้วย ขนมน้ำผึ้ง สัตตูก้อน
สัตตุมง และข้าวผอก^๑ เธอจงจัด
ให้ดี ๆ.

๑๙๔๔. ฉันจักนำ พระพี่น้องทั้งสองมา
ให้เป็นทาส พระพี่น้องทั้งสองนั้น
เป็นผู้ไม่เกียจคร้าน จักปรนนิบัติ
เธอ ทั้งกลางคืนและกลางวัน".

^๑ ข้าวที่เป็นเสบียงเดินทาง.

เสียบึงเดินทาง กระทำประทักษินนาง
อมิตตดาปนา มีตาทั้งสองนองด้วยน้ำตา
ร้องให้เดินหลีกไป. พระศาสดา เมื่อจะ
ทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัสว่า

๑๙๔๕. “ซุซุกพราหมณ์ผู้เป็นเผ่าพันธุ์แห่ง
พรหมกล่าวคำนี้แล้ว พร่ำสั่งเสีย
ต่อไป กระทำประทักษิณภรรยา
แล้วสวมมงเกล้า.

๑๙๔๖. ชูชกพรหมณ์ ได้สมათานวัตร
มีน้ำตานองหน้า ออกจากบ้าน
ไปยังนครอันมั่งคั่ง ของชาวสีพี
เที่ยวแสวงหา ทาสและทาสี
ด้วยประการดังนี้”.

บรรดาเหล่าเหล่านั้น คำว่า มีน้ำตานองหน้า ได้แก่ ร้องไห้ น้ำตานองหน้า คำว่า ได้สมทานวัตร ได้แก่ มีวัตรอันสมทานแล้ว อธิบายว่า ถือเพศเป็นดาบสแล้ว คำว่า เทียวแสวงหา ได้แก่ เทียวไปแสวงหาทาสและทาสี เดินทางออกจากบ้านมุ่งหน้าไปนครแห่งชาวสีพีแล้ว

ชูชกพราหมณ์ ไปถึงนครนั้นแล้ว
เห็นชนประชุมกัน จึงถามว่า "พระ
เวสสันดร อยู่ที่ไหน". พระศาสดา เมื่อ
จะทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัสว่า

๑๙๔๗. "โส ตตถ คนฺดฺวา อวจาสิ
 เย ตตฺถาสฺมึ สมากตา
 กุหิ เวสฺสณฺดโร ราชา
 กตฺถ ปสฺสเมมฺ ขตฺติโย."

๑๙๔๘. เต ชนา ตํ อวจีสุ
 เย ตตฺถาสฺมึ สมากตา
 ตฺเมหฺนํ พุรฺหมํ ปกโต
 อติทาเนน ขตฺติโย
 ปพฺพาชิตो สกา ฏฐา
 วฺเฏ วสฺติ ปพฺพเต."

๑๙๔๙. ตฺเมหฺนํ พุรฺหมํ ปกโต
 อติทาเนน ขตฺติโย
 อาทาย ปุตฺตทารญฺจ
 วฺเฏ วสฺติ ปพฺพเต"ติ."

ตตถ ปกโตติ อุพฺพุโต ปิฬิโต

๑๙๔๗. "ชุกกพราหมณฺ ไปโนนครนํแล้ว
 ได้ถามประชาชนที่มาประชุมกัน
 อยู่ในที่นั้นว่า พระเวสสันดร
 ประทับอยู่ ณ ที่ไหน พวกเรา
 จะไปเฝ้าพระองค์ผู้บรมกษัตริย์
 ได้ ณ ที่ไหน."

๑๙๔๘. ชนทั้งหลาย ผู้มาประชุมกันอยู่
 ณ ที่นั้น ได้บอกพราหมณฺว่า
 ดูกะพราหมณฺ พระเวสสันดร
 บรมกษัตริย์ ถูกพวกท่าน
 เบียดเบียน เพราะทรงบำเพ็ญ-
 ทานมากเกินไป จึงถูกเนรเทศ
 จากแคว้นแคว้นของพระองค์(ต้อง
 ทรงแพพระโอรส พระธิดาและ
 พระอัครมเหสีไป) , ประทับอยู่
 ณ เขาวงกต."

๑๙๔๙. ดูกะพราหมณฺ พระเวสสันดร
 บรมกษัตริย์ ถูกพวกท่าน
 เบียดเบียน เพราะทรงบำเพ็ญ-
 ทาน มากเกินไป จนต้องพาพระ-
 โอรส พระธิดาและพระอัครมเหสี
 เสด็จไปประทับ ณ เขาวงกต".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ถูกพวก
 ท่านเบียดเบียน ความว่า พระองค์
 ถูกพวกท่านทำให้เดือดร้อนแล้ว คือ

เบียดเบียนแล้ว ไม่ได้ประทับอยู่ใน
พระนครของพระองค์ บัดนี้ ประทับอยู่
ณ เขาวงกต.

ประชาชนเหล่านั้น กล่าวต่อไปว่า พวกแก ทำให้พระราชาของพวกเรา ถึงความพินาศอย่างนี้แล้ว ยังมายืนในที่นี้ อีก ดังนี้แล้ว จึงพากันฉวยก้อนดินและ ท่อนไม้เป็นต้น ไล่ติดตามชูชกพราหมณ์ ไป. ชูชกพราหมณ์ ถูกเหวดาดลใจ ได้ยี้ดทางไปสู่เขาวงกตนั้นเอง. พระศาสดา เมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น จึง ตรัสว่า

๑๙๕๐. “พราหมณ์นั้น ผู้มีความตั้งใจใน
 กาม ลูกนางพราหมณ์ดักเตือน
 ได้เสวยทุกข์เป็นอันมาก ในป่า
 อันเกลื่อนกล่นไปด้วยสัตว์ร้าย
 เป็นที่อยู่อาศัยของแรด และ
 เสือเหลือง.

๑๙๕๑. แก่ถือนไม้เท้า สีเหมือนผลมะตูม
ทั้งเครื่องบูชาไฟและเดินน้ำเข้าไป
สู่ป่าใหญ่ โดยทางที่ได้ทราบ
ข่าว พระหน่อกษัตริย์เจ้า ผู้ให้
สำเร็จความประสงค์.

๑๙๕๒. สุนัขทั้งหลาย ล้อมไล่พราหมณ์
นั้น ผู้เข้าไปปาใหญ่ ตาแฉกร้อง

วิภูกนฺธิ โส วิปฺปณฺโง
ทฺเฐ ปณฺธา อปภฺกมิ.

เสียงขรม เดินลงทาง ห้างออก
ไปเสียไกล.

๑๙๕๓. ตโต โส พฺราหฺมณเณ คนฺตฺวา
โกคฺคหฺโร อสณฺณโต
วงฺกสฺสโหระณเณ ญฺโง
สุนฺเชหิ ปริวาริโต
รฺกฺขสฺมิณฺจ นิสินฺโนว
อิมา คาทา อภาสถา"ติ.

๑๙๕๓. ลำดับนั้น พราหมณ์ผู้โลกใน
โกคคะ ไม่สำรวม ถูกสุนัขล้อมไล่
ลงทางที่จะไปสู่เขาวงกต และ
นั่งอยู่บนต้นไม้ ได้กล่าวคาถา
เหล่านี้ว่า"

ตตฺถ อมฺนตฺนฺติ ตํ มหาชนเณ
อนฺุพฺพนฺทุกฺขญฺเจว วนฺปริโยคาหน-
ทุกฺขญฺ. อคฺคินฺทุตฺนฺติ อคฺคิชนฺทุก-
กฺกฺจฺจุ. โภกา นํ ปริวารญฺนฺติ โส หิ
อฺรณฺณํ ปวิสิตฺวา วงฺกตปฺพุตฺตคามิมคฺคํ
อชานนฺโต มคฺคมฺพุทฺท นุตฺวา วิจฺริ,
อถ นํ อารกฺขณตฺถาย นิสินฺนสฺส
เจตปฺตฺตสฺส สุนฺชา ปริวารยฺยิสฺส อตฺถเ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า (เสวย)
ทุกข์เป็นอันมาก ได้แก่ ทุกข์ที่ถูกมหาชน
ไล่ติดตาม และทุกข์ที่ทำให้ลงป่า. คำว่า
เครื่องบูชาไฟ ได้แก่ ทักษิสำหรับตัก
น้ำมันบูชาไฟ. คำว่า สุนัขทั้งหลายล้อม
ไล่พราหมณ์นั้น ความว่า ก็ชุกพราหมณ์
นั้น เข้าไปสู่ป่า เมื่อไม่ทราบหนทางไป
เขาวงกต เป็นผู้ลงทาง เทียวไป. ครั้งนั้น
สุนัขทั้งหลาย ของนายเจตบุตร ผู้นั่ง
เฝ้าอารักขาพระเวสสันดร ได้ไล่ล้อม
ชุกพราหมณ์แล้ว.

วิภูกนฺธิ โสติ โส เอกํ รฺกฺขํ
อารุญฺห มหนฺเตน รเวณ กนฺธิ.
วิปฺปณฺโงติ วิปฺปณฺจฺมคฺโค ทฺเฐ
ปณฺธาติ วงฺกตปฺพุตฺตคามิปฺถโต ทฺเฐ

คำว่า ตาแกร้องเสียงขรม ได้แก่ ตาชุก
นั้น ขึ้นต้นไม้ต้นหนึ่งร้องคร่ำครวญ
เสียงดัง. คำว่า เดินลงทาง ได้แก่
เดินลงทางแล้ว. คำว่า ห้างออกไป
เสียไกล ความว่า ตาชุกได้หนีไป
ไกลจากทางที่จะไปยังเขาวงกต. คำว่า

อปกภูมิ. โภคอุทฺโธติ โภคลาภ ลุทฺโธ
 อสญฺญโตติ ทุสฺสึโล. วรฺกสฺสเฮอร์ณ
 นฺนุโจติ วรฺกตปฺพุตสฺส คมนมฺคฺเค
 วิปฺปนฺนุโจ.

โส สุนเขหิ ปริวาริโต รุกฺเข
 นิสินฺโนว อิม คาคา อภาสถ

๑๙๕๔. “โก ราชปุตฺตํ นิสํ
 ชยนฺตมปฺราชิตํ
 ภเย เขมสฺส ทาทาริ
 โก เม เวสฺสณฺตรํ วิฑู.

๑๙๕๕. โย ยาจตํ ปติฏฺฐาสิ
 ภูตานํ ธรณิวิ
 ธรณฺูปมํ มหาราชํ
 โก เม เวสฺสณฺตรํ วิฑู.

๑๙๕๖. โย ยาจตํ คตฺติ อาสิ
 สวณฺตีณํ สาครโร
 อุทฺธูปมํ มหาราชํ
 โก เม เวสฺสณฺตรํ วิฑู.

ผู้โง่ในโกตะ ได้แก่ พราหมณ์ผู้โง่
 ในการอยากได้โภคสมบัติ. คำว่า ผู้ไม่
 สำรวม ได้แก่ เป็นผู้ทุศีล. คำว่า หลงทาง
 ที่จะไปสู่เขาวงกต ความว่า เป็นผู้
 สับสนในทางที่จะไปสู่เขาวงกต.

ชูชกพราหมณ์นั้นถูกสุนัขทั้งหลาย
 ห้อมล้อมแล้ว นั่งอยู่บนต้นไม้แน่นทึบ
 ได้กล่าวคาถาเหล่านี้ว่า

๑๙๕๔. “ใครเล่าหนอ จะฟังบอกพระราช-
 บุตร พระนามว่าพระเวสสันดร
 ผู้ประเสริฐทรงชำนะความตระหนี่
 อันใครให้แพ้ไม่ได้ ทรงให้ความ
 ปลอดภัย ในเวลามีภัยแก่เราได้.

๑๙๕๕. พระองค์เป็นที่ฟังของพวกราช
 ดังธรรมนี้เป็นที่ฟังของสัตว์ทั้งหลาย
 ฉะนั้น ใครจะฟังบอกพระเวสสันดร
 มหาราช ผู้เปรียบเหมือนแม่ธรณี
 แก่เราได้.

๑๙๕๖. พระองค์เป็นที่ไปเฝ้า ของพวกราช
 ยาจก ดังสาครเป็นที่น้ำไหลไป
 รวมแห่งแม่น้ำทั้งหลาย ฉะนั้น
 ใครจะฟังบอก พระเวสสันดร
 มหาราช ผู้เปรียบเหมือนสาคร
 แก่เราได้.

๑๙๕๗. กลยาณติตถิ์ สุปิวั
 สัตฺตทกั มโนรมั
 ปุณฺณทรีเกหิ สญฺจนนั
 ยุตฺตํ กิณฺฑกฺขเรณฺนา
 รหฺนุปมํ มหาราชั
 โก เม เวสฺสสฺนฺตรํ วิหุ.

๑๙๕๘. อสฺสสฺตถิวั ปเถ ชาตั
 สัตฺตจฺฉายั มโนรมั
 สนฺดานํ วิสเมตารั
 กิณฺฑตานํ ปฏิกฺคณั
 ตถฺอุปมํ มหาราชั
 โก เม เวสฺสสฺนฺตรํ วิหุ.

๑๙๕๙. นิโครธัวั ปเถ ชาตั
 สัตฺตจฺฉายั มโนรมั
 สนฺดานํ วิสเมตารั
 กิณฺฑตานํ ปฏิกฺคณั
 ตถฺอุปมํ มหาราชั
 โก เม เวสฺสสฺนฺตรํ วิหุ.

๑๙๖๐. อมฺพั อิว ปเถ ชาตั
 สัตฺตจฺฉายั มโนรมั
 สนฺดานํ วิสเมตารั
 กิณฺฑตานํ ปฏิกฺคณั

๑๙๕๗. ใครจะพึงบอก พระเวสสันดร
 มหาราช ผู้เป็นดังสระน้ำ มีท่า
 อ้นงามราบเรียบ ลงดื่มได้ง่าย
 มีน้ำเย็นเป็นที่รรมย์ใจ ดารดาษ
 ไปด้วยบุณฑริก บัวขาว สะพรั่ง
 ไปด้วยเกสรบัว แก่เราได้.

๑๙๕๘. ใครจะพึงบอก พระเวสสันดร
 มหาราช ผู้เปรียบเหมือนต้นโพธิ์
 ใบที่เกิดอยู่ใกล้ทาง มีเงาร่มเย็น
 น่ารื่นรมย์ใจ เป็นที่พักอาศัย
 ของคนเดินทาง ผู้เมื่อยล้า
 เหน็ดเหนื่อยมา ในเวลาร้อน
 แก่เราได้.

๑๙๕๙. ใครจะพึงบอก พระเวสสันดร
 มหาราช ผู้เปรียบเหมือนต้นไทร
 ที่เกิดอยู่ใกล้ทาง มีเงาร่มเย็น
 น่ารื่นรมย์ใจ เป็นที่พักอาศัย
 ของคนเดินทาง ผู้เมื่อยล้า
 เหน็ดเหนื่อยมา ในเวลาร้อน
 แก่เราได้.

๑๙๖๐. ใครจะพึงบอก พระเวสสันดร
 มหาราช ผู้เปรียบเหมือนต้น
 มะม่วงที่เกิดอยู่ใกล้ทาง มีเงา
 ร่มเย็น น่ารื่นรมย์ใจ เป็นที่พัก
 อาศัยของคนเดินทาง ผู้เมื่อยล้า

เหน็ดเหนื่อยมา ในเวลาร้อน
แก่เราได้.

๑๙๖๑. ใครจะฟังบอก พระเวสสันดร
มหाराช ผู้เปรียบเหมือนต้นรัง
ที่เกิดอยู่ใกล้ทาง มีเงาร่มเย็น
นำร่มเย็นใจ เป็นที่พักอาศัยของ
คนเดินทางผู้เมื่อยล้าเหน็ดเหนื่อย
มาในเวลาร้อน แ่เราได้.

๑๙๖๒. ใครจะฟังบอก พระเวสสันดร
มหाराช ผู้เปรียบเหมือนต้นไม้
ใหญ่ ที่เกิดอยู่ใกล้ทาง มีเงา
ร่มเย็น น่ารื่นรมย์ใจ เป็นที่พัก
อาศัยของคนเดินทาง ผู้เมื่อยล้า
เหน็ดเหนื่อยมา ในเวลาร้อน
แก่เราได้.

๑๙๖๓. ก็เมื่อเรา เข้าไปในป่าใหญ่
เพื่อรำพันอยู่อย่างนี้ ผู้ใดจะฟัง
บอกว่าเรารู้ ผู้นั้น ฟังยังความ
ยินดี ให้เกิดแก่เรา.

๑๙๖๔. เมื่อเรา เข้าไปในป่าใหญ่
เพื่อรำพันอยู่อย่างนี้ ผู้ใดฟัง
บอกที่ประทับของพระเวสสันดร
ว่าเราอยู่ ผู้นั้น จะประสบบุญ
เป็นอันมาก ด้วยวาจาคำเดียว
นั้น”.

ตตถ ชยอนุตติ มจฺเจววิชิตฺ.
โก เม เวสฺสณฺตรํ วิทูติ โก
มยฺหิ เวสฺสณฺตรํ อาจิเญยยาติ วทติ.
ปติฏฺฐาสีติ ปติฏฺฐา อาสิ. สนนฺตานนฺติ
ปริยฺยนฺตานํ. กิลนฺตานนฺติ มคฺคกิลนฺตานํ.

ปฏิกฺคหนฺติ ปฏิกฺคหนํ ปติฏฺฐาภฺตํ.
อหํ ชานนฺติ โย วชฺชาติ อหํ
เวสฺสณฺตรสฺส วสณฺณจฺ्ञานํ ชานามิตี
โย เอวํ วเทยฺยาติ อตฺตโก.

ตสฺส ตํ ปริเทวสทฺทํ
อารกฺขณตฺถาย จปิโต เจตปฺตฺโต
มิคฺลทฺทโก หุตฺวา อรณฺเณ จรณฺโต
สฺสฺตฺวา "อโย พฺราหฺมณ เวสฺสณฺตรสฺส-
สฺตฺถาย ปริเทวติ, น โข ปเนส
ธมฺมตฺถาย อาคโต, มทฺทึ วา
ทารเก วา ยาจิสฺสฺสตี อีเรว นํ
มาเรสฺสามิ"ติ ตสฺส สนนฺติกํ คนฺตฺวา
"พฺราหฺมณ น เต ชีวิตํ ทสฺสามิ"ติ
ธนฺํ อาโรเปตฺวา อากทฺธลิตฺวา ตชฺเชสิ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ผู้ชนะ
อยู่ ได้แก่ ทรงชนะความตระหนี่. ด้วย
คำว่า ใครจะพึงบอก พระเวสสันดร
แก่เราได้ ชุชกพราหมณ์กล่าวว่า ใครพึง
บอกพระเวสสันดรแก่เรา ดังนี้. คำว่า
เป็นที่พึง ได้แก่ พระองค์ได้เป็นที่พึง
(ของสัตว์ทั้งหลาย). คำว่า คนเดินทาง
ผู้เมื่อยล้า ได้แก่ คนเดินทางถึงที่สุดแล้ว.
คำว่า ผู้เหน็ดเหนื่อย ได้แก่ ผู้เมื่อยล้า
เพราะหนทางไกล.

คำว่า เป็นที่พัก ได้แก่ เป็นที่พักพึง
คือเป็นที่พึง. คำว่า ผู้ใดพึงบอก...ว่าเรารู้
ความว่า ผู้ใดพึงกล่าวอย่างนี้ว่า เราย่อม
รู้สถานที่อยู่ของพระเวสสันดรดังนี้.

นายเจตบุตร เป็นพราหมณ์เนื้อ
ตั้งด่านเพื่ออารักขาพระเวสสันดร กำลัง
เที่ยวไปในป่า ได้ยินเสียงปริทวนการ
ของชุชกพราหมณ์นั้น จึงคิดว่า "พราหมณ์
นี้ คร่ำครวญรำพันถึงพระเวสสันดร ก็มัน
คงจะไม่มาตามธรรมดา คงจักมาขอพระ
มัทรีหรือพระกุมารและพระกุมารทั้งสอง
พระองค์ เราจักฆ่ามันในที่นี้แหละ" ดังนี้
จึงไปสู่สำนักของชุชกพราหมณ์ ยกธนู
ขึ้นนำว ตะคอกขู่กำชับไปว่า "เหม อ้าย
พราหมณ์ ข้าจักไม่ไว้ชีวิตเจ้า" ดังนี้.

พระศาสดา เมื่อจะทรงประกาศข้อความ
นั้น จึงตรัสว่า

๑๙๖๕. “นายเจตบุตร เป็นพราหมณ์เที่ยวอยู่
ในป่า ได้บอกแก่ชุกชนันท์ว่า ดูก
พราหมณ์ พระหน่อกษัตริย์ ถูก
พวกท่านบีบคั้น เพราะทรง
บำเพ็ญทานมากเกินไป จึงถูก
เนรเทศจากแว่นแคว้นของพระองค์
มาประทับ อยู่ ณ เขาวงกต.

๑๙๖๖. ดูกพรหมมณี พระหน่อกษัตริย์
ถูกพวกท่านเบียดเบียน เพราะ
ทรงบำเพ็ญทานมากเกินไป ต้อง
ทรงพาพระโอรสพระธิดา และ
พระอัศรมเหสี มาประทับอยู่
ณ เขาวงกต.

๑๙๖๗. ท่านผู้มีปัญญาทราวม ทำแต่กิจ
ไม่ควรทำ ยังออกจากแวนแคว้น
ตามมาถึงป่าใหญ่ เพ็ญแสงหา
พระราชบุตร ดุจนกยางเพ็ญ
แสงหาปลาอยู่ในน้ำ ฉะนั้น.

๑๙๖๘. แนะพรามณ์ เราจักไม่ให้ชีวิต
แก่เจ้าในที่นี้ ลูกศรที่เราจะยิง
นี้แหละ จักดื่มเลือดเจ้า.

ปณฺถเทวดาย ปณฺถสกุณํ นาม
ชยิสฺสามิ. น จ ตวณฺติ เอวํ สนฺเต
ตวํ ราชปุตฺตสฺส ภริยํ วา ปุตฺเต
วา น เนสฺสสึ"ติ.

โส ตสฺส วจันํ สุตฺวา
มรณายตชฺชิตฺโต มุสาวาทํ กถเณโต
อาห

๑๙๗๒. "อวชฺโหม พฺราหฺมณฺเณ ทูโต
เจตปฺตฺตํ สุณฺเห เม
ตสฺมา หิ ทูตํ น หนฺติ
เอส ธมฺโม สนนฺตโน.

๑๙๗๓. นิชฺฌตฺตา สิวียํ สพฺเพ
ปีตา นํ ทฏฺฐมิจฺจติ
มาตา จ ทพฺพลา ตสฺส
อจิรา จกฺขุณี ชียเร.

๑๙๗๔. เตสํ ปหิตฺโต ทูโต
เจตปฺตฺตํ สุณฺเห เม
ราชปุตฺตํ นยิสฺสามิ

ได้ฟังเหมือนคนถอนเอาผลตาล ฉะนั้น,
แล้วจักษุชาปณฺถสกุณยัญญ แก่ปณฺถเทวดา.
คำว่า เจ้า(จักนำพระมเหสี พระโอรส
พระธิดา)ไปไม่ได้. ความว่า เมื่อเป็น
เช่นนี้ เจ้าจักนำพระมเหสี พระโอรสหรือ
พระธิดาของพระราชบุตรไปไม่ได้.

ชุกกพราหมณ์นั้น ได้ฟังถ้อยคำ
ของนายพราณเจตบุตรนั้นแล้ว อันความ
กลัวตายคุกคามแล้ว เมื่อจะกล่าวคำเท็จ
จึงกล่าวว่า

๑๙๗๒. "ดูกรพราณเจตบุตร จงฟังเรา
ก่อน พราหมณ์ผู้เป็นทูต
ไม่ควรถูกฆ่า เพราะเหตุนี้แล
คนทั้งหลาย ย่อมไม่ฆ่าทูต นี่เป็น
ธรรมเนียมสืบเนื่องมาแต่โบราณ.

๑๙๗๓. ชาวสี่ฟี่ทุกคน ยินยอมแล้ว
พระบิดา ก็ทรงปรารภจะพบ
พระราชบุตร และพระมารดาของ
พระราชบุตรนั้นก็ทรงทพพลาภ
พระเนตรทั้งสอง ของพระมารดา
นั้น จักชุ่มมัวในไม่ช้า.

๑๙๗๔. เราเป็นทูต ที่ชาวสี่ฟี่เหล่านั้น
ส่งมา ดูกรพราณเจตบุตรจงฟัง
เราก่อน เราจักนำพระราชบุตร

ยทิ ชานาสี สัส เม"ติ.

เสด็จกลับ ถ้าท่านรู้จักบอก
หนทางให้แก่เรา".

ตตถ นิชฺฌตฺตาทิ สญฺญตฺตา.
อจิรา จกฺขุณี ชีเยเรติ นิจุํ โรทเนน
น จิรสฺเสว จกฺขุณี ชียิสฺสนฺติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ยินยอม
แล้ว ได้แก่ ชาวสี่พีเป็นผู้รู้กันแล้ว. คำว่า
พระเนตรทั้งสองจะชุ่มมัวในไม่ช้า
ความว่า พระเนตรทั้งสองจักชุ่มมัวต่อกาล
ไม่นานนัก เพราะทรงกันแสงเป็นนิตย์.

ตทา เจตปฺปโต "อิทานิ เวสฺสนฺตรํ
กิริ อาเนตฺ อาคจฺจตี"ติ โสมนปฺปโต
หุตฺวา สุนฺเข พฺนุธิตฺวา เอกมนฺเต
จเปตฺวา พฺราหฺมณํ โอตาเรตฺวา
สาขาสฺนุเร นิสีทาเปตฺวา โภชนํ
หตฺวา ปฏิสฺนถารํ กรโณโต อิมํ
คาถมาห

ในกาลนั้น นายพรวนเจตบุตร
คิดว่า "ได้ยินว่า บัดนี้ ชุชกพราหมณ์มา
เพื่อจะเชิญพระเวสสันดรให้เสด็จกลับ
พระนคร" เป็นผู้ถึงความโสมนัสยินดี
ผูกสนัขทั้งหลายไว้ที่ส่วนสุดข้างหนึ่ง แล้ว
เชิญชุชกพราหมณ์ให้ลง (จากต้นไม้)
ให้นั่ง ณ อาสนะอันลาดด้วยกิ่งไม้เลี้ยงดุ
อาหารเป็นอย่างดี เมื่อจะทำปฏิสันถาร
จึงกล่าวคาถานี้ว่า

๑๙๗๕. "ปิยสฺส เม ปิโย พุโต
ปฺปณฺณปฺตํ ททามิ เต
อิมญฺจ มธุโน ตมฺพํ
มิดสฺสตฺถิญฺจ พฺราหฺมณ
ตญฺจ เต เทสฺมกฺขิสฺสํ
ยตฺถ สฺมมตี กามโท"ติ.

๑๙๗๕. "ดูกรพราหมณ์ ท่านเป็นบุตรที่รัก
ของพระเวสสันดร ผู้เป็นที่รัก
ของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจะให้
เต้าน้ำผึ้ง และขาเนื้ออย่าง เป็น
บรรณาการแก่ท่าน และจักบอก
ประเทศเป็นที่ ที่พระเวสสันดร
หน่อกษัตริย์ ผู้ให้สำเร็จความ
ประสงค์ประทับอยู่แก่ท่าน".

ชุชกปพฺพณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรวณนาชุชกบรพ จป.

จุลฉนวนวณณนา

เอวี่ เจตปุตโต พุราหมณั
โกเชตวา ปาเถยยสฺสตุถาย ตสฺส
มธุโน ตุมพญเจว ปกุกมิตฺตติญฺจ
ทตฺวา มคฺเค จเปตฺวา ทกฺขิณหตฺถั
อุกฺขิปิตฺวา มหาสตุตฺสฺส วสโนกาสิ
อาจิคุชนฺโต อาห

๑๙๗๖. “เอส เสโล มหาปุรหม
ปพฺพุโต คณฺฐมาทโน
ยตฺถ เวสฺสณฺดรโร ราชา
สห ปุตฺเตหิ สมฺมติ.

๑๙๗๗. ธาเรณฺโต พุราหมณฺวณฺณ
อาสทญฺจ มสฺสชฺฏ
จมุวาสี จมา เสติ
ชาตเวทํ นมฺสฺสติ.

๑๙๗๘. เอเต นีลา ปทิสฺสนฺติ
นานาผลธฺรา ทุมมา
อุคฺคตา อพฺภฏฺฏาว
นีลา อญฺชนปพฺพุตา.

จุลฉนวนวรรณนา

นายเจตบุตรพรานไพร ให้ชูชก
พรามณ์บริโภคโภชนาหาร แล้วได้ให้
แต่น้ำผึ้ง และเนื้อทรายอย่างสุกขาหนึ่ง
แกชูชกพรามณ์ เพื่อเป็นเสบียงทางแล้ว
หยุดยั้งที่หนทาง ยกมือขวาขึ้นชี้ บอก
สถานที่เป็นโอกาส ที่ประทับอยู่แห่ง
พระมหาสัตว์เจ้า จึงกล่าวว่า

๑๙๗๖. “ดูกรมหาพรามณ์ นั้นภูเขา
คันธมาทน์ อันล้วนแล้วด้วยหิน
พระเวสสันดรเจ้า พร้อมด้วย
พระโอรสพระธิดาและพระมเหสี.

๑๙๗๗. ทรงเพศเป็นนักบวช อันประเสริฐ
ทรงขอสำหรับสอยผลไม้ เครื่อง
บูชาไฟและชฎา ทรงนุ่งห่ม
หนังเสือ บรรทมเหนือแผ่นดิน
ทรงบูชาไฟประทับอยู่ ณ อาศรม
ใด (ท่านบ้ายหน้า เดินทางไป
ทางทิศอุดร จักแลเห็นอาศรม
นั้น).

๑๙๗๘. นันหมูไม้เขียวช่อมทรงผลต่าง ๆ
ย่อมปรากฏ ดังอัญชนบรรพต
เขียวช่อม มียอดสูงตระหง่าน
เทียมเมฆ.

๑๙๗๙. ธวสุสกณฺณา ขทิวา
 สาลา ผนฺทนมาลูวา
 สมฺปเวธฺนฺติ วาเตน
 สกึ ปิตาว มาณวา.

๑๙๘๐. อุปริ ทุมปริยาเยสุ
 สงฺคีติโยว สุขฺยเว
 นชฺชชฺหา โกกิลา สงฺฆา
 สมฺปตฺนฺติ ทูมา ทุมิ.

๑๙๘๑. อวฺหฺยณฺเตว คจฺจนฺตํ
 สาขาปตฺตสมฺมิตา
 รมยณฺเตว อาคนฺตุ
 โมทยณฺติ นิวาสนํ
 ยตฺถ เวสฺสณฺตโร วาชา
 สห ปฺตฺเตหิ สมฺมตฺติ.

๑๙๘๒. ธาเรณฺโต พุราหฺมณวณฺณํ
 อาสทญฺจ มสทญฺญํ
 จมฺมวาลี จมา เสติ
 ชาตเวทํ นมฺสฺสตี"ติ.

๑๙๗๙. คือไม้ตะแบก หูกวาง ไม้ตะเคียน
 ไม้รัง ไม้ตะคร้อ ไม้ยางทวาย
 ย่อมหวั่นไหวไปตามลม ดัง
 มาณพเต็มสุวาคั้งเดียว ก็ชวนเข
 ไปมาอยู่ ฉะนั้น.

๑๙๘๐. ท่าน ได้ฟังเสียงฝูงนกอันจับอยู่
 บนกิ่งไม้ ปานดังเสียงเพลงขับ
 ทิพย์ คือนกไพเราะดก นกดุเหว่า
 นกกระเจง พลางส่งเสียงร้อง
 บินจากต้นไม้นั้น มาสู่ต้นไม้นี้.

๑๙๘๑. ทั้งหมดไม้ที่ต้องลมพัด สะบัดกิ่ง
 และใบเสียดสีกัน คล้ายจะ
 เรียกคน ผู้กำลังเดินไปให้หยุด
 และเหมือนดังชักชวนคน ผู้จะ
 ผ่านมาให้ยินดี ชื่นชมพักผ่อน
 พระเวสสันดรเจ้า พร้อมด้วย
 พระโอรสพระธิดาและพระมเหสี.

๑๙๘๒. ทรงเพศเป็นนักบวช อันประเสริฐ
 ทรงขอสำหรับสอยผลไม้ เครื่อง
 บูชาไฟและฆา ทรวงนุ่งห่ม
 หนังสือ บรรทมเหนือแผ่นดิน
 ทรงบูชาไฟ ประทับอยู่ ณ อาศรม
 ไต (เมื่อท่านป่วยหนัก เดินไป
 ทางทิศอุดร จักแลเห็นอาศรม
 นั้น).

ตตถ **คณฺธมาทโนติ** เอส
 คณฺธมาทนปพฺพโต, เอตสฺส ปาเทน
 อุตฺตาราภิมุโข คจฺจนฺโต ยตถ
 สกฺกทตฺติเย อสฺสเม เวสฺสณฺตโร
 ราชฯ สห ปุตุตทาเรหิ วสฺติ, ตํ
 ปสฺสิสฺสสฺสตี อตฺถโก.

พฺรหฺมณวณฺณนฺติ เสฏฺฐปพฺพชิตเวสฺสํ.
อาสทญฺจ มสฺสญฺญนฺติ อากทฺตมิตฺวา
 ผลาผลํ คณฺธตถํ อญฺกุสญฺจ
 อคฺคิขุหนญฺจ มสฺสญฺจ ขญฺญญ
 ธาเรนฺโต.

จมฺมวาสีติ อชินจมฺมธโร. **จมา**
เสตีติ ปจฺฉิยํ ปณฺณสนฺนเร สยตี.
ธวสฺสกณฺณนา ขทิวาติ ธวา จ
 อสฺสกณฺณนา จ ขทิวา จ. **สกี**
ปีตาว มาณวาทิ เอกวารเมว
 ปีตา มชฺชูปานโสณฺหา วิย. **อุปริ**
ทุมปริยาเยสฺสตี รุกขสาชาสุ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เขา
คณฺธมาทน์ ความว่า นันฺนุเขาคณฺธมาทน์,
 อธิบายว่า พระเวสสันดร พร้อมด้วย
 พระโอรสพระธิดาและพระมเหสี ประทับ
 อยู่ ณ อาศรมที่ท้าวสັกกเทวราชประทาน
 ให้ใด, ท่านป้ายหน้าเดินไปทางทิศอุดร
 ก็จักเห็นอาศรมนั้น.

คำว่า ทรงเพศเป็นนักบวชอันประเสริฐ
 ได้แก่ เพศบรรพชิตอันประเสริฐ. คำว่า
 ขอสำหรับสอยผลไม้ เครื่องบูชาไฟและ
 ชญา ความว่า ผู้ถือเพศนักบวชอันประเสริฐ
 ทรงไว้ซึ่งขอเกี่ยวเอาผลไม้ไม่น้อยใหญ่ ๑
 การบูชาไฟ ๑ เครื่องบูชาไฟ คือทัพพี
 ตักน้ำมัน ๑ ชญา ๑.

คำว่า นุ่งห่มหนังเสือ ได้แก่ ทรงไว้
 ซึ่งหนังเสือ. คำว่า บรรทมเหนือแผ่นดิน
 ความว่า ทรงบรรทมบนเครื่องลาดด้วย
 ใบไม้เหนือแผ่นดิน. คำว่า ไม้ตะแบก
 หูกวางและไม้ตะเคียน ได้แก่ ไม้ตะแบก
 ๑ ไม้หูกวาง ๑ ไม้ตะเคียน ๑. คำว่า
 ดังมาณพตี๋ม (สุรา) ครั้งเดียว ความว่า
 เหมือนนักเลงตี๋มน้ำเมา ได้ตี๋มไปวาระ
 เดียวเท่านั้น. คำว่า บนกิ่งไม้ ได้แก่
 บนกิ่งแห่งต้นไม้ทั้งหลาย.

สงคีติโยว สยฺยเรติ นานาสกฺกณานํ
 วสนฺตานํ สทฺทา ทิพฺพสงคีติ วีย
 สยฺยณฺติ. นชฺชชฺหาติ นชฺชชฺหสฺกฺกณ. **สมปฺตฺนตฺติ**
 วิภูษณฺตา วิจรณฺติ. **สาขา-**
ปตฺตสมิริตาติ สาขานํ ปตฺเตหิ
 สงฺฆฏิกิตา นุตฺวา วิภูษณฺตา สกฺกณ,
 วาเตน สมิริตปตฺตา สาขา เยว วา.

อาคนฺตุนฺติ อุปคนฺตฺกฺชนํ. ยตฺถาติ
 ยสฺมี อสฺสสมปฺเท เวสฺสสนฺตโร วสฺติ,
 ตฺวํ ตตฺถ คนฺตฺวา อิมํ อสฺสสมปฺท-
 สมปตฺตํ ปสฺสสิสฺสสฺสิติ.

ตโต อุตฺตรีปิ อสฺสสมปทํ
 วณฺณณฺโต อาห

๑๙๘๓. “อมฺพา กปิตฺถา ปนสา
 สาสา ชมฺพุ วิภทฺทา
 หรีตฺถิ อามลกา
 อสฺสสตฺถา พทฺธานิ จ.

๑๙๘๔. จารุติมฺพุทฺธา เจตฺถ
 นิโครธา จ กปิตฺถนา

คำว่า ท่านพึงฟังเสียงฝูงนก ... ปานดัง
 เสียงเพลงขับ ความว่า ท่านได้ฟังเสียง
 ของฝูงนกชนิดต่าง ๆ ดังเสียงเพลงขับ
 ทิพย์ ฉะนั้น. คำว่า นกโพระดก ได้แก่
 ฝูงนกโพระดก. คำว่า บินไป ได้แก่ ฝูงนก
 ร้องเจี๊วจ้าวบินไปอยู่. คำว่า กิ่งและ
 ใบไม้ต้องลมพัด ความว่า นกทั้งหลาย
 ส่งเสียงเจี๊วจ้าวอยู่ เป็นเหมือนใบแห่ง
 กิ่งไม้เสียดสีกัน. อีกอย่างหนึ่ง เป็นดัง
 ใบไม้และกิ่งไม้ถูกลมพัด ฉะนั้น.

คำว่า ผู้จะผ่านมา ได้แก่ ชนผู้เข้าไป
 ไกล. คำว่า ในอาศรมใด ความว่า
 พระเวสสันดร ประทับอยู่ในอาศรมบพโต,
 ท่านไปไกลอาศรมบพตนั้นแล้ว จักเห็น
 ความสมบูรณ์ในอาศรมบพตนี้.

ลำดับนั้น พรานเจตบุตรเมื่อจะ
 พรวณณาอาศรมบพต แม้ให้ยิ่งขึ้นไป จึง
 กล่าวว่

๑๙๘๓. “ในบริเวณอาศรมนั้น มีหมูไม้
 มะม่วง มะขวิด ขนุน ไม้รัง
 ไม้หว้า สมอพิเภก สมอไทย
 มะขามป้อม ไม้โพธิ์ ไม้พุทรา.

๑๙๘๔. มะพลับทอง ต้นไทร และมะสัง
 มะขางหวาน และมะเดื่อมีผลสุก

มธุมนูกา เถวนติ
นี่เจ ปกกา จุฑุมพรา.

แดงเรือ ๆ อยู่ในที่ดำ ๆ.

๑๙๘๕. ปาเวตดา ภเวยุยา จ
มูทุทิกา จ มธุตติกา
มธุ อเนลกั ตตถ
สกมาทาย ภูณฺชเร.

๑๙๘๕. คล้ายงาช้าง กล้วยหอม ผลจันทร์
มีรสหวานเหมือนน้ำผึ้ง รวงผึ้ง
ไม่มีตัว มีในที่นั้น คนเอื้อมมือ
ปลิดมาบริโภคได้เอง.

๑๙๘๖. อญฺเฏตถ ปุปฺพิตา อมฺพา
อญฺเฏ ติฏฺฐนฺติ ไทฺวิลา
อญฺเฏ อามา จ ปกฺกา จ
ภิกฺขวนฺณา ตทฺหยํ.

๑๙๘๖. ในบริเวณอาศรมนั้น มีต้นมะม่วง
บางต้นออกช่อแถมบาน บางต้น
มีดอกและใบร่วงหล่น ผลผล
ดาษดิน บางลูกยังดิบ บางลูก
สุกแล้ว ผลมะม่วงดิบและสุก
ทั้งสองอย่างนั้น มีสีดังหลังกบ.

๑๙๘๗. อเถตถ เหมฺจฺจา ปุริโส
อมฺพปฏฺกานิ คณฺหติ
อามานิ เจว ปฏฺกานิ
วณฺณคนฺทรสุตฺตมา.

๑๙๘๗. อนึ่ง ในบริเวณอาศรมนั้น บุรุษ
ยืนอยู่ในภายใต้ต้น ก็เก็บ
มะม่วงสุกกินได้ ผลมะม่วงดิบ
และสุกทั้งหลาย มีสีสวย
กลิ่นหอมและรสอร่อยที่สุด.

๑๙๘๘. อเตว เม อจฺฉริยํ
หิงฺกาโร ปฏฺิภาติ มํ
เทวานมिव อาวาโส
โสภติ นนฺทนุโปโม.

๑๙๘๘. เหตุการณ์เหล่านี้ เป็นที่น่า
อัศจรรย์ แก่ข้าพเจ้าเหลือเกิน
เสียงดังหิง ๆ ย่อมปรากฏแก่
ข้าพเจ้า ที่ประทับอยู่ของ
พระเวสสันดรนั้น เป็นดังที่
ประทับอยู่ของทวยเทพ ย่อม
งดงามเปรียบด้วยนันทวัน.

๑๙๘๙. วิภทกา นาฬิเกรา

ขุฑุฑุรีนุ พุทธาวเน
มาลาว คนฺธิตา ชนฺติ
ธชฺศคาเนว ทิสฺสเว
นानาวณฺเณหิ ปุปฺเปหิ
นํ ตารา จิตามิว.

๑๙๙๐. กุฎฐี กุฎฐตคฺครา

ปาฏฺฐลิโย จ ปุปฺพิตา
ปุณฺณาคา คิริปุณฺณาคา
โกวิฬารา จ ปุปฺพิตา.

๑๙๙๑. อุฑฺฐาลกา โสมรฺกฺษา

อครฺมฺลฺลียา พฺหุ
ปตฺตชีวา จ กุฏฺฐกา
อสนา เจตฺถ ปุปฺพิตา.

๑๙๙๒. กุฎฺฐา สลฺฬิ นีปา

โกสมฺพฺลพฺฐา ธฺวา
สาลา จ ปุปฺพิตา ตตฺถ
ปลาลฺลชฺสนฺนิภา.

๑๙๙๓. ตสฺสฺสาวิฑฺฐเว โปกฺขรณฺนี

ภูมิกาคเ มโนรม

๑๙๘๙. ต้นตาล ต้นมะพร้าว และ
อินทผลัม ที่มีอยู่ในป่าใหญ่
มีดอกเรียงรายกันอยู่ เหมือน
พวงมาลัยที่เขาร้อยไว้ หมูไม้
เหล่านั้น ย่อมปรากฏดังยอด
ธงชัย ในบริเวณอาศรมนั้น มี
ดอกไม้สีต่างๆ กัน เหมือนหมู
ดาว รุ่งเรืองอยู่บนนภากาศ
ฉะนั้น.

๑๙๙๐. มีหมูไม้ต่างๆ พันธุ์ คือไม้โมกมัน
โกฐ สะค่าน แผลอย ไม้บุนนาค
บุนนาคเขาและไม้ซีก มีดอก
บานสะพรั่ง.

๑๙๙๑. อนึ่ง ในบริเวณอาศรมนั้น มีไม้
ราชพฤกษ์ ไม้มะเกลือ กฤษณา
รักดำ ต้นไทรใหญ่ ไม้รังไก่
ไม้ประดู่ มีดอกบานสะพรั่ง.

๑๙๙๒. ในบริเวณอาศรมนั้น มีไม้มูล
หลวง ไม้สน ไม้ซ้อ ไม้ตะคร้อ
ไม้ขนุนลำมะลอ ไม้ตะแบกและ
ไม้รัง ล้วนมีดอกเป็นพุ่มพวง
ดังลอมฟาง บานสะพรั่ง.

๑๙๙๓. ในที่ไม้ไกลจากอาศรมนั้น มี
สระโปกขรณฺนี ณ ภูมิกาคอัน

ปทุมบุปผาสถัพพนา
เทวานมिव นนฺทเน.

น้ำรินรมย์ใจ ดารดาชไปด้วย
ดอกปทุมและดอกอุบล ดัง
สระโบกขรณี ในสวนนันทวัน
ของทวยเทพ ฉะนั้น.

๑๙๙๔. อเถตุถ ปุปฺผรสฺมตฺตา
โกกิลา มณฺฑุภาณิกา
อภินาเทนฺติ ตํ วณฺ
อุตุสมฺบุปฺผิตฺเต ทฺวเม.

๑๙๙๔. อนึ่ง ณ ที่ใกล้สระโบกขรณีนั้น
มีฝูงนกดูเหว่า เมารสดอกไม้
ส่งเสียงไพเราะจับใจ ทำป่านั้น
ให้ดังอีกทีกกีกก้อง ในเมื่อคราว
หมู่ไม้ผลิดอกแย้มบาน ตาม
ฤดูกาล.

๑๙๙๕. ภสฺสฺสนฺติ มกฺรณฺทเทหิ
ไปกฺขเร ไปกฺขเร มณฺ
อเถตุถ วาตา วายนฺติ
ทกฺขินา อถ ปจฺฉิมา
ปทุมกิณฺชกฺขเรณฺหิ
โอกิณฺโณ โหติ อสฺสโม.

๑๙๙๕. รสหวานดั่งน้ำผึ้ง ร่วงหล่นจาก
เกสรดอกไม้มัน ลงมาค้างอยู่บน
ใบบัว ย่อมชื่อว่าน้ำผึ้งใบบัว
อนึ่ง ลมทางทิศทักษิณและ
ทางทิศปัจฉิม ย่อมพัดมาที่
อาศรมนั้น อาศรมเป็นสถานที่
เกลื่อนกล่น ไปด้วยละอองเกสร
ปทุมชาติ.

๑๙๙๖. ญฺลา สิงฺฆาฏฺกา เจตฺถ
สสาทียา ปสาทียา
มจฺจกจฺจปฺพยาวิธา
พฺหุ เจตฺถ มุปฺยานกา

๑๙๙๖. ในสระโบกขรณีนั้น มีกระจับ
ขนาดใหญ่ ทั้งข้าวสาลีอ่อนบ้าง
แก่บ้าง ล้มดารดาชอยู่บน
ภาคพื้น และในสระโบกขรณีนั้น
น้ำใสสะอาดมองเห็นฝูงปลา
เต่า และปูเป็นอันมาก สัญจร
ไปมาเป็นหมู่ ๆ รสหวานปาน

มรุ ภิเสหิ สวติ
 ชีริ สปิปี มุฬาลิภิ.

๑๙๙๗. สุริภิ ตัม วณิ วาติ
 นานาคณุสเมริตัม
 สมโมทิตเวว คนุเรน
 ปุပ္ผสาขาทิ ตัม วณิ
 ภมรา ปุပ္ผคนุเรน
 สมณตามภินาทิตา.

๑๙๙๘. อเถตถ สกุณา สนุติ
 นานาวณฺณา พหุ ทิชา
 โมทนุติ สห ภริยาหิ
 อญฺณมญฺญํ ปกุชิโน.

๑๙๙๙. นนุทิกา ชีวปุตฺตา จ
 ชีวปุตฺตา ปิยา จ โน
 ปิยา ปุตฺตา ปิยา นนุทา
 ทิชา โปกฺขรณิชมรา.

น้ำผึ้ง ย่อมไหลออกจากเหง้าบัว
 รสมัน ปานนมสดและเนยใส
 ย่อมไหลออกจากสายบัว.

๑๙๙๗. ป่านนั้นมีกลิ่นหอมต่างๆ ที่ลม
 รำเพยพัดมา ย่อมหอมฟุ้งดล
 ไป ป่านนั้นเหมือนดังจะชวนเชิญ
 คนที่มาถึงแล้ว ให้เบิกบานด้วย
 ดอกไม้และกิ่งไม้ ที่มีกลิ่นหอม
 แผลงฤทธิ์ทั้งหลาย ต่างก็บินว่อนวู
 บันลือเสียงอยู่โดยรอบ ด้วย
 กลิ่นดอกไม้.

๑๙๙๘. อนึ่ง ที่ใกล้อาศรมนั้น ฝูงวิหค
 เป็นอันมากมีสีต่างๆ กัน บันเทิง
 อยู่กับคู่ของตน รำร้องขานขัน
 แก่กันและกัน.

๑๙๙๙. มีฝูงนกอีก ๔ หมู่ ทำรังอยู่ใกล้
 สระโบกขรณี คือหมู่ที่ ๑ ชื่อ
 นันทิกา ย่อมร้องทูลเชิญ
 พระเวสสันดร ให้ทรงขึ้นชม
 ยินดีอยู่ในป่านนี้.

หมู่ที่ ๒ ชื่อว่า ชีวปุตตา ย่อม
 รำร้องถวายพระพร ให้พระ-
 เวสสันดรพร้อมด้วยพระราชโอรส
 พระราชธิดา และพระอัครมเหสี

จงมีพระชนมียืนนาน ด้วยความ
สุขสำราญ.

หมูที่ ๓ ชื่อว่า ชีวปุตตาปิยาจโน
ย่อมร่ำร้องถวายพระพร ให้พระ-
เวสสันดร พร้อมทั้งพระราชโอรส
พระราชธิดา และพระอัครมเหสี
ผู้เป็นที่รักของพระองค์ จงทรง
พระสำราญ มีพระชนมายุยืน
นาน.

หมูที่ ๔ ชื่อว่า ปิยาปุตตาปิยา-
นันทา ย่อมร่ำร้องถวายพระพร
ให้พระราชโอรสพระราชธิดาและ
พระอัครมเหสี จงเป็นที่รักของ
พระองค์ ขอพระองค์จงเป็นที่รัก
ของพระราชโอรส พระราชธิดา
และพระอัครมเหสี ทรงชื่นชม
โสมนัสต่อกันและกัน.

๒๐๐๐. มालาว คนฺธิตา จฺนฺติ
ธชฺศุคาเนว ทิสฺสเว
นानาวณฺเณหิ ปุปฺเพหิ
กุสฺเสหิ สฺคนฺธิตา
ยตุถ เวสฺสณฺดรโ วราชา
สห ปฺตฺเตหิ สมฺมตฺติ.

๒๐๐๑. ธาเรนฺโต พฺราหฺมณวณฺณ
อาสทญฺจ มสฺสญฺญํ

๒๐๐๐. ดอกไม้ทั้งหลาย ย่อมตั้งเรียงราย
กันอยู่ เหมือนพวงมาลัยที่เขา
ร้อยไว้ หมูไม้เหล่านั้น ย่อม
ปรากฏดังยอดธงชัย มีดอก
สีต่างๆ กัน ดังนายช่างผู้ฉลาด
เก็บมาร้อยกรองไว้อย่างดี ฉะนั้น.

๒๐๐๑. พระเวสสันดร พร้อมด้วย
พระราชโอรส พระราชธิดาและ

จุมมวาลี จมา เสติ
ชาตเวทํ นมสฺสตี"ติ.

พระมเหสี ทรงเทศเป็นนักบวช
อันประเสริฐ ทรงขอสำหรับ
สอยผลไม้ เครื่องบูชาไฟและ
ชฎา ทรงนุ่งห่มหนังเสือ บรรทม
เหนือแผ่นดิน ทรงบูชาไฟ ประทับ
อยู่ ณ อาศรมใด (ท่านปายหน้า
ไปทางทิศอุดร จักแลเห็นอาศรม
นั้น)".

ตตถ จารุติมฺพรุขชาติ สุวณฺณ-
ติมฺพรุखा. มธุมธุกาติ มธุรสฯ
มธุรกา. เถวณฺตีติ วิโรจนฺติ. มธุตฺถิกาติ
มธุ วีย ปคฺฆมนฺตีโย, มธุรตฺตาย วา
มธุสฺสทิสฯ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ต้น
มะพลับทอง ได้แก่ ต้นมะพลับมีสี
เหมือนทอง. คำว่า มะขางหวาน ได้แก่
ผลมะขางอันมีรสหวาน. คำว่า แดงเรื่อย ๆ
ได้แก่ ย่อมรุ่งเรือง. คำว่า ผลจันทร์มี
รสหวาน ความว่า เหมือนน้ำผึ้งไหล
ออกอยู่, อีกอย่างหนึ่ง เช่นกับน้ำผึ้ง
เพราะมีรสหวาน.

ปาเรวตฺตาติ จารุทฺนฺตา รุกฺขา.
ภเวยฺยาติ ทิสฺมผลา กทฺลียो.
สกมาทฺยาติ ตํ สยเมว คเหตุวฯ
ภฺยฺยชฺนฺติ. โทวิลาติ ปตฺติปฺปผลปตฺตา
สยฺยชฺยามานผลา.

คำว่า คล้ายงาช้าง ได้แก่ ต้นกล้วย
คล้ายงาช้างสีทอง. คำว่า พึงเป็น ได้แก่
เป็นกล้วยหอมมีผลยาว. คำว่า เอื้อมมือ
เก็บมาเอง ความว่า คนทั้งหลายเอื้อมมือ
เก็บเอามาบริโภคเองได้. คำว่า ออกช่อ
แย้มบาน ความว่า ต้นไม้บางเหล่า
มีดอกและใบร่วงหล่น มีผลเกิดเองได้.

ตฺทฺภยฺยชฺนฺติ เต อุโปปี อมฺพา อามา
จ ปกฺกา จ มณฺฑุกปฺปิจฺฉิวนฺณายะ.

คำว่า ผลมะม่วงทั้งสองนั้น ได้แก่
ผลมะม่วงดิบและผลมะม่วงสุกแม้ทั้งสอง

นั่น มีสีกัลยาหลังกบโดยแท้. คำว่า อนึ่ง
ในบริเวณอาศรมนั้น บุรุษผู้ยืนอยู่ใน
ภายใต้ ความว่า อนึ่ง ในบริเวณอาศรม
นั้น บุรุษผู้ยืนอยู่ในภายใต้แห่งต้นมะม่วง
เหล่านั้น ก็เก็บผลมะม่วงได้, ไม่จำเป็นต้องขึ้น. คำว่า ผลมะม่วงมีสีสวย กลิ่น
หอมและรสอร่อยที่สุด ความว่า มะม่วง
มีรสอร่อยที่สุด พร้อมทั้งมีสีสวยเป็นต้น
เหล่านั้น.

คำว่า เหตุการณ์เหล่านี้เป็นที่น่าอัศจรรย์แก่ข้าพเจ้าอย่างยิ่ง ความว่า เหตุการณ์เหล่านี้ เป็นที่น่าอัศจรรย์แก่ข้าพเจ้าเหลือเกิน. คำว่า เสี่ยงดัง หิง ๆ ได้แก่ การกระทำเสี่ยงว่า หิง ๆ ดังนี้. คำว่า วิเภทกา ได้แก่ ต้นตาล. คำว่า เหมือนพวงมาลัย ที่เขาร้อยไว้แล้ว ความว่า ดอกไม้ทั้งหลายย่อมเรียงรายกันอยู่ เหมือนพวงมาลัยที่เขาร้อยไว้ เบื้องบนแห่งต้นไม้มีดอกบานดีแล้ว.

คำว่า ย่อมปรากฏดังยอดธงชัย ความว่า
ต้นไม้อันทั้งหลายเหล่านั้น ย่อมปรากฏ
เหมือนยอดธงชัยอันประดับแล้ว. คำว่า
ต้นโมกมัน โกฐและสะค้าน ความว่า
รูกษชาติอย่างหนึ่งมีชื่อว่าไม้มอกมัน พุ่ม
โกฐและกอไม้สะค้าน.

คิริปุนนาคาติ มหาปุนนาคา. โกวิฬาราคี
 โกวิฬารุกขา. อุทฺธาลาคี อุทฺธาลรุกขา.
 โสมรุกขาติ ปิตปฺปผวนฺณา ราชรุกขา
 นาม. ภลฺลียาติ ภลฺลिरุกขา นาม.
 ลพฺฐาติ ลพฺฐา รุกขา นาม.
 ปุตฺตชีวาติ มหานิโครฺรรุกขา.
 ปลาลลสนฺนิภาติ เตสํ เหฏฺฐา
 ปคฺขมริตปฺปผปฺปญฺชา ปลาลลลสทิสาคี
 วทติ.

ไปกุขรณฺตี จตุรสฺสไปกุขรณฺตี.
 นนฺทเนติ นนฺทนฺวเน นนฺทไปกุขรณฺตี
 วีย. ปุปฺพรสมตฺตาติ ปุปฺพรเสน มตฺตา
 ลุพฺพิตา. มกฺกนฺทเทหิตี กิณฺชกฺขเวหิ.

ไปกฺุขเร ไปกฺุขเรติ ปทุมิณีปญฺเณ.
 เตสํ หิ กิณฺชกฺขโร เรณฺุ ภสฺสสิตฺวา
 ไปกฺุชิร์มธฺ นาม โหติ. ทกฺขิณฺหา อถ
 ปจฺฉิมาติ เอตฺตาวตฺตา สพุพา ทิสฺวา
 วิทิสฺวา วตฺตา ทสฺสสิตฺวา โหนฺติ. ญฺจลา

คำว่า ไม้ปุนนาคาเขา ได้แก่ ไม้ปุนนาคา
 ใหญ่. คำว่า ไม้ชีก ได้แก่ ต้นทองหลาง.
 คำว่า ไม้ราชพฤกษ์ ได้แก่ ต้นคูณ.
 คำว่า ไม้มะเกลือ ได้แก่ ชื่อไม้ราชพฤกษ์
 มีดอกสีเหลือง. คำว่า รักดำ ได้แก่ ชื่อ
 ต้นรักดำ. คำว่า ขนุนสามมะลอ ได้แก่
 ชื่อต้นขนุนสามมะลอ. คำว่า ต้นไทรใหญ่
 ได้แก่ ไทรต้นใหญ่. ด้วยคำว่า เหมือน
 ลอมฟาง พระอรรถกถาจารย์ กล่าวว่า
 กอดอกไม้ อันไหลออกจากกายได้แห่ง
 ต้นไม้ทั้งหลายเหล่านั้น เป็นเช่นกับ
 ลอมฟาง ดังนี้.

คำว่า สระโบกขรณฺตี ได้แก่
 สระโบกขรณฺตี สีเหลืองจตุรัส. คำว่า ใน
 สวณฺนันทนวัน ความว่า ดุจสระนันท-
 โบกขรณฺตีในสวณฺนันทนวัน ฉะนั้น. คำว่า
 เมารสดอกไม้ ได้แก่ เมมาแล้ว คืออัน
 รสแห่งดอกไม้รับกวนแล้ว. คำว่า จาก
 เกสรดอกไม้ ความว่า จากเกสรดอกไม้
 ทั้งหมด.

คำว่า บบไบบัว ได้แก่ (น้ำผึ้ง) อยู่บน
 ไบบัว, ก็ละของหล่นจากเกสรแห่งดอกบัว
 เหล่านั้น จึงมีชื่อว่า น้ำผึ้งไบบัว. คำว่า
 อนึ่ง ลมทางทิศทักษิณและลมทางทิศ
 ปัจฉิม ความว่า ลมย่อมเป็นธรรมชาติ

สิงฆาฎาติ มหฺนฺดา สิงฆาฎกา. อันท่านแสดงจากทิศใหญ่่น้อยทั้งหมดมี
 สสาทียาติ จิตา สยบชาตสาลี, ประมาณเท่านี้. คำว่า กระจับขนาด
 ขุทฺทกสาลี สุกกสาลีตีปี วุจฺจนฺติ. ใหญ่ ความว่า กระจับทั้งหลายขนาดใหญ่
 มาก. คำว่า สสาทียา ได้แก่ ข้าวสาลี
 เกิดเองตั้งอยู่, ชนทั้งหลาย ย่อมเรียกว่า
 ข้าวสาลีเล็กบ้าง ข้าวสาลีขาวบ้าง.

ปสาทียาติ เตเยว ภูมียํ ปตฺติตา. คำว่า ลมฺดาราตฺตํ ได้แก่ ข้าวสาลี
 พฺยาวิธาติ ปสนฺเน อุกฺเก สณฺท- เหล่านั้นแหละ ตกเกลื่อนกลาดอยู่ที่
 สณฺทจาริโน พฺยาวิธา ปฏิปาฏิยา ภาคพื้น. คำว่า สํญฺจโรไป ความว่า
 คจฺจนฺตา ทิสฺสนฺติ. มุปรยานกาติ ผุ้งปุเทียวสํญฺจโรไปมาเป็นหมู่ ๆ ในน้ำ
 กุกฺกฏกา. มธุ ภิเสทิตี ภิสโกฏิยา อันใส ย่อมปรากฏวายเป็นระเบียบไป.
 ภินฺนํยา ปคฺฆรณโรโส มธุสทิสโส โหติ. คำว่า ผุ้งปุ ได้แก่ ผุ้งทั้งหลาย. คำว่า
 รสหวานปานน้ำผึ้งไหลออกจากเหง้าบัว
 ความว่า รสที่ไหลออกจากปลายเหง้าบัว
 ที่แตกแล้ว ย่อมเป็นเช่นกับน้ำผึ้ง.

ชีริํ สปุปี มุฬาลิเกตี มุฬาลิเหิ คำว่า รสมันปานนมสด เนยใสที่ไหล
 ปคฺฆรณโรโส ชีริมฺสฺสทกนฺวเนตฺสปุปี วีย ออกจากรากบัว ความว่า รสที่ไหลออก
 โหติ. สมุโมทิตฺวาติ สมุปรตฺตชน จากรากบัวทั้งหลาย มีรสเหมือนนมสด
 โมทยติ วีย. สมฺนฺตามภินาทีตาติ เจือด้วยเนยข้น และเนยใส ฉะนั้น. คำว่า
 สมฺนฺดา อภินาเทนฺดา วิจฺรณฺติ. ปำนั้นเหมือนจะชวนเชิญคนให้ยินดี
 ความว่า ปำนั้นคล้ายจะชวนเชิญคนที่มา
 ถึงให้เบิกบาน. คำว่า บันลือเสียงอยู่
 โดยรอบ ความว่า แผลงฤทธิ์ต่างก็บิน
 ว่อนวู บันลือเสียงอยู่โดยรอบ.

นันทิกาติอาทีนิ เตสํ นามานิ. เตสุ
 หิ ปจมา สามิ เวสฺสณฺดร อิมสฺมี
 วเน วสฺสโต นนฺทาติ วทฺหติ. ทฺติยา
 ตฺวญฺจ สุเชน ชีว, ปฺตุตา จ เตติ
 วทฺหติ. ตติยา ตฺวญฺจ ชีว, ปิยา
 ปฺตุตา จ เตติ วทฺหติ. จตุตฺถา
 ตฺวญฺจ นนฺท, ปิยา ปฺตุตา จ เตติ
 วทฺหติ. เตน เตสํ เอตาเนว นามาติ
 อเหตุ. **ไปกุขรณิมราติ** ไปกุขรณิยํ
 นิवासิน.

ชื่อทั้งหลายของฝูงนกเหล่านั้น เป็นต้นว่า
 นันทิกา ดังนี้. ก็บรรดาฝูงนกเหล่านั้น
 ฝูงที่ ๑ ชื่อนันทิกา ย่อมร้องทูลเชิญ
 ว่า ข้าแต่พระเวสสันดร ขอพระองค์ จง
 ทรงขึ้นชมยินดีอยู่ในป่านี้. ฝูงที่ ๒
 ชื่อชีวปุตตา ย่อมร่ำร้องถวายพระพรว่า
 ขอพระองค์จงทรงเป็นอยู่ด้วยความสุขสำราญ
 พระราชโอรสพระราชธิดา ของพระองค์
 จงทรงเป็นอยู่ด้วยความสุขสำราญ. ฝูง
 ที่ ๓ ชื่อชีวปุตตาปิยาจโน ร่ำร้องถวาย
 พระพรว่า ขอพระองค์จงทรงเป็นอยู่ด้วย
 ความสุขสำราญ พระราชโอรสพระราชธิดา
 และพระอัครมเหสีเป็นที่รักของพระองค์
 จงทรงเป็นอยู่ด้วยความสุขสำราญ. ฝูง
 ที่ ๔ ชื่อปิยาปุตตาปิยานันทา ย่อมร่ำร้อง
 ถวายพระพรว่า ขอพระองค์จงทรงยินดี
 พระราชโอรส พระราชธิดาและพระอัครมเหสี
 จงเป็นที่รักของพระองค์ และพระองค์จงเป็น
 ที่รักของพระราชโอรสพระราชธิดา และ
 พระอัครมเหสี. เพราะเหตุนั้น นกเหล่านั้น
 จึงได้ชื่ออย่างนี้. คำว่า ฝูงนกที่ทํารังอยู่
 ใกล้สระโบกขรณี ได้แก่ ฝูงนกที่อาศัย
 อยู่ใกล้สระโบกขรณี.

เอวํ เจตปฺตฺเตน เวสฺสณฺดรสฺส
 วสฺสญฺจาเน อกฺขาเต ชฺชโกปิ ตฺสิตฺวา
 ปฏิสฺนถารํ กโรนฺโต อิมํ คาถมาห

เมื่อเจตบุตรพรานไพร บอกสถานที่
 ที่เป็นที่พักอยู่ แห่งพระเวสสันดร
 อย่างนี้แล้ว ฝ่ายชุกพราหมณียินดีแล้ว
 เมื่อจะทำปฏิสันถาร จึงกล่าวคาถานี้ว่า

๒๐๐๒. "อิทญจ เม สตุตฺถมตฺตํ
มธุนา ปฏิสัณฺฑํ
มธุปิตฺตํ จ สุกตาโย
สตุตฺถมตฺตํ ททามิ เต"ติ.

ตตถ สตุตฺถมตฺตํ ปกฺกมธฺสนฺนิภา
สตุตฺถสัณฺฑํ ภาตฺตํ. อิทํ วุตฺตํ โหติ
"อิทํ มม อตฺถิ, ตํ เต ทมฺมิ,
คณฺหาหิ นนฺ"ติ.

ติ สุตฺวา เจตปฺพุโต อาห

๒๐๐๓. "ตุเยหฺว สมฺพลํ โหตุ
นาหํ อิจฺฉามิ สมฺพลํ
อิโตปิ พุรฺเหม คณฺหาหิ
คจฺฉ พุรฺเหม ยถาสฺสํ.

๒๐๐๔. อยํ เอกปที เอตี
อุชฺฐํ คจฺฉติ อสฺสํ
อิสฺสํ อจฺจุโต ตตฺถ
ปงฺกทฺนโต รชฺสสิโร

๒๐๐๒. "เออ ก็ ข้าวสัตฺตุมง อันระคน
ด้วยน้ำผึ้ง และข้าวสัตฺตูก่อนอัน
มีรสหวานอร่อยของเรานี้ อัน
นางอมิตตดาจัดแจงไว้แล้ว เรา
จะให้สัตฺตุมงแก่ท่าน".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ข้าว
สัตฺตุมง ความว่า ข้าว กล่าวคือสัตฺตุมง
มีรสหวานคล้ายน้ำผึ้งสุกแล้ว. ท่าน
อธิบายคำนี้ว่า "ข้าวสัตฺตุมงนี้ของเรา
มีอยู่, เราจะให้ข้าวสัตฺตุมงนั้นแก่ท่าน,
ขอท่านจงรับข้าวสัตฺตุมงนั้นเถิด".

นายพรานเจตบุตร ครั้นฟังคำ
ของชูชกพรานหมณฺ์นั้นแล้ว จึงกล่าวว่า

๒๐๐๓. "ข้าแต่ท่านพรานหมณฺ์ จงเอาไว้
เป็นเสบียงทาง ของท่านเถิด
ข้าพเจ้าไม่ปรารถนาเสบียงทาง
ขอเชิญท่านจงรับน้ำผึ้ง กับขา
นี้ อย่าง จากสำนักของข้าพเจ้า
นี้ เอาไปเป็นเสบียงทางด้วย
และขอท่านจงไปตามสหายเถิด.

๒๐๐๔. หนทางนี้ เป็นทางเดินได้คนเดียว
เป็นทางตรงไปสู่อาศรม ของ
อัจจุตฤาษี แม้อัจจุตฤาษีอยู่
ในอาศรมนั้น พันชลอะ มีผม
เกลือกกลั้วด้วยธูลี ทรงเพศเป็น

ธาเรนุโต พราหมณวณฺณ
อาสทญฺจ มสฺสชฎฺฏี.

พราหมณ์ มีขอสำหรับสอย
ผลไม้ เครื่องบูชาไฟและชฎา.

๒๐๐๕. จมฺมวาสี ฌมา เสติ
ชาตเวทํ นมสฺสติ
ตํ ตูวํ คนฺตวาน ปุจฺจสฺส
โส เต มคฺคํ ปวฺกขตี"ติ.

๒๐๐๕. นุ่งห่มหนังเสือ นอนเหนือแผ่นดิน
บูชาไฟ ท่านไปถึงแล้วเชิญถาม
ท่านเถิด ท่านจักบอกหนทาง
ให้แก่ท่าน".

ตตฺถ สมฺพณฺติ ปาเถยฺยํ เอตีติ
โย เอกปทิกมคฺโค อมฺหากํ อภิมฺโข
เอติ, เอส อสฺสสมปทํ อูหํ คจฺจติ.
อจฺจุโตติ เอวํ นามโก เอโก อิติ
ตตฺถ วสฺติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เสาบียง
ทาง ได้แก่ เสาบียงสำหรับคนเดินทาง.
คำว่า เดินมา ความว่า หนทางใดเดินได้
คนเดียวมุ่งหน้ามาเฉพาะต่อเรา หนทาง
นั้นเดินตรงไป ก็จะถึงอาศรมบทของ
อัจจุตฤาษี. คำว่า อัจจุตฤาษี ความว่า
ฤาษีตนหนึ่งมีชื่ออย่างนี้ ย่อมอยู่ใน
สถานที่นั้น.

๒๐๐๖. "อิทํ สุตฺวา พฺรหฺมพฺนฺธุ
เจตํ กตฺวา ปทฺทฺชินฺ
อุทฺทคฺคจิตฺโต ปทฺทฺกามิ
เยนาสิ อจฺจุโต อิติ"ติ.

๒๐๐๖. "ชูชกผู้เป็นเผ่าพันธุ์แห่งพราหมณ์
ได้ฟังคำของเจตบุตรดังนี้ แล้ว
มีจิตยินดีเป็นอย่างยิ่ง กระทำ
ประทัภษณเจตบุตรแล้ว ได้
เดินทางตรงไป ณ สถานที่อัน
อัจจุตฤาษีอยู่".

ตตฺถ เยนาสิตี ยสฺมี จาเน
อจฺจุโต อิติ อโหสิ, ตตฺถ คโตติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ณ สถานที่
ที่อื่น ความว่า อัจจุตฤาษีได้มีแล้วในสถานที่
ที่ใด, ชูชกพราหมณ์ไปแล้วในสถานที่นั้น.

จุลฺลวณฺณณนา นิฏฺฐิตา.

จุลฺลวณฺณณนา จป.

มหาวนณฺณนา

๒๐๐๗. "คจฺจนฺโต โส ภารวาไซ
 อทุส อจฺจตุ อสี
 ทิสฺวาน ตํ ภารวาไซ
 สมฺโมทิตฺติ อสิเน สห.

๒๐๐๘. กจฺจิ นุ โภโต กุสลํ
 กจฺจิ โภโต อนามยํ
 กจฺจิ อุญฺเชน ยาเปถ
 กจฺจิ มุลผลา พหุ.

๒๐๐๙. กจฺจิ ทิสฺวา มกฺสา จ
 อปฺปเมว สิริสฺปา
 วเน วาฬมิกาภิณฺเณ
 กจฺจิ ทิสฺวา น วิชฺชตี"ติ.

ตตฺถ ภารวาไซติ ชฺชโก.
 อปฺปเมวาติ อปฺปาเยว. ทิสฺวาติ เตสํ
 วเสน ตุมหากํ วิทิสฺวา.

มหาวนวรรณนา

๒๐๐๗. "ชฺชกพรหมณฺโณ ภารวาไซโคตร
 นั้น เมื่อเดินไปตามที่เจตบุตร
 พรานป่าแนะให้ ก็ได้พบอจฺจต-
 ฤาษี ครั้นพบแล้วได้เจรจา
 ปราศรัยกับอจฺจตฤาษี ได้ถาม
 ถึงทุกข์สุขว่า.

๒๐๐๘. พระคุณเจ้าไม่มีโรคพาธเบียด-
 เบียดหรือ เป็นสุขสบายดีหรือ
 พระคุณเจ้าเยียวยาอัตภาพ ด้วย
 การแสวงหาผลไม้ สะดวกดีหรือ
 มุลมัน ผลไม้มีมากหรือ.

๒๐๐๙. เหลือบยุง และสัตว์เลื้อยคลาน
 เห็นที่จะมีน้อยกระมัง ในป่า
 อันเกลื่อนกล่น ไปด้วยสัตว์ร้าย
 ไม่มีกล้ำกรายเข้ามารบกวนเลย
 หรือ".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ภา-
 รวาไซโคตร ได้แก่ ชฺชกพรหมณฺโณ. คำว่า
 จะมีน้อยกระมัง ได้แก่ มีน้อยทีเดียว.
 คำว่า ความเบียดเบียน ได้แก่ ความ
 เบียดเบียนด้วยอำนาจแห่งเหลือบ ยุง
 และสัตว์เลื้อยคลานเหล่านั้น จักมีแก่
 ท่านแลหรือ.

ตาปโส อาห

ัจจุตถาซี กล่าวตอบว่า

๒๐๑๐. “กุสลญฺเจว เม พุรุเหม
อโถ พุรุเหม อนามยํ
อโถ อญฺเชน ยาเปมิ
อโถ มุลผลา พุ.

๒๐๑๐. “ดูกรพราหมณ์ เราไม่มีโรคอาพาธ
เบียดเบียน เราเป็นสุขสบายดี
เราเยียวยาอัตภาพ ด้วยการ
แสวงหาผลไม้สะดวกดี มุลมัน
ผลไม้ก็มีมาก.

๒๐๑๑. อโถ ทํสา มกสา จ
อปุเปว สิริสปา
วเน วาพมิกาภิณฺเณ
หีสา มยฺหํ น วิชฺชติ.

๒๐๑๑. อนึ่ง เหลือบ ยุง และสัตว์เลื้อยคลาน
ก็มีน้อย ในป่าอันเกลื่อนกล่น
ด้วยสัตว์ร้าย ไม่มีมากกล้ากราย
รบกวนเราเลย.

๒๐๑๒. พุหฺนิ วสุสฺสุคานิ
อสุสฺสม สมนฺโต มม
นาภิขานามิ อปุปนฺนํ
อาพาริ อมโนรมิ.

๒๐๑๒. เมื่อเรามาอยู่ในอาศรมสิ้นจำนวน
พรรษาเป็นอันมาก เราไม่รู้สีก
ถึงความอาพาธ อันไม่เป็นที่
รื่นรมย์ใจเกิดขึ้นเลย.

๒๐๑๓. สุวาคตนฺเต มหาพุรุเหม
อโถ เต อทุราคตํ
อนฺโต ปวิส ภทฺทนฺเต
ปาเท ปกฺขาลยสุสฺส เต.

๒๐๑๓. ดูกรมหาพราหมณ์ ท่านมาดีแล้ว
อนึ่ง ท่านมิได้มาร้าย ดูกรท่าน
ผู้เจริญ เชิญท่านเข้าไปภายใน
เชิญล้างเท้าทั้งสองของท่าน.

๒๐๑๔. ตินฺนุชฺชกานิ ปิยาลานิ
มธุเก กาสมาริโย
ผลานิ ขุทฺทกปุปฺปานิ
ภุกฺข พุรุเหม วริ วริ.

๒๐๑๔. ผลมะพลับ ผลมะหาด ผลมะขาง
ผลหมากเฒ่า มีรสหวานคล้าย
น้ำผึ้ง เชิญท่านพราหมณ์เลือก
บริโภคแต่ผลที่ดี ๆ.

๒๐๑๕. อิทํปี ปานิยํ สีตํ
อามตํ คิริคพฺภรา

๒๐๑๕. แม่น้ำฉันก็เย็นสนิท เรานำมา
จากซอกเขา ดูกรมหาพราหมณ์

ตโต ปิว มหาพรหม
สเจ ตูมิ อภิกังขสี"ติ.

ชูชโก อาห

๒๐๑๖. "ปฏิคฺคหิตํ ยํ ทินฺนํ
สพฺพสฺส อคฺคิมิ กตํ
สณฺขยสฺส สกํ ปุตฺตํ
สิวีหิ วิบุปฺวาสิตํ
ตมฺหิ ทสฺสนมฺมาคโต
ยทิ ชานาสี สํส เม"ติ.

ตตฺถ ตมฺหิ ทสฺสนมฺมาคโตติ ตํ
อหิ ทสฺสนาย อาคโต.

ตาปโส อาห

๒๐๑๗. "น ภวํ เอตี ปุณฺณตฺถํ
สิวิราชสฺส ทสฺสนํ
มณฺเฑ ภวํ ปตฺถยติ

ถ้า่านจ่านงหวัง ก็เชิญดื่มตาม
สบายเถิด".

ชูชกพราหมณ์ กล่าวว่

๒๐๑๖. "สิ่งใด อันพระคุณเจ้าให้แล้ว
สิ่งนั้นทั้งหมด ข้าพเจ้ารับไว้แล้ว
บรรณาการ อันพระคุณเจ้า
กระทำแล้วทุกอย่าง (ข้าพเจ้า
รับไว้แล้ว) ข้าพเจ้ามาแล้ว
เพื่อจะเยี่ยมเยือนพระเวสสันดร
ราชาผู้เป็นราชโอรส ของ
พระเจ้ากรุงสัณขัย ซึ่งพลัดพราก
จากชาวสีพีมาช้านาน ถ้าพระ
คุณเจ้า ทราบสถานที่ประทับ
โปรดแจ้ง แก่ข้าพเจ้าด้วยเถิด".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ข้าพเจ้า
มาแล้วเพื่อจะเยี่ยมเยือนพระเวสสันดร
นั้น ความว่า ข้าพเจ้าเป็นผู้มาแล้ว
เพื่อเยี่ยมพระเวสสันดรนั้น.

ัจจุตฺถาซี จึงกล่าวว่

๒๐๑๗. "ท่านมาเพื่อเป็นศรีสวัสดิ์ มาเพื่อ
เยี่ยมเยือนพระเจ้ากรุงสีพีก็หาไม่
เราเข้าใจว่า ท่านปรารถนาพระ
อัคมเหสีมัทรี ผู้เคารพนบนอบ
พระสวามีไปเป็นภรรยา หรือ

รณฺโณ ภริยํ ปติพฺพตํ
มณฺเณ กณฺหาชินํ ทาสี
ชาลี ทาสญฺจ อิจฺฉสิ.

มีฉะนั้น ท่านก็ปรารภนา(จะมา
ขอ) พระกัณหาชินาราชกุมารี
ไปเป็นทาสี และพระชาลีราช-
กุมาร ไปเป็นทาส.

๒๐๑๘. อถวา ตโย มาตาปุตฺเต
อรรณฺวา เนตุมาคโต
น ตสฺส โภคา วิชฺชุนฺติ
ธนํ ธณฺณญฺจ พฺราหฺมณา”ติ.

๒๐๑๘. หรือไม่ก็มา เพื่อจะนำเอาพระ
มารดา พระกุมารและพระกุมารี
ทั้งสามพระองค์ไปจากป่า ดูกร
พราหมณ์ โภคทรัพย์ และข้าว
เปลือกของพระองค์ก็ไม่มี”.

ตตถ น ตสฺส โภคา วิชฺชุนฺตีติ
โภ พฺราหฺมณ ตสฺส เวสฺสฺสนฺตรสฺส
อรรณฺวา วิหรณฺตสฺส เนว โภคา
วิชฺชุนฺติ, ธนธณฺณญฺจ น วิชฺชติ,
ทฺคุคโต นุตฺวา วสฺติ, ตสฺส สนฺติกํ
คณฺตุวา ก็ กริยฺสฺสตีติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า โภค-
ทรัพย์ของพระองค์ก็ไม่มี ความว่า
ดูกรพราหมณ์ผู้เจริญ โภคสมบัติทั้งหลาย
ของพระเวสสันดรผู้ประทับอยู่ในป่า ย่อม
ไม่มีเลย, ทรัพย์และข้าวเปลือกก็ไม่มี,
พระองค์ประทับอยู่เช่นคนเข็ญใจ, ท่าน
จักไปสู่สำนักของพระเวสสันดรทำอะไร.

ตํ สุตฺวา ชฺชโก อาห

ชฺชกพฺราหฺมณํ ได้ฟังถ้อยคำนั้น
จึงตอบว่า

๒๐๑๙. “อภฺพุทฺฐโปหิ โภโต
นาหิ ยาจิตฺตุมาคโต
สาหุ ทสฺสนมฺริยานํ
สนฺนิวาโส สทา สุขิ.

๒๐๑๙. “ข้าพเจ้าเป็นผู้ที่ท่านยังไม่สมควร
จะโกรธเคือง เพราะข้าพเจ้า
ไม่ได้มาเพื่อขอทาน การพบเห็น
อริยชนเป็นความดี การอยู่ร่วม
กับอริยชนเป็นความสุขทุกเมื่อ.

๒๐๒๐. อภิภูจบุพโพ สิริวิราชา
 สิริวิหิ วิบุปวาสิโต
 ตมนิ ทสฺสนมาคโต
 ยทิ ชานาสิ สํส เม”ติ.

๒๐๒๐. พระเวสสันดรสีพีราช เสด็จ
 พลัดพรากจากชาวสีพี มานาน
 ข้าพเจ้ายังไม่เคยเห็นเลย ข้าพเจ้า
 มาเพื่อเยี่ยมเยียนพระองค์ ถ้า
 พระคุณเจ้าทราบสถานที่ประทับ
 ของพระองค์ โปรดแจ้งแก่ข้าพเจ้า
 ด้วยเถิด”.

ตตถ ชานาสิ สํส เมติ อิทํ
 วุตตํ โหติ อนํ โภโต อภุทธรูป
 อสฺมิ, เอตตวตวา อนํ ปน น
 กิณฺจิ เวสฺสนฺตรํ ยาจิตฺ อาคโต,
 อปิ จ อริยานํ ทสฺสนํ สาธุ, สนนฺวาโส
 จ เตหิ สทฺธิ สุโข. อนํ ตสฺส
 อาจริยพฺราหมณ, มยา จ โข. ยโต
 สิริวิหิ วิบุปวาสิโต, ตโต ปญฺจาย
 อภิภูจบุพโพ, เตนาหํ ตํ ทสฺสนาย
 อาคโต ยทิ ตสฺส วสณฺุจํ
 ชานาสิ, สํส เมติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำนี้ว่า ท่านรู้
 โปรดแจ้งแก่ข้าพเจ้าด้วย ท่านกล่าว
 อธิบายไว้ว่า ข้าพเจ้าเป็นผู้ที่ท่านไม่
 สมควรโกรธแล้ว เพราะข้าพเจ้ามาเพื่อ
 จะขอทานอะไรกับพระเวสสันดร ด้วยเหตุ
 มีประมาณเท่านี้ ก็หาไม่ได้, เหนือ การได้
 เห็นอริยชนเป็นการดี และการอยู่ร่วม
 กับอริยชนเหล่านั้นเป็นสุข. ข้าพเจ้า
 เป็นพราหมณ์ ผู้เป็นอาจารย์ของพระ-
 เวสสันดรนั้น, ก็จำเดิมแต่พระเวสสันดร
 ได้พลัดพรากจากชาวสีพีมา(เป็นเวลานาน)
 ข้าพเจ้า ไม่เคยพบเห็นพระองค์เลย.
 เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้ามาเพื่อเยี่ยม
 พระองค์ ถ้าท่านทราบสถานที่ประทับอยู่
 ของพระองค์ โปรดบอกแก่ข้าพเจ้าด้วย.

โส ตสฺส วจันํ สุตฺวา สทฺทหิตฺวา
 “โหตุ เสว ตํ ทสฺสิสฺสามิ เต,
 อชฺช ตาว อีธฺว วสาหิ”ติ ตํ

อัจจุตถาณินํ ได้ฟังถ้อยคำของ
 ชูชกพราหมณ์ ก็เชื่อแล้ว จึงกล่าวว่า
 “ข้อนั้น จงยกไว้ ในวันพรุ่งนี้ เราจักแสดง

ผลาผลหิ สนฺตปุเปตฺวา ปุณฺทิวเส
มคฺคํ ทสฺสเนโต ทกฺขิณฺหตุถํ
ปสาเรตฺวา อาห :

ทางแก่ท่าน, ในวันนี้ ท่านจงพักอยู่ ณ
ที่นี้ก่อน" ดังนี้ แล้วเลี้ยงดูชูชกพราหมณ์
ให้อิ่มหนำด้วยผลาผลไม้ (ให้พักผ่อน
แล้ว) ในวันรุ่งขึ้น เมื่อจะแสดงหนทาง
แก่พราหมณ์ จึงเหยียดมือข้างขวา
กล่าวว่า

๒๐๒๑. "เอส เสโล มหาปุรเหม
ปพฺพโต คณฺฐมาทโน
ยตุถ เวสฺสสนฺตโร ราชานํ
สทฺ ปุตฺเตหิ สมฺมตฺติ"

๒๐๒๑. "ดูกรมหาพราหมณ์ นันฺธุเขา
คณฺฐมาทโน อันล้วนแล้วด้วยหิน
พระเวสสันดร พร้อมด้วย
พระโอรสพระธิดาและพระมเหสี.

๒๐๒๒. ธาเรนฺโต พฺราหฺมณฺวณฺณํ
อาสทญฺจ มสฺสญฺญํ
จมฺมวาสี อมา เสติ
ชาตเวทํ นมฺสฺสติ.

๒๐๒๒. ทรงเทศนักบวช อันประเสริฐ
ทรงขอสำหรับสอยผลไม้ เครื่อง
บูชาไฟและชฎา ทรงนุ่งห่ม
หนังเสือ บรรทมเหนือแผ่นดิน
ทรงนอนน้อมบูชาไฟ ประทับอยู่
ณ อาศรมใด (ท่านบ้ายหน้า
เดินไปทางทิศอุดร จะได้เห็น
อาศรมนั้น).

๒๐๒๓. เอเต นีลา ปทิสฺสนฺติ
นานาผลธรา พุมา
อุคฺคตา อพฺภกฺกวา
นีลา อญฺชนปพฺพตา.

๒๐๒๓. นั้นหมู่ไม้เขียวชอุ่ม ทรงผลต่างๆ
ปรากฏ ดังอัญชนบรรพต
เขียวชอุ่มมียอดสูงตระหง่าน.

๒๐๒๔. ธวสฺสสกณฺณา ขทฺริยา
สาลา ผนฺทณฺมาลฺลวาทา

๒๐๒๔. คือไม้ตะแบก หนูกวาง ไม้ตะเคียน
ไม้รัง ไม้ตะคร้อ ไม้ยางทวย

๒๐๒๔. ในภูมิภาคอันน่ำรืนรมย์ใจ มีดอก
กุ่มตกอยู่เรียวด ฟันแผ่นดิน

สททลา หริตา ภูมิ
น ตตฤทุธัสเต รโห.

เที่ยวชอุมไปด้วยหญ้าแพรก ณ
ที่นั่นไม่มีธูลีฟุ้งขึ้นเลย.

๒๐๒๙. มยุรคิวงสงกาสา
ตุลลผลสสุสมุปมา
ติณนานิ นาดิวตตุนติ
สมนุตา จตุรงคุลา.

๒๐๒๙. หญ้านั้นมีสีเขียวคล้ายขนคองก
ยุง เปรียบด้วยสัมผัสแห่งลำลี
(ฝ้าย) หญ้าทั้งหลายโดยรอบ
ยาวไม่เกิน ๔ องคุลี.

๒๐๓๐. อมฺพา ชมฺพุ กปิฏจา จ
นีเจ ปกฺกา จุมฺพรา
ปริโกเคหิ รุกฺเขหิ
วณฺณติ รติวฑฺฒนํ.

๒๐๓๐. ต้นมะม่วง ต้นชมพู ต้นมะขวิด
และต้นมะเดื่อมีผลสุกอยู่ที่ต่ำๆ
ป่าไม้นั้น เป็นที่ให้เจริญความ
ยินดี เพราะมีหญ้าไม้ มีผลบริโภค
ได้เป็นอันมาก.

๒๐๓๑. เวฬุริยวณฺณสนฺนิภํ
มจฺจุคฺคฺมพนฺเสวิตํ
สุจิ สุคฺคฺนฺธํ สลิลํ
อาโป ตตฺถปิ สฺนฺหติ.

๒๐๓๑. น้ำใสสะอาดกลิ่นหอมดี มีสีดัง
สีแก้วไพฑูรย์ เป็นที่อยู่อาศัย
ของฝูงปลา ไหลหลั่งมาแม่น้ำใน
ป่านั้น.

๒๐๓๒. ตสฺสาวิหฺวเร โปกฺขรณิ
ภูมิภาเค มโนรมเ
ปทุมฺปฺปฺลสฺสยฺจฺจนฺนา
เทวานมिव นนฺทเน.

๒๐๓๒. ภูมิภาค อันน่านรมย์ใจในที่
ไม่ไกลอาศรมนั้น มีสระโบกขรณี
ดาราตาไปด้วยปทุมชาติและดอก
อุบล เหมือนดังมีอยู่ในนันทวัน
ของพวกทวยเทพ ฉะนั้น.

๒๐๓๓. ตีณิ อุปฺปฺลชาตานิ
ตสฺมี สรสิ พฺราหฺมณ
วิจิตฺตฺรนีลาเนกานิ
เสตา โลหิตกานิ จา"ติ.

๒๐๓๓. ดุกรพราหมณ์ ในสระนั้นมี
อุบลชาติ ๓ ชนิด คือเขียว
ขาว และแดง งามวิจิตรมาก
มาย".

ตสฺสตุโก เหฏฐา วุตตสฺสทิสฺว.
 กิเรีมาลา วิตฺตาคิ กเรีปฺปฺเพหิ
 วิตฺตา. สทฺทลา หริตฺตาคิ ฐวสทฺทเลน
 หริตฺตา ภูมि. น ตตฺถทฺทิสฺเต รโหติ
 ตสฺมึ จาเน อปฺปมตฺโตปิ รโห น อทฺทํ
 สติ. ตฺวณฺณสฺสสมฺปมาติ มุทฺธสมฺณสฺสตาย
 ตฺวณฺณสฺสทิสฺสา.

ติณฺณานิ นาติวตฺตุนฺตํ ตานิ ตสฺสา
 ภูมียา มยฺรคิรวณฺณานิ ติณฺณานิ
 สมฺนตฺโต จตฺตํคฺลปฺปมาณาเนว
 ปวตฺตุนฺตํ, ตโต ปน อุตฺตริ น
 วทฺธมนฺตํ, อมฺพา ชมฺพุ กปฺปิฏฺฐา
 จาติ อมฺพา จ ชมฺพุ จ กปฺปิฏฺฐา จ.

ปริโกเคหิตี นานาวิธํ ปุปฺปค-
 ผลฺปคฺเคหิ ปริโกคฺคฺกฺเขหิ. สฺนทฺตํ
 ตสฺมึ วณฺณสฺสเจ ปพฺพโต โอตฺรนฺตํ
 อทฺทํ สฺนทฺตํ, ปวตฺตตํ อตฺตโก.

ความแห่งคานานั้น เหมือนกับคำที่
 ท่านกล่าวไว้ในหนังสือ. คำว่า ดอกกุ่ม
 ทั้งหลายตกอยู่เรียบร้อย ได้แก่ ภูมิภาค
 ดารดาษไปด้วยดอกกุ่มทั้งหลาย. คำว่า
 เชี่ยวช่อมไปด้วยหญ้าแพรก ได้แก่
 พื้นแผ่นดินเขียวช่อมไปด้วยหญ้าแพรก.
 คำว่า ณ ที่นั้นไม่มีธูลีฟุ้งขึ้นเลย
 ความว่า ธูลีแม้มีประมาณน้อย ไม่ฟุ้งขึ้น
 ณ ที่นั้นเลย. คำว่า เปรียบด้วยสัมผัส
 แห่งสำลี ความว่า เป็นเช่นสัมผัสแห่ง
 ฝ้าย เพราะความเป็นสัมผัสที่อ่อน.

คำว่า หญ้าทั้งหลายไม่ยาวเกินไป
 ความว่า หญ้าเหล่านั้น ซึ่งมีสีเขียวคล้าย
 ขนคอนกยูงแห่งภูมิภาคนั้น โดยรอบยาว
 ประมาณ ๔ องคุลีโดยแท้, เพราะว่า
 หญ้าเหล่านั้นไม่เจริญยิ่งไปกว่านั้น. คำว่า
 ต้นมะม่วง ต้นชมพู และต้นมะขวิด
 ได้แก่ ต้นมะม่วง ต้นชมพู และต้นมะขวิด.

คำว่า หมูไม่มีผลบริโภคได้ ความว่า
 หมูไม่มีผลบริโภคได้ มีชนิดต่าง ๆ คือ
 ต่างด้วยดอกและผล. คำว่า ย่อมไหล
 ไป ความว่า น้ำไหลลงมาจากภูเขา
 ย่อมไหลลงไป อธิบายว่า ย่อมเป็นไป
 ในราวปานนั้น.

วิจิตรนีนลานกานี เสตา โลहितกานี
จาติ เอกานี นีลานี, เอกานี เสตานี,
เอกานี โลहितกานี จาติ อิมะหิ เตหิ
อุปฺปลชาเตหิ ตํ สรํ วิจิตฺตสฺสชฺชิตํ
ปุปฺผจฺงโกฏฺฏกํ วีย โสภตฺติติ ทสฺสเสติ.

เอวํ จตฺรสฺสโปกฺขรณี วนฺณเนตฺวา
ปฺปณฺ มุจฺฉินฺทสฺส วนฺณเนนฺโต อาห

๒๐๓๔. "โฆมาว ตตฺถ ปทุมมา
เสตโสคนฺธิเยหิ จ
กลมฺพเกหิ สณฺณนฺโน
มุจฺฉินฺโท นาม โส สโร.

๒๐๓๕. อเถตฺถ ปทุมมา ผลฺลสา
อปริยนฺตาว ทิสฺสเร
คิมฺหา เหมนฺติกา ผลฺลสา
ชณฺณตฺตคฺฆา อุปตฺถวา.

๒๐๓๖. สุรภี สมฺปวายนฺติ
วิจิตฺรา ปุปฺผสฺสณฺดา
ภมฺรา ปุปฺผคฺคฺชน
สมนฺตามภินาหิตา"ติ.

ด้วยคำว่า อุบลชาติ ๓ ชนิด คือ
เขียว ขาว และแดงงามวิจิตรมากมาย
พระอรรถกถาจารย์ท่านแสดงว่า สระนั้น
ย่อมงามเหมือนผอบดอกไม้ อันช่าง
จัดแจงดี ให้วิจิตรด้วยอุบลชาติ ๓ ชนิด
เหล่านี้ คือชนิดหนึ่งอุบลเขียว ชนิดหนึ่ง
อุบลขาว ชนิดหนึ่งอุบลแดง ดังนี้.

ครั้นอัศจรรย์นี้ พรรณนาจตุรัส
สระโปกขรณีย่างนี้แล้ว เมื่อจะพรรณนา
สระมุจลินท์ต่อไป จึงกล่าวว่า

๒๐๓๔. "ในสระนั้น มีปทุมชาติดาดำขึ้น
สีขาว เหมือนผ้าไหมพัสดร์
สระนั้นชื่อว่ามุจลินท์ ดารดาษ
ไปด้วยดอกอุบลขาว จึงกลนี้
และผักทอดยอดทั้งหลาย.

๒๐๓๕. อนึ่ง ปทุมชาติในสระนั้น มีดอก
บานสะพรั่ง ย่อมปรากฏดูจหา
ประมาณมิได้ บ้างก็บานใน
คิมหันตฤดู บ้างก็บานใน
เหมันตฤดู บานลาดไปในน้ำลึก
ประมาณเพียงเช่า.

๒๐๓๖. ปทุมชาติอันงามวิจิตร ชูดอก
สะพรั่ง ส่งกลิ่นหอมฟุ้งตลบไป
หมู่ภมรไผ่ผืนบึงอันอยู่โดยรอบ
เพราะกลิ่นหอมแห่งบุปผชาติ".

ตตถ โขมาวาติ โขมมยา วีย
ปณฺฑรา. เสตโสคนฺธิเยหิ จาติ
เสตฺตฺปฺปเลหิ จ โสคนฺธิเยหิ จ กลมฺพเกหิ
จ โส สโร สญฺจโน. อปริยณฺฑาว
ทิสฺสเวติ อปริมาณา วีย ทิสฺสนฺติ.

คิมฺหา เหมนฺติกาติ คิมฺเห จ
เหมนฺเต จ สฺสฺปฺปิตา ปทุมาส.
ชนฺณตฺตฺตมา อฺปตฺตฺตราติ ชนฺณตฺตฺตมาณ
อฺทเก อฺปตฺตฺตรา ผุสฺสลา โหนฺติ,
สญฺจิตา วีย ขายนฺติ. วิจิตฺรา
ปฺปฺผสฺสณฺตฺตาติ วิจิตฺรา หุตฺวา ปฺปฺผเห
สญฺจิตา สทา สฺสฺรภี สมฺปวายนฺติ.

๒๐๓๗. “อเถตฺถ อฺทกนฺตฺตฺสมี
รฺกฺขา ติฏฺฐนฺติ พฺราหฺมณ
กทฺมฺพา ปาฏลี ผุสฺสลา
โกวิฬารว จ ปฺปฺผิตา.

๒๐๓๘. องฺโกลา กจฺจิการว จ
ปาริชนฺวา จ ปฺปฺผิตา

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เหมือน
ผ้าไหมพัสเตอร์ ได้แก่ เหมือนผ้าไหมพัสเตอร์
สีขาวที่สำเร็จด้วยเปลือกไม้. คำว่า
บัวขาวและจกกลนี้ ความว่า สระนั้น
ดาดดาไปด้วยดอกบัวขาว จกกลนี้และ
ผักทอดยอด. คำว่า ย่อมปรากฏดูจ
ไม่มีกำหนด ได้แก่ ย่อมปรากฏดูจไม่มี
ประมาณ.

คำว่า คิมหันตฤดู เหมันตฤดู ความว่า
ดอกปทุมบานดีแล้ว ในฤดูร้อนและใน
ฤดูหนาว. คำว่า บานลาดไปในน้ำลึก
ประมาณเพียงเข้า ความว่า ดอกอุบล
บานลาดไป ย่อมมีในน้ำลึกเพียงเข้า,
คือ ย่อมปรากฏเหมือนตั้งอยู่ ฉะนั้น.
คำว่า ปทุมชาติงามวิจิตรชูดอกสะพรั่ง
ความว่า ดอกไม้ที่ตั้งอยู่มีดอกงดงาม
มาก มีกลิ่นหอมฟุ้งตลบไปทุกเมื่อ.

๒๐๓๗. “ดูกรพราหมณ์ อนึ่งเล่า ที่ใกล้
ขอบสระนั้น มีต้นไม้หลายหลาก
ตั้งอยู่เรียงราย คือต้นกระพุ่ม
ต้นแคฝอย ต้นทองหลาง
ผลิดอกออกสะพรั่ง.

๒๐๓๘. ไม้ปฐู ไม้ซาก ต้นปาริชาติ
มีดอกบานสะพรั่ง ต้นกาคะทิง

วารณา วุยหนา รุกขา
มัจฉินุทมฺภโต สรี.

ต้นไม้เหล่านี้ มีอยู่ทั้งสองฟาก
แห่งขอบสระมัจฉินุท.

๒๐๓๙. ลีรีสา เสดตปาริสา
สาธุ วายนฺติ ปทุมกา
นิคฺคณฺฐี สรณิคฺคณฺฐี
อสนา เจตฺถ ปุปฺพิตา.

๒๐๓๙. ต้นชีก ต้นแคขาว บัวบก ส่ง
กลิ่นหอมฟุ้งไป ต้นคนที่สอ
ต้นคนที่เขมา และต้นประดู่
มีอยู่ที่ใกล้สระนั้น ดอกสะพรั่ง.

๒๐๔๐. ปงฺกุรา พนฺลา เสดลา
โสภณฺชนา จ ปุปฺพิตา
เกตกา กณิการิ จ
กณเวรา จ ปุปฺพิตา.

๒๐๔๐. ต้นมะค่าไก่ ไม้มะขาง ต้นแก้ว
ต้นมะรุม การะเกด กรรณิการิ
และชบา มีดอกบานสะพรั่ง.

๒๐๔๑. อชฺฐนา อชฺฐกณฺธนา จ
มหานามา จ ปุปฺพิตา
สมฺปุปฺพิตคฺคา ติฏฺฐนฺติ
ปชฺชลนฺเดว กิสุกา.

๒๐๔๑. ไม้รักฟ้า ไม้อินทนิล ไม้สะท่อน
และทองกวาว มีดอกแย้มบาน
ผลิดอกออกยออด พร้อม ๆ กัน
งามรุ่งเรือง.

๒๐๔๒. เสดตปณฺณิ สตฺตปณฺณา
กทฺธิโย กุสุมฺภรา
ธนฺตกาภิปปุเปหิ
สีสฺปาวรรณานิ จ.

๒๐๔๒. ไม้มะลิ้น ไม้ตีนเป็ด กล้วย
ต้นคำฝอย นมแมว คนทา
ประดู่ลาย กับต้นกากะทิง
มีดอกบานสะพรั่ง.

๒๐๔๓. อจฺฉิปา สิมฺพลีรุกขา
สลฺลภิโย จ ปุปฺพิตา
เสตฺเครตฺตคฺริกา
มัสสิโกฏฺฐกุลาวรา.

๒๐๔๓. ต้นมะไฟ ต้นจี่ว ไม้ช้างน้าว
พุดขาว กฤษณา โกฐเขมา
โกฐสอ และต้นเปราะหอม
มีดอกบานสะพรั่ง.

๒๐๔๔. ทหฺรา รุกขา วุฑฺฒา จ
อภฺภูลีลา เจตฺถ ปุปฺพิตา

๒๐๔๔. ต้นไม้ในบริเวณสระนั้น มีทั้ง
ไม้อ่อน และไม้แก่ ต้นตรง ไม้

อสุสมิ อุมโต จนุติ
อคุยาจารย์ สมณฑโต"ติ.

ตตถ **ติฏฺชนุตฺติ** สริ ปริกฺขิปปิตฺวา
ติฏฺชนุตฺติ. **กจฺจิกาวา** จาติ เอว
นามกา นุตฺวา รุกฺษา. **ปาริชนฺวา**ติ
รตฺตกมาลา. **วาวรนา** วุยนฺวาติ
นาครุกฺษา. **มุจฺลินฺทมฺภาโต**ติ มุจฺลินฺทสฺส
อุภยปฺสฺสเสสฺส. **เสตปาริสา**ติ เสตคจฺจ
รุกฺษา. เต กิร เสตกขฺนฺธา มหาปณฺณ
กณฺนิการสทิสฺสปูผา โหติ.

นิคฺคณฺทํ **สรวณนิคฺคณฺทํ**ติ ปกฺตินิคฺคณฺทํ
เจว กาทฺนิคฺคณฺทํ จ. **ปงฺกุรา**ติ
ปณฺทรวรฺกฺษา. **กุสฺมฺภวรา**ติ เอกา
คจฺจ. **ธนฺตกฺการิปฺปเมหิ**ติ ธนฺนญจ
ตกฺการินฺญจ ปฺปเมหิ อุปโสภิตา.
สีสฺสพาวรณานิ จาติ สีสฺสเปหิ จ
วาวรณฺเห จ อุปโสภิตา.

อจฺจิปาติ อาทโยปิ รุกฺษาเยว.
เสตเครุตฺตริกาติ เสตเครฺว จ ตคฺรา
จ. **มัสสิโกฏฺจกฺลวาวรา**ติ มัสสคจฺจ จ

คดงอ ดอกบาน ตั้งอยู่สองข้าง
อาศรม โดยรอบเรือนไฟ".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ตั้งอยู่
ได้แก่ ตั้งอยู่เรียงรายรอบสระ. คำว่า
ไม้ฉาก ได้แก่ ต้นไม้มีชื่ออย่างนี้. คำว่า
ต้นปาริชาติมีดอกบานสะพรั่ง ได้แก่
ต้นไม้มีดอกสีแดง. คำว่า ต้นกาคะทิง
ได้แก่ ไม้กาคะทิง. คำว่า ทั้งสองฟาก
แห่งสระมุจลินท์ ความว่า (ต้นไม้เหล่านี้
มีอยู่) ทั้งสองฟากฝั่งแห่งสระมุจลินท์.
คำว่า ต้นแคขาว ได้แก่ ไม้แคขาว.
ได้ยิ่นว่า ต้นแคขาวเหล่านั้นมีใบใหญ่
มีดอกเช่นกับดอกกรรณิการ.

คำว่า ต้นคนที่สอดต้นคนที่เขมา ได้แก่
ต้นคนที่สอดปกติและคนที่สอดดำ. คำว่า
ต้นมะคำไก่ ได้แก่ ต้นไม้มีลำต้นสีขาว.
คำว่า ดอกคำฝอย ได้แก่ ดอกคำฝอยกอ
หนึ่ง. คำว่า ดอกนวมแมวและดอกคนทา
ความว่า งามแล้วด้วยดอกต้นนวมแมวและ
ต้นคนทาทั้งหลาย. คำว่า ต้นประดู่ลาย
กับต้นกาคะทิง ความว่า งดงามแล้ว
ด้วยต้นประดู่ลายและต้นกาคะทิงทั้งหลาย.

แม้บทว่า ต้นมะไฟ เป็นต้น ก็เป็นชื่อ
ต้นไม้ทั้งนั้น. คำว่า พุดขาว กฤษณา
ได้แก่ ต้นพุดขาว และต้นกฤษณา

โกฏฐคจฺจ จ กุลาวรา จ. อฏฺฐิลาติ
อุชฺฐา. อคฺยาคาริ สมฺมุตฺตติ อคฺยาคาริ
ปริกฺขิปปิตฺวา จิตฺตาติ อตฺถโก.

ทั้งหลาย. คำว่า โกฐฺฐเขมา โกฐฺฐสอ
และเปราะหอม ได้แก่ กอโกฐฺฐเขมา
กอโกฐฺฐสอ และต้นเปราะหอมทั้งหลาย.
คำว่า ต้นไม้คด ได้แก่ ต้นตรง. คำว่า
โดยรอบเรือนไฟ ความว่า ต้นไม้เหล่านั้น
ตั้งอยู่รอบเรือนไฟ.

๒๐๔๕. "อเถตฺถ อุทกนฺตสฺมี
พฺหุ ชาตา ผณฺชิชฺชา
มฺหุคฺคตฺติโย กรตฺติโย
เสวาลิ สีสกํ พฺหุ.

๒๐๔๕. "อนึ่ง พรรณไม้เป็นอันมากเกิดขึ้น
ใกล้ขอบสระนั้น คือตะไคร้
ถั่วเขียว ถั่วราชมาส สำหรับ
และสันตะวา.

๒๐๔๖. อุทฺธปาวตฺตํ อุลฺลพิตํ
มกฺกชิภา หิงฺคุชฺชาลิภา
ทาสิมกญฺจโก เจตฺถ
พฺหุ นีเจ กลมฺพกา.

๒๐๔๖. น้ำในสระนั้น ถูกลมพัดเกิดเป็น
ระลอกกระทบฝั่ง มีหนูแมลงผึ้ง
บินว่อน เค้าเอาเกสรดอกไม้
ที่แยมบาน ต้นสีเสียดเทศและ
ต้นเต่าร้างก็มีในที่ใกล้สระมุจลินท์
นั้น ผักทอดยอดเป็นอันมากก็มี
ณ เบื้องต่ำ.

๒๐๔๗. เอฬิมฺพเกหิ สฺสญฺชนฺนา
รูกฺขา ติฏฺฐจฺนฺติ พฺรานุมน
สตุตฺตาหิ ธาริยมนานํ
คนฺโธ เตสํ น จิขฺชติ.

๒๐๔๗. ดูกรพราหมณ์ ต้นไม้ทั้งหลาย
ดาราตาศไปด้วยกล้วยไม้ กลิ่น
แห่งบุปผชาติ ดังกล่าวแล้วนั้น
หอมตลบอยู่ ๗ วัน ไม่พลันหาย.

๒๐๔๘. อุกฺโกโต สรณฺจ มุจฺลินฺทํ
ปุปฺผา ติฏฺฐจฺนฺติ ภาคโส
อินฺทิวเรหิ สฺสญฺชนํ
วณฺณตมฺปโสภติ.

๒๐๔๘. บุปผชาติ เกิดอยู่เรียงราย ๒ ฝั่ง
สระมุจลินท์ ป่านั้นดาราตาศ
ไปด้วยต้นราชพฤกษ์ ย่อม
งดงาม.

๒๐๔๙. อพฺถมมัลลํ ธาริยมานานํ
 คนฺโธ เตสํ น จิรชติ
 นิลปฺปนิเสตวารี
 ปุปฺปิตา คิริกณฺณิกา
 กเลฏฺกุเขหิ สณฺณนํ
 วณฺณตํ ตฺลสฺสีหิ จ.

๒๐๕๐. สมฺโมทิตฺว คนฺธเณ
 ปุปฺปสาขาทิ ตํ วณํ
 ภมฺรา ปุปฺปคนฺธเณ
 สมนฺตตามภินาทิตา.

๒๐๕๑. ตีณิ กกุการุชาตานิ
 ตสฺมี สรสิ พฺราหฺมณ
 กุมฺภมตฺตานิ เจกานิ
 มุรฺมตฺตานิ วา อุโก"ติ.

ตตฺถ มณฺธิชฺชกาติ ภูตติณฺกา.
 มุคฺคตฺติโยติ เอกา มุคฺคชาติ กรตฺติโยติ
 ราชมาโส. เสวาลํ สีสกนฺติ อิมปิ
 คจฺจุยาเยว. อปิ จ สีสกาติ รตฺตจฺจุทฺท
 วุตฺตํ.

อุทฺธาปวตฺตํ อุลฺลทฺทิตนฺติ ตํ อุทกํ
 ตีรฺมรียาทพฺพญํ วาตาทตํ อุลฺลทฺทิตํ
 หุตฺวา ติฏฺฐติ. มกุชฺชิกา นิงฺคุชฺชาลิกาตฺติ

๒๐๔๙. กลิ่นดอกราชพฤกษ์นั้น หอม
 ตลบ อยู่กิ่งเดือนไม่เลือนหาย
 อัญชันเขียว อัญชันขาว กุ่มแดง
 บานสะพรั่ง ป่านั้นดาราดาษไป
 ด้วยอบเชยและแมงลัก.

๒๐๕๐. ดังจะให้คนเบิกบานใจด้วยดอกไม้
 และกิ่งไม้ อันมีกลิ่นหอม เหล่า
 ภมรไผ่ผืน ปิ่นว่อนเสียงวู้ ๆ อยู่
 โดยรอบ เพราะกลิ่นหอมแห่ง
 ปุष्ปชาติ.

๒๐๕๑. ดูกรพราหมณ์ ณ ที่ใกล้สระนั้น
 มีผักแพง แดง น้ำเต้า ๓ ชนิด
 ชนิดหนึ่งผลโตเท่าหม้อ อีกสอง
 ชนิด ผลโตเท่าตะโพน".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ตะใคร้
 ได้แก่ พืชที่เป็นหญ้า. คำว่า ถั่วเขียว
 ได้แก่ ถั่วชนิดหนึ่ง. คำว่า ถั่วราชมาส
 ได้แก่ ถั่วทอง. คำว่า สาหร่าย สันตะวา
 ความว่า เครือเถาแม่น้ำเหล่านี้ ก็เป็นกอ
 เหมือนกัน. ก็อีกอย่างหนึ่ง คำว่า สีสก
 ท่านกล่าวว่าจันทน์แดง.

คำว่า อุกลมพัดเกิดเป็นระลอกกระทบ
 ผึง ความว่า น้ำในสระนั้นถูกลมพัดไป
 กระทบผึง ย่อมตั้งขึ้นเป็นระลอก. คำว่า

หิงคุชาลสงฺฆาเต วิกสิตปุปฺผคฺฉเจ ปญฺจ
วณฺณา มธุมฺภิกกา มธฺสฺสเรน
วิรวนฺติโย ตตฺถ วิจฺรณฺตีติ อตฺถเ.

ทาสิมกญฺจโก เจตฺถาติ อิมานิ เทว
รุกฺขชาติโย เอตฺถ. นีเจ กลมฺพกาติ
นีเจ กลมฺพกา. เอฬุมฺพเกหิตี เอวํ
นามิกาย วลฺลียา สญฺจนฺนา.

เตสนฺติ เตสํ ตสฺสา วลฺลียา
ปุปฺพานํ สพฺเพสํปิ เอเตสํ ทาสิมกาทีนํ
ปุปฺพานํ สตฺตนาหํ คนฺโธ น จิชฺชติ.
เอวํ สุนฺทรสมฺปนฺนานิ ปุปฺพานิ
รชตปตฺตสทิสสา วาลกปฺปณฺณา ภูมิกาคา.

คนฺโธ เตสนฺติ เตสํ อินฺทวรปุปฺพาทีนํ
คนฺโธ อชฺฐมมาสํ น จิชฺชติ. นิลปุปฺผิตี
อาทิกกา ปุปฺผวลฺลีย. ตฺลสฺสีหิ จาติ
ตฺลสฺสีคฺฉเจหิ จ. กกฺกาธุชาตานีติ ตีณิ
वलฺลียา ผลานิ. ตตฺถ เอภิสฺสา

มีหม่อมแมลงผึ้งภูบินวู้วอันเกล้าเอาเกสร
ดอกไม้ที่แย้มบาน ความว่า แมลงผึ้ง
๕ ชนิด ร้องเสียงไพเราะ เทียบบินตอม
กอดดอกไม้ที่แย้มบาน กล่าวคือ หิงคุชาล.

คำว่า ต้นสีเสียดเทศ และต้นเต่าร้างก็มี
ในที่...นั้น คือรุกขชาติทั้ง ๒ ก็มี ใน
สระมุจลินท์นั้น. คำว่า ผักทอดยอด...
ก็มี ณ เบื้องต่ำ ได้แก่ ผักทอดยอด
(เป็นอันมาก) ก็มี ณ เบื้องต่ำ. คำว่า
ต้นไม้ทั้งหลายดาราฉายไปด้วยกล้วยไม้
ได้แก่ ปกคลุมด้วยเถาไม้ซึ่งมีชื่ออย่างนี้.

คำว่า แห่งบุปผชาติดังกล่าวแล้วนั้น
ความว่า กลิ่นหอมแห่งดอกกล้วยไม้
เหล่านั้น และกลิ่นหอมแห่งดอกสีเสียด
เป็นต้น แม้ทั้งหมดเหล่านั้น หอมอยู่ตลอด
๗ วัน ไม่พลันหาย ดอกไม้ถึงพร้อมด้วย
กลิ่นหอมอย่างนี้ ภาควัณณด้วยทราญ
คล้ายกับแผ่นเงิน ฉะนั้น.

คำว่า กลิ่นดอกกราชพฤกษ์นั้น ความว่า
กลิ่นของดอกกราชพฤกษ์เป็นต้นเหล่านั้น
หอมอยู่ตลอดครึ่งเดือนไม่เลือนหาย.
ไม้เถาไม้ดอกอัญชันเขียวเป็นต้น ชื่อว่า
เครือเถาดอกไม้. คำว่า ด้วยแมงลัก
ได้แก่ ด้วยกอแมงลัก. คำว่า พักแฟง
แดง น้ำเต้า ได้แก่ ผลไม้เถา ๓ ชนิด.

วลิลียา ผลานิ มหาสมุตตานิ,
ทวิณฺณํ มุทฺติคมุตตานิ. เตน วุตฺตํ
“มูรมุตตานิ วา อุโภ”ติ.

บรรดาผลไม้เถา ๓ ชนิดนั้น ผลไม้เถา
ชนิดหนึ่ง มีผลโตประมาณหม้อใหญ่
ผลไม้เถาอีก ๒ ชนิด มีผลโตเท่าตะโพน.
เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า “มูรมุตตานิ
วา อุโภ” แปลว่า อีก ๒ ชนิด โตเท่า
ตะโพน.

๒๐๕๒. “อเถตถ สาสโป พหุโก
นาทียะ หริตายุโต
อสีตาลาว ติฏฺฐนฺติ
เฉชฺชา อินฺทิวรา พหุ.

๒๐๕๒. “อนึ่ง ในที่ใกล้สระมุจลินท์นั้น
มีผักกาด กระเทียม หอม
เป็นอันมาก ประกอบด้วยใบ
อันเขียว ต้นเต้าร้าง ตั้งอยู่ดูจ
ต้นตาล อุบลเขียวมีเป็นอันมาก
ขึ้นอยู่ริมน้ำพอเอื้อมเด็ดได้.

๒๐๕๓. อปโณภา สุริยวลฺลึ จ
กาฬิยา มธุคนฺธิยา
อโสกา มุทฺยนฺตี จ
วลฺลิโก ชุทฺทปฺปติโย.

๒๐๕๓. มะลิวัน นมด้าเลีย เถาหญ้านาง
เถาชะเอม ไม้โอศก มะลิวัน
เทียนป่า ดอกเข็ม ชิงช้าชาลี.

๒๐๕๔. โกรณฺทกา อโนชา จ
ปฺปติตา นาคมลฺลิกา
รุกฺขมารุชฺห ติฏฺฐนฺติ
มุลฺลา กิสุกวลฺลิโย.

๒๐๕๔. ว่านหางช้าง อังกาบ กากะทิง
ทองเครือ ดอกแย้มบานสะพรั่ง
ขึ้นชานานอยู่.

๒๐๕๕. กญฺจฺรหา ปวาเสนฺติ
โยธิกา มธุคนฺธิยา
นิลียา สุมฺนา ภณฺฑี
โสภติ ปทุมุตฺตโร.

๒๐๕๕. ต้นชุมแสง ขึ้นแข่งแทรกคัดเค้า
และชะเอม มะลิซ้อน มะลิ และ
หงอนไก่ ทั้งบัวบก ย่อมงดงาม.

๒๐๕๖. ปาฏลิสุมุททุกปาสี
กณิการา จ ปุปผิตา
เหมชาลาว ทิสฺสนฺติ
รุจิรา อคฺคิสิขุปมา.

๒๐๕๗. ยานิ ตานิ จ ปุปฺผานิ
ถลขานุทกานิ จ
สพฺพานิ ตตฺถ ทิสฺสนฺติ
เอวํ รมโม มโหทธิ"ติ.

ตตฺถ สาสโปติ สิหฺมตฺตโก.
พฺหุโกติ พฺหุ. นาทีโย หริตายุโตติ
หริเตน อายุตฺโต นาทีโย. อีมา
เทวปี ลสฺสนชาติโย, โสปี ลสฺสโน
ตตฺถ พฺหุโกติ อตฺถโก. อสีตาลาว
ติฏฺฐนฺตติ อสีติ เอวํ นามกา รุกฺษา
สนิทฺถาย ภูมียา อุปฏฺฐิตา ตาลา
วีย ติฏฺฐนฺติ.

เชชฺชา อินฺทิวรา พฺหุติ อุทกปริยฺนเต
พฺหุ สุวณฺณอินฺทิวรา มุฏฺฐินา
ฉินฺทิตพฺพา หุตฺวา จิตาติ อตฺถโก.
อปฺโปฏฺฐาติ อปฺโปฏฺฐาลลฺล. วลฺลโก

๒๐๕๖. ต้นแคฝอยและฝ้ายทะเล เครือ
กรรมนิกรับานแล้ว ปรากฏดัง
ข่ายทอง รุ่งเรืองดจเปลวไฟ.

๒๐๕๗. บุปผชาติที่เกิดบนบก และที่เกิด
ในน้ำทั้งหมด ปรากฏมีในสระน้ำ
ชื่อว่ามุจลินท์นั้น ทุกอย่าง
เพราะขังน้ำอยู่มาก น้ำนั้นรมย์
ด้วยประการฉะนี้".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ผักกาด
ได้แก่ เมล็ดผักกาด. คำว่า เป็นอันมาก
คือมีเป็นอันมาก. คำว่า กระเทียมหอม
มีใบเขียว ความว่า ต้นกระเทียมประกอบ
ด้วยใบอันเขียว, กระเทียมเหล่านี้ มี ๒
ชนิด, อธิบายว่า กระเทียมนั้นมีเป็นอันมาก
ที่ชอบสระมุจลินท์นั้น. คำว่า ต้นเต้าร้าง
ตั้งอยู่ดจต้นตาล ความว่า ต้นไม้มีชื่อ
อย่างนี้ว่า เต้าร้างเข้าไปตั้งอยู่แล้วที่พื้นดิน
พร้อมทั้งฝังสนิท เหมือนต้นตาลตั้งอยู่
ฉะนั้น.

คำว่า อุลลเขียวมีเป็นอันมาก พอเอื้อม
มือเด็ดได้ ความว่า ดอกอุลลเขียว
เป็นอันมากที่ชอบสระน้ำ เป็นของอันคน
ควรยืนเด็ดได้ด้วยกำมือ. คำว่า มะลิวัน
ได้แก่ เครือเถามะลิวัน คำว่า ดอกเข็ม

ขุททปฺปมฺปิโยติ วลฺลิโก จ ขุททปฺปมฺปิโย
จ. นาคมลฺลิกาติ นาคา จ มลฺลิกา
จ. กิสุกวลฺลิโยติ สุนฺธรมตฺตา วลฺลิชาติ.

กบฺบรฺหา ปวาเสณฺตีติ อิมฺ จ เทว
ปฺปผคฺจฺจา. มธุคนฺธิยาติ มธุสมานคนฺธา.
นิลฺยา สุมฺนา ภณฺตีติ วลฺลิสมฺนา
จ. ปกฺติสมฺนา จ. ภณฺตี จ.
ปทุมุตฺตโรติ เอโก รุกฺโข. กณฺนิการา
จาติ วลฺลิกณฺนิการาปิ รุกฺขกณฺนิการาปิ.
เหมชาลาวาติ ปสฺสริตเหมชาลา วีย
ทิสฺสนฺติ. มโหทธีติ มโหโต อุทกสฺส
อาธารภฺโต มุจฺลินฺทสโรติ.

๒๐๕๘. "อถสฺสา ปโกขรณฺิยา
พหฺกา วาริโคจฺรา
โรหิตา นลเปสฺสิณฺดู
ภุมฺภิลลา มกรฺรา สฺสุ.

๒๐๕๙. มธุ จ มธุลฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺล
ตาลียา จ ปิยงฺคฺคา
กฺททฺชา ภาทฺทมฺภฺลฺลฺลฺลฺล จ
สฺตตฺตปฺปผา จ โลลฺลฺลปา.

ชิงช้าชาลี ได้แก่ ดอกเข็ม และเถา
ชิงช้าชาลี. คำว่า ไม้กากะทิง มะลิซ้อน
ได้แก่ ต้นกากะทิง และกอมะลิซ้อน.
คำว่า ทองกวาวเครือ ได้แก่ เครือเถา
มีกลิ่นหอมพอประมาณ.

คำว่า ต้นชุมแสงขึ้นแข่งแทรกคัดเค้า
ได้แก่ กอดอกไม้ ๒ ชนิดนี้. คำว่า ชะเอม
ความว่า มีรสหวานหอม. คำว่า มะลิ-
ซ้อน มะลิ และหงอนไก่ ความว่า
เถามะลิเลื้อย กอมะลิ และต้นหงอนไก่.
คำว่า ปทุมุตตระ ได้แก่ ต้นไม้ชนิด
หนึ่ง. คำว่า เครือกรรณิการ์ ได้แก่
ทั้งกรรณิการ์เถา ทั้งกรรณิการ์ต้น. คำว่า
ประดู่ข่ายทอง ความว่า ย่อมปรากฏ
ดังข่ายทองแผ่ออกไปแล้ว. คำว่า ชิงน้ำ
มาก ความว่า สระมุจลินท์ชิงน้ำไว้มาก.

๒๐๕๘. "อนึ่ง ในสระโบกขรณินั้น มีปลา
ว่ายอยู่ในน้ำมากมาย คือปลา
ตะเพียน ปลาช่อน ปลาดุก
จระเข้ ปลามังกร ปลาฉลาม.

๒๐๕๙. ชะเอดัน ชะเอมเครือ กายาน
ประยงค์ กระวาน หัวหมู
สัตว์บุษย์ และสมุลแว้ง.

๒๐๖๔. กกกุกา กตมายา จ
อิกกา โคนสิรา พนุ
ขคคา วราหา นกุลา
กาฬเกตุถ พนุตโส.
๒๐๖๕. มหิสา โสธนา ลีคาลา
จปุปกา จ สมนุตโต
อาภุจจา ปจลลกา จ
จิตฺรกา จาปี ทีปโย.
๒๐๖๖. เปลกา จ วิมาสาทา
ลีหา โกณิสาดกา
อฏฺฐปาทา จ โมรา จ
ภสฺสรา จ กุกฺกุจกา.
๒๐๖๗. จงฺโกรา กุกฺกุฏา นาคา
อณฺณมณฺณํ ปกฺขิโน
พกา พลลกา นชฺชหา
ทินฺทิกา โภณฺจวาทิกา.
๒๐๖๘. พยฺยคฺชินฺสา โลหปิฏฺฐา
จปุปกา ชีวชีวกา
กปิณฺชรา ติตฺติราโย
กุลาวา ปฏิกฺกุจกา.
๒๐๖๙. มณฺฑาลกา เจลเกฬุ
ภณฺฑุตติตฺติรนามกา
เจลาวกา ปิงฺคุลาโย
โคธกา องฺคเหตุกา.
๒๐๖๔. กวาง กระพิง หมี่ วัวเถื่อน
ระมัด หมาป่า พังพอน
กระแต มีมากใกล้สระมุจลินท์
นั้น.
๒๐๖๕. กระบือป่า หมาใน หมาจิ้งจอก
และเหล่าลิงลม เหี้ย ลิ่นเสือดาว
และเสือเหลือง มีอยู่โดยรอบ.
๒๐๖๖. เหล่ากระต่าย แร้ง ราชสีห์
เสือปลา ละมั่ง และชะมด
มีสภูณชาติมากมาย คือ นกยูง
หงส์ขาว ไก่ฟ้า ไก่เถื่อน.
๒๐๖๗. เหล่านกกด ไก่ป่า ร้องรับกัน
และก้นนกยางโทน นกยางกรอก
นกกระเรียน นกตะกรุม และ
นกกระต่ายตีวิด.
๒๐๖๘. เหล่าเหยี่ยวแดง นกข่อนหอย
นกพระหิต นกคืบแค นกกระทา
นกแขวก นกกด.
๒๐๖๙. นกกระเต็นใหญ่ นกกวัก นกคุ้ม
นกกระทา นกกระจอก นกแซงแซว
นกกระเต็นน้อย และนกยางเขน.

๒๐๗๐ กรวิกา จ สคฺคา จ

อุหุงการา จ ฤกฺกุหา
 นานาทิชฌณากิณฺณํ
 นานาสรณิกฺขิตนฺ"ติ.

ตตถ ปริสาธุติ วลวามุชฺชกฺขินีโย.
 โรหิตา สรภา มิคาคิ โรหิตา
 เจว สรภา มิคา จ. โกฎฺสสุณาคิ
 สิงฺคาลสุณฺหา. โกฎฺสโสณาคิปี ปาโจ.
 สุโณปี จาคิ เอกา เจลกา
 ขุทฺทกมิกฺขาคิ. ตฺตฺติยาคิ ปกฺขิวิฬาร่า.
 นพฺสฺสนิกาคิ นพฺปปฺพวณฺณา รุกฺขสุณฺหา.

จามรี จลนี ลงฺมีติ จามรีมิกา จ
 จลนีมิกา จ วาตมิกา จ. ฉาปีตา
 มกฺกฏาคิ เทวปี มหามกฺกฏาคิโยว.
 ปิจฺจติ สรปฺริยนฺเต โคจรคานี เอกา
 มกฺกฏี. กกฺกฏา กตมายา จาคิ เทว
 มหามิกา. อิกฺกาคิ อจฺจา.

โคณสิราติ อรณฺณโคณ่า. กาฬเกตุ
 พนฺตโสติ กาฬมิกา นาเมตฺถ พนฺตโส.

๒๐๗๐. เหล่านกการเวก นกแอ่นลม
 นกเงือก นกออก สระมุจลินท์
 นั้น เคลื่อนกล่นไปด้วยฝูงนก
 นานาชนิด ก็กักกองไปด้วยเสียง
 สัตว์ต่าง ๆ".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ยักษิณิ
 หน้าลา ได้แก่ ยักษิณิหน้าเหมือนลา.
 คำว่า ละมั่ง ชะมด ได้แก่ เหล่าเนื้อ
 คือละมั่งและชะมด. คำว่า หมาจิ้งจอก
 ได้แก่ สุนัขจิ้งจอก. บาลีเป็นโกฎฺสโสณา
 ดังนี้บ้าง. คำว่า หมาใน ได้แก่ สัตว์เล็ก
 จำพวกหนึ่ง คือเหล่ามิกฺขาคิตัวเล็ก.
 คำว่า บ้าง ได้แก่ แมวชนิดที่มีปีก.
 คำว่า กระรอก ได้แก่ หมาไม่มีสีเหมือน
 ดอกไม้้อ.

คำว่า เนื้อจามรี เนื้อสมัน และลิงลม
 ได้แก่ เหล่าเนื้อ คือจามรี สมันและ
 ลิงลม. คำว่า ค่างและลิง ได้แก่ ลิงใหญ่
 สองชนิด. คำว่า ลิงจุ่น ได้แก่ ลิงชนิด
 หนึ่งเที่ยวหากินรอบสระ คำว่า กวางและ
 กระติง ได้แก่ สัตว์ใหญ่สองชนิด. คำว่า
 หมี ได้แก่ เหล่าหมีทั้งหลาย.

คำว่า วัวเถื่อน ได้แก่ เหล่าโคป่าทั้งหลาย.
 คำว่า กระแต มีมากใกล้สระมุจลินท์นั้น
 ความว่า ใกล้สระมุจลินท์นั้น มีกระแต

โสนา สีคาลาติ โภกสุณฑา จ
สิงคาลา จ.

เป็นจำนวนมาก. คำว่า หมาใน หมา-
จิ้งจอก ได้แก่ หมาในและหมาจิ้งจอก.

จปุปกาติ^๑ อสุสปทำ ปริกขิปิตวา
จิตา มหาเวฬุจปุปกา. อากุจจาติ
โคธา. ปจลากาติ คชกมุภมิตา.
จิตรกา จาปี ทิปโยติ วิจิตรมิตา
จ ทิปมิตา จ.

คำว่า เหล่าลิงลม ได้แก่ พวกลิงลม
ที่อาศัยบนกอไม้ใหญ่ ซึ่งมีอยู่รอบอาศรม.
คำว่า เหี้ย ได้แก่ เหี้ยทั้งหลาย. คำว่า
ลัน ได้แก่ เนื้อมีตะพองเหมือนช้าง.
คำว่า เสือดาวและเสือเหลือง ได้แก่
เสือดาวและเสือเหลืองทั้งหลาย.

เปลกา จาติ สสา. วิมาสาทาติ
เอเต คิซุมา สกุนา. สีหาติ
เกสรสีหา. โภกนิสาตกาติ โภเก
คเหตุวา ขาทนสีลา ทฎจมิตา.

คำว่า เหล่ากระต่าย ได้แก่ กระต่าย
ทั้งหลาย. คำว่า แร้ง ได้แก่ ผุ่ยนกแร้ง
ทั้งหลายเหล่านั้น. คำว่า ราชสีห์ ได้แก่
ไกรสรราชสีห์ทั้งหลาย. คำว่า เสือปลา
ได้แก่ สัตว์ร้ายที่ชอบจับห่านแดงกินเป็น
อาหาร.

อฏฐปาทาติ สรภามิตา. ภสสุสราติ
เสตหสา จ. กฏฐกาติ กฏฐสกุนา.
จงโกราติ จงโกรสกุนา. กุกฏฐาติ
วนกุกฏฐา. ทินุทิกวา โภณจวาทิกาทิ
อิเม ตโยปี สกุนาเยว.

คำว่า ละมั่งและชะมด ได้แก่ ละมั่งและ
ชะมด. คำว่า หงส์ขาว ได้แก่ หงส์ขาว
ทั้งหลาย. คำว่า ไก่ฟ้า ได้แก่ ไก่ป่า.
คำว่า นกกด ได้แก่ เหล่านกกด. คำว่า
ไก่ป่า ได้แก่ ไก่เถื่อน. คำว่า นกกระเรียน
นกตะกรุม นกกระต่ายตวิด ได้แก่ นก
๓ ชนิดเหล่านี้.

พยุคมินสาติ เสนา. โลหปฏฐาติ
โลกิตวณฺณสกุนา. จปุปกาติ จปุปกฐา.

คำว่า เหยี่ยว ได้แก่ เหยี่ยวทั้งหลาย.
คำว่า เหยี่ยวแดง ได้แก่ นกเหยี่ยวสีแดง

^๑ ปมฺปกาติปี ปาโจ.

กปิณฺชรา ติตฺติราโยติ กปิณฺชรา
จ ติตฺติรา จ.

คำว่า นกช้อนหอย ได้แก่ นกโพระดก.
คำว่า นกคืบแค นกกระทา ได้แก่
นกคืบแคและนกกระทา.

กุลาวา ปฏิกุญฺจกาติ อิมปิ เทว
สกุณา. มณฑาลกา เจลเกฬฺติ
มณฑาลกา จ เจลเกฬฺ จ. ภาณฺฑ-
ติตฺติรนามกาติ ภาณฺฑ จ ติตฺติรา จ
นามกา จ. เจลาวกา ปิงฺคุลาโยติ
เทว สกุณชาติโย จ, ตถา โคธกา
องฺคเหตุกา. สคฺคาติ วาตสกุณา.
อุณฺฏการาติ อุณฺฏสกุณา.

คำว่า นกแขวกและนกกด ได้แก่ นก
ทั้งหลาย ๒ ชนิดแม่เหล่านี. คำว่า
นกกระเด็น นกกวัก ได้แก่ นกกระเด็น
นกกวัก. คำว่า นกคุ้ม นกกระทา นก-
กระจอก ได้แก่ นกคุ้ม นกกระทา และ
นกกระจอก. คำว่า เจลาวกา ปิงคุลาโย
เป็นสกุณชาติ ๒ ชนิด คือ นกกระเด็น
และนกยางเขน นกกระเด็นน้อย
นกยางเขน ก็เหมือนกัน. คำว่า นก-
แอ่นลม ได้แก่ นกกระไน. คำว่า
นกเงือก ได้แก่ นกเค้าแมว.

๒๐๗๑. “อเถตฺถ สกุณา สนฺติ
นีลกา มณฑุภาณิกา
โมทนฺติ สห ภริยาหิ
อลฺลวมลฺลวํ ปกุชิโน.

๒๐๗๑. “อนึ่ง ที่ใกล้สระนั้น มีนกมากมาย
มีขนปีกงามวิจิตร มีเสียงไพเราะ
เสนาะใสด ย่อมปราโมทย์อยู่กับ
คู่เคียง คู่ครองร้องหากันและกัน.

๒๐๗๒. อเถตฺถ สกุณา สนฺติ
ทิสฺสา มณฑุสฺสวาสิตา
เสตฺถกขิกฺกุภา ภทฺรทฺธา
อณฺฑทฺธา จิตฺรเพกฺขณา.

๒๐๗๒. อนึ่ง ที่ใกล้สระนั้น มีฝูงนกส่งเสียง
ไพเราะไม่ขาดสาย มีตางาม
ประกอบด้วยเบ้าตาขาว มีขนปีก
ขนหางงามวิจิตร.

๒๐๗๓. อเถตฺถ สกุณา สนฺติ
ทิสฺสา มณฑุสฺสวาสิตา

๒๐๗๓. อนึ่ง ที่ใกล้สระนั้น มีฝูงนก
ส่งเสียงร้องไพเราะ ไม่ขาดสาย

- สิชณุที่ นิลคิราหิ
 อดุลมณฺณํ ปกุชิโน.
๒๐๗๔. กุกกุฏจกา กุฬีรกา
 โกฎจา ปุฏขรสาตกา
 กาฬเวยุยา พลียกฺขา
 กทมฺพา สฺวสาสิกฺกา.
๒๐๗๕. หลิทฺทา โรหิตา เสตา
 อเถตฺถ นฬิกา พฺหุ
 วารณา ภิงฺคราชา จ
 กทมฺพา สฺวโกกิลฺลา.
๒๐๗๖. อุกกุสา กุรุรา หัสสา
 อาฎา ปริวเทนฺติกา
 จากหฺสสา อติพลา
 นชฺชฺหา ชีวชีวกา.
๒๐๗๗. ปาเรวตา รวิหฺสสา
 จากวากา นทีจรา
 วารณาภิรุทา รมฺมา
 อุโป กาลุปกุชิโน.
๒๐๗๘. อเถตฺถ สกฺกนา สนฺติ
 นานาวณฺณา พฺหุ ทิชา
 โมทนฺติ สห ภริยาหิ
 อดุลมณฺณํ ปกุชิโน.
๒๐๗๙. เหล่านกกต ไก่เถื่อน นกเป็ดน้ำ
 นกดอกบัว เหี่ยวดำ เหี่ยว
 นกเขา นกกะลิง นกแซกเต้า
 และนกสาสิกกา.
๒๐๘๐. อนึ่ง ที่ใกล้สระนั้น มีนกเป็น
 อันมาก เป็นพวก ๆ คือ เหลือง
 แดง ขาว นกหัสดีลิงค์ พญา-
 หงส์ทอง นกกาน้ำ นกแซกเต้า
 นกดูเหว่า.
๒๐๘๑. นกออกดำ นกออกขาว นก-
 ช้อนหอย นกกระจ่างพร ห่าน
 นกยาง นกโพระดก นกตั๋ยตีวิด.
๒๐๘๒. นกพิราบ หงส์แดง นกจากพราว
 นกเป็ดน้ำ นกหัสดีลิงค์ สงเสียด
 ร้อง นารี نرمโยใจ ผู่นกดังกล่าว
 แล้ว ต่างก็สงเสียดร้องกู่หากัน
 ทั้งเช้าและเย็นเป็นนิจรันดร์.
๒๐๘๓. อนึ่งที่ใกล้สระนั้น มีนกมากมาย
 สีต่าง ๆ กัน ย่อมบันเทิงอยู่กับ
 คู่เคียง สงเสียดกู่ร้องกู่หากัน
 และกัน.

๒๐๗๙. อเถตฺถ สกฺขนา สฺนฺติ
 นานาวณฺณนา พฺหุ ทิชา
 สพฺเพ มณฺชฺ นิกฺขนฺติ
 มุจฺฉินฺทมฺภโต สรํ.

๒๐๘๐. อเถตฺถ สกฺขนา สฺนฺติ
 กรวีกา นาม เต ทิชา
 โมทฺหฺนฺติ สห ภริยาหิ
 อณฺณมณฺณํ ปฏฺชิโน.

๒๐๘๑. อเถตฺถ สกฺขนา สฺนฺติ
 กรวีกา นาม เต ทิชา
 สพฺเพ มณฺชฺ นิกฺขนฺติ
 มุจฺฉินฺทมฺภโต สรํ.

๒๐๘๒. เอณฺณยฺยา ปสฺทากิณฺณํ
 นาคสํเสวิตํ วนํ
 นานาลตฺตาหิ สณฺณนฺนํ
 กพลิมิคเสวิตํ.

๒๐๘๓. อเถตฺถ สามา พหฺกา
 นิวาโร วรโก พหุ
 สาลี อกฺกุสฺสปาโก จ
 อุจฺจุ ตตฺถ อนปฺปโก.

๒๐๘๔. อยํ เอกปที เอตี
 อุฑฺฒํ คจฺฉติ อสฺสสมํ

๒๐๗๙. อนึ่ง ที่ใกล้สระนั้น มีนกมากมาย
 สีสต่าง ๆ กัน ทุก ๆ ตัว ต่าง
 ส่งเสียงอันไพเราะระงมไพโร ที่
 ใกล้สองฝั่งสระมุจลินท์.

๒๐๘๐. อนึ่ง ที่ใกล้สระนั้น มีนกการเวก
 มากมาย ย่อมปราโมทย์อยู่กับ
 คู่เคียง ส่งเสียงกู่ร้องร่าเริงกัน
 และกัน.

๒๐๘๑. อนึ่ง ที่ใกล้สระนั้น มีนกการเวก
 ทุก ๆ ตัว ต่างส่งเสียงไพเราะ
 ระงมไพโร อยู่ที่สองฝั่งสระ
 มุจลินท์.

๒๐๘๒. ป่านั้น เกือบนกกลาไปด้วย
 เนื้อทราย และเนื้อฟาน เป็น
 สถานที่อาศัยของช้างพลายและ
 ช้างพัง ดาษดั้นไปด้วยเถาวัลย์
 นานาชนิด และเป็นที่อาศัยของ
 ผึ้งชะมด.

๒๐๘๓. อนึ่ง ที่ป่ามีธัญชาติมากมาย คือ
 หน่อกับแก้ว ลูกเดือย ข้าวสาลี
 อ้อย มิไฉนน้อย เกิดเองในที่
 ไม่ได้ไถ ใกล้สระมุจลินท์นั้น.

๒๐๘๔. ทางนี้ เป็นทางเดินได้คนเดียว
 เป็นทางตรงไปจนถึงอาศรม คนผู้

ขุททำ ปิปาสะ อรดี
 ตตถ ปตุโต น วินุติ
 ยตถ เวสฺสฺสนฺตโร ราชา
 สห ปตุเตหิ สมฺมติ.

ไปถึงอาศรมของพระเวสสันดร
 นั้นแล้ว ย่อมไม่มีความหิวกระหาย
 หรือความไม่ยินดี พระเวสสันดร
 พร้อมด้วยพระโอรส พระธิดา
 และพระมเหสี ประทับอยู่ ณ
 อาศรมใด.

๒๐๘๕. ธาเรนฺโต พฺราหฺมณวณฺณ
 อาสทญฺจ มสฺสขมฺ
 จมฺมวาสี จมา เสติ
 ชาตเวทํ นมสฺสตี"ติ.

๒๐๘๕. ทรงเทศน์นักบวชอันประเสริฐ ทรง
 ขอสำหรับสอยผลไม้ เครื่องบูชา
 ไฟ และขญา ทรงนุ่งห่ม นุ่งเสื้อ
 บรรทมเหนือแผ่นดิน ทรงบูชาไฟ
 (เมื่อท่านบ้ายหน้าไปทางทิศอุดร
 จักแลเห็นอาศรมนั้น".)

ตตถ นีลกาติ จิตฺรราชิปตฺตา.
 มณฺชฺสฺสราสีตาติ นิพฺพุทฺธมณฺชฺสฺสรา.
 เสตกฺขิฏฺฐา ภทฺรภฺชาติ อุภยปฺสฺเสสฺ
 เสเตหิ อกฺขิฏฺฐาหิ สมฺนฺนาตฺตา
 สุนฺทรภฺชา.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า มีขนปีก
 งามวิจิตร ได้แก่ มีปีกลายวิจิตร. คำว่า
 มีเสียงไพเราะเสนาะโสต ได้แก่ มีเสียง
 ไพเราะเป็นนิตย์. คำว่า มีตางามประกอบ
 ด้วยเบ้าตาขาว ความว่า มีตางาม
 ประกอบด้วยหางตาขาวทั้งสองข้าง.

จิตฺรเพกฺขนาติ จิตฺรปตฺตา. กุฬีรกาติ
 กุกฺกฏกา. โกฎฺจาติ อาทโย สกฺกนา.
 วารณาติ หตฺถิลิงฺคสกฺกนา. กทมฺพาติ
 มหากทมฺพา คหิตา. สุวโกกิลาติ

คำว่า มีขนปีกอันวิจิตร ได้แก่ มีปีก
 สวยงาม. คำว่า ไก่เถื่อน ได้แก่ ไก่เถื่อน
 ทั้งหลาย. สัตว์ทั้งหลายมีนกเป็ดเป็นต้น
 ได้แก่ นกทั้งหลาย. คำว่า วารณา ได้แก่
 นกหัสดีลิงค์ ด้วยคำว่า นกกะลิง ท่าน
 หมายเอานกกะลิงใหญ่. ด้วยคำว่า
 นกแก้วและนกดูเหว่า ท่านหมายถึง

โกกิลเหิ สหฐี วิจรรณา สุวกาเจว
โกกิลลา จ.

กุกกุสาติ กาฬกฐรา. กฐราติ
เสตกฐรา. หัสสาติ เสตสกุณหัสสา.
อาภาติ ทพพิสณฺฐานมุขสกุณา.
ปวิเวทนฺติกาติ เอกา สกุณชาติ.

วารณาภิรฐา รมฺมาติ รมฺมาภิรฐา
วารณา. อุโบ กาฬปุกฺขินฺติ สายํ
ปาตํ ปพฺพตปาทํ เอกนิณฺนาทํ กโรนฺดา
นิกฺขนฺติ. เอณฺเวยยา ปสฺทาภิณฺณนฺติ
เอณฺเวยยมิเคหิ จ ปสฺทมิเคหิ จ
จิตฺตรมิเคหิ จ อากิณฺณํ.

ตตฺถ ปตฺโต น วินฺทตีติ พฺราหฺมณ
เวสฺสณฺตรสฺส อสฺสมํ ปตฺโต ปฺริโส
ตตฺถ อสฺสเม ฉาตํ วา ปาณียํ
ปิปาสํ วา อุกฺกณฺฐิตํ วา น
ปฏฺวิถตีติ. ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา
อาห :

นกแก้วและนกดุเหว่าเท่านั้น ที่เที่ยวไป
กับนกดุเหว่า.

คำว่า กุกกุสาติ ได้แก่ นกออกดำ. คำว่า
กฐรา ได้แก่ นกออกขาว. คำว่า หงส์
ได้แก่ หงส์ขาว. คำว่า นกซ้อนหอย
ได้แก่ นกมีปากคล้ายทัพพี. คำว่า
นกระวังไพร คือสกุณชาติ ชนิดหนึ่ง.

คำว่า นกหัสติลิงค์ ส่งเสียงร้อง นำ
เร็นรมย์ใจ ได้แก่ นกหัสติลิงค์ร้องระงม
นำยินดี. คำว่า ฝูงนกดังกล่าแล้ว
ต่างก็ส่งเสียงร้องกู่ก้องหากันและกัน
ทั้งเข้าและเย็นเป็นนิรันดร์ ความว่า
นกเหล่านั้นร้องทำบันลือเสียงเป็นอัน
เดียวกันที่เชิงบรรพต ทั้งเวลาเย็นและ
เวลาเช้า. คำว่า เกื่อนกลาดไปด้วย
เนื้อทรายและเนื้อฟาน ความว่า
เกื่อนไปด้วยเนื้อทราย เนื้อฟานและ
เนื้อชนิดงามทั้งหลาย.

คำว่า คนผู้ไปถึงอาศรมของพระเวสสันดร
นั้นแล้ว ย่อมไม่มี... ความว่า ดูกร
พราหมณ์ บุรุษไปถึงอาศรมของพระ
เวสสันดรแล้ว จะไม่ได้ความหิว ความ
กระหายน้ำ หรือความกระสันในอาศรม
นั้นเลย. พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศ
เนื้อความนั้น จึงตรัสว่า

๒๐๘๖. "อิทิ สุตวา พรหมพณฺธุ
 อีสึ กตฺวา ปทกฺขิณํ
 อุกคฺคจิตฺโต ปกฺกามิ
 ยตฺถ เวสฺสณฺดรโ อหุ"ติ.

มหาวนฺวณฺณา นิฏฺฐิตา.

๒๐๘๖. "ชูชกผู้เป็นเผ่าพันธุ์แห่งพราหมณ์
 ครั้นได้ฟังถ้อยคำของอัจจุตฤาษี
 แล้ว กระทำประทักษิณ มีจิต
 ชื่นชมโสมนัส อ่ำลา มุ่งหน้าไป
 ยังสถานที่ประทับ ของพระ-
 เวสสันดร.

มหาวนรรณนา จบ.

การกัณฑ์พวณณา

ชูชโกปี อจฺจุตปาเสณ กถิตมคฺเคน
 ยาว จตุรสฺสโปกฺขรณิธีริ ปตฺวา
 จินฺตลฺล "อชฺชติกสายนฺเณห อิทานิ มทฺธิ
 อรณฺณโต อาคมิสฺสติ. มาตุคาโม หิ
 นาม ทานสฺส อนฺตรายกโร โหติ, เสว
 ตสฺสา อรณฺณํ คตกาเล อสฺสมปํ
 คนฺตฺวา เวสฺสณฺดรํ อุปสฺงกมิตฺวา
 ทารเก ยาจิตฺวา ตาย อนาคตฺตาย
 เวนฺนเต คเหตุวา ปกฺกมิสฺสามิ"ติ.
 อถสฺสาวิทูเร เอกํ สานุปพฺพตํ อารุญ
 ผาสฺสกุจฺจานเ นิปชฺชิ.

พรรณนาการกบรพ

ฝ่ายชูชกพราหมณ์ ไปจนถึงฝั่งสระ
 โบกขรณีสี่เหลี่ยมโดยมรรคาที่อัจจุตฤาษี
 บอก จึงคิดว่า "วันนี้ เย็นเกินไปเสียแล้ว
 บัดนี้ พระนางมัทรี จักเสด็จกลับจากป่า
 ขึ้นชื่อว่า ผู้หญิงย่อมเป็นผู้ทำอันตราย
 แก่ท่าน, พຽนี้เวลาพระนางเสด็จไปป่า
 แล้ว เราจักไปสู่อาศรมบท เผ่าพระ
 เวสสันดร ทูลขอพระกุมารและพระกุมารี
 ทั้งสอง เมื่อพระนางยังไม่เสด็จกลับ
 ก็จักพา ๒ พระกุมารและพระกุมารีนั้น
 หลีกไป. ครั้นนั้น พราหมณ์เฒ่าจึงขึ้น
 สูเนินภูเขาแห่งหนึ่ง ในที่ไม่ไกลสระนั้น
 แล้วนอน ณ ที่ผาสูก.

ตี ปน รตตี ปจุสกาเล มหุที
 สุปิน อททส. เอวรูปุ สุปิโน ทิฏฐโ
 อโหสิ "เอโก ปุริโส กณฺโห เทว
 กาสายานิ ปริทิตฺวา ทวิสุ กณฺเณสุ
 รตฺตมัลลํ ปิลนฺธิตฺวา อารุหฺตโก
 ตชฺเชนฺโต อาคนฺตฺวา ปณฺณสาลํ
 ปวิสิตฺวา มหุที ชฺฎาสุ คเหตฺวา
 อากทฺธิตฺวา ภูมียํ อุตฺตานํ ปาเตตฺวา
 วิรวนฺติยา ตสฺสา เทเวีย เทว อภฺชิโน
 อูปฺปาเตตฺวา เทว พานานิ จินฺทิตฺวา
 อูริ ภิณฺทิตฺวา ปคฺชรมฺหฺนฺตฺวโลหิตพินฺทุ
 หทยมฺสํ อาทาย ปกฺกามิ"ติ. ภิตตฺสิดา
 "ปาปโก เม สุปิโน ทิฏฐโ สุปินปาจโก
 ปน เวสฺสณฺดรเณ สทฺธิโส นาม นตฺถิ,
 ปุจฺฉามิ นนฺ"ติ จินฺเตตฺวา คนฺตฺวา
 มหาสตุตฺสส ปณฺณสาลทวารํ อาโกณฺฐสิ.

อตฺต มหาสตุโต ตํ สทฺทํ สุตฺวา
 "โก เอโส"ติ อาห. อหํ เทว มหุที"ติ.
 "ภทฺเท อมฺหากํ กตฺถิวกตฺตํ ภิณฺทิตฺวา
 กสฺมา อกาเล อาคตาสี"ติ. "เทว
 อหํ น กิเลสวเสน อาคจฺฉามิ
 อปฺปจ ไซ ปน เม ปาปโก สุปิโน
 ทิฏฐโ"ติ อาห. "เตนฺหิ กเถหิ มหุที"ติ.
 สว อุตฺตนา ทิฏฺฐนฺนิยาเมเนว กเถสิ.

ก็ในราตรีนั้น พระนางมัทรีทรงสุบินใน
 เวลาใกล้รุ่ง. ได้ทรงพระสุบินเห็นปานนี้ว่า
 "มีชายคนหนึ่งผิวดำนุ่งห่มผ้า ๒ ผืน
 หักดอกไม้สีแดงที่หูทั้ง ๒ ข้าง มือถือ
 อารุหฺนฺตคอกชุมา เข้าไปสู่บรรณศาลา
 จับพระนางมัทรีที่ชฎาคร่ำมาให้พระนาง
 ล้มลงมายลง บนภาคพื้น ควักเอาดวง
 พระเนตรทั้ง ๒ และตัดพระพาหาทั้ง ๒
 ของพระนางผู้ร้องอยู่ ทำลายพระอุระ
 ถือเอาเนื้อพระหทัยซึ่งมีหยาดพระโลหิต
 ไหลอยู่ หลีกไป". พระนางมัทรีทรงตื่น
 บรรทมทั้งตกพระทัย ทั้งสะดุ้งกลัว ทรง
 ร่ำพิงว่า "เราฝันร้าย บุคคลผู้จะทำนายฝัน
 เช่นกับพระเวสสันดรไม่มี เราจักทูลถาม
 พระองค์" ดำริฉะนี้แล้ว เสด็จไปเคาะ
 พระทวารบรรณศาลาแห่งพระมหาสัตรี.

ลำดับนั้น พระมหาสัตรีได้ยินเสียงเคาะ
 พระทวารนั้น จึงตรัสถามว่า "นั่นใคร".
 พระนางทูลสนองว่า "หม่อมฉันมัทรี
 เพคะ". พระเวสสันดรตรัสว่า "แม่นาง
 ผู้เจริญ เธอทำลายกติกาวัดของเรา
 ทั้งสองเสียแล้ว มาในเวลามิใช่กาล
 เพราะเหตุไร". พระนางกราบทูลว่า
 "ข้าแต่สมมติเทพ หม่อมฉันมิได้มาเฝ้า
 ด้วยอำนาจกิเลส, ก็แต่ว่าหม่อมฉัน
 ฝันร้าย". พระเวสสันดรตรัสว่า "แม่มัทรี

สา อุตตนา ทิฏฐินิยามเนว กเถสิ.

ถ้าเช่นนั้นเธอจงเล่าไปเถิด". พระนางก็เล่าถวายโดยทำนองที่ทรงสุบิน.

มหาสตุโต ตํ สุปิโน ปริคคณฺหิตฺวา
"มยุหํ ทานปารมฺมิโย ปุเรสุสนฺติ. เสว
มํ ยาจโก อาคนฺตุวา ปฺตฺเต ยาจิสฺสตี,
มทฺที อสฺสาเสตฺวา อญฺเอยเชสฺสามิ"ติ
จิณฺเฑตฺวา "มทฺที ตว ทุสฺสยณทฺพโภชนเห
จิตฺตํ อาลฺลพิตํ ภวิสฺสตี, มา ภายี"ติ
ปโมเหตฺวา อสฺสาเสตฺวา อญฺเอยเชสิ.

พระมหาสัตรทรงกำหนดพระสุบิน
นั้นแล้ว ทรงดำริว่า "ทานบารมีของเรา
จักเต็มบริบูรณ์ พຽ່ງนี้ จักมีมาจากมาขอ
บุตรและบุตรี เราจักปลอบใจมัทรี แล้ว
ส่งกลับไป" ทรงดำริฉะนี้แล้ว ตรัสว่า
"แน่มัทรี จิตของเธอชุ่มมัวด้วยบรรทม
ไม่สบาย เสวยอาหารไม่ดี เธออย่ากลัว
เลย". ตรัสปลอบประโลมให้เบาใจแล้ว
ทรงส่งเสด็จกลับไป.

สา วิภาตาย รตฺติยา สพุพํ
กตฺตพฺพกมฺมํ กตฺวา เทว ปฺตฺเต
อาลฺลจิตฺวา สีเส จมฺพิตฺวา "อชฺช
เม ทุสฺสุปิโน ทิฏฺฐิ, อมฺม ตาตา
อปฺปมตฺตา ภเวยฺยาถา"ติ โอวทิตฺวา
มหาสตุตฺสสุ สนฺติกํ คนฺตุวา "เทว
ทารเกสุ อปฺปมตฺตา โหนฺธา"ติ
มหาสตุตํ ปฺตฺเต ปฏฺิจฺจาเปตฺวา
ปจฺจชฺณตฺติตฺวาทีนํ อาทาย อสฺสุนิ
ปฺปณฺณนฺตี มฺลผลลามาผลตฺถาย วณฺํ ปาวิสฺสิ.

เมื่อราตรีสว่าง พระนางมัทรีทรงทำกิจ
ที่ควรทำทั้งปวงแล้ว ทรงสวมกอด
พระโอรสและพระธิดาทั้งสอง จมพิตที่
พระเศียร แล้วประทานโอวาทว่า "แน่ม
แม่และพ่อ วันนี้แม่ฝันร้าย แม่และพ่อ
พึงเป็นผู้ไม่ประมาท" แล้วเสด็จไปเฝ้า
พระมหาสัตร ทูลขอให้พระมหาสัตร
ทรงรับพระโอรสและพระธิดาด้วยคำว่า
"ขอเทพเจ้าจงอย่าทรงประมาทในทารกและ
ทาริกาทั้งสองนี้" แล้วทรงถือเอากระเช้า
และเสียมเป็นต้น ทรงเข็นน้ำพระเนตร
เสด็จเข้าไปสู่ป่าเพื่อต้องการมูลผลาผล.

ชฺชโกปี "อิทานิ มทฺที อรณฺณ
คตา ภวิสฺสตี"ติ สานุปฺพุพฺตา โอริยฺห

ฝ่ายชชกคิดว่า "บัดนี้ พระนางมัทรี
จักเสด็จไปป่าแล้ว" จึงลงจากเนินผา

เอกปัทมกมุเคน อสฺสมาภิมุโข ปายาสี.
 อถ มหาสตุโต ปณฺณสาลโต
 นิคุขมิตฺวา ปาสาณผลเก สุวณฺณปติมา
 วีย นิสิตฺติว จินฺตลฺลิตฺติ "อิทานิ
 ยาจโก อาคมิสฺสตี"ติ ปิปาสิโต วีย
 สุราโสณฺโท ตสฺสาคมนมคฺคํ โอโลเกนฺโต
 นิสิตฺติ. ปุตฺตาปิสฺส ปาทุมฺเล กิพฺนติ.
 โส มคฺคํ โอโลเกนฺโต พุราหฺมณํ
 อาคจฺจนฺตํ ทิสฺวา สตฺตมาเส นิคุขิตฺตํ
 ทานธฺรํ อุกฺขิเปนฺโต วีย "เอहि วต
 โก พุราหฺมณา"ติ โสมนสฺสปฺตฺโต
 ชาลิกุมารํ อามนฺเตนฺโต อิมํ คาถมาห

๒๐๘๗. "อญฺเฐหิ ชาลิ ปติญฺจ
 ไปราณํ วีย ทิสฺสตี
 พุราหฺมณํ วีย ปสฺสามิ
 นนฺทียะ มาภิกิเร"ติ.

ตตฺถ ไปราณํ วีย ทิสฺสตีติ
 ปุพฺเพ เขตฺตุนฺนคเร นานาทิสาหิ

มุ่งหน้าเฉพาะอาศรมสถาน เดินไปโดย
 มรรคา ที่เดินได้เฉพาะผู้เดียว. ลำดับนั้น
 พระมหาสัตว์ เสด็จออกหน้าบรรณศาลา
 ประทับนั่งดูสุวรรณภูมิที่ตั้งอยู่ บน
 แผ่นหิน ทรงดำริว่า "บัดนี้ ยาจกจักมา"
 ดังนี้ ก็ประทับทอดพระเนตรทางมาของ
 ยาจกนั้น ดูนักเลงสุรา อยากดื่มสุรา
 ฉะนั้น. พระราชโอรส และพระราชธิดา
 ทรงเล่นอยู่ใกล้ป่าทมูลแห่งพระราชบิดา.
 พระโพิสสัตว์ทอดพระเนตรทางมา ก็ทอด
 พระเนตรเห็นชุกพราหมณ์กำลังเดินมา
 ทรงเป็นเหมือนยกทานธูระ ซึ่งทอดทั้ง
 มาได้ ๗ เดือน ตรัสว่า "แน่พราหมณ์
 ผู้เจริญ เจ้าจมา" ทรงถึงความโสมนัส
 เมื่อจะตรัสเรียกพระชาลิราชกุมาร จึงตรัส
 พระคาถานี้ว่า

๒๐๘๗. "ดูกรพ่อชาลิ พ่อจงลุกขึ้นยืนเกิด
 การมาของยาจก ในวันนี้
 ปรากฏเหมือน การมาของพวก
 ยาจกครั้งก่อน ๆ พ่อเห็นเหมือน
 พราหมณ์ ความชื่นชมยินดี
 ทำให้พ่อเกษมศานต์".

บรรดาคำเหล่านี้ คำว่า ปรากฏ
 เหมือนการมาของยาจก ครั้งก่อน ๆ
 ความว่า การมาของพวกยาจกในวันนี้

ยาจากานํ อาคมนํ วีย อชฺช ยาจากานํ
อาคมนํ ทิสฺสติ.

นนฺทียอ มาภิกิรเรติ เอตสฺส
พฺราหฺมณสฺส ทิฏฺฐกาลโต ปฏฺฐาย มํ
โสมนสฺसानิ อภิกิรฺนติ มฺมมาภิตตตสฺส
สีเส สีตฺตทกขณฺณสสฺสสาภิเสจฺจนกาโล วีย
ชาโต.

ตํ สุตฺวา กุมารโ อห

๒๐๘๘. “อหํปี ตาต ปสฺสสามิ
โย โส พฺรหฺมาว ทิสฺสติ
อทุธิโก วีย อายาติ
อติถิ โน ภวิสฺสตี”ติ.

วตฺตวา จ ปน ชาลิกุมารโ
มหาสตฺตสฺส อปจิติ กโรนฺโต อฏฺฐาย
พฺราหฺมณํ ปจฺจุคนฺตฺวา ปริกฺขารคณฺโณ
อาปฺจุจฺฉิ. พฺราหฺมโณ ตํ โอโลเกตฺตฺวา
“อโย เวสฺสณฺดรสฺส ปุตฺโต ชาลิกุมารโ
นาม ภวิสฺสติ, อาทิตฺโต ปฏฺฐายเวสฺส
ผรฺสวจฺฉํ กเถสฺสามิ”ติ จินฺตเตตฺตฺวา
“อเปหิ อเปหิ”ติ อจฺจุจฺฉํ ปหริ.

ปรากฏเหมือนการมาของพวกเขาจากจาก
ทิศต่างๆ ในเชตุดรนคร ในกาลก่อน.

คำว่า ความชื่นชมยินดี ทำให้พ่อเกษม-
ศานต์ ความว่า ความยินดีย่อมกระจาย
(ครอบงำ) เรา จำเดิมที่ได้เห็นพราหมณ์
นั้น. เป็นเหมือนถูกรดที่ศีรษะด้วยน้ำเย็น
พันทม้อ แก่บุคคลผู้มีความร้อนยิ่ง ใน
ฤดูร้อน ฉะนั้น.

พระราชลี้ราชกุมารได้ฟังพระดำรัส
พระบิดา จึงกราบทูลว่า

๒๐๘๘. “ข้าแต่พระบิดา แม่หม่อมฉัน ก็
เห็นผู้นั้น ปรากฏเหมือนพราหมณ์
ดูเหมือนเป็นคนเดินทาง จะเป็น
แขกของเราทั้งหลาย”.

ก็แลครั้นพระราชลี้ราชกุมารกราบทูล
ฉะนี้แล้ว, ได้ทรงทำความเคารพต่อ
พระบรมโพธิสัตว์ เสด็จลุกขึ้นไปต้อนรับ
ชูชกพราหมณ์ ตรัสถามถึงการจะช่วย
รับเครื่องบริวาร. ชูชกพราหมณ์เห็น
พระชาติ จึงคิดว่า “เด็กคนนี้จะจักเป็น
พระโอรสของพระเวสสันดร มีพระนามว่า
พระราชลี้ราชกุมาร เราจักกล่าวผรุสวาจา
แก่เธอเสียตั้งแต่ต้นทีเดียว” จึงตีดนิ้ว
ด้วยหมายให้รู้ว่า “เด็กน้อยจงถอยไป”
ดังนี้ พระราชลี้ราชกุมารก็เสด็จหลีกไป

กุมารโ อปคนตฺวา “อโย พุราหมณโ
 อติผรุโส, กิณฺุโข”ติ ตสฺส สรีริ
 โอลเณโต อฏฺฐารส ปุริสโทเส ปสฺสิ.
 พุราหมณปิ โฟธิสฺสตํ อุปสงฺกมิตฺวา
 ปฏิสนฺถารํ กโรนฺโต อาห

๒๐๘๙. “กจฺจิ นุ โภโต กุสลํ
 กจฺจิ โภโต อนามยํ
 กจฺจิ อุญฺเชน ยาเปถ
 กจฺจิ มุลผลา พฺหุ.

๒๐๙๐. กจฺจิ ทํสา มกฺสา จ
 อปฺปเมว สิริสฺปา
 วเน วาฬมิคาภิณฺเณ
 กจฺจิ หีสํ น วิชฺชตี”ติ.

โฟธิสฺสตปิ เตน สทฺธี ปฏิสนฺถารํ
 กโรนฺโต อาห

๒๐๙๑. “กุสลญฺเจว ใน พุรฺหม
 อโถ พุรฺหม อนามยํ
 อโถ อุญฺเชน ยาเปม
 อโถ มุลผลา พฺหุ.

ทรงดำริว่า “ตาพราหมณ์นี้หยาบยิ่งนัก
 เป็นอย่างไรหนอ” ทอดพระเนตรดูสรีระ
 ของชุกพราหมณ์นั้น ก็เห็นบุริสโทษ ๑๘
 ประการ. ฝ่ายชุกพราหมณ์ เข้าไปเฝ้า
 พระโพธิสัตว์แล้ว เมื่อจะทำปฏิสันถาร
 จึงกล่าวว่า

๒๐๘๙. “พระองค์ ไม่มีโรคาพาธหรือ
 พระองค์ ทรงพระสำราญดีหรือ
 ทรงเยียวยาอัตภาพ ด้วยการ
 แสวงหาผลาหาร สะดวกหรือ
 ทั้งมูลมัน ผลไม้มีมากหรือ.

๒๐๙๐. เหลือบ ยุง และสัตว์เลื้อยคลาน
 มีน้อยหรือ ในป่าอันเกลื่อนกล่น
 ไปด้วยสัตว์ร้ายไม่มีมาเบียดเบียน
 หรือ”.

ฝ่ายพระโพธิสัตว์ เมื่อจะทรงทำ
 ปฏิสันถารกับชุกพราหมณ์นั้น จึงตรัส
 พระคาถาว่า

๒๐๙๑. “ดูกรพราหมณ์ เราทั้งหลายไม่มี
 โรคาพาธเบียดเบียน อนึ่ง เรา
 ทั้งหลาย เป็นสุขสำราญดี เรา
 เยียวยาอัตภาพ ด้วยการแสวงหา
 ผลาหารสะดวกดี ทั้งมูลมัน
 ผลไม้ก็มีมาก.

๒๐๙๒. อโถ ทัสสา มกสา จ
 อปุปเมว สิริสปา
 วเน วาพิมิดากิณฺณ
 หีสา มยฺหํ น วิชฺชติ.

๒๐๙๓. สตุตฺตํ โน มาเส วสฺสํ
 อรญฺเณ ชีวิสฺสํ
 อิทฺธิ ปจฺมํ ปสฺสํ
 พุทฺธมฺมํ เทวณฺณํ
 อาทาย เวพุํ ทัณฺฑํ
 อคฺคิณฺทุตฺตํ กมณฺฑลํ.

๒๐๙๔. สุวาคตนฺเต มหาพฺรหฺม
 อโถ เต อพฺรหฺม
 อนฺโต ปวิสฺส ภาทฺตํ
 ปาเท ปกฺขาลยสฺส เต.

๒๐๙๕. ตินฺนชุกาณิ ปิยาสาณิ
 มธุเก กาสมาริโย
 ผลาณิ ชุทฺทกปฺปานิ
 ภุญฺช พฺรหฺม วรํ วรํ.

๒๐๙๖. อิทฺธิ ปาณิยํ สิตํ
 อาภตฺตํ คิริคพฺรหฺมา
 ตโต ปิว มหาพฺรหฺม
 สเจ ตวํ อภิกงฺกขสฺสิตํ.

๒๐๙๒. ทั้งเหลือบ ยุง และสัตว์เลื้อยคลาน
 ก็มีน้อย อนึ่ง ในป่าอันเกลื่อน-
 กล่นไปด้วยสัตว์ร้าย ก็ไม่มีมา
 เบียดเบียนแก่เรา.

๒๐๙๓. เมื่อเราทั้งหลายมาอยู่ในป่า มี
 ชีวิตอันตรมเตรียมมาตลอด ๗
 เดือน เราเพิ่งเห็นท่านผู้เป็น
 พราหมณ์บูชาไฟ ทรงเพศอัน
 ประเสริฐ ถือไม้เท้าสีดังผล
 มะตูม และลัคน้ำนี้ เป็นคน
 แรก:

๒๐๙๔. ดูกรมหาพราหมณ์ ท่านมาดีแล้ว
 อนึ่ง ท่านมิได้มาร้าย ดูกรท่าน
 ผู้เจริญ เชิญท่านเข้ามาภายใน
 เถิด เชิญท่านล้างเท้าเถิด.

๒๐๙๕. ผลมะพลับ ผลมะหาด ผลมะขาง
 ผลหมากเม่า มีรสหวานปาน
 น้ำผึ้ง เชิญเลือกจั้นแต่ผลที่ดี ๆ
 เถิด ท่านพราหมณ์.

๒๐๙๖. แม้น้ำจันนี้ ก็เย็นสนิท เรานำมา
 จากชอกเขา ดูกรพราหมณ์
 ถ้าท่านปรารถนา ก็เชิญดื่ม
 ตามสบายเถิด".

วตุวา จ ปน มหาสตุโต "อัย
พราหมณเณ น อการณน อิมิ
พฺรหารณณํ อาคมิสฺสติ, อาคมณการณ
ปฺปญฺจํ อกตฺวา ปุจฺฉิสฺสามิ นนฺ"ติ
จินฺเตตฺวา อิมิ คาถมาห

๒๐๙๗. "อถ ตฺวํ เกน วณฺเณน
เกน วา ปน เหตุนา
อนุปฺตโต พฺรหารณณํ
ตํ เม อภฺษาหิ ปุจฺฉิตฺ"ติ.

ตตฺถ วณฺเณนาติ การณน.
เหตุนาติ ปจฺเยน.

ชฺชโก อาห

๒๐๙๘. "ยถา วาริวโห ปุโร
สพฺพกาลํ น ชียติ
เอวณฺติ ยาจิตาคณฺธี
ปฺตฺเต เม เทหิ ยาจิตฺ"ติ.

ตตฺถ วาริวโหติ ปญฺจสุ มหานทีสุ
อุทกฺวโห. น ชียตีติ ปีปาสีเตหิ
นที อาคนฺตฺวา หตฺถेหิ ภาชนฺหิปี
อุสฺสสิญฺจิตฺวา ปีวมาโน น ชียติ.

ก็แล ครั้นพระมหาสัตว์ตรัสอย่างนี้
แล้ว ทรงจินตนาการว่า "พราหมณนี้
จักไม่มาสู่ป่าใหญ่นี้ โดยไม่มีเหตุ เราจัก
ถามแกถึงเหตุที่มาไม่ให้เนิ่นช้า" จึงตรัส
พระคาถานี้ว่า

๒๐๙๗. "เราขอถาม ท่านมาถึงป่าใหญ่
แล้ว เพราะเหตุ คือการณอะไร
หนอ เราถามแล้ว ขอท่าน
จงบอกความนั้นแก่เรา".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เพราะ
เหตุ ได้แก่ ด้วยเหตุ. คำว่า เพราะ
การณ ได้แก่ ด้วยปัจจัย.

ชฺชกทูลตอบว่า

๒๐๙๘. "ห้วงน้ำ เต็มเปี่ยมตลอดเวลา
ไม่เหือดแห้ง จันใด พระองค์มี
พระทัยเต็มเปี่ยม ไปด้วยศรัทธา
ก็จันนั้น ข้าพระองค์กราบทูลขอ
แล้ว ขอพระองค์ทรงพระกรุณา
พระราชทานพระโอรส และ
พระธิดา แก่ข้าพระองค์เถิด".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ห้วงน้ำ
ได้แก่ ห้วงน้ำในมหานทีทั้ง ๕. คำว่า
ไม่เหือดแห้ง ความว่า ห้วงน้ำอันคน
ผู้กระหายนำเอาน้ำมารดด้วยมือ แม้ด้วย
ภาชนะทั้งหลายเต็มอยู่ ก็ย่อมไม่ล้นไป.

คำว่า มาเพื่อจะทูลขอพระโอรสและ
พระธิดานั้น ความว่า ข้าพเจ้าสำคัญว่า
พระองค์ผู้เห็นปานนี้ เพราะทรงเต็มเปี่ยม
ด้วยศรัทธา จึงมาเพื่อจะทูลขอพระโอรส
และพระธิดานั้น. คำว่า ข้าพระองค์
กราบทูลแล้วขอพระองค์ทรงพระกรุณา
พระราชทานพระโอรสและพระธิดา
แก่ข้าพระองค์เถิด ความว่า พระองค์
อันข้าพระองค์ทูลขอแล้ว จงพระราชทาน
พระโอรสและพระธิดา เพื่อเป็นทาสแก่
ข้าพระองค์.

ตํ์ สุตฺวา มหาสฺตโต โสมนสฺส-
 ปตฺโต หุตฺวา ปาสาริตหฺตเถ
 สหสฺสสตฺถวิํ จเปนฺโต วีย ปพฺพตฺปาหํ
 อุนฺนาเทนโต อาห

พระเวสสันดร ทรงสดับคำชุกแล้ว
ก็ทรงโสมนัสยินดี ยังเชิงภูเขาส่งปลื้ม
ดูบุคลลวงเงินอันเต็มด้วยกหาปณะ
๑,๐๐๐ ในมือของบุคคลที่เหี้ยมดอดกรับ
ฉะนั้น จึงตรัสว่า

๒๐๙๙. “ททามิ น วิกมฺปามิ
อิสฺสโร นย พุราหมณ
ปาโต คตา ราชปุตฺตํ
สํยํ อญฺญาโต เอหิตฺติ.

๒๐๙๙. “ดูกรพราหมณ์ เรายอมให้
มิได้หวั่นไหว ท่านจงเป็นใหญ่
พาเอาลูกทั้งสองของเราไปเกิด
พระราชบุตรี เสด็จไปป่าแต่เช้า
จักกลับมาจากการแสวงหาผลไม้
ในเวลาเย็น.

๒๑๐๐. เอกรัตติ วสิตุวาน
ปาโต คจฉสิ พรหมณ

๒๑๐๐. ดูกรพราหมณ์ เชิญท่านพักอยู่
หนึ่งราตรี แล้วจึงไปในเวลาเช้า

ตสฺสา นุหาโต อุปคฺขมาเต

อถ เน มาลธาริเน.

ท่านจงพาเอาลูกรักทั้งสอง ซึ่ง
มารดาของเธอให้สร้งแล้ว สุดดม
พระเศียร ให้ทัดทรงด้วยระเบียบ
ดอกไม้.

๒๑๐๑. เอกกรตุตี วสิตุวาน

ปาโต คจฺฉสิ พฺราหฺมณ

นानาปุเปหิ สณฺณน

นानาคนฺเธหิ ภูสิเต

นानามูลผลากิณฺณเณ

คจฺฉ สุวาทาย พฺราหฺมณา"ติ.

๒๑๐๑. ดูกพรหมณ์ เชิญท่านพักอยู่
หนึ่งราตรี แล้วจึงไปในเวลาเช้า
ดูกรพรหมณ์ ท่านจงพาเอา
ลูกรักทั้งสอง อันประดับด้วย
ดอกไม้ต่าง ๆ ตกแต่งด้วยของ
หอมมณานา พร้อมด้วยมูลมัน
และผลไม้ นานาชนิดไปเถิด".

ตตฺถ อิสฺสโรติ ตฺวํ มม ปุตฺตานํ
อิสฺสโร สามิโก หุตฺวา เอเต นย.
อปิ จ ปเนตํ การณํ อตฺถิ. เอเตสํ
มาตา ราชนุตฺตี ผลาผลตฺถาย ปาโตว
คตา สายํ อรณฺณโต อาคมิสฺสติ,
ตาย อานิตานิ มรฺุผลาผลานิ
ปริภุชฺชิตฺวา อิธว วเน อชฺเชกรตุตี
วสิตุวา ปาโตว ทารเก คเหตุวา
คมิสฺสสฺสิติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **จงเป็น**
ใหญ่ ความว่า ท่านเป็นอิสระ คือเป็น
เจ้าของแห่งลูกของเรา จงนำลูกทั้งสอง
นั้นไป. ก็อีกอย่างหนึ่งแล เหตุนั้นมีอยู่.
พระราชบุตรผู้เป็นมารดาของพระโอรส
และพระธิดาทั้งสองนั้นเสด็จไป(ไป)แต่
เข้าตรู่ เพื่อต้องการผลาผล จักเสด็จกลับ
จากป่าเวลาเย็น เชิญบริโภคผลาผลไม้
มีรสหวาน ที่พระนางมัทรีเธอนำมา
ในวันนี้พักอยู่ ที่ป่านี้ สิ้นหนึ่งราตรีแล้ว
พาพระโอรสและพระธิดาไปแต่เข้าตรู่.

ตสฺสา นุหาโตติ ตาย นุหาปเต.

อุปคฺขมาเตติ สีสเ อุปลีสมาญฺ. อถ เน

มาลธาริเนติ อถ วิจิตฺตราย มาลาย

คำว่า **ซึ่งมารดาของเธอให้สร้งแล้ว**
ความว่า อันพระมารดาของเธอให้สร้งแล้ว.
คำว่า **สุดดมพระเศียร** ได้แก่ ทรงสุดดม

อลงกเต ตัมบาลัม วหามาเน ปาลิปโตเกสุ
 ปน อถ เน มาลธาริโนติ ลิขิตัม.
 ตสฺสตุโก น วิจาริตอ. นานา-
 มุลผลากิณณติ มคฺเค ปาถะยฺยสฺสตุถาย
 ทินฺเนหิ นานามุลผลาลาเลหิ อากิณฺณเณ.

ที่พระเคียร. คำว่า ให้หัตถรงด้วย
 ระเบียบดอกไม้ ความว่า เมื่อพระกุมาร
 และพระกุมารีทั้งสอง ประดับด้วยระเบียบ
 ดอกไม้อันวิจิตร นาระเบียบดอกไม้ นั้น
 ไปอยู่. แต่ท่านเขียนไว้ในคัมภีร์บาลีว่า
 อถ เน มาลธาริโน. ความแห่งบาลีนั้น
 ท่านไม่วิจารณ์ไว้. คำว่า พร้อมด้วย
 มุลมันและผลไม้นานาชนิด ความว่า
 เกลือ่นกล่นด้วยมูลผลาผลต่าง ๆ ที่
 ประทานให้ เพื่อต้องการให้เป็นเสบียง
 ในหนทาง.

ชูชโก อาห

ชูชกทูล ตอบว่า

๒๑๐๒. "น วาสมภิโรจามิ
 คมนัม มยฺหิปิ รุจฺจติ
 อนฺตรายปิ เม อสฺส
 คจฺจนุเบว รเถสภ."

๒๑๐๒. "ข้าแต่พระองค์ ผู้เป็นจอมทัพ
 ข้าพระองค์ ไม่ขอการพักอยู่
 ข้าพระองค์ยินดีจะไป แม้อันตราย
 จะพึงมีแก่ข้าพระองค์ ข้าพระองค์
 ขอทูลลาไปที่เดียว.

๒๑๐๓. น เหตา ยาจโยคิ นัม
 อนฺตรายสฺส การิยา
 อิตฺติกา มนฺตัม ชานนฺติ
 สพฺพัม คณฺหฺนฺติ วามโต.

๒๑๐๓. เพราะธรรมดาว่า สตรีเหล่านี้
 เป็นผู้ไม่สมควรแก่การขอ ย่อม
 ทำอันตรายต่ออนุของทายก และ
 ลากของยาจก ย่อมรู้มารยา
 ย่อมรับสิ่งทั้งปวง โดยเบื่องช้า.

๒๑๐๔. สทฺธาย ทานัม ททโต
 มา สมทกฺขิ มาตริ

๒๑๐๔. ข้าแต่พระองค์ ผู้เป็นจอมทัพ
 เมื่อพระองค์จะทรงบริจาคทาน

อนฺตรายปี สา กยิรา
คฺจุฉณฺเบว รเถสฺส.

ด้วยพระศรัทธา อย่าได้ทรงเห็น
พระมารดา ของพระราชกุมาร
และพระกุมารทั้งสองเลย พระ-
มารดานั้น พึ่งทำแม่อันตราย
ได้ ข้าพระองค์ขอทูลลาไป
ทีเดียวน.

๒๑๐๕. อามนฺตยสฺส เต ปฺตุเต
มา เต มาตรมทุทฺธํ
สทุธาย ทานํ ททโต
เอวํ ปุณฺณํ ปวทุตฺติ.

๒๑๐๕. ขอพระองค์ จงตรัสเรียกพระ-
โอรสและพระธิดามา อย่าให้เธอ
ทั้งสองได้ทันเห็นพระมารดาเลย
เมื่อพระองค์ทรงบำเพ็ญทานด้วย
พระศรัทธา บุญย่อมเจริญ
ด้วยอาการอย่างนี้.

๒๑๐๖. อามนฺตยสฺส เต ปฺตุเต
มา เต มาตรมทุทฺธํ
มาทิสฺสส ธนํ ทตฺวา
ราช สคฺคํ คมิสฺสสสี"ติ.

๒๑๐๖. ข้าแต่พระราชฯ ขอพระองค์จงตรัส
เรียกพระโอรส และพระธิดามา
เธอทั้งสอง อย่าได้ทันเห็นพระ-
มารดาเลย พระองค์พระราชทาน
ทรัพย์แก่ยากจนเช่นกับข้าพระองค์
แล้ว จักเสด็จสู่สวรรคต".

ตตฺถ น เหตา ยาจโยคี นฺนติ
เอตฺถ นฺนติ นิปาตมตฺตํ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า น ใน
บาทคาถาว่า น เหตา ยาจโยคี น
นี้เป็นเพียงนิบาต.

อิทํ วุตฺตํ โหติ "มหาราช
เอตา อิตฺติโย นาม น หิ ยาจโยคี,
ยาจนาย อนุจฺฉวิกา น โหนฺติ,
เกวลํ, อนฺตรายสฺส การิยาติ

ท่านอธิบายคำนี้ว่า ข้าแต่มหาราช
ขึ้นชื่อว่า หญิงทั้งหลายเหล่านี้ เป็นผู้
สมควรในการขอภิกษาไม่ คือเป็นผู้ไม่
สมควรแก่การขอเสียเลย, ได้แก่ ไม่

ท่ายกานัน ปุณฺณนุตรายํ ยาจกานัน
ลามนุตรายํ กโรนฺติ. มนฺตุนฺติ อิตฺถิ
มายํ นาม ชานนฺติ. วามโตติ สพุพฺ
วามโต คณฺหฺนฺติ, น ทกฺขิณโต.

สทฺธาย ทานํ ททโตติ กมฺมญจ
ผลญจ สทฺทฺทิตฺวา ทานํ ททโต.
มาตฺรฺนฺติ มา เอเตสํ มาตฺรํ อทกฺขิ.
กยิราติ กเรยฺย. อามนฺตยสฺสฺสูติ
ชานาเปหิ, มยา สทฺธิ เปเสหิตี วทติ.
ททโตติ ททนฺตสฺส.

เวสฺสฺสนฺตโร อาห

๒๑๐๗. “สเจ ตวํ นิจฺฉิเส ทฏฺฐํ
มม ภริยํ ปติพุทฺธํ
อญฺยกสฺสปีเม เทหิ
ชาลีสํ กณฺหาชินํ จโก.

สมควรแก่การขอโดยสิ้นเชิง. คำว่า ย่อม
ทำอันตราย ความว่า สตรีทั้งหลายทำ
อันตรายบุญของท่ายก ทำอันตรายลาม
ของยาจก. คำว่า มายา ได้แก่ หญิง
ทั้งหลาย ย่อมรู้มนต์ ชื่อว่ามายา. คำว่า
โดยเบื้องซ้าย ได้แก่ หญิงทั้งหลาย
ย่อมถือเอาสิ่งทั้งปวง โดยเบื้องซ้าย,
ไม่ถือเอาโดยเบื้องขวา.

คำว่า เมื่อพระองค์จะทรงบริจาคทาน
ด้วยพระศรัทธา ความว่า บัณฑิต เชื่อ
กรรมและผลแห่งกรรมแล้ว จึงบริจาค
ทาน. คำว่า พระมารดา ความว่า อย่า
ได้เห็นพระมารดา ของพระราชบุตรและ
พระราชบุตรที่เหลือนั้นเลย. คำว่า พึงทำ
คือพึงกระทำ. ด้วยคำว่า จงตรัสเรียก
ทูลทูลถามทูลว่า ขอพระองค์ จงแจ้ง
ให้พระราชโอรส และพระราชธิดาทราบ
พระองค์จงทรงส่งไปกับข้าพเจ้า. คำว่า
ทรงบำเพ็ญ ได้แก่ เมื่อจะทรงบริจาค.

พระเวสสันดร ตรัสว่า

๒๑๐๗. “ถ้าท่านไม่ปรารถนาจะเห็นมารยา
ผู้มีวัตรอันงามของเรา ท่านก็จง
ทูลถวายชาลีกุมาร และกณหา-
ชินาทั้งสองนี้ แก่พระเจ้าสญชัย
ผู้พระอัยกา.

๒๑๐๘. อิมะ กุมาระ ทิสฺวาน
มณฺฑุเก ปิยภาณิเน
ปติโต สุมโน วิตุโต
พหุํ ทสฺสติ เต ธนฺนํ"ติ.

ตตฺถ อยฺยกสฺสชาติ มยฺหํ ปิตุโน
สณฺฑมหาราชสฺส. ทสฺสติ เตติ โส
ราชา ตฺยํ พหุํ ธนํ ทสฺสติ.

ชฺชโก อาห

๒๑๐๙. "อจุเจทนสฺส ปายามิ
ราชปุตฺต สฺโณหิ เม
ราชทณฺฑาย มํ ทชฺชา
วิกฺกเณยฺย หเนยฺย วา
ฉินฺโน ธนญฺจ ทาเส จ
คารยฺทสฺส พฺรหฺมพณฺธุยา"ติ.

ตตฺถ อจุเจทนสฺสชาติ อจุฉินฺทิตฺวา
คณฺธสฺส. ราชทณฺฑาย มํ ทชฺชาติ

๒๑๐๘. ท้าวเธอ ทอดพระเนตรเห็น
พระกุมารและพระกุมารีทั้งสองนี้
ผู้มีเสียงไพเราะ กล่าววาจาน่ารัก
จะทรงปลื้มพระนฤทัย ปรีดา
ปราโมทย์ จักพระราชทานทรัพย์
แก่ท่านเป็นอันมาก".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ผู้พระ
อัยกา ได้แก่ พระเจ้าสัณฺฑมหาราช
ผู้เป็นพระราชบิดาของเรา. คำว่า จัก
พระราชทาน...แก่ท่าน ความว่า
พระเจ้าสัณฺฑ จักพระราชทานทรัพย์
แก่ท่านเป็นอันมาก.

ชฺชก กราบทูลว่า

๒๑๐๙. "ข้าแต่พระราชบุตร ขอพระองค์
ทรงฟังข้าพระองค์ ข้าพระองค์
กลัวต่อการที่ถูกล่าว่า ฉกชิง
เอาไป พระเจ้าสัณฺฑจะลง
พระราชอาญาข้าพระองค์ คือ
จะพึงทรงขาย หรือให้ประหารชีวิต
ข้าพระองค์จะขาดทั้งทรัพย์ ทั้ง
ทาส และจะพึงถูกนางพราหมณี
ผู้เป็นเฝ้าพันธุ์ แห่งพราหมณ์
ตีเสียได้".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ต่อการ
ที่ถูกล่าว่าฉกชิงเอาไป ได้แก่ จึงแล้ว

อัย พุราหมโณ ทารกโจโร, ทณฺทมสฺส
อุปเนถาติ เอวํ ทณฺทตฺถาย มํ
อมฺจุจํ นํ ทเทยฺย.

การุณฺสฺส พุราหมพฺนฺธยาติ พุราหมณฺเีย
จ คุรฺหิตพฺโพ ภวิสฺสามิติ.

เวสฺสฺสนฺตโร อาห

๒๑๑๐. "อึเม กุมารे ทิสฺวาน
มณฺฑุเก ปิยภาณิเน
ธมฺเม จิตฺโต มหาราชา
สิวิํ ฐฏฺฐวฑฺฒโน
ลทฺฐา ปิตฺติโสมนสฺสํ
พฺหุํ ทสฺสติ เต ธนฺนํ"ติ.

ชูชโก อาห

๒๑๑๑. "นาหนฺตํปี กริสฺสามิ
ยํ มํ ตวํ อนุสาสสิ
ทารเกว อนํ เนสฺสํ
พุราหมณฺเีย ปริจาริก"ติ.

ถือเอา. คำว่า พระเจ้าสัญญาจะลง
พระราชอาชญาข้าพระองค์ ความว่า
พระเจ้าสัญญาพึงพระราชทานตัวข้าพเจ้า
แก่อำมาตย์ทั้งหลาย เพื่อลงพระราชทัณฑ์
อย่างนี้ว่า พราหมณ์นี้เป็นโจรลักทารก
จงลงราชทัณฑ์แก่มัน ดังนี้.

คำว่า จะพึงถูกนางพราหมณี ผู้เป็น
เผ่าพันธุ์พราหมณ์ ตีเตียนได้ ความว่า
เราจักถูกนางอมิตตตาปนาพราหมณี
ตีเตียนได้.

พระเวสสันดร ตรัสว่า

๒๑๑๐. "พระมหाराชเจ้า ทรงสถิตใน
ธรรม ทรงผดุงสี่พิรุณให้เจริญ
ได้ทอดพระเนตร เห็นพระนัดดา
ทั้งสองนี้ ผู้มีเสียงไพเราะ กล่าว
วาจน่ารัก ได้พระปิตี โสมนัส
แล้ว จักพระราชทานทรัพย์
แก่ท่านเป็นอันมาก".

ชูชก จึงกราบทูลว่า

๒๑๑๑. "ข้าพระองค์ ทำตามรับสั่งไม่ได้
ข้าพระองค์ จักนำพระกุมารและ
พระกุมารีทั้งสอง ไปเป็นทาส
รับใช้ของนางพราหมณี".

ตนุตสฺส มรฺสวณฺโณ สุตฺวา ทารกา
ภีตา ปิฎฺฐิปนฺณสาละํ คนฺตฺวา ตโตปิ
ปลาญิตฺวา คุมฺพคฺคหเน นิลีญิตฺวา
ตตฺราปิ ชุชฺเคนาคนฺตฺวา คหิตํ วย
อตุตฺตานํ สมฺปสฺสมานา กมฺปมานา
กตฺถจิ สณฺจาเรตุํ อสมตฺถา อิตฺโต จิตฺโต
จ ปธาวิตฺวา ยาว จตฺรสฺสไปกฺขรณฺตีริ
คนฺตฺวา ทพฺพิ วากจิริ นินฺวาเสตฺวา
ภีตา อุทกํ โอริยุห ปิฎฺฐรณฺตฺตํ
ลีเล ฐเปตฺวา อุทเกน ปฏิจฺจนฺนา
นฺตฺวา อญฺจุสฺส ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต
สตฺถา อาห

๒๑๑๒. "ตโต กุมารรา พุยฺยติตา
สุตฺวา ลุทฺทสฺส ภาสิโต
เตน เตน ปธาวิสุ
ชาลี กณฺหาชิโน จโก"ติ.

ชูชโกปิ กุมารเ อทิสฺวา โพรสิตฺตํ
อปฺสาเทสิ "โก เวสฺสณฺตร ตฺวํ อิทาเนว
มยุหิ ทารเก ทตฺวา มยา 'นาหิ
เชตฺตฺตรนคฺริ คมิสฺสํสามิ, ทารเก มม
พฺราหฺมณฺนิยา ปริจาริกเ เนสฺสํสามิ'ติ
วุตฺเต อิงฺกิตสณฺณํ ทตฺวา ปุตฺเต
ปลาเปตฺวา อชานนฺโต วย นิลินฺโน.

พระชาลีราชกุมารและพระกัณหา
ชินาราชกุมารี ได้สดับมรฺสววจานัน
ของชูชก ก็เกรงกลัวพากันเสด็จไปหลัง
บรรณศาลาแล้วหนีไปจากที่นั้น ซ่อนองค์
ที่ชู้ญพุ่มไม่มีพระวรกายสั่นทอดพระเนตร
เห็นพระองค์ เหมือนชูชกมาจับไปแม้
ในที่นั้น เมื่อไม่สามารถจะดำรงอยู่ ณ
ที่ใดได้ ก็วิ่งไปที่นี้บ้าง ที่โน้นบ้าง เสด็จ
ไปจนถึงสระโบกขรณี ๔ เหลี่ยม ทรง
นุ่งผ้าเปลือกไม่มั้น ตกพระทัยกลัว ลงน้ำ
เอาใบบัววางไว้บนพระเศียร ปกปิดองค์
ด้วยน้ำ ประทับยืนอยู่แล้ว. พระศาสดา
เมื่อจะทรงประกาศข้อความนั้น จึงตรัสว่า

๒๑๑๒. "ลำดับนั้น พระกุมารและพระ-
กุมารีทั้งสอง คือพระชาลีและ
พระกัณหาชิโน ได้สดับคำของ
ชูชกผู้หยาบช้า ก็ตกพระทัยกลัว
จึงพากัน เสด็จวิ่งหนีไปจากที่
นั้น ฯ".

ฝ่ายชูชกไม่เห็นพระชาลีพระกัณหาชิโน
จึงพุดรุกรานพระโพรสิตฺตว่า "ข้าแต่
พระเวสสันดรผู้เจริญ พระองค์ประทาน
กุมารและกุมารีแก่ข้าพระองค์ได้ยวนี้ เมื่อ
ข้าพระองค์ทูลว่า 'ข้าพเจ้าไม่ไปเชตฺตร
ราชธานี จักนำพระกุมารและพระกุมารี
ไปเป็นคนใช้ของนางพราหมณีผู้ภรรยา

นตฺถิ มณฺเฑ โลกสฺมี ตยา สทิสฺโส
มฺสวาทิ"ติ.

ของข้าพเจ้า' ก็ให้สัญญาว่าเป็นเครื่อง
หมายให้บุตรและบุตรหนีไปเสีย ทำเป็น
เหมือนไม่รู้ นั่งอยู่ บุคคล มักพูดมุสา
เช่นพระองค์ เห็นจะไม่มีในโลก".

ดี สุตฺวา มหาสตุโตปิ กมฺปิโต
หุตฺวา "ทารกา ปลาตา ภวิสฺสนฺดี"ติ.
จินฺเตตฺวา "พฺราหมณ มา จินฺตฺยิ,
อาเนสุสํมิ เต กุมาร"ติ วตฺวา
อุฏฺฐาย ปิฏฺฐิปปณฺณสาลํ คนฺตฺวา
เตสํ วณฺคหนํ ปวิฏฺฐภาวํ ฅตฺวา
ปทฺวลญฺชาสาเรน ปโกขรณฺตีริ คนฺตฺวา
อุทฺเท โอติณฺณปเท ทิสฺวา "อุทฺเท
โอริยุห จิตา ภวิสฺสนฺดี"ติ ฅตฺวา
"ตาต ชาลี"ติ ปโกโกสิตฺวา คาถมาห

ฝ่ายพระเวสสันดรโพธิสัตว์ได้ทรง
สดับคำชุกแล้วมีพระหฤทัยหวั่นไหว ทรง
ดำริว่า "กุมารและกุมารีทั้งสองจักพากัน
หนีไปแล้ว" จึงรับสั่งว่า "ดูกรพราหมณ์
ท่านอย่าวิตกไปเลย เราจักนำตัวเด็ก
ทั้งสองมาให้" แล้วเสด็จลุกขึ้นไปหลัง
บรรณศาลา ก็ทรงทราบว่ พระโอรส
และพระธิดาเข้าไปปารก จึงเสด็จไปฝั่ง
สระโบกขรณีตามรอยพระบาทของสอง
กุมารและกุมารีนั้น ทอดพระเนตรเห็น
รอยพระบาทลงน้ำ ก็ทรงทราบว่พระโอรส
และพระธิดา จักลงไปยืนอยู่ในน้ำ" จึง
ตรัสเรียกพระชาลีว่า "ดูกรพ่อชาลี" แล้ว
ตรัสพระคาถาว่า

๒๑๑๓. "เอहि ตาต ปิยปุตฺต
ปูเรถ มม ปารมฺมิ
หทยํ เมภิสฺสิญฺเจถ
กโรถ วจฺนํ มม.

๒๑๑๓. "ดูกรพ่อชาลีลูกรัก มานี้เกิด
ลูกทั้งสอง จงยังบารมีของพ่อ
ให้เต็ม จงช่วยไสรจสรงหทัย
ของพ่อให้เย็นฉ่ำ จงทำตามคำ
ของพ่อ.

๒๑๑๔. ยานนาวาว เม โหถ
อจฺลา ภวสาคร

๒๑๑๔. ขอเจ้าทั้งสอง จงเป็นดั่งยานนาวา
ของพ่อ อันไม่หวั่นไหวในสาคร

ชาติปาริ ตริสฺสามิ
สนฺดาเรสุ สฺสเทวกนฺ"ติ.

คือภพ พ่อจักข้ามฝั่งคือชาติ
จักยังสัตว์โลก พร้อมทั้งทวยเทพ
ให้ข้ามด้วย".

กุมารโ ปิตุ กถิ สุตฺวา เอว
จินฺตลฺลิตฺติ "อโย พฺราหมณฺโณ มํ ยถารุจฺ
กโรตุ, ปิตฺรา สทุธิ เทว กถา
น กถสฺสามิ"ติ สีสํ นีหริตฺวา
ไปกุขรปตฺตานิ วิยฺยหิตฺวา อุทกา
อุตฺตริตฺวา มหาสตุตฺสสุ ทกุชิตฺนปาเท
นิปตฺติตฺวา โคปฺปกสนฺธิ ทฬฺหิ คเหตุวา
ปโรทฺธิ. อถ นํ มหาสตุโต อาห
"ตาท ภคินี เต กุหิณฺ"ติ. "ตาท
อิมํ สตุตา นาม ภเย อุปฺปนฺเน
อตุตฺตานเมว รกฺขณฺตี"ติ. อถ มหาสตุโต
"ปฺตฺเตหิ เม กตฺติกา กตา ภวิสฺสตี"ติ
ตฺตฺวา "เอหิ อมฺม กถฺนฺ"ติ
ปฺกโกสิตฺวา คาถมาห

พระชาลิราชกุมารได้ทรงสดับพระ
ดำรัสจึงทรงคิดอย่างนี้ว่า "พราหมณ์นี้
จงทำเราตามชอบใจ เราจักไม่กล่าวคำ
ทั้งสองอย่าง (คือจะทำตามรับสั่งหรือ
ขัดรับสั่ง) กับพระราชบิดา" จึงเฝ้า
พระเคียรแหวกใบบัวออกเสด็จขึ้นจากน้ำ
หมอบแทบพระบาทเบื้องขวาแห่งพระ
มหาสัตรี กอดข้อพระบาทไว้มั่น ทรง
กั้นแสง. ลำดับนั้น พระมหาสัตรีจึงตรัส
ถามเธอว่า "แนะพ่อ น้องหญิงของเจ้า
ไปไหน". พระชาลิทูลสนองว่า "ข้าแต่
พระราชบิดา ธรรมดาว่าสัตว์ทั้งหลาย
เมื่อภัยเกิดขึ้นก็ย่อมรักษาตัวนั้นแหละ".
ลำดับนั้น พระมหาสัตรีทรงทราบ
ว่า "ลูกเราทั้งสองจักทำการนัดหมายกัน"
จึงตรัสเรียกว่า "ดูกรแม่กัณหา แม่จงมา"
แล้วตรัสพระคาถาว่า

๒๑๑๕. "เอหิ อมฺม ปิยา ธีตา
ปิยา เม ทานบารมี
ททยํ เมภิสฺสิญฺเจถ
กโรถ วจฺนํ มม.

๒๑๑๕. "ดูกรลูกกัณหา มานี้เกิด เจ้าเป็น
ธิดาที่รัก ทานบารมี ก็เป็นที่รัก
ของพ่อ จงช่วยไสรจสรททย
ของพ่อให้เย็นจ๋า ขอจงทำตาม
คำของพ่อ.

๒๑๑๖. ยานนาวาว เม โห

อจลา ภาสาคเร

ชาติปารี ตริสฺสามิ

อุทฺธิรฺสฺสํ สเทวกนุ"ติ.

สา ปิตุ วจันํ สุตฺวา "ปิตรา
สทฺธิ เทว กถา น กถสฺสามิ"ติ
ตเถว อุทกา อุตฺตริตฺวา มหาสตุตฺส
วามปาเท นิปติตฺวา โคปุปฺกสนฺธิ
ทพฺพํ คเหตฺวา ปโรทึ. เตสํ อสฺสฺสนิ
มหาสตุตฺสสุ ผลลปฺทุมวณฺเณ ปาทปิฏฺเจ
ปตฺนฺติ. ตสฺส อสฺสฺสนิ เตสํ สฺวณฺณ-
ผลกสทิสาย ปิฏฺจียาย ปตฺนฺติ.

อถ มหาสตุโต วิสินฺมานหทยิ วีย
วิปฺสนฺทมาปฺนโน มุทฺหตฺเถน กุมารานํ
ปิฏฺจึ ปฺรามสนฺโต กุมารเ อญฺจาเปตฺวา
อสุสาเสตฺวา "ตาด ชาลิ กิ ตฺว
มม ทานวิตกฺกภาวํ น ชานาสิ,
อชฺฌมาสยํ ตาด มตฺถกํ ปาเปหิ"ติ
วตฺวา โคเณ อคฺขมาเปนฺโต วีย ตตฺเถว
จิโต กุมารเ อคฺขมาเปสิ.

๒๑๑๖. ขอเจ้าทั้งสอง จงเป็นดังยานนาวา
ของพ่อ อันไม่หวั่นไหวในสาคร
คือภาพ พ่อจักข้ามฝั่ง คือชาติ
จักช่วยสัตว์โลกพร้อมทั้งทวยเทพ
ให้ข้ามด้วย".

พระกุมารก็ค้นหา สดับพระดำรัสของ
พระบิดา จึงทรงคิดว่า "เราจักไม่กล่าวคำ
ทั้งสองอย่าง (คือจะทำตามรับสั่งหรือจะขัด
รับสั่ง) กับพระราชบิดา" จึงขึ้นจากน้ำที่
สระนั้น หมอบแทบพระบาทเบื้องซ้ายแห่ง
พระมหาสัตว์ กอดข้อพระบาทไว้มั่น ทรง
ก้มแสงอยู่ พระอัสสสุชลของกุมารและกุมารี
ตกลงหลังพระบาทแห่งพระมหาสัตว์ ซึ่งมี
พรรณระดูจดอกปทุมบาน. พระอัสสสุชลของ
พระมหาสัตว์ ก็ตกลงยังพระปฤษฎางค์แห่ง
พระกุมารและพระกุมารีเป็นเช่นกับแผ่นทอง.

ครั้งนั้นพระมหาสัตว์ ถึงความหวั่นไหว
ราวกับว่ามีพระหฤทัยอันหดหู่ จึงลูบ
พระปฤษฎางค์แห่งพระกุมารและพระกุมารี
ด้วยฝ่าพระหัตถ์อันอ่อนนุ่ม ให้พระกุมาร
และพระกุมารีทั้งสองลุกขึ้น ปลูกอบประโลม
แล้ว ตรัสว่า "แนะพ่อชาลี เจ้าไม่รู้ว่าความ
ที่บิดาวิตกถึงทานบารมีดอกหรือ ลูกจง
ทำอริยาศัยของบิดา ให้ถึงที่สุด" แล้ว
ประทับยืน ติคำพระกุมารและพระกุมารี
ในที่นั้น ดุจนายโคบาลตีคำโค ฉะนั้น.

โส กิร ปุตติ อามนเตตวา
 อาห "ตาด ชาลิ สเจ ตวั ภุชิสฺโส
 โหตุกาโม พุราหุณฺณสฺส นิภุชสฺส
 ทตฺวา ภุชิสฺโส ภเวยฺยาลิ, ภคินี ไช
 ปน เต อุตฺตมรูปธฺรา โกจิ นิจฺชาติโก
 พุราหุณฺณสฺส กิณฺจิทเว ธนํ ทตฺวา
 ตว ภคินี ภุชิสฺสํ กตฺวา ชาติสฺมเกทํ
 กเรยฺย, อญฺญตฺร รณฺเภา สพฺพสฺต-
 ทายโก นาม นตฺถิ, ตสฺมา ตว
 ภคินี ภุชิสฺสา โหตุกามา พุราหุณฺณสฺส
 ทาสีสํ ทาสสํ หตฺถิสํ อสฺสสํ
 ควสํ นิภุชสฺสทฺตํ เอวํ สพฺพสํ
 ทตฺวา ภุชิสฺสา โหตุ"ติ.

เอวํ กุมารเ อคฺขมาเปตฺวา
 สมฺมสฺสาเสตฺวา อสฺสสมปทํ คนฺตฺวา
 กมณฺชฺลฺลนา อุกทํ คเหตฺวา "เอหิ
 วต โภ พุราหุณฺณา"ติ อามนเตตฺวา
 สพฺพญฺญตฺตฺวาณสฺส นิพนฺธํ กตฺวา
 ตสฺส หตฺถเ อุกทํ ปาเตตฺวา
 "อมฺโห พุราหุณฺณ ปิยปุตฺเตหิ
 สตฺตคฺคเณน สหสฺสคฺคเณน สตฺสหสฺสคฺคเณน
 สพฺพญฺญตฺตฺวาณเมว ปิยตฺรณฺติ ปจฺจิ
 อุนฺนาเทนฺโต พุราหุณฺณสฺส ปิยปุตฺเต

ดั่งได้สดับมา พระโพธิสัตว์ ตรัส
 เรียกพระโอรสมาตรัสว่า "แน่พ่อชาลี
 ถ้าเจ้าใคร่เพื่อจะเป็นไท เจ้าควรให้
 ทองคำพันลึงแก่ชุกพราหมณ์ จึงควร
 เป็นไท ส่วนกนิฏฐภคินีของเจ้า เป็นผู้
 ทรงรูปอุดม ใคร ๆ ชาติดำ พึงให้ทรัพย์
 เล็กน้อย แก่พราหมณ์ ทำกนิฏฐภคินี
 ของเจ้า ให้เป็นไท ทำให้มีความแตกต่าง
 แห่งชาติ ยกเสียแต่พระราชา ใครจะให้
 สิ่งทั้งปวง อย่างละ ๑๐๐ ย่อมไม่มี
 เพราะเหตุนั้น กนิฏฐภคินีของลูกอยาก
 จะเป็นไท จงให้สิ่งทั้งปวงอย่างละ ๑๐๐
 คือ ทาสี ๑๐๐ คน ทาส ๑๐๐ คน ช้าง
 ๑๐๐ เชือก ม้า ๑๐๐ ตัว โค ๑๐๐ ตัว
 และทองคำ ๑๐๐ ลึง แก่ชุกพราหมณ์
 แล้ว จงเป็นไทเถิด.

พระเวสสันดรโพธิสัตว์ ทรงตีค่า
 พระกุมารและพระกุมารีอย่างนี้แล้ว ทรง
 ปลอบให้เบ้าพระทัย เสด็จไปสู่อาศรมบท
 จับพระเต้าน้ำ เรียกชุกพราหมณ์ว่า "ดูกร
 พราหมณ์ผู้เจริญ จงมานี้" แล้วทรงหลัง
 น้ำลงในมือชุก ทำความปรารภนา
 พระสัพพัญญุตญาณ ตรัสว่า ดูกร
 พราหมณ์ผู้เจริญ พระสัพพัญญุตญาณ
 เท่านั้น ย่อมเป็นที่รักยิ่งกว่าบุตรและธิดา
 ผู้เป็นที่รักกว่าร้อยเท่าพันเท่าแสนเท่า"

เมื่อจะยังปรุพีให้บันลือลั่น ได้พระราชทาน
บุตรและธิดาผู้เป็นที่รักแก่ชุกชกพรหมณ์
แล้ว. พระศาสดา เมื่อจะทรงประกาศ
ข้อความนั้น จึงตรัสว่า

๒๑๑๗. “ลำดับนั้น พระเวสสันดรผู้ผดุง
 สืพิริฐให้เจริญ ทรงพาพระกุมาร
 และพระกุมารีทั้งสองคือพระชาติ
 และพระกัณหาขึ้นมา พระ
 ราชทาน ให้เป็นปุตตทานแก่
 พวากษัตริย์.

๒๑๑๘. ลำดับนั้น พระเวสสันดร ทรงพา
พระชาติ และพระกัณหาธินา
ทั้งสองพระองค์มา เป็นผู้ม
พระทัยขึ้นบาน พระราชทาน
พระโอรสและพระธิดา ให้เป็น
อุดมทานแก่ชุกชกพรหมมณ.

๒๑๑๙. มหิศวรวิทย์ให้สยดสยของ และ
ยังโลมชาติให้ชู้ชาน ได้มีแล้ว
ในกาลนั้น เมื่อพระกุมารและ
พระกุมารีทั้งสอง อันพระเวสสันดร
พระราชทานแก่ชู้ชก เมทนีดล
ก็กัมปนาทหวั่นไหว.

๒๑๒๐. มหิศวรวิทย์ให้สยดสยของ และ
ยังโลมาชาติให้ชู้ชาน ได้มีแล้ว
ในกาลนั้น พระเวสสันดรผู้ผดุง

ยํ ปณฺชลิกโต ราชชา
 กุมารเ สุทฺถวจิตฺเต
 พฺรหฺมณฺสส อทา ทานํ
 สิริวันํ ญฺญวณฺตมโน"ติ.

ตตฺถ จิตฺโตติ ปิตฺติโสมนฺสสุทฺธาโต
 หุตฺวา. ตทาสิ ยํ ภิสฺสณฺณํ ตทา
 ทานเตเชน อุนฺนทนต์มฺหาปจฺวี
 จตฺตุนฺนทาทิกทวิโยชนสฺสทสฺสพฺพหลา
 มตฺตวารโณ วีย คชฺชมานา กมฺปิ.
 ตทา สาครโร อุพฺพตฺติ.

สิเนรุพฺพตฺตราชชา สุเสทิตเวตฺตงฺกุโร
 วีย โอนมิตฺวา วุฏฺถตปฺพตฺตาทิมฺปิ
 อญฺจาสสิ. สกฺโก เทวราชชา อปฺโปญฺญสิ.
 มหาพฺรหฺมา สาธุการมทาสสิ. สพฺเพ
 เทวา สาธุการมทํสุ ยาว พฺรหฺมโลกา
 เอกโกลาหลํ อโหสิ. ปจฺวีสทฺเทน
 เทโว คชฺเชนฺโต ขณฺนิกวสฺสํ วสฺสสิ.
 อกาลวิทฺฐลตา นิจฺจรีสุ. หิมวณฺตวาสินอ
 สีนาทโย จตฺตปฺปาทา สกฺลหิมวณฺตํ
 เอกนิมนฺนาทํ กรีสุ. เหวรูปิ ภิสฺสณํ
 อโหสิ. ปาลิยํ ปน "เมทนี
 สมกมฺปถา"ติ เอตฺตกเมว วุตฺติ.

สีพีรัฐให้เจริญ ผู้อันประชุมชน
 ทำอัญชลี ได้พระราชทานพระ
 กุมารและพระกุมารี ผู้กำลัง
 เจริญในความสุข ให้เป็นทาน
 แก่ชุกพราหมณ์".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เป็นผู้มี
 พระทัยขึ้นบาน ได้แก่ ทรงมีปิตติโสมนัส
 เกิดแล้ว. คำว่า มหัตศรจรย์อันให้สยด-
 สยอง... ได้มีแล้ว ในกาลนั้น ความว่า
 ในกาลนั้น แผ่นดินใหญ่หนาแน่นได้
 สองแสนสี่หมื่นโยชน์ ก็คำรามลั่นลั่น
 สะเทือน เหมือนช้างตกมัน ด้วยเดชแห่ง
 ทานบารมี ในกาลนั้น สาครก็กระเพื่อม.

สิเนรุราชบรรพตโอนอ่อนลงไป เหมือน
 หน่อหวายที่ถูกไฟลน มีหน้าเฉพาะ
 ต่อเขาวงกตตั้งอยู่แล้ว. ท้าวสักกเทวราช
 ทรงปรบพระหัตถ์. ท้าวมหาพรมได้ให้
 สาธุการ. เทพยดาทั้งปวงได้ให้สาธุการ
 แล้ว ความโกลาหล เป็นเสียงเดียวกัน
 ได้มีแล้วจนถึงพรมโลก. ฟ้าคำรามอยู่
 เพราะเสียงแห่งปฐพี ยังฝนให้ตกแล้ว
 ชั่วขณะ. สายฟ้าแลบในสมัยมิใช่กาล.
 สัตว์ ๔ เท้า มีราชสีห์เป็นต้น ซึ่งอาศัย
 อยู่หิมวันตประเทศเปล่งเสียงเป็นอัน
 เดียวกัน กลบหิมวันตทั้งสิ้น. ความสยด-
 สยองเห็นปานนี้ได้มีแล้ว. แต่ในบาลีท่าน

กล่าวคำมีประมาณเท่านี้ว่า “เมทนีดล
ได้สิ้นสะเทือน”.

ยมนติ ยทา. กุมारे सुवज्जिते
सुवत्तमिते सुवसिते सुप्रजाके
अहासि. अथा ताननुति ओमो पुराहमन्
पुततेहि मे सत्कुण्ठेन सहसकुण्ठेन
सत्सहसकुण्ठेन सपुण्डण्डतानमेव
पियद्वन्द्वेन तत्सुसुताय अहासि.

คำว่า ไต่ ได้แก่ ในกาลใด, คำว่า พระกุมาร
และพระกุมาริผู้กำลังเจริญในความสุข
ได้แก่ ได้พระราชทานพระกุมารและ
พระกุมาริผู้เจริญในความสุข คือผู้อยู่
เป็นสุข ได้แก่ บริจาคแล้วเป็นสุข. คำว่า
ได้พระราชทานให้เป็นทาน ได้แก่ ได้
พระราชทานพระกุมารและพระกุมาริให้เป็น
ทาน เพื่อต้องการพระสัพพัญญุตญาณว่า
“ดูกรพราหมณ์ผู้เจริญ พระสัพพัญญุตญาณ
เท่านั้น เป็นที่รักของเรายิ่งกว่าบุตรและ
ธิดา ตั้งร้อยเท่า พันเท่า แสนเท่า.

มหาสตุโต ทานํ ทตฺวา “อโห
สุทินันํ วต เม ทานนฺ”ติ ปีตี
อุปฺปาเตตฺวา กุมारे โอโลเกนฺโต
อภฺยาสฺสิ. ชฺชโกปิ วณฺคมุพฺพคณฺโณ
ปวฺอิสิตฺวา วลฺลํ ทนฺเตहि จินฺทิตฺวา
อาทาย กุมารสฺส ทกฺขิณหตุํ
กุมาริกาย วามหตุเณน สทฺธิํ เอกโต
พนฺธิตฺวา ตเมว วลฺลํโกฏี คเหตฺวา
โปถยมาโน คเหตฺวา ปายาสฺสิ. ตมตฺถํ
ปกาสเนนโต สตุตา อาห

พระมหาสัตว์ ครั้นทรงบำเพ็ญ
ปุตตทานแล้ว ยังพระปิติให้เกิดขึ้นว่า
“โอ ทานของเรา เราให้ดีแล้วหนอ” ดังนี้
แล้ว ประทับยืนทอดพระเนตรพระโอรส
และพระธิดาอยู่. ฝ่ายชุกเข้าไปสู่ชฎปา
เอาพันธเถาวัลย์ถือมาผูกพระหัตถ์เบื้อง
ขวาพระชาติกุมาร ผูกพระหัตถ์เบื้องซ้าย
แห่งพระกนิษฐกุมาริเข้าด้วยกัน แล้วถือ
ที่ปลายเถาวัลย์ (อีกข้างหนึ่ง) นั้นไว้แล้ว
เสียนทีพาไป. พระศาสดา เมื่อจะทรง
ประกาศข้อความนั้น จึงตรัสว่า

๒๑๒๑. “ตโต โส พราหมณเณ ลุฑโท
 ลตํ ทนฺเตหิ จินฺตีย
 ลตาย หตฺเต พนฺธิตฺวา
 ลตาย อนุปชฺชตฺถ.

๒๑๒๒. ตโต โส รชฺชุนาทาย
 ทนฺตทญฺจาทาย พราหมณเณ
 อาโกฏยนฺโต เต เนติ
 สิวราชสฺส เปกฺขโต”ติ.

ตตฺถ ตตฺถ เตสํ ปนฺตปนฺตญฺจานเ
 จฺวิ จินฺตฺติ, โลหิตานิ ปคฺชมนฺติ
 ปนฺรณกาลเณ อญฺญมณฺณสฺส ปิฏฺฐี
 เทนฺติ. อถกสมฺมึ วิสมญฺจานเ
 พราหมณเณ ปกฺขลิตฺวา ปติ. กุมารานํ
 มุทฺตหตฺเตหิ ฌทฺถวลฺลํ คลิตา. เต
 โรทมานา ปลายิตฺวา มหาสตุตฺสส
 สนฺตํ อคฺมฺส. ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต
 สตฺถา อาห

๒๑๒๓. “ตโต กุมารา ปกฺกามํ
 พราหมณสฺส ปมฺญจฺย
 อสฺสปุณฺณเนหิ เนตฺเตหิ
 ปีตรํ โส อุทิกฺขติ.

๒๑๒๑. “ลำดับนั้น พราหมณ์ผู้หยาบช้ำ
 นั้น ก็เอาฟันกัดเถาวัลย์จนขาด
 แล้วนำมาผูกพระหัตถ์พระกุมาร
 และพระกุมารทั้งสอง จุดกระชาก
 ลากมา.

๒๑๒๒. แต่กาลนั้น พราหมณ์ถือเชือก
 (เถาวัลย์) ถือไม้ตี นำพระกุมารและ
 พระกุมารไป เมื่อพระเวสสันดร
 สี่พีราช กำลังทอดพระเนตรอยู่”.

พระฉวีของพระชาลีและพระกัณหา เป็น
 ร่ำรวยแตก ในที่ถูกเขียนตีแล้วนั้น ๆ,
 เลือดไหล พระชาลีและพระกัณหาต่าง
 ผลัดกันเอาพระปฤษฎางค์เข้ารับในเวลา
 ถูกตี, ครั้งนั้น ชูชกพราหมณ์พลาดล้มลง
 ในที่ไม่เสมอแห่งหนึ่ง, เถาวัลย์อันแข็ง
 เคลื่อนหลุดจากพระหัตถ์อันอ่อน แห่ง
 พระกุมารและกุมารทั้งสอง, พระกุมาร
 และกุมารทั้งสองทรงกันแสง หนีไปสำนัก
 ของพระมหาสัตว์. พระศาสดา เมื่อจะ
 ทรงประกาศข้อความนั้น จึงตรัสว่า

๒๑๒๓. “ลำดับนั้น พระชาลีพระกัณหาขึ้นมา
 พ้นจากชูชกพราหมณ์ ก็รีบวิ่ง
 หนีไป มีพระเนตรทั้งสองเต็มไปด้วย
 ด้วยอัสสฺส พระชาลีนั่นชะเงว่
 แลดูพระบิดา.

๒๑๒๔. เวรมสฺสตุถปตฺตํ

ปีตุ ปาทานิ วนฺทติ
ปีตุ ปาทานิ วนฺทิตฺวา
อิทํ วจนมพฺรวิ.

๒๑๒๔. ทรงอภิเษกพระยุคลบาทพระบิดา
พระวรกายสิ้นระริกเหมือนใบโพธิ์
ครั้นอภิเษก พระยุคลบาท
พระบิดาแล้ว ได้ตรัสคำนี้ว่า.

๒๑๒๕. อมฺมา จ ตาต นิกฺขนฺตา
ตฺวญฺจ ใน ตาต ทสฺสสิ
ยาว อมฺมปิ ปสฺสเม
อถ ใน ตาต ทสฺสสิ.

๒๑๒๕. ข้าแต่พระบิดา พระมารดาเสด็จ
ออกไปแล้ว พระองค์จะ
ประทานหม่อมฉันทั้งสอง ขอ
พระองค์ จงประทานหม่อมฉัน
ทั้งสอง ต่อเมื่อหม่อมฉันทั้งสอง
ได้พบพระมารดาก่อนเถิด.

๒๑๒๖. อมฺมา จ ตาต นิกฺขนฺตา
ตฺวญฺจ ใน ตาต ทสฺสสิ
มา ใน ตฺวํ ตาต อทฺทา
ยาว อมฺมาปิ เอติ ใน
ตทายํ พฺราหฺมณํ กามํ
วิกฺกีนฺตํ หนฺตํ วา.

๒๑๒๖. ข้าแต่พระบิดา พระมารดาเสด็จ
ออกไปแล้ว พระบิดาประทาน
หม่อมฉันทั้งสอง ขอพระบิดา
อย่าเพิ่งประทานหม่อมฉันทั้งสอง
จนกว่าพระมารดาของหม่อมฉัน
ทั้งสองจะเสด็จกลับมา ชูชก
พราหมณ์นี้ จะขายหรือจะฆ่า
หม่อมฉันทั้งสองในกาลนั้นแน่แท้.

๒๑๒๗. พลงฺกปาโท อทฺธนฺไซ
อโธ โอพัทฺธิปิณฺฑติโก
ทีเมตฺตโรฏฺฐโ จปฺโป
กฬาริ ภคฺคณาสโก.

๒๑๒๗. (ชูชกพราหมณ์นี้ ประกอบด้วย
บุรุษไทย ๑๔ ประการ) คือ
มีเท้าคดทุ้ตะแคง ๑ เล็บเน่า ๑
ปลิ้นท้องย้อยยาน ๑ ริมฝีปากบน
ยาว ๑ น้ำลายไหลยืด ๑ เขี้ยว
งอกออกมา เหมือนเขี้ยวหมู ๑
จมูกหักพับ ๑.

๒๑๒๘. กุมภโกทโร ภคฺคปิฏจี
อโธ วิสมจกุชฺโโก
โลหมสุสุ หริตเกโส
วลีนํ ติลกาหโต.

๒๑๒๙. ปิงฺคโล จ วินโต จ
วิกิฏฺโฏ จ พุรหา ขโร
อชินานิปี สนนฺทุโร
อมนุสฺโส ภายานโก.

๒๑๓๐. มนุสฺโส อุทาหุ ยกุโฆ
มัสสโลหิตโกชนิ
คามา อารญฺญมาคมฺม
ธนํ ตํ ตาต ยาจติ.

๒๑๓๑. นียมาเน ปิสาजेเน
กิณฺณู ตาต อุทิกุชฺสิ
อสุมา นฺน เต หทยํ
อຍສາ ทฬฺหພຸນຸຣນຶ.

๒๑๓๒. โย โน พนฺธุเน ชานาสี
พฺราหฺมณฺเนน ธเนสิเนนา
อจฺจาຍີເກນ ລຸທຸເທນ
โย โน คาโวว ສຸມຸກຕີ.

๒๑๒๘. พงพลฺลัยฺดํหฺมํ ๑ หลังค่อม ๑
ตาข้างหนึ่งเล็ก ข้างหนึ่งใหญ่ ๑
หมวดแดง ๑ ผมบางเหลือง ๑
หนังย่นเป็นเกลียว ตัวตกรกระ ๑.

๒๑๒๙. ตาเหลือง ๑ คด ๓ แห่ง คือ
สะเอว หลัง และคอ ๑ ขากาง
๑ เดินดังกฎะกฏะ ๑ ขนตามตัว
ยาวและหยาบ ๑ นุ่งห่มหนังเสือ
เป็นอมมนุษย์น่ากลัวเหลือเกิน.

๒๑๓๐. แก่เป็นมนุษย์ หรือเป็นยักษ์
กินเนื้อและเลือด ออกจากบ้าน
มาสู่ป่าทูลขอทรัพย์กับพระบิดา.

๒๑๓๑. ลูกทั้งสอง กำลังถูกพราหมณ์
ปีศาจนำไป ข้าแต่พระบิดา
กระไรหนอ ฝ่ายพระบาท
ทรงนั่งเฉยอยู่ได้ พระหฤทัย
ของพระบิดา รวากะผูกมันไว้
ด้วยเหล็กแน่ทีเดียว.

๒๑๓๒. พระองค์ ข้างไม่ทรงรู้สึกถึงลูก
ทั้งสองซึ่งถูกพราหมณ์ผู้แสวงหา
ทรัพย์ หยาบคายอย่างยิ่ง ผูกมัด
เมียนต์ลูกทั้งสอง เหมือน
นายโคบาลตีโค ฉะนั้น.

๒๑๓๓. อีเหว อจันต์ กณฺหา
 น ส่า ชานาติ กิสิมิญฺจิ
 มิคีว ชีรสุมุตตา
 ยฺยูถา หีนาว กนฺทตี"ติ.

๒๑๓๓. ขอให้้องกัณหา จงอยู่ ณ ที่
 นี้แหละ เธอไม่รู้จักความทุกข์
 อะไร เมื่อเธอไม่เห็นพระมารดา
 ก็จจะคร่ำครวญ เหมือนลูกเนื้อ
 ที่ยังดื่มนม พลัดจากฝูงไม่เห็นแม่
 ก็จจะร่ำไห้ คร่ำครวญ ฉะนั้น".

ตตฺถ อุกิขตีติ มหาสตุตสฺส
 สนฺติกั คนฺตุวา กมฺปมาโน โอโลเกสิ.
 เวณฺหติ เวธมาโน. ตฺวญฺจ ใน ตาต
 ทสฺสสีติ ตาต ตฺวญฺจ อเมห ตาย
 อนาคตตาย เอว พฺราหฺมณสฺส อทาสี,
 เอว มา กริ, อธิวาเสหิ ตาว ตาต
 ยาว อมฺมปี ปสฺสเม, อถ ใน ตาต
 ตาย ทิฏฺฐกาเล ตฺวปี ทสฺสสิ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า แลดู
 ความว่า พระชาติไปสู่นักพระมหาสัตว์
 หวันไหวแลดูอยู่. คำว่า พระวรกาย
 สั่นระริก คือ มีองค์สั่นอยู่. คำว่า ข้าแต่
 พระบิดาพระองค์จะประทานหม่อมฉัน
 ทั้งสอง ความว่า ข้าแต่พระบิดา เมื่อ
 พระมารดา ยังไม่เสด็จกลับมา พระบิดา
 จะประทานหม่อมฉันทั้งสองแก่พราหมณ์
 ขอพระบิดาอย่าทรงทำอย่างนี้ ข้าแต่
 พระบิดา ขอพระองค์ทรงรอกจกกว่า
 หม่อมฉันทั้งสอง ได้เห็นพระมารดา
 เสียก่อนข้าแต่พระบิดาในเวลาที่หม่อมฉัน
 ทั้งสองได้เห็นพระมารดาแล้ว ต่อจากนั้น
 พระบิดา ก็จึงพระราชทานหม่อมฉัน
 ทั้งสองเกิด.

วิกิทีณาทฺ หนาทฺ วาติ ตาต อมฺมาย
 อาคตกาเล เอส อเมห วิกิทีณาทฺ
 วา หนาทฺ วา. ยํ วา อิจฺฉติ,
 ตํ กโรตุ. อปีจ โข ปเนส กกฺขโล
 ผรุสํ, อฏฺฐารสํหิ ปุริสโทเสหิ

คำว่า จะขายหรือจะฆ่า ความว่า
 ข้าแต่พระบิดา ในกาลเมื่อพระมารดา
 มาแล้ว พราหมณ์นี้จึงขายหรือจะฆ่า
 หม่อมฉันทั้งสอง ก็จึงทำสิ่งที่ตนปรารถนา
 เกิด. แอภพราหมณ์นี้เป็นคนกระด้าง

สมนุณาคโตติ อฏฺฐารส ปุริสโทเส
กเถสิ.

ตตฺถ พลงฺกปาโทติ ปตฺตฺกปาโท.
อทุรณโชติ ปุตฺติณโช. โอปทุรณปิณฺฑิโกติ
เหฏฺฐา คพิตฺติณฺฑิกมฺโส. ทีโฆตฺตโรฏฺฐโจะติ
มุขํ ปิหิตฺวา จิตฺเตน ทีเฆน อุตฺตโรฏฺฐเจเน
สมนุณาคโต.

จปโลติ ปคฺคฺมวริตฺตลาโล. กพฺพาโรติ
สุกฺรทาจาหิ วยิ นิฏฺชนุตฺตหนฺเตหิ
สมนุณาคโต. ภคฺคฺคณาสโกติ ภคฺคฺคาย
วิสมาย นาสาย สมนุณาคโต.
โลหนมฺมสุตฺติ ตมฺพโลหวนฺณณมฺมสุ.

หริตเกโสติ สุวณฺณวณฺณณเกโส
วิรุฬฺหเกโส. วลีณฺณติ สรีรจมฺมมฺมสุ วลี
น คหิโต. ติลกานโตติ กาทฺติลก-
ปริกฺกณเณ. ปิงฺคโลติ นิพฺพิฏฺฐปิงฺคโล
วิฬารกฺขิสฺสทิสฺสเหหิ อกฺขีหิ สมนุณาคโต.
วินโตติ กฏฺยํ ปิฏฺฐยํ กณฺณเจติ ตีสุ
จาเนสุ วุฏฺโกล.

หยาบช้า ประกอบด้วยบุรุษโทษ ๑๘
ประการ เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าว
บุรุษโทษ ๑๘ ประการไว้.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า มีเท้าคด
หุ้มตะแคง ได้แก่ มีเท้าแผ่ไป. คำว่า
เล็บเน่า ได้แก่ มีเล็บเน่า. คำว่า ปลิ้นยอง
ย้อยยาน ได้แก่ มีปลิ้นแข้งใหญ่ คำว่า
ริมฝีปากบนยาว ได้แก่ ประกอบด้วย
ริมฝีปากบนยาวปิดช่องปากตั้งอยู่.

คำว่า น้ำลายไหลยืด ได้แก่ มีน้ำลาย
ไหลออกมา. คำว่า เขี้ยวยาวออก
เหมือนเขี้ยวหมู ได้แก่ ประกอบด้วย
เขี้ยวยาวออกมา ดังเขี้ยวหมู. คำว่า
จมูกหักฟุบ ได้แก่ ประกอบด้วยจมูกหัก
คือไม่เสมอกัน. คำว่า หนวดแดง ได้แก่
มีหนวดคล้ายสีทองแดง.

คำว่า ผมบางเหลืออง ได้แก่ ผมมีสี
เหมือนสีทอง คือผมทิ้งออกงาม. คำว่า
หนังย่นเป็นเกลียว ได้แก่ รอยย่นแห่ง
หนังสรีระ อันบุคคลยึดไว้ไม่ได้. คำว่า
ตัวตกกระ ได้แก่ หนังสรีระเปลี่ยนไปด้วย
กระ. คำว่า ตาเหลืออง ได้แก่ มีนัยน์ตา
เหลืออกเหลืออง ประกอบด้วยนัยน์ตา
เหมือนตาแมว. คำว่า คด ๓ แห่ง
ได้แก่ คดในที่ ๓ แห่ง คือ เอวคด
หลังคด คอเอียง.

วิกฺกิตติ วิกฺกปาโท รวญฺจิสฺสนธิปิ
 วุตฺตํ, กฺกฏกฺกาทิ วิรวนฺเตหิ อญฺจิสฺสนธิ
 สมนฺนาคโต. พุทฺธาติ ทิโม. อมนฺนฺสฺสเติ
 น มนฺนฺสฺสเติ มนฺนฺสฺสวเสน วเน
 วิจฺจวฺโต ยกฺโขปิ โข ตาต เอส.
 ภยานโกติ อติวีย ภิสฺนโก.

มนฺนฺสฺสเติ อุทาทุ ยกฺโขติ ตาต
 สเจ โกจิ เอตํ พุทฺธาตมํ ทิสฺวา
 ปุจฺเจยฺย มนฺนฺสฺสเติ พุทฺธาตมํ, อุทาทุ,
 มํสํโลหิตโกชโน ยกฺโขติ น มนฺนฺสฺสเติ,
 อถ โข ยกฺโขติ วุตฺตํ ยุตฺตํ. ธนํ
 ตํ ตาต ยาจตีติ ตาต เอส
 อมฺหากํ มํสํ ขาทิตฺตกาโม ตฺเมห
 ปุตฺตธนํ ยาจติ. อุทิกฺขสฺสีติ อชฺฌนฺนฺนฺสฺสเติ.

อสุมา นฺน เต หทยนฺนฺติ ตาต
 มาตาปิตุณํ หทยํ นาม ปุตฺเตสฺสุ มุทฺกํ
 โหติ, ปุตฺตานํ ทฺวํ น สหติ, ตว

คำว่า **เดินดงกฏะกฏะ** ได้แก่ ทำห่าง
 กางกะกะ ท่านกล่าวว่ ที่ต่อแห่งกระดุก
 ร้องบ้าง, ประกอบด้วยที่ต่อแห่งกระดุก
 ร้องอยู่ว่ กฏะกฏะ ดังนี้. คำว่ **พุทฺธา**
 ได้แก่ ขนยาว. คำว่ **เป็นอมฺนฺสฺส**
 ความว่ ข้าแต่พระบิดา พราหมณฺนี้
 จะเป็นมนุสฺยก็หาไม่ เทียวไปอยู่ในป่า
 โดยเพศแห่งมนุสฺย คงเป็นยักษแล. คำว่
น่ากลัว ได้แก่ น่ากลัวเหลือเกิน.

คำว่า **แก่เป็นมนุสฺยหรือเป็นยักษ**
 ความว่ ข้าแต่พระบิดา ถ้าใคร ๆ เห็น
 พราหมณฺนั้นแลแล้ว พึงถามว่ พราหมณฺนี้
 เป็นมนุสฺย หรือว่าเป็นยักษกินเนื้อและ
 เลือด. สมควรจจะกล่าวว่ พราหมณฺ
 นี้ไม่ใช่มนุสฺย ที่แท้เป็นยักษ ดังนี้. คำว่
ทูลขอทรีพฺยกับพระบิดา ความว่
 ข้าแต่พระบิดา พราหมณฺนี้เป็นผู้ใคร่
 จะกินเนื้อของหม่อมฉันทั้งสอง จึงขอ
 ทรีพฺย คือลูกกับพระบิดา. คำว่ **ทรง**
นิ่งเฉย ได้แก่ พงเล้งแล้ว.

คำว่า **พระหฤทัยของพระบิดา** ความว่
 ข้าแต่พระบิดา ธรรมดว่ ดวงหทัย
 แห่งมารดาและบิดาทั้งหลาย ย่อมเป็น
 ธรรมชาติอ่อนโยนในบุตรธิดาทั้งหลาย,
 ไม่อดกลั้นความทุกข์ของบุตรและธิดาได้
 แต่จะรอญว่ พระหฤทัยของพระบิดาเป็น

ปน ปาสาณว มณฺเฑ หทยํ. อถวา
อยสา ทพฺหพนฺธํ เตน อมฺหากํ
เอวรูเป ทุกฺเช อุปฺปนฺเน น รุชติ.

น ชานาสีติ อชานนฺโต วีย
อจฺจุสฺสี. อจฺจายิกเน ลุทฺเทนฺติ อติวีย
ลุทฺเทน ปมาณาติกฺกนฺเตน. โย ในฺติ
พฺราหฺมณฺเนน โน อเมห กนิฏฺฐภาติเก
พทฺธ พนฺธิเต โย ตวํ น ชานาสี.
สมฺภตฺตี. โปเถติ.

อิเธว อจฺจุตฺนฺติ ตาต อยํ กณฺหาชินา
น กิณฺจิ ทุกฺขํ ชานาติ. ยถา นาม
ชีรสมฺตฺตา มิคโปตกา ยฺยธา ปริเหฺนา
มาตริ อปฺสฺสนฺตี ชีรตฺถาย กนฺทติ,
เอวํ อมฺมํ อปฺสฺสนฺตี กนฺทิตฺวา
สุสฺสิตฺวา มริสฺสติ. ตสฺมา มณฺเฑว
พฺราหฺมณฺสฺส เทหิ, อหํ คมิสฺสามิ, อยํ
กณฺหา อิเธว โหตุติ.

เอวํ วุตฺเตปิ มหาสตุโต น
กิณฺจิ กเถสิ. ตโต กุมาริ มาตาปิตโร
อารพฺภา ปริเทวนฺโต อาห

ประดุจแผ่นหิน. อีกอย่างหนึ่ง ดุจผูกมัน
ด้วยเหล็ก เพราะเหตุนั้น ในเมื่อทุกข์
เห็นปานนี้เกิดขึ้นแล้วแก้หม่อมฉันทั้งสอง
พระองค์จึงไม่ทรงเจ็บปวด.

คำว่า พระองค์ช่างไม่ทรงรู้สึก
ได้แก่ พระองค์ประทับนั่งเฉย ดุจไม่ทรง
ทราบ. คำว่า ผู้หยาบคายอย่างยิ่ง
ความว่า ผู้ร้ายกาจเกินเปรียบ คือเกิน
ประมาณ. คำว่า ลูกทั้งสอง ความว่า
ชูชกพราหมณ์ ผูกหม่อมฉันกับน้อง
กัณหาชินาติดกัน พระบิดายังไม่ทรง
ทราบ. คำว่า เยียนติ ได้แก่ ย่อมทุบตี.

คำว่า จงอยู่ ณ ที่นี้แหละ ความว่า
ข้าแต่พระบิดา ลูกมฤคียังกินนมพราก
ไปจากฝูง เมื่อไม่เห็นแม่ ก็ร้องไห้หาเพื่อ
ต้องการกินนมชื่อฉันใด น้องกัณหาชินา
นี้ยังไม่รู้จักทุกข์อะไร ๆ เมื่อไม่เห็น
พระมารดา ก็จะต้องกันแสงเหือดแห้งสิ้น
พระชนมชีพ ฉะนั้น. เพราะฉะนั้น ขอ
พระองค์จงประทานเฉพาะหม่อมฉัน แก่
พราหมณ์ หม่อมฉันจักไป น้องกัณหา
จงอยู่ที่นี่ ด้วยประการฉะนี้.

เมื่อพระชาติกราบหลดอย่างนี้ พระ
มหาสัตว์ก็ได้ตรัสอะไร. แต่นั้นพระชาติ
กุมาร เมื่อทรงปรารภถึงพระมารดาและ
พระบิดา จึงทรงคร่ำครวญตรัสว่า

๒๑๓๙. พระบิดาจักเป็นกำพร้าเสียแน่แท้
เมื่อไม่ได้ทอดพระเนตรเห็นกันหา

กณหาชินี อปสุสนโต
กุมาริ จารุทสุสนิ.

ชินากุมาริ ผู้งามน่าดู ก็จักทรง
กันแสง อยู่ในอาศรมช้านาน.

๒๑๔๐. ส่า ฐูน กปณา อมฺมา
จิรั รตฺตาย รุจฺจติ
อหฺมรตฺเตว รตฺเต วา
นทิว อวสุสฺสติ.

๒๑๔๐. พระมารดา จักเป็นกำพร้าเสีย
แน่แท้ จักทรงกันแสงอยู่ตลอด
ราตรีนาน จักทรงชูปชิดเหยี่ยวแห่ง
ไป ในครั้งคืน หรือตลอดคืน
เหมือนแม่น้าน้อย ในฤดูแล้ง
เหือดแห้งไป ฉะนั้น.

๒๑๔๑. โส ฐูน กปณฺเ ตาโต
จิรั รตฺตาย รุจฺจติ
อหฺมรตฺเตว รตฺเต วา
นทิว อวสุสฺสติ.

๒๑๔๑. พระบิดาจักเป็นกำพร้าเสียแน่แท้
จักทรงกันแสงอยู่ตลอดราตรีนาน
จักชูปชิดเหยี่ยวแห่งไป ในครั้งคืน
หรือตลอดคืน เหมือนแม่น้าน้อย
ในฤดูแล้ง เหือดแห้งไป ฉะนั้น.

๒๑๔๒. อิมเ เต ชมฺพุกา รุกฺขา
เวทิสสา สินฺธุวาริตา
วิวิธานิ รุกฺขชาติานิ
ตานิ อชฺช ชหามเส.

๒๑๔๒. วันนี้เราทั้งสองพี่น้อง จะต้องละ
รุกขชาติชนิดต่าง ๆ เหล่านี้ คือ
ไม่ว่า ไม้ยางทราย ซึ่งมีกิ่ง
ห้อยย้อย.

๒๑๔๓. อสฺสตุถา ปนฺสา เจเม
นิโรธา จ กปิตฺถนา
วิวิธานิ ผลชาติานิ
ตานิ อชฺช ชหามเส.

๒๑๔๓. วันนี้ เราทั้งสองพี่น้องจะต้องละ
ผลชาติชนิดต่าง ๆ คือ ไม้โพธิ์ใบ
ขนุน ไทร และมะขวิด.

๒๑๔๔. อิมเ ติฏฺฐนฺติ อารามา
อัย สิตฺตูกา นทึ
ยตฺถสฺส ปุพฺเพ กิฬาม
ตานิ อชฺช ชหามเส.

๒๑๔๔. วันนี้ เราทั้งสองพี่น้อง จะต้อง
ละสวนและแม่น้ำ มีน้ำเย็น
อันตั้งอยู่ ซึ่งเคยเล่นในกาล
ก่อน.

๒๑๔๕. วันนี้เราทั้งสองพี่น้อง จะต้องละ
บุปผชาติต่าง ๆ บนภูเขาสอง ซึ่งเคย
ตัดทรงในกาลก่อน

๒๑๔๖. วันนี้ เราทั้งสองพี่น้อง จะต้อง
ละผลชาติต่างๆ บันญาเขา ซึ่งเคย
บริโภคในกาลก่อน.

๒๑๔๗. วันนี้ เราทั้งสองพี่น้อง จะต้องละ
ตุ๊กตาช้าง ตุ๊กตาม้าและตุ๊กตาวัว
ซึ่งเคยเล่นในกาลก่อน.

บรรดาเหล่าเหล่านั้น คำว่า อันลูก
ผู้ชาย ความว่า ทุกข์นี้อันบุรุษผู้เที่ยวไป
ในภพจะพึงได้ คำว่า เป็นทุกข์ยิ่งกว่า
ทุกข์ ที่ถูกพราหมณ์เสียยศนี้ ความว่า
ทุกข์ของเรา ผู้ไม่ได้เพื่อจะเห็นพระมารดา
นั้น เป็นทุกข์ยิ่งกว่าทุกข์ คือการโเบียด
ตั้งร้อยเท่า พันเท่า แสนเท่า.

คำว่า ทรงกันแสง ได้แก่ จักทรงกันแสง.
คำว่า ในครั้งคืนหรือตลอดคืน ความว่า
พระชนนีจะทรงระลึกถึงหม่อมฉันทั้งสอง
แล้วจักทรงกันแสงตลอดถึงราตรี หรือ
ตลอดราตรีทั้งสิ้น. คำว่า จักเหือดแห้ง
ความว่า เหมือนแม่น้ำเล็กมีน้ำน้อย จัก

อวสุสุสติ. ยถา सा चिप्पमेव
 อวสุสุสติ. เอวํ อรุणे อคฺคจฺจนฺตเยว
 สฺสุสติว มริสุสติติ อธิปฺปาเยเนวมาห.

เวทิสติ โอลมฺพนสาชา. ตานํติ เยสํ
 ใน มูลปฺปผลานิ คณฺหนฺตฺเห จิรํ
 กิพิตานิ, ตานิ อชฺช อโฆปิ มยํ
 ชหาม. หตฺถิกาติ ตาเตน อมฺหากํ
 กิพินฺตฺถาย กตฺตฺตฺติกา.

ตสฺส เอวํ ปริเทวมานสฺสเว
 สทฺธิ ภคินิยา ชฺชโก อาคนฺตฺวา
 กุมารे โปถฺนฺโต คเหตุว ปกฺกามิ.
 ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห

๒๑๔๘. “นียมานา กุมารว เต
 ปีตํ เอตทพฺรํ
 อมํ อาโรคฺยํ วชฺชาสิ
 ตฺวญฺจ ตาต สฺสํ ภว.

เหือดแห้งไป ฉะนั้น. พระอรรถกถาจารย์
 กล่าวอธิบายไว้ว่า กุณนทีนั้น จักเหือดแห้ง
 ไปเร็วทีเดียว ฉนฺได เมื่ออรุณขึ้นไปอยู่
 นั้นเอง พระมารดาก็จักชুবชืดลื่นชีพไป
 ฉนฺนํ.

คำว่า มีกึ่งห้อยย้อย ได้แก่ มีกึ่งก้าน
 อันห้อยย้อยลง. คำว่า เหล่านั้น ได้แก่
 หม่อมฉันเมื่อถือเอามูลมันดอกและผล
 แห่งต้นไม้เหล่าใดเล่นอยู่แล้วสิ้นกาลนาน
 วันนี้หม่อมฉันทั้งสองก็จักละต้นไม้เหล่านั้น
 ไป. คำว่า ตูกตาช้าง ได้แก่ ตูกตาช้าง
 อันพระบิดาทรงปั้นแล้ว เพื่อประโยชน์
 แก่การเล่นแห่งหม่อมฉันทั้งสอง.

เมื่อพระชาลีราชกุมารนั้น ทรง
 คร่ำครวญรำพันอยู่อย่างนี้กับพระกัณหา
 ชินาราชกุมารี ชุชกพราหมณ์ก็มาตี
 พระกุมารและพระกุมารี จับตัวหนีไป.
 พระศาสดา เมื่อจะทรงประกาศข้อความ
 นั้น จึงตรัสว่า

๒๑๔๘. “พระกุมารและพระกุมารีทั้งสอง
 อันชูชกนำไปอยู่ได้กราบทูลคำนี้
 กับพระราชาบิดาว่า ขอพระบิดา
 จงบอกพระมารดาว่า หม่อมฉัน
 สองพี่น้องสบายดี และพระบิดา
 จงทรงมีความสุขสำราญ.

๒๑๔๙. อิเม โน หตถิกา อสุสา
 พลิปพฐา จ โน อิเม
 ตานิ อมูมาย ททฺชาลี
 โสกนฺเตหิ วิเนสุสฺสตี.

๒๑๕๐. อิเม โน หตถิกา อสุสา
 พลิปพฐา จ โน อิเม
 ตานิ อมูมา อุทิกฺขณฺตี
 โสกํ ปฏฺวิเนสุสฺสตี"ติ.

ตทา มหาสตุตฺตสฺส ปุตฺเต
 อารพฺภ พลวโสโก อุปฺปชฺชติ. หทยมํสํ
 อุณฺหํ อโหสิ. โส โสเกน เกสรสีเหน
 คหิตมตฺตวรวารโณ วีย ราชุมุเข
 ปวิฏฺฐจฺจุโท วีย จ กมฺปมาโน
 สกภาเวน สนฺธาเรตุํ อสฺสโกณฺโตะ
 อสฺสสุปฺปณฺเณหิ เนตฺเตหิ ปณฺณสาลํ
 ปวิสิตฺวา กลฺลนํ ปริเทวิ. ตมตฺถํ
 ปกาเสนฺโตะ สตุถา อาห

๒๑๕๑. "ตโต เวสฺสณฺุตโร ราชา
 ทานํ ทตฺวาน ขตฺติโย

๒๑๔๙. พระบิดาจงประทาน ดูกตาข้าง
 ดูกตาม้า และดูกตาวัว เหล่านี้
 ของหม่อมฉันทั้งสอง แต่พระ
 มารดา ความโศกเศร้าจะเสื่อม
 คลายไป เพราะดูกตาเหล่านั้น.

๒๑๕๐. พระบิดาจงประทาน ดูกตาข้าง
 ดูกตาม้า และดูกตาวัว เหล่านี้
 ของหม่อมฉันทั้งสอง แต่พระ
 มารดา พระมารดาทอดพระเนตร
 เห็นเครื่องเล่นเหล่านั้น จะทรง
 บรรเทาความเศร้าโศกเสียได้".

กาลนั้น ความเศร้าโศกมีกำลัง
 เพราะปรารถนาพระโอรสพระธิดาได้เกิดขึ้น
 แต่พระมหาสัตร เนื่อพระหทัยได้ร้อนแล้ว
 พระมหาสัตร เมื่อหวนไหวด้วยโสกาดูร
 ดุจข้างตัวประเสริฐตมกัน ถูกพญา
 ไกรสรราชสีห์จับแล้ว หรือดุจดวงจันทร์
 เข้าไปในปากราหู ฉะนั้น ไม่สามารถจะทรง
 พระกายอยู่ได้ ตามภาวะของพระองค์
 มีพระเนตรทั้งสอง เต็มไปด้วยพระอัสสุชล
 เสด็จเข้าบรรณศาลา ทรงปริเทวนาการ
 อย่างน่าสงสาร. พระศาสดา เมื่อจะทรง
 ประกาศข้อความนั้น จึงตรัสว่า

๒๑๕๑. "ลำดับนั้น พระเวสสันดร ครั้น
 ทรงบำเพ็ญทานแล้ว เสด็จเข้า

ปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา
กถุณํ ปรีเทยํ"ติ.

ไปบรรณศาลา ทรงกันแสงรำพัน
อย่างน่าสงสาร".

ตโต ปรี มหาสตุตฺสฺส วิลาปคาถา
โหนติ.

เบื้องหน้าแต่นี้เป็นคาถาคำครวญ
รำพันของพระมหาสัตว์.

๒๑๕๒. "กนฺวชฺชจุจฺจตา ตสฺสิดา
อุปรุจฺเจนฺติ ทารกา
สายํ สํเวสนากาเล
โก เน ทสฺสติ โภชนํ.

๒๑๕๒. "วันนี้ ลูกทั้งสองจะเป็นอย่างไร
หนอ หิวแล้ว กลัวแล้ว จะร้องไห้
ในเวลาเรียกกินอาหารเย็น ใคร
จักให้โภชนาหารแก่ลูกทั้งสองนั้น.

๒๑๕๓. กนฺวชฺชจุจฺจตา ตสฺสิดา
อุปรุจฺเจนฺติ ทารกา
สายํ สํเวสนากาเล
อมฺม จาตมฺห เทถ โน.

๒๑๕๓. ในเวลาเรียกกินอาหารเย็น เด็ก
ทั้งสองจะร้องขออาหารว่า ข้าแต่
พระมารดา หม่อมฉันทั้งสองหิว
ขอพระมารดา จงประทาน
(อาหาร) แก่หม่อมฉันทั้งสอง.

๒๑๕๔. กถุณฺนุ ปถํ คจฺจนฺติ
ปตฺติกา อนฺนปาหนา
สนฺดา สุเนหิ ปาเทหิ
โก เน หตฺถเก คเหสฺสติ.

๒๑๕๔. เด็กทั้งสอง ดำเนินด้วยพระบาท
เปล่า ไม่มีรองพระบาทจะดำเนิน
ไปตามทางอย่างไรหนอ เมื่อ
เด็กทั้งสอง มีพระบาทพองบวม
ทั้งสองข้าง ใครจักประคับประคอง
พระหัตถ์เธอทั้งสองดำเนินไป.

๒๑๕๕. กถุณฺนุ โส น ลชฺชเชยฺย
สมฺมุขา ปหริ มม
อหุสกาณํ ปุตฺตานํ
อลชฺชํ วัต พฺราหมเณ.

๒๑๕๕. ชุชกพราหมณ์ ตีบุตรและบุตร
ของเรา ผู้ไม่ประทุษร้ายต่อหน้า
เรา แก่ชางไม่อดสูแก่ใจบ้างเลย
หนอ เพราะแก่ไม่มีความอดสู
แก่ใจ แน่แท้.

๒๑๕๖. โยปีเม ทาสีทาสสุส
 อดุโณ วา ปน เปสีย
 ตสุสาปี สุวิหีนสุส
 โก ลขุชี่ ปหริสุสติ.

๒๑๕๗. วาวิษสุเสว เม สโต
 พนุสุส กุมินามุเข
 อกุโกสติ ปหริติ
 ปิเย ปุตเต อปสุสโต"ติ.

ตตถ กนุวชฺชาติ กัม นุ อชฺช.
อุปรุจฺเจตฺติ สฎฺฐิโยชนมคฺคํ อุปนฺนฺวา
 โรทิสฺสนฺติ. **สํเวสนา**กาเลติ มหาชนสุส
 ปริเวสนกาเล. **โก เน ทสฺสตีติ** โก
 เนสํ โภชนํ ทสฺสติ. **กถนฺนุ** ปถิ
คจฺจนฺตีติ กถิ นุ สฎฺฐิโยชนมคฺคํ
 คมิสฺสนฺติ.

ปตฺติกาติ หตฺถิยานาทีนิ วิรหิตา.
อนุปาหนาคี อุปาหนมตฺเตนาปี วิรหิตา
 สุขุมาลปาทา. **คเนสฺสตีติ** กิลมถวิโน-

๒๑๕๖. ใครมีความละอาย จักกล้าตี
 ทาสี ทาส หรือคนรับใช้อื่น
 ของเรา อันสละให้แล้ว.

๒๑๕๗. ตาชุก แก่ดำดีบุตรและบุตร
 ที่รักของเรา ทั้งเห็นต่อหน้า
 ดุจคนหาปลา ตีปลาที่ติดข้อง
 อยู่ในปากแห ฉะนั้น".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **กนุวชฺช**
 ตັตบทเป็น กัม นุ อชฺช แปลว่า วันนี้
 (เด็กทั้งสอง) จะเป็นอย่างไรหนอ. คำว่า
จะร้องให้ ความว่า เด็กทั้งสองจักเดิน
 ร้องให้ไปเส้นทาง ๖๐ โยชน์. คำว่า **ใน**
เวลาเรียกกินอาหารเย็น ได้แก่ในเวลา
 จัดอาหารเลี้ยงมหาชน. คำว่า **ใครจักให้**
 แก่เด็กทั้งสองนั้น ความว่า ใครจักให้
 โภชนาหารแก่เด็กทั้งสองนั้น. คำว่า **จะ**
ดำเนินไปตามหนทาง อย่างไรหนอ
 ความว่า เด็กทั้งสองจักไปเส้นทาง ๖๐
 โยชน์ อย่างไรหนอ.

คำว่า **ดำเนินด้วยพระบาทเปล่า** ได้แก่
 เว้นจากยานทั้งหลายมียานคือช้างเป็นต้น.
 คำว่า **ไม่มีรองพระบาท** ความว่า
 พระโอรสและพระธิดาทั้งสอง มีพระบาท
 ละเอียดอ่อน เว้นจากรองพระบาททั้งสอง

ทนตถาย โก คณฺหิสฺสติ. ทาสี-
ทาสฺสชาติ ทาโส อสฺส.

อญฺเญ วา ปน เปสฺสโยติ ตสฺสาปิ
ทาโส. ตสฺสาปิ ทาโสติ เอวํ
ทาสฺสชาติทาสฺสชาติโย มยํ จตฺตโก
เปสฺสโย เปสฺสนการโก อสฺส, ตสฺส
เอวํ สุวีนฺทสฺสาปิ อยํ เวสฺสณฺตรสฺส
ทาสฺสชาติทาโส"ติ ญตฺวา.

โก ลขฺหิตฺติ โก ลขฺหสมฺปนฺโน
ปหเรยฺย, น ยุตฺตํ นุ ไซ ตสฺส
นิลลขฺหสฺส มม ปุตฺเต ปหริตฺตํ.
วาวิสฺสเสวาทิ กุมฺมิโน มุเข พนฺธสฺส
มจฺจสฺสเสว ปสฺสโต มม. อปสฺสโตติ
อการิ นิปาตมตฺตํ, ปสฺสณฺตรสฺสเสว
ปิเย ปุตฺเต อุกโกสฺสติ เจว ปหริตฺ
จ, อโห เอส อติหารุณฺติ.

อถสฺส กุมารสฺส สินฺเนน เอวํ
ปริวิตฺตโก อุทฺปาติ "อโย พฺราหฺมณ

ข้าง. คำว่า จักประทับประคอง ได้แก่
ใครจักประทับประคอง เพื่อต้องการ
บรรเทาความเหน็ดเหนื่อย. คำว่า ทาสี-
ทาสฺส ตัดบทเป็น ทาสี ทาโส อสฺส
แปลว่า คนผู้เป็นทาสี และเป็นทาส.

คำว่า หรือคนรับใช้อื่น ความว่า บุคคล
รู้โดยความสืบทอดกันมาแห่งเจ้าของทาส
และทาสอย่างนี้ว่า เป็นทาสของบุคคล
นั้น ๆ เป็นคนรับใช้ คือผู้ทำการรับใช้
คนที่สี่ของเรา, เป็นเจ้าของทาสและ
เป็นทาส แห่งพระเวสสันดรนี้ แม้สละให้
อย่างนี้แก่ชุกกนั้น.

คำว่า ใครมีความละอาย ความว่า
ใครผู้ถึงพร้อมด้วยความละอาย จะพึง
ดีได้, คือ ชุกกผู้ไม่มีความละอายนั้น
ไม่ควรดีลูกของเรา. คำว่า ดุจคนหาปลา
ความว่า ของเราผู้เห็นอยู่ ดุจคนหาปลา
ดีปลาตัวติดข้องอยู่ในปากแห ฉะนั้น.
อ อักษรในบทว่า อปสฺสโต เป็นเพียง
นิบาต. พระเวสสันดรโพธิสัตว์ตรัสว่า
ชุกกพราหมณ์ ทั้งดำทั้งดีบุตรและ
บุตรที่รัก ขณะที่เรามองดูอยู่นั่นเอง, โอ
พราหมณ์นี้ ทารุณเหลือเกิน.

ลำดับนั้น ความปริวิตก ได้เกิดขึ้น
แก่พระเวสสันดรบรมโพธิสัตว์ ด้วยทรงมี

म्म ปุตเต อติวีย วิหะเจตี"ติ โสภัง
 สุนธาเรตุ อสกุโกนุโต พุราหมณัม
 อนุพนธิตวา ชีวิตกขยัม ปาเปตวา
 อาเนสุสามิ เต กุมาระติ. ตโต
 อฏฺฐานเมตัม กุมารานัม ปิพฺพนัม เม
 อติวีย ทุกขัม ทานัม ทตฺวา ปจฺฉา
 อนุตฺตปฺปณัม นาม สตัม ธมฺโม น
 โหตีติ จินฺตสฺส. อตฺตชไตนา อิมา
 เทว ปรีวิตกุกคาถา นาม โหนฺติ.

๒๑๕๘. "อาทุ จาปี คเหตุวาน
 ขคฺคัม พนฺธิย วามโต
 อาเนสุสามิ สเก ปุตเต
 ปุตฺตานัม หิ วโร ทุกฺโข.

๒๑๕๙. อฏฺฐานเมตัม ทุกฺขรูปิ
 ยัม กุมาระ วิหณฺณเร
 สตณฺจ ธมฺมมณฺเฑาย
 โก ทตฺวา อนุตฺตปฺปตี"ติ.

ตตฺถ สตณฺติ ปุพฺเพ โฬธิสตฺตานัม
 ปเวณิธมฺมัม.

ความรักในพระราชโอรสและพระราชธิดา
 อย่างนี้ว่า "ดาพราหมณ์นี้ เบียดเบียน
 ลูกทั้งสองของเราเกินไป" เมื่อไม่อาจจะ
 อดกลั้นความโศกไว้ได้ จึงทรงรำพึงว่า
 เราติดตามไปแล้ว จักฆ่าดาพราหมณ์
 เสียแล้ว นำลูกทั้งสองกลับมา, แต่นั่น
 กลับทรงหวนคิดได้ว่า การที่ลูกทั้งสอง
 ถูกเบียดเบียนเป็นความลำบากยิ่งของเรา
 นั้น ไม่ใช่เหตุที่ตั้ง เพราะการบริจา
 คปิยปุตตทานแล้ว จะเดือดร้อนภายหลัง
 หาใช้ธรรมของสัตบุรุษไม่. ชื่อว่าคาถา
 แสดงความปริวิตก ๒ คาถา ส่อง
 เนื้อความนี้ว่า

๒๑๕๘. "เราจักถือคณฺพระแสงศร ผูก
 พระขรรค์ข้างซ้าย นำลูกทั้งสอง
 ของเรากลับมา เพราะลูกทั้งสอง
 ถูกเบียนตี เป็นทุกข์.

๒๑๕๙. การที่ลูกทั้งสองของเรา ต้อง
 เดือดร้อนเป็นทุกข์แสนสาหัสนั้น
 ไม่ใช่ฐานะ และใครเล่ารู้ธรรม
 ของสัตบุรุษ บำเพ็ญปิยปุตตทาน
 แล้ว ย่อมเดือดร้อนในภายหลัง".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ของ
 สัตบุรุษ ได้แก่ ธรรมคือประเพณี
 แห่งพระโพธิสัตว์ทั้งหลายในครั้งก่อน.

โส กิร ตสฺมี ขณ โพรธิตตานํ
ปเพณิ อนุสฺสริ. ตโต “สพฺเพ
โพรธิตตา ธนปริจาคํ อํคปริจาคํ
ชีวิตปริจาคํ ปุตตปริจาคํ ภริย-
ปริจาคณฺ”ติ อิเม ปญฺจมหาปริจาคเค
อปริจฺจชิตฺวา พุทฺธภูตปฺพุพา นาม
นตฺถิ. อหํปี เตสํ อพฺภนฺตเร อนุปวิญฺโจะ
อโหสิ, มยาปิ ปุตตธิตโร อทตฺวา น
สกฺกา พุทฺเธน ภวิตฺนฺ”ติ จินฺเตตฺวา
“กิ ปน ตวํ เวสฺสณฺดร ปเรสํ
ทาสตฺถาย ทินฺนปุตฺตานํ ทฺวขภาวํ
น ชานาสิ, เยน พุราหฺมณํ
อนุพนฺธิตฺวา ชีวิตฺกฺขยํ ปาเปสฺสสามิ”ติ
สฺสญฺญํ อุปฺปาเทสิ,

“ทานํ ทตฺวา ปจฺจนาตฺวาไป นาม
ตว นานูรูป โหติ”ติ เอวํ อตฺตานํ
ปริภาสิตฺวา “สเจปิ เอโส กฺมาเร
มาเรสฺสติ, ทินฺนกาลโต ปญฺจาย
มม ภิกฺขุ จ โหติ”ติ ทพฺหิ
สีลสมาทานํ อธิญฺจาย ปณฺณสาลโต
นิกฺขมิตฺวา ปณฺณสาลทฺวาเร ปาสาณ-

ได้ยินว่า พระเวสสันดรนั้น ทรง
ระลึกถึงประเพณี แห่งพระโพธิสัตว์
ทั้งหลายได้ ในขณะนั้น, แต่ั้น พระองค์
ทรงจินตนาการว่า “พระโพธิสัตว์ทั้งปวง
ไม่ทรงบริจาคมหาปริจาค ๕ ประการ
เหล่านี้ คือบริจาคทรัพย์ บริจาคอวัยวะ
บริจาคชีวิต บริจาคบุตร บริจาคภรรยา
ชื่อว่าเคยเป็นพระพุทธานได้ ไม่มี แม้
ตัวเรา ก็นับเข้าไปในระหว่างพระโพธิสัตว์
เหล่านั้น แม้เราไม่บริจาคนบุตรและธิดา
ก็ไม่สามารถเป็นพระพุทธานได้” แล้วยัง
ความว่างให้เกิดขึ้นว่า “แน่ะเวสสันดร
ท่านไม่รู้ความที่บุตรและบุตรี อันให้เพื่อ
เป็นทาสทาสีแก่ชนเหล่าอื่น จะนำมา
ซึ่งความทุกข์ดอกหรือ เราจักตามไปฆ่า
ชูชกพราหมณ์ด้วยเหตุใดเล่า”,

ทรงดำริต่อไปว่า “ขึ้นชื่อว่าบริจาทาน
แล้ว ตามเดื่อดรอันภายหลังหาสมควร
แก่เราไม่” ทรงตัดพ้อพระองค์เองอย่างนี้
แล้วทรงอธิษฐานศีลสมาทานมั่น โดย
มนสิการว่า “ถ้าชูชกนั้นฆ่าลูกทั้งสอง
ของเรา จำเดิมแต่เวลาเราบริจาแล้ว
เราจักไม่มีความกังวลอะไร” เสด็จออกจาก
จากพระบรรณศาลาประทับนั่ง ณ
แผ่นศิลาที่ประตูบรรณศาลา ดุจปฏีมา
ทองคำ ฉะนั้น. ฝ่ายชูชก ดีพระชาติ

ผลเก กาญจนปฐมา. สมมุเข กุมาร
ไปเถตวา เนติ. ตโต กุมาร
วิลปนโต อาห

ราชกุมาร และพระกัณหาราชกุมาร
ต่อหน้าพระโพธิสัตว์เจ้านำไป. ลำดับนั้น
พระชาติราชกุมาร เมื่อทรงรำพัน
จึงตรัสว่า

๒๑๖๐. “สจฺจํ กิเรวมาหํสุ
นรา เอกจฺจึยา อิต
ยสฺส นตฺถิ สกา มาตา
ยถา นตฺถิ ตเถว โส.

๒๑๖๐. “ได้ยินว่า นรชนบางพวกในโลกนี้
พูดความจริงไว้อย่างนี้ว่า บุคคล
ใด ไม่มีมารดาเป็นของตน
บุคคลนั้น ก็เป็นเหมือนไม่มี
ทั้งมารดาและบิดา.

๒๑๖๑. เอหิ กณฺเฬ มริสฺสาม
นตฺถตฺตโก ชีวิตฺน ใน
ทินฺนมนฺหาปี ชินฺนุเพน
พฺราหฺมณสฺส ธเนสิโน
อจฺจายิกสฺส ลุทฺทสฺส
โย ใน คาโว สุมฺภาติ.

๒๑๖๑. ดูกรน้องกัณหา มาเนเกิด เราทั้ง
สองจักตายด้วยกันเราทั้งสองจะ
อยู่ทำไมไม่มีประโยชน์ พระบิดา
ผู้เป็นจอมประชาไนกร ประทาน
เราทั้งสองแก่พราหมณ์ ผู้แสวงหา
ทรัพย์ เป็นคนร้ายกาจเหลือเกิน
เสียเนติเราทั้งสอง เหมือนนาย
โคบาล เสียเนติโค ฉะนั้น.

๒๑๖๒. อิเม เต ชมฺพุกา รุกฺขา
เวทิสสา สินฺธุวารีตา
วิริชานิ รุกฺขชาตานิ
ตานิ กณฺเฬ ชนฺนามเส.

๒๑๖๒. ดูกรน้องกัณหา เราทั้งสองพี่น้อง
จะละรุกขชาติต่าง ๆ เช่น ไม้หน่ว
ไม้ยางทราย ซึ่งมีกิ่งห้อยย้อย.

๒๑๖๓. อสฺสตุถา ปนฺสา เจเม
นิโครธา จ ปปีตฺถนา
วิริชานิ ผลชาตานิ
ตานิ กณฺเฬ ชนฺนามเส.

๒๑๖๓. ดูกรน้องกัณหา เราทั้งสองพี่น้อง
จะละผลชาติต่าง ๆ เช่น ไม้โพธิ์ใบ
ขนุน ไทร และมะสัง เหล่านี้.

๒๑๖๔. อิเม ติฏฺฐนฺติ อารามา
 อัย สีสฺวททา นที
 ยตฺถสฺส ปุพฺเพ กิฬาม
 ตานิ กณฺเห ชหามเส.

๒๑๖๕. วิวิธานิ ปุพฺผชาตานิ
 อสฺมี อุปริ ปพฺพเต
 ยานสฺส ปุพฺเพ ธาเวม
 ตานิ กณฺเห ชหามเส.

๒๑๖๖. วิวิธานิ ผลชาตานิ
 อสฺมี อุปริ ปพฺพเต
 ยานสฺส ปุพฺเพ ภูฏชาม
 ตานิ กณฺเห ชหามเส.

๒๑๖๗. อิเม โน หตฺถิกา อสฺสา
 พลฺลพฺพธา จ โน อิเม
 เยหิสฺส ปุพฺเพ กิฬาม
 ตานิ กณฺเห ชหามเส"ติ.

ตตฺถ ยสฺสาติ ยสฺส สนฺติเก
 สกา มาตา นตฺถิ.

ปุณ พฺราหฺมणे เอกสฺมี
 วิสมญฺจาเน ปกฺขลิตฺวา ปตฺติ. เตสํ
 หตฺถโต พนฺธน์ มุญฺจิตฺวา คลิตฺ. เต
 ปหตฺถกุกฺกุฏา วิย กมฺปมานา ปลายิตฺวา

๒๑๖๔. ดูกรน้องกันหา เราทั้งสองพี่น้อง
 จะละสวนและแม่น้ำ ซึ่งมีน้ำเย็น
 อันตั้งอยู่ซึ่งเราเคยเล่น ในกาล
 ก่อน.

๒๑๖๕. ดูกรน้องกันหา เราทั้งสองพี่น้อง
 จะละบุพผชาติต่างๆ บณฺเฑเขา
 ซึ่งเราเคยตัดทรงในกาลก่อน.

๒๑๖๖. ดูกรน้องกันหา เราทั้งสองพี่น้อง
 จะละผลชาติต่าง ๆ บณฺเฑเขา
 ซึ่งเราเคยบริโภคในกาลก่อน.

๒๑๖๗. ดูกรน้องกันหา เราทั้งสองพี่น้อง
 จะละตุ๊กตาช้าง ตุ๊กตาม้า และ
 ตุ๊กตาวัว (ซึ่งพระชนก ทรงปั้น
 ประทาน) ซึ่งเราเคยเล่นในกาล
 ก่อน".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า บุคคลใด
 ความว่า บุตรและธิดาใดไม่มีมารดา
 ของตนในสำนัก.

ชูชกพราหมณ์ พลาดล้มในสถาน
 ที่ไม่เสมอแห่งหนึ่งอีก. เถาวัลย์ที่สูง
 ก็เคลื่อนหลุดจากพระหัตถ์ของพระกุมาร
 และพระกุมารทั้งสององค์. เธอทั้งสอง
 ก็มีพระกายสั่นดุจไถ่ถูกตี หนีไปสำนัก

เอกเวเคนว ปิตุ สนฺติกั อาคมฺสิ.
 ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตุถา อาห

พระราชบิดาโดยเร็วพร้อมกัน. พระศาสดา
 เมื่อจะทรงประกาศข้อความนั้น จึงตรัสว่า

๒๑๖๘. “นียมานา กุมารา เต
 พุราหฺมณสฺส ปมฺญจฺย
 เตน เตน ปธาวิสุ
 ชาลี กณฺหาชินา จโม”ติ.

๒๑๖๘. “ชาลีราชกุมาร และกณหาชินา
 ราชกุมารทั้งสององค์ ที่ชูชก
 พราหมณ์นำไป พอพ้นจาก
 เครื่องผูก ก็รีบวิ่งไปสำนัก
 พระเวสสันดร ผู้พระบิดา”.

ตตฺถ เตน เตนาคิ เตน
 มุตตกุชเณน เยน เตสํ ปิตา, เตน
 ปธาวิสุ. ปธาวิตฺวา ปิตุ สนฺติกัเยว
 อาคมฺสิติ อตฺถเ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า สำนัก
 ความว่า พระบิดาของพระกุมารและ
 พระกุมารนั้น ประทับอยู่โดยสถานที่ใด
 ในขณะที่ ๒ กุมารพ้นไปแล้ว ได้วิ่งไปแล้ว
 โดยสถานที่นั้น อธิบายว่า ครั้นพระกุมาร
 และพระกุมาร วิ่งไปแล้วได้มาสำนัก
 แห่งพระบิดา.

ชูชโกปิ เวเคนฺนุจาย วลฺลิตฺททฺทตฺถ
 กปฺปญฺจานคฺคิ วีย อวตฺถนฺโต
 อาคนฺตุวา “อติวีย ปลายิตฺถุ เจกา
 ตฺเมห”ติ หตฺถเ พนฺธิตฺวา ปฺน เต
 เนติ. ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตุถา อาห

ฝ่ายชูชกพราหมณ์ ลุกขึ้นโดยเร็ว
 ถือเถาวัลย์และไม้ ถูกความโกรธท่วมทับ
 เป็นประจุไฟตั้งขึ้นแต่กลบ้กลูกลามไป
 ฉะนั้น ตามมากล่าวว่า “เจ้าทั้งสองฉลาด
 หินเหลือเกิน” แล้วก็ผูกพระหัตถ์นำสอง
 กุมารและกุมารนั้นไปอีก. พระศาสดา
 เมื่อจะทรงประกาศข้อความนั้นจึงตรัสว่า

๒๑๖๙. “ตโต โส รชฺชมาทาย
 ทนฺนทญฺจาทาย พุราหฺมเณ
 อาโกฏยนฺโต เต เนติ
 สิวิราชสฺส เปกฺขโต”ติ.

๒๑๖๙. “ในกาลนั้น ชูชกพราหมณ์
 ถือเชือก ถือไม้ ตีต้อนสองกุมาร
 และกุมารไป ต่อหน้าพระเจ้าสวี่”.

เอวํ นียมานะสุ กณฺหาชิเน นินฺตติตฺวา
โอยฺลเกนฺตํ ปิตรา สหุธิ สลฺลปิ.
ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตุตา อาห

ครั้งเมื่อพระชาลีและพระกัณหา อัน
ชูชกพราหมณ์ นำไปอยู่อย่างนี้ พระ
กัณหาชิเน เหลียวกลับมาทอดพระเนตร
ทูลกับพระราชบิดา. พระศาสดา เมื่อจะ
ทรงประกาศข้อความนั้น จึงตรัสว่า

๒๑๗๐. "ตํ ตํ กณฺหาชิเนวโจ
อโย มํ ตาต พฺราหฺมณเณ
ลฺภุจฺจยา ปฏฺิโกณฺฏติ
สมเร ชาตํว ทาสโย.

๒๑๗๐. "พระกัณหาราชกุมาริ ได้ทูล
พระบิดาว่า ข้าแต่พระบิดา
พราหมณ์นี้ ทูบตีหม่อมฉัน
ด้วยไม้เท้าเหมือนนายทูบตีทาสี
ผู้เกิดในเรือนเบี้ย ฉะนั้น.

๒๑๗๑. น จายํ พฺราหฺมณเณ ตาต
ธมฺมิกา โหนฺติ พฺราหฺมณนา
ยฺกฺโข พฺราหฺมณวณฺณเณน
ชาทิตฺถํ ตาต เนติ โน
นียมานะ ปิสฺวาเจน
กิณฺนุ ตาต อุทฺธิกฺขสฺสี"ติ.

๒๑๗๑. ข้าแต่พระบิดา ก็พราหมณ์นี้
คงไม่ใช่พราหมณ์ทั้งหลาย ผู้ตั้ง
อยู่ในธรรม คงเป็นยักษ์แปลงเพศ
เป็นพราหมณ์ นำเอาลูกทั้งสอง
ไปเพื่อจะกินเป็นอาหาร ลูกทั้งสอง
กำลังถูกพราหมณ์ปีศาจนำไป
ข้าแต่พระบิดา ช่างกระไรเลย
พระองค์ทรงนิ่งเฉยอยู่ได้".

ตตฺถ ตนฺตติ ตํ ปสฺสสมานํ
นินฺนํ ปิตริ สิวีราชํ. ทาสียนฺตติ
ทาสิกํ. ชาทิตฺตุนฺตติ ชาทนต์ถาย.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า พระบิดา
ได้แก่ พระเจ้าสิริผู้พระบิดา ผู้ประทับนั่ง
ทอดพระเนตรดูอยู่. คำว่า ทาสี ได้แก่
หญิงรับใช้. คำว่า เพื่อกินเป็นอาหาร
ได้แก่ เพื่อต้องการจะเคี้ยวกิน.

"อโย หิ ตาต โน คิริทฺวาเรสุ
อสมฺปตฺเตยว อุโกหิ จกฺขุหิ รตฺต-

พระกัณหาราชกุมาริ ทรงปริเทวนาการ
ว่า "ข้าแต่พระบิดา ก็ชูชกพราหมณ์นี้

โลหิตปคุมรนต์เหิ ขาติตุ เนติ, 'สพเพ
 ขาติสุสามี'ติ เนติ ตวญจ ขาติตุ
 วา ปจิตุ วา นียมานะ อเมห
 อุกิขสิ, สพพพา สุขิโต โห'นี'ติ
 ปรีเทวิ.

ทหฤมาริกาย วิลปนุตติยา
 กมุปมานาย คจจนุตติยา มหาสตุตสุส
 พลวโสโก อุปปชฺชิตี. หทยวตถุ อุนห
 อโหสิ. นาสิกาย อปปโหนุตติยา มุเชน
 อุนุเห อสฺสาสปสฺสาเส วิสขุเชสิ.
 อสฺสุนิ โลหิตวินฺทุนิ หุตฺวา เนตฺเตหิ
 นิกุขมีสุ. โส "อิทํ เอวรूपิ ทุกฺขิ
 สินฺเหโทเสน ชาตํ น อญฺเณน
 การณฺณ. มยา ตสฺมา สินฺหํ อกตฺวา
 มชฺฌตฺเตเนว ภวิตพฺพนุ"ติ ตถารูปิ
 โสกํ อตฺตโน ฌาณพเลน วิโนเทตฺวา

มีตาทั้งคู่แดงเหมือนมีโลหิตไหลอยู่ นำ
 หม่อมฉันสองพี่น้องไป เพื่อจะเคี้ยวกิน
 ในขณะที่ยังไม่ถึงประตูปาดด้วยซ้ำ คือนำ
 ไปด้วยหวังว่า 'เราจะกินเสียทั้ง ๒ คน'
 พระองค์จะทอดพระเนตรเห็นหม่อมฉัน
 ทั้งสอง อันชุกพรหมณ้นำไป เพื่อ
 จะเคี้ยวกิน หรือดัมแกงกิน ขอพระองค์
 จงทรงมีความสุข ในกาลทุกเมื่อเถิด".

เมื่อพระกัณหาราชาธิดา ทรง
 คร่ำครวญ มีองค์สิ้นเสด็จไปอยู่ ความ
 โศกเศร้าเป็นกำลัง เกิดขึ้นแก่พระ
 เวสสันดรโพธิสัตว์. พระหทัยวัดดูได้ร้อน
 แล้ว. เมื่อพระนาสิก ไม่พอจะระบาย
 พระอัสสาสะปัสสาสะได้ ก็ทรงปล่อย
 พระอัสสาสะปัสสาสะ อันร้อนออกจาก
 พระโอษฐ์. พระอัสสุชลเป็นหยาดโลหิต
 ไหลออกจากพระเนตรทั้งซ้ายขวา. พระ
 บรมโพธิสัตว์เจ้านั้น ทรงดำริว่า "ทุกข์
 เห็นปานดังนี้ เกิดเพราะโทษแห่งความ
 เสน่หา หากเกิดเพราะเหตุการณ์อื่นไม่
 เพราะฉะนั้น เราไม่ควรทำความรักใคร่
 ควรมีจิตวางอารมณ์เป็นกลาง" ทรง
 บรรเทาความโศกเห็นปานนั้น ด้วยกำลัง
 พระญาณของพระองค์แล้ว ประทับนั่ง
 ด้วยพระอาการเป็นปกติ. พระกัณหา
 กุมารี ยังเสด็จไม่ถึงประตูปา ก็พลาง

ปกตินิสินฺนาภาเรเนว นิสีทิ. คิริทวาริ ทวงคร่ำครวญเสด็จไป (โดยท่านประพันธ์
อสมฺปตฺตา กุมาริกา วิลปนฺตี อคมาสิ คำร่ำพันเป็นคาถาว่า)

๒๑๗๒. “อิเม โน ปาทุกา ทุกฺขา
          ทีโฆ จทฺธา สุทฺถุคฺโค
          นีเจ โวลมฺพเก สุริเย
          พฺรหฺมณเณว ตเรติ โน.

๒๑๗๒. “เพื่อนน้อยๆ ของเราทั้งสองพี่น้อง
          นี้ นำมาซึ่งความทุกข์และหนทาง
          ก็ยาวไกล ไปยาก ครั้นเมื่อดวง
          อาทิตย์คล้อยต่ำลง พราหมณ์
          ก็ยังเร่งเราทั้งสองพี่น้อง ให้รีบ
          เดินไป.

๒๑๗๓. โยกันฺทามุหเส ภูตานิ
          ปพฺพตานิ วนานิ จ
          สรสฺส สิริสา วนฺทาม
          สุปฺติตฺถเก จ อาปเก.

๒๑๗๓. ข้าพเจ้าทั้งสองพี่น้อง ขอนอบนบ
          ไหว้เทพเจ้าที่สิงสถิตอยู่ ณ ภูเขา
          พนาลัย และที่สระปทุม แม่น้ำ
          ซึ่งมีทำอันดี ด้วยเศียรเกล้า.

๒๑๗๔. ตินฺนลตานิ โอสฺสโย
          ปพฺพตานิ วนานิ จ
          อมฺมํ อโรคฺยํ วชฺชาถ
          อยํ โน เนติ พฺรหฺมณเณ.

๒๑๗๔. ขอเทพเจ้าผู้สถิตอยู่ ณ ปาหนญา
          ลดาวลย์ และต้นไม้ที่เป็นโอสถ
          บนภูเขา ที่ป่าไม้ จงช่วยกราบทูล
          พระมารดาว่า หม่อมฉันสอง
          พี่น้อง ไม่มีโรค พราหมณ์นี้กำลัง
          นำหม่อมฉันทั้งสองพี่น้อง ไปอยู่.

๒๑๗๕. วชฺชนฺตฺ โภณฺโต อมฺมณฺจ
          มทฺที อสฺมาภ มาตริ
          สเจ อนฺนปฺปติตฺถกามา
          จิปปิ อนฺนปฺปเตยฺย โน.

๒๑๗๕. ข้าแต่เทพเจ้า ผู้เจริญทั้งหลาย
          อนึ่งขอท่านทั้งหลาย จงกราบทูล
          พระแม่ภัทรี ของข้าพเจ้าสองพี่น้อง
          ว่า ถ้าพระแม่เจ้า ทรงใคร่จะ
          ติดตามลูกทั้งสอง จงเสด็จติดตาม
          มาโดยพลัน.

๒๑๗๖. อัย เอกปที เติ
อุฑ์ คจจติ อสสมิ
ตเมวานุปเตยุยาสี
อปี ปสฺเสสิ โน ลหุ.

๒๑๗๗. อโห วต เว ชฎินี
วนมูลผลหาริยา
สฺสญญํ ทิสฺวาน อสฺสมิ
ตณฺเต ทุกฺขํ ภวิสฺสติ.

๒๑๗๘. อติเวลํ นุ อมฺมาย
อุญฺจาลทุรํ อนปฺปกํ
ยา โน พนฺธุ น ชานาติ
พฺราหฺมณฺณ ธเนสิฺนา.

๒๑๗๙. อจฺจายิเกน ลุฑฺเทน
โย โน คาโว สฺมฺภติ
อปชฺช อมมํ ปสฺสเม
สายํ อุญฺจาโต อาคตํ.

๒๑๘๐. ทชฺชา อมฺมา พฺราหฺมณสฺส
ผลํ ลุฑฺเทน มิสฺสิตํ
ตทายํ อสิโต ธาโต
น พาฬุหิ ตฺรเยยฺย โน.

๒๑๗๖. ทางนี้เป็นทางเดินคนเดียว ดัด
ตรงไปยังอาศรม พระแม่เจ้า
จงเสด็จตามมาทางนั้น จะได้
ทอดพระเนตรเห็น ลูกทั้งสอง
ทันท่วงที.

๒๑๗๗. โอหนอ ข้าแต่พระแม่เจ้าผู้ทรง
เพศดาบสินี ทรงนำมูลผลาผลมา
จากป่า ความระทมทุกข์จักมี
แก่พระแม่เจ้าเพราะทอดพระเนตร
เห็นแต่อาศรม อันเปล่า.

๒๑๗๘. วนมูลผลาผล ที่พระแม่เจ้าได้มา
ด้วยทรงเสาะหา จนล่วงเวลา
คงได้ไม่น้อย พระแม่เจ้าคงไม่
ทราบว่ ลูกทั้งสองถูกพราหมณ์
ผู้แสวงหาทรัพย์.

๒๑๗๙. ผู้ร้ายกาจเหลือเกิน ผูกไว้แล้ว
แกด็ลูกทั้งสอง เหมือนนาย
โคบาลทุบตีโค ฉะนั้น เอก็
ลูกทั้งสองจะประสบพระแม่เจ้า
ผู้เสด็จมา จากทรงเสาะหา
มูลผลาผลเย็นวันนี้.

๒๑๘๐. พระแม่เจ้า คงประทานผลไม้
ผสมกับทั้งรวงผึ้งเล็กน้อย แก่
พราหมณ์นี้ได้กินอิ่มแล้ว จะไม่
เร่งให้ลูกทั้งสอง รีบเดินไปน้ก.

๒๑๘๑. สุนา จ วต โน ปาทา
 พาฬหิ ตเรติ พราหมณ
 อิติ ตตฺถ วิลปัสสุ
 กุมารว มาตฺตคฺคิโน”ติ.

ตตฺถ ปาทุกาติ ขุทฺทกปาทา.
 โอกฺขนฺทามุเสติ อวฺกนฺทาม. อปฺจิตฺติ
 นิจฺจุตฺติ ทสฺสเนตา ชานาเปม. สรฺสฺสาติ
 อิมสฺส ปทุมฺสรสฺส ปรีคฺคหิตา เทวตา
 นาคกฺุลาณี สีราสา วฺนฺทาม.

สฺปตฺติตฺเต จ อาปเกติ สฺปตฺติตฺถาย
 นทียา อธิวตฺถา เทวตาปี วฺนฺทาม.
 ตินฺนา ลตฺตาติ ตินฺนาณี จ โอลฺมพฺนลตฺตาโย
 จ. โอสโรยฺติ โอสริโย. สพฺพตฺถ
 อธิวตฺถา เทวตาโย สฺนฺธาย เหวมาห.

อนฺุปตฺติตฺถามาทิ สเจปี สา อมฺหากํ
 ปทานุปทํ อาคจฺจตฺถกามา อมฺมา.
 อปี ปสฺสเสสิ โส ลฺหฺนฺนฺติ อปี นาม

๒๑๘๑. เท้าของลูกทั้งสอง บวมพองแล้ว
 พราหมณ์ก็ยังรีบเดินไปพระชาติ
 และพระกัณหาปรารถนาจะพบ
 พระมัทรี ผู้พระมารดา ได้ทรง
 พิลาปราพันแล้ว ณ สถานที่นั้น
 ด้วยประการฉะนี้”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เท้าน้อยๆ
 ได้แก่ เท้าเล็ก ๆ. คำว่า ขอนอบนบไหว้
 ได้แก่ เราทั้งสองขอนอบนบ คือเราทั้งสอง
 เมื่อจะแสดงความนอบน้อมถ่อมตัวให้
 คนอื่นรู้. คำว่า สระปทุม ความว่า
 ข้าพเจ้าทั้งสองพี่น้องขอกราบไหว้เทพเจ้า
 ผู้สิงสถิตอยู่ ณ สระปทุมนี้ และตระกูล
 นาคทั้งหลาย ด้วยเศียรเกล้า.

คำว่า แม่น้ำซึ่งมีท่าอันดี ความว่า
 ข้าพเจ้าทั้งสองพี่น้องขอกราบไหว้ แม่
 เทพเจ้าผู้สิงสถิตอยู่ ณ แม่น้ำที่มีท่าดี.
 คำว่า ปาหนัญจาลดาวัลลย ได้แก่ หญ้า
 และเถาวัลย์ อันห้อยย้อยลง. คำว่า
 ที่เป็นโอสถ ได้แก่ สรรพพฤกษ์ชาติ
 ที่เป็นโอสถ. พระอรรถกถาจารย์ หมายถึง
 เอาเทวดาที่สิงสถิต อยู่ในสถานที่ทั้งปวง
 จึงกล่าวแล้วอย่างนี้.

คำว่า ใครจะติดตาม ความว่า ถ้าหาก
 พระแม่เจ้า ทรงใคร่จะติดตามหนทาง
 เดินของหม่อมฉันทั้งสองไซ้. คำว่า จะ

เอตาย เอกปติยา อนุปุตตมานา
ปุตตเก ตว ลหุ ปสุเสยยาสิติ เอว
วเทยยาถ.

ขุณินิ มาตริ ปรมุขาลปนเน
อาลปนตี อาห อติเวลนุติ ปมาณ-
ติกุกนตี กตฺวา. **อุณฺชาติ** อุณฺชาจริยาย
ลหุ วนมุลผล. **ทุพฺเพน** **มิสฺสกนฺติ**
ทุพฺพทกมฺภูนา มิสฺสก.

อาสิโตติ อาสิตาสินิ ปริภุตฺตปฺผโล.
ธาโตติ สฺหิต. **น** **พาฬุ** **ตฺรเยยฺยาติ**
น ฤทฺธเวเคน นเยยฺย. **มาตฺตฺกฺธิโนติ**
มาตริ คิพฺเพน สมนฺนาคตา พลวสิเนหา
เอว วิลปฺปฺสูติ.

ได้ทอดพระเนตรเห็นลูกทั้งสองหันท่วงที
ความว่า ท่านทั้งหลายฟังกล่าวอย่างนี้ว่า
เป็นธรรมดา พระแม่เจ้าทรงดำเนินไป
ตามทางแห่งบุคคลเดินผู้เดียวนั้น จะฟัง
ทอดพระเนตรเห็น พระโอรสและพระธิดา
ของพระแม่เจ้าหันท่วงที.

ด้วยคำว่า ข้าแต่พระแม่เจ้าผู้ทรงเพศ
ดาบสินี พระกัณหาราชธิดา เมื่อจะตรัส
เรียกพระมารดา ด้วยการเรียกในสถานที่ลับหลัง. คำว่า จนล่วงเวลา ได้แก่
กระทำให้เกินประมาณ. คำว่า ด้วยทรง
เสาะหา ได้แก่ มุลงมันผลไม้ในป่าอันได้
แล้วด้วยการเที่ยวแสวงหา. คำว่า ผสมกับ
ทั้งรวงผึ้งเล็กน้อย ได้แก่ ผลไม้อันเจือ
ด้วยรสหวานนิดหน่อย.

คำว่า กินแล้ว ได้แก่ มีความหวังกิน
แล้ว คือบริโภคผลไม้แล้ว. คำว่า อิ่มแล้ว
ได้แก่ อิ่มดีแล้ว. คำว่า ไม่เร่งให้ลูก
ทั้งสองรีบเดินไปนัก ความว่า พรหมณ์
นี้ไม่พียงนำไปเร็วนัก. คำว่า ผู้ปรารถนา
จะพบพระมัทรีผู้พระมารดา ได้แก่
พระชาติราชากุมารและพระกัณหาราชธิดา
ประกอบด้วยความรักในพระมารดา คือ
มีความรักใคร่มีกำลัง จึงได้พร่ำรำพัน
อย่างนี้ ด้วยประการฉะนี้.

มเหตุที่ปฬพวณณา

อัย ปน รณณา มหาปจวี
 อุนนาเทตฺวา พุราหุณฺณสุส ปิยปุตฺเตสุ
 ทินฺนํสุ ยาว พุรหุณฺณโลกา เอกโกลาหลํ
 ชาตํ. เตนาปี ภชฺชิตนฺทยา วีย
 หิมวณฺตวาสิโน เทวตาโย เตสํ
 พุราหุณฺณน นียมานานํ ตํ วิลาปี
 สุตฺวา มนฺตยีสฺสุ “สเจ มเหตุ
 สกาลสุเสว อสุสมํ อาคมิสฺสติ, ส
 ตตฺถ ปุตฺเต อทิสฺวา เวสฺสนฺตรํ
 ปุจฺจิตฺวา พุราหุณฺณสุส ทินฺนภาวํ
 สุตฺวา พลลสิเนเหเน ปทานุปทํ
 ธาวิตฺวา มหนฺตํ ทุกฺขํ อนฺนภเวยฺยา”ติ.

อถ เต ตโย เทวปุตฺเต “ตฺเมห
 สีนฺพยุคฺชทีปเวิเสณ เทวีย อาคมณมคฺคํ
 รุณฺหิตฺวา ตาย ยาจิยมานาปี ยาว
 สุริยตฺถงฺคมา มคฺคํ อทตฺวา ยถา
 จนฺทาโลเกณ อสุสมํ ปวิสฺติ, เอวมสุสาปี
 สีนาทิหิ อวิเหจนฺตถาย อารกฺขํ
 สุสํวิทิตํ ภเรยฺยาถา”ติ อาณานิปลุ.

พรรณนามัทธีรบรรพ

ก็เมื่อพระเวสสันดรราชาธิราชทรง
 บริจาคปิยปุตตมหาทานแก่พราหมณ์ เกิด
 มหัทศจรรย์มหาปฐพีบันลือเสียงไกลาหล
 เป็นอันเดียวกันจนถึงพรหมโลก. เทพเจ้า
 ที่สิงอยู่หิมวันตประเทศ ปานประหนึ่ง
 ดวงหทัยจะแตกทำลาย แม้ด้วยเหตุนั้น
 ได้ยินเสียงพิลาปแห่งพระชาติราชกุมาร
 และพระกัณหาราชกุมารี ที่ชุกพราหมณ์
 นำไป ต่างปริกษากันว่า “ถ้าพระนาง
 มัทธีรมาสู่อาศรมสถานแต่วัน พระนาง
 ไม่เห็นบุตรและบุตรี ณ พระอาศรมนั้น
 จักทูลถามพระเวสสันดร ทรงทราบว่
 พระราชทานแก่ชุกพราหมณ์เสียแล้ว
 พึงเสด็จเล่นตามไป ด้วยความรัก
 อันมีกำลัง ก็พึงเสวยทุกขใหญ่”.

ภายหลังเทพเจ้าเหล่านั้น จึงสั่ง
 บังคับเทพทั้งสามองค์ว่า “ท่านทั้งสาม
 จงแปลงกายเป็นราชสีห์ เสือโคร่งและ
 เสือเหลือง ไปกันทางจะเสด็จกลับของ
 พระนางมัทธีรไว้ แม้พระนางวิงวอนก็อย่า
 หลีกทางให้ จนกว่าดวงอาทิตย์จะอัสดง
 พึงจัดรักษาไว้ให้ดี เพื่อกันสัตว์ร้าย มี
 ราชสีห์เป็นต้น อย่าให้เบียดเบียนพระนาง
 จนกว่าได้เสด็จเข้าอาศรม ด้วยแสง
 ดวงจันทร์.

ตมตถิ ปกาเสนุโต สตุถา อาห

พระศาสดา เมื่อจะทรงประกาศข้อความ
นั้น จึงตรัสว่า

๒๑๘๒. “เตสํ ลาลปีติํ สตุวา
ตโย วาฟ้า วเน มิกา
สีโห พุยคุโหม จ ทิปี จ
อิทํ วจนมพฺรภูํ.

๒๑๘๒. “เทวดาเหล่านั้น ได้ฟังพระกุมาร
และพระกุมาริ ทรงพิลาปรั่ำรำพัน
แล้ว จึงได้กล่าวคำนี้กับเทพบุตร
ทั้ง ๓ ว่า ท่านทั้ง ๓ จง
แปลงเพศเป็นสัตว์ร้าย ในป่า
คือเป็นราชสีห์ ๑ เสือโคร่ง ๑
เสือเหลือง ๑.

๒๑๘๓. มา เหว ใน ราชปุตฺติ
สายํ อุณฺณาโต อาคมา
มา เหวมฺหาก นิพฺโกลเค
เหยยิตถ วเน มิกา.

๒๑๘๓. อย่าให้พระราชาบุตรี เสด็จกลับ
จากการแสวงหา มุลผลาหาร
ในเวลาเย็นได้ ท่านทั้งหลาย
อย่าให้สัตว์ร้ายในป่า อันเป็น
แค้นแค้นของพวกเขา เบียดเบียน
พระราชาบุตริได้.

๒๑๘๔. สีโห จ นํ วิเหยเยย
พุยคุโหม ทิปี จ ลกฺขณํ
เนว ชาลิกุมารสฺส
กุโต กณฺหาชิโน สียา
อุมาเยเนว ชียเยถ
ปติปฺตเต จ ลกฺขณา”ติ.

๒๑๘๔. ถ้าราชสีห์ เสือโคร่ง และเสือ
เหลือง พึงเบียดเบียนพระนาง
ผู้ทรงศุภลักษณะ พระชาลิกุมาร
ก็ไม่พึงมี พระกณหาชินากุมาริ
จะพึงมีแต่ที่ไหน พระนาง ผู้
สมบูรณ์ด้วยลักษณะ ก็จะไม่พึง
เสื่อมเสีย โดยส่วนทั้งสอง คือ
พระภัสสดาและพระลูกรัก”.

ตตถ อิทํ วจนมพฺรภูนฺติ ตฺเมห
ตโย ชนา สีโห จ พุยคุโหม จ ทิปี

บรรดาเหล่านั้น คำว่า ได้กล่าว
คำนี้ ความว่า เทวดาทั้งหลายเหล่านั้น

ชาติ เหว้ ตโย วาฬ้า วเน มิดา
 โหถาติ อิทํ ตา เทวตา ตโย
 เทวปุตเต วจัน อปุรุ. มา เหว
 นินติ มหุที ราชปุตตี อุณฺณาโต สายํ
 มา อาคมิ, จันทาโลเกน สายเมว
 อาคจฺจตุติ วทฺหติ.

มา เหวมฺหากํ นิพฺโปกฺเคติ
 อมฺหากํ นิพฺโปกฺเค วิชิตํ อมฺหากํ
 วณฺมฏาย มา ตํ โกจิ วเน
 วาฬมิโค วิเหจฺยิตฺถ. ยถา น
 วิเหจฺนฺติ. เหวมฺสฺสาปิ อารกฺขํ
 คณฺหถาติ.

สีโห จ นนฺติ สเจ หิ นํ อนารกฺขํ
 สีหาทีสุ โกจิ วิเหจฺเยย. อถสฺสา วา
 ซีวิตกฺขยํ ปตฺตาย เนว ชาลิกฺกุมารो
 วสฺส, กุโต กณฺหาชีนา สียา. เหว
 ส่า ลกฺขณสมฺปฺปนา อุภเยเนว

ได้กล่าวคำนี้กับเทพบุตร ๓ องค์ว่า ท่าน
 ทั้งสามจงจำแลงเพศเป็นสัตว์ร้าย ๓ ชนิด
 ในป่าอย่างนี้ คือเป็นราชสีห์ เสือโคร่ง
 และเสือเหลือง. ด้วยคำว่า **อย่าให้**
พระราชบุตร เทพเจ้าทั้งหลาย กล่าวว่า
 พระนางมัทรีราชบุตร อย่ากลับจากการ
 แสวงหาในเวลาเย็น จงกลับในเวลาค่ำ
 ด้วยแสงดวงจันทร์เท่านั้น.

คำว่า (อย่าให้สัตว์ร้ายในป่า) อัน
 เป็นแว่นแคว้นของพวกเรา ความว่า
 สัตว์ร้ายบางชนิดในป่า อย่าได้เบียดเบียน
 พระนางมัทรีในเขตแดน คือในแว่นแคว้น
 ของเรา ได้แก่ในป่าช้าของพวกเราเลย
 เทวดาทั้งหลาย สั่งเทพบุตรทั้งสามว่า
 พวกท่านจงอารักขาพระนางมัทรี โดย
 ประการที่ สัตว์ร้ายทั้งหลายเบียดเบียน
 ไม่ได้ ฉะนั้น.

คำว่า ถ้าราชสีห์...พระนางด้วยอาการ
 อย่างนี้ ความว่า ก็ถ้าในบรรดาสัตว์ร้าย
 มีราชสีห์เป็นต้น พึงเบียดเบียนพระนาง
 ผู้หาการรักษาไม่ได้. ลำดับนั้น เมื่อ
 พระมารดานั้น ถึงความสิ้นชีพตักษัย
 พระชาลิกุมาร จะไม่พึงมีพระชนม์อยู่
 ที่เดียว พระกณหาชีนาจะพึงมีพระชนม์
 แต่ที่ไหน. พระนางเจ้า ผู้ถึงพร้อมด้วย

ชียเยถ. ปติปุตเต จาติ ทวีติ
โกฏฐาเสหิ ชียเยถ, ตสฺมา สุตฺตวิหิตํ
อารกฺขํ กโรถาติ.

อถ เต ตโย เทวปุตฺตา “สาธฺว”ติ
ตาสํ เทวตานํ วจนํ ปฏิสุณฺนิตฺวา
สีหพฺยคฺคหํปิโน หุตฺวา อาคณฺตฺวา ตสฺสา
อาคณฺมคฺเค ปฏิปาฏิยา นิปฺชฺชีสุ.
มทฺที่ปิ โข “อชฺช มยา ทสฺสํปิโน
ทิฏฺโฐ สกาลสฺสเสว วณฺมุลผลาผลานิ
คเหตฺวา อสฺสสมปทํ คมิสฺสสามิตฺติ
กมฺปมานา มุลผลาผลานิ อุปธาวะสิ.
อถสฺสา หตฺถโต ขณฺติตฺติกํ ปตติ,
ตทา อํสโต ปจฺฉิ ปตติ, ทกฺขิณกฺขิ
จ ฆนฺทติ, ผลิโน รุกฺขา อผลา วีย
อผลาว ผลิโน วีย ขายีสุ. สพฺพทา
ทิสานํ ปณฺณายีสุ.

สา “กินฺนุ โข อิทํ, ปุพฺเพ
อฏฺฐปฺพุพฺพิ อชฺช เม โหติ, กิ
ภวิสฺสตี, มยฺหํ วา เม ปุตฺตานํ วา
อุทาทุ เวสฺสณฺดรสฺส จาติ จินฺตเตวฺวา
อาห

ลักษณะ จะพึงเสื่อมจากพระสวามีและ
ปิยบุตรทั้งสอง ด้วยอาการอย่างนี้. คำว่า
พระภัสสดาและพระลูกรัก ความว่า
พระนางพึงเสื่อมจากส่วนทั้งสอง, เพราะ
ฉะนั้น ท่านทั้งหลาย จงทำการอารักขาให้ดี.

ครั้งนั้น เทพบุตรทั้งสามรับคำของ
เทวดาเหล่านั้นว่า “ดีละ” ต่างจำแลงกาย
เป็นราชสีห์ เสือโคร่ง และเสือเหลือง
มานอนหมอบตามหนทาง ที่พระนางเจ้า
จะเสด็จมา. ฝ่ายพระนางมัทรีทรงหวั่น
พระทัยว่า “วันนี้ เราฝันร้าย จักหามูล
ผลาผลในป่ากลับมายังอาศรมบทแต่วัน
ก็ทรงพิจารณาหามูลผลาผลทั้งหลาย.
ลำดับนั้น เสียมหลุดจากพระหัตถ์ของ
พระนาง กระเข้าก็หลุดจากพระอังสา
พระเนตรเปื้อนขวาก็เขม่น พกษชาติ
อันมีผลก็เป็นเหมือนไม่มีผล พกษชาติ
ที่ไม่เคยมีผลเลย ก็ปรากฏเป็นราวกับว่า
มีผล, ทิศทั้งปวงก็ไม่ปรากฏ.

พระนางเจ้ามัทรีทรงจินตนาการว่า “นี่
เป็นอย่างไรหนอ ไม่เคยมีมาแต่ก่อน
ก็มามีแก่เราในวันนี้ เหตุการณ์อะไร
จักมีแก่เราหรือแก่ลูกทั้งสองของเรา หรือ
แก่พระเวสสันดร พระราชสวามีกระมัง
จึงตรัสว่า

๒๑๘๕. "ขณิตุติกัมเม ปตัตติ
 ทกฺขิณญฺชิ จ ฆนฺทติ
 อผลลา ผลิโน รุกฺขา
 สพุพา มุยุหนฺติ เม ทิสฺสา.

๒๑๘๖. ตสฺสฺสา สายนฺทกาลมฺหิ
 อสฺสฺมาคมนํ ปติ
 อตฺตณฺคตมฺหิ สุริเย
 วาฬํ ปนฺเถ อุปฺภูจฺหิ.

๒๑๘๗. นีเจ โวลมฺพเก สุริเย
 ทฺวเร จ วต อสฺสฺโม
 ยญฺจ เนลํ อิตฺโต หิสฺสํ
 ตนฺเต ภูณฺเชยฺยุ โภชนํ.

๒๑๘๘. โส ฐุน ชตฺติโย เอโก
 ปณฺณสาลาย อจฺฉติ
 โตเสนฺโต ทารเก ฉาเต
 มมํ ทิสฺวา อนายตี.

๒๑๘๙. เต ฐุน ปุตฺตกา มยฺหิ
 กปฺณาย วราภิยา
 สายํ สฺวสนากาเล
 ชีรปิตาว อจฺฉเร.

๒๑๘๕. "เสียมของเราหล่นลงแล้ว และ
 ตาข้างขวาของเราก็เขม่น ต้นไม้
 ทั้งหลายที่เคยมีผล ก็กลายเป็น
 ไม่มีผล ทิศทั้งปวงก็ทำให้เรา
 พ้นเพื่อน.

๒๑๘๖. เมื่อเรามุ่งหน้ากลับอาศรม ใน
 เวลาเย็น เมื่อพระอาทิตย์อัสดง
 ๓ สัตว์ร้าย ก็ปรากฏ ยืน
 ขวางทาง.

๒๑๘๗. ดวงอาทิตย์ ก็คล้ายต่ำ และ
 อาศรมก็ยังอยู่ไกล พระเวสสันดร
 และลูกน้อยทั้งสอง พึงเสวยมูล
 ผลาผล ที่เรานำไปจากป่านี.

๒๑๘๘. พระจอมกษัตริย์นั้น จะประทับ
 อยู่ในบรรณศาลา พระองค์เดียว
 คงจะทรงปลอบโยน ลูกน้อย
 ทั้งสองผู้กระหายหิว ให้ยินดี
 คอยทอดพระเนตรดูเรา ผู้ยังมา
 ไม่ถึง เป็นแน่แท้.

๒๑๘๙. ลูกน้อยทั้งสองของเรา ผู้กำพร้า
 ยากไร้ ในเวลาเย็น อันเป็นเวลา
 ตีมนม จะคอยตีมนมเป็นแน่แท้
 ดังลูกเนื้อที่กำลังตีมนม ฉะนั้น.

๒๑๙๐. เต ฐน ปุตตกา มยุหิ
กปนาย วรากิยา
ส่าย สัเวสนากาเล
วาริปีตาว อจฺจนเว.

๒๑๙๑. เต ฐน ปุตตกา มยุหิ
กปนาย วรากิยา
ปจฺจุคฺคตา มํ ติฏฺฐนฺติ
วจุฉา พาลาว มาตริ.

๒๑๙๒. เต ฐน ปุตตกา มยุหิ
กปนาย วรากิยา
ปจฺจุคฺคตา มํ ติฏฺฐนฺติ
หิสาธุปริปฺลุลเล.

๒๑๙๓. เต ฐน ปุตตกา มยุหิ
กปนาย วรากิยา
ปจฺจุคฺคตา มํ ติฏฺฐนฺติ
อสุสมฺมสุสาวิหฺรโต.

๒๑๙๔. เอกายโน เอกปโป
สรา โสพฺภา จ ปสฺสโต
อญฺณํ มคฺคํ น ปสฺสสามิ
เยน คจฺเจยฺย อสุสมํ.

๒๑๙๕. มิกา นมตฺถ ราชานो
กานนฺตมึ มหพฺพลา

๒๑๙๐. ลูกน้อยทั้งสองของเรา ผู้กำพร้า
ยากไร้ ในเวลาเย็น อันเป็นเวลา
ตี่มน้ำ ก็จะมาคอยตี่มน้ำเป็นแน่แท้
ดังลูกเนื้อ ที่กำลังกระหายน้ำ
ฉะนั้น.

๒๑๙๑. ลูกน้อยทั้งสองของเรา ผู้กำพร้า
ยากไร้ คงจะยืนคอยต้อนรับเรา
เป็นแน่แท้ ดังลูกโคคอยชะเง้อ
หาแม่ ฉะนั้น.

๒๑๙๒. ลูกน้อยทั้งสองของเรา ผู้กำพร้า
ยากไร้ คงจะยืนคอยต้อนรับเรา
เป็นแน่แท้ ดังหงส์ซึ่งตกอยู่ใน
เปือกตม ฉะนั้น.

๒๑๙๓. ลูกน้อยทั้งสองของเรา ผู้กำพร้า
ยากไร้ คงจะยืนคอยต้อนรับเรา
อยู่ใกล้อาศรม เป็นแน่แท้.

๒๑๙๔. หนทางที่จะไป ก็มีอยู่ทางเดียว
ทั้งเป็นทาง เดินไปได้คนเดียว
ข้างหนึ่งมีสระ อีกข้างหนึ่งมีบึง
เราไม่เห็นทางอื่น ที่จะไปอาศรม
ได้.

๒๑๙๕. ข้าแต่พญาเนื้อ ผู้มีกำลังมาก
ในป่าใหญ่ ข้าพเจ้าขอนอบน้อม

ธมฺเมเนน ภาตโร โหถ
มคฺคํ เม เทถ ยาจิตา.

ต่อท่านทั้งหลาย ท่านทั้งหลาย
เป็นพี่น้องของข้าพเจ้าโดยธรรม
ข้าพเจ้าขอวิงวอน ขอท่าน
ทั้งหลาย จงหลีกเลี่ยงให้ข้าพเจ้า
เกิด.

๒๑๙๖. อวรุทฺธสฺสหา ภริยา
ราชปุตฺตสฺส สิริมโต
ตณฺหาหํ นาติมณฺณวามิ
รามํ สีตาวนุพฺพตา.

๒๑๙๖. ข้าพเจ้า เป็นพระมเหสีของ
พระราชบุตรผู้มีสิริ ผู้ถูกเนรเทศ
ออกจากสี่พีริฐ ข้าพเจ้ามิได้
ดูหมิ่นพระสวามีพระองค์นั้นเลย
เหมือนนางสีดาคอยปฏิบัติตาม
พระรามราชสวามี ฉะนั้น.

๒๑๙๗. ตุมฺเห จ ปุตฺเต ปสฺสเสถ
สหายํ สํเวสนํ ปติ
อหฺนฺจ ปุตฺเต ปสฺสเสยฺยํ
ชาลี กณฺหาชินํ จโน.

๒๑๙๗. ขอท่านทั้งหลาย จงหลีกเลี่ยงให้
ข้าพเจ้าแล้ว กลับไปหาลูกน้อย
ของท่านในเวลาออกหาอาหาร
เวลาเย็น ส่วนข้าพเจ้าก็จะได้
กลับไปพบลูกน้อยทั้งสอง คือ
พ่อชาลีและแม่กณหาชิโน.

๒๑๙๘. พหุณฺณจิทํ มุลผลํ
ภกฺโข จายํ อนปฺปโก
ตโต อุปชฺฌมํ ทสฺสามิ
มคฺคํ เม เทถ ยาจิตา.

๒๑๙๘. อมิ่ง - มุลมันผลไม้นี้ ก็มีอยู่มาก
และที่เป็นภักษานี้ก็มีน้อย ข้าพเจ้า
ขอแบ่งให้ท่านทั้งหลายครึ่งหนึ่ง
ข้าพเจ้า วิงวอนแล้ว ขอท่าน
ทั้งหลาย จงหลีกเลี่ยงให้ข้าพเจ้า
เกิด.

๒๑๙๙. ราชปุตฺติ จ โน มาตา
ราชปุตฺโต จ โน ปิตา

๒๑๙๙. พระมารดาของพวกข้าพเจ้า เป็น
พระราชบุตร พระบิดาของพวก

ธมฺเมเน ภาตโร โหถ
มคฺคํ เม เทถ ยาจิตา"ติ.

ข้าพเจ้า ก็เป็นพระราชบุตร
ท่านทั้งหลายจึงถือว่าเป็นพี่น้อง
ของข้าพเจ้าโดยธรรม ข้าพเจ้า
จึงวอนแล้ว ขอสท่านทั้งหลาย
จงหลีกเลี่ยงให้ข้าพเจ้าเถิด".

ตตถ ตสฺสาติ ตสฺสา มม.
อสุตฺตมาคมนํ ปตฺติติ อสุตฺตมํ ปฏิจฺจ
สนฺธาย อาคจฺจนฺติยา. อปฺปญฺจหนฺติ
อุปฺปญฺจาย จิตฺตา. เต กิร ปจฺมํ
ปฏฺิปาฏิยา นิปฺชฺชิตฺวา ตาย
อาคมนกาเล อุญฺจาย วิชฺฌมฺภิตฺวา
มคฺคํ รมฺภนฺตยา ปฏิปาฏิยา ติริยํ
อุญฺจิสฺส.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า นั้น
ได้แก่ เมื่อเรานั้น คำว่า มุ่งหน้ากลับ
อาศรม ความว่า พระนางเจ้า เสด็จมา
มุ่งหน้ากลับอาศรม. คำว่า ก็ปรากฏ
ได้แก่ เข้าไปยืนขวางทางอยู่. ได้ยินว่า
เทพบุตรจำแลงนั้น ได้นอนตามลำดับก่อน
แล้วลุกขึ้นสลัดขน กั้นหนทางในเวลา
พระนางมัทรีเสด็จมา ได้ยืนขวางทาง
โดยลำดับ.

ยญฺจ เนสนฺติ อหญฺจ ยํ อิตฺโต
มุลฺลผลาผลํ เตสํ หริสฺสํ ตํ เวสฺสหนฺตโร
จ อุโห ปุตฺตกา ปสฺสาติ^๑ เต
ตโยปี ชนา ภูณฺเชยฺยํ, อญฺญ^๒
เนสํ โกชนํ นตฺถิ. อนายตฺติ

คำว่า พระเวสสันดรและพระลูกน้อย
ทั้งสอง ความว่า เราจักนำมูลผลาผลใด
ไปแต่ที่นี่เพื่อชนเหล่านั้น แม้ชนทั้งสามนั้น
คือพระเวสสันดรพระโอรส และพระธิดา
ทั้งสอง พึงบริโภคมูลผลานั้น. โกชนะ
อย่างอื่น ของชนเหล่านั้นไม่มี. คำว่า
ผู้ยังมาไม่ถึง ความว่า พระภักดาเสด็จ
ประทับอยู่ (บรรณศาลา) พระองค์เดียว

^๑ จ. ม. ปุตตกา จาติ เต ตโยปี ชนา
ภูณฺเชยฺยํ

^๒ จ. อญฺ เตสํ โกชนํ นตฺถิ.

เอกปโถติ โส จ เอโกว, ทูติโย
นตฺถิ, โยกุมิตฺวาปิ คนฺตุํ น สกฺกา.
กสฺมา ? ยสฺมา สรา โสฬสา จ
ปสฺสโต.

นมตฺถุติ สา อญฺญํ มคฺคํ อทิสฺวา
“เอเต ยาจิตฺวา ปฏิกฺกมาเปสฺสามิ”ติ
ผลปจฺจึ อํสโต โอตฺเรตฺวา อญฺชลิ
ปคฺคยฺห นมสฺสมานา เอวมาห.

ภาตโรติ มยํ หิ มนุสฺสสฺราชนฺตุตา,
ตุเมหิปี มิคฺรราชปฺตุตา, อิติ เม
ธฺมเมน ภาตโร โหถ.

อวรุทฺธสฺสาติ ฏฺฐโต ปพฺพา-
ชิตสฺส. รามํ สีตาวนุพฺพตฺตาติ ยถา
ทศรทฺมหาราชปฺตุตํ รามํ ตสฺส กนิฺฐา
สีตา เทวี ตสฺสเสว อคฺคฺมเหสี นฺตุวา
ตํ อนุพฺพตฺตา ปติเทวตฺตา นฺตุวา
อปฺปมตฺตา อุปฏฺฐาติ, ตถา อหิปี

คำว่า ทั้งเป็นทางเดินไปได้คนเดียว
ได้แก่ ทางนั้นไปได้คนเดียวเท่านั้น, ทาง
นั้นเดิน ๒ คนไม่ได้, ๒ คนไม่อาจ
ก้าวล่วงไปได้ เพราะเหตุไร ? เพราะมี
สระและบ่อน้ำลึกอยู่ข้างทาง.

ด้วยคำว่า ข้าพเจ้าขอบน้อม พระนาง
มัทรีไม่เห็นทางอื่น จึงดำริว่า เราจักขอ
ทางกับเนื้อร้ายเหล่านั้น ให้เขาหลีกเลี่ยง
จึงลดกระเช้าผลไม้ลงจากป่า ประคอง
อัญชลีนอนบนกล้าวอย่างนี้แล้ว.

คำว่า เป็นพี่น้อง ความว่า ก็ด้วยข้าพเจ้า
เป็นราชบุตรของพระเจ้าแผ่นดินมนุษย์,
แม้ท่านทั้งหลาย ก็เป็นราชบุตรของ
พญาเนื้อ, ขอท่านทั้งหลายจงเป็นพี่น้อง
ของข้าพเจ้าโดยธรรม ด้วยประการฉะนี้.

คำว่า ผู้ถูกเนรเทศ ความว่า
ข้าพเจ้าเป็นพระมเหสีของพระเวสสันดร
ถูกพระบิดาเนรเทศแล้วจากแว่นแคว้น.
ด้วยคำว่า เหมือนนางสีดาคอยปฏิบัติ
ตามพระรามราชสวามี ฉะนั้น พระนาง
มัทรีตรัสว่า นางสีดาผู้กนิฐาเทวี ของ
พระรามผู้เป็นพระราชโอรสของพระเจ้า
ทศรทฺมหาราช เป็นพระอัศวมเหสีของ
พระรามนั่นเอง เป็นผู้คล้อยตาม คือ
เคารพยำเกรง พระรามราชสวามีเหมือน

เวสสันดร อปปมตฺตา อปฺปฐาสินฺติ
วทิตฺติ.

ตุเมห จาติ ตุเมห จ มยุหิ มคฺคํ
ทตฺวา สายํ โคจรคฺคณฺณกาเล ปุตุเต
ปสุสฺสธ, อหฺมจ อตฺตโน ปุตุเต
ปสุเสยฺยํ, เทถ มคฺคณฺติ ยาจติ.

อถ เต เทวปุตฺตา เวลํ
โธโลเกนฺตฺตา "อิหานิ ตสฺสา มคฺคํ
ทาตุํ เวลา"ติ ทตฺวา อญฺจาย
อปคฺจฉิสฺสุ. ตมตฺถํ ปกาเสนฺโด สตุถา
อาห :

๒๒๐๐. "ตสฺสา ลาลปฺมานาย
พฺหุ การุญฺณสฺสณฺหิตํ
สตุทฺวา เนลปตี วาจํ
วาฟ้า ปนฺถา อปฺภกฺขมฺ"ติ.

ตตฺถ เนลปตินฺติ น เอลปตี
เอลปฺตรหิตํ วิสทํ มรฺรฺววจํ.

เทวดา เป็นผู้ไม่ประมาท บำรุงแล้ว
ฉันใด แม้ข้าพเจ้า ก็จะไม่ประมาท
บำรุงพระเวสสันดร ฉันนั้น.

ด้วยคำว่า ขอท่านทั้งหลาย พระนาง
มัทรีขอรับรองอยู่ว่า ขอท่านทั้งหลาย จงหลีกเลี่ยง
ทางให้ข้าพเจ้าแล้ว จงไปหาลูก ๆ ของ
ท่านในเวลากินอาหารเย็น ส่วนข้าพเจ้า
ก็จะพบบุตรและบุตรทั้งสองของตน ขอ
ท่านทั้งหลายจงหลีกเลี่ยงทาง.

ครั้งนั้น เทพบุตรทั้งสาม (ที่จำแลง
กายเป็นราชสีห์ เสือโคร่ง เสือเหลือง)
มองดูเวลาก็รู้ว่า บัดนี้ เป็นเวลาเพื่อจะ
หลีกเลี่ยงให้แก่พระนางมัทรีแล้ว ก็ลุกขึ้น
หลีกเลี่ยงไป. พระศาสดา เมื่อจะทรงประกาศ
ข้อความนั้น จึงตรัสว่า :

๒๒๐๐. "เทพบุตรทั้งสาม ผู้แปลงกายเป็น
สัตว์ร้าย ได้ฟังพระวาจาอันไพเราะ
น่าเอ็นดูเป็นอันมากของพระนาง
ผู้ร่าพันวิงวอนอยู่ ได้พากันหลีกเลี่ยง
ทางไปแล้ว".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า อัน
ไพเราะ ได้แก่ วาจาอ่อนหวานบริสุทธิ์
ไม่ตกลงแห่งน้ำลาย คือปราศจากกิริยา
อันตกลงแห่งน้ำลาย.

สา วาเพสุ อปคเตสุ อสุสมํ
 อคมาลี. ตทา จ ปุณณมี อุโปสถ
 อโหสิ. สา จงกมนโกฏี ปตุวา เยสุ
 เยสุ จาเนสุ ปุพเพ ปตุเต ปสุสติ,
 เตสุ เตสุ จาเนสุ อปสุสนฺตี อาห

๒๒๐๑. “อิมมฺหิ นํ ปเทสมฺหิ
 ปตุตกา ปัสสุณฺจิตา
 ปจฺจุคฺคตา มํ ติฏฺฐนฺติ
 วจฺจา พาลาว มาตริ.

๒๒๐๒. อิมมฺหิ นํ ปเทสมฺหิ
 ปตุตกา ปัสสุณฺจิตา
 ปจฺจุคฺคตา มํ ติฏฺฐนฺติ
 นิสาวุปริปลุเล.

๒๒๐๓. อิมมฺหิ นํ ปเทสมฺหิ
 ปตุตกา ปัสสุณฺจิตา
 ปจฺจุคฺคตา มํ ติฏฺฐนฺติ
 อสุสมสฺสาวีหุโรโต.

๒๒๐๔. เต มิดา วีย อุภกณฺณา
 สมนฺตามภิธาวิโน
 อานนฺทโน ปมฺหิตา
 วคฺคมานาว กมฺปเร
 ตยชฺช ปตุเต น ปสุสามิ
 ชาลี กณฺหาชินํ จโก.

เมื่อสัตว์ร้ายทั้งสามหนีไปแล้ว พระนางมัทรีได้เสด็จไปถึงพระอาศรม. ก็ในกาลนั้น เป็นวันปุณณมีอุโบสถ. พระนางเจ้าเสด็จไปถึงที่สุดแห่งที่จงกรมไม่เห็นลูกรักทั้งสอง ในที่ซึ่งตนเคยเห็น แต่ครั้งก่อน จึงตรัสว่า

๒๒๐๑. “ลูกน้อยทั้งสอง ชะมุกชะมอมไปด้วยฝุ่น เคยยื่นคอยต้อนรับเราอยู่ที่ตรงนี้ ดังลูกโค ยืนคอยชะง่างาแม่ ฉะนั้น.

๒๒๐๒. ลูกน้อยทั้งสอง ชะมุกชะมอมไปด้วยฝุ่น เคยยื่นคอยต้อนรับเราอยู่ที่ตรงนี้ ดังหงส์ติดอยู่บนเปือกตม ฉะนั้น.

๒๒๐๓. ลูกน้อยทั้งสอง ชะมุกชะมอมไปด้วยฝุ่น เคยยื่นคอยต้อนรับเราอยู่ใกล้อาศรมที่ตรงนี้.

๒๒๐๔. ลูกน้อยทั้งสอง เคยรำเริงหรรษาวิ่งมาต้อนรับเรา รวกับจะทำให้หทัยของเราวันไหว เหมือนลูกเนื้อเห็นแม่แล้ว ยกหูชูคอวิ่งไปหาแม่ รำเริงหรรษา วิ่งไปมารอบ ๆ ฉะนั้น วันนี้ เราไม่เห็นลูกน้อยทั้งสอง คือชาลีและกัณหาชินานั่น เหมือนอย่างเคย.

๒๒๐๕. จคิลีว มิตี ฉาปี

ปกุชี มุตตาว ปณฺชรา
โอยาย ปุตเต นิขมม
สีหิวามิสคิทธิณี
ตฺยชฺช ปุตเต น ปสฺสามิ
ชาลี กณฺหาชินฺ จโก.

๒๒๐๖. อิทํ เนลํ ปรกฺกนฺตํ

นาคานมิว ปพฺพเต
จิตกา ปริกิณฺณาโย
อสุสมสฺสาวิหฺรโต
ตฺยชฺช ปุตเต น ปสฺสามิ
ชาลี กณฺหาชินฺ จโก.

๒๒๐๗. วาลุกายปี โอยิกิณฺณา

ปุตฺตกา ปัสสฺสณฺจิตา
สมนฺตตามภิชาวฺนฺติ
น เต ปสฺสามิ ทารเก.

๒๒๐๘. เย มํ ปุเร ปจฺจุเทฺนฺติ

อรวฺณฺดา ทูรมายตี
ตฺยชฺช ปุตเต น ปสฺสามิ
ชาลี กณฺหาชินฺ จโก.

๒๒๐๕. เราทิ้งลูกน้อยทั้งสองไว้ ออกไป
หาผลไม้ ดังแม่แพะและแม่เนื้อ
ทิ้งลูกน้อยไปหากิน ดังแม่นก
ทิ้งลูกน้อยไปจากรัง หรือดัง
แม่ราชสีห์ ผู้ต้องการอาหาร
ทิ้งลูกน้อยไว้ออกไปหากิน ฉะนั้น
วันนี้ เราไม่เห็นลูกน้อยทั้งสอง
คือชาลี และกณหาชินานัน
เหมือนอย่างเคย.

๒๒๐๖. นี่เป็นรอยเท้าวิ่งไปมาของลูกน้อย
ทั้งสอง ดูรอยเท้าของช้าง
ทั้งหลาย ที่เชิงเขา นี้กองทราย
ที่ลูกน้อยทั้งสอง ขนมากองเล่น
เรี่ยรายอยู่ใกล้อาศรม วันนี้เรา
ไม่เห็นลูกน้อยทั้งสองคือชาลีและ
กณหาชินานัน เหมือนอย่างเคย.

๒๒๐๗. ลูกน้อยทั้งสอง ชะมุกชะมอมไป
ด้วยทรายและฝุ่น วิ่งเข้ามา
ล้อมเราอยู่รอบข้าง เราไม่ได้
เห็นลูกน้อยทั้งสองนั้น.

๒๒๐๘. เมื่อก่อน ลูกน้อยทั้งสอง เคย
ต้อนรับเรา ผู้กลับมาจากป่า
แต่ไกล วันนี้ เราไม่เห็นลูกน้อย
ทั้งสองคือชาลีและกณหาชินานัน
เหมือนอย่างเคย.

๒๒๐๙. ฉคิลีว มิตี ฉาปา
 ปจจุคนตฺวาน มาตรํ
 ทูเร มํ ปฏิวิโลเกนฺติ
 เต น ปสฺสามิ ทารเก.

๒๒๑๐. อิทยุจ เนลํ กิฬฺหํ
 ปติตํ ปณฺฑเวฬุวํ
 ตฺยชฺช ปฺตเต น ปสฺสามิ
 ชาลํ กณฺหาชินํ จฺโภ.

๒๒๑๑. ธนา จ มยุห เม ปุรา
 อูโร จ สมฺปทาลติ
 ตฺยชฺช ปฺตเต น ปสฺสามิ
 ชาลํ กณฺหาชินํ จฺโภ.

๒๒๑๒. อฺจุจฺจุเก เม โก วิจินฺติ
 ธนา เมกาว ลมฺพติ
 ตฺยชฺช ปฺตเต น ปสฺสามิ
 ชาลํ กณฺหาชินํ จฺโภ.

๒๒๑๓. ยสฺสา สายณฺหสมยํ
 ปฺตตกา ปิสุกฺกจิตฺตา
 อฺจุจฺจุเก เม วิวตฺตณฺติ
 เต น ปสฺสามิ ทารเก.

๒๒๐๙. ลูกน้อยทั้งสอง คอยแลดูเราอยู่
 แต่ไกล ดุจลูกแพะหรือลูกเนื้อ
 ทวาย คอยชะเง้อหาแม่ ฉะนั้น
 เราไม่เห็น ลูกน้อยทั้งสองนั้น
 เลย.

๒๒๑๐. เออ ก็ นี่ผลมะตูมสุก สีสั่งทอง
 เป็นของเล่นของลูกน้อยทั้งสอง
 มวดกกิ่งอยู่ที่นี่ วันนี้เราไม่เห็น
 เห็นลูกน้อยทั้งสอง คือชาลีและ
 กัณหาชินานั้นเหมือนอย่างเคย.

๒๒๑๑. ก็ถันทั้งสองข้างของเรานี้ เต็มไป
 ด้วยน้ำมัน และอกของเราดัง
 หนึ่งว่าจะแตกทำลาย วันนี้
 เราไม่เห็นลูกน้อยทั้งสอง คือ
 ชาลีและกัณหาชินานั้น เหมือน
 อย่างเคย.

๒๒๑๒. ใครเล่าจะค้นชายพกเรา ใครเล่า
 จะเหนี่ยวถันทั้งสองข้างของเรา
 วันนี้เราไม่เห็นลูกน้อยทั้งสอง
 คือชาลีและกัณหาชินานั้น เหมือน
 อย่างเคย.

๒๒๑๓. เวลาเย็น ลูกน้อยทั้งสอง ชะมุก-
 ชะมอมไปด้วยฝนแล้ว มานอน
 กิ่งเกสือกไปมาบนดักเรา วันนี้
 เราไม่เห็นลูกน้อยทั้งสองนั้น.

๒๒๑๔. อัย โส อสฺสโม ปุพฺเพ
สมชฺชเ ปฏิกฺขาติ มํ
ตยชฺช ปุตฺเต อปฺสฺสนฺตยา
ภมฺเต วีย อสฺสโม.

๒๒๑๕. กิมิทํ อปฺปสฺสทฺทว
อสฺสโม ปฏิกฺขาติ มํ
กาโกลาปี น วสฺสนฺติ
มตา เม นฺน ทารกา.

๒๒๑๖. กิมิทํ อปฺปสฺสทฺทว
อสฺสโม ปฏิกฺขาติ มํ
สฺกฺขนฺปิ น วสฺสนฺติ
มตา เม นฺน ทารกา"ติ.

ตตฺถ นนฺติ นิปาตมตฺตํ.
ปัสสฺสณฺจิตาติ ปัสสฺมกฺขิตา. ปจฺจุคฺคตา
มนฺติ มํ ปจฺจุคฺคตา หุตฺวา
ปจฺจุคฺคณฺตุนฺติปิ ปาโห. ปจฺจุคฺคณฺตฺวา
อิจฺเจว อตฺถโก. อุกฺกณฺณนาติ ยถา
มิกฺโขตฺถกา มาตฺรํ ทิสฺวา กณฺณณ
อฺกฺขิปิตฺวา คีวํ ปสาเรตฺวา มาตฺรํ
อฺปคฺคณฺตฺวา หนฺจตฺถจฺจา สมนฺตยา
อภิกฺขาวิโน โหนฺติ.

๒๒๑๔. เมื่อก่อนอาศรมนี้ ปรากฏแก่เรา
เหมือนมีมหรสพ วันนี้ เมื่อ
เรามีได้ เห็นลูกน้อยทั้งสองนั้น
อาศรมเหมือนดัง จะหมุนไป
ฉะนั้น.

๒๒๑๕. น้อย่างไรอาศรมจึงปรากฏแก่เรา
ดูเสียบงัดจริงหนอ แม้ฝูงกาป่า
ก็มิได้ส่งเสียงร้อง ลูกน้อย
ทั้งสองของเรา จักตายเสียแล้ว
เป็นแน่แท้.

๒๒๑๖. น้อย่างไรอาศรมจึงปรากฏแก่เรา
ดูเสียบงัดจริงหนอ แม้ฝูงนก
ก็มิได้ส่งเสียงร้อง ลูกน้อย
ทั้งสองของเรา คงจักตายเสียแล้ว
เป็นแน่แท้".

บทว่า นํ ในคาถาเหล่านั้น เป็น
เพียงนิบาต. คำว่า ขะมุขะมอมไป
ด้วยฝุ่น ได้แก่ เปื้อนฝุ่นแล้ว. คำว่า
คอยต้อนรับเรา ได้แก่ เป็นผู้ลุกขึ้นยืน
ต้อนรับเรา. บาลีว่า ปจฺจุคฺคณฺตํ ดังนี้ก็มี.
อธิบายว่า ต้อนรับแล้วด้วยประการฉะนี้
แล. คำว่า ยกหูชูคอ ความว่า เหมือน
ลูกเนื้อเห็นแม่ชูหูทั้งสอง ยื่นคอเข้าไป
ใกล้แม่ เป็นผู้มีความรำเริงยินดี วิ่งไป
โดยรอบ ฉะนั้น.

คำว่า ลูกน้อยทั้งสองเคยต้อนรับ
 ความว่า คอยต้อนรับ. คำว่า ผู้กลับมา...
 แต่ไกล ความว่า ผู้มาแต่ไกล. คำว่า

ฉคิลีว มิตี ฉาปาติ อตฺตโน มาตรํ
ทิสฺวา ฉคิลี วีย มิตี ฉาปาติ.
อิทญฺจ เนลํ กิพฺพนฺติ หตฺถิรูปกาทีหิ
กิพฺพุตานํ อิทญฺจ เนลํ สุวณฺณวณฺณํ
กิพฺพนํ เวลฺลวํ ปรีคฺคฺลิตฺวา ปติตํ.

มยุห เม มยุหํ อิมเ ธนา จ
ซีรฺสฺส ปุรา. อูโร จ สมฺปทาเลตฺติ
หทยญฺจ ผลติ วีย. อุจฺจฺจนเ เม
วิวตฺตนฺตฺติ มม อุจฺจฺจนเ อาวฏฺฏนฺติ
ปรีวตฺตนฺติ. สมฺมุไซ ปฏฺฐาติ มนฺติ
สมฺมุชฺชฏฺฐานํ วีย . มม อฏฺฐาสิ.
ตฺยชฺชชาติ เต อชฺช.

อปฺสฺสนฺตฺยาติ อปฺสฺสนฺตฺยา มม.
ภมเต วียาติ กฺกุลาลจกฺกํ วีย ภมติ.
กาโกลาติ วณฺกาทา. มตา ฐฺนาติ
อทุธา มตา เกณจิ นีตา ภวิสฺสนฺติ.

ดูจุลกแพะและลูกเนื้อทรายคอยชะเง้อ
หาแม่จะนั้น ความว่า ดูจุลกแพะและ
ลูกเนื้อเห็นแม่ของตนแล้ว วิ่งมาหา
แม่ของมัน ฉะนั้น. คำว่า เออ ก็นี่..เป็น
ของเล่นของลูกน้อยทั้งสอง ความว่า
ก็ผลมะตูมมีสีเหลืองทองนี้ เป็นของเล่น
ของลูกทั้งสอง(ของเรา) ผู้เล่นอยู่ ด้วยรูป
ทั้งหลายมีรูปช้างเป็นต้น พลัดตกไปแล้ว.

คำว่า ของเรานี้ ความว่า ก็ถันทั้งสอง
ของเรานี้เต็มด้วยน้ำมัน. คำว่า และอก
ของเราตั้งหนึ่งว่าจะแตกทำลาย ความว่า
และหทัยของเราวจะแตก. คำว่า
ลูกน้อยทั้งสอง...แล้วมานอนกลิ้งเกลือก
ไปมาบนตักเรา ความว่า ลูกชายหญิง
กลิ้งไปกลิ้งมาอยู่บนตักของเรา. คำว่า
ปรากฏแก่เราเหมือนมีมหรสพ ความว่า
(พระอาศรมบทนี้) เป็นประดุจสถานที่ที่มี
ความสนุกสนานปรากฏแก่เรา. บทว่า
ตฺยชฺช ตัดบทเป็น เต อชฺช แปลว่า
ในวันนี้ (เมื่อเราไม่เห็นลูกทั้งสอง) นั้น.

คำว่า เมื่อไม่เห็น ความว่า เมื่อเราไม่
เห็นลูกทั้งสอง. คำว่า อาศรมเหมือนดัง
จะหมუნไป ฉะนั้น ความว่า อาศรมบท
คล้ายยนต์ของช่างหม้อหมุนไป ฉะนั้น.
คำว่า ฝูงกาป่า ได้แก่ ฝูงกาในป่าทั้งหลาย.
คำว่า จักตายเสียแล้ว เป็นแน่แท้

ความว่า ลูกชายหญิงของเรา จักตายไปแล้ว หรือเป็นผู้อันใคร ๆ นำไปแน่แล้ว.

อิตติ สา วิลปนต์ มหาสตุตสส
สนุติกิ คนฺตุวา ผลปจฺจึ โอตารตฺวา
มหาสตุตฺ ตฺถุณฺหิมาสินิ ทิสฺวา
ทวารเกปิสุสฺ สนฺติเก อปฺปสฺสสนฺติ อาห

พระนางมัทรีทรงพิลาปรำพันด้วย
ประการฉะนี้แล้ว ได้เสด็จไปเฝ้าพระ
มหาสัตรี ปลงกระเข้าบรรจุผลไม้ลงเห็น
พระมหาสัตรีประทับนั่งนิ่งอยู่ เมื่อไม่เห็น
แม่ลูกน้อยทั้งสอง ในสำนักของพระภักดา
นั้น จึงทูลถามว่า

๒๒๑๗. "กิมิทํ ตฺถุณฺหิฏฺโถสิ
อปี รตฺเตว เม มโน
กาโกลาปี น วสฺสสนฺติ
มตา เม นฺน ทรรกา.

๒๒๑๗. "นี้อย่างไร พระองค์จึงทรงนิ่งเฉย
อยู่ เอกกิจใจของหม่อมฉัน เหมือน
ฝันในเวลารাত্রี แม่ผู้งาป่า
ก็มิได้ส่งเสียงร้อง ลูกน้อยทั้งสอง
ของหม่อมฉัน คงจักตายเสียแล้ว
เป็นแน่แท้.

๒๒๑๘. กิมิทํ ตฺถุณฺหิฏฺโถสิ
อปี รตฺเตว เม มโน
สกุณฺาปี น วสฺสสนฺติ
มตา เม นฺน ทรรกา.

๒๒๑๘. นี้อย่างไร พระองค์จึงทรงนิ่งเฉย
อยู่ เอกกิจใจของหม่อมฉัน เหมือน
ฝัน ในเวลารাত্রี แม่ผู้นกก็มิได้
ส่งเสียงร้อง ลูกน้อยทั้งสองของ
หม่อมฉัน คงจักตายเสียแล้ว
เป็นแน่แท้.

๒๒๑๙. กจฺจิ นุ เม อยุยฺปฺตฺต
มิดา ขาทิสฺ ทรรเก
อรรณฺเณ อิริเณ วิวเน

๒๒๑๙. ข้าแต่พระลูกเจ้า เหล่าสัตว์ร้าย
ในป่าหรือในทุ่งกว้างที่สงัด มา
เคี้ยวกินลูกน้อยทั้งสอง ของ
หม่อมฉันเสียแล้วหรือไหน หรือ

เกน นีตา เม ทารกา.

ว่าใคร มานำเอาลูกน้อยของ
หม่อมฉันไป.

๒๒๒๐. อาหุ เต ปหิตา ทูตา
อาหุ สุตตา ปิยวทา
อาหุ พหิ โน นิคุชนตา
ชิทฺทาสฺส ปสุตา นุ เต.

๒๒๒๐. หรือว่าพระองค์ ทรงส่งลูกน้อย
ทั้งสอง ซึ่งกำลังพูดจามารักใคร่
ไปเป็นทูต หรือว่าเข้าไปหลับอยู่
ในบรรณศาลา หรือลูกน้อย
ทั้งสองของเรานั้น เพียวเล่น
คะนองออกไปในภายนอก.

๒๒๒๑. เนวาสฺส เกสา ทิสฺสนฺติ
หตุถปาทา จ ชาลิโน
สกุณานญจ โอบาโต
เกน นีตา เม ทารกา"ติ.

๒๒๒๑. เส้นพระเกศา พระหัตถ์และ
พระบาทซึ่งมีลายตาข่าย ของ
ลูกน้อยทั้งสองนั้น มิได้ปรากฏ
เลย หรือว่านกทั้งหลาย มาโอบ
เฉี่ยวเอาไป หรือว่าใครนำเอา
ลูกน้อยทั้งสองของหม่อมฉันไป".

ตตฺถ อปี รตุเตว เม มโนติ
อปีจ พลวปจฺจุเส สฺปิโน ปสุสนฺติยา
วีย เม มโน. มิคาคติ สีนาทโย
วาทมิกา. อธิเนติ นิโรเช. วิวเนติ
วิวีเต.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เอกกึใจ
ของหม่อมฉันเหมือนฝันในเวลารাত্রี
ความว่า เอกกึใจของหม่อมฉันเหมือนดัง
ฝันเห็นสุบินในราตรี. คำว่า เหล่าเนื้อร้าย
ได้แก่ สัตว์ร้ายทั้งหลายมีราชสีห์เป็นต้น.
คำว่า ในทุ่งกว้าง ได้แก่ ในป่ากว้าง.
คำว่า ที่สงัด ได้แก่ ที่สงัดเงียบ.

อาหุ เตติ อาหุ เขตฺตตฺตรนฺเคร
สิวิरणฺโอบ สฺนุติกํ ตยา ทูตา
กตฺวา เปสิตา. อาหุ สุตฺตาติ อนุโต

คำว่า หรือว่าพระองค์ ความว่า หรือ
พระองค์ทรงส่งพระลูกรักทั้งสองเป็นทูต
ไปเฝ้าพระเจ้าสิริราช ณ กรุงเชตฺตร.
คำว่า เข้าไปหลับอยู่ ความว่า หรือว่า

ปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา สยิตา.

อาหุ พหิ โนติ อาหุ โน เต
ทารกา ชิทฺฐาปสฺสูตา หุตฺวา พหิ
นิกฺขนฺตา. เนวสํ เกสา ทิสฺสนฺตฺติ
สามิ เวสฺสนฺตรเนว เตสํ กาฬิณฺชน-
วณฺณา เกสา ทิสฺสนฺติ, ชาลวิจิตฺตา
หตฺถปาทา ทิสฺสนฺติ.

สกุณานญฺจ โอบาโตติ หิมวณฺตปฺปเทเส
หตฺถิลิงฺคสกุณา นาม อตฺถิ, เตปี
อุปติตฺวา อาทาย อากาเสเนว คจฺจนฺติ.
เตน ตํ ปุจฺจามิ “กิณฺเดหิ สกุณฺเห
นีตา, อิตฺโธ อญฺเณสํปี เกสญฺจ เตสํ
สกุณานํ วีย โอบาโต ชาโต, อกฺขาหิ
‘เกน นีตา เม ทารกา’ติ.

เอวํ วุตฺเตปี มหาสตุโต น กิณฺจ
กเถสิ. อถ นํ สว “เทว กสฺมา
มยา สหุธิ น กเถสิ, โก มม
โทโส”ติ วตฺวา อาห

ลูกน้อยทั้งสอง เข้าไปบรรทมในบรรณ-
ศาลา.

ด้วยคำว่า หรือว่า ... ของเรานั้น...ใน
ภายนอก พระนางมัทรีทูลถามว่า หรือว่า
ลูกน้อยทั้งสองของเรานั้น เป็นผู้ชวนชวาย
ในการเล่น เสด็จออกไปภายนอก. คำว่า
เส้นพระเกศา...ของลูกน้อยทั้งสองนั้น
มิได้ปรากฏเลย ความว่า ข้าแต่พระ
เวสสันดร ผู้พระราชสวามี เส้นพระเกศา
มีสีเหมือนดอกอัญชันดำ พระหัตถ์และ
พระบาทเป็นลายตาข่ายวิจิตร ของ
ลูกน้อยทั้งสองนั้น มิได้ปรากฏ.

คำว่า หรือว่านทุกทั้งหลายน่าจะเกี่ยว
เอาไป ความว่า ในหิมวันตประเทศมีนก
ชื่อหัสดีลิงค์ พวกมันคงโฉบพาเอาสอง
ลูกรัก แม้นั้นบินไปทางอากาศเสีย. เพราะ
เหตุนั้น หม่อมฉันจึงทูลถามพระองค์ว่า
“นกอะไรเฉียวไปแล้ว คือเหมือนมีนก
อะไร แม้อื่นนั้นโฉบไปแล้วจากที่นี่, ขอ
พระองค์จงตรัสบอกว่า ‘ใครพาลูกน้อย
ทั้งสองของหม่อมฉันไป’.”

แม้เมื่อพระนางมัทรีทูลอย่างนี้แล้ว
พระมหาสัตว์ก็ไม่ตรัสอะไร. ลำดับนั้น
พระนางกราบทูลพระองค์ว่า “ข้าแต่
สมมติเทพ เพราะเหตุไร พระองค์จึงไม่

ตรัสกับหม่อมฉัน, หม่อมฉันมีโทษอะไร"
แล้วจึงตรัสว่า

๒๒๒๒. "อิทํ ตโต ทุกฺขตรํ
สลฺลวฺทฺโร ยถา วณฺณ
ตฺยชฺช ปุตุเต น ปสฺสํมํ
ชาลํ กณฺหาชินํ จโก.

๒๒๒๒. "หม่อมฉันมิได้เห็นลูกน้อยทั้งสอง
คือชาลีและกณหาชิโน ในวันนี้
นั้น เป็นเหมือนแผลที่ถูกแทง
ด้วยลูกศร การที่พระองค์ไม่ตรัส
กับหม่อมฉันนี้ เป็นทุกข์ยิ่งกว่า
นั้น.

๒๒๒๓. อิทํปิ ทฺติยํ สลฺลํ
กมุเปตฺติ หทยํ มม
ยณฺจ ปุตุเต น ปสฺสํมํ
ตฺวณฺจ มํ นาภิภาสสิ.

๒๒๒๓. ก็การที่หม่อมฉัน มิได้เห็นลูก
น้อยทั้งสอง ทั้งฝ่าพระบาทมิได้
ตรัสกับหม่อมฉันนี้ เป็นลูกศร
เสียบแทงหทัยของหม่อมฉัน ข้า
สอง หทัยของหม่อมฉันหวั่นไหว.

๒๒๒๔. อชฺช เจ เม อิมํ รตฺตํ
ราชปุตุต น สํสสิ
มณฺเณ โยทุกฺกนฺตสนฺตํ มํ
ปาโต ทฺทฺชสิ โน มตฺนํ"ติ.

๒๒๒๔. ข้าแต่พระราชบุตร ถ้าคืนวันนี้
ฝ่าพระบาทมิได้ตรัสกับหม่อมฉัน
พຽງนี้เข้า ฝ่าพระบาทก็น่าจะได้
ทอดพระเนตรหม่อมฉัน ผู้ปราศ-
จากชีวิตเสียเป็นแน่".

ตตฺถ อิทํ ตโต ทุกฺขตรนฺติ
สํมิ เวสฺสนฺตร ยํ มม ฐฺนจํ
ปพฺพาชิตาย อรณฺเณ วสนฺติยา ปุตุเต
จ อปสฺสนฺติยา ทุกฺขํ, อิทํ ตว มยา
สทฺธิ อกถํ มยฺหํ ตโต ทุกฺขตรํ.
ตวํ หิ มํ อคฺคิทฺทตฺมํ ปฏฺิทนฺโต
วีย ตาลา ปตฺติตํ ทณฺเฑน ปิณฺเณโต

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า การที่
พระองค์ไม่ตรัสกับหม่อมฉันนี้เป็นทุกข์
ยิ่งกว่านั้น ความว่า ข้าแต่พระเวสสันดร
พระราชสวามี ทุกข์ใดที่หม่อมฉันถูกขับไล่
จากแคว้นแคว้นมาอยู่ในป่า และหม่อมฉัน
ไม่เห็นปิยนุตรทั้งสองนั้น การที่พระองค์
ไม่ตรัสกับหม่อมฉันนี้เป็นทุกข์ยิ่งกว่านั้น.

เพราะพระองค์ทำให้หม่อมฉันลำบาก โดย
ความเป็นผู้หนึ่ง เหมือนเภาเรือที่ถูกไฟไหม้
เหมือนเอาไม้ตีคนตกต้นไม้ เหมือนเอา
ลูกศรแทงที่แผล ฉะนั้น.

ด้วยว่าดวงหทัยของหม่อมฉันนี้ ย่อม
หวั่นไหวและเจ็บปวด เหมือนแผลถูก
ลูกศรแทง ฉะนั้น. บาลีเป็น สัมพุทโธ ดังนี้
บ้าง. อธิบายว่า แทงตลอดพร้อมแล้ว.

คำว่า หม่อมฉันผู้ปราศจากชีวิต ความว่า
ซึ่งหม่อมฉันผู้ปราศจากชีวิต. ใน อักษร
ใน ๒ บทนี้ว่า ทกุขลิ ใน ดังนี้ เป็น
เพียงนิบาต, อธิบายว่า ฝ่ายพระบาท
น่าจะได้ทอดพระเนตรเห็นหม่อมฉันตาย
เสียแล้วตรงเวลาแน่แท้.

ครั้งนั้น พระมหาสัตว์ทรงดำริว่า
“เราจักยังพระนางมัทรี ให้ละความ
เศร้าโศกเพราะบุตร ด้วยการกล่าวคำ
หย่าบคาย” จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

๒๒๒๕. "เจ้ามีทรัพย์สินงามอุดม เป็นราชบุตร
ผู้มียศ ไปแสวงหามูลอาหาร
แต่เข้า ไฉนหนอ จึงกลับมาจน
เวลาเย็น".

บรรดาคำเหล่านั้น ด้วยคำว่า โจน
จึงกลับมาจนเวลาเย็น พระเวสสันดร

นาม พหู วนจรรกา ตาปสวิชชาธราทโย
จ วิจรรนฺติ. โก ชานาติ, กิณฺจิ ตยา
กตํ, ตฺวํ ปาโตว คนฺตุวา กิมิทํ
สลายมาคจฺจสิ, ทหรกฺมาเร โอนาย
อรรถนคตติตฺติโย นาม สสุสสามิกิตฺติโย
วา อสุสสามิกิตฺติโย เอวรูปา น โหนฺติ,
'กา นุ ไซ เม ทารกานํ ปวตฺติ,
กิ วา เม สามิกิ จินฺตสฺสตี'ติ
เอตฺตํปิ เต นาโหสิ. ตฺวํ ปาโตว
คนฺตุวา จนฺทาโลเกน อาคจฺจสิ, มม
ทฺตุคตภาวสฺสเวส โทโส"ติ ตชฺเชตฺวา
นิพฺพเชตฺวา กเถสิ.

สา ตสฺส กถํ สุตฺวา อาห

๒๒๒๖. "นनु ตฺวํ สทฺทมสฺสสิ
เย สรํ ปาตฺมาคตา
สีหสฺส วินทตฺส
พฺยคฺขสฺส จ นิภูชิตํ.

๒๒๒๗. อหุ ปุพฺพนิมิตฺตํ เม
วิจรรนฺตฺยา พฺรหฺวเน
ขณฺติโต เม หตฺถา ปติโต
อุคฺคิวัณฺญาปี อัสสโต.

ทรงชู้ทำให้นางตกใจกลัวว่า ดูกรรม์ทรี
เจ้าก็รูปงาม น่าเลื่อมใส, ก็ชื่อว่าในป่า
หิมพานต์ ก็มีพรานดาบสและพิทยาธร
ท่องเที่ยวเป็นอันมาก ใครจะรู้ หากเจ้า
ทำอะไร เจ้าไปแต่เช้า ไฉนจึงกลับมา
จนเย็นค่ำ ชื่อว่าหญิงละทิ้งลูกน้อยทั้งสอง
ไปป่า จะมีสามีหรือไม่มีสามีก็ตาม ไม่เป็น
อย่างนี้, ความห่วงใยมีประมาณเท่านี้ว่า
ลูกน้อยทั้งสองของเราจะเป็นอย่างไรหนอ
หรือสามีของเราจักคิดอย่างไร ดังนี้ ไม่มี
แก่เธอ เธอไปแต่เช้ากลับมาด้วยแสงจันทร์
ข้อนี้เป็นโทษของฉันผู้ตกทุกข์ได้ยาก.

พระนางมัทรี ทรงสดับพระดำรัส
ของพระราชสวามีแล้ว จึงทูลว่า

๒๒๒๖. "ฝ่าพระบาท ได้ทรงสดับเสียง
บันลือแห่งราชสีห์ และเสือโคร่ง
ทั้งเสียงสัตว์จตุบาท และฝูงนก
ส่งเสียงคำรามก้องสนั่นเป็นเสียง
เดียวกัน ต่างก็มุ่งมายังสระ
เพื่อจะดื่มน้ำมิใช่หรือ.

๒๒๒๗. บุรพนิมิตได้เกิดมี แก่หม่อมฉัน
ผู้กำลังเที่ยวอยู่ในป่าใหญ่ เสียม
พลัดตกจากมือ ของหม่อมฉัน
กระเข้าก็พลัดตกจากป่า.

๒๒๒๘. ตทาทิ พยตุถิยา ภิตา
 ปุณฺณ กตุวาน อญฺชลิ
 สพฺพา ทิสสา นมฺสฺสิสฺสํ
 อปิ โสตุถิ อิตฺโต สียา.

๒๒๒๙. มา เหว โน ราชปฺตุโต
 หโต สีเหน ทิปินา
 ทารกา วา ปรามญฺจา
 อจฺจนโกกตรจฺฉิภิ.

๒๒๓๐. สีโห พยคุโฆ จ ทิปิ จ
 ตโย วาฬา วเน มิดา
 เต มํ ปริยารุํ มคฺคํ
 เตเน สายมฺหิ อาคตา"ติ.

ตตถ เย สํ ปาตฺนฺติ เย
 ปาณียํ ปาตุํ อิมํ สํ อาคตา.
พฺยคฺฆสฺส จาติ พฺยคฺฆสฺส จ
 อญฺเณสญฺจ หตฺถิอาทินํ จตฺตปฺปทานญฺจ
 สกฺกณฺสงฺฆสฺส จ นิฏฺฐิตํ เอกนิมนฺนาทํ
 สทฺทํ กิํ ตวํ วสุสฺสิติ ปุจฺจติ, โส
 ปน มหาสตุเตเน ปุตฺตานํ ทินฺนเวลาย
 สทฺโท อโหสิ.

อหุ ปุพฺพนิมิตฺตฺนฺติ เหว อิมสฺส เม
 ทฺกฺขสฺส อนฺนาวนตฺถาย ปุพฺพนิมิตฺตํ

๒๒๒๘. ที่นั่น หม่อมฉันก็หวาดกลัวเป็น
 กำลัง จึงกระทำอัญชลินอบน้อม
 ทิศทั่วทุกแห่ง ขอความสวัสดิ
 พึงมีแต่ที่นี่.

๒๒๒๙. ขอพระลูกเจ้า ของเราทั้งหลาย
 อย่าได้ถูกราชสีห์ หรือเสือเหลือง
 เบียดเบียนเลย หมี สุนัขป่า
 หรือเสือดาว อย่ามากล้ากราย
 ลูกน้อยทั้งสองของข้าพเจ้าเลย.

๒๒๓๐. สัตว์ร้ายทั้ง ๓ ตัว ในป่า คือ
 ราชสีห์ เสือโคร่ง และเสือเหลือง
 ยืนขวางทางของหม่อมฉัน เหตุนั้น
 หม่อมฉันจึงกลับมาจนพลบค่ำ".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า (ต่างก็
 มุ่งมา) ยังสระเพื่อจะดื่มน้ำ ความว่า
 ผุ่งสัตว์ต่างก็มุ่งมายังสระนี้เพื่อจะดื่มน้ำ.
 ด้วยคำว่า และเสือโคร่ง พระนางมัทรี
 ทูลถามว่า ฝ่าพระบาทได้ทรงสดับเสียง
 เสือโคร่งทั้งเสียงสัตว์สี่เท้าเหล่านี้ มีช้าง
 เป็นต้น และผุ่งนกส่งเสียงร้องสนั่น เป็น
 เสียงอันเดียวกันมิใช่หรือ. ก็เสียงนั้น
 เป็นเสียงได้มี ในเวลาที่พระมหาสัตว์
 พระราชทาน ๒ พระลูกรัก.

คำว่า บุรพนิมิตได้เกิดมี ความว่า ข้าแต่
 สมมติเทพ บุรพนิมิตได้มีแก่หม่อมฉัน

อโหสิ. อุกุคิวนุตติ อัสถุญญ ปจฺฉิลคฺคณกั.
 ปุณฺณุตติ วิสฺสุ วิสฺสุ สพฺพทา ทสฺสทิสฺสา
 นมสฺสสิสฺสํ. มา เหว ในติ อมฺหากั
 ราชปฺตฺโต สีสฺหาทึทึ หโต มา โหตุ,
 ทารกา อจฺจุทึทึ ปฺรามภูจฺจา มา
 โหนฺตุตติ ปตฺตณฺนุตติ นมสฺสสิสฺสํ.

เต มํ ปฺริยาวรึ มคฺคณฺนุตติ สามิ
 อหิ "อิมานิ ๑ ภิสฺสนกานิ มหฺนุตานิ,
 ทุสฺสสิปฺโป ๑ เม ทิฏฺฐโจ, อชฺช
 สกาลสฺสเสว อาคมิสฺสสามิตฺติ ผลิตฺตฺรูกฺเข
 อผล วิย อผล ๑ ผลิตฺเต วิย
 ปสฺสสามิ, กิจฺจเนน ผลาผลานิ คเหตฺวา
 คิริทฺวารึ สมฺปาปฺณิตุํ อสฺสโกณฺตึ, อถ
 เต สีสฺหาทโย มํ ทิสฺสุวา มคฺคั
 ปฏฺฐิปาฏฺฐิยา รมฺหิตฺวา อฏฺฐจฺจุ. เตน
 สายํ อาคตมฺหิ, ขมาหิ เม สามิ"ติ
 วทติ.

มหาสฺตฺโต ตาย สทฺธิ เอตฺตกเมว
 กถิ วตฺวา ยาว อรฺหฺณคฺคมนา น
 กิณฺจิกิ กเถสิ. อิตฺโต ปฏฺฐาย มทฺธิ
 นานปฺปการึ วิลปฺนตี อาห

เพื่อจะเสวยทุกขนี้ คำว่า กระเช้า ได้แก่
 กระเช้าที่คล้องไว้บนปา. คำว่า แต่ละทิศ
 ความว่า หม่อมฉันนอบนบทิศทั้ง ๑๐
 แต่ละทิศ. ด้วยคำว่า ...ของเราทั้งหลาย
 อย่า... พระนางมัทรีนอบน้อมปรารธนา
 อยู่ว่า ขอพระราชบุตร(พระเวสสันดร)
 ของเราอย่าถูกสัตว์ร้ายมีราชสีห์เป็นต้น
 เบียดเบียนเลย, และลูกน้อยทั้งสองอย่า
 ถูกสัตว์ร้ายมีหมีเป็นต้นจับต้องเลย.

ด้วยคำว่า ยินฆวางทางหม่อมฉัน
 พระนางมัทรีกราบทูลว่า "ข้าแต่พระสวามี
 หม่อมฉันรู้ว่ามิลาางประหลาดน่าสะพรึง
 กลัวเป็นอันมาก (เมื่อคืนนี้) หม่อมฉันก็
 ผันร้าย วันนี้ ตั้งใจจะกลับมาแต่วัน
 ตันไม่ว่ามีผลก็แลเห็นเป็นไม่มีผล ส่วนที่
 ไม่มีผลกลับเห็นเป็นมีผล จึงเที่ยวเก็บ
 ผลาผลได้โดยยาก กลับมาไม่ทันถึงปาก
 ประตูปา, ลำดับนั้น สัตว์ร้ายมีราชสีห์
 เป็นต้นเหล่านั้นเห็นหม่อมฉัน แล้วก็
 พากันมายืนขวางทางโดยลำดับ. เหตุนั้น
 หม่อมฉันจึงมาจนพลบค่ำ ขอพระองค์ได้
 โปรดยกโทษ แก่หม่อมฉันด้วยเถิด เพคะ".

พระมหาสัตว์ตรัสกับพระนางมัทรี
 เพียงเท่านั้นแล้ว ก็ไม่ตรัสอะไรอีกจนถึง
 เวลาอรุณขึ้น. จำเดิมแต่นี้ พระนางมัทรี
 ก็พิลาปรำพันมีประการต่าง ๆ ว่า

๒๒๓๑. “อหิ ปติญจ ปุตเต จ
 อจริยมิว มาณโว
 อญฺญจิตา ทิวารตฺตี
 ขฺยฺญีเน พฺรหฺมจารินี.

๒๒๓๒. อชินานิ ปริทิตฺวา
 วณฺมุลผลหาริยา
 วิจรามิ ทิวารตฺตี
 ตุมฺหิ กามา หิ ปุตฺตกา.

๒๒๓๓. อิทํ สุวณฺณหาลิทํ
 อาภตํ ปณฺฑูเวลฺลํ
 รุกฺขปุกฺกานิ จาหาสี
 อิมเ ว ปุตฺตกีฬนา.

๒๒๓๔. อิทํ มุฬาลิวตฺตํ
 สาธุกํ ชินฺนุชโรทกํ
 ภูณฺช ชุฑฺเทน สํยฺยตฺตํ
 สห ปุตฺเตหิ ขตฺติย.

๒๒๓๕. ปทุมํ ชาลิโน เทหิ
 กุมฺภํ ปน กุมาริยา

๒๒๓๑. “ตัวเรามุ่นชญา เป็นพรหมจารินี
 หมั่นปฏิบัติพระสวามี บำรุง
 ลูกน้อยทั้งสอง ทุกวันคืน ดัง
 อันเดวาสึกปฏิบัติอาจารย์ ฉะนั้น.

๒๒๓๒. ตัวเรานุ่งหมั่นห่มอชินะ เทียว
 แสวงหามูลผลอาหารในป่า ทั้งวัน
 ทั้งคืน เพราะความรักพระองค์
 และลูกทั้งสอง.

๒๒๓๓. นี่ขมิ้นสีดังทอง ที่แม่หามาบดไว้
 สำหรับเจ้าทั้งสองอาบนํ้า นี่ก็
 ผลมะตูมสุกสีเหลือง แม่หามาให้
 ลูกทั้งสองเล่น อนึ่ง แม่ได้สรรหา
 ผลไม้สุกอื่น ๆ ที่น่าพอใจมาเพื่อ
 ให้ลูกทั้งสองเล่น นี่เป็นของเล่น
 ของลูกรักทั้งสอง.

๒๒๓๔. ข้าแต่พระจอมกษัตริย์ นี้นายบัว
 พร้อมทั้งฝัก เหง้าบัวและกระจัด
 อันคลุกเคล้าด้วยน้ำผึ้ง เชิญ
 พระองค์ทรงเสวยพร้อมพระโอรส
 และพระธิดาเกิด.

๒๒๓๕. ขอพระองค์จงประทานดอกปทุม
 แก่พ่อชาลี จงประทานดอกโกมุท
 แก่แม่กัณหาจะได้ทอดพระเนตร
 ดูพระกุมารและพระกุมารี ผู้พระ
 โอรสและพระธิดา ของพระเจ้า

มาลิเน ปสฺส นจฺจนฺเต
สิวิปฺตฺตานิ อวฺหย.

สีพี ประดับประดาด้วยดอกไม้
และพ็อนรำอยู่.

๒๒๓๖. ตโต กณฺหาชिนา ยาทิ
นิสาเมหิ รณฺสก
มณฺชฺสฺสราย วคฺคฺยา
อสฺสํ อปคฺจฺจนฺติยา.

๒๒๓๖. ข้าแต่พระองค์ ผู้เป็นจอมทัพ
ขอพระองค์ จงทรงสดับเสียง
อันไพเราะอ่อนหวาน ของแม่
กณหาชिนา ขณะเข้าไปสู่อาศรม.

๒๒๓๗. สมานสฺสทุขมฺหา
ฏฺฐา ปพฺพาชิตา จโก
อปิ สิวิปฺตฺเต ปสฺเสสิ
ชาลึ กณฺหาชินํ จโก.

๒๒๓๗. เราทั้งสอง ถูกเนรเทศจาก
แคว้นแคว้น เป็นผู้มิสุขและทุกข์
เสมอกัน เออก็พระองค์ทรงเห็น
พระโอรส และพระธิดาทั้งสอง
คือพ่อชาลี แม่กณหาชินาผู้เป็น
พระโอรสและพระธิดาของพระเจ้า
สีพี บ้างหรือ.

๒๒๓๘. สมณํ พุราหฺมณํ ญฺณ
พุทฺทมจฺริยปรายเน
อหํ โลกํ อภิสสิ
สิลวฺนฺเต พหุสฺสฺเต
ตฺยชฺช ปฺตฺเต น ปสฺสามิ
ชาลึ กณฺหาชินํ จโก"ติ.

๒๒๓๘. ชะรอยว่า หม่อมฉันได้สาปแช่ง
สมณพราหมณ์ ผู้ประพฤติ
พรหมจรรย์ มีศีล เป็นพหูสูต
ในโลก วันนี้ หม่อมฉันจึงไม่ได้
เห็นลูกน้อยทั้งสองนั้น คือพ่อชาลี
และแม่กณหาชินา".

ตตฺถ อจฺริยมิว มาณโวติ
วตฺตสมฺปนฺโน อนฺตฺวาสิโก อจฺริยเมว
ปฏฺิขคฺคติ. **อนฺนุจิตาติ** ปาโรจฺริยาย
อฺภูจาเนน **อนฺนุจิตา** อปฺปมตฺตา
นฺตฺวา ปฏฺิขคฺคามิ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ดัง
อันเตवासิกปฏิบัติอาจารย์ ฉะนั้น
ความว่า เหมือนอันเตวาสิกผู้สมบูรณ์ด้วย
วัตรปฏิบัติอาจารย์อยู่ ฉะนั้น คำว่า หมั่น
ปฏิบัติ ความว่า เราเป็นผู้ขยันคือเป็นผู้ไม่
ประมาท ย่อมปฏิบัติด้วยการลุกขึ้นรับใช้.

ตมฺหิ กามาติ ตมฺหากิ กาเมน
 ตฺเมห ปตฺถยนฺติ. ปุตฺตกาติ กุมาร
 อาลปฺนฺติ ปรีเทวติ. **สฺวณฺณหาลิทฺทฺ**
 ปุตฺตกา อหิ ตมฺหากิ นนาปนตฺถาย
 สฺวณฺณวณฺณํ หาลิทฺทํ นิสฺสทายํ
 ฌลิตฺวา อาทาย อาคตา.

ปณฺฑเวลูวณฺติ กิพฺนตฺถาย จ โว
 อิทํ สฺวณฺณวณฺณํ เวลูวปฺกํปิ มยา
 อาภตํ. **รฺกฺษปฺกฺกานฺติ** ตมฺหากิ
 กิพฺนตฺถาย อญฺญานํปิ มนาปานิ
 รฺกฺษผลานิ อาหาลิ. **อิม** โวติ
 ปุตฺตกา อิม โว กิพฺนาติ วทติ.

มฺพาลิตฺตกฺกนฺติ มฺพาลิกฺกนฺทลิกํ
 สาธุกฺกนฺติ อิทํ อฺปฺปลาทิสาลุกมฺปิ เม
 พหุ อาภตํ. **ชฺยโรทกฺกนฺติ** สีสมาภฺก.
ภฺยชาติ อิทํ สพฺพํ ชิตฺทกมฺธนา
 สยฺยตฺตํ ปุตฺเตหิ สทฺธิ ภฺยชาติ
 ปรีเทวติ.

คำว่า เพราะความรักพระองค์ ความว่า
 หม่อมฉันยอมปรารภนาพระองค์ เพราะ
 ความรักต่อพระองค์. ด้วยคำว่า ลูก
 ทั้งสอง พระนางมัทรีปันเพื่อร่ำพันถึง
 ลูกน้อยทั้งสอง. คำว่า ชมื่นสีดังทอง
 ความว่า ดูกรลูกน้อยทั้งสอง แม่หาชมื่น
 สีดังทองมาบัดไว้สำหรับใช้เพื่อเจ้าทั้งสอง
 ต้องการอาบน้ำ.

คำว่า มะตฺมสฺกสิเหลื่อง ความว่า นี่
 มะตฺมสฺกสิเหลื่อง แม่นำมาเพื่อให้เจ้า
 ทั้งสองเล่น. คำว่า ผลไม้สุก ความว่า
 แม่ได้นำผลไม้ เป็นที่ชอบใจแม่อื่นมา
 เพื่อเจ้าทั้งสองต้องการจะเล่น. ด้วย
 คำว่า นี่(เป็นของเล่น)ของลูกรักทั้งสอง
 พระนางมัทรีตรัสว่า ดูกรลูกน้อยทั้งสอง
 ผลไม้เหล่านี้เป็นเครื่องเล่นของเจ้าทั้งสอง.

คำว่า สายบัวพร้อมทั้งฝัก ได้แก่ สายบัว.
 คำว่า เหง้าบัว ความว่า แม้เหง้าอุบล
 เป็นต้นนี้ อันหม่อมฉันนำมาเป็นอัน
 มาก. คำว่า กระจับ ได้แก่ กระจับน้ำ.
 ด้วยคำว่า จงเสวย พระนางมัทรีทรง
 คร่ำครวญว่า ขอพระองค์จงเสวย
 กระจับทั้งหมดนี้ อันคลุกเคล้าด้วยน้ำผึ้ง
 เล็กน้อย พร้อมกับพระโอรสและพระธิดา
 เกิดเพคะ.

สิวิปุตตานี อรุหยาติ สามิ สิริราช
 ปณฺณสาลาย สยาปิตจันโต สีมํ
 ปุตฺเต ปกุโกสิ. อปี สิวปุตฺเต ปสฺสเสตี
 สามิ สิริราช อปี ปุตฺเต ปสฺสสสิ,
 สเจ ปสฺสสสิ, เม ทสฺสเสหิ, มา มํ
 อติวีย กิลเมหิ. อภิสสินฺนติ ตุมหากํ
 ปุตฺตธิตโร มา ปสฺสสตาติ เอวํ ฐุน
 อกุโกสิ.

เอวํ วิลปมานายปี ตาย สทุธิ
 มหาสตุโต น กิณฺจิก กเถสิ. สา ตสฺมิมิ
 อกเถนฺเต กมฺปมานา จนฺทาลิเกน
 อตฺตโน ปุตฺเต วิจินฺนติ เยสุ เยสุ
 ชมฺพุทฺธกฺขาทิสฺส จาเนสุ เต ปุพฺเพ
 กิฬิสฺส, ตานิ ตานิ สพุพานิ จานานิ
 ปตฺวา ปริเทวนฺตี อาห

คำว่า ผู้พระโอรสและพระธิดาของ
 พระเจ้าสิพี ความว่า ข้าแต่พระเจ้าสิพี
 ผู้พระราชสวามี เออ ก็พระองค์จึงตรัส
 เรียกพระลูกน้อยทั้งสองมาจากสถานที่
 บรรทมแห่งบรรณศาลาโดยเร็วเถิด. คำว่า
 เออ ก็ พระองค์ทรงเห็นพระโอรสและ
 พระธิดาทั้งสอง คือพ่อชาลีแม่กัณหาชีนา
 ผู้เป็นพระโอรสและพระธิดาของพระเจ้า
 สิพีบ้างหรือ ความว่า ข้าแต่พระเจ้าสิพี
 ผู้พระราชสวามี เออ ก็ พระองค์ทรงเห็น
 พระราชบุตรและพระราชบุตรีทั้งสอง
 พระองค์หรือ ถ้าพระองค์ทรงเห็นโปรด
 ทรงแสดงแก่หม่อมฉัน พระองค์อย่าทรง
 (ทรมาน) หม่อมฉันให้ลำบากยิ่งนักเลย.
 คำว่า ได้สาปแช่ง ความว่า หม่อมฉัน
 คงสาปแช่งอย่างนี้ แน่แน่นอนว่า พวกท่าน
 อย่าได้เห็นบุตรและธิดาของท่านเลย.

แม้เมื่อพระนางพิลาปรำพันเช่นนี้
 พระมหาสัตว์มิได้ตรัสอะไร ๆ กับพระนาง
 เลย. เมื่อพระมหาสัตว์นั้น มิได้ตรัส
 ปราศรัย พระนางเธอมีพระกายสั่นสะท้าน
 เทียวคั่นหาพระโอรสและพระธิดาของ
 พระนางด้วยแสงจันทร์ เมื่อถึงสถานที่
 ทั้งหมด มีต้นชมพูพุกุฏเป็นต้น ที่
 กุมารและกุมารีทั้งสองนั้นเคยเล่น ก็ทรง
 คร่ำครวญรำพันตรัสว่า

๒๒๓๙. "อิเม เต ชมพูกา รุกขา
เวทิสา สีนุฉวาริตา
วิวิธานิ รุกขชาติตานิ
เต กุมารา น ทิสฺสเร.

๒๒๔๐. อสฺสตุถา ปนสา เจเม
นิโครธา จ กปิตุหนา
วิวิธานิ ผลชาติตานิ
เต กุมารา น ทิสฺสเร.

๒๒๔๑. อิเม ติฏฺฐนฺติ อารามे
อัย สิตฺตูกา นที
ยตุถสฺส ปุพฺเพ กิฬฺส
เต กุมารา น ทิสฺสเร.

๒๒๔๒. วิวิธานิ ปุพฺผชาติตานิ
อสมิ อฺปริ ปพฺพเต
ยานสฺส ปุพฺเพ ธารีสุ
เต กุมารา น ทิสฺสเร.

๒๒๔๓. วิวิธานิ ผลชาติตานิ
อสมิ อฺปริ ปพฺพเต
ยานสฺส ปุพฺเพ ภฺนชีสุ
เต กุมารา น ทิสฺสเร.

๒๒๔๔. อิเม เต หตฺถิกา อสฺสา
พลิตฺตภา จ โน อิเม

๒๒๓๙. "หมูนี้นี้ก็ต้นหว้า นี่ต้นยางทวาย
ที่ทอดกิ่งลงปกคลุม เป็นรุกขชาติ
ต่าง ๆ พันธุ์ ที่ลูกน้อยทั้งสอง
เคยวิ่งเล่น แม่มิได้เห็นลูกน้อย
ทั้งสองนั้น.

๒๒๔๐. หมูนี้นี้ก็โพธิ์ใบ ต้นขนุน ต้นไทร
ต้นมะขวิด เป็นไม้มีผลนานา
ชนิด ต่าง ๆ พันธุ์ ที่ลูกน้อย
ทั้งสอง เคยมาวิ่งเล่น แม่มิได้เห็น
ลูกน้อยทั้งสองนั้น.

๒๒๔๑. หมูไม้เหล่านี้ ตั้งอยู่ดูจตุพยาน
นี่ก็เป็นแม่น้ำ มีน้ำเย็นซึ่งลูกน้อย
ทั้งสองเคยมาเล่น แม่มิได้เห็น
ลูกน้อยทั้งสองนั้น.

๒๒๔๒. บุพผชาติที่มีดอกต่าง ๆ มีอยู่บน
ภูเขานี้ ที่ลูกน้อยทั้งสอง เคยตัด
ทรงเล่น แม่มิได้เห็นลูกน้อย
ทั้งสองนั้น.

๒๒๔๓. ผลชาติที่มีผลต่าง ๆ มีอยู่บน
ภูเขานี้ ที่ลูกน้อยทั้งสองเคยมา
เสวย แม่มิได้เห็นลูกน้อยทั้งสอง
นั้น.

๒๒๔๔. เหล่านี้เป็นตูกตาช้าง ตูกตาม้า
และตูกตาวัว ที่ลูกน้อยทั้งสอง

เยหิสฺสุ ปุพฺเพ กิฬิสิ
เต กุมารานํ ทิสฺสเร"ติ.

ตตถ อิมํ ใน หตฺถิกา อสฺสชาติ
สา ปุพฺพตฺตูปริ ทารเก คเวสนฺตี
อทิสฺวา ปริเทวนานา ตโต โอริยุห
ปุณ อสฺสสมปทํ อาคนฺตุวา ตตถ เต
อุปธาเรนฺตี เตสํ กิฬินฺนญฺชกานิ
ทิสฺวา เอวมาห.

อถสฺสา ปริเทวนสทฺเทน เจว
ปทสทฺเทน จ มิคปทฺชินโน จ จลิสฺสุ.
สา เต ทิสฺวา อาห

๒๒๔๕. "อิมํ สามา สโสลูกา
พหฺวกา กทลิมิกา
เยหิสฺสุ ปุพฺเพ กิฬิสิ
เต กุมารานํ ทิสฺสเร.

๒๒๔๖. อิมํ หัสสา จ โกญฺจา จ
มยุรา จิตฺรเปชฺฐนา
เยหิสฺสุ ปุพฺเพ กิฬิสิ
เต กุมารานํ ทิสฺสเร"ติ.

เคยมาเล่น แม่มิได้เห็นลูกน้อย
ทั้งสองนั้น".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เหล่านี้
เป็นตุ๊กตาช้าง ตุ๊กตารม้า ความว่า พระนาง
มัทรี เมื่อทรงแสวงหาลูกน้อยทั้งสองบน
ภูเขา ไม่ทรงเห็นก็ทรงคร่ำครวญ ได้เสด็จ
ลงจากภูเขานั้น เสด็จกลับมายังอาศรมบท
อีก จึงทรงมองหาลูกน้อยทั้งสองในอาศรม
นั้น ก็ทอดพระเนตรเห็นแต่ของเล่น
ของสองลูกรักนั้น จึงได้ตรัสอย่างนี้.

ครั้งนั้น ผูกเนื้อและนก ต่างออก
จากที่อยู่และรังของตน เพราะสำเนียง
ปริเทวนาการ และเสียงพระบาทของ
พระมัทรีนั้น. พระนางทอดพระเนตรเห็น
สัตว์เหล่านั้น จึงตรัสว่า

๒๒๔๕. "เหล่านี้เป็นตุ๊กตาเนื้อทรายทอง
ตัวเล็ก ๆ ตุ๊กตากระต่าย ตุ๊กตา
นกเค้า ตุ๊กตาชะมดเป็นอันมาก
ที่ลูกน้อยทั้งสองเคยเล่น แม่มิได้
เห็นลูกน้อยทั้งสองนั้น.

๒๒๔๖. เหล่านี้เป็นตุ๊กตาหงส์ ตุ๊กตานก
กระเรียน ตุ๊กตานกยูงมีแววหาง
งามวิจิตร ที่ลูกน้อยทั้งสอง
เคยเล่น แม่มิได้เห็นลูกน้อย
ทั้งสองนั้น".

ตตถ สามาติ ขุททกา สาม-
วณณมิกา. สไสสุภาติ สสา จ
วนอุลภา จ.

สา อสุสมปเท ปิยปุตเต
อทิสฺวา ตโต นิกุมิตฺวา ปุณฺณวณฺฏ
ปวิสิตฺวา ตํ ตํ จานํ โอโลเกตฺวา
อาห

๒๒๔๗. "อิมา ตา วณฺมุพาโย
ปุณฺณิตา สพุทฺทาลิกา
ยตฺถสฺสุ ปุพฺเพ กิฬิสุ
เต กุมารานํ ทิสฺสเร.

๒๒๔๘. อิมา ตา ปุทฺธขรณี รมฺมา
จกฺกฺวากุปฺภูติตา
มณฺฑาลเกหิ สญฺจนฺนา
ปทุมฺปฺปลเกหิ จ
ยตฺถสฺสุ ปุพฺเพ กิฬิสุ
เต กุมารานํ ทิสฺสเร"ติ.

ตตถ วณฺมุพาโยติ วณฺมาลา-
คฺมุพา.

สา กตฺถจิ ปุตฺเต อทิสฺวา ปุณ
มหาสตุตฺสฺส สนฺติกํ อาคนฺตฺวา ตํ
ทุมฺมุขํ นิสินฺนํ ทิสฺสว อาห

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ตักดา
เนื้อทรายทอง ได้แก่ เนื้อมีสีดำเล็กน้อย.
คำว่า ตักดากระต่าย ตักดานกเค้า
ความว่า กระต่ายและนกเค้าแมวในป่า.

พระนางเจ้า ไม่เห็นลูกรักทั้งสอง
ที่พระอาศรมบท จึงเสด็จออกจาก พระ-
อาศรมสถานนั้น เข้าสู่ขัณฑ์แห่งป่าดอกไม้
ทอดพระเนตรดูสถานที่นั้น ๆ แล้ว จึงตรัสว่า

๒๒๔๗. "พุ่มดอกไม้ ในป่าเหล่านั้น มีดอก
บานทุกฤดูกาล ที่ลูกน้อยทั้งสอง
เคยมาเล่น แม่มิได้เห็นลูกน้อย
ทั้งสองนั้น.

๒๒๔๘. นี่ก็สระโบกขรณี อันน่ารื่นรมย์
เพียบพร้อมด้วยเสียงนกจากพราก
มาคู่กัน ดารดาจะไปด้วยดอกไม้
มณฑา ดอกปทุมและอุบล ที่
ลูกน้อยทั้งสอง เคยมาเล่น แม่
มิได้เห็นลูกน้อยทั้งสองนั้น.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า พุ่ม
ดอกไม้ในป่า ได้แก่ กอดดอกไม้ในป่า.

พระนางมัทรีนั้น ไม่พบลูกรัก ณ
ที่ไหน ๆ จึงกลับมาเฝ้าพระมหาสัตรวิจัก
เห็นพระองค์ประทับนั่ง มีพระพักตร์
เศร้าหมอง จึงทูล (ตัดพ้อ) ว่า

๒๒๔๙. “น เต ภูฏาณิ ภินฺณานิ
 น เต อุทกมมตํ
 อคฺคิปี เต น หาปีโต
 ภินฺนุ มนฺโทว ฉายสิ.

๒๒๕๐. ปิโย ปิเยน สงฺกมฺม
 สมิหํ พฺยปหฺนฺวติ
 ตฺยชฺช ปฺตฺเต น ปสฺสํม
 ชาลํ กณฺหาชินํ จฺโภ”ติ.

ตตฺถ น หาปีโตติ น ชลิตฺ.
 อิหํ วุตฺตํ โหติ “สามิ ตวํ ปุพฺเพ
 ภูฏาณิ ภินฺทสิ. อุทกํ อาหริตฺวา
 จปฺเลสิ, อองฺคารกปฺลฺเล อคฺคิ กโรสิ,
 อชฺช เอเตสฺส เอกํปี อกตฺวา ภินฺนุ
 มนฺโทว ฉายสิ, ตว กิริยา มยฺหํ
 น วุจฺจตี”ติ.

ปิโย ปิเยนาติ เวสฺสสฺนฺตโร มยฺหํ
 ปิโย, อิตฺโต เม ปิยตโร นตฺถิ,
 อิมินา เม ปิเยน สงฺกมฺม สมนฺมา-
 คนฺตฺวา ปุพฺเพ สมิหํ พฺยปหฺนฺวติ
 ทุกฺโข วิคฺจฺจติ, อชฺช ปน เม

๒๒๔๙. “พื้นพระองค์ก็มีได้หัก น้ำก็ไม่ได้
 ดัก แม้ไฟก็ไม่ได้ติด เพราะ
 เหตุไรหนอ พระองค์จึงทรง
 หงอยเหงาซบเซาอยู่.

๒๒๕๐. คนที่รักกับคนที่รัก ประชุมพร้อมกัน
 ย่อมหายทุกขร้อน แต่วันนี้
 หม่อมฉัน มิได้เห็นลูกน้อย
 ทั้งสองนั้น คือพ่อชาลีและ
 แม่กัณหาชิโน”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ไม่ติด
 ได้แก่ ไม่ลุกโผลง. ท่านกล่าวอธิบาย
 คำนี้ว่า “ข้าแต่พระสวามี ครึ่งก่อน
 พระองค์ทรงหักพื้น, ทรงนำน้ำมาตั้งไว้
 ทรงก่อไฟบนกระเบื้องถ่านเพลิง, ในวันนี้
 พระองค์ไม่ทรงทำการงานแม้อย่างหนึ่ง
 ในบรรดาการงานเหล่านั้น ทรงหงอยเหงา
 ซบเซาอยู่ หม่อมฉัน ไม่ชอบใจกิริยา
 ของพระองค์เลย เพคะ”.

คำว่า คนที่รักกับคนที่รัก ความว่า
 พระเวสสันดร เป็นที่รักของหม่อมฉัน,
 คนอื่นเป็นที่รักของหม่อมฉัน ยิ่งกว่า
 พระเวสสันดรนี้ไม่มี, ในวันก่อนๆ ความ
 ลุ่มหลงของหม่อมฉันเหือดหายไป และ
 ความทุกขร้อนย่อมคลายไป เพราะมา
 ประกอบพร้อมด้วยความรักของหม่อมฉัน

ฉิม ปสฺสสนฺตยาปิ โสโก น วิคจฺจติ,
กิณฺณุ โข การณนฺติ.

นี่, แต่วันนี้หม่อมฉันแม้ได้เห็นพระองค์นี้
ก็ไม่คลายความโศกได้ เพราะเหตุอะไร
หนอ.

ดุยชุชาติ โหตุ ทิฏฐัง เม การณ,
 เต อชฺช ปุตเต น ปสฺสามิ, เต
 เม อิมิ ปสฺสนุตฺติยาปิ โสโก น
 วิคจฺจตีติ.

คำว่า วันนี้...ทั้งสองนั้น ความว่า เหตุ
ที่หม่อมฉัน เห็น(พระองค์)จงยกไว้ก่อน,
วันนี้หม่อมฉัน ไม่เห็นพระโอรสและ
พระธิดาทั้งสองนั้นเลย, เพราะเหตุนั้น
หม่อมฉันแม้ได้เห็นพระองค์นี้ ก็ไม่คลาย
ความโศกได้.

ตาย เอว์ วุดเตปี มหาสตุโต
ตฺถุณีญโตว นิสีทิ. ส่า ตสฺมี อกเถนเต
โสภสสฺสสมปิตา ปนตกุกฺกุฏี วีย
กมฺปมานา ปุณ ปจฺม วิจาร์ณญจานานิ
วิจริตฺวา มหาสตุตฺสฺส สนนฺติกั ปจฺจา-
คนตฺวา อาห

แม้เมื่อพระนางมัทรีนั้น กราบทูล
อยู่อย่างนี้ พระมหาสัตว์ก็ประทับนั่งนิ่ง
เมื่อพระมหาสัตว์นั้นไม่ตรัสตอบ พระนาง
อันลูกศรคือความโศก ถูกต้องแล้ว มี
พระกายสั่นสะท้าน ประคองแม่ไก่ที่ถูกตี
เที่ยวไปตามสถานที่ ที่เที่ยวไปเมื่อก่อน
อีกแล้ว กลับมาสู่สำนักของพระมหาสัตว์
กราบทูลวิงวอนว่า

๒๒๕๑. "น ไช โน เทว ปสุสามิ
 เยน เต นีหฺภา มตา
 กาโกลาปิ น วสุสนฺติ
 มตา เม นฺน ทารกา.

๒๒๕๑. “ข้าแต่สมมติเทพ หม่อมฉันมิได้
เห็นลูกรักทั้งสองของเรา ผู้ใด
มานำเอา ลูกรักทั้งสองนั้นไป
หรือว่าลูกรักทั้งสองนั้น ตาย
เสียแล้ว แม้ผู้กาปากมิได้ขานขึ้น
ลูกน้อยทั้งสอง ของหม่อมฉัน
ตายเสียแล้วเป็นแน่.

๒๒๕๒. น โข ใน เทว ปสุสามิ
 เยน เต นินฺหา มาตา
 สกุนาปี น วสุสนฺติ
 มาตา เม นฺน ทารกา"ติ.

ตตถ น โข ในติ เทว น
 โข อมฺหากํ ปุตฺเต ปสุสามิ. เยน
 เต นินฺหา มาตาติ เกนจิ เตสํ
 นินฺหาภาวํปี น ชานามิติ อธิปฺปาเยเนว
 อาห.

ตาย เอวํ วุตฺเตปี มหาสตุโต
 น กิณฺจิ กเถสิ. สา ปุตฺตโสเกน
 ฌฏฺฐา ปุตฺเต อุปฺภาเรนฺตี ตติยวารี
 ตานิ ตานิ จานานิ วาตเวเคน วิจริ.
 ตาย กิร เอกเรตฺตี วิจิริตฺถจํ
 อุปริคฺคฺยหมานํ ปณฺณรชโยชนมคฺคํ
 อโหสิ. อถ รตฺติ วิภายิ. อรุณทโย
 ชาโต. สา ปุณฺนาคนฺตุวา มหาสตุตฺตสฺส

๒๒๕๒. ข้าแต่สมมติเทพ หม่อมฉันมิได้
 เห็นลูกรักทั้งสองของเรา ผู้ใด
 มานำเอา ลูกรักทั้งสองนั้นไป
 หรือว่าลูกรักทั้งสองนั้น ตาย
 เสียแล้ว แม้ผู้งนกก็มีได้ชานชั้น
 ลูกน้อยทั้งสอง ของหม่อมฉัน
 ตายเสียแล้วเป็นแน่".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า มิได้
 เห็น...ของเรา ความว่า ข้าแต่สมมติเทพ
 หม่อมฉันมิได้เห็น พระลูกรักทั้งสอง
 ของเราเลย. ด้วยคำว่า ผู้ใดมานำเอา
 ลูกรักทั้งสองนั้นไป หรือว่าลูกรักทั้งสอง
 นั้นตายเสียแล้ว พระนางมัทรีตรัส
 ด้วยประสงค์ว่า หม่อมฉันไม่ทราบว่าจะ
 ใครนำลูกรักทั้งสองนั้นไป.

แม้เมื่อพระนางมัทรีนั้น กราบทูล
 อย่างนี้ พระมหาสัตว์เจ้าก็ไม่ตรัสอะไรๆ.
 พระนางเจ้า อันความโศกในพระลูกรัก
 ถูกต้องแล้ว ทรงพิจารณาถึงพระลูกรัก
 ทั้งสองได้เสด็จไปสู่สถานที่นั้นด้วยความ
 เร็วจุลมถึง ๓ ครั้ง. ได้ยินว่า สถานที่ซึ่ง
 พระนางเสด็จไปตลอดหนึ่งคืน คำนวณ
 ระยะทางยาวได้ประมาณ ๑๕ โยชน์.
 ลำดับนั้น ราตรีสว่างแล้ว. อรุณขึ้น.
 พระนางเจ้าเสด็จมาประทับยืน ณ ที่ใกล้

สนุนติเก จิตา ปริเทวิ. ตมตถัม พระมหาสัตรี ทรงปริเทวนาการอยู่อีก.
 ปกาเสนโต สตุธา อาห พระศาสดา เมื่อจะทรงประกาศข้อความ
 นั้น จึงตรัส(พระคาถา)ว่า

๒๒๕๓. "สา ตตถ ปริเทวิตวา
 ปพพตานิ วนานิ จ
 ปุนเทวสุสมิ คณตวา
 สามีกสุสนติ โรหติ

๒๒๕๓. "พระนางมัทรี ทรงกันแสง
 พลงเที่ยวค้นหา ตลอดชอกเขา
 และป่าช้า ในบริเวณเขาวงกต
 นั้นแล้ว เสด็จกลับมา
 ยังพระอาศรมอีก ทรงกันแสง
 อยู่ในสำนัก ของพระราชสวามี
 ทูลคร่ำครวญว่า

๒๒๕๔. น โข โน เทว ปสุสามิ
 เยน เต นิหฺวา มตา
 กาโกลาปี น วสุสนติ
 มตา เม ฆฺน ทารกา.

๒๒๕๔. ข้าแต่พระองค์ ผู้สมมติเทพ
 หม่อมฉัน มิได้เห็นลูกรักทั้งสอง
 ของเรา ผู้ใด มานำเอาลูกรัก
 ทั้งสองนั้นไป หรือว่าลูกรัก
 ทั้งสองนั้น ตายเสียแล้ว แม้ฝูง
 กาปากก็ได้ขานขัน ลูกรักทั้งสอง
 ของหม่อมฉัน ตายเสียแล้ว
 เป็นแน่.

๒๒๕๕. น โข โน เทว ปสุสามิ
 เยน เต นิหฺวา มตา
 สกฺกนาปี น วสุสนติ
 มตา เม ฆฺน ทารกา.

๒๒๕๕. ข้าแต่พระองค์ ผู้สมมติเทพ
 หม่อมฉันมิได้เห็น ลูกรักทั้งสอง
 ของเรา ผู้ใด มานำเอาลูกรัก
 ทั้งสองนั้นไป หรือว่าลูกรัก
 ทั้งสองนั้น ตายเสียแล้ว แม้ฝูงนก
 ก็ได้ขานขัน ลูกรักทั้งสองของ
 หม่อมฉันตายเสียแล้วเป็นแน่.

๒๒๕๖. น โข โน เทว ปสฺสสามิ
 เยน เต นีนฺหา มตา
 วิจฺรณฺตี รุกฺขมุเลสุ
 ปพฺพเตสุ คฺหาสุ จ.

๒๒๕๗. อิติ มหฺเท วราโหหา
 ราชปุตฺติ ยสฺสสินี
 พาหา ปคฺคยฺห กนฺทิตฺวา
 ตตฺถเว ปติตา จมา"ติ.

ตตฺถ สามิกฺสสนฺติ โรหิตฺติ ภิกฺขเว
 สา มหฺเท ตตฺถ วรฺกตปพฺพตฺทกฺขจฺยํ
 สานุปพฺพตานิ จ วณฺคหนานิ จ
 วิจฺรณฺตี ปริเทวิตฺวา ปฺนาคนฺตฺวา
 สามิกํ นิสฺสาย ตสฺส สนฺติเก จิตา
 ปุตฺตานํ อตฺถาย โรหณฺตี น โข โนติ
 อาทีนิ วณฺทิตฺติ ปริเทวตีติ อตฺถเ.

อิติ มหฺเท วราโหหาติ ภิกฺขเว เอวํ
 สา อุตฺตมรูปธฺรา วราโหหา มหฺเท
 รุกฺขมุลาทีสุ วิจฺรณฺตี ทารเก อทิสฺวา

๒๒๕๖. ผู้ใด นำเอาลูกรักทั้งสองนั้นไป
 หรือว่า ลูกรักทั้งสองนั้น ตาย
 เสียแล้ว หม่อมฉันเที่ยวไปที่โคน
 ต้นไม้ ที่บริเวณภูเขาและในถ้ำ
 มิได้พบเห็นลูกรักทั้งสอง.

๒๒๕๗. พระนางมัทรี ผู้ทรงพระรูปโฉม
 อันอุดม เป็นพระราชบุตรผู้มียศ
 จึงทรงประคองพระพานากันแสง
 คร่ำครวญ ล้มสลบลงที่พื้นพสุธา
 ไกล่บาหมูล ของพระเวสสันดร
 นั้นแล..

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ทรง
 กันแสงอยู่ ในสำนักพระราชสวามี
 อธิบายว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย พระนางมัทรี
 ทรงรำไรรำพัน พลาญเพียวค้นหาตลอด
 เนินเขาและซีกป่าในบริเวณเขาวงกตนั้น
 แล้วเสด็จกลับมา อาศัยพระสวามีอีก
 ประทับยืนอยู่ใกล้พระองค์ ทรงกันแสงอยู่
 เพื่อต้องการพระโอรสและพระธิดาทั้งสอง
 ทูลคร่ำครวญเป็นต้นว่า หม่อมฉันมิได้เห็น
 (ลูกรักทั้งสอง)ของเรา.

ด้วยพระดำรัสว่า พระนางมัทรี ผู้ทรง
 พระรูปโฉมอันอุดม พระผู้มีพระภาค
 ตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย พระนางมัทรี
 หญิงผู้ทรงพระรูปโฉมอันอุดม เที่ยวไป

“นิสฺสํสํ มตา ภวิสฺสฺนฺตี”ติ พาทา
ปคฺคยฺหา กนฺทิตฺวา ตตฺถ
เวสฺสฺนฺตรสฺส ปาทุมฺเล จินฺนสฺวณฺณกทฺธิ
วีย ฉมายํ ปติ.

อถ มหาสตุโต “มตา มทฺที”ติ
สญฺญา ย กมฺปมาโน “อญฺจาเน วิเทเส
มตา มทฺที. สเจ นิสฺสา เขตฺตตฺตรนฺคร
กาลกิริยา ภวิสฺสตี. มหนฺโต ปริหาโร
อภวิสฺส. เทว ฏฺฐาณิ จเลยฺย. อหิ
ปน อรณฺเณ เอกโกว, กิณฺนุโข
กริสฺสामी”ติ อฺปฺปนฺนพลวโสโกปิ สตี
ปจฺจุฏฺฐเปตฺวา “ชานิสฺสामी ตาวา”ติ
อญฺจาย หทยเ ทกฺขิณฺหตฺถํ จเปตฺวา
สนฺตาปปฺวตฺตี ฌตฺวา กมณฺชฺลนา
อุทกํ อาหริตฺวา สตฺตมาเส กายสํสคฺคํ
อนาปนฺนปฺพุทฺธิ พลวโสเกน อตฺตโน
ปพฺพชิตภาวํ สลฺลภฺเขตฺตํ อสฺสโกณฺโต
อสฺสพฺปณฺเณหิ เนตฺเตหิ ตสฺสา สํสํ
อุทฺธิปิตฺวา อูรฺสฺส จเปตฺวา อุทฺเทน

ที่โคนต้นไม้เป็นต้น มิได้พบเห็นลูกรัก
ทั้งสอง จึงประคองพระพาทาทรงกันแสง
ด้วยพระดำริว่า “ลูกรักทั้งสองจักตายแน่”
ดังนี้แล้ว ก็ล้มสลบลงที่พื้นพสุธา ไกล
บาทมูลของพระเวสสันดร ประดุจดั่ง
ต้นกล้วยสีทอง อันเขาตัดล้มลงบน
พื้นดิน ฉะนั้น.

ครั้งนั้น พระมหาสัตว์เจ้า มีพระ
วรกายสิ้นสะท้าน ด้วยความสำคัญว่า
“พระนางมัทรี ลื่นพระชนม์แล้ว” จึงทรง
รำพึงว่า “มัทรีมาลื่นพระชนม์ในต่างแดน
ซึ่งมิใช่ฐานะ ก็ถ้าว่าพระนางจักลื่น
พระชนม์ในเขตดุรนคร การบริหารก็จัก
เป็นการใหญ่ แคว้นทั้งสองก็สะท้อน
ถึงกัน ก็ตัวเราอยู่ในป่าเพียงลำพังเท่านั้น
จักทำอะไรได้นะ” แม้เป็นผู้มีความโศก
เป็นกำลังเกิดขึ้นแล้ว ก็ทรงรังพระสติ
ให้ตั้งมั่น เสด็จลุกขึ้นด้วยทรงสำคัญว่า
“เราจักรู้ให้แน่ก่อน” จึงวางพระหัตถ์
เบื้องขวาตรงพระหทัย(แห่งพระนาง) ก็
ทรงทราบความเป็นไปว่า พระสรีระยัง
อบอุ่น(ยังทรงพระชนม์อยู่) จึงทรงหยิบ
พระเต้าตักน้ำมา แม้ไม่เคยถึงการต้อง
กายพระนางสิ้น ๗ เดือน แต่ไม่อาจ
เพื่อกำหนดความที่พระองค์เป็นบรรพชิต
เพราะความโศกมีกำลัง มีพระเนตร

ปริปิไผลิตฺวา มุขญจ หทยญจ
ปริมฺชฺชนฺโต นิสีทิ.

มทฺทีปี โข โถกํ วิตฺตินาเมตฺวา สตี
ปฏิลภิตฺวา หิโรตฺตปฺปี ปจฺจุปฺภุสเปตฺวา
วฺภูจาย มหาสตุตฺตํ วณฺทิตฺวา "สามิ
เวสฺสนฺตฺร ทารกา เต กุหิ คตา"ติ
ปฺจุจฺฉิ. โส อาห "เทวิ เอกสฺส
พฺุราหฺมณสฺส ทาสตฺถาย มยา ทินฺนา"ติ.
ตมตฺถํ ปกาเสณฺโต สตฺถา อาห

๒๒๕๘. "ตมชฺฌมปตฺตํ ราชนปตฺตี
อุทฺเทนนาภิสินฺนจ
อสุสฺสตุตฺตํ นํ วิทิตฺวาน
อถ นํ เอตทพฺุรวิ"ติ.

ตตฺถ ตมชฺฌมปตฺตุนฺติ อตฺตโน
สนฺติกํ ปตฺตํ. ปาทฺมุเล ปตฺติตฺวา
วิสณฺณปีฏตฺตุนฺติ อตฺถโก. เอตทพฺุรวิ

เต็มไปด้วยพระอัสนุชล ทรงชวนพระเคียร
ของพระนางเจ้า วางไว้ที่พระเพลา
ประพรมด้วยน้ำ ลูบพระพักตร์และ
พระหทัยแล้ว ประทับนั่งอยู่.

ฝ่ายพระนางมัทรี พอสักครู่หนึ่งก็กลับได้
พระสติ เกิดมีหิริและโอตตปปะ ก็ลุกขึ้น
กราบพระมหาสัตรุ ทูลถามว่า "ข้าแต่
พระเวสสันดรผู้สวามี ลูกทั้งสองไปไหน".
พระบรมโพธิสัตว์ตรัสตอบว่า "แะนางเทวี
เราให้ลูกทั้งสอง เพื่อเป็นทาสแก่พราหมณ์
คนหนึ่งเสียแล้ว". พระศาสดา เมื่อจะ
ทรงประกาศข้อความนั้น จึงตรัสว่า

๒๒๕๘. "พระเวสสันดรราชาณี ทรงวิกน้ำ
ประพรมพระนางมัทรีราชบุตรี
ผู้ลัมสลบลง ณ ที่ใกล้บาทบุคคล
ของพระองค์นั้น ครั้นทรงทราบ
ว่า พระนางสิ้นพระองค์ดีแล้ว
จึงได้ตรัสบอก เนื้อความนี้
กับพระนางในภายหลัง".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ผู้ลัม
สลบลง ณ ที่ใกล้บาทบุคคลของพระองค์นั้น
ได้แก่ ถึงสำนักของพระองค์. อธิบายว่า
เป็นผู้ลัมสลบลง ณ ที่ใกล้บาทบุคคล (ของ
พระเวสสันดร). คำว่า ได้ตรัสบอก
เนื้อความนี้ ความว่า พระเวสสันดรได้

เอตํ "เอกสุส เม พราหมณสุส
ทาสตุถาย ทินฺนา"ติ วจัน อพรวีติ.

ตโต ตาย "เทว ปุตฺเต
พราหมณสุส ทตฺวา มม สพุพฺรตฺตี
ปริเทวิตฺวา วิจฺรณฺติยา กิณฺนาจฺกฺขสี"ติ
วุตฺเต มหาสตุโต อาห

๒๒๕๙. อาทียเณว เต มหฺทิ
ทฺกฺขํ นกฺขาตฺมิจฺฉิํ
ทลิตฺุโท ยาจโก วฺชฺโณ
พฺราหฺมณเณ ชฺรมาคโต.

๒๒๖๐. ตสุส ทินฺนา มยา ปุตฺตา
มหฺทิ มา ภายิ อสุส
มํ ปสุส มหฺทิ มา ปุตฺเต
มา พาฬฺหิ ปริเทวีย
ลจฺจาม ปุตฺเต ชีวณฺตา
อโรคา จ ภวามเส.

๒๒๖๑. ปุตฺเต ปสุญจ ญญญญจ
ยญจ ญญญํ ชฺเว ธนํ
ทฺชฺชา สปุริโส ทานํ
ทิสฺวา ยาจกมาคเต
อนฺนโมทาหิ เม มหฺทิ
ปุตฺตเก ทานมุตฺตมนฺ"ติ.

ตรัสพระดำรัสที่ว่า "เราให้ลูกทั้งสอง
เป็นทาสแก่พราหมณ์คนหนึ่งเสียแล้ว".

ลำดับนั้น เมื่อพระนางเจ้าตรัสว่า
"ข้าแต่สมมติเทพ พระองค์ประทานลูก
ทั้งสองแก่พราหมณ์แล้ว ไม่ตรัสบอก
แก่หม่อมฉัน ผู้ร่ำไรร่ำพันเที่ยวอยู่ตลอด
ราตรี เพราะเหตุไร" พระมหาสัตว์จึงตรัสว่า

๒๒๕๙. "ดูกรรมทรี เราไม่ปรารถนา
จะแจ้งความทุกข์แก่เธอ แต่แรก
ก่อน พราหมณ์แก่ เป็นยาจก
ผู้ยากจนมาสู่ที่อยู่ของเรา.

๒๒๖๐. เราได้ให้ลูกทั้งสอง แก่พราหมณ์
นั้นไป ดูกรรมทรี เธออย่างลัว
เลย จงดีใจเถิด ดูกรรมทรี เธอ
จงดูเราเถิด อย่าดูลูกทั้งสอง
เลย อย่างกันแสงไปนั้กเลย เรา
เป็นผู้ไม่มีโรค ยังมีชีวิตอยู่
คงจะได้พบเห็นลูกทั้งสอง ที่
พราหมณ์นำไปแน่แท้.

๒๒๖๑. สปับุรุษ เห็นยาจกมาถึงแล้ว
พึงให้บุตร ปศุสัตว์ ัญชาติ และ
ทรัพย์อย่างอื่นในเรือน เป็นทาน
ได้ ดูกรรมทรี เธอจงอนุโมทนา
ปุตตทาน อันสูงสุดของเรา".

ตตถ อาทิเยเนวาทิ อาทิเกน.
อิทํ วุตตํ โหติ "สเจ เต อิ
อาทิตो ปฏฺจาย เอตมตฺถํ อาจิขฺสิสุํ,
ตํ สุตฺวา ตว โสภํ สญฺจเรตุ
อาภุโกนฺติยา หทยํ ผลยุย, ตสฺมา
อาทิเยเนว เต มหฺทธิ ทุกฺขํ น
อกฺขาตุมิจฺฉิสฺสนฺ"ติ.

มรมาคโตติ อิทํ อมฺหากํ วสนฺภูจฺจํ
อาคโต. อโรคา จ ภวามเสติ ยถา
ตถา มยํ อโรคา โหม, ชีวมานา
อวสุสํ ปุตฺเต พฺรามาณน นีเตปิ
ปสฺสิสฺสสามาติ วทติ.

ยญฺจ อญฺญํ มเร ธนฺนติ ยํ อญฺญํ
มเร สวิญญานกาวินฺญานกณฺณ. ทชฺชา
สปปริโส ทานนฺติ สปปริโส อุตฺตมตฺถํ
ปตฺถเนนฺโต อูริ ภินฺทิตฺวา หทยมํสํปิ
คเหตฺวา ทานํ ทเทยฺยา"ติ.

มทฺธิ อาห

๒๒๖๒. "อนฺโมทามิ เต เทว
ปุตฺเตก ทานมุตฺตมํ

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า แต่
แรกก่อน' ความว่า แต่ต้น, อธิบาย
ความนี้ว่า "ถ้าเราจักบอกความนี้แก่เธอ
ตั้งแต่แรกก่อน เมื่อเธอฟังความนั้นแล้ว
ไม่อาจเพื่อจะอดกลั้นความโศกนั้นไว้ได้
ดวงหทัยจะพึงแตก, เนมะมฺหิรี เพราะฉะนั้น
เราจึงไม่ปรารถนาจะบอก ความทุกข์
แก่เธอก่อน".

คำว่า มาสู่ที่อยู่ ความว่า เป็นผู้มาสู่
สถานที่อยู่แห่งเรา (คือเรือน). ด้วยคำว่า
เราเป็นผู้ไม่มีโรค พระเวสสันดรตรัสว่า
เราเป็นผู้ไม่มีโรค ยังมีชีวิตอยู่ คงจักได้
เห็นลูกทั้งสองที่พราหมณ์นำไปแน่แท้.

คำว่า และทรัพย์อย่างอื่นในเรือน
ความว่า (สัปปุรุษเห็นยากมาถึงแล้ว
พึงให้) สวิญญานกทรัพย์และอวิญญานก-
ทรัพย์อย่างอื่น ในเรือน(เป็นทานได้).
ด้วยคำว่า สัปปุรุษพึงให้...เป็นทานได้
พระเวสสันดรตรัสว่า สัปปุรุษเมื่อปรารถนา
ประโยชน์อันสูงสุด พึงทำลายทรวงอก
ถือเอาแม้เนื้อหทัยให้เป็นทานได้.

พระนางมัทรี กราบทูลว่า

๒๒๖๒. "ข้าแต่พระองค์ ผู้ประเสริฐ
หม่อมฉันขออนฺโมทนาปุตฺตทาน

ทตฺวา จิตฺตํ ปสาเทหิ
ภิกฺขุโย ทานํ ทโท ภว.

อันอุดมของพระองค์ พระองค์
พระราชทานปุตตทาน อันอุดม
แล้ว จงยังพระหฤทัยให้เลื่อมใส
ขอจงทรงบำเพ็ญทานให้ยิ่ง ๆ
ขึ้นไปเกิด.

๒๒๖๓. โย ตวํ มจฺเจรฎฺเฏสุ
มนุสฺเสสุ ชนาธิป
พฺราหฺมณฺสสุ อทา ทานํ
สิวีนํ ญจฺจวทฺธมโน"ติ.

๒๒๖๓. ข้าแต่พระองค์ ผู้เป็นใหญ่
ของประชุมชนในหมู่มนุษย์ ซึ่ง
มักเป็นคนตระหนี่เหนียวแน่น
พระองค์ ผู้ผดุงสี่พิรุณ ให้เจริญ
ได้ทรงบำเพ็ญปิยปุตตทาน แก่
พราหมณ์แล้ว".

ตตฺถ อนุโมทามิ เตติ ทสฺมาเส
กุจฺฉิยา ธาเรตฺวา วิชายิตฺวา ทิวสฺสสุ
ทฺวิติกุชฺตตุํ นฺหาเปตฺวา ปาเยตฺวา
โกเชตฺวา อุเร นิปฺชฺชาเปตฺวา
ปฏิชฺศคฺคิตฺปุตฺตเกสุ โฬธิสฺสฺเตน ทินฺเนสุ
สยํ ปตฺตํ อนุโมทนฺตี เอวมาห.
อิมินา การณฺน ชานิตพฺพํ "ปีตาว
ทารกานํ สามิโก"ติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า หม่อมฉัน
ขออนุโมทนา... ของพระองค์ ความว่า
พระนางเธอทรงพระกรรมมา ๑๐ เดือน
จึงประสูติ ทรงประทับประคองให้สร่ง
ให้เต็มให้เสวยวันละ ๒-๓ ครั้ง ให้บรรทม
แนบพระอุระ เมื่อพระโฬธัสฺสฺตฺวาทรงปริจา
พระลูกน้อยให้เป็นทาน ทรงอนุโมทนา
ส่วนบุญที่จะพึงได้ส่วนพระองค์ จึงทูล
อย่างนี้. เพราะเหตุนี้ บุคคลทั้งหลาย
พึงรู้ว่า "บิดาแลเป็นเจ้าของลูกน้อย" ดังนี้.

ภิกฺขุโย ทานํ ทโท ภวาทิ มหाराช
อุตฺตริปิ ปุณฺณปุณฺํ ทานํ ทายโกว
โหหิติ, สฺทินฺนํเต ทานํ, จิตฺตํ

ด้วยคำว่า ขอจงทรงบำเพ็ญทานให้ยิ่ง
ขึ้นไปเกิด พระนางมัทรีกราบทูลว่า ข้าแต่
มหाराชเจ้า พระองค์จงทรงเป็นทายก
ถวายทานแม้ให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไปเกิด, เพราะ

ปสาเทหิ, โย ตวํ มจฺเจวฺภูเตสุ
สตุเตสุ ปิยปุตฺเต อทาสีติ.

เอวํ วุตฺเตปิ มหาสตุโต "มทฺธิ
กิณฺณาเมตํ กเถสิ, สเจ หิ มยา
ปุตฺเต ทตฺวา จิตฺตํ ปสาเทตुํ นาภวิสฺส,
อิมานิ เม อจฺฉริยานิ นปฺปวตฺเตยฺยุณฺ"ติ
สพฺพานิ ปจฺฉินฺนนาทาทีนํ กเถสิ. ตโต
มทฺธิ ตาเนว อจฺฉริยานิ ปกิตฺเตตฺวา
ทานํ อนุโมทนฺตํ อห.

๒๒๖๔. "นิมนฺนาทิตา เต ปจฺวี
สทฺโท เต ติวํคโต
สมนฺตา วิชฺชุตฺตา อาคฺ
คิรีนํ ปฏิสฺสุตฺตา"ติ.

ตตฺถ วิชฺชุตฺตา อาคฺคิตํ อกาล-
วิชฺชุตฺตา หิมวันตปทฺเส สมนฺตา
นิจฺฉริสุ. คิรีนํ ปฏิสฺสุตฺตาติ คิรีนํ
ปฏิสฺสุตฺตสทฺทา วิย วิรฺวา อุปฺภจฺหิสุ.

เหตุ นั้น พระองค์ถวายทานดีแล้ว, ขอ
พระองค์ จงยังพระหฤทัยให้เลื่อมใส,
บรรดาสัตว์ผู้ยังมีความตระหนี่เหนียวแน่น
พระองค์(ผู้เดียว) ได้ถวายปิยบุตรแล้ว.

เมื่อพระนางมัทรีกราบทูลอย่างนี้
พระมหาสัตว์จึงตรัสว่า "แถมมัทรี เจ้า
พูดอะไรนั้น ก็ถ้าเราบริจาคบุตรแล้ว
ไม่ยังจิตให้เลื่อมใส ความอัครจรรย์นี้
ของเรา ก็ไม่พึงเป็นไปทั่ว" จึงตรัสเล่า
เหตุอัครจรรย์ทั้งหมด มีแผ่นดินไหว
เป็นต้น. ลำดับนั้น พระนางมัทรีจึงทูล
สรรเสริญถึงความอัครจรรย์เหล่านั้น (ที่
ปรากฏแก่พระนางในหนหลัง) เมื่อจะ
ทรงอนุโมทนาปิยบุตรหลานจึงตรัสว่า

๒๒๖๔. "ปฐฺวีก็บันลือลั่น เสียงดังไปถึง
ไตรทิพย์ สายฟ้าแลบอยู่แปลบ-
ปลาบโดยรอบ เสียงสะท้อน
ปรากฏ ดังหนึ่งว่าเสียงภูเขา
ถล่มทลาย".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า สายฟ้า
แลบอยู่แปลบปลาบ ความว่า สายฟ้า
แลบ มิใช่ฤดูกาลชานออกแล้วโดยรอบ
หิมวันตประเทศ. คำว่า เสียงสะท้อน
ปรากฏดังหนึ่งว่าเสียงภูเขาถล่มทลาย
ความว่า เสียงดังดังขึ้นแล้ว ประดุจดั่ง
เสียงภูเขาถล่มทลาย ฉะนั้น.

๒๒๖๕. “ตสฺส เต อนุมิทนฺติ
 อุโก นารทปพฺพตา
 อินฺโท จ พุรฺรมา จ ปชาปตี จ
 โสโม ยโม เวสฺสวณฺโณ จ ราชา
 สพฺเพ เทวานุมิทนฺติ
 ตาวตีสํ สอินฺทกา.

๒๒๖๖. อิติ มหฺที วราโรหา
 ราชปฺตตี ยสฺสสินี
 เวสฺสณฺตรสฺส อนุมิทิ
 ปฺตตเก ทานมุตฺตมนฺ”ติ.

มทฺทีปพฺพวณฺณนา นิฏฺจิตา.

๒๒๖๕. “เทพเจ้า ๒ หมู่ สิ่งสถิตอยู่ที่
 นารทบรรพต ถวายอนุไมทนา
 แก่พระเวสสันดรนั้นว่า พระ-
 อินทร์ พระพรหม ท้าวปชาบดี
 จันทเทพบุตร พระยม ทั้งท้าว
 เวสสวัณมหाराช และเทพเจ้า
 ชาวดาวดึงส์สวรรค์ พร้อมด้วย
 พระอินทร์ทุกถ้วนหน้า ย่อมถวาย
 อนุไมทนา.

๒๒๖๖. พระนางมัทรี ผู้ทรงพระรูป
 พระโฉมอันอุดมเป็นพระราชบุตรี
 ผู้มียศ ทรงถวายอนุไมทนา
 ปุตตทานอันอุดม ของพระ-
 เวสสันดร ด้วยประการฉะนี้..

พรรณนามัทรีบรรพ จบ.

สกุปพฺพวณฺณนา

เอวนฺเตสฺส อณฺณมณฺณํ สมฺมิทนียํ
 กถํ กถณฺเตสฺส สกโก เทวราชา จินฺเตสิ
 “อัย เวสฺสณฺตรมหาราชา หิยุโย ชฺชกสฺส
 ปจวี อุนฺนาเทเตวา ทารเก อทาสี,
 อิทานิ นํ โกจิ หีนปฺริโส อุปสํกมิตฺวา
 สพฺพลกฺขณสมฺปนฺนํ สีลวตี มทฺที

พรรณนาลักกบรรพ

เมื่อสองกษัตริย์เหล่านั้น ตรัส
 สัมไมทนียกถาต่อกันและกันอยู่อย่างนี้
 ท้าวสักกเทวราชทรงดำริว่า “เมื่อวันวาน
 พระเวสสันดรมหาราชนี้ ได้ประทานบุตร
 และธิดาให้แก่ชุกพรหมณ์ ทำให้แผ่นดิน
 ไหว บั่นลือลั่น บัดนี้ ถ้ามีคนด่าซ้ำบางคน

ยาจิตฺวา ราชานํ เอกํ กตฺวา
มทฺที คเหตฺวา คจฺเจยฺย, ตโต เอส
อนาถํ นิปฺปจฺจโย ภาเวยฺย ยนฺนุนาหํ
พฺราหมณฺวณฺณเนน นํ อุปสงฺกมิตฺวา
มทฺที ยาจิตฺวา ปารมิฏฺเฐ คหาเปตฺวา
กสฺสจฺจ อวิสฺซุชนียํ กตฺวา ปุณฺ ตํ
ตสฺสเสว ทตฺวา อากมิสฺสสามิ"ติ. โส
สุริยคุมฺมณฺเวลายํ ตสฺส สฺนฺติกํ อคฺมาสิ
ตมตฺถํ ปกาเสณฺโต สตฺถา อาห

๒๒๖๗. "ตโต รตฺยา วิวสเน
สุริยสุสฺสคุมฺมณํ ปติ
สกุโก พฺราหมณฺวณฺณเนน
ปาโต เนสํ อทิสฺสเถา"ติ.

ตตฺถ ปาโต เนสํ อทิสฺสเถาติ
ปาโตว เนสํ ทฺวินฺนํ ชนานํ
ปญฺญายมานรูปํ ปุริโต อฏฺฐาสิ,
จตฺวา จ ปน ปฏิสฺสณฺถารํ กโรนฺโต
อาห

ไปเฝ้าพระเวสสันดรทูลขอพระนางมัทรี
ผู้สมบูรณ์ด้วยลักษณะทั้งปวง ผู้มี
ศิลาจารวัตร พาพระนางไปทำให้ท้าวเธอ
อยู่องค์เดียว แต่นั้นท้าวเธอจะอนาถขาด
ผู้ปฏิบัติ ไฉนหนอ เราจะจำแลงเพศเป็น
พราหมณ์ไปเฝ้าท้าวเธอ ทูลขอพระนาง
มัทรี ให้พระองค์ถึงยอดทานบารมี ทำให้
ไม่ควรสละแก่ใครๆ แล้วถวายพระนางเจ้า
นั้นคืนแก่ท้าวเธออีกแล้ว กลับเทพสถาน
ของเรา". ท้าวสักกเทวราช ได้เสด็จไป
สำนักแห่งพระบรมโพธิสัตว์ ในเวลา
พระอาทิตย์ขึ้น พระศาสดา เมื่อจะทรง
ประกาศข้อความนั้น จึงตรัสว่า

๒๒๖๗. "ลำดับนั้น เมื่อราตรีสิ้นไป เมื่อ
พระอาทิตย์อุทัยขึ้นมา เวลาเช้า
ท้าวสักกเทวราช ทรงจำแลงเพศ
เป็นพราหมณ์ ได้ปรากฏแก่
๒ กษัตริย์นั้น".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เวลา
เช้า... ได้ปรากฏแก่ ๒ กษัตริย์นั้น
ความว่า เวลาเช้าตรู่ พราหมณ์จำแลง
ได้ปรากฏยืนอยู่ข้างหน้าสองกษัตริย์นั้น
แล้ว ก็แลครั้นพราหมณ์จำแลงยืนแล้ว
เมื่อจะทำปฏิสนธารจึงกล่าวว่า

๒๒๖๘. “กัจจิ นุ โภโต กุสลัม
 กัจจิ โภโต อนามยัม
 กัจจิ อุญฺเฌน ยาเปถ
 กัจจิ มุลผลา พหุ.

๒๒๖๙. กัจจิ ทังสา มกสา จ
 อปฺปเมว สิริสฺปา
 วเน วาฬิมิคากิณฺเณ
 กัจจิ หีสา น วิชฺชติ”ติ.

เอวํ วุตฺเตปิ มหาสตุโต เตन
 สทุธิ ปฏิสนฺถารํ กรินฺทุโต อาห

๒๒๗๐. “กุสลญฺเฌว โน พุรฺเหม
 อโถ พุรฺเหม อนามยัม
 อโถ อุญฺเฌน ยาเปม
 อโถ มุลผลา พหุ.

๒๒๗๑. อโถ ทังสา มกสา จ
 อปฺปเมว สิริสฺปา
 วเน วาฬิมิคากิณฺเณ
 หีสา มยฺหํ น วิชฺชติ.

๒๒๗๒. สตุตฺต โน มาเส วสฺตัม
 อรญฺเณ ชีวโสกินิ

๒๒๖๘. “พระคุณเจ้า มีความสุขอยู่หรือ
 พระคุณเจ้าไม่มีโรคหรือ พระ-
 คุณเจ้ายังพระชนมชีพ ให้เป็นไป
 ด้วยการแสวงหาอยู่หรือ มุลมัน
 และผลไม้ยังมีอยู่มากละหรือ.

๒๒๖๙. เหลือบ ยุง และสัตว์เลื้อยคลาน
 คงมีอยู่น้อยละหรือ ในป่าอัน
 เกลือณกล่นไปด้วยสัตว์ร้าย ไม่มี
 มาเบียดเบียน แลหรือ”.

เมื่อพราหมณ์แปลงถามอย่างนี้แล้ว
 พระมหาสัตว์ เมื่อจะทรงทำปฏิสันถาร
 กับพราหมณ์แปลงนั้น จึงตรัสว่า

๒๒๗๐. “ดูกรท่านพราหมณ์ เราทั้งหลาย
 เป็นสุขสำราญดี เราทั้งหลาย
 ไม่มีโรคอาพาธ มาเบียดเบียน
 อันนี้ เราเยียวยาอัตภาพ ด้วย
 การแสวงหาผลอาหาร ทั้งมูลมัน
 ผลไม้ก็มีมาก.

๒๒๗๑. เหลือบ ยุง และสัตว์เลื้อยคลาน
 ก็มีน้อย อันนี้ ในป่าอันเกลือณกล่น
 ด้วยสัตว์ร้าย ก็ไม่มีมาเบียดเบียน
 แก่เรา.

๒๒๗๒. เมื่อพวกเรามาอยู่ในป่า มีชีวิต
 อันตรมเตรียมมาตลอด ๗ เดือน

อิทปิ ทุติยํ ปสุตตาม
 พุราหุมนํ เทวณฺณนํ
 อาทาย เวลฺลวํ ทณฺฑํ
 ธาเรนฺตํ อชินฺนุชิปี.

เราเพิ่งเห็นท่าน ผู้เป็นพราหมณ์
 บุษายไฟ ทรงเพศอันประเสริฐ
 ถือไม้เท้าสีดั่งผลมะตูม และ
 ลักจันน้ำนี้เป็นคนที่ ๒.

๒๒๗๓. สุวาคตนฺเต มหาพฺรเหฺม
 อโณ เต อพฺรหฺมคํ
 อนฺโต ปวิส ภทฺทนฺเต
 ปาเท ปกฺขาลยสฺสุ เต.

๒๒๗๓. ดูกรพราหมณ์ ท่านมาดีแล้ว
 อนึ่ง ท่านมิได้มาร้าย ดูกรท่าน
 ผู้เจริญ เชิญเข้าไปภายในเถิด
 เชิญล้างเท้าของท่านเถิด.

๒๒๗๔. ตินฺนุทฺทกานิ ปิยาลานิ
 มธุเก กาสมาริโย
 ผลานิ ขุทฺทกปฺปานิ
 ภูณฺช พฺรเหฺม วรี วรี.

๒๒๗๔. ผลมะพลับ ผลมะหาดผลมะขาง
 ผลหมากเฒ่า มีรสหวานปาน
 น้ำผึ้ง เชิญเลือกฉันแต่ผลที่ดี ๆ
 เกิดท่านพราหมณ์.

๒๒๗๕. อิทปิ ปานิยํ สีตํ
 อาภตํ คิริตพฺรหฺมา
 ตโต ปิว มหาพฺรเหฺม
 สเจ ตวํ อภิกงฺขสี"ติ.

๒๒๗๕. แม่น้ำดื่ม ก็เย็นสนิท เรานำ
 มาจากชอกเขา ดูกรพราหมณ์
 ถ้าท่านประสงค์ ก็เชิญดื่ม
 ตามสบายเถิด".

เอวํ เตน สทฺธี ปฏิสนฺถารํ กตฺวา
 มหาสตุโต อาห

พระมหาสัตว์ทรงทำปฏิสันถารกับ
 ท้าวบุรินททะ ผู้จำแลงเพศเป็นพราหมณ์
 อย่างนี้แล้ว จึงตรัสถามว่า

๒๒๗๖. "อถ ตวํ เกน วณฺณเณน
 เกน วา ปน เหตุนา
 อนุปฺปตฺโตสิ พฺรหฺมรณฺณํ
 ตํ เม อภฺยาสิ ปุจฺฉิต"ติ.

๒๒๗๖. "ดังเราขอลา ท่านมาถึงป่าใหญ่
 เพราะเหตุการณ์อะไร ท่านถูก
 เราถามแล้ว ขอจงบอกความนั้น
 แก่เรา".

อิติ โส ตสฺส อาคมนการณํ ปุจฺฉิ.
 อถ นํ สกุโก “มหาราช อหํ
 มหุลลโก, อธิชาคฺชนฺโต ตว ภริยํ
 มทฺที ยาจิตฺตุํ อาคโตมฺหิ, ตํ เม
 เทหิตฺติ วตฺวา คากมาห

พระบรมโพธิสัตว์ ตรัสถามถึงเหตุที่
 ท้าวสักกะนั้นเสด็จมา ด้วยประการฉะนี้.
 ลำดับนั้น องค์อัมรินทร์ราชกราบทูล
 สนองพระดำรัสว่า “ข้าแต่มหาราชเจ้า
 ข้าพระองค์เป็นคนแก่ มา ณ ที่นี้ เพื่อ
 ทูลขอพระราชทานพระนางมัทรี ผู้เป็น
 อัครมเหสีของพระองค์ ขอพระองค์
 จงพระราชทานพระนางผู้พระมเหสีนั้น
 แก่ข้าพระองค์” แล้วกล่าวคาถาว่า

๒๒๗๗. “ยถา วาริวโห ปุโร
 สพุทฺถกาลํ น ชียติ
 เวนฺนตํ ยาจิตาคฺฉนฺตี
 ภริยํ เม เทหิ ยาจิตฺติ”ติ.

๒๒๗๗. “ห้วงน้ำ (ในปัญจมหานที) เต็ม-
 เปี่ยม ไม่เหือดแห้งตลอดกาล
 ทั้งปวง ฉันใด ข้าพระองค์
 มาทูลขอพระมเหสีนั้น ก็ฉันนั้น
 พระองค์ อันข้าพระองค์ทูลขอ
 จงทรงพระกรุณา พระราชทาน
 พระมเหสีแก่ข้าพระองค์เถิด”.

เอวํ วุตฺเตปิ มหาสตุโต “หิยุโย
 เม พฺราหฺมณสฺส ทารกา ทินฺนา,
 อหํ อรญฺเณ เอกโกว หุตฺวา กณฺเฑ
 มทฺที ทสฺสามิ”ติ อวตฺวา ปสฺสริตฺตฺตฺเถ
 สหสฺสสตฺถวิกิ จเปณฺโต วีย อสฺสชิตฺวา
 อวสฺสชิตฺวา อโนลีนฺมานโส หุตฺวา คิริ
 อุนฺนาเทนฺโต วีย อิมํ คากมาห

แม้เมื่อท้าวเทวราชจำแลงทูลอย่างนี้
 แล้ว พระมหาสัตว์ขัตติยดาบส ไม่ตรัส
 ว่า “เมื่อวานนี้ อาตมาได้ให้บุตรและ
 ธิดาแก่พราหมณ์ อาตมาเป็นคนผู้เดียว
 อยู่ในป่า จักให้พระนางมัทรี แก่ท่าน
 อย่างไร” ดังนี้ เป็นเพียงดังผู้ที่กำลัง
 วางถุงเต็มด้วยกหาปณะหนึ่งพัน ลงบน
 ฝ่ามือที่เหยียดออกรับ ไม่ขัดไม่ข้องแล้ว
 เป็นผู้มิไใจไม่หัดหู่ เป็นผู้ราวกะทำภูเขา
 ให้บันลือลั่น จึงตรัสคาถานี้ว่า

๒๒๗๘. "ททามิ น วิกมุปามิ
 ยัม มํ ยาจสิ พุราหุมน
 สนตัม นปฺปฏิกูหามิ
 ทาเน เม รรมเต มโน"ติ.

ตตถ สนตัม นปฺปฏิกูหามิตติ
 สวิชฺชมานัม น นิคฺคฺยหามิ.

เอวญฺจ ปน วตฺวา มหาสตุโต
 สีมเมว กมณฺชฺชอุนา อุทกํ อหริตฺวา
 อุทกํ พุราหุมนสฺส หตฺถเ ปาเตตฺวา
 ปิยภริยํ พุราหุมนสฺส อทาสิ.
 ตํชนญฺเวยว เหนฺจจาวุตฺตปฺปการานิ
 สพุพานิ อจฺจุรียานิ ปาตุรเหสฺสุ ตมตฺถํ
 ปกาเสนฺโต สฺตถา อาห

๒๒๗๙. "มทุทํ หตฺถเ คเหตุวาน
 อุทกสฺส กมณฺชฺชอุ
 พุราหุมนสฺส อทา ทานํ
 สิวินํ ฏฺฐจวฑฺฒโน.

๒๒๘๐. ตทาสิ ยัม ภิสฺสนกํ
 ตทาสิ โลมหฺสนํ
 มทุทํ ปริจฺจชนตฺสส

๒๒๗๘. "ดูกรพราหมณ์ เราย่อมให้ มิได้
 หวังไหว ท่านขอสิ่งใดกับเรา
 เราก็จะให้สิ่งนั้น เราไม่ช้อนเร้น
 สิ่งที่มีอยู่ ใจของเรายินดีในทาน".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เราไม่
 ช้อนเร้นสิ่งที่มีอยู่ ความว่า เราย่อม
 ไม่ช้อนเร้นสิ่งของอันมีอยู่.

ก็แลพระมหาสัตรุ ครั้นตรัส
 อย่างนี้แล้ว ทรงนำน้ำมาด้วยพระเศียร
 โดยพลัน ทรงหลั่งน้ำลงในมือพราหมณ์
 ได้พระราชทานพระปิยมเหสี ให้เป็น
 ทาน แก่พราหมณ์แล้ว. เหตุมหัศจรรย์
 ทั้งปวง มีประการอันกล่าวมาแล้ว
 แต่หนหลัง ได้ปรากฏขึ้นในขณะนั้นทันที.
 พระศาสดา เมื่อจะทรงประกาศข้อความ
 นั้น จึงตรัสว่า

๒๒๗๙. "พระเวสสันดร ผู้ผดุงสี่พีริฐให้
 เจริญ ทรงกุมพระหัตถ์พระนาง
 มัทรี จับแต่น้ำหลังอุทกวาริ
 ที่มีพราหมณ์ พระราชทาน
 พระนางให้เป็นทานแก่พราหมณ์.

๒๒๘๐. ในกาลนั้น เมื่อพระเวสสันดรทรง
 บริจาคพระนางมัทรี ให้เป็นทาน
 เกิดความอัศจรรย์ น่าสยดสยอง

อด มหาสดุดี "กัณฐิกา มหัทธิน"
 ตสฺสา มุขํ โอลิเกสิ. สว "กั ม
 เทว มุขํ โอลิเกสิ"ติ วตฺวา สีนหาท
 นทนฺตี อิมํ คาคมาห

ครั้งนั้น พระมหาสัตว์จึงทรง
 เฟ่งพระพักตร์พระนางว่า "พระนางมหัทธิ
 จะมีอาการอย่างไรบ้าง". ส่วนพระนาง
 ทรงทราบพระอัธยาศัยจึงทูลว่า "ขอเดชะ
 ไฉนพระองค์ จึงทรงเฟ่งพักตร์หม่อมฉัน
 เล่า" แล้วก็ทรงบันลือสีหนาท ตรัส
 คาถานี้ว่า

๒๒๘๒. "โกมารี ยสฺสาหํ ภริยา
 สามีโก มม อิสฺสโร
 ยสฺสิจฺเณ ตสฺส มํ ทชฺชา
 วิภูกึเณยฺย เหนยฺย วา"ติ.

๒๒๘๒. "หม่อมฉัน เป็นพระมเหสีของ
 พระราชาพระองค์ใด ตั้งแต่ยัง
 แกรุ่นสาว พระราชาพระองค์นั้น
 ก็เป็นเจ้าของ เป็นใหญ่แห่ง
 หม่อมฉัน พระองค์ปรารถนา
 จะพระราชทานหม่อมฉัน แก่
 ผู้ใด ก็พึงพระราชทานหม่อมฉัน
 แก่ผู้นั้นได้ ทรงปรารถนาจะขาย
 หรือจะฆ่า ก็พึงทรงขาย ทรง
 ฆ่าได้".

ตตฺถ ยสฺสาติ ยสฺส ตฺวหา
 โกมาริยา ภริยา, โส ตฺวญฺเจะ มม
 สามีโก อิสฺสโร จ นาม อาสิ.
 ยสฺสิจฺเณ ตสฺส วา ทเทยฺย, ธเนน
 วา อตฺเต สติ มํ วิภูกึเณยฺย, มํเสน

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ผู้ใด
 ความว่า หม่อมฉันเป็นภรรยาของ
 พระราชาพระองค์ใด แต่ยังกรุ่นสาว,
 พระราชาพระองค์นั้น ชื่อว่าเป็นเจ้าของ
 และเป็นใหญ่ของหม่อมฉัน คำว่า พระองค์
 ปรารถนาจะประทานหม่อมฉันแก่ผู้ใด
 ความว่า พระองค์พึงให้(หม่อมฉัน)แก่
 ผู้นั้น หรือเมื่อมีความต้องการด้วยทรัพย์

วา อตุเถ สติ หนะยฺย, ตสฺมา ยํ
โว รุจฺจติ, ตํ กโรถ นานํ กุชฺฌามิ"ติ.

อถ สกุโก เตสํ ปณฺธิตฺตฺมาสยตํ
วิทฺตฺวา ตสฺส ฤตี อกาสิ. ตมตฺถํ
ปกาเสนฺโต สตุธา อาห

๒๒๘๓. "เตสํ สํกปฺปมญฺญา
เทวิทุโท เอตทพฺพวิ
สพฺเพ ชิตา เต ปจฺจุหา
เย ทิพฺพา เย จ มานุสา.

๒๒๘๔. นินฺนาทิตา เต ปจฺวี
สทฺโท เต ติทฺถวฺคโต
สมนฺตา วิชฺชุตฺตา อาคฺ
คิริเนว ปติสฺสุตา.

๒๒๘๕. ตสฺส เต อนุโมทฺหติ
อุโก นารทปพฺพตา
อินฺโท จ พฺรหฺมา จ ปชาปตี จ
โสโม ยโม เวสฺสวณฺ จ ราชา

พฺิงขายหม่อมฉัน หรือเมื่อมีความต้องการ
ด้วยเนื้อก็พฺิงฆ่า, เพราะฉะนั้น พระองค์
ทรงชอบใจอย่างใด จงทรงทำอย่างนั้น
หม่อมฉันจะไม่โกรธเลย".

ครั้งนั้น ท้าวสักกเทวราช ทรงทราบ
ชัดซึ่งพระอริยาศัย อันประณีตแห่ง
สองกษัตริย์นั้น จึงตรัสชมกษัตริย์
ทั้งสองพระองค์. พระศาสดา เมื่อจะ
ทรงประกาศข้อความนั้น จึงตรัสว่า

๒๒๘๓. "ท้าวสักกะจอมเทพ ทรงทราบชัด
พระดำริ ของสองกษัตริย์แล้ว
จึงตรัสชมดังนี้ว่า ข้าศึกทั้งมวล
ล้วนเป็นของทิพย์ และเป็นของ
มนุษย์ พระองค์ทรงชนะได้แล้ว.

๒๒๘๔. ปฐพีบันลือลั่น เสียงสนั่นบันลือ
ไปถึงไตรทิพย์ สายฟ้าแลบอยู่
แปลบปลาบ โดยรอบ เสียง
สะท้านปรากฏ ดังหนึ่งว่าเสียง
ภูเขากล่อมทลาย.

๒๒๘๕. เทพเจ้า ๒ หมู่ ผู้สิงสถิตอยู่
ที่นารทบรรพต ถวายอนุโมทนา
แก่หน่อพระทศพลเวสสันดรนั้น
ว่า พระอินทร์ พระพรหม ท้าว
พระชาบดี จันทรเทพบุตร พระยม
ทั้งท้าวเวสสวัณมหाराช และ

สพฺเพ เทวานุโมทนติ
 ทุฏฺเฐ หิ กโรติ โส.

เทพเจ้าทั้งปวง ย่อมถวาย
 อนุโมทนาว่า พระเวสสันดร
 บรมกษัตริย์ ทรงทำกรรมที่ทำได้ยาก.

๒๒๘๖. ทุทุทฺถํ ททมานานํ
 ทุฏฺเฐ กมฺมุทฺตํ
 อสนฺโต นานุกุพฺพนฺติ
 สโต ธมฺโม ทูรญฺโย.

๒๒๘๖. เมื่อคนดีทั้งหลาย ให้สิ่งที่ให้
 ได้ยาก กระทำกรรมที่ทำได้ยาก
 คนไม่ดี ย่อมทำไม่ได้ เพราะว่า
 ธรรมของสัตบุรุษ อันสัตบุรุษ
 ทำตามได้โดยยาก.

๒๒๘๗. ตสฺมา สตถฺว อสฺตถฺว
 นานา โหติ อิตฺถํ คติ
 อสนฺโต นิรยํ ยนฺติ
 สนฺโต สคฺคปรายนา.

๒๒๘๗. เพราะเหตุนั้น ต่อจากนี้ คติ
 ของสัตบุรุษ และของอสัตบุรุษ
 ย่อมต่างกัน อสัตบุรุษไปนรก
 สัตบุรุษ มีสวรรค์เป็นที่ไปใน
 เบื้องหน้า.

๒๒๘๘. ยเมตํ กุมารเ อททา
 ภริยํ อททา วเน วสํ
 พฺรหฺมยานมโนกฺกมฺม
 สคฺเค เต ตํ วิปฺจุตฺตํติ.

๒๒๘๘. กวที่พระองค์ประทับอยู่ในป่า
 ได้พระราชทาน พระกุมาร
 พระกุมารี และพระมเหสี
 ให้เป็นทานนี้ ชื่อว่าเป็นยาน
 อันประเสริฐ เพราะไม่ก้าวลงสู่
 อบายภูมิ ขอบุตตทารมหาทาน
 ของพระองค์นั้น จงผลัดผล
 ในสรวงสวรรค์เกิด".

ตตฺถ ปจฺจุหาติ ปจฺจุทิกา.
 ทิพฺพาติ ทิพฺพสมฺปตฺติปฏิพาหกา.
 มานุสาติ มนุสฺสสมฺปตฺติปฏิพาหกา. เก

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ข้าศึก
 ได้แก่ ศัตรู. คำว่า เป็นของทิพย์ ได้แก่
 ห้ามทิพย์สมบัติ. คำว่า เป็นของมนุษย์

ปน เตติ ? มัจฉริยธมฺมา เต สพุเพ
ปุตฺตทาร์ เทนฺเตน มหาสตุเตน ชิตา.
เตนาห สพุเพ ชิตา เต ปจฺจุหาติ.

ทุกฺกริ หิ กโรติ โสติ โส เวสฺสณฺตโร
ราชา เอกโกว อรญฺเเบ วสนฺโต ภริยํ
พฺรหฺมณฺสฺส เทนฺโต ทุกฺกริ กโรตฺติ
เอวํ เต สพุเพ เทวา อนฺุโมทนฺตฺติ
วทติ.

ยเมตฺนฺติ คาคํ อนฺุโมทณํ กโรนฺโต
อาห. วเน วสนฺติ วเน วสนฺโต.
พฺรหฺมยानนฺติ เสฏฺฐยานํ. ติวโร หิ
สุจฺริตธฺมโม เอวรฺุโป จ ทานธฺมโม
อริยมคฺคฺสฺส ปจฺจุโย โหตฺติ พฺรหฺม-
ยานนฺติ วุจฺจติ.

ตสฺมา ยนฺตํ อิทํ อชฺช ทานํ
ททโต นิปนฺนํ พฺรหฺมยานํ อปายญฺมิ
อโนกฺกมิตฺวา. สคฺเค เต ตํ วิปจฺจุตฺติ

ได้แก่ ห้ามมนุษย์สมบัติ. ถามว่า ก็ข้าศึก
เหล่านั้นเป็นอย่างไร ? ตอบว่า ข้าศึก
เหล่านั้นทั้งหมดเป็นมัจฉริยธรรม อัน
พระมหาสัตว์ผู้พระราชทานปุตตทาทาน
ทรงชนะแล้ว. เพราะเหตุนั้น ท้าวสักกะ
จึงตรัสว่า ข้าศึกทั้งมวล ล้วนเป็นของทิพย์
และของมนุษย์ พระองค์ทรงชนะแล้ว.

ด้วยพระดำรัสว่า พระเวสสันดรบรม-
กษัตริย์ ทรงทำกรรมที่ทำได้ยาก
พระศาสดาตรัสว่า เทพเจ้าทั้งปวงเหล่านั้น
ย่อมอนุโมทนาอย่างนี้ว่า พระเวสสันดร
ผู้พระองค์เดียว ประทับอยู่ในป่า
พระราชทานอัครมเหลื แก่พราหมณ์
ทรงทำกรรมที่ทำได้ยาก.

เทพเจ้าเมื่อจะอนุโมทนาคาถา จึงกล่าวว่า
ยเมตํ ดังนี้. คำว่า ประทับอยู่ในป่า
ได้แก่ อยู่ในป่า. คำว่า เป็นยานอัน
ประเสริฐ ได้แก่ ยานอันประเสริฐที่สุด.
ก็สุจริตธรรม ๓ อย่าง และทานธรรม
เห็นปานนี้ เป็นปัจจัยแห่งอริยมรรค
เพราะเหตุนั้น ท่านจึงเรียกว่า พรหมยาน.

เพราะฉะนั้น ทานสำเร็จแก่ท้าวเธอ
ผู้ทรงให้ในวันนี้ คือเป็นพรหมยาน
เพราะไม่ก้าวกาลงสู่อบายภูมิ. ด้วยคำว่า
ขอปุตตทาทานมหาทานของพระองค์นั้น

วิปากปริโยसानะ สพฺพญฺญตฺตวณฺณสุส
ทหายกั โหตุตฺติ.

เอวมสุส สกฺโก อนุโมทณั กตฺวา
“อิทานิ มยา อิเธว ปปฺพจํ อกตฺวา
อิมํ อิมสฺสฺสฺส ทตฺวา คนฺตุํ ฏฺฐติ”ติ
จิณฺเฑตฺวา อาห

๒๒๘๙. “ททามิ โภโต ภริยํ
มทฺที สพฺพญฺคโสภินิ
ตฺวญฺเจว มทฺทียา จณฺเณ
มทฺที จ ปติเนา สห.

๒๒๙๐. ยถา ปโย จ สงฺโข จ
อุโป สมานวณฺณนิโน
เอวํ ตฺวญฺจ มทฺที จ
สมานมนเจตฺสา.

๒๒๙๑. อวรุทฺเธตฺถ อรญฺญสุมี
อุโป สมฺมถ อสฺสเม
ชตฺติยา โคตฺตสมฺปนฺนา
สุชาตา มาตุเปตฺติโต
ยถา ปุณฺณานิ กยิราถ

จงเผด็จผลในสรวงสวรรค์เกิด เทพเจ้า
ทั้งปวง อนุโมทนาว่า ขอปุตตทาทรมหาทาน
นั้น จงเผด็จผล แก่พระสัพพัญญุตญาณ
ในเวลาจบลงแห่งวิปากเกิด.

ครั้นทำวสัฏกเทวราช ทรงทำ
อนุโมทนาแก่พระมหาสัตรี อย่างนี้แล้ว
จึงทรงดำริว่า “บัดนี้ เราไม่ควรจะชักช้า
อยู่ที่นี่ ควรมอบพระนางมัทรีคืนแก่
พระมหาสัตรีแล้วกลับไป” จึงตรัสว่า

๒๒๘๙. “ข้าพเจ้า ขอถวายพระนางเจ้า
มัทรีพระมเหสีผู้งามทั่วสรวงพางค์
คืนให้พระองค์เจ้า พระองค์เท่านั้น
เป็นผู้สมควรแก่พระมัทรี พระมัทรี
ก็คู่ควรกับพระราชสวามี.

๒๒๙๐. น้ำนมและสังข์ทั้งสองมีสีเสมอกัน
ฉันใด พระองค์และพระมัทรี
ก็มีพระหฤทัยเสมอกัน ฉันนั้น.

๒๒๙๑. ทั้งสองพระองค์ เป็นกษัตริย์
สมบุรณ์ด้วยพระโคตร เป็น
อุภโตสุชาติ ทั้งฝ่ายพระชนนี
และพระชนก ทรงถูกขับไล่จาก
แคว้นแคว้น มาอยู่ในอาศรม
ราวป่านี้ บุญทั้งหลายที่พระองค์
ทรงกระทำมา ฉันใด ขอ

ทพนตา อปราปรนุ"ติ.

พระองค์ ทรงให้ท่าน กระทำ
บุญอยู่รำไป ฉะนั้น".

ตตถ **ฉนฺโนติ** อนุรูป. **อุโ**
สมานวณฺณโนติ สมานวณฺณนา
อุโปิ ปริสุทฺธาเยว. **สมานมนเจตฺสาติ**
อาจารย์หิ สมานเน มนสํชาเตน
เจตฺสา สมฺมุนาคตา. **อวรฺุเทตฺถาติ**
รฏฺฐโต ปพฺพาชิตา หุตฺวา เอตถ
อรรถเบ วสถ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **เป็น**
ผู้สมควร ได้แก่ เป็นผู้เหมาะสม. คำว่า
ทั้งสองมีสีเสมอกัน ความว่า แม้
ทั้งสองก็มีสีเสมอกัน คือบริสุทธิ์เท่ากัน.
คำว่า **มีพระหฤทัยเสมอกัน** ความว่า
พระองค์และพระนางมัทรี ผู้ประกอบแล้ว
ด้วยพระหฤทัย กล่าวคือ มีพระทัยเสมอกัน
ด้วยอาจารย์คุณเป็นต้น. คำว่า **ทรงถูก**
ขับไล่ ความว่า พระองค์ทั้งสอง เป็นผู้
ถูกขับไล่จากแว่นแคว้น มาประทับอยู่
ในป่านี้.

ยถา ปุณฺณานิติ ยถา เชตฺตตรนคเร
โว พฺหุณี ปุณฺณานิ กตานิ หิโยโย
ปฺตฺตานํ อชฺช ภริยาย ทานวเสนปิ
กตานิติ เอตฺตเคนว ปริโตสํ อกตฺวา
ตโต อุตฺตรีปิ อปฺราปรํ ทพนตา
ยถานุรูปานิ ปุณฺณานิ กเรยฺยถ
เยวติ.

คำว่า **บุญทั้งหลาย...ฉันใด** ความว่า
พระองค์ไม่ทรงทำความยินดี ด้วยบุญมี
ประมาณเท่านี้ว่า ในเชตตตรนคร์ท่าน
ทำบุญไว้มาก วันวาน ท่านทำบุญด้วย
สามารถแห่งการให้บุตรและธิดาเป็นทาน
วันนี้ท่านทำบุญ ด้วยการให้ภรรยาเป็น
ทาน ฉันใด ท่านเมื่อจะให้ท่านแม่ให้ยิ่งๆ
ขึ้นไปกว่านั้น พึงทำบุญทั้งหลาย ตาม
สมควรเท่านั้น ฉะนั้น.

อถ สกฺโก มหาสฺตตฺสฺส มทฺที
ปฏิจฺจเหตุวา วรํ ทาตุํ อตฺตานํ
อาจิกฺขณฺโต อาห

ลำดับนั้น ครั้นท้าวสักกเทวราช
มอบพระนางมัทรี แก่พระมหาสัตว์แล้ว
เมื่อจะแสดงพระองค์(เป็นเทวราช) เพื่อ
ถวายพระพร จึงตรัสว่า

๒๒๙๒. “สกุโกหมสุมิ เทวินโท
 อาคโตสุมิ ตวณฺติเก
 วรํ วรสุสุ ราชิสี
 วเร อญฺจ ทหามิ เต”ติ.

กเถนฺโต กเถนฺโตเยว ทิพฺพตฺต-
 ภาเวน ชลนฺโต ตรฺณสุริโย วีย อากาเส
 อญฺจาสิ.

๒๒๙๓. “วรญฺเจ เม อโท สกุก
 สพุพฺพุตานมิสฺสุร
 ปิตา มํ อนฺนโมเทยฺย
 จิตฺโต ปตฺตํ สกํ สมํ
 อาสเนน นิมนฺเตยฺย
 ปสฺเมตํ วรํ วเร.

๒๒๙๔. ปุริสสุส วรํ น โรเจยฺย
 อปี กิพฺพิสการกํ

๒๒๙๒. “ข้าแต่พระราชาเย้ หม่อมฉัน
 เป็นท้าวสักกะจอมเทพ มาใน
 สำนักของพระองค์ ขอพระองค์
 จงทรงเลือกเอาพร หม่อมฉัน
 ขอถวายพร ๘ ประการ แก่
 พระองค์”.

ท้าวมัทวาน ขณะที่ยังตรัส ก็ทรง
 รุ่งเรืองด้วยอรรถภาพทิพย์สถิตอยู่ ณ อากาศ
 ดุจดวงภาณุมาศ มีรัศมีอันเปล่งอยู่
 ฉะนั้น.

๒๒๙๓. “ข้าแต่ท้าวสักกะ ผู้เป็นใหญ่
 แห่งสรรพสัตว์ ถ้าพระองค์จะ
 ทรงประสาทพระพรแก่หม่อมฉัน
 ไชริ์ ขอพระชนกของหม่อมฉัน
 พึงทรงยินดี (หายกริ้ว) หม่อมฉัน
 ขอให้พระชนก ทรงต้อนรับ
 หม่อมฉัน ผู้ออกจากป่านี้ ไปถึง
 นิเวศน์ของตน ด้วยราชอาสน์
 หม่อมฉันเลือกพรข้อนี้เป็นพระพร
 ข้อที่หนึ่ง.

๒๒๙๔. อนึ่ง ขอให้หม่อมฉันไม่พึงพอใจ
 ซึ่งการฆ่าคน ขอให้หม่อมฉัน
 พึงปลดปล่อยเขา ผู้เป็นนักโทษ
 ถึงประหารชีวิต กระทำผิดอย่าง

วชฺฌ วรรฆา โมเจยฺย
ทุติเยตํ วรี วเร.

ร้ายแรง ให้พ้นจากการประหาร
ชีวิต หม่อมฉันเลือกพรข้อนี้
เป็นพระพรข้อที่ ๒.

๒๒๙๕. เย วุฑฺฒา เย จ ทหรา
เย จ มชฺฌิมโบริสา
มเมว อุปชีเวยฺย
ตติเยตํ วรี วเร.

๒๒๙๕. ชนเหล่าใดเป็นคนแก่ เป็นคนหนุ่ม
หรือเป็นคนกลางคน คนเหล่านั้น
พึงอาศัยหม่อมฉัน เลี้ยงชีพ
หม่อมฉันเลือกพรข้อนี้ เป็นพระ
พรข้อที่ ๓.

๒๒๙๖. ปรหาริ น คจฺเจยฺย
สททาปสุโต สियิ
ถินิ วสํ น คจฺเจยฺย
จตุตฺเถตํ วรี วเร.

๒๒๙๖. หม่อมฉัน ไม่พึงถึงภรรยาแห่ง
ชนอื่น พึงชวนชวายเป็นภรรยา
ของตน และไม่ถึงอำนาจแห่ง
สตรีทั้งหลาย หม่อมฉันเลือกพร
ข้อนี้ เป็นพระพรข้อที่ ๔.

๒๒๙๗. ปุตุโต เม สกุก ชาเยถ
โส จ ทิมายูกิ สียา
ธมฺเมน ชินเ ปจวี
ปญฺจเมตํ วรี วเร.

๒๒๙๗. ข้าแต่ท้าวสักกะบุตรของหม่อมฉัน
ที่พลัดพรากไปจากหม่อมฉัน เธอ
พึงเป็นผู้มีอายุยืน พึงชนะ
ปฐพีมณฑลโดยธรรม (พึงครอง
ราชสมบัติโดยธรรม) หม่อมฉัน
เลือกพรข้อนี้เป็นพระพรข้อที่ ๕.

๒๒๙๘. ตโต รตฺยา วิวสเน
สุริยสุสฺสคฺคมนํ ปติ
ทิพฺยา ภกฺขา ปาตุภเวยฺย
ฉฏฺฐเมตํ วรี วเร.

๒๒๙๘. ตั้งแต่วันที่หม่อมฉัน กลับคืน
ถึงพระนคร เมื่อราตรีสิ้นไป พระ
อาทิตย์อุทัยขึ้นมา ขอให้อาหาร
อันเป็นทิพย์พึงปรากฏ หม่อมฉัน
เลือกพรข้อนี้เป็นพระพรข้อที่ ๖.

๒๒๙๙. ททโต เม น ชีเยถ
 ทตุวา นานุตเปยุยหิ
 ทท จิตฺตํ ปสาทยยุํ
 สตุตเมตํ วรํ วเร.

๒๓๐๐. อิตโต วิมูจฺจมานาหิ
 สคฺคคามี วิเสสสุ
 อนิพฺพุตฺติ ตโต อสฺสํ
 อฏฺฐเมตํ วรํ วเร"ติ.

ตตถ อนุโมทยยาติ สมฺปฏิจฺเจยุย
 น กุชฺฌยุย. อิตโต ปตฺตฺนฺติ อิมฺมหา
 อรญฺญา สกํ ชฺรํ อณฺุปตฺตํ.
 อาสเนนาติ ราชาสเนน รชฺชํ เม
 เทตฺติ วทติ.

อปิ กิพฺพิสการกฺนฺติ ราชฯ หุตฺวา
 ราชฯปราชิกํปี วรฺณํ วรฺมฺหา โมเจยุยํ
 เอรุปฺสฺสปี เม วโร นาม มา
 รุจฺจตุ. มเมว อฺปชีเวยฺยุณฺติ สพฺเพ เต

๒๒๙๙. อนึ่ง เมื่อหม่อมฉันให้ท่านอยู่
 ขอไทยธรรม อย่าได้หมดสิ้นไป
 เมื่อกำลังให้ ขอให้หม่อมฉัน
 ทำจิตให้ผ่องใส ครั้นให้แล้ว
 ขอให้หม่อมฉัน ไม่พึงเดือดร้อนใจ
 ในภายหลัง หม่อมฉันเลือกพร
 ข้อนี้ เป็นพระพรข้อที่ ๗.

๒๓๐๐. หม่อมฉันเมื่อล่องพ้น จากอึดภาพ
 นี้ พึงมีปกติไปสวรรค์ ถึงพิภพ
 พิเศษ (คือดุสิตพิภพ) เคลื่อนจาก
 ดุสิตพิภพนั้น (มาเป็นมนุษย์)
 พึงเป็นผู้ไม่เกิดอีก (คือพึงถึง
 สัพพัญญุตญาณ) หม่อมฉันเลือก
 พรข้อนี้ เป็นพระพรข้อที่ ๘".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า พึงทรง
 ยินดี ได้แก่ พึงทรงต้อนรับ คือไม่กลัว.
 คำว่า ผู้ออกจากป่านี คือเป็นผู้ออก
 จากป่านี้ถึงนิเวศน์ของตน. ด้วยคำว่า
 ด้วยราชอาสน์ พระเวสสันดรตรัสว่า
 ขอพระชนกจงประทานราชสมบัติ แก่
 หม่อมฉัน ด้วยราชบัลลังก์.

คำว่า กระทำผิดอย่างร้ายแรง ความว่า
 หม่อมฉันเป็นพระราชา พึงได้ปลดปล่อย
 นักโทษประหารแม้เป็นผู้ทำผิดต่อพระราชา
 ให้พ้นจากการประหารชีวิต ชื่อว่า การฆ่า

มมญฺเวย อุปชีเวยฺยํ. ฐมฺเมเน ชินติ
 ฐมฺเมเน ชินตุ. สเมเน รชฺชํ กาเรตุติ
 อตุโถ.

วิเสสคฺคฺติ วิเสสคฺมโน นุตฺวา ตฺสฺสิตฺตฺปุเร
 นิพฺพุตํ โหมีติ วทติ. อนิพฺพุตํ
 ตโต อสฺสฺสนฺติ ตโต ตฺสฺสิตฺตฺวณฺโต
 จวิตฺวา มนุสฺสฺสฺตํ อาคโตว
 ปุณฺณภเว อนิพฺพุตํ อสฺสํ, สพฺพญฺญุตํ
 ปาปุณฺณยฺยฺนฺติ วทติ. ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต
 สตุฏา อาห

๒๓๐๑. “ตสฺส ตํ วจฺนํ สุตฺวา
 เทวฺนิโท เอตทพฺรวิ
 อจิรํ วต เต ตาโต
 ปีตา ตํ ทฏฺฐเมสฺสตี”ติ.

ตตฺถ ทฏฺฐเมสฺสตีติ มหาราช
 ตว ปีตา อจิเรเนว ตํ ปสฺสฺสิตฺถกาโม
 นุตฺวา อิธาคมิสฺสตี, อาคนฺนุตฺวา จ
 ปน เต เสตฺจจตฺตํ ทตฺวา

แม้บุคคลเห็นปานนี้ อันเราจงอย่าขอบใจ.
 คำว่า คนเหล่านั้น อาศัยหม่อมฉันเลี้ยง
 ชีวิต ความว่า ขนทั้งหมดเหล่านั้นพึ่งอาศัย
 หม่อมฉันเป็นอยู่โดยแท้. คำว่า พึงชนะ
 โดยธรรม ได้แก่ชนะโดยธรรม. อธิบายว่า
 จงครองราชสมบัติโดยธรรมเสมอ.

ด้วยคำว่า ถึงพิภพพิเศษ พระเวสสันดร
 ทูลขอพรว่า ขอหม่อมฉันเป็นผู้ถึงภพพิเศษ
 คือเกิดในดุสิตบุรี. ด้วยคำว่า เคลื่อน
 จากดุสิตพิภพนั้น พึงเป็นผู้ไม่เกิดอีก
 พระเวสสันดรตรัสขอพรว่า หม่อมฉัน
 เคลื่อนจากดุสิตภพนั้นแล้ว มาเป็นมนุษย์
 ไม่พึงเกิดในภพอีก, พึงถึงพระสัพพัญญุต-
 ญาณ. พระศาสดา เมื่อจะทรงประกาศ
 ข้อความนั้น จึงตรัสว่า

๒๓๐๑. “ครั้นท้าวสักกะจอมเทพ ได้ทรง
 สดับพระดำรัสของพระมหาสัตรี
 จึงตรัสตั้งนี้ว่า ไม่นานนักดอก
 สมเด็จพระบิดาบังเกิดเกล้าของ
 พระองค์ จักเสด็จมาทรงเยี่ยม
 พระองค์”.

บรรดาคำเหล่านั้น ด้วยคำว่า จัก
 เสด็จมาทรงเยี่ยม ท้าวสักกะตรัสว่า
 ข้าแต่มหाराช พระบิดาของพระองค์
 ปราภรณ์จะเยี่ยมพระองค์โดยกาลไม่นาน

ที่เดียว จักเสด็จมา ณ ที่นี้, ก็แลครั้น
เสด็จมาแล้ว จะประทานพระเศวตฉัตร
แก่พระองค์ จักนำเสด็จกลับสู่เขตดุรนคร
โดยแท้, ความปรารถนาทั้งหมดของ
พระองค์จักถึงที่สุด พระองค์อย่าทรง
พระวิตกไปเลย ข้าแต่มหाराชาเจ้า ขอ
พระองค์ จงเป็นผู้ไม่ประมาทเกิด.

ท้าวสักกเทวราช ประทานโอวาทแก่พระมหาสัตว์อย่างนี้แล้ว ได้เสด็จไปสู่เทพสถานที่อยู่ของพระองค์. พระศาสดา เมื่อจะทรงประกาศข้อความนั้น จึงตรัสว่า

๒๓๐๒. “ครั้น ท้าวหม่อมวาเทวราชสุขุมบดี
ตรัสอย่างนี้แล้ว ประทานพรแด่
พระเวสสันดร ขัตติยดาบสแล้ว
เสด็จไปสู่หมู่เทพ ในสรวง-
สวรรค์”.

บรรดาเหล่านั้น คำว่า แต่
พระเวสสันดร ได้แก่ พระเวสสันดร.
คำว่า เสด็จไป ได้แก่ ท้าวสักกเทวราช
ได้เสด็จไปถึงแล้ว โดยลำดับนั้นเทียว.

พรรณนาสักกบรรพ จบ.

มหाराชปพวณฺณา

ตทา โพธิสตุโต จ มหุที จ
สมโมทมานา สกุกทตฺติเย อสฺสเม
วสีสุ. อถ ชฺชโกปิ กุมारे คเหตฺวา
สภฺจียชนมคฺคํ ปฏิปชฺชิตฺ. เทวตา
กุมารานํ อารกฺขมกรीสุ. ชฺชโกปิ สุริเย
อตฺตงฺคมิเต กุมारे คจฺजे พฺนฺธิตฺวา ภูมียํ
นิปชฺชาเปตฺวา สยํปิ จณฺทวาทิมิคฺคเยน
รูกฺขํ อารูรหฺ. สาขาวิฏฺฐปสฺสพฺพณฺตเร
สยตฺติ.

ตสฺมี ขณฺเณ เอโก เทวปฺตุโต
เวสฺสสนฺตรวณฺณณนาคนฺตฺวา, อถ เอกา
เทวธิดา มหุทีวณฺณณนาคนฺตฺวา เทว
กุมारे โมเจตฺวา เตสํ หตฺถปาเท
สมฺพาหิตฺวา นฺหาตฺวา มณฺฑเทตฺวา
ทิพฺพโกชนํ ภูณฺชาเปตฺวา สพฺพา-
ลงฺกาเรน อลงฺกกริตฺวา ทิพฺพสยเน
สยาเปตฺวา ยาว อรฺหฺณคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺค
ปฺน พฺนฺธากาเรนเนว นิปชฺชาเปตฺวา
อนฺตรธายนฺติ.

พรวณฺณามหาราชปรรพ

กาลนั้นพระเวสสันดรบรมโพธิสัตว์
กับพระนางมัทรี ทรงบันเท็งสำราญอยู่
ณ อาศรมสถาน ที่ท้าวสักกะประทาน.
ครั้งนั้น ฝ่ายชุกกพาพระชาลีและพระ
กัณหาทั้งสององค์ ดำเนินไปสิ้นมรรคา
๖๐ โยชน์. เหล่าเทพยดาได้ทำการรักษา
พระกุมารและพระกุมารีทั้งสองพระองค์.
ฝ่ายชุกกครั้นพระอาทิตย์อัสดง ก็ผูก
พระกุมารและพระกุมารีทั้งสององค์ที่กอไม้
ให้นอนบนพื้นดิน ส่วนตนก็ขึ้นสู่ต้นไม้
นอนอยู่ระหว่างคำคบกิ่งไม้ เพราะกลัว
สัตว์ร้าย.

ในขณะนั้น มีเทพบุตรองค์หนึ่งมาโดย
เพศแห่งพระเวสสันดร, ต่อมา มีเทพธิดา
องค์หนึ่ง มาโดยเพศแห่งพระนางมัทรี
ได้แก้มัดพระกุมารและพระกุมารีทั้งสอง
ออกแล้ว นวดพระหัตถ์และพระบาทแห่ง
พระกุมาร พระกุมารีทั้งสองนั้น ให้สรองน้ำ
แล้วประดับ ให้เสวยทิพย์โภชนาหาร
ตกแต่งด้วยเครื่องสรรพาลังการ ให้
บรรทมบนพระยี่ภู่ทิพย์ จนถึงเวลาอรุณ
ขึ้น จึงให้ไสยาสน์ด้วยเครื่องพันธนาการ
ตามเดิมอีกแล้ว อันตรธานหายไป.

เอวี่ เต เทวตาสงคฺเคน อโรคา
 หุตฺวา คจฺจนฺติ. เอตาย รตฺติยา
 วิภาตาย รุกฺขา โอริยุห มุโขทกั
 หนฺตกฏจํ ขาติตฺวา โส ผลาผลํ
 ปริภุชฺชิตฺวา ชุชโก เทว ทารเก
 คเหตฺวา เอกมคฺคํ คนฺตฺวา "กาลิงฺครฏจํ
 คจฺจนฺมี"ติ จินฺตเตตฺวา คนฺตฺวา เทว
 มคฺเค ทิสฺวา เอกํ มคฺคํ กาลิงฺครฏจํ
 เอกํ มคฺคํ เชตฺตตฺตรนฺครญฺจา"ติ
 เทวตาวิคฺหิตฺวา หุตฺวา กาลิงฺครฏจฺมคฺคํ
 ปหาย เอกมคฺคํ เชตฺตตฺตรนฺครํ ทิสฺวา
 "อัย กาลิงฺครฏจํ คมนมคฺโค"ติ
 สญฺญาย เทว ทารเก อาเนสิ.
 "กาลิงฺครฏจํ คจฺจนฺมี"ติ คิริทุคฺคานํ
 ปพฺพตฺปาทํ อติภุมฺม อหุตฺมาเสน
 เชตฺตตฺตรนฺครํ สมฺปตฺโต.

ติ ทิวสํ ปจฺจุสกาเล สญฺชโย
 สีมหาราชฯ สุปินํ ปสฺสิ. เอวฺรุโปปิ
 สุปิโน อโหสิ, รญฺโฆ มหาวินิจฺฉเย
 นิสินฺนสฺส เอโก ปริโส กโณห เทว
 ปทุมานิ อาหริตฺวา รญฺโฆ หตฺถ
 จเปสิ. ราชฯ ตานิ คเหตฺวา ทฺวีสฺ
 กณฺเณสฺส ปิลนฺธติ. เตสํ เรณฺฐ ฆสฺสิตฺวา

พระกุมารและพระกุมารีทั้งสองเหล่านั้น
 เป็นผู้หาพระโรคมิได้ เสด็จไปอยู่ด้วย
 เทพสงเคราะห์อย่างนี้. ครั้นเมื่อราตรินั้น
 สว่างแล้ว ชุชกลงจากต้นไม้ ล้างหน้า
 บ้วนปากสีฟันแล้วกินผลาผลไม้ กาลนั้น
 ชุชกพาพระกุมารและพระกุมารีไปถึง
 มรรคาหนึ่งคิดว่า "เราจักไปกาลิงครรัฐ"
 แล้วเดินไปเห็นทาง ๒ แพร่ง ทางหนึ่งไป
 กาลิงครรัฐ ทางหนึ่งไปเชตุดรราชธานี
 เป็นผู้ถูกเทพยดาตลใจ แก่จึงละทางไป
 กาลิงครรัฐ เห็นแต่ทางไปเชตุดรราชธานี
 ทางเดียว จึงนำ ๒ พระกุมารและ
 พระกุมารีไป ด้วยสำคัญว่า "ทางนี้เป็น
 มรรคาไปสู่กาลิงครรัฐ". แก่คิดว่า "เราจะ
 ไปกาลิงครรัฐ". บรรดาภูผาที่ไปยากได้ล่อง
 เลี้ยวเชิงภูผาไปแล้ว ถึงเชตุดรราชธานี
 โดยกาลนับได้กึ่งเดือน.

ในวันนั้น เวลาใกล้รุ่ง พระเจ้าสัณฺฑยัสสีพี
 มหาราชทรงสุบิน. พระสุบินนั้นเป็นอย่าง
 นี้, เมื่อพระเจ้าสัณฺฑยัสสีมหาราชประทับนั่ง
 ในที่มหาวินิจฺฉัย มีชายผู้หนึ่งผิวกายดำ
 นำปทุมชาติ ๒ ดอกมาวางไว้ที่พระหัตถ์
 พระราชา. พระราชาทรงรับดอกปทุม
 ทั้งสองดอกนั้นไว้ แล้วทรงประดับที่
 พระกรรณทั้งสองข้าง. ละอองเกสรแห่ง
 ดอกปทุมทั้งสองดอกนั้น ร่วงตกลงที่

รณโณ อุเร ปตฺนฺติ. โส ปพฺพชฺฌิตฺวา
ปาโตว สุปฺปิณฺปาจเก พฺรหฺมาหฺมณเ
ปฏฺโกสาเปตฺวา ปุจฺฉิ. เต พฺรหฺมาหฺมณา
“จิริปฺปฏฺฐา เต เทว พนฺธว
อาคมิสฺสฺสนฺติ”ติ พฺยากริสุ.

ติ สุตฺวา ราชา ตฺวญฺโจะ เต
อุยฺโยเชตฺวา ปาโตว สีสํ นฺหาตฺวา
นานาคฺคฺรสโกชนํ ภูณฺชิตฺวา สพฺพา-
ภรณาลงฺกาเรหิ อตฺตนาํ อลงฺกริตฺวา
มหาวินิจฺฉเย นิสีทิ. เทวตา พฺรหฺมาหฺมณํ
ทฺวึหิ ภูมาเรหิ สทฺธิ อานตฺวา
ราชญฺคณฺเ จปยีสฺ. ตสฺมี ขณฺเ ราชา
มคฺคํ โอโลเกนฺโต เทว ภูมาเร ทิสฺวา
อาห

๒๓๐๓. “กสฺสเสตํ มุขมาภาติ
          เหมวฺตตตตมคฺคินา
          นิกฺขวฺ ชาตฺรูปสฺส
          อุกฺกามุขปหฺลิตํ.

๒๓๐๔. อุโภา สทิสฺปจฺจุจฺคา
          อุโภา สทิสฺสลฺกฺขณฺา
          ชาลิสฺส สทิสฺโส เอโก
          เอกา กณฺหาชิโน ายา.

พระอุระแห่งพระราชา. พระเจ้าสัญญาชัย
ตื่นบรรทมแต่เช้า รับสั่งให้เรียก พวก
พราหมณ์ผู้ทำนายสุบิน มาตรัสถาม.
พราหมณ์เหล่านั้น ทูลพยากรณ์ว่า
“ข้าแต่สมมติเทพ พระประยูรญาติ
ที่จากไปอยู่ที่อื่นเสียนาน จักกลับมา”.

พระราชา ได้สดับคำพยากรณ์นั้น
ทรงยินดี โปรดให้ส่งพราหมณ์เหล่านั้น
กลับไป สनานพระเคียรแต่เช้า เสวย
โภชนาหารมีรสเลิศต่าง ๆ ทรงประดับ
พระองค์ด้วยอาภรณ์และเครื่องประดับ
ทุกอย่าง ประทับ ณ พระที่นั่งมหาวินิจจัย.
เทพเจ้าทั้งหลาย นำพราหมณ์พร้อมทั้ง
พระกุมารและพระกุมารีทั้งสองให้ไปหยุด
ที่หน้าพระลานหลวง. ขณะนั้น พระราชา
ทรงแลดูหนทาง ได้ทอดพระเนตรเห็น
พระกุมารและพระกุมารีทั้งสองแล้วตรัสว่า

๒๓๐๓. “นันทน์หน้าของใคร งามยิ่งนัก
ดังทองคำ อันนายช่างหลอม
ด้วยไฟสุกใส หรือดังแท่งทองคำ
อันละลายที่ปากเบ้า ฉะนั้น.

๒๓๐๔. เด็กทั้งสองคนนี้ มีอวัยวะ
คล้ายคลึงกัน มีลักษณะ
คล้ายคลึงกันทั้งสองคน คนหนึ่ง
คล้ายคลึงพ่อชาลี คนหนึ่ง
เหมือนแม่กัณหาชิโน.

๒๓๐๕. สีหา วิลาว นิขนุตตา
อุโบ สมปตติรูปกา
ชาตรูปมยาเยว
อิเม ทิสฺสนฺติ ทารกา"ติ.

ตตถ วุตฺตตตมคฺคินาติ ว
อุตฺตตตํ อคฺคินา. สีหา วิลาว
นิขนุตตาติ สุวณฺณคฺคาโตว นิขนุตสีโ
วีย.

เอวํ ราชา ตีหิ คาคาหิ กุมาร
วณฺณตฺวา เอกํ อมจํ พฺยตฺตํ
สุสิกฺขิตํ อาณาเปสิ "คจฺฉ ตวํ
พฺราหฺมณํ ทวีหิ ทารเกหิ สทฺธิ
อาเนหิ"ติ. โส ตํ สุตฺวา อุจฺจา
เยเคน คนฺตฺวา พฺราหฺมณํ ทวีหิ
ทารเกหิ สทฺธิ อาเนตฺวา รมฺโถ
ทสฺเสสิ. อถ ราชา พฺราหฺมณํ
ปฺจุชนฺโต อาห

๒๓๐๖. "กุโธ นุ ตวํ ภารทฺวาช
อิเม อาเนสิ ทารเก
อชฺช รมฺมณนุปฺตโต
กุโธ อาคจฺฉสิ พฺราหฺมณา"ติ.

ชฺชโก อาห

๒๓๐๕. ทั้งสองคน มีรูปเสมอกัน
ดังราชสีห์ออกจากถ้ำทอง ฉะนั้น
เด็กทั้งสองคนนี้ ปรากฏเหมือน
ดังหล่อด้วยทองคำเพียง".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า วุตฺตตต-
มคฺคินา ตັดบทเป็น ว อุตฺตตตํ อคฺคินา
แปลว่า (ดังทองคำ) อันนายช่างหลอม
ด้วยไฟสุกใส. คำว่า ดังราชสีห์ออกจาก
ถ้ำทอง ฉะนั้น ความว่า รวากับราชสีห์
ออกจากถ้ำทอง ฉะนั้น.

พระเจ้าสุทนต์มหาราช ตรัส
สรรเสริญพระราชนัดดาทั้งสองด้วยคาถา
๓ คาถา ฉะนี้แล้ว มีพระราชดำรัสใช้
อำมาตย์คนหนึ่งผู้ฉลาดผู้ศึกษาดีแล้วว่า
"เจ้าจงไปนำพราหมณ์กับกุมารและกุมารี
ทั้งสองมา". อำมาตย์นั้นได้ฟังพระดำรัส
ก็ลุกขึ้นไปโดยเร็ว พาชุกพราหมณ์
พร้อมด้วยพระกุมารและพระกุมารีมาแสดง
แด่พระราชา. ลำดับนั้น พระราชาเมื่อ
จะตรัสถามพราหมณ์ จึงตรัสว่า

๒๓๐๖. "ดูกรตาพราหมณ์ภารทวาชโคตร
แก่น้ำทารกและทาริกานี้ มา
จากไหน แกมาจากไหน จึงถึง
แคว้นวันนี้".

ชฺชก กราบทูลว่า

๒๓๐๗. "มยุหนฺเต ทารกา เทว
 ทินฺนา วิตุเตน สญฺชย
 อชฺช ปณฺณรสา รตฺติ
 ยโต ลหฺธา เม ทารกา"ติ.

ตตฺถ ทินฺนา วิตุเตนาติ ตฎฺเฐน
 ปสนฺเนน. อชฺช ปณฺณรสา รตฺติติ
 มยา อิมสฺส ลหฺธทิวสโต ปฏฺจายเมว
 อชฺช ปณฺณรสา รตฺติติ วทติ.

ตํ สุตฺวา ราชา สญฺชโย อาห

๒๓๐๘. "เกน วาจาเยน เปฺยเยน
 สมฺมา ภาเยน สทฺทเห
 โก เต ตํ ทานมทฺทา
 ปุตฺตเก ทานมุตฺตมนฺ"ติ.

ตตฺถ เกน วาจาเยน เปฺยเยนาติ
 พุราหฺมणे เกน ปิยวเจเนน เต ตยา
 ลหฺธา. สมฺมา ภาเยน สทฺทเหติ
 มุสาวาทํ อกตฺวา สมฺมาเทว ภาเยน
 การณฺเนน อเมห สทฺทหาเปฺยยาสิ.

๒๓๐๗. "ข้าแต่พระเจ้าสัณฺชย สมมติเทพ
 เด็กทั้งสองนี้ มีผู้ให้แก่ข้าพระองค์
 ด้วยความพอใจ ตั้งแต่วันที่
 ข้าพระองค์ ได้เด็กทั้งสองนี้มา
 ๑๕ ราตรี ทั้งวันนี้".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า มีผู้ให้
 ... ด้วยความพอใจ ความว่า อันผู้ให้
 พอใจ คือเลือกใส่แล้ว. ด้วยคำว่า ๑๕
 ราตรีทั้งวันนี้ ชุชกพราหมณ์กราบทูลว่า
 จำเดิมแต่วันที่ข้าพระบาท ได้พระกุมาร
 และพระกุมารีนี้นี้มาเป็นเวลาได้ ๑๕ ราตรี
 ทั้งวันนี้.

พระเจ้าสัณฺชย ได้ทรงสดับคำชุชก
 กราบทูลจึงตรัสว่า

๒๓๐๘. "ท่านมีถ้อยคำดูดีมีเพียงไร จึง
 ได้เด็กสองคนนี้มา ท่านควรทำ
 ให้เราเชื่อโดยเหตุที่ชอบ ใครให้
 ลูกน้อยทั้งหลาย อันเป็นอุดมทาน
 ให้ท่านนั้นแก่ท่าน".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า มีถ้อยคำ
 ดูดีมีเพียงไร ความว่า ดูกรพราหมณ์
 ท่านมีถ้อยคำเป็นที่รักเพียงไร จึงได้เด็ก
 ๒ คนนี้มา. คำว่า ท่านควรทำให้เรา
 เชื่อโดยเหตุที่ชอบ ความว่า ท่านไม่
 กล่าวมุสาวาท ยังเราให้เชื่อด้วยความชอบ

ปุตตเกติ อตฺตโน ปิยปุตฺตเก อุตฺตมํ
ทํ ภาตฺวา โก เต เอตํ อททา.

เท่านั้น คือโดยเหตุอันเป็นความรู้. คำว่า
ลูกน้อย ความว่า ใครจะทำลูกน้อย
ผู้เป็นที่รักทั้งหลายของตน เป็นอุดมทาน
ให้ทานนั้นแก่ท่าน.

ชูชโก อาห

ชูชก กราบทูลว่า

๒๓๐๙. "โย ยาจตี ปติฏฺฐาสึ
ภูตานํ ธรณีรว
โส เม เวสฺสณฺดร ราชา
ปุตฺเตทาสี วเน วสํ.

๒๓๐๙. "พระองค์ใด เป็นที่พึ่งของเหล่า
ยากผู้มาขอ ดังธรณีเป็นที่พึ่ง
ของสัตว์ทั้งหลาย พระองค์
นั้น คือพระเวสสันดร ซึ่งเสด็จ
ไปอยู่ป่า ได้พระราชทาน
พระราชโอรสและพระราชธิดา
แก่ข้าพระองค์.

๒๓๑๐. โย ยาจตี คติ อาสิ
สวณฺตีนิว สาคโร
โส เม เวสฺสณฺดร ราชา
ปุตฺเตทาสี วเน วสนฺ"ติ.

๒๓๑๐. พระองค์ใด เป็นที่รองรับของ
เหล่ายากผู้มาขอ เหมือนสาคร
เป็นที่รองรับแห่งแม่น้ำทั้งหลาย
ซึ่งไหลลงไป ฉะนั้น พระองค์นั้น
คือพระเวสสันดร ซึ่งเสด็จไปอยู่
ป่า ได้พระราชทานพระราชโอรส
และพระราชธิดาแก่ข้าพระองค์".

ตตฺถ ปติฏฺฐาสีติ ปติฏฺฐา อาสิ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เป็นที่พึ่ง
ความว่า เป็นที่พำนัก.

ติ สุตฺวา อมฺจุจา เวสฺสณฺดร
ครหฺมานา อาหํสุ

พวกอำมาตย์ ได้ฟังคำชูชกนั้น
เมื่อจะพากันติเตียนพระเวสสันดร จึง
กล่าวว่า

๒๓๑๑. “ทุกกฏี วต โภ รณฺหา
 สทุเธน สมฺเมสิเนา
 กถิ นุ ปุตฺตเก ทชฺชา
 อรณฺเณ อวรุทฺธโก.

๒๓๑๒. อิมิ โภนฺโต นิสาเมถ
 ยาวนฺเตตฺถ สมากตา
 กถิ เวสฺสนฺตโร ราชา
 ปุตฺเตทาสี วเน วสิ.

๒๓๑๓. ทาสี ทาสินฺจ โส ทชฺชา
 อสฺสํ จสฺสตรียํ
 หตฺถินฺจ กุณฺขริ ทชฺชา
 กถิ โส ทชฺช ทารเก.

สฺวณฺณํ ราชํ ลิลิ
 มุตฺตา เวฬุริยามณิ
 ปพาฬุหรตฺนํ ทชฺชา
 กถิ โส ทชฺช ทารเก”ติ^๑

๒๓๑๑. “ดูกรท่านผู้เจริญทั้งหลาย พระ-
 ราชา ผู้ยังทรงครองเรือนอยู่
 เป็นผู้มีความศรัทธา ทรงกระทำกรรม
 ไม่สมควรหนอ พระเวสสันดร
 ถูกขับไล่ไปอยู่ป่าพึ่งพระราชทาน
 พระราชโอรส และพระราชธิดา
 อย่างไรหนอ.

๒๓๑๒. ท่านผู้เจริญทั้งหลาย มีประมาณ
 เท่าไร ผู้มาประชุมกันอยู่ใน
 สมาคมนี้ จงพิจารณาเรื่องนี้
 พระเวสสันดร ประทับอยู่ในป่า
 จะพระราชทานพระราชโอรส
 และพระราชธิดาอย่างไรเล่า.

๒๓๑๓. พระองค์ควรจะพระราชทานทาส
 ทาสี ม้า แม่ม้าอัสตร รถม
 ช้างกุญชร ทำไม้จึ่งพระราชทาน
 พระราชโอรสและพระราชธิดา
 ทั้งสองเล่า.

พระองค์ควรพระราชทาน ทอง
 เงิน ศิลาพิเศษ แก้วมุกดา
 แก้วไพฑูรย์ แก้วมณี แก้ว
 ประพาฬ ทำไม้พระองค์ จึ่ง
 ต้องพระราชทาน พระราชโอรส
 และพระราชธิดาเล่า”.

^๑ ข. อยํ คากา ปาฬิยํ น ทิสฺสติ.

ตี สุตวา กุมารโ ปิตุ ครห์
 อสนุโต วาตาทิตสส สีนรุโน
 อตฺตโน พานา อุปตฺตมฺเณโต วีย
 อิมํ คากมาห

๒๓๑๔. “ยสฺส นาสฺส ชเว ทาโส
 อสฺสโ จสฺสตรโร
 หตฺถี จ กฺขโร นาโค
 กิ โส ทชฺชา ปิตามห.

ยสฺส นาสฺสสฺสเม ลิลิ
 สฺวณฺณรชตํ มณิ
 ปพาฬุรตฺนํ เจว
 กิ โส ทชฺชา ปิตามหา”ติ^๑

ตี สุตวา สณฺขโย อาห

๒๓๑๕. “ทานมสฺส ปลิสาม
 นาวินฺนทาม โปตก
 กถิ นุ หนฺย อาสิ
 ตฺเมห ทตฺวา วณิพฺพเก”ติ.

พระชาลีราชกุมาร ทรงสดับคำ
 ดีเดียนของเหล่าอำมาตย์ทั้งหลาย ไม่อาจ
 อटकั้นคำครหาพระบิดาให้ได้ เป็นประหนึ่ง
 ว่าเอาแขนของตนค้ำยันเขาสีเนรุ ที่ถูก
 ลมพัดให้เอนเอียงไว้ ฉะนั้น จึงตรัส
 คาถานี้ว่า

๒๓๑๔. “ข้าแต่สมเด็จพระอัยกา ทาส
 ม้า แม่ม้าอัสดร รถ และช้าง
 กุญชรตัวประเสริฐ ในเรือนของ
 ผู้ใดไม่มี ผู้นั้นจะพึงให้อะไร
 พระเจ้าข้า.

ศิลาพิเศษ ทอง เงิน แก้วมณี
 และแก้วประพาฬ ไม่มีใน
 พระอาศรม แห่งพระบิดาใด
 ข้าแต่พระอัยกา พระบิดานั้น
 จะพึงพระราชทานอะไร”.

พระเจ้าลัญชัยมหาราช ทรงสดับ
 คำของพระราชนัดดานั้นแล้ว จึงตรัสว่า

๒๓๑๕. “พระหลานน้อยเอ๋ย เราขอ
 สรรเสริญท่านแห่งบิดาเจ้า เรา
 ไม่ดีเดียนเลย ดังเราขอลา บิดา
 ของเจ้ามีหทัยเป็นอย่างไรบ้าง เมื่อ
 ให้เจ้าทั้งสอง แก่พราหมณ์แล้ว”.

^๑ ฉ. อยํ คากา ปาฬิยํ น ทิสฺสติ.

ตตถ ทานมสฺส ปัสสํมาติ
โปตก มยํ ตว ปิตุโน ทานํ ปัสสํมา
น นินฺทาม.

ตี สุตฺวา กุมารโ อหา

ปีตา มยฺหํ มหาราช
อเมห ทตฺวา วนิพฺพเก
สุตฺวาน กลฺลนํ วาจํ
อจฺจุณฺหนาย ภาสิตี^๑.

๒๓๑๖. “ทุกฺขสฺส หทยํ อาสิ
อโก อุณฺหํปิ อสฺสสิ
โรหิณี เหว ตามฺพุทฺธิ
ปีตา อสฺสฺสนิ วตฺตยี้”ติ.

ตตถ ทฺวักขสฺสาติ ปีตามหา มม
ภคินิยา กณฺหาชินาย วุตฺตํ เอตํ
วจนํ สุตฺวา ตสฺส หทยํ ทฺวักขํ อาสิ.
โรหิณี เหว ตามฺพุทฺธิติ ตามฺพวณฺณา

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เราขอ
สรรเสริญท่านแห่งบิดาเจ้า ความว่า
ดูกรหลานน้อยเอ๋ย เราขอสรรเสริญท่าน
แห่งบิดาเจ้า เราไม่ได้ติเตียนเลย.

พระขालิกุมาร ได้สดับพระดำรัส
พระอัยกานั้นแล้ว จึงกราบทูลว่า

ข้าแต่พระอัยกามหาราช พระบิดา
ของหม่อมฉัน ได้พระราชทาน
หม่อมฉัน แก้วพราหมณ์แล้ว
ภายหลัง ได้ทรงสดับวาจา อัน
น่าสงสาร อันน้องหญิงกัณหา
กล่าวแล้ว.

๒๓๑๖. “ทรงมีพระหฤทัยเป็นทุกข์ และ
เร่าร้อน มีพระเนตรแดงก่ำ
ดูจดาวโรหิณี และมีพระอัสสฺสขล
หลังไหล(อาบพระพักตร์)”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เป็นทุกข์
ความว่า ข้าแต่พระอัยกา พระบิดา
ของหม่อมฉัน ทรงมีพระหฤทัยเป็นทุกข์
เพราะทรงสดับคำที่น้องหญิงกัณหา
กล่าวแล้ว. คำว่า มีพระเนตรแดงก่ำ
ดูจดาวโรหิณี ความว่า ขณะนั้นพระบิดา
ของหม่อมฉัน เป็นผู้ที่มีพระอัสสฺสขลสีแดง

^๑ จ. ขย คาทา ปาฬิย น ทิสฺสติ.

โรหิณี วีย ตามพุทฺธิ มม ปิตา
ตสฺมี ขณฺเณ โลหิตอสฺสุณิ ปวตฺตยิตฺติ.

ดุจโลหิตหลังไหลออก จากพระเนตร
ทั้งสองข้างอันแดงก่ำ ดุจดาวโรหิณี
มีสีแดงก่ำ ฉะนั้น.

อิทานิ ตํ กณฺหาชินาย วจัน
ทสฺสเนโต อาห

พระชาติกุมาร เมื่อจะทรงแสดง
ถ้อยคำของพระน้องกันหาชิโน ในบัดนี้
จึงกราบทูลว่า

๒๓๑๗. "ยณฺตุํ กณฺหาชิโนวโจ
อโย มํ ตาต พฺราหฺมณเณ
ลภฺยจฺยา ปฏฺิโกภฺยติ
สมเร ชาตํว ทาสียํ.

๒๓๑๗. "พระน้องกันหาชิโน ได้กราบทูล
พระบิดาว่า ข้าแต่พระบิดาเจ้าข้า
พราหมณ์นี้ เสียนดีหม่อมฉัน
ด้วยไม้เท้า ดังเขียนหนังสือ
เกิดในเรือนเบี้ย ฉะนั้น.

๒๓๑๘. น จายํ พฺราหฺมณเณ ตาต
ธมฺมิกา โหนฺติ พฺราหฺมณา
ยภฺย โข พฺราหฺมณวณฺณเณน
ชาทิตฺตํ ตาต เนติ โน
นียมาเน ปิสาजेเน
กิณฺนุ ตาต อุทฺธิกขสฺสี"ติ.

๒๓๑๘. ข้าแต่พระบิดาเจ้าข้า ผู้นี้มีโทษ
พราหมณ์เป็นแน่ พราหมณ์
ทั้งหลาย ย่อมตั้งอยู่ในธรรม ยักษ์
แปลงเพศเป็นพราหมณ์ มานำ
เอาหม่อมฉันทั้งสองไป เพื่อ
จะกิน พระบิดาเจ้าข้า หม่อมฉัน
ทั้งสองถูกปีศาจนำไป ไฉน
พระบิดา จึงทรงนิ่งดูตายเสีย
เล่าหนอ".

อถ โส เต พฺราหฺมณสฺส หตฺถโต
อมฺฤตญฺเจเตยว ทิสฺวา ราชา คาถมาห

ครั้งนั้น พระเจ้าสัณฺฑย ทอดพระเนตร
เห็นพระกุมารและพระกุมารีทั้งสองนั้น
ยังไม่พ้นไปจากมือพราหมณ์ จึงตรัสว่า

๒๓๑๙. “ราชปุตฺตี จ โว มาตา
ราชปุตฺโต จ โว ปิตา
ปฺพุเพ เม องฺกมารุยฺห
กินฺนุ ติฏฺฐถ อารกา”ติ.

ตตถ ปฺพุเพ เมติ ตฺเมห อิตฺโต
ปฺพุเพ มํ ทิสฺวา เวเคนาคนฺตฺวา มม
องฺกมารุยฺห อิทานิ กินฺนุ โข การณํ
อารกา ติฏฺฐถา”ติ.

ชาลีกุมารโ อาน

๒๓๒๐. “ราชปุตฺตี จ โน มาตา
ราชปุตฺโต จ โน ปิตา
ทาสา มยํ พฺราหฺมณฺสฺส
ตสฺมา ติฏฺฐาม อารกา”ติ.

ตตถ ทาสา มยฺนติ ปฺพุเพ มยํ
เทว ราชปุตฺตาติ ชานาม อิทานิ
ปน มยํ พฺราหฺมณฺสฺส ทาสา น
ตฺมฺหากํ นตฺตาโรติ.

๒๓๑๙. “พระมารดาของเจ้าทั้งสอง เป็น
ราชบุตรี และพระบิดาของเจ้า
ทั้งสองเป็นราชบุตร แต่ก่อนเจ้า
ทั้งสองเคยขึ้นดักของปู่ บัดนี้
เหตุไรจึงยืนอยู่ห่างไกลเล่าหนอ”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า แต่ก่อน
เจ้าทั้งสอง...ของปู่ ความว่า กาลก่อน
แต่เนี่เจ้าทั้งสองเห็นปู่แล้วจะมาโดยเร็ว
แล้วขึ้นดักของปู่ บัดนี้ เพราะเหตุอะไร
หนอ เจ้าทั้งสอง จึงยืนอยู่ห่างไกล”.

พระชาลีราชกุมาร กราบทูล
พระอัยกาว่า

๒๓๒๐. “พระมารดาของหม่อมฉันทั้งสอง
เป็นราชบุตรี และพระบิดาของ
หม่อมฉันทั้งสองเป็นพระราชบุตร
แต่บัดนี้ หม่อมฉันทั้งสองเป็น
ทาสของพราหมณ์ เพราะเหตุ
นั้น หม่อมฉันทั้งสอง จึงยืน
อยู่ห่างไกล พระเจ้าข้า”.

บรรดาคำเหล่านั้น ด้วยคำว่า
หม่อมฉันทั้งสองเป็นทาส พระชาลี
ราชกุมารกราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ
ในกาลก่อน หม่อมฉันทั้งสองย่อมรู้ว่าเป็น
โอรสและธิดา แต่บัดนี้ หม่อมฉันทั้งสอง
เป็นทาสของพราหมณ์ ไม่ได้เป็นนั้ดดา
ของพระองค์.

ราชา สณฺขโย อาห

พระเจ้าสัณฺขย จิงตรัสว่า

๒๓๒๑. “มา สมฺเมวํ อวฺจตุถ
ทฺยฺหเต หทยํ มม
จิตฺตํ ยํ เม กาโย
อาสเน น สุขํ ลภ.

๒๓๒๑. “หลานรักทั้งสอง อย่าได้กล่าว
อย่างนี้เลย หทัยของปุ่กำลัง
เร่าร้อน ภายของปุ่ เหมือนดัง
ถูกยกขึ้นไว้บนจิตกาธาน ไม่ได้
ความสุข ในที่นั่งเลย.

๒๓๒๒. มา สมฺเมวํ อวฺจตุถ
ภฺยโย โสกํ ชเนถ มํ
นิกฺกัณฺธิสฺสามิ ทพฺเพน
น वो ทาสา ภวิสฺส.

๒๓๒๒. หลานรักทั้งสอง อย่าได้กล่าว
อย่างนี้เลย หลานรักทั้งสอง
ยังความเศร้าโศกให้เกิด แก่ปุ่
ยิ่งนัก ปุ่จักไถ่หลานทั้งสอง
ด้วยทรัพย์ หลานทั้งสองจักไม่
ต้องเป็นทาส.

๒๓๒๓. กิเมคฺคิยํ หิ वो ตาต
พฺราหฺมณฺสฺส ปิตา อทา
ยถาภูตํ เม อกฺขาถ
ปฺปิปาเทนฺตุ พฺราหฺมณฺนํ”ติ.

๒๓๒๓. ดูกรพ่อชาติ! บิดาของเจ้าทั้งสอง
ได้ดีราคาเจ้าทั้งสองไว้เท่าไร ให้
แก่พราหมณ์ หลานทั้งสองจง
บอกแก่ปุ่ตามจริงเถิด พนังงาน
ทั้งหลาย จงให้พราหมณ์รับเอา
ทรัพย์ไปเถิด”.

ตตฺถ สมฺมาติ ปิยวจนํ จิตฺตํ ยํ
เม กาโยติ อิทานิ มม กาโย
องฺคารจิตฺตํ อาโรปิโต วีย. ชเนถ

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า สมฺม
ได้แก่ คำพูดเป็นที่รัก. คำว่า ภายของปุ่
เหมือนดังถูกยกขึ้นไว้บนจิตกาธาน
ความว่า บัดนี้ ภายของปุ่เป็นเหมือนถูก
เขายกขึ้นไว้ บนจิตกาธานถ่านเพลิง
ฉะนั้น คำว่า ...ยังความเศร้าโศกให้เกิด
แก่ปุ่ ความว่า หลานทั้งสองยังความ

มนุติ ชเนถ เม. อยเมว ปาโจ.

เศร้าโคกให้เกิดแก่ปุ (ยั้งนัก). บาลีกีเป็น
อย่างนี้เหมือนกัน.

นิกุกนิสสามิ ทพพนาติ ธนํ ทตฺวา
โมเจสสามิ. กิมคฺมิยฺนฺติ กิ อคฺขํ
กตฺวา. ปฏิปาเทฺนฺตฺติ ธนํ ปฏิจฺจนาเทฺนฺตฺ.

คำว่า ปู้จักได้...ด้วยทรัพย์ ความว่า
เราให้ทรัพย์(แก่พราหมณ์) แล้วจักเปลื้อง
(จากความเป็นทาส). คำว่า ตีราคา...ไว้
เท่าไร ความว่า บิดาของหลานทั้งสอง
ตีราคาไว้เท่าไร. คำว่า จงให้พราหมณ์
รับเอาทรัพย์ไปเถิด ความว่า เจ้าพนักงาน
ทั้งหลาย จงให้พราหมณ์รับทรัพย์ไป.

ติ สุตฺวา กฺมาโร อาห

พระราชสีราชกุมารได้สดับพระราช
ดำรัสถามนั้นแล้ว จึงกราบทูลว่า

๒๓๒๔. "สทฺสสฺสคฺขํ หิ มํ ตาต
พฺรามาณสฺส ปิตา อทา
อจฺจํ กณฺหาชินํ กณฺณํ
หตฺถิอาทิสเตน จา"ติ.

๒๓๒๔. "ข้าแต่พระอัยกา พระบิดา
พระราชทานหม่อมฉัน แก่ตา
พราหมณ์ ทรงตีราคาพันตำลึง
ทองคำ ก็แต่พระราชทาน นื่อง
กัณหาชินากัณฐาแก่ตาพราหมณ์
ทรงตีราคาสิวิญญานกทรัพย์
และอวิญญานกทรัพย์ มีข้าง
เป็นต้น อย่างละ ๑๐๐".

ตตฺถ สทฺสสฺสคฺขํ หิ มนฺติ เทว
มํ ตาโต นิกฺขสทฺสสํ อคฺมาเปตฺวา
ตสฺส อทาสิ. อจฺจนฺติ กนิฏฺฐํ ปน
เม กณฺหาชินํ กณฺณํ.

บรรดาคำเหล่านั้น ด้วยคำว่า ทรง
ตีราคาหม่อมฉันพันตำลึงทองคำพระชาติ
กราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ พระบิดา
พระราชทานหม่อมฉันแก่ตาพราหมณ์
ทรงตีราคาเท่าทองคำพันแท่ง. คำว่า นื่อง

หตุธิดาหิสเตนาติ หตุธินา อสุเสน จ
รเถน จาติ สพุเพสฺส เอเตสฺส สตานํ
สเสน อนุตมโสปี มณฺเฑปัสสเก อุปาทาย
สพุพสเสน อคฺคมาเปสฺสิติ อาห.

ติ สุตฺวา ราชา กุมารานํ
นิกฺกมฺย ทาเปนฺโต อาห

๒๓๒๕. “อุฏฺเฐหิ กตฺเต ตรมาโน
พฺรามาณสฺส อวากร
ทาสีสํ ทาสสํ
ควํ หตฺถสฺมา สํ
ชาตฺรปฺสทสฺสญจ
ไปตานํ เทหิ นิกฺกมฺน”ติ.

ตตฺถ อวากราติ อทาสี. นิกฺกมฺนติ
อคฺคฺมสฺส มลํ เทหิ.

ความว่า ส่วนว่าพระน้องกันหาชิเนากัญญา
ของหม่อมฉัน.

ด้วยคำว่า มีช้างเป็นต้นอย่างละ ๑๐๐
พระชาลีกราบทูล กราบทูลพระอัยกา
ว่า พระบิดา ทรงดีราคาด้วยร้อยแห่ง
สวัญญาณกทรัพย์และอวิญญานกทรัพย์
ทั้งหมดเหล่านี้ คือช้าง ม้า และรถ
แม้โดยที่สุดจนกระทั่ง เตี้ย และตั้ง
ทั้งหมด อย่างละ ๑๐๐.

พระเจ้าสุทนต์พิ ได้ทรงสดับ
พระชาลีกราบทูล เมื่อจะโปรด ให้ได้
พระกุมารพระกุมารีทั้งสองพระองค์ จึง
ตรัสว่า

๒๓๒๕. “เหวยพนักงาน เอ็จจงลุกขึ้น
โดยเร็ว ไปนำทาส ทาสี ช้าง
โค โคอุสุภราช อย่างละ ๑๐๐
กับทองคำ ๑,๐๐๐ แห่ง เอามา
ให้แก่พราหมณ์ เป็นค่าไถ่
พระหลานรักทั้งสอง”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เอ็จจง...เอา
มาให้ คือ นำมาให้. คำว่า เป็นค่าไถ่
ความว่า ท่านจงให้(สวัญญาณกทรัพย์
และอวิญญานกทรัพย์) เป็นมูลค่าไถ่
(แก่พราหมณ์).

ตี สุตฺวา กตฺตา ตถา กตฺวา
 กุมารานํ อคฺขมฺสฺส มฺลํ พฺราหฺมณฺสฺส
 ชีปฺปี ทาเปสิ. ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต
 สตุถา อาห

เจ้าพนักงานได้ฟังพระดำรัสนั้นแล้ว
 ได้ทำตามพระดำรัส ให้มูลค่าไถ่ทั้งสอง
 พระกุมารและพระกุมารี แก่พราหมณ์
 โดยเร็ว. พระศาสดา เมื่อจะทรงประกาศ
 ข้อความนั้น จึงตรัสว่า

๒๓๒๖. “ตโต กตฺตา ตรมาโน
 พฺราหฺมณฺสฺส อวากิริ
 ทาสีสํ ทาสสํ
 คฺवं หตฺถุสฺมํ สํ
 ชาตฺรฺอุปสฺสสฺสญจ
 โปตานํทาสี นิภกฺยฺน”ติ.

๒๓๒๖. “ลำดับนั้น พนักงานรีบไปนำทาส
 ทาสี ช้าง โค และโคอุสุภราช
 อย่างละ ๑๐๐ กับทองคำ ๑,๐๐๐
 แห่ง เอามาให้แก่พราหมณ์
 เป็นค่าไถ่ ๒ พระกุมารและ
 พระกุมารี”.

เอวํ พฺราหฺมณฺสฺส สพุพฺสตญจ
 นิภกฺสฺสสฺสญจ กุมารานํ นิภกฺยํ
 อทาสี. สตฺตตฺถุมิภญจ ปาสาทํ ตสฺส
 อทาสี. ตโต ปฏฺจาย พฺราหฺมณฺสฺส
 มหาปริวาริ อโหสิ. โส ธนํ
 ปฏิสาเมตฺวา ปาสาทํ อภิรฺยฺน
 มหาปลฺลญฺเก นิสีทิตฺวา สารฺรฺสโกชนํ
 ภฺยฺยชิตฺวา มหาสยเน นิปฺชฺชิ. ตมตฺถํ
 ปกาเสนฺโต สตุถา อาห

พระราชาได้พระราชทานสิ่งทั้งปวง
 อย่างละ ๑๐๐ และทองคำ ๑,๐๐๐ แห่ง
 แก่ชุกพราหมณ์เป็นค่าไถ่พระราชกุมาร
 กุมารีและพระราชทานปราสาท ๗ ชั้น
 แก่ชุก(เป็นพิเศษ)ด้วยประการฉะนี้.
 จำเดิมแต่นั้น ชุกพราหมณ์ได้มีบริวาร
 มาก. แกรวบรวมทรัพย์แล้วขึ้นสู่ปราสาท
 นั่งบนบัลลังก์ใหญ่ บริโภคโภชนาอันดี
 ได้นอนบนที่นอนใหญ่. พระศาสดา
 เมื่อจะทรงประกาศข้อความนั้น จึงตรัสว่า

ทาสีสํ ทาสสํ
 คฺवं หตฺถุสฺมํ สํ
 อสฺสตรียฺรตฺถญจ
 สพุพฺโกเค สํ สํ

พนักงานได้ให้ทาส ทาสี ช้าง โค
 โคอุสุภราช แม่ม้าอัสตร รถ และ
 เครื่องใช้สอยทุกอย่าง อย่างละ
 ๑๐๐ กับทองคำ ๑,๐๐๐ แห่ง

ชาตรูปสหสฺสญจ

พราหมณสฺส ธเนสิโน

อจุจายิกสฺส ลุทฺทสฺส

ไปตานันทาสี นิกฺกยณฺติ.

อด สณฺขโย มหาราชฯ กุมารเป
สีลํ นุหาเปตฺวา โภชนํ ภณฺชาเปตฺวา
เทว กุมารเ อลงฺกริตฺวา สีลํ จุมฺพิตฺวา
เอกํ อยฺยโก เอกํ อยฺยิกาติ เทว
ขตฺติยา อจุจงฺเก อุปเวสฺสุ. ตมตฺถํ
ปกาเสณฺโต สตฺถา อาห

๒๓๒๗. “นิกฺกัณฺติวฯ จ นุหาเปตฺวา
โภชยิตฺวาน ทารเก
สมลงฺกริตฺวา ภณฺเทหิ
อจุจงฺเก อุปเวสฺยุ.

แก่พราหมณ์ ผู้แสวงหาทรัพย์
ผู้หยาบเข้าเกินประมาณ เป็นค่าไถ่
แก่พระกุมารและพระกุมารี.

ลำดับนั้น พระเจ้าสัณฺขยัสมหาราช
ยังพระกุมารทั้งสอง ให้สนานพระเคียร
เสร็จแล้วให้เสวยพระกระยาหาร ทรง
ประดับประดาพระกุมารทั้งสองแล้ว ทรง
จุมพิตพระเคียร แห่งพระกุมารและ
พระกุมารีนั้น กษัตริย์ทั้งสองยังพระชาติ
และพระกัณหาชีนา ให้ประทับนั่งบน
พระเพลา คือพระเจ้าสัณฺขยัผู้พระอัยกา
ยังพระชาติ ให้ประทับนั่งบนพระเพลา
พระนางเจ้ามุสดี ผู้อัยยิกา ยังพระ-
กัณหาชีนา ให้ประทับนั่งบนพระเพลา.
พระศาสดา เมื่อจะทรงประกาศข้อความ
นั้น จึงตรัสว่า

๒๓๒๗. “กษัตริย์ทั้งสอง คือพระเจ้าสัณฺขยั
และพระราชเทวีทรงไถ่พระกุมาร
ทั้งสองแล้ว รับสั่งให้พนักงาน
สรณสนาน และให้พระกุมาร
ทั้งสองเสวยเสร็จแล้ว ทรง
ประดับประดา ด้วยอาภรณ์
ทั้งหลาย แล้วทรงอุ้มขึ้นประทับ
บนพระเพลา.

๒๓๒๘. สีลํ นุหาเต สุจิตฺตเถ
 สพุพพารณภูติเต
 ราชชา องฺเก กริตฺวาน
 อยุโยโก ปริปุจฺจถ.

๒๓๒๘. พระกุมารทั้งสอง ทรงสงสนาน
 พระเศียรแล้ว ทรงพระภูษาอัน
 สะอาด ประดับด้วยสรพพารณ
 พระราชาผู้พระอัยกา ทรงอุ้ม
 พระชาติขึ้นประทับบนพระเพลา
 แล้วตรัสถาม.

๒๓๒๙. กุณฺฑลเถ สุสิเต มาเล
 สพุพพาลงฺการภูติเต
 ราชชา องฺเก กริตฺวาน
 อิทํ วจนมพฺพวิ

๒๓๒๙. พระกุมารทั้งสอง ทรงประดับ
 กุณฺฑล อันมีเสียงดังก้อง
 นำเพลิดเพลินใจ ทรงประดับ
 พวงมาลัย และสรพพาลังการ
 แล้ว พระราชาทรงอุ้มพระชาติ
 ขึ้นประทับบนพระเพลา แล้ว
 ตรัสถามว่า

๒๓๓๐. กจฺจิ อุโภ อโรคา เต
 ชาติ มาตาปิตา ตว
 กจฺจิ อุณฺเณน ยาเปณฺติ
 กจฺจิ มุลผลา พนฺ.

๒๓๓๐. ดูกรพ่อชาติ พระชนกและ
 พระชนนีทั้งสองของพระหลานรัก
 ไม่มีโรคคอกหรือ แสงวงหา
 ผลาหาร เลี้ยงชนมชีพสะดวก
 แลหรือ มุลผลาหาร มีมากแล
 หรือ.

๒๓๓๑. กจฺจิ ทํสา มกฺสา จ
 อปฺปเมว สีริสฺปา
 วเน วาฬมิคากิณฺเณ
 กจฺจิ หีสํ น วิชฺชตี"ติ.

๒๓๓๑. เหลือบ ยุงและสัตว์เลื้อยคลาน
 มีน้อยแลหรือ ในป่าอันเคลื่อนไป
 ด้วยสัตว์ร้าย ไม่มีมาเบียดเบียน
 แลหรือ".

ตตฺถ กุณฺฑลเถติ กุณฺฑลลานิ
 ปิลนฺธาเปตฺวา. มุสิเตติ อุกฺโขมฺสิเต

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ประดับ
 กุณฺฑล ความว่า ให้ประดับกุณฺฑลทั้งสอง

มโนรมมรวั วรณเต กุณฺฑเล. มาเลติ
อุโก ตานิ ปุปฺพานิ ปิลินฺธาเปตฺวา.
องฺเก กริตฺวานาติ ชาลิกุมาริ องฺเก
นิสีทาเปตฺวา.

ตํ สุตฺวา ชาลิกุมาริ อาน

๒๓๓๒. "อโก อุโก อโรคา เต
เทว มาตาปิตา มม
อโก อุณฺเณ ยาเปนฺติ
อโก มุลผลา พฺหุ.

๒๓๓๓. อโก ทํสา มกฺสา จ
อปฺปเมว สิริสฺปา
วเน วาพมิกาภิณฺเณ
หีสํ เนลํ น วิชฺชติ.

๒๓๓๔. ขณฺฑตาลุกุลมฺพานิ
วิพํนิตฺตกุลานิ จ
โกลํ ภาลฺลาตํ เพล
สา โน อาหจฺจ โปสฺติ.

ข้าง. คำว่า มีเสียงดังก้อง ความว่า
เมื่อคุณทลมีเสียงก้อง คือเสียงดังก้อง
น่าเพลิดเพลินใจ. คำว่า ประดับพวงมาลัย
ความว่า ให้พระกุมารและพระกุมารี
ทั้งสองประดับดอกไม้เหล่านั้น. คำว่า
อัมพระชาลีขึ้นประทับบนพระเพลา
ความว่า ให้พระชาลิกุมารนั่งบนพระเพลา.

พระชาลิกุมาร ได้สดับเสียง
พระอัยกาตรัสถาม จึงกราบทูลว่า

๒๓๓๒. "ขอเดชะ พระชนกและพระชนนี
ของกระหม่อมทั้งสองพระองค์นั้น
ไม่มีโรค อนึ่ง ทรงแสวงหามูล
ผลาหาร เลี้ยงพระชนมชีพได้
สะดวก อนึ่ง มูลผลาหารมีมาก.

๒๓๓๓. อนึ่ง เหลือบ ยุง และสัตว์เลื้อย-
คลานก็มีน้อย ในป่าอันเกลื่อน
ไปด้วยสัตว์ร้ายไม่มีมาเบียดเบียน
พระชนกและพระชนนีทั้งสอง.

๒๓๓๔. พระชนนี ของกระหม่อมฉัน
ทั้งสอง(เสด็จไป) ขุดมันอ่อน
มันมือเสือ มันนก และนำเอา
ผลกระเบา ผลจาก ผลส้ม
มาเลี้ยงกัน.

๒๓๓๕. ยญฺเจว สฺวา อหฺรติ
 วนมฺลผลหฺริยา
 ตํ โน สพฺเพ สฺมาคนฺตุวํ
 รัตติ ภูณฺชาม โน ทิवा.

๒๓๓๖. อมฺมา จ โน กีสา ปณฺฑุ
 อหฺรติ ทุมฺปฺลํ
 วาตาตปนํ สฺขุมาลี
 ปทุมํ หตฺถคตฺมิว.

๒๓๓๗. อมฺมาย ปตฺนุเกสา
 วิจฺรนฺตฺยา พุรหาวเน
 วเน วาฬฺมิคากิณฺณเณ
 ขคฺคทีปนิเสวิเต.

๒๓๓๘. เกเสสุ ชฏฺฐิ พนฺธิตฺวา
 กจฺเช ชลฺลมธารยิ
 ธาเรนฺโต พุราหุมนวณฺณํ
 อาสทฺยจ มสฺสญฺชฏฺฐิ

๒๓๓๕. พระชนนีทรงนำเหง้าไม้และผลไม้
 ใดมาจากป่า พระชนกและ
 กระหม่อมฉันทั้งสอง มารวม
 พร้อมกันเสวยเหง้าไม้และผลไม้
 นั้น ในเวลากลางคืน ไม่ได้เสวย
 ในเวลากลางวันเลย.

๒๓๓๖. พระชนนี ของกระหม่อมฉัน
 ทั้งสอง เป็นสุขุมาลชาติ ต้องเที่ยว
 แสวงหาผลไม้ มีพระฉวีวรรณ
 ผอมเหลือง เพราะลมและแดด
 เหมือนดอกปทุม ถูกขยำด้วย
 มือ ฉะนั้น.

๒๓๓๗. เมื่อพระชนนี เสด็จเที่ยวไปในป่า
 ใหญ่ ซึ่งเป็นป่าอันเกลื่อนกล่น
 ไปด้วยสัตว์ร้าย เป็นที่อาศัย
 แห่งแรดและเสือเหลือง พระเกศา
 ของพระองค์ มีสีดุกปิกแมลงภู่
 ถูกกิ่งไม้เป็นต้นเกี่ยวให้กระจุย-
 กระจาย.

๒๓๓๘. พระชนนี ทรงขมวดชฎาบน
 พระเกศา ทรงเประอะเปื้อน
 (ด้วยพระเสโท) ที่กัจจะประเทศ
 พระบิดา ทรงเพศเป็นพราหมณ์
 ทรงถือไม้ขอ ทรงเครื่องบูชาไฟ
 และมุ่นพระเมาลี ทรงพระภูษา

จมมวาลี จมา เสติ
ชาตเวท นมสฺสตี"ติ.

ตตฺถ ขณฺณตาลุกฺกมฺพานิติ อาลฺหิ
จ กฺกมฺพานิ จ ขณฺณตี. อิมินา
มาตาปิตูนํ กิจฺเจน ชีวิตํ วณฺเณติ.
ตํ โนติ เอตฺถ โนติ นิปาตมตฺตํ.
ปทุมํ หตฺถคตฺตํวาติ หตฺถเณ ปริมฺพุทฺติ
ปทุมํ วิย ชาตา.

ปตฺนุเกสาติ เทว อมฺมาย เม
พฺรหฺมาเน วิจฺรณฺติยา เต ฆมร-
ปตฺตวณฺณา กาฬิเกสา รุกฺขสาชาทึหิ
วิลฺลิตฺตา ปตฺนุเกสา ชาตา.
ชลฺลมธารยิตี อุโกหิ กจฺเจหิ ชลฺลิกํ
ธาวะติ, กิลิฏฺจเวเสน วิจฺรตีติ.

โส เอว มาตุ ทุกฺขิตภาวํ
กเถตฺวา ปุณฺ อยฺยํ ใจฺเทนฺโต

หนังสือตรี บรรทมเหนือปฐพี
ทรงบูชาไฟ".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ขุดมัน
อ่อนและมันมือเสือ ความว่า พระชนนี
ของหม่อมฉันทั้งสอง (เสด็จไป) ขุด
มันอ่อนและมันมือเสือ. พระชาลิกุมาร
ตรัสพรรณนาความเป็นอยู่ลำบาก ของ
พระชนกและพระชนนีด้วยคำนี้. คำว่า
โน ในบทว่า ตํ โน นี้ เป็นเพียงนิบาต.
คำว่า เหมือนดอกปทุมถูกขยำด้วยมือ
ฉะนั้น ความว่า พระชนนีมีพระฉวีวรรณ
ผอมเหลืองเพราะลมและแดด เป็นเหมือน
ดอกปทุมถูกขยำด้วยมือ ฉะนั้น.

คำว่า พระเกศาของพระองค์มีสีดจปัก
แมลงภู่ ถูกกิ่งไม้เป็นต้นเกี่ยวให้กระจุย
กระจาย ความว่า ข้าแต่เทพเจ้า เมื่อ
พระชนนีของหม่อมฉันทั้งสอง เพียวไป
ในป่าใหญ่ พระเกศาของพระองค์ดำ
สลวยดจปักแมลงภู่ ถูกกิ่งไม้เป็นต้นเกี่ยว
ให้กระจุยกระจายไป. คำว่า เปราะเปื้อน
ความว่า พระชนนีมีพระกัณฐะประเทศ
ทั้งสองชุ่มด้วยพระเสโท อันเปียกปอน
เสด็จสัญจรไป ด้วยพระสรีระที่เศร้าหมอง.

พระชาลิกุมารครั้นกราบทูลถึงความ
ที่พระชนนี เป็นผู้ถึงความลำบากยากแค้น

อิมิ คาคมาห

อย่างนี้แล้ว เมื่อจะทูลทวงพระอัยกาอีก
จึงตรัสคาคมานี้ว่า

๒๓๓๙. “ปุตตา ปิยา มนุสฺสํ
โลกสมิ อูปปชฺชิสุ
น หิ นุนฺนํหํ อยุยสุส
ปุตเต สิเนโห อชายนํ”ติ.

๒๓๓๙. “ลูกทั้งหลาย เกิดขึ้นมาแล้ว เป็น
ที่รักของมนุษย์ในโลกพระอัยกา
ของเรา ไม่ทรงแสดงความสืเนหา
ในพระโอรสเสียเลยเป็นแน่”.

ตตถ อูปปชฺชิสนฺติ อูปปชฺชนฺติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เกิดขึ้น
มาแล้ว ความว่า ลูกทั้งหลายเกิดขึ้นมา
(เป็นที่รักของมนุษย์ในโลก).

ตโต ราชา อตฺตโน โทส
อาวิกโรนฺโต อาห

ลำดับนั้น พระเจ้าสัณฺฑย เมื่อจะ
ทรงชี้แจงโทษของพระองค์ จึงตรัสว่า

๒๓๔๐. “ทุกฺกฏญฺจ หิ โน ปโต
ญฺหนจํ กตํ มยา
โยหิ สิวินํ วจนา
ปพฺพาเชสฺสี อทฺธกํ.

๒๓๔๐. “ดูกรพระหลานน้อย จจริงทีเดียว
ปู่ให้ขับไล่พระบิดาของเจ้า ผู้ไม่
มีโทษ เพราะด้วยคำของชาวสี่พี
ทั้งหลายนั้น ชื่อว่าได้ทำกรรม
อันชั่วช้า และชื่อว่าทำกรรม
เครื่องทำลายความเจริญ.

๒๓๔๑. ยํ เม กิณฺจิ อธิ อตฺถิ
ธนํ ธณฺณญฺจ วิชฺชติ
เอตฺถ เวสฺสฺสนฺตโร ราชา
สิจฺฉิวิญฺเญ ปสาสตุ”ติ.

๒๓๔๑. สิ่งใดสิ่งหนึ่งของปู่ มีอยู่ในนคร
นี้ก็ดี ทรัพย์และธัญชาติที่มีอยู่
ก็ดี ปู่ขอยกให้แก่บิดาของเจ้า
ทั้งสิ้น ขอให้เวสสันดร จงมาเป็น
พระราชาปกครองสี่พีรัฐเกิด”.

ตตถ ปโตติ ปโต ชาลิฏฺฐมาร
เอตํ อมฺหํ ทุกฺกตํ. ญฺหนจฺจนฺติ

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ดูกร
พระหลานน้อย ความว่า ดูกรพ่อชาติ-

วุฑฺฒิมิฆาตกมมํ. ยํ เม ภิกฺขุจิติ ยํ
เม ภิกฺขุจิ อธิ อตฺถิ, สพฺพเมตํ เต
ปิตุโน เทมิ. สิวริฎฺเฏ ปสาสตุติ
อิมสฺสมี นคเร โส ราชา หุตฺวา ปสาสตุ.

ชาลิกุมารโ ออาห

๒๓๔๒. "น เทว มยุหํ วจฺนา
เอหิติ สิวิสฺสุตฺตโม
สยเมว เทโว คนฺตฺวาน
สิญฺจ โภเคหิ อตฺรชนฺ"ติ.

ตตฺถ สิวิสฺสุตฺตโมติ สิวิสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
สิญฺจาติ มหาเมโฆ วิย วุญฺจียา
โภเคหิ อภิสสิญฺจ.

โส ตสฺส วจฺนํ สุตฺวา เสนาคฺคตํ
ปกุโกสาเปตฺวา มหาภริญฺจวราเปตฺวา

กุมารผู้หลานน้อย เราได้ทำกรรมอันชั่วช้า
นั้นแล้ว. คำว่า กรรมเครื่องทำลาย
ความเจริญ ความว่า กรรมเป็นเครื่อง
ทำลายความเจริญ. คำว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่ง
ของปู่ ความว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งของปู่มีอยู่
ในนครนี้, สิ่งนั้นทั้งหมดปู่มอบให้บิดา
ของเจ้า. คำว่า จง...ปกครองสี่พีรัฐเกิด
ความว่า บิดาของเจ้าจงมาเป็นพระราช
ปกครองนครนี้เกิด.

พระชาลิกุมาร กราบทูลว่า

๒๓๔๒. "ขอเดชะ สมเด็จพระชนกของ
หม่อมฉัน คงจักไม่เสด็จมา
เป็นพระราชของชาวสี่พี เพราะ
ถ้อยคำของหม่อมฉัน ขอให้
สมเด็จพระอัยกา เสด็จไปทรง
อภิเษกพระบิดา ของหม่อมฉัน
ด้วยราชูปโภคเองเกิด พระเจ้าข้า".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เป็น
พระราชของชาวสี่พี ความว่า เป็นผู้
ประเสริฐแห่งชาวสี่พี. คำว่า ทรงอภิเษก
ได้แก่ ทรงอภิเษกด้วยเครื่องราชูปโภค
ทั้งหลาย เหมือนมหาเมฆหลังหยาดฝน
ลงมา ฉะนั้น.

พระเจ้าสัณชัยมหาราชนั้น ได้ทรง
สดับคำพระชาลิกุมารนั้นแล้ว จึงมี

อาณาเปสิ. ตมตถิ ปกาเสนฺโต สตฺถา
อาห

พระราชดำรัสตรัสเรียกเสนาकुมา สั่งให้
ตีกลองใหญ่เที่ยวป่าวประกาศแล้ว. พระ
ศาสดา เมื่อจะทรงประกาศข้อความนั้น
จึงตรัสว่า

๒๓๔๓. "ตโต เสนาปตี ราชา
สญฺชโย อชฺฌมภาสถ
หตุถิ อสฺสสา รถา ปตฺติ
เสนา สนนฺนาหฺนฺตฺ นํ
เนคมา จ มํ อเนฺวนฺตฺ
พฺราหฺมณา จ ปุโรหิตา.

๒๓๔๓. "ลำดับนั้น พระเจ้าสญชัยได้รับสั่ง
เสนาบดีว่า กองทัพ คือพลช้าง
พลม้า พลรถ พลเดินเท้า จง
ผูกสอดอาวุธ(จงเตรียมให้พร้อม
สรรพ) ขาวนิคม พราหมณ์ และ
ปุโรหิตทั้งหลายจงตามเราไป.

๒๓๔๔. ตโต สญฺจี สหสฺसानิ
โยธินो จารุทสฺसानา
ชิปฺปมายฺนฺตฺ สนนฺทฺธา
นानาวณฺณเณหิลงฺกตา.

๒๓๔๔. ถัดจากนั้น พวกโยธินหกหมื่น ผู้มี
ความสง่างาม พร้อมสรรพด้วย
เครื่องอาวุธยุทธภัณฑ์ ประดับ
ด้วยผ้าสีต่าง ๆ กัน จงตามมา
เร็วพลัน.

๒๓๔๕. นิลวตฺตธฺราเนเก
ปีตาเนเก นิวาสิตา
อญฺเณ โลหิตจฺจุนฺหิสา
สุทฺธานเนเก นิวาสิตา
ชิปฺปมายฺนฺตฺ สนนฺทฺธา
นानาวณฺณเณหิลงฺกตา.

๒๓๔๕. พวกหนึ่ง ทรงผ้าสีเขียว พวกหนึ่ง
ทรงผ้าสีเหลือง พวกหนึ่งทรงผ้า
สีแดง เป็นดุจจุนหิศา พวกหนึ่ง
ทรงผ้าสีขาว ผูกสอดคัสตราวุธ
ประดับด้วยผ้าสีต่างกัน จงตาม
มาเร็วพลัน.

๒๓๔๖. หิมวา ยถา คนฺธโร
ปพฺพโต คนฺธมาทโน

๒๓๔๖. ภูเขาคันธมาทน์ อันมีในป่า
หิมพานต์ สะพรั่งไปด้วยคันธชาติ
दारदाษ ไปด้วยพุกษานานา

นานารุกเขหิ สญจนโน
มหาภูตคณาลโย.

ชนิด เป็นที่อาศัยอยู่แห่งหมู่
สัตว์ใหญ่ ๆ.

๒๓๔๗. โอสเธหิ จ ทิพเพหิ
ทิสา ภาติ ปวติ จ
ชิปปมายนตุ สนนทฐา
ทิสา ภนตุ ปวณตุ จ.

๒๓๔๗. และมีต้นไม้เป็นทิพยโอสถ ย่อม
สว่างไสวและหอมไปทั่วทิศ ฉนั้นใด
เหล่าโยธีทั้งหลาย ผู้พร้อมสรรพ
ด้วยเครื่องอาวุธยุทธภัณฑ์ จง
ตามมาเร็วพลัน จงรุ่งเรือง
และพุ่งขจรไปทั่วทิศ ฉนั้นนั้น.

๒๓๔๘. ตโต นาคสหสฺसानิ
โยชยนตุ จตุทฺทส
สุวณฺณกจูเช มาตงฺกุ
เหมกปฺปนิวาสเส.

๒๓๔๘. ถัดจากนั้น จงจัดช้างที่สูงใหญ่
หมื่นสี่พัน มีสายรัดประคันทอง
มีเครื่องประดับและเครื่องปกคลุม
ศิระะ อันขจิตด้วยทอง.

๒๓๔๙. อารุเพฺห คามณฺเฑยภิ
โตมรํกุสปาณิ
ชิปปมายนตุ สนนทฐา
หตฺถิกุขนฺเฑหิ ทสฺสิตา.

๒๓๔๙. มีนายควาญช้างถือโตมร และ
ขอขึ้นขี่คอช้าง เตรียมพร้อม
สรรพ ประดับประดาอย่าง
สวยงาม จงตามมาเร็วพลัน.

๒๓๕๐. ตโต อสฺสสหสฺसानิ
โยชยนตุ จตุทฺทส
อาชานิเยว ชาติยา
สินฺธุเว สีมฺวาทเน.

๒๓๕๐. ถัดจากนั้น จงจัดม้าสินธพ
ชาติอาชาไนย อันมีฝีเท้าจัด
หมื่นสี่พันตัว.

๒๓๕๑. อารุเพฺห คามณฺเฑยภิ
อินฺทียาจาปธาริกิ
ชิปปมายนตุ สนนทฐา
อสฺสปิฏฺเฐ อลงฺกตา.

๒๓๕๑. พร้อมด้วยนายควาญม้า ประดับ
ประดาด้วยเครื่องอลังการ ถือแส้
และเกาทันท์ ผูกสอดเครื่องรบ
ขึ้นประจําหลังจตามาเร็วพลัน.

๒๓๕๒. ตโต รตสหัสสานิ

โยชยนตุ จตุทุทส

อโยสุกตเนมิโย

สวณฺณจิตฺรโปกฺขเร.

๒๓๕๓. อาโรเปนฺตุ ธเช ตตฺถ

จมนฺนิ กวจานิ จ

วิปฺผาเลนฺตุ จ จาปานิ

ทพฺพธมฺมา ปหาริโน

ชิปฺปมายนฺตุ สนนฺทุธา

รเถสุ รตฺชีวิน"ติ.

ตตฺถ สนนฺหายนฺตฺติ อาวุธานิ
 สนนฺยุหนฺตฺ. **สฺกุจี** สหฺสฺสานิํติ มม
 ปฺตฺเตน สหฺชาตา สฺกุจีสหฺสฺสา
 อมจฺจา.

นึลฺลวตฺถรฺราเนเกติ เอเก นึลฺลวตฺถรฺรา
 นึลฺลวตฺถานิ นึวาลิตา หุตฺวา आयนฺตุ.
 มหาภฺตคณฺณลโยติ ยกฺขคณฺณํ อาลโย.
 ทิสฺสา ภนฺตฺ ปวณฺตฺ จาติ วุตฺตป-
 ปการา หิมวา วีย อาภรณฺวิเลปนาทิติ
 โอภาสยนฺตุ เจว ปวายนฺตุ จ.

๒๓๕๒. ถัดจากนั้น จงจัดกระบวนรถรบ
 หมื่นสี่พันคน มีกองรถอันหุ้มด้วย
 เหล็ก เรือนรถวิจิตรด้วยทอง.

๒๓๕๓. และจงยกธงขึ้นปักบนรถนั้น ๆ
 พวกนายขมังธนูผู้ยิงได้แม่นยำ
 เป็นคนคล่องแคล่วในรถทั้งหลาย
 จงเตรียมโล่ เกราะ และเกาทัณฑ์
 ไว้ให้เสร็จสิ้น พลราบ พลช้าง
 พลม้า พลรถเหล่านี้ จงขมึ้น
 รับจัดกันให้พร้อมในบัดนี้".

บรรดาเหล่านั้น คำว่า จงผูกสอด
 ความว่า พวกพลโยธิจึงผูกสอดคัสตราวุธ.
 คำว่า หกหมื่น ความว่า อำมาตย์ทั้งหลาย
 หกหมื่น ผู้เกิดพร้อมบุตรของเรา.

คำว่า พวกหนึ่งทรงผ้าสีเขียว ความว่า
 พวกหนึ่ง ทรงผ้าสีเขียว คือเป็นผู้งุ่มง่าม
 ผ้าสีเขียว จงตามมาเร็ว. คำว่า เป็นที่
 อาศัยอยู่แห่งหมู่สัตว์ใหญ่ ความว่า เป็น
 ที่อยู่แห่งหมู่มัถย์. คำว่า จงรุ่งเรืองและ
 พุ่งขจรไปทั่วทิศ ความว่า พลโยธีทั้งสี่
 เหล่า สว่างไสวด้วยอาภรณ์เครื่องประดับ
 ทั้งพุ่งตลบไป (ด้วยกลิ่น คือเดชนาฏภาพ)
 เหมือนหิมวันตประเทศมีประกายดังกล่าว
 แล้ว ฉะนั้น.

หตฺถิกฺขณฺเหหิ เต หตฺถิกามิโน
 หตฺถิกฺขณฺเหหิ ขิปปํมาณนฺตุ. ทสฺสีตาติ
 ทสฺสีตวิภูสณา. อโยสุทตฺตเนมิโยติ อเยน
 สุภูจฺ จ ปริกฺขิตเนมิโย สุวณฺณจิตฺต-
 โปกฺขเรติ สุวณฺณเณน ขจิตโปกฺขเร.
 เอวรูปํ จตฺตทสฺสทสฺสรเถ โยชยณฺตุติ
 วทติ.

เอวํ ราชา เสนางคํ ตํ
 วิจาเรตฺวา “ปุตฺตสฺส เม เชตฺตตฺตรนฺครโต
 ยาว วรฺกตปพฺพตา อภูจฺอุสภวิทฺถารโต
 อาคมณมคฺคํ สมตลํ อลงฺกริตฺวา
 มคฺคาลงฺการตฺถาย อิทฺถจฺิทฺถจฺ กโรถา”ติ
 อาณานิเปตฺวา อห

๒๓๕๔. “ลาชา โอโลกิยา ปุปฺผา
 มาลาคนฺธวิเลปนา
 อคฺคิยานิ จ ติฏฺฐนฺตุ
 เยน มคฺเคน เอยฺหิติ.

คำว่า คอช้าง ความว่า นายควาญช้าง
 เหล่านั้น จงมาเร็ว ด้วยการขี่คอช้าง.
 คำว่า ประดับประดาอย่างสวยงาม
 ได้แก่ เครื่องประดับอันปรากฏแล้ว. คำว่า
 มีกษัตริย์อันห่มด้วยเหล็ก ความว่า มีกษัตริย์
 ห่มดีแล้วด้วยเหล็ก. คำว่า เรือนรถวิจิตร
 ด้วยทอง ความว่า เรือนรถขจิตแล้ว ด้วย
 ทอง. พระเจ้าลัญชัยบรมกษัตริย์ตรัสว่า
 นายกองรถจงประกอบรถม้านี่พันคัน
 เห็นปานนี้.

พระเจ้าลัญชัย ครั้นทรงตรวจพล
 เสร็จแล้ว เมื่อจะมีพระโองการสั่งว่า
 “ท่านทั้งหลาย จงตกแต่งมรรคา ที่
 เวสสันดรโอรสเราจะมาให้เสมอโดยกว้าง
 ๘ อุสสะ ตั้งแต่เชตุดรราชธานี จนถึง
 เขาวงกต แล้วประดับประดาหนทางเช่นนี้
 เช่นนี้ เพื่อต้องการให้หนทางงดงาม
 จึงตรัสว่า

๒๓๕๕. “เวสสันดรโอรสของเรา จักเสด็จ
 มาโดยมรรคาใด ตามมรรคานั้น
 จงโปรยข้าวตอกดอกไม้มาลัย
 ของหอมและเครื่องลูบไล้ และ
 จงตั้งเครื่องบูชาอันมีค่า รับเสด็จ
 ในบ้านหนึ่ง ๆ.

๒๓๕๕. คาเม คาเม สตี กุมภา
 เมรยสุส สุราย จ
 มคฺคมฺหิ ปติตา จนฺตุ
 เยน มคฺเคน เอิหิติ.

๒๓๕๖. มัสสา ปุวา จ สงฺกุลยา
 กุมฺมาสา มจฺจลฺลยฺตา
 มคฺคมฺหิ ปติตา จนฺตุ
 เยน มคฺเคน เอิหิติ.

๒๓๕๗. สปิ เตลฺ ทิชิ ชีริ
 กงฺคุปฺปิสา พหุ สุรา
 มคฺคมฺหิ ปติตา จนฺตุ
 เยน มคฺเคน เอิหิติ.

๒๓๕๘. อาฬาริกา จ สุทา จ
 ญานฺนญฺกตฺตายิโน
 ปาณิสฺสุรา กุมฺภณฺนิโย
 มุทุทิกกา โลกชฺฌมฺายิกา.

๒๓๕๙. อาหณฺณนฺตุ สพุพฺวีณา
 เภริโย ทินฺทิมานิ จ
 ขรมฺขานิ ธมฺนฺตุ
 นทฺนฺตุ เอกโปกฺขรา.

๒๓๕๕. จงตั้งหม้อสุราเมรัย ไว้แต่ละบ้าน
 อย่างละร้อย รายไปตามมรรคา
 ที่เวสสันดรโอรสของเรา จัก
 เสด็จมา.

๒๓๕๖. จงให้ตั้งมังสาหารและขนม เช่น
 ขนมแดกงา ขนมกุมมาส อัน
 ประดับด้วยเนื้อปลา รายไปตาม
 มรรคา ที่เวสสันดรโอรสของเรา
 จักเสด็จมา.

๒๓๕๗. จงให้ตั้งเนยใส น้ำมัน นมสด
 นมสด ขนมที่ทำด้วยข้าวฟ่าง
 และสุรา เป็นอันมาก รายไป
 ตามมรรคาที่เวสสันดร โอรส
 ของเรา จักเสด็จมา.

๒๓๕๘. ให้มีพนักงานวิเศษ ทั้งคร้วหวาน
 และคร้วควา จัดตั้งไว้เลี้ยง
 ประชาชนทั่วไป ให้มีมหรสพ
 ฟ้อนรำ ขับร้องทุกอย่าง เพลง
 ปรบมือ กลองยาว นักขับเสภา
 ผู้บรรเทาความโศกเศร้า.

๒๓๕๙. พวกมโหรีจงเล่นดนตรี ดีดพิณ
 พร้อมทั้งกลองน้อย กลองใหญ่
 เป่าสังข์ ดีกลองหน้าเดียว.

๒๓๖๐. มุทิงคา ปณฺทวา สงฺขา
โคธา ปริวทติกา
ทินฺทิมานิ จ ญฺญณฺตุ
กฺขมฺพา ทินฺทิมานิ จา"ติ.

ตตถ ลาชา โอลิเกีย ปุปฺผาติ
ลาเซหิ สหฺธิ ลาชปญฺจกานิ ปุปฺผานิ
โอทฺธิรณฺปุผานิ ปฏฺยาทถาติ อาณานิ.
มัลลาคณฺฐวิเลปนาติ มคฺคมุหิ วิตานิ.
โธลมพมัลลานิ เจว คณฺฐวิเลปนาติ จ.

อคฺคิยานิ จาติ ปุปฺผคฺคิยานิ จ
รตนคฺคิยานิ จ เยน มคฺเคน มม
ปฺตฺโต เอหิตฺติ. ตตถ มคฺเคน ติฏฺฐนฺตุ.
คาม คามติ คามทฺวาเร คามทฺวาเร
ปตฺติจฺเจ. ปตฺติตา ชนฺตฺติ ปิปาสิตานํ
ปิวนฺตถาย ปฏฺยาทิตา หุตฺวา
สุราเมรยกฺขมภาทีนํ ติฏฺฐนฺตุ.

มจฺจุสฺสยฺตาติ มจฺเจหิ สฺสยฺตา.
กจฺจุปิฏฺฐาติ กจฺจุปิฏฺฐมยา. มุทฺทิกาทิ
มณฺฑกคายิกา.

๒๓๖๐. ตะโพน บัณเฑาะว์ สังข์ จะเข้า
กลองใหญ่ กลองเล็ก รายไป
ตามมรรคา ที่เวสสันดรโอรส
ของเรา จักเสด็จมา".

บรรดาคำเหล่านั้น ด้วยคำว่า จง
โปรยข้าวตอกดอกไม้ พระเจ้าสฤษดิ์
มีพระดำรัสสั่งว่า พวกท่านจงจัดการ
เกลี่ยดอกไม้กับข้าวตอกทั้งหลายตกแต่ง
ดอกไม้ มีข้าวตอกเป็นที่ ๕. คำว่า มาลัย
ของหอมและเครื่องลูบไล้ ความว่า
พวงมาลัยที่ห้อยลง ของหอมและเครื่อง
ฉาบทาบนพदानทั้งหลาย ในหนทาง.

คำว่า อันมีค่า ความว่า บุตรของเรา
เสด็จมาโดยทางใด พวกท่านจงตั้งดอกไม้
มีค่าและรัตนมีค่าไว้ที่มรรคานั้น. คำว่า
แต่ละบ้าน ความว่า ตั้งไว้ที่ประตูแต่ละ
บ้าน. คำว่า จงตั้งรายไป ความว่า
จงตั้งหม้อสุราและเมรัย จัดไว้ตามราย
ทาง เพื่อให้คนผู้กระหายทั้งหลายได้ดื่ม.

คำว่า ประดับด้วยเนื่อปลา ได้แก่ ขนม
อันประดับด้วยเนื่อปลาทั้งหลาย. คำว่า ขนม
ที่ทำด้วยข้าวฟ่าง ได้แก่ ขนมอันสำเร็จ
ด้วยแป้งข้าวฟ่าง. คำว่า นักขับเสภา
ได้แก่ นักขับร้องเสียงใส.

โลกขุณายิกาติ มายาการา, อญฺเณปี
วา เย เกจิ อุปปนฺนโสภนสมตฺตา
โลกขุณายิกาติ วุจฺจุนฺติ **ขรมฺขานีติ**
สามุทฺธิกา มหาสงฺขา ทกฺขิณาวณฺฎา.
สงฺขาติ มุฏฺจิสงฺขา นาฬิกสงฺขาติ เทว
สงฺขา. โคธา ปริวทฺติกา ทนฺทิมานิ
กุฏุมฺพานิ จาติ อิมานิ จตฺตาริ
ตฺริยาเนว.

เอวํ ราชชา มคฺคาลงฺการํ วิจาเรสิ.
ตทา ชฺชโกปี ปมาณาติทุกฺกนฺตํ
ภุณฺชิตฺวา ชีราเปตฺตํ อสฺสโกนฺโถ
ตตฺถเวว กาลมกาสิ. อถ ราชชา
ตสฺส สรีริกิञฺจํ การาเปตฺวา นคเว
มหาภริญฺจาราเปตฺวา “เย เกจิ ตสฺส
ณฺดาตกา อิมานิ เต คณฺหนฺตฺว”ติ ภณฺจิ
ตสฺส ณฺดาตกํ อปฺสฺสิตฺวา สพุพฺพํ ธนํ
ปฺปนํ อตฺตโนเยว โกฏฺฐาคาเร สํหฺราเปสิ.
อถ ราชชา สตฺตเมว ทิวเส สพุพา
ทฺวาทสฺสอฺโขภินิ เสนาโย สนนํปตีสฺสุ.
ราชชา มหฺนฺเตน ปริวาเรน ชาลิกุมารํ
มคฺคณายกํ กตฺวา เสนํ อาทาย

คำว่ ผู้บรรเทาความโศกเศร้า ได้แก่
อาการแห่งมายา, อีกอย่างหนึ่งชนเหล่าใด
เหล่าหนึ่งแม้อื่น เป็นผู้สามารถนำความ
โศกอันเกิดขึ้นแล้วออกไปได้ ท่านเรียก
ชนเหล่านั้นว่า ผู้บรรเทาความโศกเสียได้.
คำว่ สังข์ ความว่ มหาสังข์ทักขิณาวัตร
อันเกิดในสมุทร. คำว่ สังข์ ความว่
สังข์มีสองชนิดคือ สังข์กำมือ ๑ สังข์
หลอด ๑. ดนตรี ๔ อย่างเหล่านี้ คือ
จะเข้ กลองใหญ่ กลองเล็กและกุฏุมพะ.

พระเจ้าสุทนต์ ทรงตรวจดูการ
ประดับประดาตกแต่งมรรคาอย่างนี้แล้ว.
กาลนั้น ฝ่ายชูชกพราหมณ์บริโภคอาหาร
เกินประมาณ ไม่อาจให้อาหารที่บริโภค
ย่อย ก็ทำกาลกิริยาในที่นั้นนั่นเอง. ครั้งนั้น
พระราชชา ให้ทำฉาปนกิจชูชกแล้ว โปรด
ให้ตีกลองใหญ่ เทียวประกาศไปใน
พระนครว่ “ใคร ๆ ที่เป็นญาติของชูชก
พราหมณ์ จงรับเอาสมบัติที่พระราชทาน
เหล่านี้ไป” ครั้นไม่ประสบใคร ๆ ผู้เป็น
ญาติของชูชก จึงโปรดให้นาทรรพย์ทั้งปวง
คืบเข้าพระคลังหลวงของพระองค์ตามเดิม.
ครั้งนั้นพระราชชาประชุมกองทัพอันทั้งปวง
ประมาณ ๑๒ อักโขภินิ ลี้ ๗ วัน
พระราชชาพร้อมด้วยบริวารใหญ่ ยก
กองทัพออกจากพระนคร ให้พระชาลี-

นครา นิกุมมิ. ตมตถัม ปกาเสนโต
สตถา อาห

๒๓๖๑. “สา เสนา มหตี อาสิ
อุยฺยตุตฺตา สิวาหิณี
ชาลิना มคฺคนาเยน
วงฺกํ ปายาสี ปพฺพตฺ.

๒๓๖๒. โกญจํ นทติ มาตงฺโค
กุญฺชโร สญฺจิหายโน
กจฺฉาย พชฺฌมานาย
โกญจํ นทติ วารโณ.

๒๓๖๓. อาชานิยา หสิยฺนฺติ
เนมิโฆโส อชายถ
นํ รโห อฉาเทสิ
อุยฺยตุตฺตา สิวาหิณี.

๒๓๖๔. สา เสนา มหตี อาสิ
อุยฺยตุตฺตา หาริหาริณี
ชาลิना มคฺคนาเยน
วงฺกํ ปายาสี ปพฺพตฺ.

๒๓๖๕. เต ปาวีสุ พุทฺธารญฺณํ
พฺพสาขํ มโหทกํ

ราชนัดดาเป็นผู้นำทางเสด็จ. พระศาสดา
เมื่อจะทรงประกาศข้อความนั้น จึงตรัสว่า

๒๓๖๑. “กองทัพของสี่พีรัฐ เป็นกองทัพ
ใหญ่อันจัดเป็นกระบวนตั้งไว้เสร็จ
แล้วนั้น มีพระชาลิราชกุมาร
เป็นผู้นำทาง ได้ยาตราไปยังเขา
วงกต.

๒๓๖๒. ช้างกญฺชรวรตัวประเสริฐมีอายุ ๖๐
ปี มีสายรัดประคณทองผูกตกแต่ง
ไว้ บันลือท้องโกญจนาทกระหึ่ม
อยู่.

๒๓๖๓. กองทัพพาหนะ ของชาวสี่พี
ควบคุมยกไปอยู่ ม้าอาชาไนย
ก็ราเริง เสียงกรรธ ก็ดังก็๊กก้อง
เกิดขึ้น ภูลิละออง ก็ฟุ้งปิด
นภาภาค.

๒๓๖๔. กองทัพของสี่พีรัฐ อันจัดเป็น
กระบวน ยาตราไปเป็นกองทัพ
ใหญ่ สามารถจะทำลายล้าง
ดัสกรได้ มีพระชาลิราชกุมาร
เป็นผู้นำทาง ได้ยาตราไปยัง
เขาวงกต.

๒๓๖๕. พระเจ้าลัญชัย พร้อมด้วย
ราชบริวารเหล่านั้น เสด็จเข้า

ปุปผรุกเขหิ สลฺลชฺชนํ
ผลรุกเขหิ จฺญายํ.

ป่าใหญ่ ซึ่งมีต้นไม้มีกิ่งก้าน
มาก มีน้ำมาก ดารดาษไปด้วย
ไม้ดอกและไม้ผล ทั้งสองอย่าง.

๒๓๖๖. ตตฺถ วิบุลฺลสุสฺรา วคฺคฺ
นํ นานาวตฺตนา พหุ ทิชา
ภูทตฺตมปฺภูทตฺติ
อุตฺตปฺปมิตฺเต ทฺเม.

๒๓๖๖. ในป่าใหญ่นั้น ฝูงวิหคเป็นอัน
มาก หลาก ๆ สี่มีเสียงกลมกล่อม
หวานไพเราะ เกาะอยู่บนต้นไม้
อันผลิดอกออก ตามฤดูกาล
ร้องประสานเสียงเป็นคู่ ๆ.

๒๓๖๗. เต คนฺตฺวา ทิสมฺมทฺธานํ
อโหรรตฺตานมจฺจุเย
ปเทสนฺตํ อุปาคณฺจํ
ยตฺถ เวสฺสณฺตโร อหฺม"ติ.

๒๓๖๗. พระเจ้าสัณฺฑิย์ พร้อมทั้ง
ราชบริพารเหล่านั้น เสด็จไป
สิ้นระยะทางไกล ล่วงหลายวัน
หลายคืน จึงบรรลุถึงประเทศ
ที่พระเวสสันดรประทับอยู่".

ตตฺถ มหตฺติ ทฺวาทสอฺกฺโขภินิ-
สํชาตา เสนา. อญฺญตฺตาติ ปยาตา.
โกณฺจํ นทตฺติ ตทา กาลิงฺครฐวาสินอ
พฺราหฺมณา อตฺตโน รฐเจ เทเว
รฐเจ ตํ มหํ นาคํ อหริตฺวา
สลฺลชฺชสฺส อทฺส. โส สามิกํ วต
ปสฺสสิตฺถํ ลภิสฺสสามิติ ตฺมฺมโจ โกณฺจนาทํ
อกาลิ. ตํ สนฺธาเยตํ วุตฺตํ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ใหญ่
ได้แก่ กองทัพบกนับได้ ๑๒ อักโขภินิ
(มีศุณฺย์ตาม ๔๒ ศุณฺย์ จึงนับได้ ๑๒
อักโขภินิ). คำว่า ควบคุมยกไป ได้แก่
เดินไปแล้ว. คำว่า บันลือก้องโกญจนาท
ความว่า ในกาลนั้นพราหมณ์ชาวเมือง
กาลิงครฐ เมื่อฝนในแคว้นของตนตกแล้ว
ได้นำเอาช้างใหญ่มาถวายคืน พระเจ้า
สัณฺฑิย์. ช้างตัวประเสริฐนั้น ดีใจแล้วด้วย
ความคิดว่า "เราจักได้เห็นพระเวสสันดร
ผู้เป็นเจ้าของเราหนอ" ได้บันลือเสียง
กึกก้อง. คำนี้ ท่านกล่าววาทหมายเอา
ข้อความนั้น.

ตตถ กจฺจนายาติ สุวณฺณกจฺจนาย
พชฺฌมานายปี ตฺลิตฺตวา โกญฺจํ นทติ.
หฺลียนฺตติ มหาสทฺทํ อํกุสฺสํ. นาริหาริณฺตี
หริตพฺพหฺรณสมตฺถา. ปาวีสุตฺติ. ปวิสฺสุ.

พหุสาขนฺติ พหุรุขสาขํ. ทิฆมทฺธานนฺติ
สญฺจียชนมคฺคํ. อุปาคนฺนฺติ ยตฺถ
เวสฺสสนฺตโร อโหสิ, ตํ ปเทสํ อุปาคนฺตติ
อตฺถโก.

มหाराชปพฺพพณฺณนา นิฏฺฐิตา.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **สายรัดประคณ**
ของ ความว่า ข้างกฤษณรตัวประเสริฐนั้น
พอความข้างผูกสายรัดประคณของ ก็
ยินดีแผดเสียงก็ก้องกระหึ่มอยู่. คำว่า
รำเรง ได้แก่ ข้างทั้งหลายได้ทำเสียงดัง
แล้ว. คำว่า สามารถจะทำลายล้างศัตรู
ได้. ได้แก่ สามารถจะทำลายล้างข้าศึกศัตรู
ได้. คำว่า **เสด็จเข้า** ได้แก่ เข้าไปแล้ว.

คำว่า **ซึ่งมีต้นไม้มีกิ่งก้านมาก** ได้แก่
กิ่งก้านแห่งต้นไม้มาก. คำว่า **สิ้นระยะ**
ทางไกล ได้แก่ สิ้นมรรคา ๖๐ โยชน์.
คำว่า **บรรลู่ถึง** อธิบายว่า พระเวสสันดร
มีแล้ว ณ ประเทศใด พระเจ้าสัณฺฑชัย
พร้อมด้วยกองทัพ ๔ เหล่า เข้าถึงประเทศ
นั้นแล้ว.

พรรณนามหาราชบรรพ จป.

ลกขตฺตียปพฺพพณฺณนา

ชาลิกฺกุมาริปี มุจฺลินทสฺสริเร
ชนฺธาวาริ นิวาสาเปตฺวา จตฺตทส-
สธสฺสสุสานิ อาคตมคฺคคามิขานเว
จปาเปตฺวา ตสฺมี ตสฺมี ปเทเส

พรรณนาลกขตฺตียบรรพ

ฝ่ายพระชาลิตตียกุมารให้ตั้งค่าย
แทบฝั่งสระมุจลินท์ ให้ตั้งรถหมื่นสี่พันคัน
ให้หันหน้าเฉพาะทางที่มาแล้ว จัดเตรียม
การป้องกันสัตว์ร้ายมีราชสีห์ เสือโคร่ง

สัพพัญญุตาภิชาตคณาจารย์ อารกขั สัทธิ.
 หตฺถิอาทินํ สหุโท มหา อโหสิ. อถ
 มหาสตุโต ตํ สหุทํ สุตวา "กีนุ
 ไช เม ปจฺจามิตฺตา มม ปิตฺร
 มาเตตฺวา มมตฺถาย อาคตา"ติ
 มรณภยภีโต มหุทํ อาทาย ปพฺพตํ
 อารุญฺห เสนํ โอโลเกสิ. ตมตฺถํ
 ปกาเสณฺโต สตุธา อาห

เลื้อยเลื้อย และแหวเป็นต้น ในประเทศ
 นั้น ๆ. เสียงสัตว์พาหนะทั้งหลายมีช้าง
 เป็นต้น ได้เป็นเสียงดังสนั่นมาก. ครั้งนั้น
 พระเวสสันดรบรมโพธิสัตว์ ได้ทรงสดับ
 เสียงนั้นแล้ว ก็กลัวแต่ภรรยานี้ ด้วยเข้า
 พระหฤทัยว่า "ปัจจามิตรของเรา ปลง
 พระชนมชีพพระชนกาทิราชของเรา มา
 เพื่อต้องการตัวเรากระมังหนอ" จึงพา
 พระมัทรีเสด็จขึ้นสู่ภูเขา ทอดพระเนตรดู
 กองทัพ(ที่ยกมา). พระศาสดาเมื่อจะทรง
 ประกาศข้อความนั้น จึงตรัสว่า

๒๓๖๘. "เตสํ สุตวาน นิคุโฆสํ
 ภีโต เวสฺสฺสนฺตโร อหุ
 ปพฺพตํ อภิรฺหิตฺวา
 ภีโต เสนํ อุทิกฺขติ.

๒๓๖๘. "พระเวสสันดร ได้ทรงสดับเสียง
 กึกก้องแห่งกองพลเหล่านั้น ก็ตก
 พระหฤทัยกลัว เสด็จขึ้นภูเขา
 ทรงหวาดกลัว ทอดพระเนตรดู
 กองพลเสนา ตรัสว่า.

๒๓๖๙. อิงฺฆ มหุทํ นิสาเมหิ
 นิคุโฆโส ยาทีโส วเน
 อาขานียา หสิยฺนฺติ
 ธชฺศฺคาเนว ทิสฺสเร.

๒๓๖๙. ดูกรมัทรี เชิญมาดูซิ เสียงกึกก้อง
 เช่นใดในป่า ม้าอาชาไนย
 ส่งเสียงร้องกึกก้อง เห็นปลายธง
 ปลิวไสว.

๒๓๗๐. อิเม ญฺน อรณฺณมฺหิ
 มิคฺสงฺฆานิ ลุฑฺดกา
 วาควาหิ ปริกฺขิปปา
 โสพฺผา ปาเตตฺวา ตาวเท
 วิกุโฆสมานา ติปฺปาหิ
 หนฺติ เนสํ วริ วริ.

๒๓๗๐. นายพรานไพรทั้งหลาย ชิงช้า
 ล้อมฝูงเนื้อในป่า ไล่ต้อนให้ตกลง
 ในหลุมแล้ว ไล่ทิ่มแทงมาด้วย
 หอกฆ่าสัตว์ที่คม เลือกเอาแต่
 ตัวมีเนื้อล่ำ ๆ ชนใด.

๒๓๗๑. ตถา มยฺ อหุสกา
 อรญฺเณ อวรุทฺธกา
 อมิตฺตหตฺตตฺถคฺคา
 ปสฺส ทฺวพฺพลฆาตกนฺ"ติ.

ตตถ อิงฺมาติ โจทฺนตฺถ นีปาโต.
 นิสฺมาเมหิตี สกเสนา วา ปฺรเสนา
 วาติ โอลิเกหิ อุปฐาเรหิ. "อิมํ นฺน
 อรญฺณมฺหิ"ติ อาทินํ อทฺธมฺเตยฺยคาถานํ
 เอวํ อตฺตสฺมพฺนฺโร เวทิตฺตฺวพฺ.

"มทฺธิ ยถา อรญฺณมฺหิ มิคฺสงฺฆานิ
 ลฺหุทฺทกา วาคุราหิ ปริกฺชิปปิตฺวา อถวา
 โสฬฺหยา ปาเตตฺวา ตาวเทว 'หนฺน
 อเร ทฺวฏฺฐมิเค'ติ วิกุโธสมานา ติปฺปาหิ
 มิคมารณสฺตฺติหิ เนลฺลํ มิคานํ วรํ วรํ
 หนฺนติ หนฺนติ, อิมํ นฺน ตเถว
 อเมห อสพฺภาหิ วาจาหิ วิกุโธสมานา
 ติปฺปาหิ สตฺติหิ หนฺนสฺสนฺนติ, มยฺญจ
 อหุสกา อรญฺเณ อวรุทฺธกา ฐฏฺฐา
 ปพฺพาชิตา วสํ, เอวํ สนฺนเตปิ,

๒๓๗๑. เราทั้งสอง ก็ฉันนั้น เป็นผู้ไม่มี
 โทษผิด ถูกขับไล่จากแคว้น
 มาอยู่ในป่า ย่อมเป็นผู้ต้องตกอยู่
 ในเงื้อมมือของพวกอมิตรเป็นแน่
 ดูเอาเถิด บุคคลประหารผู้ไม่มี
 กำลัง".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า อิงฺม
 เป็นนิบาตลงในอรรถคำทักท้วง(คำเตือน)
 คำว่า เชิญมาดูซิ ความว่า เธอจงแลดู
 คือจงพิจารณาว่า เสนาของตนหรือเสนา
 ของคนอื่น. บัณฑิตทราบการเชื่อม
 เนื้อความแห่งคาถาสองคาถาครั้งอย่าง
 นี้ว่า อิมํ นฺน อรญฺณมฺหิ เป็นต้น.

พระเวสสันดรทรงคร่ำครวญเพราะความ
 กลัวต่อความตายอย่างนี้ว่า "ดูกรรมทัฬหี
 นายพรานทั้งหลายพากันล้อมฝูงเนื้อในป่า
 ด้วยตาข่ายทั้งหลาย ต่อมาทำเนื้อให้ตก
 ไปในหลุมแล้วที่มแทงอยู่ด้วยถ้อยคำว่
 'เฮ้ย พวกท่านจงฆ่าเนื้อร้ายทั้งหลาย"
 เลือกฆ่าเนื้อตัวล่ำ ๆ. ในบรรดาเนื้อ
 เหล่านั้น ด้วยหอกเครื่องฆ่าเนื้ออันคม
 เพียงนั้นนั่นเทียว ฉันใด อมิตรเหล่านี้
 ก็ที่มแทงอยู่ซึ่งเราทั้งหลายด้วยวาจาอัน
 ไม่ใช่สัตบุรุษแล้วจักฆ่า(เรา)ด้วยหอก
 อันคมแน่นอน ฉะนั้น. ก็เราทั้งสองผู้ไม่มี
 ความผิด อันชาวสี่พิชัยจากแคว้น

อมิตุดานัน หตฺตตฺตคตา, ปสฺส
ทฺทพฺพลฆาตกนฺ"ติ เอวํ มรณฺเณน
ปริเทวี.

สา ตสฺส วจันํ สุตฺวา เสนํ
โธโลเกตฺวา "สกฺเสนาย ภวิตฺตพฺพนฺ"ติ
มหาสตฺตํ อสฺสสาเสนฺตี อิมํ คาถมาห

๒๓๗๒. "อมิตฺตา นปฺปสฺสเหยฺยํ
อคุคฺวิ อุกฺกณฺณเว
ตเทว ตฺวํ วิจฺญฺเตหิ
อปิ โสตฺถิ อิตฺโถ สฺยิยา"ติ.

ตตฺถ อคุคฺวิ อุกฺกณฺณเวติ ยถา
ติณฺฏกาทิวเสน อูปฺปนีโต อคุคิ
อณฺณวสฺสาตานิ ปุณฺณคฺมภีรานิ อุกฺกานิ
นปฺปสฺสหติ ตาเปตฺตํ น สกฺโกติ,
ตถา ปจฺจามิตฺตา นปฺปสฺสเหยฺยํ
นาภิภวิสฺสนฺติ.

ตเทวาติ ยํ ปน สกฺเกน ตฺยํ วรํ
ทตฺวา "มหาราช น จิรฺสฺสเว เต
ปิตา เอหิตฺตี วุตฺตํ, "ตเทว ตฺวํ
วิจฺญฺเตหิ อปิ จ นาม อิตฺโถ พลนิกายโต

มาอยู่ในป่า แม้เมื่อเป็นเช่นนี้เราทั้งหลาย
เป็นผู้ถึงเจียมมืออมิตร ท่านจงดูอมิตร
ฆ่าผู้ไม่มีกำลัง".

พระนางมัทรี พังพระดำรัสนั้น
พิจารณาดูกองทัพสำคัญว่า "เป็นทหาร
ฝ่ายของตน เมื่อจะให้พระมหาสัตว์
ทรงเบาพระหฤทัย" จึงตรัสคานี้ว่า

๒๓๗๒. "พวกอมิตร ไม่เพียงย้ายพระองค์
เปรียบเหมือนไฟในห้วงน้ำ ฉะนั้น
ขอพระองค์จงระลึกถึงข้าฉันแหละ
อนึ่ง แต่นี้ไปพึงมีแต่ความสุขสวัสดิ
โดยแท้".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เปรียบ
เหมือนไฟในห้วงน้ำ ฉะนั้น ความว่า
ไฟถูกนำเข้าไปด้วยอำนาจคบเพลิง ๓
อย่าง ย่อมไม่ย้ายน้ำทั้งกว้างทั้งลึก กล่าว
คือ ห้วงน้ำได้ คือไฟไม่อาจจะยังห้วงน้ำ
ให้ร้อนได้ ฉนฺโต ปัจจามิตรทั้งหลาย
ไม่เพียงย้าย คือครอบงำพระองค์ได้ ฉนฺตํ.

คำว่า ข้าฉันแหละ ความว่า ก็ท้าว
สักกเทวราชประทานพระพรใด แก่
พระองค์ ตรัสว่า "มหาราช พระบิดา
ของพระองค์จะเสด็จมาต่อกาลไม่นาน",
พระนางมัทรี ทรงปลอบพระมหาสัตว์ให้
เบาพระหฤทัยด้วยพระดำรัสว่า "พระองค์

อมุหากิ โสตุถิ สียา"ติ มหาสตติ
อสุสาเสสิ.

อถ มหาสตโต โสกั ตนุ
ปนุทิตวา ตาย สทุธิ ปพพตา
โอริยุห ปณฺณสาลทฺวาเร นิสีทิ.
อิตราปี อตฺตโน ปณฺณสาลทฺวาเร
นิสีทิ. ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตุถา อาห

๒๓๗๓. "ตโต เวสฺสณฺตโร ราชา
โอโรหิตวาน ปพพตา
นิสีทิ ปณฺณสาลายํ
ทพฺหิ กตฺวาน มานสนฺ"ติ.

ตตถ ทพฺหิ กตฺวาน มานสนฺติ
"มยํ ปพฺพชิตา นาม, อมุหากิ
โกจิ ก็ กริสฺสตี"ติ ถิรํ หยํ
กตฺวา นิสีทิ.

ตสฺมี ขณฺเณ สณฺขโย เทวี
อามนฺเตตฺวา "ภทฺเท ผุสฺสตี อเมหฺส
เอกโต คเตสฺสุ โสโก มหา ภวิสฺสตี,
ปจฺมณฺตาว อหิ คจฺจามิ, ตโต 'อิทานิ
โสกั วิโนเทตฺวา นิสินฺนา ภวิสฺสตี"ติ
สลฺลภฺเขตฺวา ตฺวํ มหฺนฺเตน ปริวารเณ

จทฺรงดำริข้อความนั้นเท่านั้น เออ ก็
ธรรมดาว่า ความสวัสดี จะพึงมี
แก่เราทั้งหลาย เพราะพลนิกายนี้แน่.

ครั้งนั้น พระบรมโพธิสัตว์ทรง
บรรเทาความโศกให้เบาลง แล้วเสด็จลง
จากภูเขาร่วมกับพระมเหสี ประทับนั่ง
ที่ทวารพระบรรณศาลา. ฝ่ายพระนางมัทรี
ก็เสด็จไปประทับนั่งที่ทวารพระบรรณ-
ศาลา ของพระองค์. พระศาสดา เมื่อ
จะทรงประกาศข้อความนั้น จึงตรัสว่า

๒๓๗๓. "ลำดับนั้น พระเวสสันดรราชา
เสด็จลงจากบรรพตแล้ว ประทับ
นั่งในบรรณศาลา ทรงทำ
พระมนัสให้มั่นคง".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ทรงทำ
พระมนัสให้มั่นคง หมายความว่า พระเวสสันดร
ทรงทำพระหฤทัยให้มั่นคง ประทับนั่ง
ดำริว่า "เราทั้งหลายชื่อว่าเป็นบรรพชิต
ใครจักทำอะไรแก่เราทั้งหลายได้".

ขณะนั้น พระเจ้าสญชัยตรัสเรียก
พระเทวีมาปริกษาว่า "ดูกรผุสดีผู้เจริญ
เมื่อเรา ไปหาพระเวสสันดรพร้อมกัน
จักมีความเศร้าโศกเป็นอันมาก เราจะไป
ผู้เดียวก่อน, แต่นั้นเธอพึงกำหนดว่า 'เรา
และลูกบรรเทาความโศกได้ นับเป็นปกติ

คจฺเจยฺยาสี, อถ โลกํ กาลํ วิตินาเมตฺวา
 ชาลี จ กณฺหาชินา จ ปจฺจโต
 อาคจฺจนฺตฺว"ติ วตฺวา รถํ นิเวตฺตาเปตฺวา
 อาคตมคฺคาภิมุขํ กตฺวา ตตฺถ ตตฺถ
 อารกฺขํ สํวิหิตฺวา อลงฺกตหตฺถิกฺขนฺธ-
 วรคโต โอริยุห ปุตฺตสฺส สนฺตํ
 อคฺมาลี. ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา
 อาห

๒๓๗๔. "นิเวตฺตยิตฺวาน รถํ
 ฎฺฐาเปตฺวาน เสนิโย
 เอกํ อรญฺเณ วิหรนฺติ
 ปีตา ปุตฺตํ อูปาคมิ.

๒๓๗๕. หตฺถิกฺขนฺธโต โอริยุห
 เอกํโส ปณฺชลิกโต
 ปริกิณฺโณ อมจฺเจหิ
 ปุตฺตํ สิณฺจิตฺอุปาคมิ.

๒๓๗๖. ตตฺถทฺทส กุมารํ โส
 รุมฺมรूपิ สฺมาหิตํ
 นิสินฺนํ ปณฺณสาลายํ
 ฉายนฺติ อุกฺโตภยนฺ"ติ.

แล้ว' พึ่งไปพร้อมกับบริวารหมู่ใหญ่ รอ
 เวลาว่างไปเล็กน้อย ชาลีและกณหาชินา
 จึงตามเข้ามาภายหลัง" จึงรับสั่งให้กลับ
 รถ ปายหน้าสู่ทางที่มาแล้วทรงจัดยาม
 รักษาในที่นั้น ๆ แล้วเสด็จประทับบนคอ
 ช้างตัวประเสริฐ อันประดับดีแล้ว(ถึงที่
 สมควร) ก็เสด็จลงไปสู่สำนักพระไอรส.
 พระศาสดา เมื่อจะทรงประกาศข้อความ
 นั้น จึงตรัสว่า

๒๓๗๔. "ครั้นพระเจ้ากรุงเชตุดร ผู้ชนก-
 นาท มีรับสั่งให้กลับรถ ให้
 ประเทียบกระบวนทัพไว้ เสด็จ
 เข้าไปหาพระราชไอรส ผู้ประทับ
 อยู่ในป่าเดียวดาย.

๒๓๗๕. เสด็จลง จากคอช้างพระที่นั่งต้น
 ทรงเวียงพระอังสา ประนม
 พระหัตถ์ แวดล้อมด้วยหมู่
 อำมาตย์ เสด็จเข้าไป เพื่อทรง
 อภิเษกพระราชไอรส.

๒๓๗๖. ณ ที่นั้นท้าวเธอได้ทอดพระเนตร
 เห็นพระราชไอรสมีรูปน่ารื่นรมย์
 นั่งเฝ้ามานอยู่ ในบรรณศาลา
 ไม่หวั่นไหว แน่วแน่ ไม่มีภัย
 แต่ที่ไหน ๆ".

ตตถ วุฏฐาเปตวาน เสนิโยติ
 อารกฺขนตุถาย พลนิกายะ วุฏฐาเปตวา.
 เอกังโสติ เอกังสํ กตตุตฺตฺราสงฺโก.
 สิญฺจิตฺตฺปาคมีติ รชฺเช อภิสญฺจิตฺตํ
 อุปาคมิ. รมฺมรูปนฺติ อนนฺยชิตมณฺทิตํ.

๒๓๗๗. "ตถ จ ทิสฺวาน อายนฺตํ
 ปิตโร ปุตตคิทรินํ
 เวสฺสสฺสเนโร จ มหฺที จ
 ปจฺจุคฺคณฺตฺวา อวณฺทิสฺสุ.

๒๓๗๘. มหฺที จ สิริสา ปาเท
 สสฺสสุสฺสาภิวาทิ
 มหฺที อหฺนฺนิ เต เทว
 ปาเท วณฺทามิ เต หุสา
 เตสุ ตตถ ปลิสฺซชฺช
 ปาณินา ปริมฺชฺชถา"ติ.

ตตถ ปาเท วณฺทามิ เต หุสาติ

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ให้เทียบ
 กระบวนทัพไว้ ความว่า รับสั่งให้
 ประเทียบพลนิกายไว้ เพื่อการรักษา.
 คำว่า ทรงเจวียงพระอังสา ได้แก่ ทรง
 ห่มผ้าเจวียงพระอังสาแล้ว. คำว่า เสด็จ
 เข้าไปเพื่อทรงอภิเษก ความว่า เสด็จ
 เข้าไป เพื่อทรงอภิเษกพระราชโอรส
 ในราชสมบัติ. คำว่า มีรูปนารีนรมย์
 ได้แก่ มีพระกายมิได้ลุ่มไถ่และตกแต่ง.

๒๓๗๗. "ก็พระเจ้าสันดรและพระนางมัทรี
 ทอดพระเนตรเห็นพระบิดา ผู้มี
 ความรักในบุตร กำลังเสด็จมา
 ทรงต้อนรับถวายอภิวาท.

๒๓๗๘. ฝ่ายพระนางมัทรี ทรงชบ
 พระเศียร อภิวาทแทบพระบาท
 พระสัสสุระกราบทูลว่า ข้าแต่
 สมมติเทพ หม่อมฉันมัทรี
 ลูกสะใภ้ของพระองค์ ขอถวาย
 บังคมพระยฺหุคฺคบาทของพระองค์
 พระเจ้าสัณฺฑชัย ทรงสวมกอด ๒
 กษัตริย์ประทับทรงรวง ฝ่ายพระหัตถ์
 ทรงลูบพระปฤษฎางค์อยู่ไปมา
 ณ อาศรมนั้น".

บรรดาคำเหล่านั้น ด้วยคำว่า
 หม่อมฉันผู้สะใภ้ของพระองค์ ขอถวาย

บังคมพระยุคลบาท   พระนางมัทรี
 กราบถวายบังคมทูลอย่างนี้ว่า หม่อมฉัน
 ผู้เป็นสะใภ้ของพระองค์ ขอกราบถวาย
 บังคมพระยุคลบาทของพระองค์.

คำว่า ๒ กษัตริย์ ... ณ อาศรมนั้น
 ความว่า(พระเจ้าลัญชัยทรงสวมกอด) แม้
 ๒ กษัตริย์นั้น ในอาศรมอันท้าวสัถกะ
 ประทาน. คำว่า ทรงสวมกอด ความว่า
 ให้ ๒ กษัตริย์ นอนแนบทรง ทรงจุมพิต
 รอบพระเศียร ทรงลูบคลำด้วยฝ่าพระหัตถ์
 อันนิม คือทรงลูบพระปฤษฎางค์แห่ง
 สองกษัตริย์นั้นแล้ว.

ลำดับนั้น พระเจ้าสุริยชัยทรง
กันแสงคร่ำครวญแล้ว เมื่อทรงสร้าง
เศร้าโคกโคกาดูร เมื่อจะทรงปฏิสนธาร
กับ ๒ กษัตริย์ จึงตรัสว่า

๒๓๗๙. “ดูกรลูกรัก ลูกทั้งสอง ไม่มี
โรคพาหรือหนอ ลูกทั้งสอง
สำราญดีหรือ เลี้ยงชีพด้วยการ
แสวงหาหรือ มุลผล लाभมีมาก
หรือ.

๒๓๘๐. เหลือบ ยุงและสัตว์เลื้อยคลาน
มีน้ำขอยู่หรือ ในปลั๊กอันเกลื่อน-
กล่นไปด้วยสัตว์ร้าย ไม่มีมา
เบียดเบียนแลหรือ”.

ปีตุ วจัน สุตฺวา มหาสฺสโต อาห พฺรหฺมมหาสฺตวฺ ทฺรชฺสธบฺคํพฺรหฺมบิดาแล้ว
กราบทูลว่า

๒๓๘๑. “อตุถิ โน ชีวิกา เทว
สา จ ยาทีลิกีทิสสา
กสิรา ชีวิกา โหม
อุฏฺฐาจริยาย ชีวิตฺ.

๒๓๘๑. “ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ ชีวิต
ของข้าพระบาททั้งสอง ย่อมเป็น
ไปตามมีตามได้ ข้าพระบาท
ทั้งสอง เป็นอยู่อย่างผิดเคื่อง
ชีวิตเป็นอยู่ได้ ด้วยการเที่ยว
แสวงหามูลผลาผล.

๒๓๘๒. อนิหฺมฺมํ มหาราช
ทเมตฺยสฺสํ สารี
ตฺยมฺหา อนิหฺมิกา ทนฺดา
อสมฺมิตฺ ทเมติ โน.

๒๓๘๒. ข้าแต่มหาราช นายสารถีย่อม
ทรมานม้าให้หมดฤทธิ์ได้ จันใด
ข้าพระบาททั้งสอง ย่อมเป็นผู้
ถูกทรมานให้หมดฤทธิ์ได้ จันนั้น
ความสิ้นฤทธิ์ ย่อมทรมาน
ข้าพระบาททั้งสอง.

๒๓๘๓. อปี โน กีสานิ มํसानิ
ปีตุ มาตุ อทฺสสนา
อวรุทฺธานํ มหาราช
อรวฺณฺเณ ชีวฺโสภินนฺ”ติ.

๒๓๘๓. ข้าแต่มหาราช เมื่อข้าพระบาท
ทั้งสองถูกเนรเทศ เศร้าโศกอยู่
ในป่าเนืองนิตย์ เนื้อหนังก็ชুবชืด
เพราะไม่ได้เห็น พระชนกและ
พระชนนี”.

ตตฺถ ยาทีลิกีทิสสาดิ ยา วา
สา วา ลามกาดิ อตุถิ. กสิรา
ชีวิกา โหมมาติ ตาต อมฺหากํ
อุฏฺฐาจริยาย ชีวิตนฺนาม กีทิสํ, ทุกฺขา
โน ชีวิกา อโหสิ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ตามมี
ตามได้ ได้แก่ ความเป็นอยู่อย่างใด
อย่างหนึ่ง, อธิบายว่า เป็นอยู่อย่างลำบาก.
คำว่า ข้าพระบาททั้งสองเป็นอยู่อย่าง
ผิดเคื่อง ความว่า ข้าแต่พ่อ ชื่อว่าความ
เป็นอยู่ ด้วยการแสวงของเราทั้งหลาย

เช่นไร, ความเป็นอยู่ของเราทั้งหลาย
เป็นภาวะผิดเคือง.

อนิทรินนุติ มหาราช อนิทธิ อสมิทรินิ
ทลิตุท ปุริสั นาม ทเมติ, สา จ
อนิทธิ เจโก สารถิ อสุสั วีย ทเมติ,
นิพพิเสวนั กโรติ, เต มยั อธิ
วสนุตตา อนิทธิกา ทนุตตา นิพพิเสวนา
กตา, อสมิทธิเยว ใน ทเมตติติ.

ทเมติ ในตีปี ปาโจ, ทมยิตถ ในติ
อตุโธ. ชีวโสกินนุติ อวิคตโสกันนั
อรรณฺเณ วสนุตตานั กิณฺณาม อมฺหากั
สุชนนฺติ วทติ.

เอวญฺจ ปน วตฺวา ปุณฺ ปุตฺตานั
ปวตฺตี ปุจฺจนฺโต อาห

๒๓๘๔. “เยปี เต สิวีสญฺจสุส
ทายาทปฺปุตฺตมานสา
ชาลี กณฺหาชินา จโก
พฺราหฺมณฺสุส วสานุคา
อจุจายิกสุส ลุทฺทสุส
โย เน คาโวว สุมฺภติ.

คำว่า ให้หมดฤทธิ์ ความว่า ข้าแต่
มหาราชความสิ้นฤทธิ์ ย่อมทรมานบุรุษ
ผู้ไม่สำเร็จ คือผู้ยากจนได้, อนึ่ง ความ
สิ้นฤทธิ์นั้นเหมือนนายสารถิผู้ฉลาดฝึกม้า
คือทำให้หมดพยศ, เมื่อเราทั้งหลายอยู่ใน
ที่นี่ ถูกกระทำให้เป็นคนสิ้นฤทธิ์ฝึกแล้ว
หมดพยศ, ความสิ้นฤทธิ์เท่านั้น ย่อม
ฝึกเราทั้งหลายได้.

บาลีว่า ทเมติ ใน ดังนี้บ้าง อธิบายว่า
ทรมานเราทั้งหลายแล้ว. ด้วยคำว่า
เศร้าโคกอยู่ พระเวสสันดรตรัสว่า
ความสุขที่อะไร (จักมี) แก่เราผู้ยังไม่
ปราศจากความโคกอยู่ในป่า.

ก็แลพระมหาสัตว์ ครั้นกราบทูล
อย่างนี้แล้ว เมื่อจะทูลถามเรื่องลูกทั้งสอง
อีก จึงตรัสว่า

๒๓๘๕. “ทายาททั้งสอง คือชาลีและ
กณฺหาชินา ทายาทผู้มีมโนรถ
ยังไม่สำเร็จของฝ่าพระบาท ผู้
จอมสิทธิ์รัฐ ตกอยู่ในอำนาจแห่ง
พหุพราหฺมณผู้ร้ายกาจเกินเปรียบ
แก่ตีชาลีและกณฺหาชินาทั้งสอง
คน ดุจนายโคบาลตีฝูงโคฉะนั้น.

๒๓๘๕. เต ราชปุตติยา ปุตเต
 ยทิ ชานาถ สัสถ
 ปริยาปฺณาถ ใน ขิปปิ
 สปปทญฺจว มาณวนฺ"ติ.

ตตฺถ ทายาทปุตฺตมานสาติ
 มหาราช เย เต ตว ลีวิเสฏฺฐสฺส
 ทายาทา อปฺปตฺตมานสา อสมฺปฺณฺณ-
 มโนรธา หุตฺวา พุราหฺมณสฺส วसानุคฺคา
 ชาตา เต เทว กุมารเ โย โส
 พุราหฺมณเ คาวโ วิยปิ สุมฺภติ. เต
 ราชปุตติยา ปุตเต ยทิ ทิฏฺฐวเสน
 วา สุตวเสน วา ชานาถ สัสถ.

สปปทญฺจว มาณวนฺติ วิสณฺิมมทนฺตถาย
 สปปทญฺจ มาณวํ ติกิञฺจนฺโต วิย
 ขิปปิ ใน ปริยาปฺณาถ กเถถาติ
 วทติ.

๒๓๘๕. ถ้าพระองค์ ทรงทราบราชบุตร
 และบุตรของแม่มัทรี ผู้ราชธิดา
 ของพระเจ้ามัทราช ขอพระองค์
 จงตรัสบอกให้หม่อมฉันทั้งสอง
 ทราบโดยเร็ว ดุจหมองูเยียวยา
 มาณพผู้ถูกงูกัด ฉะนั้น".

บรรดาคำเหล่านั้นด้วยคำว่า ทายาท
 ผู้มีมโนรธยังไม่สำเร็จ พระเวสสันดร
 กราบทูลว่า ข้าแต่มหाराชเจ้า ชูชก
 พราหมณ์ผู้ร้ายกาจ ดีชालีและกัณหาชينا
 ทั้งสองผู้เป็นทายาทของพระองค์ ผู้
 ประเสริฐของชาวสีพี มีมโนรธยังไม่
 สำเร็จ ไม่สมบุรณฺ์ ตกอยู่ในอำนาจแห่ง
 ชูชกพราหมณ์ ดุจนายโคบาลดีด้อนฝูงโค
 ไป ฉะนั้น ถ้าพระองค์ทรงทราบหรือได้
 ทรงสดับข่าวลูกทั้งสองของราชบุตรนั้น
 ขอได้ทรงพระกรุณาตรัสบอกแก่ข้าพระบาท
 โดยเร็ว (ดังหมอริบพยาบาลคนที่ถูกงูกัด
 ฉะนั้นเถิด).

ด้วยคำว่า ดุจหมองูเยียวยามาณพผู้ถูก
 งูกัด ฉะนั้น พระเวสสันดรตรัสขยาย
 เนื้อความว่า ขอพระองค์ โปรดบอกกล่าว
 แก่ข้าพระบาทโดยเร็ว เหมือนหมอริบ
 เยียวยา มาณพผู้ถูกงูกัด เพื่อบรรเทา
 พิษงูเสีย ฉะนั้น.

ราชา อาห

๒๓๘๖. “เอเต กุมารา นิวกีตา
ชาลี กณหาชิโน จโน
พราหมณสุส ธนํ ทตฺวา
ปุตฺต มา ภายิ อสุสสา”ติ.

ตตฺถ นิวกีตาติ นิวกุญํ ทตฺวา
คหิตา.

ตํ สุตฺวา มหาสตุโต ปฏิลทฺธสุสาไส
ปีตรา สหฺรี ปฏิสนฺถารํ กริณฺโต
อาห

๒๓๘๗. “กจฺจิ นุ ตาต กุสลํ
กจฺจิ ตาต อนามยํ
กจฺจิ นุ ตาต เม มาตุ
จกฺขุ น ปริหายตี”ติ.

ราชา อาห

๒๓๘๘. “กุสลญฺเจว เม ปุตฺต
อโถ ปุตฺต อนามยํ
อโถ จ ปุตฺต เต มาตุ
จกฺขุ น ปริหายตี”ติ.

มหาสตุโต อาห

พระราชตรัสว่า

๒๓๘๖. “เด็กทั้งสองนั้น คือชาลีและ
กณหาชิโน พ่อได้ให้ทรัพย์แก่
พราหมณ์ ไถ่มาแล้ว ดูกรลูกรัก
อย่ากลัวไปเลย จงเบาใจเถิด”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ไถ่มา
แล้ว ความว่า ได้ให้ทรัพย์ไถ่ราชนัดดา
ทั้งสองคืนมาแล้ว.

พระมหาสัตรุ ได้ฟังพระดำรัส
ของพระบิดา กลับได้ความเบาพระทัย
เมื่อจะทำปฏิสนธิการกับพระชนก จึงทูลว่า

๒๓๘๗. “ข้าแต่สมเด็จพระบิดา ฝ่า
พระบาท ไม่มีโรคอาพาธหรือ
หนอ ทรงพระสำราญดีหรือ
หนอ พระจักขุแห่งพระชนนีของ
ข้าพระบาท ยังไม่เสื่อมเสีย
เห็นเป็นปกติหรือ พระเจ้าข้า”.

พระราช ตรีศตอบว่า

๒๓๘๘. “ดูกรลูกรัก บิดาไม่มีโรคอาพาธ
มีความสุขสำราญดี จักขุมารดา
ของพ่อยังไม่เสื่อมทราม เห็น
เป็นปกติดีอยู่”.

พระมหาสัตรุ ทูลถามต่อไปว่า

๒๓๘๙. "กัจจิ อโรคัม โยคุคนเต
 กัจจิ วหติ วาหนั
 กัจจิ ผีโต ชนปโท
 กัจจิ วุฏฺฐิ น ฉิซฺชตี"ติ.

ราชา อาห

๒๓๙๐. "อโถ อโรคัม โยคุคมเม
 อโถ วหติ วาหนั
 อโถ ผีโต ชนปโท
 อโถ วุฏฺฐิ น ฉิซฺชตี"ติ.

เอวํ เตสํ สลฺลปฺนฺตานญฺเจว
 มุสฺสตีปิ โข เทวี่ "อิทานิ เต ตโย
 โสกั ตนุํ กตฺวา นิสินฺนา ภวิสฺสนฺตํ
 สลฺลภฺเขตฺวา มหนฺเตน ปริวาเรน สทฺธิ
 ปฺตฺตสฺส สนฺติกั อคฺมาสิ. ตมตฺถํ
 ปกาเสนฺโต สตุฏา อาห

๒๓๙๑. "อิจฺเจวํ มนฺตยฺนฺตานํ
 มาตา เนสํ อทิสฺสถ
 ราชปฺตฺตี คิริทฺวาเร
 ปตฺติกา อนุปาหนา.

๒๓๘๙. "ยวดยานของฝ่าพระบาท ยังไม่
 ทрудโทรมหรือ พลพาหนะยังใช้
 ได้คล่องแคล่วหรือ ชนบทมั่งคั่ง
 และฝนยังตกไม่ขาดสายหรือ".

พระราชา ตรัสตอบว่า

๒๓๙๐. "ยวดยานของเรา ไม่ทรุดโทรม
 พลพาหนะ ยังใช้ได้คล่องแคล่ว
 ชนบทมั่งคั่งดี และฝนก็ตกไม่
 ขาดสาย".

เมื่อ ๓ กษัตริย์เหล่านั้น กำลัง
 ตรัสสนทนากันอยู่อย่างนี้ พระนางมุสตี
 ราชเทวีทรงกำหนดว่า "บัดนี้ กษัตริย์
 ทั้งสามเหล่านั้น จักทำความเศร้าโศก
 ให้เบาบาง ประทับนั่งเป็นปกติอยู่" ได้
 เสด็จไปสู่สำนักพระโอรส พร้อมด้วย
 ราชบริพารหมู่ใหญ่. พระศาสดา เมื่อ
 จะทรงประกาศข้อความนั้น จึงตรัสว่า

๒๓๙๑. "เมื่อ ๓ กษัตริย์ กำลังทรงปรึกษากันอยู่อย่างนี้ พระนางมุสตี
 พระราชมารดา ผู้เป็นพระราช-
 บุตรี พระเจ้ามัทราช เสด็จด้วย
 พระบาทเปล่า ไม่ได้สวมฉลอง
 พระบาทได้เสด็จดำเนินไปปรากฏ
 ที่ปากทางภูเขา.

๒๓๙๒. ตบะจ ทิสฺวาน อายนฺตี
 มาตริ ปุตตคิทุริ
 เวสฺสณฺตโร จ มหฺที จ
 ปจฺจุคฺคณฺตฺวา อวณฺทิสฺสุ.

๒๓๙๓. มหฺที จ สิริสา ปาเท
 สสุสฺยา อภิวาทยิ
 มหฺที อหฺณฺนิ เต อยฺเย
 ปาเท วณฺทามิ เต นุสา"ติ.

เตสํ हि ผุสฺสตี เทวี วณฺทิตฺวา
 จิตฺกาเล เทว ปุตฺตา กุมารกุมาริกา
 ปรีวฺตา อาคมีสุ. มหฺที จ เตสํ
 อาคมณมคฺคํ โอลิเกณฺตียะว อฏฺจาสิ.
 सा पुतฺते सिตฺติना आคजฺจนฺते
 ทิสฺวา สกภาเวน สณฺจาดฺ อสฺสโกณฺตึ
 ตรุณวจฺจา วิย คาวี ปริเทวนา
 ตโต ปายาสิ. เตปิ ตํ ทิสฺวา

๒๓๙๒. พระเวสสันดรและพระมัทรี ทอด
 พระเนตรเห็นพระมารดานั้น ผู้มี
 ความรักในบุตร กำลังเสด็จมา
 ก็ทรงต้อนรับ ถวายอภิวาท.

๒๓๙๓. ฝ่ายพระนางมัทรี ทรงขับเคียง
 เกล้า อภิวาทแทบพระบาท
 แห่งพระสัสสุ กราบพูลว่า
 ข้าแต่พระแม่เจ้า หม่อมฉันชื่อ
 มัทรี ลูกสะใภ้ของพระองค์ ขอ
 ถวายบังคมพระยุคลบาท ของ
 พระแม่เจ้า".

ก็ในเวลาเมื่อพระเวสสันดร กับ
 พระนางมัทรีทั้งสองนั้น ถวายบังคม
 พระนางผุสดีราชเทวีแล้ว ทรงสถิตอยู่
 พระซาสีและพระกัณหาชีนาทั้งสอง อัน
 เหล่ากุมารกุมารีห้อมล้อม ได้เสด็จมาถึง.
 พระนางมัทรี ประทับยืนทอดพระเนตร
 ทางมาแห่งพระราชโอรสพระราชธิดา
 เหล่านั้นอยู่. พระนางเจ้าทอดพระเนตร
 เห็นพระโอรสพระธิดา เสด็จมาโดยสวัสดิ
 ก็ไม่สามารถจะดำรงพระกายอยู่ได้ ตาม
 สภาพเดิม ประดุจดั่งแม่โคกับลูกโค
 ก็ทรงปริเทวนาการไปจากที่นั้น. ฝ่าย
 พระโอรสและพระธิดาทั้งสอง เห็น
 พระมารดานั้น ก็คร่ำครวญร้องไห้

ปริเทวนุตตา ตทมิขชาว ธาวิสุ. ตมตถั
ปกาเสนโต สตุถา อาห

วิ่งไปหาทันที. พระศาสดา เมื่อจะทรง
ประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัสว่า

๒๓๙๔. "มพุทฺธิญจ ปุตฺตกา ทิสฺวา
ทฺหโรโต โสตุถิมาคตา
กนฺทนฺตา อภิธาวิสุ
วจุฉา พาลาว มาตริ.

๒๓๙๔. "ก็พระลูกน้อยทั้งสอง ผู้เสด็จมา
โดยสวัสดิ์แต่ที่ไกล ทอดพระเนตร
เห็นพระนางเจ้ามัทรี ก็คร่ำครวญ
วิ่งเข้าไปหา ดั่งหนึ่งลูกโคน้อย
วิ่งเข้าไปหาแม่ ฉะนั้น.

๒๓๙๕. มพุทฺธิ ๑ ปุตฺตเก ทิสฺวา
ทฺหโรโต โสตุถิมาคเต
วารุณีว ปเวเธนฺติ
ถนธารากิสิญฺจถา"ติ.

๒๓๙๕. ส่วนพระนางมัทรี ทอดพระเนตร
เห็นพระลูกน้อยทั้งสองผู้เสด็จมา
โดยสวัสดิ์แต่ที่ไกล ทรงสั่นระรัว
ไปทั่วพระกาย เหมือนแม่มดถูก
ผีสิง ฉะนั้น น้ำนมก็ไหล
ออกจากพระถันทั้งคู่".

ตตฺถ กนฺทนฺตา อภิธาวิสุติ
กนฺทนฺตา อภิธาวิสุ. วารุณีว
ปเวเธนฺตติ ยกฺขปวิญฺจา อิกฺขณิกา
วีย ปเวธมานา. ถนธารากิสิญฺจถาติ
ซีธาราว ทฺวี่หิ ถเนหิ อภิสิญฺจถ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า คร่ำครวญ
วิ่งเข้าไปหา ความว่า พระลูกน้อยทั้งสอง
พระองค์ทอดพระเนตรเห็นพระนางมัทรี
พระชนนีก็ทรงคร่ำครวญ วิ่งเข้าไปหา.
คำว่า ทรงสั่นระรัวไปทั่วพระกายเหมือน
แม่มดถูกผีสิง ฉะนั้น ความว่า พระนาง
มัทรี มีพระกายสั่นระรัว ดุจหญิงแม่มด
ถูกยักษ์เข้าสิง ฉะนั้น. คำว่า น้ำนม
ก็ไหลออกจากพระถันทั้งคู่ ความว่า
น้ำนมก็ไหลออกจากพระถันทั้งคู่.

สา กิร มหนฺเตน สพุเทน
ปริเทวิตฺวา กมฺปมานา วิสญฺเฐี หุตฺวา

ได้ยินว่า พระนางมัทรีพิโรธำพัน
ด้วยพระสุรเสียงอันดัง พระกายสั่นถึง

ทิมโต ปจวิยํ ปตติ. กุมารปิ
 เวเคนาคนฺตฺวา มาตรํ ปตฺวา วิสญฺญิโน
 หุตฺวา มาตุ อุปริเยว ปติตา. ตสฺมี
 ขณฺเ ตสฺสา ทวีหิ ธเนหิ เทว
 ซีรธารํ นิภูมิตฺวา เตสํ มุขเยว
 ปวิสีสุ. สเจ กิร เอตฺตโก อสฺสาโส
 นาวิสฺส. เทว กุมารํ สุขขหทยา
 หุตฺวา อนสฺสีสุ เวสฺสณฺตโรปี ปิยปฺตฺเต
 ทิสฺวา โสภํ สณฺจาเรตุํ อสฺสโกนฺโต
 วิสญฺญี หุตฺวา ตตฺเถว ปตติ.

มาตาปิตโรปิสุ วิสญฺญิโน หุตฺวา
 ตตฺเถว ปตีสฺ. ตถา มหาสตฺตสฺส
 สหชาตา สฺมฺจี สหสฺสา อมจฺจา
 เต ทิสฺวา วิสญฺญิโน หุตฺวา ตตฺเถว
 ปตีสฺ. ตํ การุญญํ ปสฺสณฺเตสุ เตสุ
 เอโกปี สกฺภาเวน สณฺจาเรตุํ นาสกฺขิ.
 สกลํ อสฺสมปทํ ยฺคนฺตฺวาทมทฺธิยํ วย
 สาลวณฺ อโหสิ. ตสฺมี ขณฺเ ปพฺพตา

วิสฺญญีภาพ ล้มเหยียดลงบนพื้นดิน. ฝ่าย
 พระกุมารและพระกุมารีทั้งสองจึงถลามา
 พอถึงพระมารดา ก็ถึงวิสฺญญีภาพล้มทับ
 พระมารดาลง. ในขณะนั้น น้ำนมก็ไหล
 ออกจากพระถันบุคคลทั้งสองแห่งพระนาง
 มัทรีนั้น เข้าไปสู่พระโอษฐ์แห่งพระกุมาร
 และพระกุมารี ทั้งสองนั้น. ได้ยินว่า
 ถ้าความยินดีมีประมาณเท่านี้ จักไม่มีใคร
 พระกุมารและพระกุมารีทั้งสอง จักเป็น
 ผู้มีพระทัยเหือดแห้งพินาศไป. ฝ่าย
 พระเวสสันดร ได้ทอดพระเนตรเห็น
 พระลูกรักทั้งสอง ก็ไม่อาจจะทรงอดกลั้น
 โศกาดูรไว้ได้ ก็วิสฺญญีภาพล้มลง ณ
 ที่นั้นนั่นเอง.

ฝ่ายพระเจ้าสัณฺฑิยผู้พระชนกและพระนาง
 มุสดีผู้พระชนนี ก็ถึงวิสฺญญีภาพล้มลง
 ดุจเดียวกัน. หม่อมอำมาตย์หกหมื่นผู้สหชาติ
 แห่งพระมหาสัตรี เห็นกิริยาของกษัตริย์
 ทั้งหกดังนั้น ก็ถึงวิสฺญญีภาพล้มลง ณ
 ที่นั้นเหมือนกัน. ครั้นเมื่อข้าราชการบริพาร
 เหล่านั้น ได้เห็นเหตุการณ์อันน่าสงสาร
 นั้น บุคคลแม้สักคนหนึ่ง ไม่สามารถ
 จะทรงกายอยู่ ตามภาวะของตนได้.
 พระอาศรมบทแม้ทั้งสิ้นได้เป็นเหมือนป่า
 ไม้รังต้องลมยุคนฺตฺวาทยํยี พัดหักโค่น
 ระเนระนาด. ขณะนั้น ภูเขทั้งหลาย

นทีสุ. มหาปจวี กมปิ, มหาสมุทโท
 สัมบุ. สีนรูปพุตตราชา โอนมิ.
 ฉกามาจรเทวโลกา เอกโกลาหลา
 อเหตุ.

“อถ สกุโก เทวราชา “อ ชุตติยา
 สปริสา วิสญญโน ชาตา, เตสุ
 เอโกปิ อุฏจาย กสฺสจि สรีเร อุทกั
 สญจิตุ สมตฺโถ นาม นตฺถิ, หนุททานิ
 เนลฺลํ ปโกขรวสฺสํ วสฺสาเปสฺสามิ”ติ
 จินฺเตตฺวา ฉกชุตติยสมาคเม ปโกขรวสฺสํ
 วสฺสาเปสิ. ตตฺถ เย เตมิตุกามา,
 เต เตเมเนติ, อเตมิตุกามา นํ อุปริ
 เอกวินฺทุมตฺตมปิ น สญฺจาติ, ปทุม-
 ปตฺตโต อุทกั วีย วินิวดติตฺวา คจฺจติ.
 อิติ ปโกขรปตฺเต ปติตวสฺสํ วีย ตํ
 ปโกขรวสฺสํ อโหสิ.

ตทา อ ชุตติยา อสฺสาสํ ปฏิลภิสฺสุ
 มหาชนิน “มหาสตุตฺสส ภาติสมาคเม
 ปโกขรวสฺสํ วสฺสิ มหาปจวี กมปิ”ติ
 อจฺจริยํ ปเวเทสิ. ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต
 สตุตา อาห

ก็บันลือลั่น. มหาปฐพีก็หวั่นไหวสะเทือน.
 มหาสมุทรก็กำเริบปั่นป่วน. เขาสิเนรุราช
 ก็โอนเอนไปมา กามาวจรเทวโลกทั้งหก
 ชั้น ก็เกิดโกลาหลเป็นอันเดียวกัน.

ครั้งนั้น ท้าวสักกเทวราชทรง
 จินตนาการว่า “กษัตริย์ทั้งหกพร้อม
 ด้วยราชบริพารถึงวิสัยญญาพ (คือสลบ).
 บรรดาชนเหล่านั้น ไม่มีใครแม้คนหนึ่ง
 ที่จะสามารถลุกขึ้นรตนน้ำที่สระของใคร
 ได้ บัดนี้เราจักให้ฝนโบกขรพรรษตกลง
 เพื่อชนเหล่านั้น” ดังนี้แล้ว จึงให้ฝน
 โบกขรพรรษตกลง ณ สมาคมแห่งกษัตริย์
 ทั้งหกพระองค์. ชนเหล่าใดในสมาคมนั้น
 ต้องการให้เปียก ชนเหล่านั้นก็เปียก
 เหล่าชนที่ไม่ต้องการให้เปียก ฝนแม้เพียง
 หยดเดียวก็ไม่ตกลง เบื้องบนแห่งชน
 เหล่านั้น ดุจน้ำไม่ติดอยู่บนใบบัว กลิ้งไป
 เสียจากใบบัว ฉะนั้น. ฝนโบกขรพรรษ
 นั้น เป็นเหมือนน้ำฝนตกลงบนใบบัว ด้วย
 ประการฉะนี้.

กาลนั้น กษัตริย์ทั้งหกพระองค์ก็กลับฟื้น
 พระองค์. มหาชนทราบความอัศจรรย์ว่า
 “ฝนโบกขรพรรษตกลง ณ พระญาติ
 สมาคมแห่งพระมหาสัตว์ และแผ่นดิน
 ใหญ่ได้ไหวแล้ว”. พระศาสดา เมื่อจะทรง
 ประกาศข้อความนั้น จึงตรัสว่า

๒๓๙๖. "สมาคตาน ภาตีนํ
มหาโมโห อชายถ
ปพฺพตา สมนาทิสฺสุ
มเห อกมฺปิตา อหุ.

๒๓๙๗. วุฏฺฐิธารํ ปวตฺเตนฺโต
เทโว ปาวสุลลิสฺส ตาวเท
อถ เวสฺสณฺตโร ราชา
ภาตีสฺส สมนคฺจณ.

๒๓๙๘. นตฺตาโร สุณิสสา ปุตฺโต
ราชา เทวี จ เอกโต
ยทา สมากตา อาสุ
ตทาสิ โลมหฺสนํ.

๒๓๙๙. ปณฺชลิกา ตสฺส ยาจนฺติ
โรทฺถนฺตา เภรเว วเน
เวสฺสณฺตฺรณฺจ มทฺธิณฺจ
สพฺเพ ภูจฺจา สมากตา
ตฺวํ โนสิ อิสฺสโร ราชา
รชฺชํ กาเรถ โน อฺโก"ติ.

๒๓๙๖. "ความกึกก้องใหญ่ ได้เกิดแก่
พระญาติสมาคม ภูเขทั้งหลาย
ก็บันลือลั่น แผ่นดินก็หวั่นไหว
สะท้อนสะท้อน.

๒๓๙๗. ฝนตกลงเป็นทอธาร ครั้นนั้น
พระเวสสันดร ได้สมาคมร่วมกับ
ญาติคือ.

๒๓๙๘. พระราชา พระเทวี พระโอรส
พระสุณิสสา และพระราชนัดดา
ทั้งสองพระองค์พระญาติทั้งหลาย
มาประชุมพร้อมเพรียงกันแล้ว
ณ กาลใด กาลนั้น ได้เกิดความ
อัศจรรย์ขึ้นพองสยองเกล้า.

๒๓๙๙. ประชาชนภรรยารั้ทั้งปวง พร้อมใจ
กัน ประนมอัญชลี ถวายบังคม
พระมหาสัตรี คร่ำครวญวิงวอน
พระเวสสันดร และพระนางมัทรี
ในป่าอันน่ากลัวว่า พระองค์เป็น
พระราชา ผู้เป็นใหญ่แห่ง
ข้าพระบาททั้งหลาย ขอทั้งสอง
พระองค์ ทรงพระกรุณาโปรด
รับเสวยพระราชสมบัติ เป็นพระ
ราชาแห่งข้าพระบาททั้งหลาย".

ตตถ โมะโสติ การุญญโมะโส.
ปณฺชลิกาติ สพุเพ นาครา เจว เนคมา
จ ชานปทา จ ปคฺคหิตญฺชลิ หุตฺวา.

ตสฺส ยาจนฺตํติ ตสฺส ปาเทสฺ
ปติตฺวา โรหิตฺวา กนฺหิตฺวา "เทว
ตฺวํ โน สามิโก อิสฺสโร, ปีตา เต
อิเธว อภิสสิญฺจิตฺวา นครํ เนตฺกามา
หุตฺวา กุลสนฺตํ เสตฺจจฺจตฺตํ ปฏิจฺจนฺตาติ
ยาจนฺตํติ.

ฉกฺขตฺตติยปพุพฺพณฺณนา นิฏฺฐิตา.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ความ
กึกก้อง ความว่า ความกึกก้อง อัน
ประกอบด้วยความกรุณา คำว่า ประนม
อัญชลี ความว่า ชาวนคร ชาวนิคมและ
ชาวชนบททั้งหมด ต่างพากันประคอง
อัญชลี.

คำว่า คร่ำครวญวิงวอน พระมหาสัตรี
ความว่า ประชาชาษฎ์ทั้งหลายหมอบลง
แทบพระบาทของพระมหาสัตรีนั้น พากัน
ร้องให้คร่ำครวญวิงวอนว่า "ข้าแต่
สมมติเทพ พระองค์เป็นเจ้านาย ผู้เป็น
ใหญ่ของข้าพระองค์ พระบิดาทรงอภิเษก
พระองค์ในที่นี้ มีพระประสงค์จะนำไป
สู่พระนครให้ทรงรับเศวตฉัตร อันมีอยู่
ประจำราชสกุล.

พรวณฺณฉัตตติยบรรพ จป.

นกรกณฺทวณฺณนา

ตํ สุตฺวา มหาสตุโต ปิตฺรา สหฺมํ
สลฺลปฺนฺโต อิมํ คาถมาห

๒๔๐๐. “ธมฺเมเน รชฺชํ กาเรนฺตํ
รฏฺฐา ปพฺพาชยิตถ มํ
ตฺวญฺจ ชานปฺทา เจว
เนคมา จ สมากตฺตา”ติ.

ตโต ราชฯ อตฺตโน โทสํ ปุตฺตํ
ชมาเปนฺโต อาห

๒๔๐๑. “ทุกฺกฏญฺจ หิ โน ปุตฺต
ญฺนหจฺจํ กตํ มยา
โยหํ ลีวีนํ วจฺนา
ปพฺพาเชลลํ อหฺสฺสณฺ”ติ.

อิมํ คาคํ วตฺวา อตฺตโน
ทุกฺขหฺรณตถํ ปุตฺตํ ยาจฺนฺโต อิมํ
คาถมาห

๒๔๐๒. “เยน เกนจิ วณฺณเณน
ปีตุ ทุกฺขํ อหฺสฺสพฺเพ

พรรณนานกรกัณฺท์

ครั้นพระมหาสัตว์ ได้ทรงสดับคำ
ของชาวแคว้นสีพี เมื่อจะกราบทูล
พระบิดา จึงตรัสคานี้ว่า

๒๔๐๐. “พระองค์ข้าราชชนบทและชาวนิคม
มาพร้อมใจกันให้เนรเทศหม่อมฉัน
ผู้ครองราชสมบัติ โดยทศพิธ-
ราชธรรม จากแคว้นแคว้น”.

แต่นั้น พระราชา เมื่อจะทรงให้
พระโอรสยกโทษแก่พระองค์ จึงตรัสว่า

๒๔๐๑. “ดูกรพระลูกรัก จริยที่เดียว พ่อให้
ขับไล่ลูก ผู้ไม่มีความผิดออกไป
จากแคว้นแคว้น เพราะถ้อยคำ
ของชาวสีพี ชื่อว่าได้ทำกรรม
อันชั่วช้า และชื่อว่าได้ทำกรรม
เครื่องทำลายความเจริญ”.

พระราชา ครั้นตรัสคานี้แล้ว
เมื่อจะทรงวิงวอนพระโอรส เพื่อให้
นำความทุกข์ของพระองค์ออกไป จึงตรัส
คานี้ว่า

๒๔๐๒. “ธรรมดาบุตร ควรนำความทุกข์
ของบิดามารดา หรือพี่น้องหญิง
ออกไปเสีย เพราะเหตุอย่างใด
อย่างหนึ่ง แม้ด้วยชีวิตของตน

มาตุยา ภคินิยาปี

อปี ปาณเหติ อตฺตโน"ติ.

(ข้าแต่มหाराชา เวลานั้นเป็น
เวลาสมควร ที่จะสร่งสนาน
ขอเชิญทรงชำระพระสรีรมลทิน
เถิด พระเจ้าข้า)".

ตตฺถ ขุทฺทพฺพเหติ หเรยฺย. อปี
ปาณเหติ อตฺตโนติ ตาต ปุตุเตน
นาม ชีวิตํ ปริจฺจชิตฺวาปี มาตาปีตุนํ
โสภทุกฺขํ หริตพฺพํ, ตสฺมา มม โทสํ
หทยะ อกตฺวา มม วจนํ กโรหิ,
อิมํ อสิสิงคํ นีหริตฺวา ราชเวสํ
คณฺห ตาตาติ อมินา กิร ตํ
อธิปฺปาเยเนวมาห.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ควร
นำ...ออกไป ได้แก่ ฟังนำไป. ด้วย
คำว่า แม้ด้วยชีวิตของตน ได้ยินว่า
พระเจ้าสัณฺฑชัย ตรัสพระคานานัน ด้วย
พระประสงค์นี้ว่า ขึ้นชื่อว่าบุตร ควรสละ
ชีวิตตน นำความทุกข์ เกิดแต่ความโศก
ของมารดาบิดาออกไปเสีย, เพราะฉะนั้น
พ่ออย่าถือโทษบิดาไว้ในใจ จงทำ
ตามคำของบิดา, จงนำเพศของฤาษีนี้
ออกเสีย แล้วจงถือเพศพระราชาเถิด.

โพธิสตุโต รชฺชํ กาเรตุกาโมปี
เอตฺตเก ปน วจเน อภิตเต ครุภณฺนาม
น โหติ ตสฺมา รญฺเภา สทุธิ
กเถสิ. ราชา มหาสตุตํ อาราธสิ.
มหาสตุโต "สาธุ"ติ สมฺปฏิจฺฉิ. อถสฺส
อริวาสนํ วิทิตฺวา สห ชาตา
สญฺจีสนสฺสา อมจฺจา "นุหนากาโล
มหाराช, รโหชลล์ ปวาทยา"ติ วทีสุ.
อถ เน มหาสตุโต "โถกํ อริวเสถา"ติ
วตฺวา ปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา อสิสิงคํ
โอมุญฺจิตฺวา ปฏิสามेतฺวา สงฺขวณฺณํ

พระโพธิสัตว์เจ้า แม้ทรงใคร่จะ
ครองราชสมบัติ ก็แต่ในเมื่อไม่ตรัสคำ
มีประมาณเท่านี้ก็หาชื่อว่าเป็นผู้หนักแน่น
ไม่ เพราะเหตุนี้จึงตรัสกับพระราชบิดา
(ดังตรัสมาแล้วนั้น). พระราชบิดาตรัสเชิญ
พระมหาสัตรว์(ครั้งที่ ๒). พระมหาสัตรว์
ทรงรับคำเชิญว่า "สาธุ" ดังนี้. ต่อมา
หม่อมอมาตย์สหชาตหนักหน้ำรู้ว่า พระ
มหาสัตรว์ ทรงรับอาราธนา จึงทูลว่า
"ข้าแต่มหाराชาเจ้า เวลานั้นเป็นเวลาสนาน
พระวรกาย ขอพระองค์จงทรงชำระล้าง

สาฎกั นิวาเสตุวา ปณฺณสาลโต
 นิทฺขมิตุวา "อิทํ มยา นวมาเส
 อทฺตมาสสฺย สมนธมฺมสฺส กตฺถุจํ,
 ปารมีกฺกํ คณฺหฺเตน ทานํ ทตฺวา
 ปจฺฉิยา กมฺปิตฺถุจํ"ติ ปณฺณสาลํ
 ติกฺขตฺตํ ปทกฺขิณํ กตฺวา ปญฺจาค-
 ปติฏฺฐิตํ วรฺหิตฺวา อฏฺฐาสี. อถสฺส
 กปฺปกาทโย เกสฺมสฺสูกฺมมาทีนึ กรีสุ.
 ตตฺถเว นํ สพฺพาภรณฺภูสิตํ เทวราชมิว
 วิราชมานํ รชฺเช อภิสสิญฺจิสฺส.

เตน วุตฺตํ

๒๔๐๓. "ตโต เวสฺสฺนฺตโร ราชฯ
 รชฺชลฺลํ ปวาทฺย
 รชฺชลฺลํ ปวาทฺวา
 สงฺขํ วณฺณํ อธารย"ติ.

ขัดสีรุลีและสิ่งประอะเปื้อนเกิดพระเจ้าข้า".
 ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ตรัสกับอำมาตย์
 เหล่านั้นว่า "ท่านทั้งหลายรอสักครู่หนึ่ง"
 แล้วเสด็จเข้าพระบรรณศาลาทรงเปลื้อง
 ฤๅษีภันฑ์เก็บไว้ ทรงพระภูษาสีดฺดฺยสังข์
 เสด็จออกจากพระบรรณศาลาทรงรำพึง
 ว่า "สถานที่นี้เป็นที่อันเราเจริญสมณธรรม
 สิ้น ๙ เดือนครึ่ง และสถานที่นี้ เป็นที่
 แผ่นดินไหว เหตุเราผู้ถือเอายอดแห่ง
 พระบารมี บริจาคปิยปุตตาทาน"
 ทรงทำประทักษิณพระบรรณศาลา ๓ รอบ
 ทรงกราบด้วยเบญจางคประดิษฐ์แล้ว
 ประทับยืนอยู่. ครั้งนั้น เจ้าพนักงาน
 มีนายภูษามาลาเป็นอาทิ ก็ทำกิจมีตกแต่ง
 พระเกศาและพระมัสสุแห่งพระโพธิสัตว์
 นั้น. ชนทั้งหลายอภิเษกพระมหาสัตว์
 ผู้ประดับด้วยราชาภรณ์ทั้งปวง ผู้รุ่งเรือง
 ดุจเทวราชในราชสมบัติ ณ พระนครสีพี
 นั้นแล.

เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค
 จึงตรัสพระคาถาว่า

๒๔๐๓. "ลำดับนั้น พระเวสสันดรบรม
 กษัตริย์ ทรงชำระพระสรีรมลทิน
 ครั้นทรงชำระพระสรีรมลทินแล้ว
 ก็ได้ครองผ้าสีเหมือนสังข์".

ตตถ ปวาทยิตี หาเรสิ, หาเรตวา
จ ปน ราชเวสั คณหิตี อตฺถเ.

อถสฺส ยโส มหา อโหสิ. เตน
โธโลกิโตโลกิตญฺจานํ กมฺปิ. มุขมฺงคฺลิกา
มฺงคฺลานิ โฆสยีสฺส. สพฺพตฺริยานิ
ปคฺคณฺหีสฺส. มหาสมุทฺทญฺจณฺธิ เมฆ-
คฺชชิตินิคุโฆโส วีย ตฺริยนิคุโฆโส
มหา อโหสิ. หตฺถิตฺตํ อลงฺกิริตวา
อมจฺจา อุปนยีสฺส. โส ขคฺครตฺตํ
พฺนุติตวา หตฺถิตฺตํ อภิรฺหิ. ตาวเทว
นํ สพฺเพ สหชาตา สญฺจีสฺสสฺสา
อมจฺจา สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิตา
ปรีวารยีสฺส. สพฺพา กณฺเฑาโย มทฺธิปี
เทวี นฺหาเปตวา อลงฺกิริตวา
อภิสิญฺจีสฺส. สีเส จ ปนสฺสา
อภิเสโกทกํ อภิสิญฺจียมานา “เวสฺสนฺตโร

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ทรงชำระ ได้แก่
นำไปแล้ว, อธิบายว่า ก็แล ครั้นนำไปแล้ว
ได้ทรงถือเพศเป็นพระราชา.

ครั้งนั้น พระเวสสันดรนั้นได้เป็นผู้มีพระยศใหญ่แล้ว. เพราะเหตุนั้น สถานที่ที่พระองค์ทอดพระเนตรแล้วหวั่นไหว. เหล่าผู้รู้มั่งคั่งจำทรงไว้ด้วยปาก ก็ยังมั่งคั่งทั้งหลายให้กึกก้อง. พวกมโหรีก็ประโคมดุริยดนตรีทั้งปวงขึ้นพร้อมกัน. ความกึกก้องไกลาหลแห่งดุริยดนตรีเป็นการครึกครื้นยิ่งใหญ่ว่ากับเสียงกึกก้องแห่งเมฆคำรามกระหึ่ม ในท้องมหาสมุทร ฉะนั้น. เหล่าอำมาตย์ประดับตกแต่งหัตถิ์รัตนะแล้วเทียบเตรียมไว้รับเสด็จ. พระเวสสันดรมหาสัตรีนั้น ทรงผูกพระแสงขรรค์รัตนะแล้ว เสด็จขึ้นทรงหัตถิ์รัตนะ. หมู่อำมาตย์หกหมื่นผู้สหชาติโยธาทั้งปวง ก็ประดับเครื่องสรรพาลังการแล้ว พวกกันแวดล้อมพระเวสสันดรบรมกษัตริย์นั้น. เหล่าพระสนมกำนัล ของพระนางมัทรีทั้งมวล ต่างก็ชวนกันเชิญเสด็จพระมัทรีราชเทวีให้ชำระพระสรีรมลทิน ทรงเครื่องแล้ว ถวายอภิเชก. ก็แล เมื่อถวายน้ำอภิเชกอยู่นั้น พระเศียรเกล้าแห่งพระนางมัทรีนั้นได้กล่าวคำอันเป็นสิริมงคลเป็นต้นว่า “ขอ

อภิบาลเหตุ"ติอาทีนิ มงคลานิ วทีสุ.
 ตมตถํ ปกาเสนฺโต สตุถา อาห

พระเวสสันดรบรมกษัตริย์ จงอภิบาล
 พระแม่เจ้า". พระศาสดา เมื่อจะทรง
 ประกาศข้อความนั้น จึงตรัสว่า

๒๔๐๔. "สีสนฺหาโต สุจิตฺโต
 สพุพารณฺณฺสฺสโต
 ปจฺจุยํ นาคนารุญห
 ขคฺคํ พนฺธิ ปรนฺตปปี.

๒๔๐๔. "พระเวสสันดรมหาสัตว์ ทรง
 สนานพระเคียร ทรงภูษาอัน
 สะอาด ประดับด้วยอาภรณ์
 ทั้งปวง แล้วเสด็จขึ้นทรงช้าง
 บัณฑิตยาค ทรงผูกพระแสงขรรค์
 อันสามารถแผ้วร่าชานุภาพ แก่
 ข้าศึกให้เกรงขาม.

๒๔๐๕. ตโต สฺกุจี สหฺสฺสฺสานิ
 โยธินิ จารุทสฺสฺสนา
 สหฺชาตา ปริกฺรีสุ
 นนฺทยนฺตา รณฺสภี.

๒๔๐๕. แต่นั้น พวกสหชาตโยธาทกหมื่น
 ผู้นำด้วยความงาม ต่างร่าเริง
 แวดล้อมพระโพธิสัตว์ ผู้เป็น
 จอมทัพ.

๒๔๐๖. ตโต มหฺทีปปี นฺหาเปสฺสุ
 สิริกญฺญา สมาคตา
 เวสฺสฺสนฺโตโร ตํ ปาเลตุ
 ชาลี กณฺหาชิโน จูโ
 อโณปปี ตํ มหาราชา
 สญฺชโย อภิรทฺชฺชุตฺติ.

๒๔๐๖. แต่นั้น เหล่านางสิริกัญญาต่าง
 ประชุมกัน สรงสnaanพระมัทรี
 ราชกัญญา กราบทูลว่า ขอพระ
 เวสสันดร จงอภิบาลพระแม่เจ้า
 พระชาลี และพระกณหาชิโน
 ทั้งสององค์ก็จงอภิบาลพระแม่เจ้า
 อนึ่ง พระเจ้าสญชัยบรมกษัตริย์
 ก็จงทรงอภิบาลพระแม่เจ้า".

ตตถ ปจฺจุยํ นาคนารุญหาติ
 ตํ อตฺตโน ชาตทิวเส อุปนํ หตฺถินาคํ.
 ปรนฺตปนฺติ อมิตฺตตาปนํ. ปริกฺรีสุติ

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เสด็จ
 ขึ้นทรงช้างบัณฑิตยาค ความว่า
 พระเวสสันดรเสด็จขึ้นทรงช้างตัวประเสริฐ

ปริวารยี่สุ. นนุทยนุตาคี โตเสนตา.
 สิวิกัญญาตี สิวิระญโณ ปชาปติโย
 สนนิปตติวรา คณโฑทเกน นุหาเปสฺ.
 ชาลี กณหาชิโน จโกติ อิเม เต
 ปุตตดาปี มาตรํ รกฺขณฺตุติ.

๒๔๐๗. "อิทฺถญํ ปจฺจยํ ลหฺวธา
 ปุพฺพเพ กิเลสมตฺตโน
 อานนฺทียํ อัจจารีสุ
 รมณียเ คิริพฺพเช.

๒๔๐๘. อิทฺถญํ ปจฺจยํ ลหฺวธา
 ปุพฺพเพ กิเลสมตฺตโน
 อานนฺทจิตฺตา สุมนา
 ปุตฺเต สงฺคมมํ ลกฺขณา.

นั้น ซึ่งเกิดในวันสมภพแห่งพระองค์.
 คำว่า สามารถแผ่ราชานุภาพแก่ข้าศึก
 ให้เกรงขาม คือยังข้าศึกให้เกรงขาม.
 คำว่า แวดล้อม คือล้อมแล้ว. คำว่า
 ร่าเริง คือยินดีอยู่. คำว่า เหล่านาง
 สิวิกัญญา ความว่า ยังปชาบดีแห่ง
 เจ้าสี่พีทั้งหลาย ให้ประชุมกัน แล้วเชิญ
 พระนางมัทรี ให้โสรจสงฆ์ด้วยน้ำหอม.
 คำว่า พระชาลี และพระกณหาชิโน
 ทั้งสององค์ ความว่า ขอพระโอรสและ
 พระธิดาของพระองค์ทั้งสองเหล่านี้ จง
 ทรงรักษาพระมารดา.

๒๔๐๗. "ก็พระเวสสันดรบรมกษัตริย์ และ
 พระนางมัทรีกลับมา ได้สิริราช-
 สมบัตินี้ตามเดิมแล้วทรงระลึกถึง
 ความลำบาก ขณะที่เสด็จไป
 ประทับอยู่ป่าในกาลก่อน จึง
 รับสั่งให้นางกลองอานันทิเกรีไปตี
 ประกาศ ที่เวียงเขาวงกตอันเป็น
 รมณีสถาน.

๒๔๐๘. ก็พระเวสสันดรบรมกษัตริย์ และ
 พระนางมัทรีกลับมา ได้สิริราช-
 สมบัตินี้ตามเดิมแล้ว พระนาง
 มัทรีผู้สมบูรณ์ด้วยลักษณะ ทรง
 ระลึกถึงความลำบากขณะที่เสด็จ
 ไปประทับอยู่ในป่า ในกาลก่อน

ครั้นได้ทรงประสมพระโอรส และ
พระธิดาก็มีพระทัยยินดีโสมนัส.

๒๔๐๙. อิทญจ ปัจจยํ ลหุธา
ปฺพุเพ กิเลสมตฺตโน
อานนฺทจิตฺตา ปตฺตีตา
สห ปฺตุเตหิ ลกฺขณา"ติ.

๒๔๐๙. ก็พระเวสสันดรบรมกษัตริย์และ
พระนางมัทรีผู้มีลักษณะกลับมา
ได้สิริราชสมบัตินี้ตามเดิม แล้ว
ทรงระลึกถึงความลำบากขณะที่
เสด็จไปประทับอยู่ป่าในกาลก่อน
และได้มาอยู่ร่วมกับพระโอรส
และพระธิดา จึงมีพระหฤทัย
ชื่นชมยินดีปีติโสมนัส".

ตตฺถ อิทญจ ปัจจยํ ลหุธาติ
ภิกฺขเว เวสฺสณฺตโร จ มหฺตึ จ อิทํ
ปัจจยํ อิทํ ปตฺติฏฺจํ ลภิตฺวา, รชฺเช
ปตฺติฏฺจหิตฺวาติ อตฺถโก. ปฺพุเพติ อิตฺโต
ปฺพุเพ อตฺตโน วนวาสี กิเลสํ
อนุสฺสริตฺวา อานนฺทึ เมรี อาจเรีสุ.

บรรดาคำเหล่านั้น ด้วยคำว่า ก็
พระเวสสันดรและพระนางมัทรีได้
สิริราชสมบัตินี้ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า
ดูกรภิกษุทั้งหลาย พระเวสสันดรและ
พระนางมัทรี ทรงได้ปัจจัยนี้และที่พึ่งนี้,
อธิบายว่า ทรงดำรงอยู่ในราชสมบัติ.
คำว่าในกาลก่อน ความว่า พระเวสสันดร
และพระนางมัทรี ทรงระลึกถึงความ
ลำบากของตน อยู่ในป่ากาลก่อน แต่
กาลนี้ จึงรับสั่งให้นำกลองอาณันทิเกรี
ไปเที่ยวตีประกาศ (ในแว้งเขาวงกต).

รมณียเ คิริพฺพเขตติ รมณียเ
วํกตคิริกฺขุจิมฺหิ "เวสฺสณฺตรสฺส รมฺโณ

คำว่า เว้งเขาวงกตอันเป็นรมณียสถาน
ความว่า มีพระดำรัสให้ตีกลองอาณันทิเกรี
อันผูกซึ่งด้วยเถาววัลย์ทองคำ ให้ตีไปว่า
ประกาศไปว่า "เป็นอาณาเขตของพระ

อำณาติ กณฺจนลตาวิณฑุ อานนฺทิก-
เภริญฺจาราเปตฺวา อานนฺทณฺณํ กรีสุ.

อานนฺทจิตฺตา สุมณาติ ลกฺขณสมฺปนฺนา
มทฺที ปุตุเต สงฺคมฺม ปาปุณฺณิตฺวา
จิตฺตา สุมณา หุตฺวา อติวีย นนฺทิตฺวาติ
อตุโธ. ปตีตาติ ปวตฺตปิตฺติโสมนสฺสา
หุตฺวา.

เอวํ ปตีตา หุตฺวา จ ปน
ปุตุเต อาห

๒๔๑๐. “เอกภตฺตี ปุเร อาสี
นิจุํ ญฺณทิลสหายินี
อิติ เมตํ วตํ อาสี
ตุมุหนํ กามา หิ ปุตฺตกา.

๒๔๑๑. ตํ เม วตํ สมิทฺทชฺช
ตุเมหฺ สงฺคมฺม ปุตฺตกา
มาตุชฺชปี ตํ ปาเลตุ
ปีตุชฺชปี จ ปุตฺตกา
อโถปี ตํ มหาราชา
สญฺชโย อภิรทฺชตุ.

เวสสันดร” (ให้เหล่ามหาชน) เล่นมหรสพ
ร่าเริงกัน ในเวียงเขาวงกตอันเป็นที่รื่นรมย์.

คำว่า มีพระทัยยินดีโสมนัส ความว่า
พระนางมัทรี ผู้ถึงพร้อมด้วยลักษณะ
ทรงประสพพระโอรสและพระธิดาเป็นผู้มี
พระทัยโสมนัส ยินดีเหลือเกิน. คำว่า
มีปิตี ได้แก่ ทรงเป็นผู้มีพระทัยปิตีโสมนัส
เป็นไปแล้ว.

ก็แลครั้นพระนางมัทรี เป็นผู้มีความ
อิมใจอย่างนี้ จึงตรัสถามพระโอรส
และพระธิดาทั้งสองว่า

๒๔๑๐. “ดูกรลูกรักทั้งสอง ในกาลก่อน
คือเมื่อพราหมณ์นำลูกทั้งสองไป
แม้มีความปรารถนาลูกทั้งสอง
แม้จึงได้บำเพ็ญวัตรนี้ คือแม่
บริโภคน้ำอาหารวันละครั้ง นอน
เหนือแผ่นดินเป็นนิตย์.

๒๔๑๑. วัตรของแม่นั้น สำเร็จแล้วใน
วันนี้ เพราะได้พบพระลูกทั้งสอง
แล้ว ดูกรลูกรักทั้งสอง ขอความ
โสมนัส อันเกิดจากแม่ และแม่ที่
เกิดจากพระบิดา จงคุ้มครองลูก
อนึ่งเล่า ขอพระเจ้าสัพพัญญู
มหาราชจงทรงอภิบาลรักษาลูก.

๒๔๑๒. ยงฺกิญฺจิตฺติ กตํ ปุณฺณํ
มยุหฺนฺเจว ปิตุจฺจ เต
สพฺพเพน เตน กุสเลน
อชโร ตูวํ อมโร ภวา"ติ.

ตตฺถ ตุมฺหิ กามา หิ ปุตฺตกาติ
"ปุตฺตกา อหิ ตุมฺห ปตฺถยมานา
ปุเร ตุมฺหสฺสุ พฺราหฺมณฺน นีเตสฺสุ
เอกภตฺตํ ภูษิตฺวา ภูมียํ สยิ,
อิตฺติ เม ตุมฺหากํ กามา เอตํ วตํ
อาสีติ วทติ.

มาตุขํปี ตํ ปาเลตฺว ปิตุขํปี จ
ปุตฺตกาติ ปุตฺตกา มาตุชาตํ โสมนสฺสํ
ปิตุชาตํ โสมนสฺสํปี ปาเลตฺว, มาตาปิตุณ
สนฺตํ ปุณฺณํ ตํ ปาเลตฺวติ อตฺถโก.
เตเนวหา ยงฺกิญฺจิตฺติ กตํ ปุณฺณนฺติ.

มุสฺสตีปี โข เทวี่ "อิตฺโต ปญฺจาย
มม สุนฺหา อีมาเนว วตฺถานิ

๒๔๑๒. บุญกุศลอย่างใดอย่างหนึ่งที่แม่
กิติ พระบิดาของลูกกิติ กระทำ
แล้ว มีอยู่ ด้วยบุญกุศลทั้งหมด
นั้น ขอให้ลูก จงเป็นผู้ไม่แก่
ไม่ตาย".

บรรดาคำเหล่านั้น ด้วยคำว่า ดูกร
ลูกรักทั้งสอง แม่มีความปรารถนาลูก
ทั้งสอง พระนางมัทรีตรัสว่า "ดูกรลูกรัก
ทั้งสอง ในกาลก่อน เมื่อพราหมณ์นำเจ้า
ทั้งสองไปอยู่ แม่ปรารถนาเจ้าทั้งสอง จึ่ง
บริโภคภัตวันละมื้อ นอนเหนือแผ่นดิน
เป็นนิตย์ แม่ปรารถนาเจ้าทั้งสอง จึ่งได้
บำเพ็ญวัตรนี้ ด้วยประการฉะนี้.

ด้วยคำว่า ดูกรลูกรักทั้งสอง ขอความ
โสมนัสอันเกิดจากแม่ และแม่ที่เกิด
จากพระบิดาจงคุ้มครองลูก พระนางมัทรี
ตรัสว่า ดูกรลูกรักทั้งสอง ความโสมนัส
ยินดีอันเกิดจากแม่กิติ แม่ความโสมนัส
ยินดีอันเกิดจากพระบิดากิติ จงรักษาลูก,
อธิบายว่า บุญอันเป็นของมารดาและบิดา
จงรักษาลูกรักทั้งสองนั้นเถิด. เพราะเหตุ
นั้น พระนางมัทรี จึ่งตรัสว่า ยงฺกิญฺจิตฺติ
กตํ ปุณฺณํ ดังนี้.

ฝ่ายพระนางมุสตีอัศรมเหสี ทรง
บรรจวัตถุถาวรณในหีบทอง ส่งไปประทาน

นิวาเสตุ, อิมานิ จ อารณานิ
ธาวเรตุติ : สุวณฺณสมุคฺเค ปุเรตฺวา
ปฺหิณิ. ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตุถา
อาห

๒๔๑๓. "กปฺปาสิกญฺจ โกเสยฺยํ
โฆมโกทุมฺพฺรานิ จ.
สสฺสุ สฺสุนฺหาเย ปาเหสิ
เยหิ มหฺเท อโสมถ.

๒๔๑๔. ตโต โฆมญฺจ กายูริ
คิเวยฺยํ รัตนมยํ
สสฺสุ สฺสุนฺหาเย ปาเหสิ
เยหิ มหฺเท อโสมถ.

๒๔๑๕. ตโต โฆมญฺจ กายูริ
องฺคทํ มณิเมขลํ
สสฺสุ สฺสุนฺหาเย ปาเหสิ
เยหิ มหฺเท อโสมถ.

พระนางมัทรีด้วยทรงดำริว่า "ตั้งแต่นี้ไป
สุณิสาของเรา จงนุ่งห่มภูษาเหล่านี้
และทรงอาภรณ์เหล่านี้". พระศาสดา
เมื่อจะทรงประกาศข้อความนั้น จึงตรัสว่า

๒๔๑๓. "พระนางมัทรีจะทรงงดงาม ด้วย
พระภูษาอย่างใด พระนางมุสดี
สัสสุราชเทวี ก็ทรงจัดพระภูษา
อย่างนั้น คือพระภูษากปฺปาสิก-
พัสตร์ โกสยพัสตร์ โฆมพัสตร์
และโกทุมพรพัสตร์ส่งไปประทาน
แก่พระนางมัทรีราชสุณิสา.

๒๔๑๔. พระนางมัทรีจะทรงงดงาม ด้วย
เครื่องประดับอย่างใด พระนาง
มุสดีสัสสุราชเทวี ก็ทรงจัดเครื่อง
ประดับอย่างนั้น คือเครื่องประดับ
พระศอสุวรรณรัตน์ สร้อย
พระศอนพรัตน์ ส่งไปประทาน
แก่พระนางมัทรีราชสุณิสา.

๒๔๑๕. พระนางมัทรีจะทรงงดงาม ด้วย
เครื่องประดับอย่างใด พระนาง
มุสดีสัสสุราชเทวี ก็ทรงจัดเครื่อง
ประดับอย่างนั้น คือพระวาลย์
สำหรับประดับ ต้นพระพาหา
พระกุนทล สำหรับประดับ
พระกรรณ สายรัดองค์ฝังแก้วมณี

๒๔๑๘. เครื่องประดับ ที่สมเด็จพระนาง
มุสดี ส่งไปประทานนั้นมีทั้งที่ร้อย
ด้วยเชือก และไม่ต้องร้อยด้วย
เชือก สมเด็จพระนางมุสดีทรง
ตรวจดูเครื่องประดับพระนางมัทรี
ทรงเห็นที่ไดยังบกพร่อง ก็รับสั่ง

อโสมถ ราชปุตตี
เทวกญฺเภาว นนฺทเน.

ให้นำมา ประดับเพิ่มเติมที่นั่น
จนเต็ม พระนางมัทรีราชปุตรี
ทรงงดงามยิ่งนัก ดังนางเทพ-
กัญญา ในนั้นทวัน ฉะนั้น.

๒๔๑๙. สีสุนฺหตา สุจิรวุตา
สพฺพภรรณภูสิตา
อโสมถ ราชปุตตี
ดาวดีส้าว อจฺจรา.

๒๔๑๙. พระนางมัทรีราชปุตรี สระ
พระเกศา แล้วทรงเสดวพัสดุ
ประดับด้วยอาภรณ์ทั้งปวง ทรง
งดงามยิ่งนัก ดังนางเทพอัปสร
ในดาวดึงส์ ฉะนั้น.

๒๔๒๐. กทลิว วาตจฺจุปีตา
ชาตา จิตฺตลตาวเน
ทนต์วารณสมฺปนฺนา
ราชปุตตี อโสมถ.

๒๔๒๐. พระนางมัทรีราชปุตรี ทรง
สมบุรณ์ด้วยไรพระทนต์ ทรง
งดงามน่าพิศวง ดังต้นกล้วย
อันเกิดในสวนจิตรลดา ถูก
ลมร่ำเพยพัดไหวไปมา ฉะนั้น.

๒๔๒๑. สกุณี มานฺสิเนว
ชาตา จิตฺตปฺปุตฺตา ปติ
นิโครธปกฺกพิมฺไพภูจี
ราชปุตตี อโสมถา"ติ.

๒๔๒๑. พระนางมัทรีราชปุตรี ทรงมี
พระโอษฐ์แดง ดังผลไทรสุก
งดงามยิ่งนัก ปานดังกินรีมีขน
ปีกงามวิจิตรบินร่อนอยู่ในอากาศ
ฉะนั้น".

ตตฺถ โขมญฺจ กายูรฺนติ
สุวณฺณมยํ ขชฺชฐีผลสณฺจจํ คีวา-
ปสฺสธเนว. รตนามยฺนติ อปรปี

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เครื่อง
ประดับพระศอสุวรรณรัตน์ ความว่า
เครื่องประดับพระศอ มีสีนฐานดุจผล
อินทผลัมทำด้วยทองคำ. คำว่า นพรัตน์
ได้แก่ เครื่องประดับพระศอ แม้อย่างอื่น
ทำด้วยรัตนะ. คำว่า พระกมลสำหรับ

รตนมัย คีเวยุย. **องคท์ มณิเมชลนฺติ**
 องคทาภรณญจ มณิมยเมชลญจ.

อุณฺณตฺนฺติ เอกํ ปสาธน์. **มุขมุลฺลนฺติ**
 นลาตฺนฺเต ติลกมालาภรณํ. **นानารตฺเตติ**
 นานาวณฺเณ. **มาณิเยติ** มณิมเย.

อุคฺคตฺถนํ คิงฺคมกนฺติ เอตานิปี เทว
 อาภรณานิ. **เมชลนฺติ** สุวณฺณรชตมัย
 เมชลํ **ปฏฺิปาทุกนฺติ** ปาทปสาธน์.

สุตฺตญฺจ **สุตฺตวชฺชญฺจาติ** **สุตฺตารุพฺโณจ**
 อสุตฺตารุพฺโณจ ปสาธน์. **ปาณิ**
 ปน **สุปฺปญฺจ** **สุปฺปวชฺชญฺจาติ** **ปิ** **ลิขิตํ**.

อุปนิชฺฌาย **เสยฺยสีติ** **เอตํ** **สุตฺตรุพฺโณจ**
 อสุตฺตารุพฺโหํ **อาภรณํ** **ตํ** **ตํ** **โณฏฺจจํ**
 โอลิเกตฺวา **อลงฺกิริตฺวา** **จิตฺตา** **เสยฺยสิ**

ประดับพระภรณ์สายรัดองค์ฝังแก้วมณี
 ความว่า อาภรณ์สำหรับประดับต้น
 พระพาหาและสายรัดองค์ทำด้วยแก้วมณี.

คำว่า **เครื่องประดับพระโมลี** คือเครื่อง
 ประดับชนิดหนึ่ง. คำว่า **เครื่องประดับ**
พระนลาฏ ได้แก่ อาภรณ์ คือระเบียบ
 เป็นเครื่องประดับพระนลาฏ. คำว่า **มีสี**
 ต่าง ๆ กัน ได้แก่ เครื่องประดับมีสี
 ต่าง ๆ. คำว่า **ฝังแก้วมณี** คือเครื่อง
 ประดับสำเร็จด้วยแก้วมณี.

อาภรณ์สองอย่างแม่นี้คือ **เครื่องประดับ**
พระถันเครื่องประดับพระอังสา. คำว่า
สะอึงเพชร ได้แก่ เครื่องประดับนั้น
 พระองค์แล้วไปด้วยทองและเงิน. คำว่า
ฉลองพระบาท ได้แก่ เครื่องประดับ
 พระบาท.

คำว่า **ทั้งที่ร้อยด้วยเชือกและไม่ร้อย**
ด้วยเชือก ได้แก่ เครื่องประดับที่ปัก
 ด้วยด้าย และมีได้ปักด้วยด้าย. แต่ใน
 พระบาลีท่านเขียนไว้ว่า **สุปฺปญฺจ**
สุปฺปวชฺชญฺจ ดังนี้บ้าง.

คำว่า **ทรงตรวจดูเครื่องประดับ** ความว่า
 สมเด็จพระมุลลีสรีราชเทวี ทรงตรวจดู
 เครื่องประดับที่ร้อยด้วยด้าย และไม่ได้

อุตฺตมรูปธรา มหุที เทวี เทวกญฺเภาว
 นนฺทวนเน อโสมถ.

วาทจุปิตาติ จิตฺตลตาวเน ชาตา
 วาตสฺมฺญา สุวณฺณกทลึ วีย ตํ
 ทิวสํ สา วิชฺฌมามานา อโสมถ.
 ทนฺตาวรณสมฺปนฺนาติ พิมฺพผลสทิสเห
 รตฺตทนฺตาวรณเห สมนฺนาคตา.

สกุณิ มานุสสินิ ชาตา จิตฺตปฺปตฺตา
 ปตฺติติ ยถา มนุสฺสสรีเรน ชาตา
 มานุสสินิ นาม สกุณิปี จิตฺตปฺปตฺตา
 อากาเส อุปฺปตฺตมานา ปกุเข ปสาเรตฺวา
 คจฺจนฺตี โสมติ, เอวํ สา รตฺตโณฏฺจตาย
 นิโครธพิมฺพปกุสทิสโณฏฺจา อโสมถ.

๒๔๒๒. “ตสุสา จ นาคมานลฺลํ
 นาติวุฑฺฒว กุณฺधริ
 สตฺติกฺขมํ สรฺกฺขมํ
 อีสาทนฺตํ อรุฬฺหว.

ร้อยด้วยด้ายที่ยังบกพร่องแล้ว ก็ทรง
 ประดับให้บริบูรณ์ พระนางมัทรี ทรงโฉม
 ดงามยิ่งนัก ดุจเทพกัญญาในนันทวัน
 ฉะนั้น.

คำว่า ถูกลมรำเพยพัดไหวไปมา วันนั้น
 พระนางมัทรีเสด็จลีลาศดงาม ดุจต้น
 กัลลวสีทองซึ่งเกิดที่สวนจิตรลดา ถูกลม
 รำเพยพัดไหวไปมาอยู่ ฉะนั้น. คำว่า
 ทรงสมบูรณ์ด้วยไรพระทนต์ ความว่า
 ประกอบด้วยไรพระทนต์แดงเช่นกับผล
 ดำลึงสุก.

คำว่า ปานดังกินรีมีขนปีกงามวิจิตร
 บินร่อนอยู่ในอากาศ ฉะนั้น ความว่า
 ดุจนางกินรีชื่อมานุสสินีเกิดแล้วโดยสรีระ
 ดุจมนุษย์ มีขนปีกอันวิจิตรกางปีกทั้งสอง
 ร่อนไปในอากาศ ย่อมงดงาม ฉนใด
 พระนางมัทรี มีพระโอษฐ์เช่นกับผลไทร
 และผลดำลึงสุก ย่อมงดงาม เพราะมี
 พระโอษฐ์แดง ฉะนั้น.

๒๔๒๒. “เหล่าพนักงานตกแต่ง ดรุณหัตถ์
 มีวัยปานกลาง อันเป็นช้าง
 พระที่นั่งต้นตัวประเสริฐ อดทน
 ต่อหอกขัดและลูกศร มีงามอน
 งามดังงอนรถ มีกำลังกล้าหาญ
 เสร็จแล้วให้นำมาประเทียบเกย
 คอยรับเสด็จพระนาง.

๒๔๒๓. สา มหุที นาคมารุหิ
 นาติวุฑฒ์ ฤๅษร
 สติฤๅษม ฤๅษม
 อีสาทนุติ ฤๅษฟูหวน"ติ.

๒๔๒๓. สมเด็จพระนางมัทรี เสด็จขึ้น
 ประทับบนหลังครุฑหัตถิ อันมี
 วยปานกลางเป็นช้างพระที่นั่งต้น
 ตัวประเสริฐ อดทนต่อหอกขัด
 และลูกศร มีางอนงามดัง
 อนรต มีกำลังกล้าหาญ".

ตตฤๅ ตฤๅสา จาติ ฤๅษเว ตฤๅสา
 จ มหุทียา สพพาลงการปฏิมนุชิต
 กตวา นาติวุฑฒ์ ตฤๅณ มชฌิมวຍ
 สติสรปหารฤๅษม เอก ตฤๅณหัตถิ
 อุปเนล. นาคมารุหิตี หตฤๅปิฏจ
 อภิรุหิ.

บรรดาคำเหล่านั้น ด้วยคำว่า พระ-
 นาง พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกรฤๅษ
 ทั้งหลาย เจ้าพนักงานภูษามาลาครั้นทำ
 การประดับตกแต่งเครื่องสรรพาลังการ
 เสร็จแล้ว ให้ความูข้างนำตฤๅณหัตถิ มีวย
 ปานกลาง คือไม่แก่นักตัวหนึ่ง อันเป็น
 ช้างพระที่นั่งต้นตัวประเสริฐ อดทนต่อ
 หอกขัดและลูกศร นำมาประเทียบเกย
 คอยรับเสด็จพระนางมัทรีนั้น. คำว่า
 เสด็จขึ้นประทับบนหลังครุฑหัตถิ
 ความว่า พระนางมัทรีเสด็จขึ้นบนหลังช้าง
 พระที่นั่งแล้ว.

อิติ เต อุโฆปี มหนเตน ยเสน
 ขนุธาวาริ อคมล. สฤๅษยราชาปี
 ทวาทสสิ อภิรุหินิ สฤๅษี มาสมตติ
 ปพพตภิฬุจ วณภิฬุจ กิฬิ.
 มหาสตุตสสุ เตเชน ตาว มหนเต
 อรณเณ โกจิ วาฬมิโค วา ปฤๅษี

แม้กษัตริย์ทั้งสองพระองค์ คือ
 พระเวสสันดรและพระนางมัทรี ได้เสด็จ
 ไปสู่กองทัพ ด้วยพระอิสริยยศอันใหญ่
 ด้วยประการฉะนี้. ฝ่ายพระเจ้าสัญชัย
 มหาราช เสด็จประพาสเล่นตามภูเขาและ
 รวป่า กับพวกทวยหาญ ๑๒ อภิรุหินิ
 ได้ประมาณ ๑ เดือน. สัตว์ร้ายหรือนก
 บางชนิดในป่าใหญ่ถึงเพียงนั้น ย่อมไม่

วา น กบฺจิ สตุตฺติ วิเหเจติ. ตมตถํ
ปกาเสนฺโต สตุตา อาห

๒๔๒๔. “สพฺพมฺหิ ตํ อรณฺณมฺหิ
ยาวนฺเตตฺถ มิคา อหุ
เวสฺสณฺตรสฺส เตเชน
นาณณมณฺณํ วิเหจฺยุ.

๒๔๒๕. สพฺพมฺหิ ตํ อรณฺณมฺหิ
ยาวนฺเตตฺถ ทิชา อหุ
เวสฺสณฺตรสฺส เตเชน
นาณณมณฺณํ วิเหจฺยุ.

๒๔๒๖. สพฺพมฺหิ ตํ อรณฺณมฺหิ
ยาวนฺเตตฺถ มิคา อหุ
เอกขฺณํ สนนฺิปาตีสฺสุ
เวสฺสณฺตเร ปยาตมฺหิ
สิวีนํ ฏฺฐจวทฺตมเน.

๒๔๒๗. สพฺพมฺหิ ตํ อรณฺณมฺหิ
ยาวนฺเตตฺถ ทิชา อหุ
เอกขฺณํ สนนฺิปาตีสฺสุ
เวสฺสณฺตเร ปยาตมฺหิ
สิวีนํ ฏฺฐจวทฺตมเน.

เปียดเบียนกันและกัน ด้วยเดชานุภาพ
แห่งพระมหาสัตว์. พระศาสดาเมื่อจะทรง
ประกาศข้อความนั้น จึงตรัสว่า

๒๔๒๔. “เนื้อีมีประมาณเท่าใด ที่มีอยู่ใน
ป่าทั้งปวง ณ เขาวงกตนั้น เนื้อ
ประมาณเท่านั้น ไม่เปียดเบียน
กันและกัน ด้วยเดชของพระ
เวสสันดร.

๒๔๒๕. นกมีประมาณเท่าใด ที่มีอยู่ใน
ป่าทั้งปวง ณ เขาวงกตนั้น นก
ประมาณเท่านั้น ไม่เปียดเบียน
กันและกัน ด้วยเดชของพระ
เวสสันดร.

๒๔๒๖. เนื้อีประมาณเท่าใด ที่มีอยู่ใน
ป่าทั้งปวง ณ เขาวงกตนั้น เนื้อ
มีประมาณเท่านั้น มาประชุมใน
ที่เดียวกัน เมื่อพระเวสสันดร
ผู้ผดุงสี่พิริฐให้เจริญ จะเสด็จ
กลับ.

๒๔๒๗. นกประมาณเท่าใด ที่มีอยู่ในป่า
ทั้งปวง ณ เขาวงกตนั้น นกมี
ประมาณเท่านั้น มาประชุมใน
ที่เดียวกัน เมื่อพระเวสสันดร
ผู้ผดุงสี่พิริฐให้เจริญ จะเสด็จ
กลับ.

๒๔๒๘. สพฺพมฺหิ ตํ อรณฺณมฺหิ
 ยาวนฺเตตฺถ มิคฺคา อหุ
 นาสุส มณฺชฺญนิ ภูชีสุ
 เวสฺสณฺตเร ปยาตมฺหิ
 สิริวันํ ภูจฺจวฑฺฒเน.

๒๔๒๙. สพฺพมฺหิ ตํ อรณฺณมฺหิ
 ยาวนฺเตตฺถ ทิชา อหุ
 นาสุส มณฺชฺญนิ ภูชีสุ
 เวสฺสณฺตเร ปยาตมฺหิ
 สิริวันํ ภูจฺจวฑฺฒเน"ติ.

ตตฺถ ยาวนฺเตตฺถาติ ยาวนฺโต
 เอตฺถ. เอกชฺฌํ สนนฺิปาตีสุติ เอกสฺมึ
 จาเน สนนฺิปาตีสุ, สนนฺิปตฺติวา จ
 ปน "อิโต ปฏฺจาย อิทานิ อมฺหากํ
 อณฺณมณฺณํ ลชฺชา วา ลโว วา น
 ภวิสฺสตี"ติ โทสมนฺสสุปฺปตฺตา อเหตุ.

๒๔๒๘. เนื้อประมาณเท่าใด ที่มีอยู่ในป่า
 ทั้งปวง ณ เขาวงกตนั้น เนื้อ
 มีประมาณเท่านั้น ต่างพากัน
 มีทุกข์ เพราะจะต้องพลัดพราก
 จากพระเวสสันดร มิได้ส่งเสียง
 ร้องอันไพเราะ เหมือนกาลก่อน
 เมื่อพระเวสสันดร ผู้ผดุงสี่พีรัฐ
 ให้เจริญ จะเสด็จกลับ.

๒๔๒๙. นกมีประมาณเท่าใด ที่มีอยู่ในป่า
 ทั้งปวง ณ เขาวงกตนั้น นก
 มีประมาณเท่านั้น ต่างพากัน
 มีทุกข์ เพราะจะต้องพลัดพราก
 จากพระเวสสันดร มิได้ส่งเสียง
 ร้องอันไพเราะ เหมือนในกาลก่อน
 เมื่อพระเวสสันดร ผู้ผดุงสี่พีรัฐ
 ให้เจริญ จะเสด็จกลับ".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ยาวนฺ-
 เตตฺถ ตตฺถเป็น ยาวนฺโต เอตฺถ
 (แปลว่า เนื้อมีประมาณเท่าใด ที่มีอยู่
 ในป่าทั้งปวง ณ เขาวงกตนั้น). คำว่า
 มาประชุมในที่เดียวกัน ความว่า ผุ่งเนื้อ
 และผุ่งนกต่างประชุมกันแล้วในที่แห่งหนึ่ง,
 ก็แลครั้นผุ่งสัตว์เหล่านั้นประชุมกันแล้ว
 ถึงความเสียใจว่า "บัดนี้ พวกเราจัก
 ไม่มีความละอายหรือความสํารวมต่อกัน
 และกันตั้งแต่นี้ไป".

นาสสุ มณฺชนิ ภูษิตฺติ มหาสตุตฺตสสุ
วิโยคทุกฺขิตา มรฺรรวํ น วรฺรสุ.

สณฺขณนรินฺโท ทฺวาทสฺหิ อุกฺโข-
ภินฺนํ สทฺธิ มาสมตฺตํ ปพฺพตฺกัฬฺย
วณฺทัฬฺย กัฬฺยิตฺวา เสนาคุตฺตํ
ปฏฺโกสสาเปตฺวา “ตาท จิรํ โน
อรบฺเบ วุฏฺฐามฺหา, กิณฺเต มม
ปฺตฺตสฺส คมนมคฺโค อลงฺกโต”ติ
ปฺจฺจิตฺวา “อาม เทว กาโล โว
คมนาเย”ติ วุตฺเต เวสฺสณฺดรสฺส
อาโรเจตฺวา เภริยจาราเปตฺวา เสนํ
อาทาย นิภฺขมิ. วฏฺกตฺติรฺกฺจฺจิตฺโต ยาว
เชตฺตฺตฺรณฺครา สฺมฺจฺจิยฺชนํ อลงฺกตมคฺคํ
มหาสตุโต มนฺนฺเตน ปริวารเณ
ปฏฺปิชฺชติ. ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตุถา
อาห

๒๔๓๐. “ปฏฺยตฺโต ราชมคฺโค
วิจิตฺโต ปุปฺปสนฺนโต
วสิ เวสฺสณฺดร ราชา
ยตฺถ ยาว เชตฺตฺตฺรนา.

คำว่า มิได้ส่งเสียงร้องอันไพเราะ ความว่า
พวกสัตว์มีความทุกข์ เพราะพลัดพรากจาก
พระมหาสัตว์ มิได้ส่งเสียงร้องอันไพเราะ
(เหมือนเวลาพระมหาสัตว์ ประทับอยู่).

พระเจ้าสัณฺขณนรินทราชน ครั้น
ประพาสเล่นตามภูเขาและราวป่ากับพวก
ทวยหาญ ๑๒ อักโขภินิ ได้ประมาณ
๑ เดือน จึงรับสั่งให้ตรัสเรียกเสนาคุตมา
ตรัสถามว่า “เราทั้งหลายอยู่ในป่านาน
แล้ว หนทางเสด็จของบุตรเรา พวกเจ้า
ตกแต่งแล้วหรือ” ครั้นเหล่าอำมาตย์
กราบทูลรับว่า “ตกแต่งแล้ว ถึงเวลา
พระองค์ควรเสด็จได้แล้ว” จึงโปรดให้
ทูลพระเวสสันดร แล้วโปรดให้ตีกลอง
ป่าวร้อง แล้วทรงพากองทัพเสด็จกลับ.
พระเวสสันดรบรมโพธิสัตว์ เสด็จยাত্রา
ด้วยราชบริพารเป็นอันมาก ตามหนทาง
ที่ตกแต่งแล้วกำหนดได้ ๖๐ โยชน์ ตั้งแต่
เชิงเขาวกตจนถึงพระเชตุรราชธานี
พระศาสดา เมื่อจะทรงประกาศข้อความ
นั้น จึงตรัสว่า

๒๔๓๐. “ราชวิธี ที่จะเสด็จพระราชดำเนิน
นั้น ประชาชนช่วยกันตกแต่ง
ราบริณงามวิจิตร ลาดด้วยดอกไม้ม
ตั้งแต่เขาวกต ที่พระเวสสันดร
ประทับอยู่ จนถึงเชตุรราชธานี.

๒๔๓๑. ตโต สกุจี สหุสธานี
โยธิน จารุทสุสนา
สมนฺตา ปริกฤษุ
เวสุสนฺตเร ปยาตมฺหิ
สิวีนํ ฏฺฐจวฑฺฒเน.

๒๔๓๒. โอโรธา จ ภูมิรา จ
เวสิยานา จ พฺราหฺมณา
สมนฺตา ปริกฤษุ
เวสุสนฺตเร ปยาตมฺหิ
สิวีนํ ฏฺฐจวฑฺฒเน.

๒๔๓๓. หตฺถาโรหา อนิฏฺฐา
รติกา ปตฺติการกา
สมนฺตา ปริกฤษุ
เวสุสนฺตเร ปยาตมฺหิ
สิวีนํ ฏฺฐจวฑฺฒเน.

๒๔๓๔. สماعيلา ชานปทา
เนคมา จ สماعيلา
สมนฺตา ปริกฤษุ
เวสุสนฺตเร ปยาตมฺหิ
สิวีนํ ฏฺฐจวฑฺฒเน.

๒๔๓๕. กโรวฺภียา จมฺมธรา
อินฺทิตฺตธา สุวฺมมิกา

๒๔๓๑. ลำดับนั้น เหล่าอำมาตย์สหชาติ
โยธาหาญทั้งหกหมื่น แต่งเครื่อง
พร้อมสรรพ งามสง่าน่าดู พากัน
ตามเสด็จแวดล้อม โดยรอบ
เมื่อพระเวสสันดร ผู้ผดุงสี่พีริฐ
ให้เจริญ เสด็จกลับพระนคร.

๒๔๓๒. พระสนมกำนัลใน พระกุมาร
ที่เป็นพระประยูรญาติ และบุตร
อำมาตย์ พวกพ่อค้าและพราหมณ์
ทั้งหลายพากันตามเสด็จแวดล้อม
โดยรอบ เมื่อพระเวสสันดร
ผู้ผดุงสี่พีริฐให้เจริญ เสด็จกลับ
พระนคร.

๒๔๓๓. กองพลช้าง กองพลม้า กองพล
เดินเท้า พากันตามเสด็จแวดล้อม
โดยรอบ เมื่อพระเวสสันดร
ผู้ผดุงสี่พีริฐให้เจริญ เสด็จกลับ
พระนคร.

๒๔๓๔. ขาวชนบท และชาวนิคมพร้อมใจ
กันมาประชุมแวดล้อม โดยรอบ
เมื่อพระเวสสันดร ผู้ผดุงสี่พีริฐ
ให้เจริญ เสด็จกลับพระนคร.

๒๔๓๕. เหล่าโยธาสวมหมวกแดง สวม
เกราะหนัง ถือธนู ถือโล่ตั้ง

ปรโต ปฏิปชชีสุ

เวสฺสณฺตเร ปยาตมฺหิ

สิวีนํ รมฺจวฑฺฒเน"ติ.

ตตฺถ ปฏิยตฺโตติ วิสาขปฺณณมี-
ปฺฐากาเล วีย อลงฺกโต. วิจิตฺโตติ
กทลปฺณณมฺภวชปฏากาทิ วิจิตฺโต.
ปฺปผสฺสณฺตโตติ ลาขปณฺจเมเกหิ ปฺปผเห
สณฺตโต.

ยตฺถาติ ยสฺมี วญฺกตปพฺพเต เวสฺสณฺตโร
วสิ, ตโต ปฏฺจาย ยาว เขตฺตตฺตรนคฺรา
นิรฺนตฺรํ อลงฺกตปฏิยตฺโต อโหสิ.

กโรภฺยยาติ สีสกโรภฺยโกติ ลทฺธนามา
สีเส ปฏฺมกุกกโรภฺยกา โยธา. สวฺมมิกาติ
วิจิตฺตราหิ ชาลิกาหิ สฺมฺจวฺมมิกา.

ปรโต ปฏิปชชีสุ เอรูปา
มตฺตตฺตตฺตีสฺสปี อาคฺจณฺตสฺส อนิวตฺติโน
สุรโยธา รมฺโณ เวสฺสณฺตรสฺส ปรโต
ปฏิปชชีสุ.

เดินนำหน้า เมื่อพระเวสสันดร
ผู้มดุงสี่พีรัฐให้เจริญ เสด็จกลับ
พระนคร".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ตกแต่ง
แล้ว ความว่า ตกแต่งแล้วดูเวลาบูชา
ในวันเพ็ญเดือน ๖ ฉะนั้น. คำว่า วิจิตร
งดงาม ความว่า งดงามแล้วด้วยต้นกล้วย
หม้อที่เต็มด้วยน้ำ และธงแผ่นผ้า เป็นต้น.
คำว่า ไปรยปรายด้วยดอกไม้ ความว่า
ลาดแล้วด้วยดอกไม้ทั้งหลาย มีข้าวตอก
เป็นที่ ๕.

คำว่า ที่...ประทับ ความว่า พระเวสสันดร
ประทับอยู่ ณ เขาวงกตใด, ประชาชน
ได้ประดับตกแต่งจนไม่มีช่องว่าง ตั้งแต่
เขาวงกตจนถึงพระนครเขตดร.

คำว่า สวมหมวกแดง ความว่า ทหาร
สวมหมวกบนศีรษะได้นามว่าสีสกโรภฺยโก.
คำว่า ถือโล่ตั้ง ความว่า โล่ตั้งอย่างดี
แล้วด้วยชายวิจิตรทั้งหลาย.

คำว่า เดินนำหน้า ความว่า ทหารกล้า
ทั้งหลายเห็นปานนี้ แม้เมื่อช้างข้ามมัน
มาอยู่ ก็ไม่เดินกลับหลัง เดินนำหน้า
พระเวสสันดร.

ราชา สกุญฺโฆชนมคฺคํ ทวีริ
มาเสหิ อติกุหมํ เขตฺตตฺรณคฺริ ปตฺโต
อลงฺกตปฏฺยตฺตนคฺริ ปวิสิตฺวา ปาสาทํ
อภฺริหิ. ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตุถา
อาห

๒๔๓๖. "เต ปาวีสุ ปูริ รมํ
พฺพุปการฺโตรณํ
อุเปตํ อนฺนปานิ
นจฺจคฺติเตหิ จฺญายํ.

๒๔๓๗. วิตฺตา ชานปทา อาสุ
เนคมา จ สมากตา
อนฺนปตฺเต กุมารมฺหิ
สิวีนํ รมฺจวฑฺฒเน.

๒๔๓๘. เจลกฺุเขโป ปวตฺติตฺถ
อาคเต ธนทายเก
นฺนุทฺธิปปเวสิ นคเร
พฺพธนา โมกฺโข อโฆสธา"ติ.

ตตฺถ พฺพุปการฺโตรณนฺติ พฺพุเกหิ
อุจฺเจหิ ปากาเรหิ จ อญฺเฏาลเกหิ

พระเวสสันดรล่วงมรรคา ๖๐ โยชน์
มาสิ้น ๒ เดือน ก็ถึงพระนครเชตุดร
เสด็จเข้าสู่พระนครอันประดับตกแต่งแล้ว
เสด็จขึ้นสู่ปราสาท. พระศาสดา เมื่อจะ
ทรงประกาศข้อความนั้น จึงตรัสว่า

๒๔๓๖. "กษัตริย์ทั้งหกพระองค์นั้น เสด็จ
เข้าสู่พระนครอันน่ายินรมย์ มี
ป้อมปราการ และทวารเป็น
อันมาก บริบูรณ์ด้วยข้าวน้ำ
เพียบพร้อม ด้วยการฟ้อนรำ
ขับร้อง ทั้งสองอย่าง.

๒๔๓๗. ชาวชนบท และชาวนิคมนต่าง
ชื่นชมยินดี มาประชุมพร้อมกัน
เมื่อพระเวสสันดร ผู้ผดุงสิริรัฐ
ให้เจริญเสด็จกลับพระนคร.

๒๔๓๘. เมื่อพระมหาสัตว์ผู้พระราชทาน
ทรัพย์ มาถึงแล้ว ชาวชนบท
และชาวนิคมน ต่างเปลี่ยนผ้าโพก
ออก โบกสะบัดอยู่ไปมา พระองค์
รับสั่งให้นางลงนันทิเกรี ไปตี
ประกาศในพระนคร รับสั่งให้
ประกาศปลดปล่อยสัตว์ทั้งหลาย
จากเครื่องจองจำ".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า มีป้อม
ปราการและทวารเป็นอันมาก ความว่า

ไตรเนหิ จ สมณนาคตี. **นัจจคีเตหิ**
 จุญยนฺติ นัจเจหิ จ คีเตหิ จ
 อุเบหิ สมณนาคตี. **จิตฺตาติ** ตฺมฺจฺจา
 โสมนสฺสปฺปตฺตา.

อาคเต ธนททยเกติ มหาชนสฺส
 ธนททยเก มหาสตุเต อาคเต.
นฺนุทิปฺปเวสฺสีติ เวสฺสณฺดรสฺส มหาราชสฺส
 อาณานิ นคเร นฺนุทิเมริญฺจริ.

พฺนุณฺนา โมกุโข อโฆสกาติ สพุพฺสตุตฺตานํ
 พฺนุณฺนา โมกุโข อุคฺโขสิโต. อนฺตมโโส
 วิฬาริ อุปาทาย เวสฺสณฺดรมหาราชฯ
 สพุพฺสตุเต พฺนุณฺนา วิสขุชาเปสิ.

โส นคริ ปวิฏฺฐทิวเสยว
 ปจฺจุสกาเล จินฺเตสิ "เสว วิภาตาย
 รตฺติยา สมากตฺตาวํ สุตฺวา ยาจกา
 อาคมิสฺสณฺติ, เตสํหิ กิ ทสฺสามิ"ติ.

พระนครเชตุตรประกอบด้วยป้อมปราการ
 อันสูงเป็นอันมาก และเสาระเนียด
 ทั้งหลาย. คำว่า ด้วยการฟ้อนรำขับร้อง
 ทั้งสองอย่าง ได้แก่ ประกอบพร้อมแล้ว
 ด้วยการฟ้อนรำและขับร้องทั้งสองอย่าง.
 คำว่า ต่างขึ้นชมยินดี ได้แก่ ประชาชน
 ต่างยินดีและถึงความโสมนัสรำเริง.

คำว่า เมื่อพระมหาสัตรีผู้พระราชทาน
 ทรัพย์มาถึงแล้ว ความว่า ครั้นเมื่อ
 พระมหาสัตรีผู้ประทานทรัพย์แก่มหาชน
 มาถึงแล้ว. คำว่า พระองค์รับสั่งให้น่า
 กลอนนั้นทิมารีไปตีประกาศในพระนคร
 ความว่า พระเวสสันดรรับสั่งให้ตั้นทิมารี
 ป่าวประกาศไปในพระนครว่าเป็นอาชญา
 แห่งพระเวสสันดรมหาราช.

คำว่า รับสั่งให้ประกาศปลดปล่อยสัตว์
 ทั้งหลายจากเครื่องจองจำ ความว่า
 ความพ้นจากเครื่องผูกแห่งสัตว์ทั้งหมด
 พระเวสสันดรทรงประกาศแล้ว. พระ
 เวสสันดรมหาราช ให้ปล่อยสัตว์ทุกชนิด
 จากเครื่องจองจำโดยที่สุดจนกระทั่งแมว.

ในวันที่เสด็จเข้าไปพระนครนั่นเอง
 พระเวสสันดรบรมโพธิสัตว์นั้น ทรง
 จินตนาการในเวลาจวนรุ่งว่า "พຼ່ງนี้
 เมื่อราตรีสว่างแล้ว พวกคนขอทานรู้ว่า

ตสุมี ขณ สกุกสุส ภวนํ อุณฺหการํ
ทสฺสเสสิ. โส อวชฺเชนฺโต ตํ การณํ
ณตฺวา ตาวเทว ราชนิเวสนสุส
บุริมวตฺถุญจ ปจฺฉิมวตฺถุญจ กฺวิปฺปมาณํ
ปุเรนฺโต มนเมโฆ วีย สตฺตรตนวสุสํ
วสุสาเปสิ, สกลนคเร ชาณูปฺปมาณํ
วสุสาเปสิ.

ปุณทิวเส มหาสตุโต “เตสํ เตสํ
กุลานํ บุริมปจฺฉิมวตฺถุสฺส วุญฺจानํ
เตสญฺเณว โหตุ”ติ ทาเปตฺวา อวเสสํ
อาหาราเปตฺวา อตฺตโน เคหวตฺถุสฺมี
ธเนน สหฺมึ โภจฺจาการเส อภิราเปตฺวา
ทานมุข ปฏฺจเปสิ. ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต
สตุถา อาห

๒๔๓๙. “ชาตฺรูปมยํ วสุสํ
เทโว ปาวสุสิ ตาวเท
เวสุสนฺตเร ปวิญฺจมุหิ
สิวิเน วกฺขจวฑฺฒเน.

เรามาแล้ว ก็จักพากันมา เราจักให้อะไร
แก่ยากจกพวกนั้น”. ในขณะนั้นพิภพแห่ง
ท้าวสັกกเทวราช ก็แสดงอาการเร่าร้อน.
ท้าวโกสิยฺยทรงพิจารณาดู ก็ทรงทราบ
เหตุการณ์นั้น จึงทรงบันดาลให้ฝนรัตนะ
๗ ประการ ตกลงจนเต็มพื้นที่ทั้งข้างหน้า
และข้างหลังพระราชนิเวศน์ สูงประมาณ
สะเอว ดุจด่าฝนลูกเห็บ ฉะนั้น, ในพระนคร
ทั้งสิ้นทรงบันดาลให้ฝนคือรัตนะ ตกลง
ประมาณเข้า.

ครั้นวันรุ่งขึ้น พระเวสสันดร จึง
พระราชทานราชานุญาตว่า “ฝนรัตนะ ๗
ประการ ตกลงที่หน้าบ้านและหลังบ้าน
แห่งตระกูลนั้น ๆ จงเป็นของตระกูลนั้น
ทั้งหมด” ส่วนที่เหลือให้นำมาเก็บไว้ใน
ท้องพระคลังร่วมกับพระราชทรัพย์ ใน
พระราชมนเทียรสถานของพระองค์ ทรง
ตั้งไว้เป็นอุบาย ในการบริจาคทาน.
พระศาสดา เมื่อจะทรงประกาศข้อความ
นั้น จึงตรัสว่า

๒๔๓๙. “เมื่อพระเวสสันดร ผู้มดุงสี่พีริฐ
ให้เจริญ เสด็จเข้าพระนครแล้ว
ท้าวสັกกเทวราช ได้ทรงบันดาล
ฝนทองให้ตกลงในขณะนั้น.

๒๔๔๐. ตโต เวสฺสณฺตโร ราชา
 ทานํ ทตฺวาน ขตฺติโย
 กายสฺส ฌาตา สปลฺปนฺโน
 สคฺคํ โส อุปปชฺชถา"ติ.

ตตฺถ สคฺคํ โส อุปปชฺชถาติ
 ตโต จโต ทุตฺติยจิตฺเตน ตฺสึตฺตปุเร
 อุปปชฺชติ.

นคฺรกณฺทวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

๒๔๔๐. ลำดับนั้น พระเวสสันดรบรม-
 กษัตริย์ ผู้มีพระปัญญา ทรง
 บำเพ็ญทานแล้ว ครั้นสวรรคต
 ก็ได้เสด็จเข้าถึงสวรรคต.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ก็ได้เสด็จ
 เข้าถึงสวรรคต ความว่า พระเวสสันดร
 ทรงจุติจากอัฐภพนั้นแล้ว ไปบังเกิด
 ในดุสิตบุรี ด้วยจิตดวงที่ ๒.

พรวณฺณนคฺรกัณฺท์ จป.

สตุถา อิมํ คาถาสหสฺสปิณฺฑิตํ
 มหาเวสฺสณฺตฺรธมฺมเทสนํ อหริตฺวา
 "เอวํ ภิกฺขเว ปุพฺเพปิ มม
 ฌาตีสมาคเม มหาเมฆิ โปกฺขรวสฺสํ
 วสฺสึเยวา"ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ
 "ตทา ชฺชโก เทวทตฺโต อโหสิ,
 อมิตฺตตาปนา จิณฺฎมาณวิกา, เจตปฺตฺโต
 ฉนฺโน, อจฺจตฺตตาปโส สารีปฺตฺโต, สกฺโก

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรม-
 เทศนามหาเวสสันดรชาดก ซึ่งประดับ
 ด้วย ๑,๐๐๐ คาถา นี้ มาแสดงแล้ว
 ตรัสว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย มหาเมฆ
 ยังฝนโบกขรพรรษให้ตกลง ในที่ประชุม
 แห่งพระประยูรญาติของเรา แม้ในกาลก่อน
 ด้วยประการฉะนี้" ดังนี้แล้วทรงประมวล
 ชาดกว่า "ชูชกพราหมณ์ในกาลนั้น
 เป็นภิกษุชื่อเทวทัต นางอมิตตตาปนา
 เป็นนางจิณฺฎมาณวิกา พราณเจตบุตร
 เป็นภิกษุชื่อฉันนะ อัจจตตาส เป็นภิกษุ
 ชื่อสารีบุตร ท้าวสักกเทวราช เป็นภิกษุ

อนรุทโธ, สณฺขยณรินฺโท สุทฺโธทณ-
 มหาราชฯ, ฌสฺสดี เทวี มหามายา,
 มหฺที เทวี ราชุลมาตา, ชาลิกุมารโ
 ราชุโล, กณฺหาชินา อุปลวณฺณา,
 เสสปริสา พุทฺธปริสา, เวสฺสณฺตโร
 ราชฯ ปณ อหเมว สมฺมาสมฺพุทฺโธ"ติ.

ชื่ออนรุทระ พระเจ้าสญชัยนรินทรราช
 เป็นพระเจ้าสุทโธทนมหาราช พระนาง
 ฌสดีเทวี เป็นพระนางมหามายา พระนาง
 มหรีเทวี เป็นพระนางยโสธรา มารดา
 ราชุล ชาลิกุมาร เป็นราชุลพุทธชินรส
 กณหาชินากุมารี เป็นอุบลวรรณาภิษุณี
 ราชบริษัทที่เหลื่อ เป็นพุทธบริษัท
 ส่วนพระเวสสันดร เป็นเราเอง
 ผู้สั่งมาสั่งพุทธเจ้า".

เวสฺสณฺตราชตกวนฺณนา ทสฺมา

มหานิปาตวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

ชาตกฏกกา สมตฺตา.

พรรณนาเวสสันดรชาดก ที่ ๑๐ จบ.

พรรณนามหานิปาต จบ.

อรรถกถาชาดก จบบริบูรณ์.

อนุโมทนากุศลการสร้างพระคัมภีร์

มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ สร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เพื่อความถูกต้องแห่งพระสัทธรรม เป็นการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาให้ผู้ศึกษาประพฤติปฏิบัติด้วยสัมมาทิฐิ อันจะนำมาซึ่งการปฏิบัติที่บริสุทธิ์และเข้าถึงพระนิพพาน

ขออนุโมทนาในกุศลเจตนาของท่านผู้มีจิตศรัทธาบริจาคทรัพย์ เพื่อสร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ฉบับภูมิพลโลกิขุ ขออานิสงส์แห่งกุศลจงเป็นพลวปัจจัยให้ท่านได้พบแสงสว่างแห่งปัญญา หยั่งถึงพระสัทธรรมอันลึกซึ้งของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และขอให้ท่านทั้งหลายประสบความสุขสวัสดิ์ด้วยเหตุแห่งบุญกุศลที่ได้บำเพ็ญในครั้งนี้อย่างตลอดกาลนาน เทอญ

สัพพะทานัง ธัมมะทานัง ชินาติ
การให้ธรรมะ ชนะการให้ทั้งปวง

(พ. ธ. ๒๕/๓๔/๖๓)

รายนามผู้บริจาคสร้างต้นฉบับพระคัมภีร์

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	จำนวนเงิน(บาท)
๑.	คุณพวงหยก ประสมไชย	๑๐,๐๐๐.-
๒.	อ.วรารณ วีระสุนทร, อ.สุภาภรณ์ โรจน์พลากร	๑๐,๐๐๐.-
๓.	มูลนิธิวิจิตร ขวณะนนท์	๑๐,๐๐๐.-
๔.	คุณนพพร ตันติบุตร	๙,๒๐๐.-
๕.	คุณปราณี ทัพพาค	๘,๐๐๐.-
๖.	ท่านผู้หญิงอรุณ กิตติยากร ณ อยุธยา	๗,๐๐๐.-

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	จำนวนเงิน(บาท)
๗.	คุณอุษา ดีวิมล และลูก ๆ	๖,๐๐๐.-
๘.	พล.ต.ต.สมโชค-คุณพิศมัย-ด.ช.พิชญ์ เจริญพร	๕,๕๖๐.-
๙.	โรงเรียนบางกอกพัฒนา	๕,๐๐๐.-
๑๐.	คุณบุญสม พรหมแก้ว	๔,๕๐๐.-
๑๑.	คุณประสงค์-คุณสงศรี อเนกสุข	๔,๐๐๐.-
๑๒.	พ.ต.อ.อรุณ ชุมเกษียณ	๔,๐๐๐.-
๑๓.	คุณหญิงพรพรรณ ธารานุมาศ	๓,๐๐๐.-
๑๔.	คุณนิตยา ศรีศิริ	๒,๗๐๐.-
๑๕.	คุณชัยยันต์ สองศิริ	๒,๔๐๐.-
๑๖.	วิทยาลัยเทคนิคนครสวรรค์	๒,๐๐๐.-
๑๗.	คุณสุรัตน์-คุณสมจินต์ ปรีชาติรุ่งเรือง	๒,๐๐๐.-
๑๘.	คุณพงษ์ศิริ หัยอ่วมวิจารย์	๒,๐๐๐.-
๑๙.	มูลนิธิกำธน สีนธวานนท์	๒,๐๐๐.-
๒๐.	คุณมณูญ-คุณนงนารถ เดชณรงค์	๒,๐๐๐.-
๒๑.	คุณลำพูน ช่อนกลิ่น	๒,๐๐๐.-
๒๒.	มูลนิธิพัฒนางานราชทัณฑ์	๒,๐๐๐.-
๒๓.	คุณธำรง ธรรมนิตยกุล และลูกหลาน	๒,๐๐๐.-
๒๔.	คุณศรีรัตน์ ลิวเฉลิมวงศ์	๒,๐๐๐.-
๒๕.	บริษัทภูเพ็ญ จำกัด	๒,๐๐๐.-
๒๖.	คุณศศิธร-คุณอาภรณ์ย์ พริยะจารกุล	๒,๐๐๐.-
๒๗.	คุณสมัย-คุณจุฑารัตน์-คุณสุวีรยา พิกุลทอง	๒,๐๐๐.-
๒๘.	คุณศรีสวัสดิ์-คุณจันทร์เกษม จันทนภุมมะ	๒,๐๐๐.-
๒๙.	คุณละเมียด นันทิ	๒,๐๐๐.-
๓๐.	คุณอรุณ แก้วศิริพงษ์	๒,๐๐๐.-
๓๑.	คุณตงกั้ว แซ่เฮ้า	๒,๐๐๐.-

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	จำนวนเงิน(บาท)
๓๒.	คุณหรรษา บัณฑิตย์	๒,๐๐๐.-
๓๓.	คุณสนั่น-คุณนกแก้ว ดิ่งอ่วม	๒,๐๐๐.-
๓๔.	คุณวาสนา-คุณมานิตา-คุณชฎานิษฐ์-คุณนลินรัตน์ ดิ่งอ่วม	๒,๐๐๐.-
๓๕.	คุณชีวเฮียง แซ่ลี	๒,๐๐๐.-
๓๖.	คุณชวนพิศ ธิัญญศิริ	๒,๐๐๐.-
๓๗.	คุณถาวร-คุณกรรณิการ์ เขาวงษ์	๒,๐๐๐.-
๓๘.	คุณมัญญ-คุณนงนารถ เดชนรงค์	๒,๐๐๐.-
๓๙.	คุณแม่เอกดี แซ่แต้, คุณศุภรัตน์ แซ่ใจ้ว	๒,๐๐๐.-
๔๐.	คุณรังษี-คุณบุษบา พัฒนพันธุ์	๒,๐๐๐.-
๔๑.	คุณนพดล เฮงเจริญ	๒,๐๐๐.-
๔๒.	คุณทอง-คุณพรเพ็ญ หงส์ดารมณ	๑,๕๐๐.-
๔๓.	คุณอรุณทัย-คุณอัจฉรา-คุณเจริญตา อัมพรพฤติ	๑,๕๐๐.-
๔๔.	น.ต.หญิงรัชนี หะสีตะพงษ์ และครอบครัว	๑,๕๐๐.-
๔๕.	คุณนิตยา ศรีศิริ	๑,๕๐๐.-
๔๖.	คุณสันติ นามวัฒน์ และครอบครัว	๑,๓๐๐.-
๔๗.	แพทย์หญิงบุปผา ศรีอรุณ	๑,๓๐๐.-
๔๘.	คุณเชียรชัย-คุณลิ้มเจ็ง วิสวะเจริญกิจ และลูกหลาน	๑,๒๐๐.-
๔๙.	คุณอนุกุล จุฬาทกพรหมวัน พร้อมด้วยบุตร-หลาน	๑,๑๐๐.-
๕๐.	คุณประเสริฐ บุญมาก	๑,๐๐๐.-
๕๑.	คุณสงว บุญมาก	๑,๐๐๐.-
๕๒.	คุณพิสณห์ บุญมาก	๑,๐๐๐.-
๕๓.	พ่อเจริญ-แม่เลื่อน ทองเต็ม	๑,๐๐๐.-
๕๔.	คุณเล็ก อินสนอง	๑,๐๐๐.-
๕๕.	คุณสะอาด พลับจีน	๑,๐๐๐.-
๕๖.	คุณวิมาชัย ชิงเจริญ	๑,๐๐๐.-

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	จำนวนเงิน(บาท)
๕๗.	คุณทิปปา-คุณทองศักดิ์-คุณทองเจือ ศรีเรืองสุข, คุณภาวิณี (ตุ๊กตา) อิศระพานิชย์กิจ	๑,๐๐๐.-
๕๘.	คุณยายสอาด พรหมสูงยาง	๑,๐๐๐.-
๕๙.	คุณถวัล จัยเจริญ	๑,๐๐๐.-
๖๐.	คุณเลวิส จี เดรค	๑,๐๐๐.-
๖๑.	ด.ช.ธนิษฐ ท่วมมู, ด.ช.กิตติชัย อาจเจริญ, ด.ช.ภาคภูมิ บุญครอบ	๑,๐๐๐.-
๖๒.	คุณสรพล จุฬารักษ์วินิช	๑,๐๐๐.-
๖๓.	คุณวรชิต-คุณประครอง อัมพรพฤติ	๑,๐๐๐.-
๖๔.	คุณวรชิต-คุณโกศล อัมพรพฤติ, คุณอุไร ศุขศรีไพศาล	๑,๐๐๐.-
๖๕.	มูลนิธิศาสตราจารย์นายแพทย์สมบุญณ์ วัชรโรทัย	๑,๐๐๐.-
๖๖.	คุณพู่จาง-คุณจิตต์ติมา-คุณธเนศ-คุณกาญจนา เย็นภิญโญสุข	๑,๐๐๐.-
๖๗.	คุณจันทร์จิรา วิทิตปวิรรต	๑,๐๐๐.-
๖๘.	คุณพิมพ์ดา-ด.ช.พัทธวงษ์-คุณฐิติพงษ์-คุณกิตติพงษ์ ศรีเรืองสุข	๑,๐๐๐.-
๖๙.	คุณเคลื่อน สายทองมาตร (มูลนิธิรวมน้ำใจครูหล่มเก่า)	๑,๐๐๐.-
๗๐.	คุณพัชรินทร์ ลูกิจเจริญกุล และครอบครัว	๑,๐๐๐.-
๗๑.	คุณควน แซ่ยัง, คุณชุ่นยัง แซ่จิ๋ว และครอบครัว	๑,๐๐๐.-
๗๒.	คุณสมใจ ฐานิสสะ	๑,๐๐๐.-
๗๓.	คุณเกษร สังขจันทร์	๑,๐๐๐.-
๗๔.	คุณสมชาย-คุณสมศรี ยี่สุนหลวง	๑,๐๐๐.-
๗๕.	ร.ต.หญิงสุนีย์ พัวไพโรจน์	๑,๐๐๐.-
๗๖.	คุณภาคนี-คุณกริยา-คุณกวิน วิริยะรังสฤษฎ์	๑,๐๐๐.-
๗๗.	คุณแจ่มจำรัส เพียรพานิชย์	๑,๐๐๐.-
๗๘.	คุณมาลี นิมิต	๑,๐๐๐.-
๗๙.	พ.อ.พิศ ศรีศิริ	๑,๐๐๐.-

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	จำนวนเงิน(บาท)
๘๐.	คุณสุจินดา ศรีสัมฤทธิ์	๑,๐๐๐.-
๘๑.	คุณประทีน เอกะ	๑,๐๐๐.-
๘๒.	คุณจินตนา สัตบุรุษ	๑,๐๐๐.-
๘๓.	คุณสุนทร-คุณสราวุธรัตน์-ด.ญ.ณัฐธิดา จิตตะคาม	๑,๐๐๐.-
๘๔.	คุณแม่เจือ มุสิกานนท์	๑,๐๐๐.-
๘๕.	คุณกุหลาบ บัวทองสุข	๑,๐๐๐.-
๘๖.	คุณสมชาย รุ่งศิริรัตนชัย และครอบครัว	๑,๐๐๐.-
๘๗.	คุณวิภา จุลชาติ	๑,๐๐๐.-
๘๘.	คุณสมทรง แพทยานนท์	๑,๐๐๐.-
๘๙.	คุณฉลวย-คุณกาญจนา-ด.ช.พิสุทธิ บุญคง	๑,๐๐๐.-
๙๐.	พลตรีประสิทธิ์ ชื่นบุญ	๑,๐๐๐.-
๙๑.	คุณสมฤดี ณ ระนอง	๑,๐๐๐.-
๙๒.	พ.ต.ท.เรียงชัย ณ ระนอง	๑,๐๐๐.-
๙๓.	คุณสายพิน คีรีวัฒน์	๑,๐๐๐.-
๙๔.	คุณเจริญ พึ่งทรัพย์	๑,๐๐๐.-
๙๕.	พ.อ.อดิชาติ องคสิงห์	๑,๐๐๐.-
๙๖.	คุณวิจิต-คุณกาญจนา-คุณชนกส์-คุณชาติรี-คุณมานะ- คุณมานพ เพชรดำรงศรีสกุล	๑,๐๐๐.-
๙๗.	คุณสุนิสา-คุณปรารภนา วัฒนกิจแสงดาว	๑,๐๐๐.-
๙๘.	คุณอนันต์ เอมสุข	๑,๐๐๐.-
๙๙.	คุณวันเพ็ญ พัฒนมาศ	๑,๐๐๐.-
๑๐๐.	พล.ต.ท.อุทัย อุเทนพิพัฒน์	๑,๐๐๐.-
๑๐๑.	คุณณัฐ น้อมพรวณเภาส	๑,๐๐๐.-
๑๐๒.	คุณอิศริยา น้อมพรวณเภาส	๑,๐๐๐.-
๑๐๓.	คุณเจตน์ น้อมพรวณเภาส	๑,๐๐๐.-

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	จำนวนเงิน(บาท)
๑๐๔.	คุณสมพงษ์ จอกขาวใต้	๙๐๐.-
๑๐๕.	พล.อ.อ.ชวลิต ขยันกิจ	๘๐๐.-
๑๐๖.	คุณมาลัย แซ่ลี้, คุณม่วย แซ่หลี่, คุณอรทัย คุณาปราโมทย์ และครอบครัว ปัญญาวัชรไพศาล	๗๐๐.-
๑๐๗.	น.อ.ศศิณภิส แจ่มถาวร	๗๐๐.-
๑๐๘.	คุณอนุกุล-คุณประกายแก้ว พรหมะวัน	๖๐๐.-
๑๐๙.	คุณจิตติมา-คุณเพ็ญแข-คุณประเสริฐ นิธิเมธี	๕๐๐.-
๑๑๐.	คุณสุวัฒน์ชัย ไกรศรีปรม	๕๐๐.-
๑๑๑.	คุณพงษ์ศักดิ์ พายัพพิศารักษ์, คุณไชลิ่ง-คุณไชจุ แซ่ลี้	๕๐๐.-
๑๑๒.	คุณสมชาย-คุณจารุวรรณ-ด.ญ.ภูริชญา เขมวราภรณ์	๕๐๐.-
๑๑๓.	คุณวิภาวดี อาชาวาคม	๕๐๐.-
๑๑๔.	คุณวิเสน-คุณเพ็ญใจ คู่สุทธธรรม และครอบครัว	๕๐๐.-
๑๑๕.	คุณรังสรรค์ หนาแน่น	๕๐๐.-
๑๑๖.	คุณสันธนา-คุณประไพศรี นาคะประทีป	๕๐๐.-
๑๑๗.	คุณมาชัย ศรีเจริญพงศ์	๕๐๐.-
๑๑๘.	คุณทินกร ศรีทันดร	๕๐๐.-
๑๑๙.	คุณบุญทอง กุมพล	๕๐๐.-
๑๒๐.	คุณยุพิน-คุณภิญโญ แบนจาด	๕๐๐.-
๑๒๑.	คุณรุ่งทิwa สุขวงศ์	๕๐๐.-
๑๒๒.	คุณเอกพล ชัยพฤกษ์มาลาการ	๕๐๐.-
๑๒๓.	มูลนิธิแก้ไขพื้นฟูและสงเคราะห์ผู้กระทำผิด	๕๐๐.-
๑๒๔.	นาวาอากาศเอกหญิงศศิณภิส แจ่มถาวร	๕๐๐.-
๑๒๕.	น.อ.หญิงทรงศรี พึ่งเกียรติ	๕๐๐.-
๑๒๖.	คุณวิภา สันติวงษ์	๕๐๐.-
๑๒๗.	คุณประคอง อัมพรพฤติ, คุณประทุม สุขศรีไพศาล	๕๐๐.-

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	จำนวนเงิน(บาท)
๑๒๘.	คุณสำราญ เจริญลาภ	๕๐๐.-
๑๒๙.	นายแพทย์จำรูญ มีขนอม	๕๐๐.-
๑๓๐.	คุณจินตนา วัฒนานุกิจ	๕๐๐.-
๑๓๑.	คุณคณึง กิจบำรุง	๕๐๐.-
๑๓๒.	คุณไชลิ่ง แซ่ลิ้, คุณพงษ์ศักดิ์ พายัพพิศารักษ์	๕๐๐.-
๑๓๓.	คุณฉลอง-คุณสิริอนงค์ จรรย์งาม	๕๐๐.-
๑๓๔.	คุณสุรเดช โรจน์วิทยา	๕๐๐.-
๑๓๕.	คุณสมใจ สิตินราวิทย์	๕๐๐.-
๑๓๖.	คุณไพโรจน์-คุณชั้น สังขจันทร์	๕๐๐.-
๑๓๗.	ม.ล.วิลาวัลย์ อธิพิงษ์	๕๐๐.-
๑๓๘.	คุณบุญรอด บุตรบุญบัน	๕๐๐.-
๑๓๙.	คุณศุภชีพ วัชรเกียรติกุล	๕๐๐.-
๑๔๐.	หม่อมหลวงอนงค์ นิลอุบล	๕๐๐.-
๑๔๑.	คุณธีรพร อะลิตีรัตน์	๕๐๐.-
๑๔๒.	คุณแวมมยุรี ราชพัฒน์	๕๐๐.-
๑๔๓.	คุณศุภรัตน์ แซ่ไ้ว	๕๐๐.-
๑๔๔.	คุณธีรชัย โรจน์ฤทัย	๕๐๐.-
๑๔๕.	คุณเชื้อม ศรีโกสะบาล	๕๐๐.-
๑๔๖.	พ.ญ.สุดใจ วรยิ่งยง	๕๐๐.-
๑๔๗.	คุณวรชัย-คุณสุธามาส-ด.ช.ณัฐชานนท์-ด.ช.นรายุทธ- ด.ญ.ชนกนันท์ ทองแถว	๕๐๐.-
๑๔๘.	คุณปิยาภรณ์ เือบประสาทสุข	๕๐๐.-
๑๔๙.	คุณไตรรัตน์-คุณพรชนิตร์ ทองคำ	๕๐๐.-
๑๕๐.	คุณชัญญ์ชญา จงนิตยกาล	๕๐๐.-
๑๕๑.	คุณแจ่มศรี ประทีปะเสน	๕๐๐.-

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	จำนวนเงิน(บาท)
๑๕๒.	คุณบัวเขียว พรหมบุตร	๕๐๐.-
๑๕๓.	คุณบุญธรรม สุขสุชีพ	๕๐๐.-
๑๕๔.	คุณศรัณย์ เรืองขจร	๕๐๐.-
๑๕๕.	คุณสมยศ สัจยากร	๕๐๐.-
๑๕๖.	คุณสามารถ จงเจริญกิจไพศาล	๕๐๐.-
๑๕๗.	คุณระเบียบ ไชติโยธิน	๕๐๐.-
๑๕๘.	คุณภัทรพร อังเศวตรุ่งเรือง	๕๐๐.-
๑๕๙.	คุณนิรชร เยาวพันธ์	๕๐๐.-
๑๖๐.	คุณนรชัย เยาวพันธ์	๕๐๐.-
๑๖๑.	คุณสำรวย ยูพิน	๕๐๐.-
๑๖๒.	คุณบุญช่วย แสงสว่าง	๕๐๐.-
๑๖๓.	คุณไตรรัตน์-คุณพรชนิตย์ ทองคำ	๕๐๐.-
๑๖๔.	คุณธีระชัย โรจน์ฤทัย	๕๐๐.-
๑๖๕.	คุณบรรพจน์-คุณพจน์ รัตนพรัตน์ และครอบครัว	๕๐๐.-
๑๖๖.	คุณไพรัช ยานะรักษ์	๕๐๐.-
๑๖๗.	คุณสดศรี ปริยกุล	๕๐๐.-
๑๖๘.	มูลนิธิเทคนิกรรม	๕๐๐.-
๑๖๙.	คุณพงษ์เดช ฉัตรชัยมรัตน์ (ประธานมูลนิธิเมืองพลการกุศล)	๕๐๐.-
๑๗๐.	คุณแสงจันทร์ ชัยลี	๔๕๐.-
๑๗๑.	คุณพวงเงิน อุซชิน และญาติพี่น้อง	๔๑๕.-
๑๗๒.	ฝ่ายสังคมพัฒนาโรงพยาบาลแมคเคน	๔๒๐.-
๑๗๓.	คุณลำอานค์ คำภู	๔๐๐.-
๑๗๔.	คุณกฤษณพ คำวนิ	๔๐๐.-
๑๗๕.	คุณแม่ทองคำ-คุณพงศ์ศักดิ์ จินสมุท	๓๔๐.-
๑๗๖.	คุณชัยรัตน์ เลิศอภิรักษ์พงศ์	๓๐๐.-

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	จำนวนเงิน(บาท)
๑๗๗.	คุณแม่ถวิล มะปรางอ่อน, คุณนิรมล-คุณจิราภรณ์ ศรีณยสุนทร	๓๐๐.-
๑๗๘.	คุณประศาสตร์-คุณกิมลั้ง-คุณแววตา-คุณจิราวุฒิ วุฒิสากล	๓๐๐.-
๑๗๙.	คุณจงรักษ์ น้อมศรัณย์บุตร	๓๐๐.-
๑๘๐.	คุณแม่ทองคำ-ม.ล.กัทธนต์ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา	๓๐๐.-
๑๘๑.	คุณประพิศ นิตยวรรณ	๓๐๐.-
๑๘๒.	คุณสุชัยญา วิมลสุต	๓๐๐.-
๑๘๓.	คุณสุนิด ประเสริฐกุล	๓๐๐.-
๑๘๔.	คุณธานินทร์-คุณธาวี-ด.ช.อวยชัย-ด.ช.ธีรชัย บุรณมานิต	๓๐๐.-
๑๘๕.	คุณกร พรนพรัตน์	๓๐๐.-
๑๘๖.	คุณสม เพ็ญสุพรรณ	๓๐๐.-
๑๘๗.	คุณไฉน รินะกุล	๓๐๐.-
๑๘๘.	คุณจำเริญ จารุธรรม	๓๐๐.-
๑๘๙.	น.ท.พิศิษฐ์-คุณศศิภาณุจน์ เปี่ยมวุฒิ	๓๐๐.-
๑๙๐.	คุณกนกลักษณ์ ลาภประเสริฐโชค	๓๐๐.-
๑๙๑.	คุณพงษ์ศักดิ์-คุณไชลิ่ง พายัพพิศารักษ์	๓๐๐.-
๑๙๒.	คุณกร พรนพรัตน์	๓๐๐.-
๑๙๓.	คุณสุรสิทธิ์-คุณวนิดา จินสมุท	๓๐๐.-
๑๙๔.	คุณสุณี อัลภาษณ์	๓๐๐.-
๑๙๕.	คุณพิชญภา อาจารพงษ์	๓๐๐.-
๑๙๖.	คุณสมทรง วชิราวิโรจน์	๓๐๐.-
๑๙๗.	คุณแสงจันทร์ ชัยลี	๓๐๐.-
๑๙๘.	คุณกร พรนพรัตน์	๓๐๐.-
๑๙๙.	คุณเฉลิมชัย-คุณเพ็ญศรี ทองมี	๓๐๐.-
๒๐๐.	คุณรุ่งรัตน์ ธนาภรณ์พิบูล	๓๐๐.-
๒๐๑.	คุณกร พรนพรัตน์	๓๐๐.-
๒๐๒.	คุณบุญส่ง จันทฤดี	๓๐๐.-